INTRODUCERE ÎN SOCIOLOGIE

INTRODUCERE ÎN SOCIOLOGIE

Norman Goodman

NORMAN GOODMAN

SERIA
CULTURĂ
GENERALĂ

NORMAN GOODMAN, profesor universitar la **State University** din New York, prezintă în această carte, într-o manieră clară, concisă şi atractivă, o privire de ansamblu asupra unor tematici sociale de actualitate: *•societatea postindustrială •schimbarea socială •competenţă tehnică şi evoluţia creierelor •tipuri de organizaţii sau instituţii •comunicare şi interacţiune socială •devianţă şi control social •criminalitatea şi implicaţiile ei sociale •stratifIcarea socială •tendinţe în evoluţia claselor şi grupurilor sociale •relaţii interetnice şi rasiale •inegalitatea socială •tendinţe în evoluţia familiei şi viitorul acesteia •probleme ale educaţiei şi calificării •politica şl autoritatea statului •forme de guvernămînt •sisteme politice •structura sistemelor economice ale statelor dezvoltate în economia de piaţă •marile probleme demografice •problemele sociale ale marilor oraşe.*

Lucrarea reprezintă nu numai un instrument de lucru, un ghid pentru toţi cei ce abordează ştiinţele socio-psiho-pedagogice, dar şi o importantă sursă de informare pentru cititorul român ale cărui cunoştinţe din domeniul social i-au parvenit preponderent prin interpretări dintr-o perspectivă marxistă.

NORMAN
GOODMAN

INTRODUCERE ÎN SOCIOLOGIE

Traducere: IOANA RĂDULESCU

3305

Editura LIDER
București

I.S.B.N.: 973-9343-34-1

INTRODUCTION TO SOCIOLOGY
Copyright © 1992 by HarperCollins Publishers, Inc.
Publisbed by arragement with Harper & Collins Publishers, Inc.

Toate drepturile asupra ediției în limba română sînt rezervate **Editurii LIDER - București**

Cuprins

Prefață 9

1

CE ESTE SOCIOLOGIA? 11
Perspective 11
Dezvoltarea sociologiei 17

2

CUM SE FACE SOCIOLOGIE: METODE DE CERCETARE SOCIOLOGICĂ 29
Logica cercetării 29
Interconexiunea teoriei și a cercetării 32
Procesele de cercetare 33
Metode fundamentale de cercetare 36
Probleme în efectuarea cercetării 42

3

CULTURA 48
Ce este cultura 48
Componentele culturii 51
Cultura „ideală" și „reală" 57
Diversitatea culturală 58
Temele culturale americane 62
Cultura și sociobiologia 63

4

STRUCTURA SOCIALĂ 66
Natura societății 66
Instituțiile sociale 71
Tipuri de societăți 74

5

GRUPURILE SOCIALE ȘI ORGANIZAȚIILE 87
Grupurile sociale 87
Organizațiile formale 98
Organizații și societăți 106

6
SOCIALIZAREA: CUM DEVENIM FIINŢĂ SOCIALĂ 108
Importanţa experienţei sociale 108
Perspective teoretice 112
Factorii de socializare 119
Socializarea prin cursul vieţii 122
Socializarea şi libertatea 124

7
INTERACŢIUNEA SOCIALĂ ŞI REŢELELE SOCIALE 127
Natura interacţiunii sociale 127
Perspective teoretice 129
Construcţia socială a realităţii 135
Comunicarea şi interacţiunea socială 137

8
DEVIANŢA ŞI CONTROLUL SOCIAL 142
Ce este devianţa 142
Implicaţiile sociale ale devianţei 159

9
STRATIFICAREA SOCIALĂ 163
Sisteme de stratificare 163
Teorii despre stratificare 167
Menţinerea sistemului stratificării 172

10
CLASA SOCIALĂ ŞI MOBILITATEA SOCIALĂ ÎN STATELE UNITE 179
Dimensiunile inegalităţii în Statele Unite 179
Sistemul de clase american 184
Semnificaţia claselor sociale 188
Mobilitatea socială 191

11
RASA ŞI ETNICITATEA 198
Conceptele fundamentale 198
Modele de interacţiune etnică şi rasială 203
Diversitatea etnică şi rasială în Statele Unite 206
Probleme contemporane în relaţiile etnice şi rasiale 214

12
GENUL ŞI STRATIFICAREA DUPĂ VÎRSTĂ 218
Sex şi gen 218

Cît de diferiți sînt bărbații și femeile? ... 220
Rolurile genurilor ... 224
Sexismul ... 230
Vîrsta și societatea ... 232
Îmbătrînirea ... 233
Inegalitatea între vîrste ... 236

13

FAMILIA ... 242
Înrudirea: concepte fundamentale ... 242
O perspectivă multiculturală ... 244
O analiză teoretică a familiei ... 249
Familia americană contemporană ... 252
Viitorul familiei ... 260
Comentarii finale ... 263

14

EDUCAȚIA ... 265
Educația și societatea ... 265
Caracteristicile educației americane ... 272
Probleme curente în învățămîntul american ... 276

15

RELIGIA ... 283
Religia: o definiție ... 283
Tipuri de religie ... 284
Religia: o perspectivă funcționalistă ... 286
Religia: o perspectivă a conflictului ... 288
Religia și schimbarea socială ... 289
Organizarea religiei ... 292
Religiile majore ale lumii ... 294
Religia în Statele Unite ... 300

16

POLITICA ȘI STATUL ... 307
Puterea și autoritatea ... 307
Statul ... 310
Sistemul politic american ... 316
Războiul ca politică ... 322

17

ECONOMIA ȘI LUMEA MUNCII ... 328
Ordinea economică ... 328
Sisteme economice comparative ... 332
Sistemul economic american ... 337

Munca şi profesiunile în Statele Unite 412
Un sistem economic mondial 416

18

MEDICINA 449
Modele sociale de sănătate şi boală 449
Medicina ca profesie 453
Perspectivele teoretice despre sănătate şi medicina 458
Sănătatea, mediul înconjurător şi stilul de viaţă personal 463

19

ŞTIINŢA ŞI TEHNOLOGIA 467
Ştiinţa modernă 467
Ştiinţa ca proces social 472
Tehnologia şi societatea 478

20

POPULAŢIA 384
Dinamica populaţiei 384
Tendinţele populaţiei mondiale 390
Tendinţe ale populaţiei în Statele Unite 399

21

URBANIZAREA 406
Dezvoltarea urbană 406
Teorii despre dezvoltarea urbană 412
Viaţa urbană în Statele Unite 415

22

COMPORTAMENTUL COLECTIV ŞI MIŞCĂRILE SOCIALE 425
Domeniul comportamentului colectiv 425
Mulţimile 427
Alte forme de comportament colectiv 431
Mişcările sociale 435
Mişcările sociale şi schimbarea socială 443

23

SCHIMBAREA SOCIALĂ ŞI MODERNIZAREA 448
Sursele schimbării sociale 448
Teoriile schimbării sociale 454
Modernizarea şi dezvoltarea 458
Modernitatea şi progresul 463

Glosar 467

Prefață

Introducere în sociologie face parte din Seria de compendii a Colegiului Harper Collins. Scopul lucrării este acela de a oferi studentului și cititorului obișnuit o privire generală asupra elementelor esențiale ale sociologiei, într-o formă clară și inteligibilă. Ea poate fi folosită fie ca o prezentare sumară, fie ca un supliment la multe dintre manualele standard complete, fie ca un rezumat concis, deși complet, al domeniului, împreună cu o antologie sau o serie de lecturi relevante, selectate de profesori, din domeniul sociologiei.

Sociologia este un domeniu variat. Această carte prezintă cititorului perspectiva sa unică, conceptele sale importante și modurile de explorare a lumii sociale, precum și explicațiile fenomenelor sociale. Interesele largi ale sociologului devin evidente, iar exemplele sînt folosite pentru a lega ideile abstracte de experiențele concrete. Obiectivul permanent este acela de a face materialul accesibil studentului și cititorului obișnuit.

Aș comite o greșeală dacă nu aș recunoaște contribuția cîtorva oameni importanți în transformarea acestui proiect într-o realitate. Judith A. V. Harlan a asigurat rigoarea profesională, absolut esențială, într-o manieră plăcută și încurajatoare, menținînd astfel interesul pentru acest proiect. Robert Weinstein a asigurat, pe toată durata scrierii acestei cărți, o critică neprețuită, erudită, constructivă și redacțională. De asemenea, sînt îndatorat lui Susan McClosky și lui Tannis McCammon, editori, și sprijinului deosebit al lui Carole A. Roland pentru terminarea acestei cărți. În cele din urmă, Marilyn, soția mea, merită recunoștință, pentru că mi-a oferit dragoste și sprijin, ca de obicei, în timpul complicațiilor pe care le-am întîmpinat în realizarea acestui proiect.

Norman Goodman
Stony Brook, New York
iulie, 1991

1

CE ESTE SOCIOLOGIA?

În acest capitol, vom explora diversele perspective ale ştiinţelor sociale, ale sociologiei în special, în încercările lor de a explica şi înţelege comportamentul uman. Vom examina baza ştiinţifică a sociologiei, originile sale şi forma ei prezentă.

PERSPECTIVE

Ştiinţele sociale

Sociologia este o ramură a *ştiinţelor sociale,* un ansamblu de discipline care examinează natura comportamentului uman şi a societăţii umane, precum şi produsele care rezultă din amîndouă. Pentru a aprecia cum sociologia contribuie la înţelegerea vieţii sociale, este utilă înţelegerea perspectivelor celorlalte ştiinţe sociale.

Antropologia are două ramuri principale. Una, *antropologia fizică* se ocupă cu fiinţa umană ca un organism biologic. În studierea rădăcinilor noastre biologice, a legăturilor noastre cu alte specii şi a variaţiilor biologice printre noi, ea se concentrează asupra fosilelor umane şi a obiectelor omului primitiv. Cea de-a doua ramură, *antropologia culturală,* s-a preocupat de natura şi evoluţia societăţilor care nu au cunoscut scrierea. Mai recent, antropologii culturali şi-au îndreptat atenţia şi spre societăţile industriale moderne, îndeosebi spre cultura (vezi Cap. 3) şi structura socială (vezi Cap. 4) ale localităţilor şi comunităţilor.

Economia se ocupă, în special, de modul în care producem, repartizăm, dobîndim şi consumăm resursele necesare. În timp ce preocuparea ei principală este bogăţia, ea studiază şi alte feluri de resurse, cum sînt hrana şi energia. De pildă, economiştii studiază influenţele şi efectele ratei şomajului, preţurile produselor de bază şi valoarea totală a bunurilor şi a serviciilor produse într-o societate (produsul naţional brut al acesteia, PNB).

Ştiinţa politică cercetează problemele care implică sursele, împărţirea şi folosirea puterii în societate. Ea studiază procesele politice la diferite grupuri şi organizaţii. Politologii sînt îndeosebi preocupaţi de formele şi practicile de guvernare.

Psihologia examinează bazele şi consecinţele comportamentului individual, concentrîndu-se asupra factorilor care îl fac pe individ să se comporte în feluri specifice. În psihologie există multe subdomenii, inclusiv personalitatea indivizilor, dezvoltarea capacităţilor lor cognitive şi baza biologică a comportamentului uman.

Perspectiva sociologică

Nu există o singură perspectivă sociologică: mai degrabă, în cadrul sociologiei, există „şcoli de gîndire" în mod clar deosebite. Dar toate împărtăşesc opinia că *sociologia* este studiul ştiinţific al comportamentului social uman, al societăţii umane şi al rezultatelor activităţilor sociale.

Premisa fundamentală a sociologiei este cît din existenţa umană este existenţă socială. Sîntem legaţi unii de alţii şi depindem de alţii pentru existenţa noastră. Influenţăm pe alţii şi sîntem influenţaţi de ei; într-adevăr, însuşi sensul identităţii depinde de această interacţiune, aşa cum se va discuta în Cap. 6. Orice încercare de a înţelege formele sociale în afara acţiunii individuale este sortită eşecului. Sociologia oferă o concepţie completă a condiţiei umane.

Imaginaţia sociologică C. Wright Mills (1959) a folosit expresia „imaginaţie sociologică" pentru a ne atrage atenţia asupra nevoii de a ne lărgi viziunea. Indivizii au tendinţa de a vedea lumea din punctul lor de vedere, riguros îngustat, despre ei înşişi şi despre cercul social imediat. Sociologia, susţine el, ar trebui să-şi concentreze atenţia asupra celor mai largi forţe sociale care îi afectează

pe indivizi. Pentru a-şi ilustra punctul de vedere, el postulează că, dacă o persoană rămîne fără lucru, această situaţie ar putea fi considerată ca „necazul ei personal", iar eforturile de a ajuta la rezolvarea acestei situaţii s-ar concentra asupra caracteristicilor individului. Dacă, totuşi, un milion de oameni sau mai mulţi rămîn fără lucru, aceasta este o „problemă socială" care sugerează acţiunea unor forţe sociale pe scară largă şi necesită o soluţie socială. Imaginaţia sociologică permite oamenilor să-şi depăşească experienţa personală limitată şi să-şi vadă legăturile cu alţii şi cu instituţiile societăţii.

Utilitatea perspectivei sociologice Imaginea mai largă oferită de perspectiva sociologică încurajează oamenii să înţeleagă forţele sociale care le organizează viaţa. Ea permite oamenilor să vadă cum experienţele lor personale influenţează relaţiile şi constrîngerile sociale existente şi cum sînt influenţate de acestea. Sociologia dă oamenilor posibilitatea de a înţelege generalul prin abstractizarea particularului.

Émile Durkheim şi studiile despre sinucidere Sociologul francez Émile Durkheim a studiat rata sinuciderilor atît ale societăţilor ca un întreg, cît şi ale unor segmente ale acestora (e.g. catolici şi protestanţi, bărbaţi şi femei, oameni căsătoriţi şi necăsătoriţi). Cînd a analizat rata sinuciderilor specifice, a văzut o schemă clară: sinuciderea este o funcţie a gradului de integrare a persoanei în grupul social. De la aceasta, el a formulat o explicaţie generală a sinuciderii, în funcţie de integrarea socială care trece dincolo de caracteristicile religiei, genului, statutului marital şi etnicităţii.

De asemenea, sociologia descoperă aspectele latente (adesea neintenţionate şi nerecunoscute) ale vieţii sociale. Oamenii care se sinucid sînt, în general, nefericiţi. Cercetarea lui Durkheim, care arată relativa constanţă a ratei sinuciderilor la diverse categorii sociale, sugerează că factorii sociali, ca şi cei individuali, afectează sinuciderea. Dar, întrucît sinuciderea este considerată un act individual, dimensiunea socială este deseori nebăgată în seamă. Prin adoptarea unei perspective sociologice asupra sinuciderii, Durkheim a descoperit aspectul ei social, respectiv cum gradul şi tipul de integrare socială influenţează rata sinuciderilor.

Căsătoria Dacă oamenii ar fi întrebaţi de ce s-au căsătorit cu o anumită persoană, ar răspunde, probabil, că s-au îndrăgostit de

33303

ea; că soțul sau soția este singura și unica persoană care l-ar putea face fericit sau fericită. Totuși, există și norme sociale care dirijează această decizie, care definesc un număr limitat de indivizi ca parteneri potențiali pentru căsătorie. În general, cei mai mulți oameni nu-și dau seama de aceste forțe sociale coercitive care influențează ceea ce pare să fie o hotărîre intimă și personală. Sociologia dă la iveală aceste influențe sociale de obicei nerecunoscute.

Sociologia și știința

Sociologia este studiul *științific* al comportamentului social și al relațiilor sociale. În timp ce în limbajul comun noțiunea de știință sugerează laboratoare, instrumente de măsurat și ecuații algebrice, ea se referă, de fapt, la o cale generală prin care se obțin cunoștințe despre orice fenomen.

Ipotezele științei

Toate căile „științifice", organizate pentru obținerea informațiilor despre lume, au în comun anumite ipoteze. O ipoteză este aceea că există o lume a realității independentă de perceperea acesteia de către noi sau de cunoștințele noastre despre ea. De pildă, atomii există chiar dacă noi nu îi vedem. În acest sens, noi mai degrabă descoperim legile naturii decît le creăm.

O altă ipoteză a științei este aceea că în natură există ordine. Evenimentele nu se produc întîmplător; ele sînt precedate de cauze. De asemenea, oamenii de știință presupun că, printr-o observație obiectivă și sistematică, se pot dobîndi cunoștințe despre lume. Aceasta este caracteristica esențială a științei: observarea obiectivă, sistematică și disciplinată a fenomenelor. Adevărul științific poate fi verificat empiric, adică prin observarea atentă și obiectivă și prin măsurători. Metoda științifică reduce intruziunea valorilor personale în procesul de cercetare.

Pe scurt, știința presupune existența unei lumi organizate a cauzei și a efectului care poate fi înțeleasă prin observație obiectivă și riguroasă și prin măsurători. Valorile pot tulbura alegerea subiectelor studiate de omul de știință, dar nu metoda de descoperire a

cunoştinţelor. Mereu conştienţi de falibilitatea umană, oamenii de ştiinţă deseori adoptă o atitudine sceptică în procesul de cunoaştere şi prezintă dovezi pentru a-şi susţine afirmaţiile.

Instrumentele ştiinţei

Teorii Teoriile sînt modalităţi sistematice de a explica felul în care două sau mai multe fenomene sînt legate între ele, îndeosebi în funcţie de cum unul îl produce pe celălalt. Marea lor valoare constă în faptul că ele permit omului de ştiinţă să treacă dincolo de factorii imediaţi, aflaţi în studiu, şi să „facă generalizări" referitoare la alte fenomene care au aceleaşi caracteristici. De pildă, Durkheim a constatat că rata sinuciderilor la catolici se deosebea de cea a protestanţilor, aşa cum se deosebea cea a persoanelor căsătorite faţă de cea a persoanelor necăsătorite. El a explicat aceste constatări în funcţie de o teorie a integrării sociale, care permite acum o înţelegere a ratei sinuciderilor bazate pe factori nestudiaţi iniţial de Durkheim.

Diverse ipoteze şi date Teoriile sînt formate din *variabile,* trăsături sau caracteristici care se schimbă sau, în condiţii diferite, au valori diferite. Teoriile leagă variabilele în modalităţi care permit dezvoltarea *ipotezelor,* enunţuri despre cum două sau mai multe variabile sînt legate sau despre cum una sau mai multe variabile se vor schimba sau nu cînd vor fi modificate anumite condiţii specifice. Ipotezele sînt verificate prin examinarea a ceea ce ele prezic, în raport cu *datele* empirice şi informaţiile observabile, cum sînt faptele şi statistica.

Ştiinţa, deci, creează teorii, deduce ipoteze specifice din aceste teorii şi verifică ipotezele adunînd şi analizînd date relevante. Rezultatele sînt apoi folosite pentru a evalua teoria sau teoriile care le-au generat. Teoriile pot fi abandonate, modificate sau acceptate. Construirea teoriilor şi confruntarea acestor teorii cu datele empirice este caracteristica specifică a ştiinţei moderne.

Sociologia ca ştiinţă

Sociologia nu este cu nimic mai puţin o ştiinţă decît chimia şi fizica. Ea creează teorii pentru a explica viaţa socială. *Teoriile*

generale încearcă explicații cuprinzătoare, ca de pildă, „teoria generală a acțiunii", a lui Talcott Parsons (Parsons și Shils, 1951) care unește cultura, structura socială și personalitatea. Teoriile mai puțin cuprinzătoare sau *teoriile de rang mediu* sînt „teorii speciale aplicabile categoriilor limitate de date" (Merton, 1957:9). Acestea sînt mai obișnuite în sociologie astăzi; de pildă, teoria grupurilor de referință a lui Merton.

Metoda științifică este proprie sociologiei. Studiile prezentate în revistele importante de sociologie au, în general, aceeași structură formală ca cercetarea în științele biologice și fizice. Este prezentată o teorie generală împreună cu o serie specifică de ipoteze ce trebuie verificate. Datele relevante sînt prezentate și analizate, trăgîndu-se concluzii din ele despre caracterul adecvat al teoriei care a stat la baza studiului.

Statutul științific al sociologiei În timp ce sociologia nu este cu nimic mai puțin științifică decît chimia și astronomia, ea nu pare să aibă precizia acestora. Aceasta, în parte, din cauza relativei sale tinereți ca știință. Ea nu a avut atît de mult timp să-și dezvolte nici metodologia, nici conceptele teoretice. Dar mai important, studierea comportamentului oamenilor nu este identică cu studierea comportamentului atomilor sau al moleculelor sau al plantelor. Oamenii sînt mai instabili, ei se schimbă chiar în timp ce sînt studiați. De asemenea, uneori dările de seamă asupra rezultatelor unui studiu determină oamenii să-și schimbe comportamentul examinat anterior. Deseori, acești factori lasă să se înțeleagă că sociologii nu pot generaliza descoperirile obținute în cursul cercetărilor la fel de mult ca oamenii de știință din domeniile fizicii și biologici.

Sociologii se confruntă cu o altă dilemă. În timp ce puțini oameni știu mult despre structura moleculară a acizilor, cei mai mulți oameni se consideră experți în faptele pe care le studiază sociologii: criminalitatea, viața de familie, grupurile sociale și așa mai departe. Conceptele importante ale analizei sociologice sînt deseori exprimate în limbajul comun, deși sensurile unor cuvinte pot fi diferite. De pildă, *statut* are un alt înțeles în sociologie decît în conversația obișnuită. Această confuzie în materie de cuvinte și buna cunoaștere a însăși substanței analizei sociologice, pe care cei mai mulți oameni

şi-o atribuie, fac pe mulţi să creadă să sociologia pur şi simplu studiază şi constată ceea ce este evident.

Sociologia şi bunul-simţ Multe păreri de „bun-simţ" sînt, pur şi simplu, neadevărate. De pildă, mulţi cred că divorţul este mai obişnuit printre cuplurile din clasele înstărite şi de mijloc decît printre cuplurile din clasele de jos sau că cei mai mulţi oameni care trăiesc din ajutor social nu vor într-adevăr să muncească. Ambele afirmaţii sînt false. Robertson (1987:9–10) enumeră douăzeci de păreri considerate într-o mare măsură de „bun-simţ", care în urma cercetărilor sociologice s-au dovedit a fi false.

Problema este nu că bunul-simţ este neccsarmente fals, ci că sociologia este o ştiinţă. De aceea, sociologia şi bunul-simţ nu trebuie să fie în conflict. De fapt, bunul-simţ poate fi o sursă bogată de ipoteze pentru sociologi. Dar sociologii trec dincolo de tărîmul bunului-simţ. Ei deseori iau noţiunile de bun-simţ despre viaţă şi le supun unei verificări riguroase care duce la confirmarea, respingerea sau perfecţionarea lor.

DEZVOLTAREA SOCIOLOGIEI

Sociologia este o ştiinţă relativ nouă. Deşi unele idei sociologice îşi au originea în antichitate, încercarea sistematică de a înţelege şi a explica comportamentul social are mai puţin de două sute de ani.

Originile sociologiei

În general, oamenii din societăţile stabile se gîndesc, probabil, mai puţin la structurile sociale ale mediului lor decît oamenii din societăţile instabile. Marile transformări din Grecia, în secolele al V-lea şi al IV-lea î. Hr., şi respectiv, din Europa, începînd din secolul al XVII-lea pînă în al XIX-lea, au dus la dezvoltarea filozofiei occidentale şi la luarea în considerare a naturii „ordinii sociale". Sociologia s-a dezvoltat în prima parte a secolului al XIX-lea ca răspuns la schimbarea condiţiilor sociale.

Întemeietorii sociologiei

Auguste Comte (1798–1857) Auguste Comte, filozof francez, este considerat întemeietorul sociologiei, după ce a inventat termenul în 1838, pentru a defini o metodă specială de a studia societatea. Scopul lui Comte era să folosească această nouă știință pentru a vindeca relele sociale. El a devenit din ce în ce mai obsedat de acest obiectiv, iar opera lui a dobîndit o fervoare religioasă. Comte s-a concentrat asupra a două aspecte specifice ale societății: ordinea și stabilitatea, pe care le-a numit *statica socială* și schimbarea socială, pe care a numit-o *dinamica socială*. Comte credea că acestea sînt factorii care țin societatea laolaltă și care provoacă schimbarea.

Comte credea că factorul important care favorizează stabilitatea îl constituie totalitatea părerilor comune ale membrilor societății. El a văzut schimbarea socială ca pe un proces evolutiv care duce societatea spre stări din ce în ce mai bune. Deși ideile sale nu mai joacă un rol semnificativ în sociologia modernă, concentrarea sa asupra schimbării și insistența asupra unei metodologii științifice riguroase au avut o influență enormă asupra altor gînditori sociali, asigurîndu-i astfel lui Comte un loc permanent în istoria sociologică.

Herbert Spencer (1820–1903) Opera lui Comte a fost continuată și dezvoltată de sociologul englez Herbert Spencer. El a încercat să explice ordinea socială și schimbarea socială comparînd societatea cu un organism viu. Folosind această „analogie organică", Spencer a văzut societatea ca pe un „sistem"compus din părți interdependente. După părerea lui, sociologia descoperă structurile sociale importante și studiază modul în care acestea funcționează pentru a produce o societate stabilă. În anumite privințe, el a fost un precursor al școlii de gîndire sociologică „structural-funcționalistă", despre care se va discuta mai tîrziu în acest capitol.

Spencer a fost deosebit de interesat de conceptul evolutiv al „supraviețuirii celor mai puternici" și l-a aplicat la studiul schimbării societăților. Modul său de a privi lucrurile, etichetat drept *darwinism social,* l-a făcut să susțină că, dacă guvernul nu ar interveni, societatea s-ar debarasa de „neputincioși", permițîndu-le doar celor mai buni să supraviețuiască și să se reproducă.

Karl Marx (1818–1883) Filozof social şi revoluţionar de origine germană, Marx a petrecut mulţi ani făcînd o cercetare istorică scrupuloasă a naturii societăţii.

Ca şi Comte, Marx a fost interesat în studierea structurilor sociale şi a proceselor sociale cu scopul de a face societatea mai bună. Ideile lui au devenit baza pentru şcoala de sociologie a conflictului, discutată mai jos.

Marx credea că „legile" fundamentale ale istoriei ar putea fi găsite în structura economică a societăţii. El vedea societatea divizată în două clase, cei care posedă mijloacele de a produce bogăţie şi cei care nu posedă nimic; în esenţă, „bogaţii" şi „săracii". Marx credea că această diviziune dă naştere, în mod inevitabil, la „conflictul de clasă". Marx considera istoria omenirii ca o istorie a luptei de clasă: proprietarii de pămînt împotriva iobagilor, stăpînii împotriva sclavilor, capitaliştii împotriva proletariatului.

După părerea lui Marx, contradicţiile inerente capitalismului provoacă crize economice care generează noi structuri sociale. Această concepţie, numită *materialism dialectic*, susţine că structurile nou create vor fi mai bune decît cele vechi, dar mai represive. Pentru acest motiv, Marx nu vedea conflictul ca fiind un rău, ci mai degrabă ca pe un mijloc de progres.

Influenţa lui Marx asupra sociologiei este încă simţită. În timp ce concepţia lui că factorii economici au cele mai puternice influenţe în societate este oarecum mai puţin acceptată, majoritatea sociologilor îi recunoaşte importanţa în viaţa socială.

Émile Durkheim (1858–1917) Influenţa lui Durkheim asupra sociologiei nu se limitează la lucrarea sa asupra sinuciderii, problemă discutată mai sus. Influenţat de Spencer şi Comte, Durkheim a manifestat, în mod deosebit, interes faţă de ceea ce ţine societatea laolaltă: problema ordinii sociale. Modul său de abordare era funcţionalist; el a studiat ce funcţie îndeplinesc diverse elemente sociale în menţinerea coeziunii sociale. El s-a concentrat asupra importanţei opiniilor şi valorilor („conştiinţa colectivă") şi a ritualului colectiv.

Durkheim credea că societatea este ţinută laolaltă de forma structurii ei sociale. În vechea societate, care era mai puţin complexă şi mai puţin specializată decît societatea din zilele noastre, oamenii erau legaţi între ei datorită asemănărilor. Majoritatea oamenilor

făceau lucruri asemănătoare; ei erau generaliști[1]. Această asemănare îi unea prin ceea ce Durkheim a numit *solidaritate mecanică*. Pe măsură ce societatea a devenit mai complexă și diferențiată, oamenii și-au asumat sarcini specializate care erau necesare și unora și altora. Durkheim a numit acest fel de legătură, prin sprijin mutual și interdependență, *solidaritate organică*.

Durkheim a contribuit și la metodologia sociologică. El a susținut că sociologia trebuie să studieze „faptele" sociale sau forțele care există în afara indivizilor și le forțează comportamentul. El credea că oamenii încorporează aceste influențe sociale coercitive în identitatea lor, prin aceasta transformînd „controlul social" în „autocontrol" (vezi Cap. 6).

Max Weber (1864–1920) Sociologul german Max Weber a exercitat o uriașă influență asupra sociologiei contemporane. El a contribuit atît la dezvoltarea cunoștințelor sociologice, cît și la metodologia sociologică.

Ideea centrală a studiului lui Weber a fost acțiunea socială. El a manifestat un deosebit interes față de valorile, opiniile, intențiile și atitudinile care ne călăuzesc și ne dirijează comportamentul. El a dezvoltat o metodologie, *verstehen* (înțelegere sau intuiție), pentru a descoperi acești factori fundamentali. Weber a pledat pentru o sociologie „fără valoare", pentru eliminarea prejudecăților și a preferințelor în procesul de cercetare. Într-o altă inovație, el a conceput *tipul ideal*, crearea unui concept al unui fenomen care cuprinde elementele sale esențiale și cu care fenomenul lumii reale ar putea fi comparat.

Un aspect important al operei lui Weber este reacția sa la problemele ridicate de Marx. Weber a văzut elementele economice doar ca una dintre multele influențe importante asupra vieții sociale. El a atribuit importanță substanțială statutului social obținut din caracteristici personale sau stimă și putere politică, capacitatea de a influența acțiunile altora.

Studiile lui Weber despre organizații, îndeosebi despre birocratie, influențează încă cercetarea și teoria în acest domeniu. El a legat nașterea capitalismului de valorile și atitudinile cuprinse în teologia

[1]Persoană cu cunoștințe și aptitudini multiple; opus specialistului într-un domeniu (n.tr.).

protestantismului în dezvoltare. Cercetarea diverselor religii a contribuit la înțelegerea rolului culturii și al structurii sociale în teologie.

Georg Simmel (1858–1918) Georg Simmel a respins analogia organică a lui Spencer. El vedea societatea ca pe o „urzeală complicată, formată din relații multiple între indivizi care sînt într-o interacțiune eonstantă unul cu altul" (Coser, 1977:178). Forma pe care o ia această interacțiune a constituit punctul central al operei lui Simmel. Acest mod de a privi lucrurile, numit *sociologie formală*, putea fi folosit pentru studierea unor sfere total diferite ale vieții sociale (e.g., interacțiunea în familie, relațiile de afaceri, procesul legislativ). Capacitatea lui Simmel de a găsi elemente comune în structurile formale ale acestor tipuri variate de interacțiune a contribuit la dezvoltarea în continuare a sociologiei.

Opera lui Simmel a dus la cercetarea „tipurilor sociale". Analiza sa detaliată a fenomenului „străinului" a surprins subtilitățile și nuanțele acestui rol social. Discuțiile contemporane asupra săracilor datorează mult descrierii lui Simmel a acestui tip social. El a văzut străinul ca fiind cineva care este implicat doar marginal într-un grup social, practic un membru, dar nu deplin acceptat sau integrat în el.

Sociologia americană contemporană

Sociologia americană modernă se bazează pe teoriile descrise mai sus. Primele dintre aceste teorii (a lui Comte și a lui Spencer) s-au concentrat în primul rînd asupra societății, o unitate socială la scară mare, și sînt numite teoriile *macronivelurilor*. Alte teorii (fațete ale teoriilor lui Weber și ale lui Simmel) se ocupă de unități mai mici, cum este grupul sau cuplul și se numesc teoriile *micronivelurilor*. Multe teorii au aspecte atît ale micronivelurilor, cît și ale macronivelurilor. Totuși, teoriile contemporane din sociologia americană sînt în principal fie ale macronivelurilor fie ale micronivelurilor.

Acum vom aborda două teorii ale macronivelurilor – perspectiva structural-funcționalistă și perspectiva de „conflict" – și trei ale micronivelurilor – „interacționismul simbolic", „etnometodologia" și „teoria schimbului".

Perspectiva structural-funcționalistă Această orientare teoretică, definită în mare parte de antropologul Bronislaw Malinowski și de sociologii Talcott Parsons, Robert K. Merton și Kingsley Daves, este bine cunoscută științelor biologice, care o folosesc pentru a examina aspectele structurale ale organismelor, interrelațiile lor și funcțiile pe care le îndeplinesc pentru organismul considerat ca un întreg.

Premisa de bază a acestei perspective este că *diverse fenomene pot fi explicate, îndeosebi structurile sociale, în raport cu consecințele lor (sau cu „funcțiile")*. Malinowski (1948), de pildă, explică practica magiei printre locuitorii insulei Trobriand în raport cu puterea pe care aceasta le-o conferă asupra acelor activități ce sînt atît importante cît și nesigure, cum este pescuitul în largul mării în comparație cu pescuitul relativ sigur în lagună.

Un element în această perspectivă este noțiunea de *sistem*, ideea că *variatele elemente ale societății sînt legate unul de altul într-un asemenea fel, încît o schimbare într-unul duce la schimbări în celelalte*. În cazul locuitorilor din Trobriand, Malinowski susține că orice analiză a acestei societăți trebuie să ia în considerare legătura între practica magiei și impactul economic al pescuitului asupra întregii comunități.

Parsons (1937; Parsons și Shils, 1951) a fost cel mai important analist structural-funcționalist în sociologia americană. La fel ca Parsons, cei mai mulți funcționaliști contemporani găsesc analogia lui Spencer utilă în concentrarea asupra elementelor structurale ale societății (e.g., instituțiile sociale, organizațiile, grupurile, statutele sociale) și ale consecințelor (funcțiilor) pentru societate ca un întreg.

În concepția lui Parsons, societatea este un sistem bine integrat și relativ stabil ai cărui membri sînt, în general, de acord în privința valorilor fundamentale. Societatea tinde să fie un sistem în echilibru sau stabilitate. Întrucît orice schimbare socială are largi efecte, dezechilibrante, ea are tendința de a provoca nemulțumiri, dacă nu se produce destul de încet, ca să ofere sistemului timp pentru a se adapta.

Merton (1957) a perfecționat și modificat funcționalismul lui Parsons. El subliniază că o organizație poate avea atît *funcții evi-*

dente, consecințele care sînt cunoscute sau așteptate, cum sunt responsabilitățile întrunirilor electorale ale sistemului politic, cît și *funcții latente,* funcții neintenționate sau neașteptate, cum sînt aspectele serviciului social ale instituțiilor politice, de pildă, în distribuirea de hrană săracilor și în ajutorarea lor pentru a avea acces la bunăstarea și locuința socială. De asemenea, Merton arată că structurile pot avea *disfuncții,* consecințe negative, precum și *eufuncții,* consecințe pozitive. Mai mult, o structură ar putea fi eufuncțională pentru o parte a societății și disfuncțională pentru o altă parte.

Nu toate structurile sociale sînt funcționale pentru societate, susține Merton; unele pot fi eliminate, cu efecte puțin semnificative. De pildă, Costa Rica se descurcă fără instituții militare. În alte cazuri pot exista *echivalente funcționale* ale unei structuri sociale speciale. De pildă, în anii '60 și '70 mulți tineri considerau comunele[1] drept echivalente funcționale ale familiei. Astăzi, unii acceptă cuplurile homosexuale și lesbiene ca echivalent funcțional al cuplului marital, așa cum este dovedit de recunoașterea lor legală ca „asocieri domestice" în multe orașe mari.

Criticii perspectivei structural-funcționaliste au în vedere atît problemele logice cît și pragmatice ale acestui mod de abordare.

Ei insistă că unele dintre elementele principale ale teoriei implică raționamentul circular. A afirma că o structură există pentru că ea satisface o anumită nevoie, și pentru că satisface o nevoie ea trebuie să existe, contribuie la înțelegerea noastră, subliniază ei. Mai mult, ei insistă că imprecizia și caracterul vag al termenilor cheie de *echilibru* și *stabilitate,* care au fost împrumutați din biologie, unde consecințele lipsei stabilității (schimbarea temperaturii corpului sau a presiunii sanguine, de pildă) sînt evidente și măsurabile, nu sporește puterea noastră analitică asupra socialului.

O a treia critică, cu implicații politice, este că socotind stabilitatea de cea mai mare importanță și criticînd schimbarea socială ca fiind dezbinătoare, perspectiva structural-funcționalistă este intrinsec conservatoare. Astfel, funcționaliștii sînt considerați susținători ai statu-quo-ului, ai orînduirii sociale existente. Criticii susțin că schimbarea este necesară și avantajoasă, că Revoluția Americană nu ar fi avut loc dacă concepția funcționalistă ar fi fost dominantă

[1]Comunitate de oameni cu interese comune (n.tr.).

şi că drepturile civile şi mişcările feministe nu ar fi fost considerate folositoare.

O concepţie alternativă importantă la perspectiva structural-funcţionalistă este „teoria conflictului", pe care o vom aborda acum.

Teoria conflictului Orientarea de bază a acestei perspective, rezultată din opera lui Marx, *se concentrează asupra conflictului şi a competiţiei între diferite elemente din societate.* Versiunea marxistă ia în considerare competiţia între clasele sociale. Mulţi teoreticieni contemporani ai conflictului (e.g., C. Wright Mills, 1956; Ralf Dahrendorf, 1959; Randall Collins, 1974) se concentrează asupra conflictului între diverse grupuri religioase, etnice şi rasiale, precum şi asupra genului şi a conflictului de clasă. Teoreticienii conflictului au acordat atenţie operei deosebit de importante a lui Simmel, care a arătat forţele dezbinatoare, precum şi cele consensuale din societate. Societăţile, a susţinut el, au atît presiuni asociative (care leagă), cît şi disociative (care dezintegrează), iar valorile relative ale acestor presiuni variază în diferite momente.

Lewis A. Coser, un teoretician contemporan important, influenţat de Simmel, susţine nu numai că conflictul este intrinsec în societate, ci şi că în anumite condiţii el îndeplineşte funcţii foarte pozitive (1956, 1967). Conflictul poate ajuta la clarificarea anumitor valori cheie, apreciază Coser. Afiliaţiile de grup multiple, pe care funcţionaliştii le văd ca slăbind consensul, sînt considerate de Coser drept un mecanism pentru menţinerea unui oarecare nivel de stabilitate, prin protejarea împotriva oricărei axe de dezbinare în societate. Apartenenţa noastră la diverse clase, la grupuri etnice, religii şi chiar genuri face pe fiecare dintre acestea să se abţină de la divizarea societăţii în două tabere reciproc exclusive şi în continuu război. Structura socială este ferită de destrămare de către forţele dezbinătoare datorită identităţilor noastre variate şi conexe. De fapt, Coser îmbină aspecte ale analizei funcţionaliste cu teoria conflictului.

În timp ce funcţionaliştii critică schimbarea, teoreticienii conflictului au tendinţa de a o privi cu simpatie. Dacă funcţionaliştii văd consecinţele pozitive ale orînduirilor sociale existente, teoreticienii conflictului îi au în vedere atît pe cei care cîştigă cît şi pe cei care pierd şi presupun că ambele categorii există. Pe scurt, teoreticienii

conflictului manifestă tendința de a avea o concepție mai dinamică despre societate și o concepție mai pozitivă despre schimbare.

Criticii teorici conflictului arată tendința acesteia de a se concentra asupra aspectelor contradictorii și dezbinătoare ale vieții sociale, în timp ce ignoră multele procese consensuale și armonioase care îi leagă pe membrii societății unul de altul. În timp ce funcționaliștii au fost acuzați că sînt conservatori din punct de vedere politic, teoreticienii conflictului au fost deseori criticați că sînt radicali din punct de vedere politic, aplaudînd schimbarea, dacă nu instigînd la ea, indiferent de consecințele acesteia.

Teoriile micronivelurilor

În general, teoriile micronivelurilor examinează îndeaproape interacțiunea.

Interacționismul[1] simbolic Deși a fost influențată de Weber, această școală de gîndire își datorează, în cea mai mare parte, existența activităților intelectuale de la Universitatea din Chicago în timpul primei treimi a acestui secol și, în special, gîndirii sistematice a filozofului social George Herbert Mead. Interacționismul simbolic pornește de la premisa că interacțiunea este procesul social de bază. Această interacțiune se produce prin „simboluri", reprezentări care au sensuri convenite (vezi Cap. 3 și 6). De fapt, sensul derivă din interacțiunile ființelor care au senzații (gîndirea, sentimentul).

Interacționiștii simbolici se concentrează asupra problemei identității, îndeosebi asupra sentimentului de sine care, susțin ei, este un produs social. Ei analizează procesul social prin care se dezvoltă identitatea, cu precădere interacțiunea socială (vezi Cap. 6). De asemenea, ei se concentrează asupra naturii interacțiunii sociale și cum se manifestă aceasta într-un context de considerente și înțelegeri relevante din punct de vedere social.

Totuși, ei subliniază că acest fundament social este un proces dinamic – mai degrabă decît unul static – de sensuri schimbătoare și emergente, care își au originea în experiența anterioară a partici-

[1]Teorie care susține că procesele sociale (conflictul, competiția, cooperarea) își au originea în interacțiunea umană (n.tr.).

panților, în contextul social al situației și în trăsăturile relevante ale conflictului interacțional (vezi Cap. 7).

Această perspectivă subliniază rolul activ al indivizilor în propria lor dezvoltare. Ea nu vede oamenii ca elemente pasive în societate, ci mai degrabă ca fiind selectivi și sensibili la structurile sociale și la procesele din viața lor. Individul ocupă un rol mai central în această teorie decît în teoria funcționalistă și cea a conflictului.

Interacționismul simbolic a fost criticat pentru că ignoră cele mai formale și mai organizaționale aspecte ale vieții sociale. În această perspectivă nu este explicat în mod semnificativ cum interacțiunea interpersonală și sentimentul de identitate sînt afectate de forțe sociale de mare amploare. Criticii susțin că interacționismul simbolic subliniază în mod exagerat aspectele cognitive ale vieții sociale, ignorînd (sau subapreciind) bogata bază emoțională a existenței umane. Conceptele principale ale acestei perspective, cum este „sinele", sînt considerate prea imprecise și imposibil de măsurat și analizat.

Operele recente în interacționismul simbolic încearcă să răspundă la criticile pomenite mai sus. Rosabeth Kantor (1977) și Sheldon Styker (1980) au legat interacționismul simbolic de cele mai organizaționale și structurale aspecte ale societății. Morris Rasenberg (1979) a încercat să îl supună unei analize sistematice teoretice și empirice. O mare parte din literatura despre sociologia emoțiilor se datorează interacționiștilor simbolici.

Etnometodologia În loc să înceapă cu premisa că există sensuri sociale convenite și însușite, etnometodologii studiază mai degrabă procesele prin care sensurile sînt create și însușite. Etnometodologii sînt influențați mult în orientarea lor din opera lui Alfred Schutz (1962, 1964) și a lui Harold Garfinkel (1967).

Din punctul de vedere al etnometodologilor, nu există lume socială ordonată dacă participanții nu convin asupra ei. Împreună, oamenii construiesc realitatea socială. Etnometodologii studiază opiniile oamenilor despre ordinea din lume, cum comunică altora aceste opinii și cum înțeleg și explică regularitățile sociale (e.g. „alternările" în conversații). O mare parte din analiza etnometodologică analizează rutina și aspectele mondene ale vieții sociale, cum sînt conversațiile telefonice. De fapt, „analiza conversației" este obiectul principal al cercetării etnometodologice.

Etnometodologia aminteşte sociologilor să nu creadă fără probe într-o lume socială ordonată. Ea încearcă să clarifice cum este construită ordinea socială şi cum o văd oamenii. Etnometodologia, ca şi interacţionismul simbolic, pune accentul pe importanţa de a adopta un punct de vedere fenomenologic în cercetare, de a vedea lumea prin ochii (şi mintea) celui care răspunde. Etnometodologia a fost criticată pentru izolarea sa de o mare parte din analiza sociologică şi pentru nereuşita sa de a se uni cu curentele principale ale gîndirii sociologice.

Teoria schimbului Din această perspectivă, originară în parte din economie şi psihologia comportamentală, viaţa socială este un proces de tocmeală şi negociere. Interacţiunea acţionează pe baza unei analize a costului şi a beneficiului. Dacă beneficiile obţinute dintr-o interacţiune sînt mai mari decît eforturile depuse pentru menţinerea ei, interacţiunea va continua. Dacă nu, i se va pune capăt.

Cele de mai sus rezumă, într-un mod dur, ideea fundamentală a teoriei schimbului, aşa cum a fost prezentată de sociologul George Homans în 1950. De atunci, teoria schimbului a devenit mai sofisticată. Acum, ea recunoaşte constrîngerile normative asupra interacţiunii – nu sîntem totdeauna liberi să facem ce vrem cu alţii; există obiceiuri şi practici care ne limitează acţiunile. Problema motivării (Gergen, 1969) şi cea a puterii (Emerson, 1962) au fost, de asemenea, introduse în teoria schimbului.

Teoria schimbului este folosită pentru a studia întîlniri vremelnice, precum şi relaţii de durată, ca prietenia şi căsătoria. Ea oferă o modalitate diferită de înţelegere a factorilor care întăresc sau slăbesc aceste relaţii. Ea adaugă o literatură experimentală studiului relaţiilor interpersonale.

Criticii teoriei schimbului insistă că ipotezele sale fundamentale sînt greu de susţinut. Oamenii nu sînt totdeauna conştienţi de rezultatele probabile ale menţinerii sau terminării unei anumite relaţii, un factor necesar în determinarea costurilor şi profiturilor probabile. Mai mult, teoria schimbului presupune că o mare parte din viaţă este călăuzită de un „calcul hedonist", prin care oamenii caută să mărească la maximum plăcerea şi să elimine (sau micşoreze) durerea. Dar, deseori, oamenii fac lucruri care sporesc durerea sau, cel puţin, cresc tensiunea. Teoria schimbului nu explică actele de iubire sau eroism, în care scopurile individului (plăcerile) sînt subordonate nevoilor altora.

Sociologia, aşadar, are o moştenire bogată. Sociologia contemporană s-a constituit pe această moştenire şi a menţinut o diversitate de curente care continuă să fie o sursă de maturizare continuă a disciplinei.

În acest capitol au fost rezumate punctele principale ale diferitelor ştiinţe sociale. Antropologia se ocupă cu baza biologică a comportamentului uman şi cu evoluţia culturală. Economia este preocupată de producerea, repartiţia şi dobîndirea resurselor necesare, precum şi de modelele de consum. Problemele puterii în societate constituie domeniul ştiinţei politice, iar psihologia se concentrează asupra factorilor determinanţi şi a modelelor de comportament individual. Sociologia este studiul comportamentului social uman şi al asocierii.

Capitolul a explorat natura ştiinţei, ipotezele sale, principiile şi metodele de operare. Apoi a examinat modul în care sociologia urmează regulilor ştiinţei şi de ce sociologia are pretenţia legitimă de a fi considerată o disciplină ştiinţifică.

După aceea capitolul a examinat cadrul teoretic al sociologiei de la dezvoltarea ei iniţială de către Auguste Comte pînă la starea ei actuală. Au fost remarcate operele cîtorva savanţi sociologi strălucifi din trecut: Herbert Spencer, Karl Marx, Émile Durkheim, Max Weber şi Georg Simmel. Teoriile contemporane – perspectiva structural-funcţionalistă şi teoria conflictului referitoare la macroniveluri, şi interacţionismul simbolic, etnometodologia şi teoria schimbului referitoare la microniveluri – au fost succint prezentate.

2

CUM SE FACE SOCIOLOGIE: METODE DE CERCETARE SOCIOLOGICĂ

Valoarea sociologiei depinde nu numai de teoriile pe care le dezvoltă pentru a explica asocierea umană, ci şi de modul în care teoriile se conformează faptelor ce se întîmplă în lume. Cu alte cuvinte, ca ştiinţă, sociologia se bazează pe cercetarea empirică pentru a-şi verifica teoriile. În acest capitol, vom examina logica cercetării, precum şi procesul de coordonare a cercetării. Vom descrie diferite metode de cercetare, scoţînd în relief unele probleme majore implicate în efectuarea cercetării.

LOGICA CERCETĂRII

Ştiinţa sociologică se sprijină pe dovezi obţinute pe cale ştiinţifică. Sociologii fac rost de aceste dovezi printr-o serie de proceduri general acceptate, o *metodologie*, care le dirijează cercetările şi oferă altora o cale de a verifica rezultatele.

Variabilele

În Cap. 1, o variabilă a fost definită ca o caracteristică sau trăsătură ce se schimbă sau are valori diferite în condiţii diferite.

Vîrsta, sexul şi clasa socială sînt exemple de tipuri de variabile pe care sociologii le folosesc în mod tipic în cercetarea lor.

Variabile independente şi dependente

În cercetare, unele variabile influenţează alte variabile; acestea sînt numite *variabile independente*. Variabilele care sînt influenţate sînt *variabile dependente*. Într-un studiu al efectului apartenenţei la o clasă socială în privinţa practicilor de creştere şi educare a copiilor, apartenenţa la o clasă socială este variabila independentă, iar practicile de creştere şi educare a copiilor sînt variabila dependentă. Totuşi, într-un studiu al efectului practicilor creşterii şi educării copiilor în funcţie de rezultatele şcolare, practicile de creştere şi educare a copiilor sînt variabila independentă, iar rezultatele şcolare sînt variabila dependentă. Practicile de creştere şi educare a copiilor sînt variabila dependentă în primul studiu şi variabila independentă în cel de al doilea. Evident, deci, o trăsătură deosebită sau o caracteristică nu este în mod automat o variabilă independentă sau dependentă. Caracterul de variabilă independentă sau dependentă depinde de rolul pe care aceasta îl are în cercetarea specifică. Scopul cercetării este de a afla dacă, de fapt, există o relaţie între variabilele independente şi dependente.

Corelaţia

O legătură între variabile este deseori stabilită prin observarea dacă cele două se schimbă împreună; adică, dacă ele sînt *corelate*. Stabilirea corelaţiei este primul pas în aflarea dacă o variabilă o „produce" sau o influenţează pe cealaltă.

Corelaţia pozitivă Dacă valoarea unei variabile creşte (sau descreşte) în timp ce valoarea celeilalte variabile de asemenea creşte (sau descreşte), se zice că cele două variabile sînt *corelate pozitiv*. De pildă, sociologii au stabilit o corelaţie pozitivă între apartenenţa la o clasă socială şi numărul de ani de şcolarizare pe care o persoană îl obţine: cu cît clasa socială este mai sus, cu atît mai mulţi ani de studiu poate obţine o persoană.

Corelaţia negativă Dacă, totuşi, valoarea unei variabile creşte (sau descreşte) în timp ce valoarea celeilalte descreşte (sau creşte),

cele două variabile sînt *corelate negativ*. De pildă, între numărul de oameni ai unui grup şi numărul de oameni din grup care îşi exprimă clar opiniile există o corelaţie negativă. Cu cît grupul este mai mare, cu atît comunicarea este dominată de cîţiva indivizi.

Stabilirea cauzei şi a efectului

Corelaţia a două variabile este o condiţie necesară, dar nu suficientă, pentru a determina dacă o variabilă a „produs-o" pe cealaltă. Adică, corelaţia este un factor, dar nu în mod necesar singurul factor sau determinantul.

Corelaţia falsă Deseori, legătura între două variabile este o *corelaţie falsă*, una produsă prin coincidenţă. Uneori, coincidenţa este întîmplătoare; aceasta poate fi examinată prin folosirea teoriei probabilităţii, care este baza pentru analiza statistică a datelor în studiu. Uneori, coincidenţa este cauzată de corelaţia a două variabile cu o altă variabilă; poate această legătură rezultă din corelaţia observată. De pildă, numărul de crime violente este corelat cu anotimpul anului. Vara se produc crime mai violente decît iarna. Deoarece mai mulţi oameni ies în aer liber în timpul verii decît în timpul iernii, rata interacţiunii sociale este mai ridicată, iar probabilitatea confruntării şi a violenţei este mai mare. Vara nu provoacă crime violente, dar ea duce la o creştere a interacţiunii sociale, care la rîndul ei este un element ce duce la infracţiuni mai violente.

Verificările Sociologii se apără împotriva relaţiilor false prin folosirea *verificărilor,* diverse tehnici de eliminare a unor factori care pot tulbura relaţia dintre variabilele în studiu. Folosirea verificărilor măreşte încrederea că relaţia observată este reală, nu întîmplătoare.

Înainte ca relaţia cauză-efect între două variabile să fie determinată, trebuie să existe trei elemente: (1) cele două variabile trebuie să fie corelate; (2) variabila independentă trebuie să preceadă în timp variabila dependentă; (3) trebuie să existe o oarecare încredere că nu există o a treia variabilă legată de celelalte două, ceea ce ar putea duce la o corelaţie falsă. Pe scurt, corelaţia doar ne stabileşte cauzalitatea.

INTERCONEXIUNEA TEORIEI ŞI A CERCETĂRII

Teoria călăuzeşte cercetarea

Teoria sociologică şi cercetarea sociologică nu sînt activităţi separate. Fiecare este indispensabilă pentru succesul celeilalte. Nu este nevoie ca metodele folosite de sociologi să fie proprii teoriei pe care aceştia o examinează. Dacă un sociolog vrea să studieze cum conflictul dintr-o familie ar fi putut duce la divorţ, el se angajează într-o metodologie care va permite indivizilor implicaţi să-şi descrie percepţiile conflictului şi cum, în cele din urmă, acesta a dus la divorţ. Datele recensămintelor nu sînt de folos pentru acest scop.

Teoria contribuie mult la alegerea metodei ce trebuie folosită. Ea influenţează alegerea variabilelor ce urmează a fi examinate şi speranţele despre relaţiile care ar putea exista printre variabilele relevante. Cînd Durkheim a studiat sinuciderea, teoria sa asupra relaţiei dintre sinucidere şi integrare socială l-a condus la definirea şi apoi studierea variabilelor care indicau diferite grade de integrare socială. Fără o teorie, cercetătorul ar fi incapabil să aleagă în mod inteligent dintr-o largă gamă de variabile ceea ce trebuie studiat, precum şi metodele de folosit.

Teoria „testelor" în cercetare

Teoria nu este numai indispensabilă pentru cercetare, teoria sociologică este inutilă fără cercetare. Relaţiile între variabile sugerate de o teorie sociologică trebuie să fie verificate pentru a vedea dacă ele există în realitate. Ideea lui Durkheim despre relaţia între sinucidere şi integrarea socială ar fi rămas, pur şi simplu, o speculaţie superficială, nu mai bună sau mai rea decît explicaţiile sinuciderii, dacă el nu ar fi supus-o testului cercetării.

Puterea teoriei sociologice se bizuie atît pe capacitatea ei de a determina relaţiile între variabile, cît *şi* pe posibilitatea de a găsi

dovezi pentru a susține astfel de informații. Ambele sînt esențiale pentru sociolog: o imaginație sociologică și tehnici pentru cercetarca sociologică.

PROCESELE DE CERCETARE

Activitățile de cercetare urmează, în general, modelul descris în acest capitol. Deși etapele în procesul de cercetare nu sînt totdeauna urmate în exact același fel în fiecare studiu (deoarece natura proiectului specific poate necesita o oarecare variație), modelul descris mai jos servește ca o ilustrare esențială a modului în care se desfășoară cercetarea sociologică.

Definirea problemei

Prima etapă în cercetare constă în selectarea problemei specifice pentru a fi studiată. Obiectul principal al studiului poate fi o chestiune importantă în sociologie sau poate fi ceva de o importanță personală și specială pentru cercetător. Temeiul pentru alegerea unei anumite probleme de studiat este mai puțin important decît definirea ei cu grijă și într-un fel care poate duce la cercetare științifică dintr-o perspectivă sociologică.

Documentarea

Foarte puține studii de cercetare se concentrează asupra a ceva cu totul nou. Astfel, este necesar să aflăm ce a fost deja descoperit despre tema specială aflată în cercetare. Cercetătorul începe prin a folosi biblioteca, îndeosebi facilitățile de cercetare oferite de computer și lucrările de specialitate din cercetare, pentru a găsi alte cercetări referitoare la aceeași temă. Această documentare oferă cercetătorului posibilitatea de a evita irosirea timpului, efectuînd o cercetare care a fost deja făcută, sau de a ajunge în impasuri specificate deja de alții. De asemenea, ea permite cercetătorului să formuleze o concepție teoretică asupra problemei care are o legătură

cu cercetarea şi cu ideile sociologice existente. Această documentare poate şi sugera modalităţi metodologice adecvate problemei.

Formularea ipotezelor

Problema aflată în studiu trebuie să fie formulată într-un mod care să-i permită cercetătorului să obţină un răspuns. Cel mai adesea, problema ia forma unei *ipoteze,* o afirmaţie explicită despre relaţiile aşteptate dintre variabile. Dacă scopul studiului este descrierea unui anumit proces social sau activitate mai degrabă decît analizarea relaţiilor dintre variabile, rămîne încă necesitatea de a formula întrebările care vor ghida procesul de documentare al cercetării. Problema cheie aici este de a formula o ipoteză (sau întrebări pentru cercetarea descriptivă) care poate fi evaluată prin metode adecvate; adică, formularea unei *definiţii operaţionale* a conceptelor principale.

Luarea în considerare a problemelor etice implicate

Deşi nu toate cercetările sociologice pun probleme etice, unele pun. Li se va oferi intervievaţilor anonimat sau, cel puţin, confidenţialitate? Cum pot fi garantate anonimatul sau confidenţialitatea? Cercetarea adevărată va expune participanţii la vreun risc? Le va provoca vreo suferinţă mentală? Ce se poate face pentru a reduce riscul sau prejudiciul potenţial? Aceste probleme trebuie luate foarte atent în considerare *la întocmirea planului etapelor* unui proiect de cercetare. Acestea sînt discutate în partea finală a acestui capitol.

Alegerea unui plan de cercetare

Planul de cercetare, planul specific pentru strîngerea şi analizarea datelor, relevante, trebuie luat în considerare în funcţie de modul în care el îl va ajuta sau îl va stînjeni pe cercetător. Există mai

multe căi de a aduna şi a analiza datele potrivite. Care metodă şi model analitic sînt cele mai bune va depinde de ceea ce speră cercetătorul să găsească.

Adunarea datelor

Un proiect de cercetare nu este mai bun decît calitatea datelor adunate. De aceea, trebuie avut grijă să fie adunate date specifice întrebărilor ridicate în timpul cercetării şi într-o formă care să le facă utilizabile în răspunsurile la aceste întrebări. Primele date ar trebui păstrate, ca cercetătorul să le poată folosi pentru a verifica problemele care ar putea apărea mai tîrziu în cercetare.

Analizarea datelor

Statistica îl ajută pe cercetător să analizeze datele adunate, permiţîndu-i să ajungă la interpretări corecte. Informaţiile trebuie analizate minuţios, aşa încît concluziile să poată rezista cercetării atente.

În acest stadiu, datele sînt deseori puse pe categorii (de pildă, niveluri diferite de clasă socială sau niveluri variabile de productivitate a meseriilor) şi examinate pentru interrelaţiile lor. Această analiză va permite confirmarea, respingerea sau modificarea primei ipoteze.

Tragerea concluziilor

O dată ce prima ipoteză este confirmată sau respinsă, cercetătorul poate trage concluzii despre problemele cele mai mari care au format cercetarea: ideile teoretice sau preocupările practice care au inspirat proiectul. Cercetarea poate adăuga noi cunoştinţe, poate contesta valabilitatea a ceea ce a fost acceptat anterior sau poate modifica ceea ce anterior a fost acceptat ca adevărat. Ea poate, şi deseori o face, ridica noi întrebări la care să răspundă viitoarele cercetări.

METODE FUNDAMENTALE DE CERCETARE

Metodele de cercetare se referă la căile efeetive prin care cercetătorii strîng datele. Există patru tehnici fundamentale de cercetare: experimentul, ancheta, observaţia şi analiza secundară.

Experimentul

Experimentul oferă modalităţi de strîngere a datelor în condiţii controlate, cu scopul de a stabili daeă există o relaţie de cauză-efect între variabilele relevante. Această metodă se inspiră din metodologia ştiinţelor fizice şi biologice, mai ales din metodele de cercetare în laborator. În sociologie, experimentul poate fi făcut fie în laborator, fie în mediul „natural" sau pe „teren".

Experimentul de laborator

Experimentul de laborator permite un control strict al condiţiilor care nu trebuie să influenţeze cercetarea. În laborator, cercetătorii pot constitui situaţii adecvate planurilor de cercetare. Totuşi, pentru multe probleme sociologice, laboratorul este un cadru nefiresc; este posibil ca rezultatele obţinute în laborator să nu fie aplicabile cadrelor mai obişnuite în care subiecţii se găsesc în mod tipic.

Experimentul de teren

În experimentul de teren, sociologul studiază oamenii în împrejurări relativ obişnuite. După aceea, el presupune că rezultatele se vor potrivi şi altor indivizi în situaţii similare. Întrucît cadrul este unul „natural", cercetătorul are, oricum, un grad mic de control asupra factorilor care pot influenţa variabilele relevante în feluri neidentificabîle.

Pe scurt, experimentul de laborator asigură controlul, cu riscul de a fi oarecum artificial; experimentul pe teren este mai aproape de experienţele subiecţilor în viaţa reală, dar sacrifică controlul

asupra factorilor care ar putea avea o influență necunoscută asupra variabilelor aflate în studiu.

Metoda experimentală

Metoda experimentală necesită un *grup experimental* de subiecți care este expus la o oarecare variabilă și un *grup de control* identic cu grupul experimental, doar că acesta nu este supus *variabilei experimentale*. Măsurătorile luate la ambele grupe înainte și după introducerea variabilei (sau a testului) experimentale pot fi apoi comparate pentru a se vedea dacă variabila experimentală a avut vreun efect. Întrucît cele două grupuri diferă numai prin introducerea variabilei experimentale sau a variabilei test, orice diferențe dintre ele „după" măsurare pot fi atribuite acelei variabile. Această tehnică este un instrument puternic în descoperirea relațiilor cauză-efect. Totuși, într-un astfel de cadru artificial, practic este imposibil să surprinzi variabilele importante în multe dintre problemele care îi interesează pe sociologi. Cu toate acestea, psihologia socială a folosit cu eficiență experimentele de laborator, iar cercetătorii în domeniul „comportamentului colectiv" (vezi Cap. 22) au folosit cu succes experimentele pe teren.

Efectul Hawthorne

O altă limitare a metodei experimentale implică părerile subiecților despre natura cercetării și cum aceste păreri le afectează comportamentul. Termenul „efectul Hawthorne" derivă de la cercetarea făcută în anii treizeci, în Hawthorne, New Jersey, în uzina Companiei Western Electric (Roethlisberger și Dicksons 1939). În timp ce studiau efectele diverselor condiții de muncă (iluminatul mărit, mai multe pauze pentru cafea, diferite metode de salarizare și așa mai departe) asupra productivității, cercetătorii au constatat că productivitatea a crescut chiar cînd ei au introdus factori negativi (e.g., *reducerea* iluminatului). Ulterior, cercetătorii și-au dat seama că simpla concentrare a atenției asupra muncitorilor uzinei i-a determinat pe aceștia să se simtă ca un grup strîns unit și le-a ridicat moralul. Creșterea productivității a rezultat din aceste sentimente pozitive. Efectul Hawthorne a atras atenția cercetătorilor asupra

importanței luării în considerare a percepțiilor subiecților, îndeosebi părerea lor despre experiment, în crearea unui plan de cercetare adecvat.

Ancheta

Metoda de cercetare cea mai obișnuită, folosită de sociologi, este ancheta, în care oamenii („subiecții") sînt rugați să răspundă la o serie de întrebări despre caracteristicile, atitudinile, valorile, comportamentul sau percepțiile unei situații sau ale unor evenimente. Ancheta poate fi folosită pentru a obține informații (i.e., cîți tineri susțin pedeapsa capitală) sau pentru a explora relațiile între „fapte" (e.g., dacă tinerii care se consideră religioși sînt mai puțin favorabili pedepsei capitale decît cei care nu se consideră religioși).

Eșantionarea

Anchetele sînt folosite, în general, pentru a da posibilitatea cercetătorului să facă o anumită afirmație despre o *populație*, grupul total de oameni care îl interesează pe cercetător. Întrucît nu este justificabil, nici practic, nici economic să anchetezi o populație numeroasă, cercetătorul studiază, în schimb, *un eșantion*, un grup mai mic de indivizi, care sînt selectați pentru a reprezenta populația. Modul în care este selectat un eșantion trebuie să garanteze că acesta reprezintă cu adevărat întreaga populație. Există multe moduri de a asigura acest rezultat, dar tehnica cea mai obișnuită este luarea de *eșantioane la întîmplare*, ceea ce presupune că orice membru al populației are șansă egală de a fi selectat pentru eșantion. Numărul de indivizi necesar pentru eșantion nu trebuie să fie mare, atîta timp cît este reprezentativ. În mod obișnuit, studiile bine planificate folosesc cîteva mii de subiecți pentru a prezice rezultatul alegerilor naționale. Alte tehnici mai complicate pot garanta că tipurile de indivizi care formează o mică parte (e.g., studenții, handicapații fizic) a populației (e.g., o întreagă școală medic) și care astfel ar putea lipsi din simpla luare de eșantioane la întîmplare sînt, de fapt, incluse în eșantion. Indiferent ce proceduri tehnice

sînt necesare, important este ca eşantionul să reprezinte cu adevărat populaţia.

Chestionarele

Ancheta poate implica folosirea chestionarelor, a interviurilor sau a combinării celor două. Un *chestionar* constă într-o serie de întrebări specifice sau afirmaţii la care o persoană este rugată să răspundă. În mod tipic, chestionarul este un formular scris pe care subiectul bifează, încercuieşte sau completează răspunsurile corecte.

În cea mai mare parte a timpului, chestionarul prezintă un set de răspunsuri posibile dintre care subiectului i se cere să aleagă *(chestionarul cu răspunsuri limitate)*. Pentru a fi eficient, întrebările trebuie exprimate într-o limbă simplă şi directă. În mod frecvent, acest tip de chestionar este trimis subiecţilor prin poştă; lor li se cere să completeze formularul şi să-l restituie cercetătorului. Acest procedeu permite o mai largă distribuire a chestionarelor decît ar fi posibil dacă ar fi distribuite personal.

Un *chestionar cu răspunsuri nelimitate* (deschise) nu conţine un set predeterminat de răspunsuri posibile. Subiecţilor li se cere să răspundă la întrebări generale cu propriile lor cuvinte. Chestionarul cu răspunsuri nelimitate poate, de asemenea, fi trimis subiecţilor prin poştă, dar el presupune procedee de analiză relativ sofisticate. Chestionarele cu răspunsuri nelimitate sînt asemănătoare în multe sensuri cu interviul.

Interviurile

Interviul adresează subiecţilor întrebări generale, permiţîndu-le să răspundă liber cu propriile lor cuvinte. Cel care ia interviul poate urmări răspunsul la o anumită întrebare, explorînd-o astfel în profunzime. Interviurile sînt mai flexibile decît chestionarele, dar sînt mai dificil de analizat, din cauza diverselor cadre de referinţe, pe care cei intervievaţi le pot folosi cînd răspund la întrebări. De asemenea, interviurile presupun directa interacţiune a celui care intervievează cu cel care este intervievat. Interviurile nu pot fi trimise prin poştă subiecţilor, aşa cum pot fi trimise chestionarele, făcînd din asta o tehnică mai costisitoare şi cu o muncă mai intensă.

Analiza interviurilor poate fi impresionistă şi subiectivă sau răspunsurile pot fi codate într-un număr limitat de categorii şi apoi supuse analizei statistice. Deşi greu de analizat, interviurile constituie o sursă bogată de informaţii subtile, îndeosebi asupra subiectelor sensibile.

Anchetele prin telefon

Chestionarele şi interviurile realizate prin telefon devin instrumente obişnuite ale cercetării sociologice. Ele pot asigura o cale rapidă, eficientă şi, deseori, economică de a ajunge la o mostră diversă şi cuprinzătoare de indivizi.

Observaţia

Studiul bazat pe observaţie

Studiul bazat pe observaţie este o modalitate de a examina acţiunile indivizilor sau ale grupurilor prin urmărirea lor atentă, adesea în mod intens, dar fără a le pune întrebări sau a încerca să le influenţezi comportamentul. De pildă, interacţiunea părinte-copil poate fi studiată prin observarea familiilor în casă (experiment pe teren) sau din spatele unei oglinzi false, într-un cadru de cercetare (un experiment de laborator).

Studiile bazate pe observaţie deseori se concentrează asupra conţinutului activităţilor relevante. Acestea oferă cercetătorilor posibilitatea de a face descrieri ample ale proceselor sociale în acţiune, aşa cum ei încearcă să înţeleagă relaţiile de cauză şi efect.

Observaţia indirectă În *observaţia indirectă,* cercetătorul rămîne în afara a ceea ce este observat. Subiecţii pot chiar să nu ştie că sînt studiaţi. Rămînînd în afară, este improbabil ca cercetătorii să influenţeze ceea ce studiază. Totuşi, distanţarea lor le poate limita capacitatea de a vedea evenimente importante care se produc. De pildă, e posibil să studiezi comportamentul unui grup prin observaţie indirectă, dar numai comportamentul care are loc în public. Întîlnirile secrete, planurile făcute de conducătorii grupului şi ceremoniile de iniţiere secrete nu sînt deschise observaţiei indirecte.

Observaţia participativă Aceste limitări au dus la dezvoltarea *observaţiei participative*, o metodă în care cercetătorii sînt participanţi activi în grupurile sau situaţiile pe care le studiază. Studiul clasic bazat pe observaţie participativă este *Street Corner Society* al lui William Foote Whyte (Whyte, 1943), pentru care el a „stat în preajma" unui grup de tineri din mahalalele oraşului Boston, observîndu-le comportamentul şi ritualurile. El a ajuns să eunoască grupul din interior, astfel dobîndind o bogată şi detaliată înţelegere a ceea ce aceştia făceau şi de ce. Deşi tinerii ştiau că erau observaţi de un savant în domeniul ştiinţelor sociale, ei îl considerau pe Whyte membru al grupului şi, în general, acţionau normal în prezenţa lui. Aspectul negativ al acestei metode constă în faptul că observatorii participanţi riscă să devină mai mult participanţi decît observatori, pierzînd valoarea observaţiei neutre.

Observaţia participativă prezintă probleme etice. Dacă cercetătorii sînt sinceri cu privire la scopurile cercetării lor, ei ar putea influenţa comportamentul grupurilor. Oricum, a nu dezvălui scopul cercetării lor este o formă de înşelăciune şi ridică probleme etice serioase.

Analiza secundară

Analizarea datelor existente deja se numeşte *analiză secundară*. Agenţiile guvernamentale publică toate felurile de informaţii utile pentru analiza sociologică. Una dintre cele mai larg folosite surse de date este recensămîntul, care furnizează informaţii asupra caracteristicilor populaţiei, cum sînt rata naşterilor şi a deceselor, rata căsătoriilor, tipurile de gospodării, compoziţia de sex şi vîrstă, nivelurile de educaţie, tendinţa în urbanizare şi aşa mai departe. Aceste date s-au dovedit nepreţuite în cercetarea familiei, a tipurilor comunitare, a migraţiei şi a altor probleme de interes sociologic.

De asemenea, sociologii folosesc statistici referitoare la întreprinderile economice, la orientările clasei muncitoare, la sistemele de sănătate şi boală şi la construirea de locuinţe, pentru a studia organizarea socială, schimbările în activităţile sociale şi „sănătatea economică şi socială" a societăţii. Faimosul studiu al lui Durkheim asupra sinuciderii a fost realizat prin folosirea statisticilor publicate asupra ratei sinuciderilor.

Jurnalele de însemnări, scrisorile, autobiografiile, articolele de ziar și registrele de la biserici pot, de asemenea, fi surse bogate de informații pentru analiza sociologică. Studiul lui Thomas și Znaniecki (1918–1920) despre țăranii polonezi s-a bazat, în cea mai mare măsură, pe aceste tipuri de documente personale.

Analiza secundară are un număr de avantaje. De obicei, este mai puțin costisitor să folosești decît să aduni date originale. Calitatea datelor adunate de majoritatea organizațiilor guvernamentale ar putea să fie mai bună decît cea a datelor adunate de cercetătorul individual. De asemenea, folosirea analizei secundare garantează că cercetătorul nu influențează procesele, structurile sau acțiunile care sînt studiate. Un dezavantaj al analizei secundare este posibilitatea ca datele să fi fost strînse pentru rațiuni care nu sînt direct relevante pentru noile întrebări adresate. De asemenea, în unele cazuri, acuratețea datelor originale poate fi suspectă sau necunoscută.

Nici una dintre metodele de cercetare descrise mai sus nu este fără limitări. Fiecare are avantaje și dezavantaje. Alegerea metodei de cercetare depinde de măsura problemei aflate în studiu; sociologii pot folosi metoda ale cărei limitări sînt cel mai puțin relevante pentru preocuparea principală a analizei lor. Dacă controlul variabilelor este important, atunci experimentul poate fi foarte adecvat. Dacă accesul la diverse păreri este important, este foarte probabil să fie necesară o formă de ancbetă. Dacă informațiile despre caracteristicile importante ale populațiilor numeroase sînt relevante, analiza secundară a datelor recensămîntului ar fi probabil metoda de ales.

PROBLEME ÎN EFECTUAREA CERCETĂRII

Cercetarea competentă în științele sociale este greu de efectuat. Studierea comportamentului uman prezintă probleme cu care, în mod obișnuit, savantul din domeniul științelor fizice nu se confruntă. Unele dintre aceste probleme caracteristice sînt tehnice; altele sînt rezultatul limitărilor practice ale studierii ființelor umane.

Dificultăți tehnice

Încrederea

Dacă rezultatele unui studiu trebuie să fie acceptate de o comunitate științifică, cercetătorii trebuie să creadă că, dacă ei sau alții ar trebui să repete același studiu, ar găsi rezultate similare. Asta le dă încredere că ceea ce a fost găsit nu a fost un accident sau un eveniment întîmplător. Această consecvență se numește *încredere*. Încrederea presupune folosirea de măsuri comparabile identice în cercetare, așa cum consumatorii pretind un cîntar similar reglat cînd cumpără carne în zilele următoare.

Validitatea

Un studiu trebuie să fie mai mult decît demn de încredere. Variabilele în studiu, presupuse a reprezenta un anumit aspect al realității, trebuie, de fapt, să reprezinte acea realitate. Măsurarea a ceea ce trebuie măsurat este numită *validitate*. Unii au contestat faimoasa cercetare a lui Durkheim asupra sinuciderii, pe motivul că i-a lipsit validitatea adecvată. De pildă, în timp ce rata sinuciderilor pe care a studiat-o Durkheim pare a fi demnă de încredere, e posibil ca ea să fi fost mai puțin valabilă decît presupunea Durkheim (Pescolodi și Mendelsohn, 1968), deoarece raportarea deceselor ca sinucideri poate varia în funcție de coeziunea comunităților în care decesele s-au produs. Durkheim nu pare să fi luat în considerare această raportare distinctivă posibilă a sinuciderilor, care poate reduce validitatea constatărilor sale.

Dificultăți practice

Convingerea oamenilor să coopereze

Sociologii au nevoie de cooperarea subiecților lor. Participarea la cercetarea socială necesită timp, ceea ce oamenii nu prea au. Mai mult, cercetarea socială deseori implică probleme personale sau chiar polemice și nu toată lumea este dornică să-și dezvăluie

alteuiva gîndurile personale. Astfel, convingerea oamenilor de a participa este un proces complex de reducere a poverii participării şi de transformare a ei în ceva atrăgător.

Uneori, povara poate fi redusă prin limitarea informaţiilor cerute la mai puţin decît ceea ce cercetătorului i-ar plăcea, în mod ideal, să aibă. Astfel de compromisuri sînt deseori necesare pentru realizarea obiectivelor importante ale cercetării. De asemenea, cercetătorii pot reduce din povara participanţilor prin moderarea chestionarelor la care subiecţii pot răspunde pe îndelete, prin convorbiri telefonice la un moment convenabil pentru subiecţi sau prin intervievarea acestora în casele lor mai degrabă decît într-un loc special pentru cercetare.

Caracterul atractiv al participării într-un studiu de cercetare este uneori oferit printr-o renumerare modestă pentru acoperirea cheltuielilor minore implicate (e.g., costurile călătoriei pînă la şi de la locul de cercetare, costurile necesare pentru doici pe durata absenţei) sau pentru neplăcerile cauzate. Totuşi, caracterul atractiv depinde, în modul cel mai frecvent, de părerea subiecţilor despre importanţa cercetării.

Cercetarea poate schimba comportamentul

Oamenii sînt conştienţi de ei ca indivizi. Această conştiinţă de sine este o preocupare specială în cercetarea sociologică, deoarece oamenii îşi pot schimba comportamentul ca răspuns la faptul că sînt studiaţi. Ştiind că părerile lor despre un anumit subiect sînt studiate, ei pot să-şi revizuiască acele păreri. De pildă, un studiu despre cum părinţii îşi disciplinează copiii îi poate conduce pe părinţi la reevaluarea şi schimbarea metodelor.

De asemenea, însăşi publicarea constatărilor poate schimba comportamentul indivizilor, al grupurilor şi al organizaţiilor.

De fapt, obiectivul cercetării orientate politic descori constă în schimbarea comportamentului. Dar cînd comportamentul s-a schimbat, e posibil ca rezultatele cercetării să nu mai fie exacte.

Dificultăţi în prezicerea comportamentului

Fiinţele umane îşi aleg comportamentul. Această alegere poate implica situaţii despre care oamenii au cunoştinţe insuficiente pe

care să-şi bazeze o alegere inspirată. Înţelegerea situaţiilor aşa cum le percep participanţii şi capacitatea de a le prezice şi înţelege comportamentul constituie o sarcină grea. Cercetătorii trebuie, în mod constant, să se ferească de tendinţa de a-şi impune propriile lor păreri participanţilor; în schimb, ei ar trebui să nu precupeţească nici un efort pentru a vedea situaţiile din perspectiva participanţilor.

Etica şi politica cercetării

Cercetarea sociologică implică, aproape inevitabil, o componentă etică şi una politică. Etica studierii oamenilor a fost descrisă mai sus, în legătură cu cercetarea bazată pe observaţie. În ce măsură au oamenii drept să decidă dacă ar trebui să fie studiaţi? Această problemă este deosebit de acută în studiile bazate pe observaţie, deoarece cooperarea directă a subiecţilor nu este totdeauna la fel de necesară pentru cercetarea bazată pe observaţie cum este pentru anchete.

Folosirea oglinzilor false, a aparatelor de înregistrare ascunse, a participantului nedivulgat sau a observaţiei indirecte, toate acestea ridică probleme etice în legătură cu încălcarea intimităţii. Procedeele curente stabilite de guvernul federal prevăd ca subiecţii să dea „consimţământul încunoştiinţat" la participarea în cercetare, astfel eliminîndu-se această problemă etică specială.

Uneori, cercetarea socială comportă riscul unor prejudicii pentru participanţi. De pildă, dezvăluirea de către cercetători a unor informaţii sensibile patronilor sau soţilor/soţiilor participanţilor îi pot costa pe participanţi slujba sau căsătoria. „Consiliile de analiză instituţională", prevăzute de guvernul federal, garantează fie eliminarea, fie reducerea prejudiciilor posibile pentru subiecţii cercetaţi la niveluri lipsite de importanţă, prin planuri de cercetare corecte sau explicate adecvat participanţilor înaintea consimţământului lor de a coopera. Aceste măsuri de siguranţă au redus substanţial problemele etice discutate mai sus.

Folosirea rezultatelor cercetării pune un alt tip de problemă etică şi chiar politică. Cui îi datorează sociologul loialitate în primul rînd? Sursei care sponsorizează? Participanţilor?Comunităţii ştiinţifice? Societăţii ca un întreg? Acestea nu sînt doar simple întrebări.

Ar trebui ca cercetătorii să accepte sponsorizare pentru a studia cea mai bună cale de a convinge oamenii să cumpere un produs evident inferior? Ar trebui ca anumite subiecte (e.g., posibilele deosebiri sociale în privința inteligenței) să nu fie incluse în studiu? Ar trebui limitată în vreun fel folosirea rezultatelor cercetării? Ar trebui să fie „pedepsiți" cercetătorii (prin pierderea fondurilor aprobate, a salariilor, a șanselor de promovare, a slujbelor) pentru problemele pe care le studiază sau pentru rezultatele cercetărilor lor?

Asociația Sociologică Americană (organizația profesională cea mai importantă a sociologilor din Statele Unite) a stabilit un cod de etică pentru a rezolva unele dintre aceste întrebări. Codul prevede un set de principii etice care exprimă sentimentele colective ale comunității sociologice față de aceste chestiuni importante. Acesta este un îndreptar ce trebuie respectat de toți sociologii.

Acest capitol a prezentat procesul de cercetare ca pe un element important al disciplinei sociologiei. El a accentuat importanța definirii cauzei presupuse (variabila independentă) și a efectului (variabila dependentă) și a stabilit o legătură adecvată între ele ca fiind importantă în metodologia sociologică. Teoria și cercetarea merg mînă în mînă. Teoria sugerează variabilele adecvate, iar cercetarea verifică acuratețea teoriei.

Deseori, procesul de cercetare urmează o schemă stabilită. Mai întîi, o problemă sociologică importantă este definită, iar literatura profesională existentă este examinată pentru a stabili ce este deja cunoscut despre problemă.

În lumina acestor cunoștințe, ipotezele despre relația între variabile sînt explicit prezentate, iar un plan de cercetare adecvat, care va oferi o verificare precisă a ipotezelor, este dezvoltat. Problemele etice importante nu sînt doar luate în considerare, ci deseori ele influențează tipul și forma procedeelor de strîngere a datelor ce trebuie folosite. Aceste date sînt analizate în lumina ipotezelor originale și a concluziilor adecvate trase.

Metodele cercetării fundamentale în sociologie implică experimente fie în laborator (mai puțin frecvente), fie pe „teren", situații din viața de fiecare zi. Metoda experimentală a

ştiinţei este folosită pentru a stabili grupele de control ca o linie de bază în contrast cu grupele experimentale care sînt supuse la o anumită influenţă al cărei rezultat este examinat.

Metoda principală de cercetare a sociologiei este ancheta, în care subiecţilor li se cere, fie prin chestionare foarte bine organizate sau interviuri mai puţin organizate (personal, prin corespondenţă sau, din ce în ce mai mult, prin telefon) să răspundă la o serie de întrebări despre ei înşişi, despre atitudinile, valorile, părerile sau comportamentul lor. Pentru a obţine concluzii despre populaţii mai numeroase este important să se aleagă un eşantion potrivit. Observaţia, fie prin participarea cercetătorului la o activitate, fie într-un mod indirect şi analiza datelor strînse anterior (analiza secundară) sînt alte două metode importante ale cercetării sociologice.

Cercetătorii sociologi se confruntă cu un număr de probleme în organizarea proiectelor de cercetare. Din punct de vedere tehnic, ei trebuie să se asigure că folosesc criterii demne de încredere care vor da rezultate potrivite, indiferent cine efectuează cercetarea. În plus, ei trebuie să fie preocupaţi de validitatea criteriilor lor, adică de măsura în care surprind realitatea presupusă a fi studiată. Din punct de vedere practic, deseori este greu să convingi oamenii să coopereze în cercetare. Mai mult, cercetarea deseori schimbă comportamentul aflat în studiu şi, o dată cu faptul că indivizii sînt conştienţi de ei înşişi şi de acţiunile lor şi că astfel se pot schimba ei înşişi sau acţiunile lor, face mai dificilă prezicerea comportamentului uman decît acţiunea atomilor sau a moleculelor. În cele din urmă, există dimensiuni politice şi etice considerabile în organizarea cercetării sociale, iar cercetătorul trebuie să le ia în considerare în întocmirea unui anumit proiect şi în ducerea lui la îndeplinire.

3

CULTURA

În acest capitol, vom examina conceptul cheie de cultură – ce este el şi cum extinde sau limitează libertatea individuală. Vom examina componentele culturii şi vom face deosebirea între cultura „ideală" şi cea „reală". Diversitatea culturală între societăţi şi în interiorul lor va fi, de asemenea, discutată, cum vor fi discutate relativismul cultural şi etnocentrismul. De la o privire generală asupra culturii, ne vom concentra asupra culturii americane, în particular. Capitolul se va sfîrşi cu o discuţie despre o nouă perspectivă, sociologia.

CE ESTE CULTURA?

În conversaţia obişnuită, cuvîntul cultură deseori sugerează o formă de artă superioară: operă, balet, muzee. O persoană cu cultură este definită ca fiind rafinată, sofisticată, avînd cunoştinţe despre arte şi capacitatea de a le aprecia. În acest sens, cultura este o caracteristică a individului. Totuşi, sociologii şi antropologii folosesc termenul într-un sens mai larg.

O definiţie a culturii

Există multe definiţii ale culturii, începînd de la lapidarul – „un mod distinct de viaţă al oamenilor, un model de a trăi" (Kluckhohn, 1949) – şi mergînd pînă la cel enumerativ – „acel întreg complex care include cunoştinţele, credinţa, arta, morala, legea, obiceiul şi

alte deprinderi dobîndite de om ca membru al unei societăţi" (Tylor, 1871). Totuşi, toate definiţiile au unele elemente comune.

Cultura este o caracteristică a unei societăţi, nu a unui individ. Cultura este tot ceea ce este învăţat în cursul vieţii sociale şi transmis din generaţie în generţie. În cuvintele lui Ralph Linton, ea este „ereditatea socială a membrilor unei societăţi".

Goodman şi Marx (1982:85) au văzut *cultura* ca fiind „moştenirea învăţată şi socialmente transmisă, a obiectelor făcute de om, a cunoştinţelor, a părerilor, a valorilor şi a perspectivelor, care asigură membrilor unei societăţi unelte pentru a face faţă problemelor curente". Cultura defineşte şi pune la dispoziţia membrilor unei societăţi hrană pentru a o mînca, haine pentru a le purta, limbă pentru a o folosi, valori pentru a face aprecieri, idei pentru a le ghida comportamentul şi practici pentru a le urma. Pe scurt, cultura dă formă vieţii sociale şi o organizează.

Cultura: o invenţie umană

Cultura pare a fi o caracteristică eminamente umană. Alte specii nu par să posede cultură. O mare parte din comportamentul animalic este o funcţie a instinctului sau derivă din învăţarea specifică a unui animal în timpul vieţii sale.

De ce au cultură fiinţele omeneşti? În cursul evoluţiei, multe dintre instinctele pe care specia umană le-a împărtăşit cu strămoşii săi mamiferele au fost „selectate" treptat sau pierdute. Cu toate acestea, fiinţele omeneşti s-au dezvoltat. De-a lungul timpului, fiinţele omeneşti s-au transformat într-o specie complexă şi numeroasă, într-un sens specia dominantă pe Pămînt. De ce?

Răspunsul scurt este „cultura". Cultura dă fiinţelor omeneşti o mai bună şi mai rapidă metodă de adaptare la schimbarea fizică, topologică şi climatologică decît ar fi fost posibil doar prin evoluţia biologică. Combinaţia între evoluţia anatomică (dezvoltarea creierului, degetul mare opozabil, mersul biped) şi dezvoltarea culturală a condus specia umană la starea sa actuală deosebit de dezvoltată.

Relaţia între cultură şi fiinţele omeneşti este reciprocă. Deşi noi creăm cultură (i.e., „inventînd" limbaj şi valori), noi, la rîndul nostru, sîntem umanizaţi de ea (vezi Cap. 6). Mult din ceea ce

trece drept „natură umană" este, de fapt, produsul unei anumite culturi. Americanii, de pildă, deseori văd războiul, agresivitatea și competiția ca fiind umane prin naștere. Totuși, există societăți (e.g., arapeșii din Noua Guinee) în care războiul este necunoscut, iar comportamentul agresiv și competitiv, virtual inexistent.

Cultura limitează libertatea umană

Cultura limitează libertatea individuală. Oamenii nu sînt liberi să facă tot ceea ce vor. Legile, o invenție culturală, îi împiedică să se angajeze în anumite feluri de comportament (e.g., să umble goi pe străzile orașului) și le cer să acționeze în anumite feluri (e.g., să pună un semn la bariera rotitoare din metrou). Indivizii nu își pot crea propria limbă dacă vor să comunice cu alții. Deși egali biologic (în același timp diferiți), bărbații și femeile rar sînt egali din punct de vedere cultural. În multe societăți, bărbații au un statut social superior și mai multă putere decît femeile (vezi Cap. 12 și 13). Același lucru s-ar putea spune despre săracii și minoritățile din cele mai multe societăți. Cultura limitează în mod inegal.

Cultura extinde libertatea umană

În același timp, cultura mărește libertatea. Cultura eliberează individul de comportamentul predeterminat și condiționat, dictat de instinct. Oamenii își modifică reacțiile în funcție de situații; ei fac alegeri, oricît ar fi ele de limitate. Chiar dacă cultura limitează, ca adesea permite alegerea în cadrul unei game raționale de opțiuni acceptabile. (De pildă, în timp ce mersul gol pe stradă este interzis, gama sortimentelor de îmbrăcăminte din care cineva poate alege este foarte largă.)

Cultura ne eliberează de nevoia de a reinventa mereu aspectele necesare ale vieții sociale. Nu trebuie să creăm neîntrerupt o limbă cu care să comunicăm sau să redescoperim în mod continuu focul pentru a ne încălzi sau a ne găti mîncarea. Nenumăratele lucruri obișnuite pe care le facem în fiecare zi și articolele materiale de care avem nevoie sînt asigurate prin cultură, astfel eliberîndu-ne timp pentru creație și explorare.

COMPONENTELE CULTURII

Cultura poate fi împărțită în două componente majore: cultura materială și cultura nematerială.

Cultura materială

Cultura materială se referă la toate creațiile concrete și tangibile ale societății. Acestea includ obiectele principale descoperite prin săpăturile arheologice: oale de lut, bijuterii, arme și altele. De asemenea, cultura materială include diverse obiecte, cum sînt televizoarele, avioanele, stadioanele de base-ball, îmbrăcămintea, zgîrîie-norii și mașinile de spălat. Pe scurt, orice manifestare fizică a vieții unui popor este o parte a culturii sale materiale.

Cultura materială este transmisă generațiilor viitoare. Unele obiecte produse de om, cum sînt avioanele, sînt considerabil modificate; altele, cum sînt căzile de baie, suportă puține schimbări sau deloc în structura lor de bază. Unele, cum este rigla de calcul, sînt înlocuite cu succese tehnologice; altele, ca dansul hula hoop, ajung la modă și dispar. Fie că se schimbă substanțial, fie că nu, comportamentele culturii materiale devin o parte importantă a caracterului fizic al societății.

Cultura nematerială

Sociologii manifestă tendința de a se concentra asupra culturii nemateriale, creațiile abstracte ale societății, care sînt transmise din generație în generație. Acestea sînt însăși bătaia de inimă a vieții sociale.

Cunoștințele și opiniile

Ideile pe care le avem despre lume constituie un aspect important al culturii nemateriale. Aceste idei sînt parte din moștenirea culturală a tuturor societăților. *Cunoștințele* se referă la acele concluzii bazate pe un anumit criteriu al evidenței empirice. De pildă,

forma sferică a pământului și relația între copiii cu greutate mică la naștere și fumatul în timpul sarcinii sînt elemente ale cunoașterii.

Părerile, pe de altă parte, se referă la concluziile care nu sînt susținute de un sprijin empiric suficient, pentru a fi considerate echivoc, adevărate. Două exemple de păreri controversate sînt: viața începe în momentul conceperii (vezi Cap. 13) și pedeapsa capitală reține de la crimă (vezi Cap. 8).

Culturile tuturor societăților întruchipează idei despre mediul natural, precum și despre lumea pe care au creat-o ființele umane. Mai mult, toate culturile au idei despre multe aspecte ambigue și confuze ale vieții și ale morții, ca de pildă, dacă există viață după moarte, înțelesul fericirii umane și soarta finală a universului. Aceste opinii străbat existența de fiecare zi a ființelor omenești de pretutindeni.

Valorile

Valorile sînt idei abstracte despre ceea ce o societate crede că este bun, corect și plăcut. Valorile asigură contextul în cadrul căruia normele sociale (vezi mai jos) sînt stabilite și explicate. Valorile asigură baza pe care judecăm acțiunea socială, prin aceasta dînd formă alegerilor pe care le facem. În societatea americană, de pildă, apreciem munca în mod deosebit, iar „etica muncii" ne influențează comportamentul specific.

Valorile nu sînt doar concepte abstracte; ele sînt investite cu semnificație emoțională considerabilă. Oamenii discută în contradictoriu, se luptă și chiar mor pentru valori, cum este „libertatea". Uneori, valorile se ciocnesc, ca atunci cînd unii apreciază steagul american ca pe un simbol ce trebuie apărat și respectat, iar alții apreciază mai mult dreptul de a-l arde și a-l profana, în semn de protest împotriva unor aspecte ale politicii Statelor Unite. De aceea, o valoare nu este în mod necesar universal acceptată de o societate, nici nu are totdeauna același înțeles în diverse societăți. De pildă, democrațiile interpretează cu totul diferit „libertatea" față de statele totalitare. Mai mult, valorile sînt deseori limitate în cadrul unei societăți. De pildă, „exprimarea liberă", care este foarte apreciată de democrații, este deseori limitată în timp de război; și chiar în timp de pace, legile împotriva calomniei și a preocupării de a provoca

„un pericol evident şi iminent" limitează dreptul oamenilor de a zice tot ceea ce vor.

Valorile nu sînt în mod necesar statice; ele se pot schimba şi chiar se schimbă în decursul timpului. De pildă, valorile care se referă la iubire, la sex şi la căsătorie s-au schimbat în ultimele decenii. De asemenea, cercetarea actuală arată că studenţii din ultimii ani au ajuns să considere învăţămîntul superior un mijloc de a dobîndi siguranţă financiară mai degrabă decît o cale de a-şi perfecţiona o filozofie semnificativă de viaţă.

Normele

O mare parte din viaţa socială implică comportament rutinier. Oamenii se trezesc şi se culcă la anumite ore, mănîncă după un program precis şi se îmbracă într-un anumit fel. Acest lucru nu este întîmplător. Comportamentul nostru este structurat de *norme*, reguli sociale şi linii de conduită care prescriu un comportament adecvat în situaţii speciale. De asemenea, normele pot modela acţiunile oamenilor în relaţiile dintre ei. „Normele de politeţe" definesc comportamentul cuvenit faţă de alţii.

Ansamblul normelor societăţii („cadrul normativ") este împărţit în obiceiuri, moravuri şi legi.

Obiceiurile *Obiceiurile* sînt convenţiile curente ale vieţii de fiecare zi. Ele sînt căile obişnuite prin care oamenii acţionează: deşteptarea la o anumită oră, turnarea laptelui peste cereale, tunderea pajiştei, aruncarea gunoiului în crematoriu, îmbrăcarea într-o ţinută potrivită pentru o ocazie, folosirea tacîmurilor „adecvate" la masă. Obiceiurile sînt acţiuni cu o mică semnificaţie morală; cel mai adesea, ele sînt chestiuni de gust. Oamenii trebuie să se comporte în aceste feluri: dacă nu o fac, pot fi consideraţi excentrici, neatenţi sau ciudaţi, dar, de obicei, nu primejdioşi sau răuvoitori. Dacă oamenii încalcă obiceiurile, ei se expun bîrfei şi ridicolului, nu bătăilor sau închisorii.

Moravurile *Moravurile* sînt norme considerate importante şi semnificative pentru funcţionarea societăţii şi a vieţii sociale. Furtul respectului pentru proprietatea privată este o problemă serioasă. El sfidează concepţiile sociale de distribuire a proprietăţii şi de încredere. Valorile patriotice sînt alcătuite din moravurile refe-

ritoare la felul în care cetățenii responsabili ar trebui să se comporte. Prezenta dezbatere despre profanarea steagului american trezește sentimente puternice, deoarece acest comportament atinge definițiile fundamentale ale cetățeniei, care sînt semnificative pentru societate.

Tabuurile sînt moravuri proscriptive, adică definesc ceea ce *nu* ar trebui să fie făcut. În general, societățile au tabuuri referitoare la relațiile sexuale și maritale între rude apropiate („tabuul incestului") și tabuul referitor la consumarea cărnii de om. În general, încălcările tabuurilor și ale moravurilor implică sancțiuni mult mai severe decît nerespectarea obiceiurilor. Aceste sancțiuni includ întemnițarea, exilul și chiar moartea.

Deosebirea conceptuală între obicei și moravuri (prima oară făcută de Sumner, 1906) este relativ clară. Totuși, nu este totdeauna ușor să distingi comportamente specifice obiceiurilor sau moravurilor. Profanarea steagului constituie un bun exemplu. Pentru unii oameni, aceasta este, pur și simplu, o violare a unui obicei și nu necesită nimic mai mult decît dezaprobarea. Pentru alții, un asemenea act este o violare a moravurilor societății și necesită o pedeapsă severă.

Legile *Legile* sînt norme stabilite și aplicate de autoritatea politică a societății. După ce aceste legi au fost scrise și codificate, se face referință la ele, în general, ca „legi promulgate". În unele societăți, legea este transmisă pe cale orală; aceasta este considerată ca „legea obiceiului" sau „obiceiul pămîntului". Indiferent de forma sa, deseori legea se aplică acelor comportamente care sînt considerate importante în societate. O mare parte din dezbaterile curente despre caracterul adecvat al legilor care reglementează orice fel de comportament sexual între adulți, cu consimțămîntul părților, este o consecință a deosebirilor între protagoniști, cu privire la faptul dacă un astfel de comportament este într-adevăr o problemă de „gust" personal sau stil (obicei), sau de preocupare principală a societății (moravuri).

Semnele și simbolurile

Semnele *Semnele* sînt reprezentări; ele reprezintă altceva. Există două feluri de semne: semne naturale și semne convenționale (simboluri). Un *semn natural* are o relație proprie cu ceea ce repre-

zintă. De pildă, un anumit miros este un semn că în apropiere se găseşte un sconcs. Între miros şi scones există o relaţie proprie. Să dăm un alt exemplu: cînd vedem fum, ştim că are loc o anumită formă de ardere. Cele două, fumul şi arderea, sînt legate una de cealaltă. Nu noi am creat această relaţie, dar trebuie să o învăţăm.

Simbolurile *Simbolurile* (sau *„semnele convenţionale"),* pe de altă parte, nu sînt „naturale"; ele sînt reprezentări create în mod arbitrar (cuvinte, gesturi, obiecte, imagini vizuale) care dobîndesc înţeles prin consens social. Un steag, de pildă, este pur şi simplu, o bucată de pînză cu o anumită formă, culoare şi desen. Totuşi, oamenii mor pentru el – nu pentru pînză în sine, ci pentru ceea ce reprezintă, pentru semnificaţia care i s-a atribuit. Steagul este un simbol al unei naţiuni şi întruchipează întreaga semnificaţie a acelei societăţi. Weitman (1973) a arătat că poate fi analizată semnificaţia pe care o societate o investeşte în steagul său naţional, ca o modalitate de a înţelege aspectele importante ale acelei culturi.

Limba *Limba,* un ansamblu semnificativ de simboluri social construit, este cel mai important aspect al culturii. Elementele unei limbi au aproximativ aceleaşi sensuri pentru membri aceleiaşi comunităţi lingvistice. Prin urmare, limba devine principalul vehicul de comunicare între oameni. Cu cît mai largă este gama de cunoştinţe, cu atît mai multe simboluri sînt necesare pentru a le comunica De aici, bogăţia şi varietatea vieţii sociale sînt legate de bogăţia şi varietatea limbii.

Gesturile Oamenii comunică şi prin *gesturi,* mişcări ale corpului (ale părţilor corpului, cum sînt faţa şi mîinile) care au semnificaţii consimţite social. În societatea americană, descrierea unui cerc cu degetul mare şi cu arătătorul de la mîna dreaptă, ţinînd celelalte trei degete drept în sus şi mişcînd uşor mîna, înseamnă „A-okay; totul este în regulă". În alte societăţi, acelaşi gest are semnificaţii diferite. De pildă, în Franţa el exprimă insulta că cineva este un nimeni, un „zero". În Grecia şi Turcia, el sugerează o invitaţie sexuală nedorită. Gesturile, ca şi limba, au semnificaţie în cadrul unui context social specific.

Oamenii comunică atît pe cale orală, prin limbaj, cît şi prin gesturi. De fapt, comunicarea personală îşi trage bogăţia şi subtilitatea din asocierea indicaţiilor verbale şi a semnelor neverbale. Totuşi

uneori, această asociere duce la confuzie sau la interpretări nedorite şi neaşteptate ale sensului. De pildă, unii bărbaţi acuzaţi de viol susţin că, în timp ce limbajul victimelor lor zicea că nu vor să se angajeze în relaţii sexuale, gesturile lor (tonul vocii, expresia feţei, stilul îmbrăcămintei) spuneau altceva.

Ipoteza relativităţii lingvistice

Limba face mult mai mult decît să le dea oamenilor posibilitatea de a comunica unii cu alţii. Însăşi natura limbii, s-a susţinut, structurează modul în care percepem lumea. Această teorie, numită *ipoteza relativităţii lingvistice*, a fost formulată iniţial de doi antropologi, Edward Sapir (1929) şi Benjamin Lee Whorf (1956). Ei susţin că limba unei societăţi dirijează atenţia membrilor săi spre anumite trăsături ale lumii mai degrabă decît spre altele. Ilustrarea clasică a acestui fenomen este că, în timp ce limba engleză are doar un singur cuvînt pentru zăpadă, limbii inuiţilor îi lipseşte un termen general pentru ea. În schimb, întrucît deosebirea diverselor forme de zăpadă este foarte importantă în viaţa lor zilnică, ei au cuvinte diferite care descriu tipuri diferite de zăpadă (e.g., zăpadă pufoasă, zăpadă care cade, zăpadă umedă, nămeţi). Astfel, utilitatea deosebirii multelor tipuri de zăpadă a dus la crearea cuvintelor pentru a le numi şi la includerea lor în limba inuiţilor.

Aspectul important al ipotezei relativităţii lingvistice este concentrarea ei asupra structurii gramaticale, care, susţin Sapir şi Whorf, îi conduc pe oameni să privească lumea într-un anumit fel. De pildă, în unele limbi neeuropene (e.g., limba chineză) separarea obişnuită a agentului care acţionează (subiectul) şi a acţiunii (predicatul) nu are loc (Tung-Sen, 1970). În schimb, agentul şi acţiunea sînt legate laolaltă; acţiunea este agentul, iar agentul este acţiunea.

Potrivit lui Sapir şi lui Whorf, vocabularul şi structura gramaticală a unei limbi, împreună, determină modul în care membrii unei societăţi percep lumea. Astăzi, părerile cele mai bine informate acceptă o versiune „slabă" a ipotezei relativităţii lingvistice. Există un consens general că vocabularul şi structura gramaticală a limbii unei societăţi îşi concentrează atenţia mai degrabă asupra anumitor

fațete ale lumii decît asupra altora și îi determină pe membri să gîndească într-un stil specific. Totuși, perspectiva modificată a ipotezei relativității lingvistice susține că limba este un mecanism „care facilitează". O anumită limbă te ajută să gîndești și să percepi într-un mod specific, dar ea nu îi obligă pe oameni să vadă alte fațete ale lumii sau să își dezvolte alte moduri de a gîndi. De pildă, cînd este în interesul lor, schiorii pot face deosebirea între diferitele tipuri de zăpadă întocmai cum fac inuiții. De asemenea, dominanta formei masculine generice în gramatică (e.g., chairman[1]) se schimbă în mod curent (e.g., chairperson[2]), așa cum se schimbă concepțiile noastre despre relațiile specifice între bărbați și femei.

CULTURA „IDEALĂ" ȘI „REALĂ"

Normele ajută la structurarea comportamentului prin definirea modurilor de acțiune aprobate cultural. Normele definesc „idealul"; ele precizează ceea ce societatea consideră că oamenii *ar trebui* să facă, ceea ce se *așteaptă* din partea lor să facă.

Dar oamenii nu se comportă totdeauna așa cum ar trebui sau cum se așteaptă din partea lor să se comporte. De pildă, în societatea americană, oamenii subscriu, în general, la normele fidelității sexuale în căsătorie. Totuși, între un sfert și jumătate din bărbații și femeile căsătorite au relații extraconjugale. Chiar și așa, cei angajați în astfel de acțiuni deseori susțin validitatea normelor. Ei își explică comportamentul prin slăbiciunea personală sau prin împrejurări speciale [„mariajul meu se destramă", „soția (soțul meu) mea nu mă înțelege, iar eu am nevoie de dragoste și afecțiune"].

Normele nu ar trebui confundate cu comportamentul. Normele precizează comportamentul cuvenit din punct de vedere social, care poate sau nu poate fi manifestat. Ele sînt pătrunderi valoroase în formele de acțiune pe care o societate le consideră oportune, dar ele nu garantează că acele acțiuni sînt cu adevărat efectuate.

---

[1]Președinte. Cuvînt format din *chair* = scaun și *man* = bărbat (n. tr.).
[2]Persoana care stă pe scaun (bărbat sau femeie) (n. tr.).

DIVERSITATEA CULTURALĂ

Cultura diferă atît între societăţi, cît şi în interiorul lor.

Diversitate între societăţi

Rapoartele antropologilor exprimă diversitatea culturală considerabilă între societăţi. Societăţile se deosebesc prin modurile în care îşi organizează relaţiile dintre membri (vezi Cap. 13). Dar societăţile se deosebesc şi prin culturile lor. Variaţiile în cultura materială a societăţilor sînt evidente în formele lor diferite de locuinţe şi transport. Pentru sociologie diferenţele între societăţi sînt relevante îndcosebi în culturile lor materiale.

Societăţile se deosebesc prin valorile lor şi prin normele care precizează comportamentul potrivit. Ruth Benedict (1934) a descris două situaţii diametral opuse: o cultură dionisiacă, de activitate frenetică, de sensibilitate exagerată şi de înălţare individuală prin competiţie (Kwakiutl[1] din Insula Vancouver, Columbia Britanică) şi cultura apolonică, de discreţie, sobrietate şi moderaţie, care pune accentul pe importanţa colectivităţii în raport cu individul (Zuni[2] din New Mexico).

În societăţile moderne vedem deosebiri similare. Accentul pus de cultura americană pe individ diferă în mod considerabil de accentul pus pe colectiv de statele socialiste. Chiar între statele socialiste deosebirile culturale sînt evidente. Cuba diferă foarte mult de Uniunea Sovietică din punct de vedere cultural. Ambele diferă foarte mult de Republica Populară Chineză. De asemenea, sînt evidente deosebirile culturale între statele capitaliste, cum sînt Statele Unite, Marea Britanie şi Japonia. Firește, există asemănări în toate societăţile. Totuşi, istoria, geografia, clima şi condiţiile sociale se combină pentru a deosebi societăţile una de alta în multe privinţe. De pildă, culturile societăţilor insulare, cum este Marea Britanie, conţin elemente nautice distinctive care lipsesc în ţările înconjurate de uscat, cum este Ungaria. Culturile ţărilor tropicale

[1]Membru al unei populaţii indiene din Insula Vancouver (n. tr.).
[2]Membru al unui trib de indieni nord-americani din New Mexico (n. tr.).

se deosebesc de culturile din zona temperată. Ţările dominate cîndva de Franţa se deosebesc de cele stăpînite cîndva de Marea Britanie sau Portugalia.

Diversitatea culturală dintre societăţi demonstrează flexibilitatea şi variabilitatea organizaţiilor omeneşti. Înţelegerea şi aprecierea acestei diversităţi poate duce la un respect sănătos faţă de deosebirile dintre popoare şi faţă de ingeniozitatea speciei umane.

Diversitatea în cadrul unei societăţi

Aşa cum culturile diferitelor societăţi variază de la una la alta, grupuri din cadrul aceleiaşi societăţi pot, de asemenea, vădi varietate, îndeosebi dacă societatea este numeroasă, complexă şi modernă. Aceste grupuri, numite *subculturi*, pot varia după clasa socială, origine etnică, rasă, religie şi stil de viaţă, precum şi după scopuri şi interese.

Subculturile

Tiparele subculturale dau unui grup o savoare şi o identitate ce îl deosebesc de societatea întreagă din care face parte. Identitatea unei subculturi se poate baza pe moştenirea sa etnică, indiferent dacă este chineză, italiană sau poloneză. Ea ar putea deriva din condiţia economică a grupului, cum este cazul săracilor din ghetou. Subculturile unice din Noua Anglie şi din sudul îndepărtat se bazează pe regiune şi istorie. Subcultura drogurilor îşi are propriile sale tipare. Pe scurt, orice grup de mărime medie, care are idei sociale, valori, norme şi stiluri de viaţă considerabil diferite de cele ale societăţii mai mari, poate fi considerat o subcultură.

Deseori, o subcultură are o limbă distinctă. Limba oamenilor de ştiinţă este în esenţă un jargon subcultural, aşa cum este terminologia negustorilor de droguri sau a muzicanţilor de jaz. Formele distincte de comunicare în cadrul subculturilor conferă un sentiment de identitate, oferă posibilitatea unei comunicări mai precise între membrii subgrupului şi protejează această comunicare de persoanele din afara acestuia.

Mozaicul cultural creat de subculturi poate fi considerat un factor de îmbogăţire a societăţii. Statele Unite, de pildă, deseori au

considerat diversitatea lor culturală ca fiind una dintre puterile lor majore (deşi legile stricte de imigrare în cea mai mare parte a acestui secol demonstrează că nu toţi americanii au aceeaşi părere). Pe de altă parte, unele societăţi (e.g., Japonia) cred că variaţia subculturală slăbeşte cultura naţională şi de aceea nu o încurajează.

Contraculturile

În unele cazuri tiparele culturale ale unui anumit subgrup nu sînt doar diferite, ci contrare tiparelor restului societăţii. *Contraculturile,* cum sînt numite aceste subgrupuri, întruchipează idei, valori, norme şi stiluri de viaţă ce sînt în opoziţie directă cu cele ale societăţii mai mari. În anii '60 şi la începutul anilor '70, de pildă, „hippie" au sfidat valorile americane fundamentale de individualism, competiţie şi materialism. Mişcarea neonazistă crescîndă din Germania, Ku Klux Klan-ul din Statele Unite şi Frăţia Musulmană din Egipt şi-au dezvoltat propriile lor ansambluri de tipare culturale care îi pun în opoziţie cu culturile propriilor lor societăţi.

Uneori, cum a fost cazul cu mişcarea „hippie" din Statele Unite, elementele contraculturii sînt absorbite de cadrul cultural mai larg, iar distincţia dintre cele două se estompează. Totuşi, cel mai adesea, contracultura rămîne în contact puternic cu societatea mai mare, cum este cazul cu Frăţia Musulmană din Egipt.

Relativismul cultural

Varietatea practicilor culturale atît în interiorul societăţilor, cît şi între ele sugerează că nu există un singur tipar „cel mai bun". O astfel de concluzie constituie baza *relativismului cultural,* ipoteza că nici o practică culturală nu este inerent bună sau rea; fiecare trebuie înţeleasă în raport de locul ei în configuraţia culturală mai largă.

Această perspectivă îl face pe observator să se abţină de la a formula aprecieri asupra practicilor necunoscute. Aceasta presupune toleranţă, şi chiar respect, faţă de stilurile culturale care pot părea ciudate sau chiar „nefireşti". Oamenii au tendinţa de a *evalua*

obiceiurile, practicile şi comportamentele în raport cu ale lor şi deseori această evaluare capătă un caracter moral care este spoit cu foarte mult sentiment. Relativismul cultural apără împotriva acestei tendinţe.

Oare relativism cultural înseamnă că „orice merge", că nu există standarde absolute? Aceasta presupune iertarea pruncuciderii (uciderea copiilor, deseori folosită ca un mecanism de control al populaţiei) sau brutalitatea îndreptată spre un grup minoritar? Sociologia, *ca disciplină,* nu are răspunsuri uşoare la aceste întrebări. Ca indivizi, cei mai mulţi sociologi, dacă nu toţi, sînt şocaţi de aceste practici. Totuşi, ei ar încerca să-şi separe preferinţele şi idcile morale de eforturile lor profesionale de a analiza cauzele şi consecinţele unei anumite practici culturale. Adoptarea poziţiei relativismului cultural îi încurajează pe oameni să privească mai obiectiv propria lor societate şi practicile ci culturale. Aceasta oferă un fel de distanţă de la care oamenii să-şi privească propria viaţă.

Etnocentrismul

Opusul relativismului cultural este *etnocentrismul,* tendinţa de a considera propria cultură superioară altora din punct de vedere moral şi, astfel, de a judeca alte culturi după standardele proprii. A fi etnocentrist înseamnă a presupune că propria societate face lucruri doar cum este drept şi cum se cuvine (e.g., America: „Iubeşte-l sau lasă-l"). Observatorul etnocentrist este, de aceea, capabil să perceapă practicile altor culturi sau subculturi ca derivaţii, nu doar ca deosebiri.

Etnocentrismului îi este mai uşor să se menţină în societăţi relativ omogene, tradiţionale şi izolate. În astfel de societăţi, există probabilitatea unui contact redus cu diferite practici şi puţine posibilităţi de a le vedea utilitatea şi importanţa în interiorul culturii în care acestea au loc. Cînd membrii acestui fel de societate sînt expuşi acestor variaţii, este improbabil ca ei să aibă gama de experienţe care le-ar permite să suspende judecata şi să considere o variaţie ca fiind mai degrabă pur şi simplu diferită decît greşită.

TEMELE CULTURALE AMERICANE

Una dintre primele afirmații despre valorile americane vine de la un vizitator francez, Alexis de Tocqueville (1969; original 1835). El a fost deosebit de impresionat de lipsa de formalitate și egalitate exprimate clar, pe care le-a găsit în Statele Unite, avînd, mai ales, în vedere originea lor în tiparele tradiționale, de formalitate și deosebiri de statut.

Mai recent, sociologul Robin Williams (1970) a sugerat că, în ciuda marii diversități culturale din Statele Unite, există un număr limitat de valori fundamentale care includ expresivitatea culturală a Statelor Unite. Cîteva dintre aceste valori sînt descrise mai jos.

Americanii, conchide Williams, pun mare accent pe *realizare și succes*, îndeosebi în rolurile lor profesionale. Ei sînt extrem de competitivi și consideră succesul ca fiind măsura propriei valori. Activitatea și munca sînt, de asemenea, importante pentru americani. În general, americanii sînt frenetici, profund angajați într-o activitate, îndeosebi în domeniul muncii. Activitățile profesionale în special cele pentru bărbați, dar din ce în ce mai mult și cele pentru femei, constituie centrul vieții lor reale și al concepțiilor despre sine.

Americanii apreciază, în mod deosebit, *eficiența și spiritul practic*. Nu este o întîmplare faptul că studiile științifice despre „timp și management" (Taylor, 1991) au început în Statele Unite. Singurul sistem filozofic propriu Statelor Unite este pragmatismul, o filozofie care se concentrează asupra consecințelor practice ale comportamentului unei persoane. Americanii au o mare încredere în *progres*. În general, ei sînt optimiști în privința vieții, siguri că lucrurile vor fi mai bune.

Americanii au o puternică latură *umanitară*. Ei cred în ideea de a face bine atît ca indivizi, cît și ca grupuri – de pildă, marele număr de organizații filantropice pe care le-au creat. Ei apreciază *libertatea* și *democrația*. Ei cred că indivizii au dreptul de a se exprima liber, de a-și urmări scopurile personale și de a-și augmenta fericirea individuală – și, în general, nu pe seama altora.

Totuși, Williams de asemenea remarcă tendința americanilor de a gîndi în termeni de categorii sociale, care uneori duc la *rasism*

şi sentimente de superioritate de grup. Aşadar, etnocentrismul nu este necunoscut printre americani.

Alte analize ale valorilor americane [e.g., Yankelovich (1978)] văd schimbări în curs. Ele remarcă o atenţie crescîndă faţă de sine şi de exprimarea binelui, o scădere a accentului pus pe activitatea lucrativă ca punct central al vieţii şi o preocupare crescîndă pentru activităţile libere. În mod evident, cultura americană a suferit o schimbare deosebit de rapidă în ultimul sfert de veac şi nu există nici un motiv să ne aşteptăm ca ea să-şi înceteze evoluţia.

CULTURA ŞI SOCIOBIOLOGIA

Într-o provocare majoră a sociologiei şi a ideii că cultura formează comportamentul uman, etnologul Edward Wilson (1975) a introdus o nouă disciplină, *sociobiologia,* studiul sistematic al bazei biologice a comportamentului uman. Wilson prezice că antropologia, psihologia şi sociologia vor fi absorbite de această nouă ştiinţă, deoarece ea explică mai bine activităţile omeneşti, pe baza geneticii, decît celelalte ştiinţe behavioriste, care le explică pe baza culturii sau a educaţiei. El crede că tot comportamentul social, inclusiv cel manifestat de alte specii decît cea umană, este supus aceloraşi procese de evoluţie care afectează caracteristicile fizice ale speciei.

Deseori, sociobiologii folosesc exemplul grijii părinţilor pentru odraslele lor, de obicei explicată pe o bază culturală în termeni de „altruism", pentru a-şi dezvolta argumentul. Ei susţin că motivul pentru care părinţii din multe specii îşi apără urmaşii nu are nimic de-a face cu altruismul. Mai degrabă, sociologii insistă că aceste animale sînt programate genetic să acţioneze în acest mod, deoarece supravieţuirea odraslelor lor măreşte şansa ca genele lor să fie menţinute în fondul de gene colectiv.

Critici ai sociobiologiei (e.g., Bock, 1981; Lewontin, Rose şi Kamin, 1984) spun că analogia între comportamentul animal şi cel uman (de pildă, compararea ritualurilor de împerechere ale animalelor cu ritualurile umane de curtare) este fundamental greşită. Ei susţin că marea diversitate în comportamentul uman pledează

împotriva unei explicații bazate pe genetică. Programele genetice codate, afirmă acești oameni de știință, ar determina un grad de uniformitate în comportamentul social al lui *homo sapiens* care, în mod evident, nu este prezentă.

Totuși, sociobiologia i-a forțat pe sociologi să se gîndească la o problemă importantă pe care prea adesea au trecut-o cu vederea: factorii biologici nu trebuie să fie ignorați în examinarea comportamentului social uman. Biologia nu numai că stabilește unele limite pentru ceea ce fac ființele omenești, ci ea, probabil, face posibil ca unele tipare culturale să fie mai generale decît altele (Barash, 1977). Astfel, cum deseori se întîmplă în știință, unele dintre pretențiile extreme ale unei noi abordări sînt respinse, permițînd ca noi înțelegeri să pătrundă în perspectivele stabilite. Foarte mulți oameni de știință în domeniul social resping premisa de bază a sociobiologiei, dar din ce în ce mai mulți încearcă să înțeleagă exact modul în care forțele biologice influențează viața socială.

Acest capitol a examinat conceptul de cultură în mod detaliat. S-a evidențiat că cultura este un element uman ce limitează libertatea într-o oarecare măsură, dar și extinde, în mod considerabil, capacitatea oamenilor de a face față mediului înconjurător. Au fost discutate aspectele culturii materiale, cum sînt obiectele făcute de oameni, precum și diferitele componente ale culturii nemateriale – cunoștințele și opiniile, valorile, normele (obiceiurile, moravurile, tabuurile și legile), semnele și simbolurile (limbajul și gesturile). „Ipoteza relativității științifice", care afirmă că limbajul structurează gîndirea, a fost analizată și considerată ca avînd nevoie de modificări.

A fost descrisă deosebirea între cultura „ideală" și cea „reală". S-a acordat atenție diversității culturale atît între societăți, cît și în interiorul acestora. Acest subiect a dus la distincția dintre subculturi și contraculturi, dintre conceptele contrare de relativism cultural și etnocentrism.

De asemenea, capitolul a prezentat, în linii generale, analiza făcută de Robin Williams temelor culturale americane: a rea-

lizării și a succesului, a activității și a muncii, a eficienței și a spiritului practic, a umanitarismului, rasismului și a sentimentelor superiorității de grup.

Capitolul s-a încheiat cu o discuție despre sociobiologie, ca o provocare majoră la explicația culturală a acțiunilor umane. Au fost prezentate sumar atît argumentele adepților, cît și ale criticilor sociobiologiei și au fost luate în considerare înțelegerile și limitările sociobiologiei.

4

STRUCTURA SOCIALĂ

Întreaga viață socială începe o dată cu societatea, cu organizarea asocierii umane. Ființele umane se nasc într-o societate care funcționează deja. Societatea este centrul existenței umane; viața socială este viața în societate.

Nucleul acestui capitol va fi societatea în sine: ce este ea, din ce este formată și diferitele ei forme, precum și perspectivele teoretice din care o examinează sociologii.

NATURA SOCIETĂȚII

Trăsăturile fundamentale ale societății

Un obiectiv important al cercetării sociologice este societatea, o colectivitate de oameni care au o cultură comună (pe care o transmit generațiilor următoare), un teritoriu comun și o identitate comună și care se influențează reciproc prin relații organizate social.

Faptul de a avea o cultură comună, un teritoriu și o identitate comune îi leagă pe oameni unul de altul. Cultura comună le asigură un „model de existență" comun, iar teritoriul geografic comun le asigură un spațiu comun în care să realizeze cultura. Acestea două se combină pentru a asigura un sentiment comun de identitate. Acest sentiment comunitar este, de asemenea, produs de interacțiunea umană, din care mare parte se produce prin canale sociale. Aceste canale de interacțiune socială se află printre elementele structurale – elementele constitutive – ale societății.

Structura socială: elementele constitutive ale societății

Interacțiunea socială rareori are loc întîmplător. În general, există un tipar al comportamentului nostru. În timp ce cultura determină o parte a tiparului, o mare parte a lui este determinată și de elementele structurale ale societății. Pe scurt, *structura socială* este tiparul recurent al relațiilor dintre elementele societății. Printre aceste elemente sînt: statutul, rolul, grupurile, organizațiile, instituțiile sociale și comunitatea.

Statutul

În vorbirea de fiecare zi, prin statut se înțelege un nivel de prestigiu, de bogăție sau putere. Totuși, cînd sociologii folosesc cuvîntul *statut*, ei se referă la poziția unei persoane într-o rețea de relații sociale. Statutul de „mamă" desemnează un membru al rețelei sociale numite „familie", așa cum desemnează „tată" și „fiu". În mod asemănător, „director școlar" se referă la o poziție în sistemul de învățămînt, la fel „profesor" și „elev". Fiecare dintre aceste etichete structurale se referă la o rețea socială și definește o anumită poziție în cadrul acelei rețele.

Unele statute sînt reciproce: „mamă" implică „copil", „profesor" implică „elevi". Alte statute indică rețele mai difuze; de exemplu, „dulgher" se referă mai degrabă la o poziție în rețeaua profesională generală a societății decît la sugerarea unei legături cu un alt statut specific.

Oamenii au multe statute sociale (setul de *statute al unei persoane).* Mamă, fiică, instalator, catolic, elev, prieten, italo-american și femeie s-ar putea aplica toate unui anumit individ. Unele dintre aceste statute sînt numite statute atribuite. Statutele atribuite *sînt conferite unei persoane de societate sau de un grup, fără contribuția concretă a individului,* cel puțin inițial. Oamenii nu prea pot, inițial, să-și aleagă rasa, religia, etnia, sexul și chiar clasa socială. Aceste statute sînt o funcție a familiei în care o persoană se naște.

Există, de asemenea, *statute dobîndite,* care *depind de calități asupra cărora individul are un oarecare control.* Statutul marital

(soţ, soţie) şi cel profesional (instalator), precum şi statutele în grupuri neformale (prieten, preşedinte de club), sînt funcţii ale alegerii individuale, deşi constrîngerile sociale pot limita opţiunile accesibile unei persoane.

În societăţile mari şi complexe, cultura este, de asemenea, complexă, dar nici un individ nu poate fi expus întregii game de elemente culturale. Aspectele unei culturi pe care oamenii le pot experimenta sînt puternic influenţate de statutul social pe care aceştia îl au. Acest lucru este adevărat în mod deosebit cînd este vorba despre copii, ale căror statute atribuite îi expune iniţial doar la aspecte limitate ale culturii mai mari. De pildă, copiii născuţi în familii catolice de obicei nu sînt expuşi la valori, norme şi idei ale familiilor musulmane. Fetele (un statut atribuit) nu sînt pregătite social cu valorile culturale şi normele cu care sînt pregătiţi băieţii. În timp ce adulţii îşi pot schimba religia, clasa socială şi chiar sexul, copiilor le este aproape imposibil să facă aceste lucruri.

Nu toate statutele din cadrul unui set de statute au aceeaşi importanţă. Deseori, avem un *statut principal*, un statut cheie care are mare pondere *(în interacţiunile noastre sociale şi în identităţile noastre sociale)*. În mod tradiţional, statutul profesional al unui bărbat este important pentru sentimentul său de sine şi pentru relaţiile sale cu alţii. De fapt, ocupaţia unui bărbat este deseori statutul său principal. Acesta este schimbător pentru mulţi bărbaţi, întrucît ei îşi împart, din ce în ce mai mult, timpul între carieră şi familie. În mod tradiţional, statutul de familie al unei femei a fost statutul său principal. Totuşi, întrucît mai multe femei devin muncitoare, statutul lor de muncă devine din ce în ce mai important pentru ele. Vîrsta este deseori un statut principal, „controlînd" ceea ce persoanele trebuie să facă şi modul în care alţii ar putea reacţiona faţă de ele. Pierderea unui statut principal (e.g., cînd oamenii se pensionează sau nu mai au copii dependenţi) poate tulbura sentimentul de identitate pe care oamenii l-au edificat în decursul multor ani.

Rolul

Statutul este un concept poziţional; el stabileşte locul unei persoane în cadrul unei reţele sociale. Rolul indică două aspecte diferite ale activităţilor în cadrul unui statut. Ralph Linton (1935, 1945) iniţial a definit rolul ca fiind toate lucrurile pe care le aşteptăm de

la cineva care ocupă un anumit statut. Ulterior, el a sugerat că rolul este format din comportamentele angajate de către ocupantul unui anumit statut:

Aceste două sublinieri diferite aduc în centrul atenției cele două caracteristici importante ale rolului: așteptările și comportamentul. În general, sociologii se referă la *prescripțiile rolului (așteptările)* pentru a defini normele sociale proprii unui anumit statut. Ei folosesc termenul *îndeplinirea rolului (comportamentul)*, ca să se refere la comportamentul efectiv al persoanei care ocupă un anumit rol. Brim (1960) a exprimat deosebirea între prescripțiile rolului și îndeplinirea rolului în funcție de „derivație" (vezi Cap. 8).

Rolurile în comparație cu statutul Deși înrudite, rolul și statutul sînt diferite. O persoană „ocupă" un statut, dar „joacă" sau îndeplinește un rol. Statutele nu au acces fără să le fie atașate prescripțiile rolului. Poziția unei persoane într-o rețea socială are valoare limitată dacă „semnificația" acelei poziții nu este descrisă de prescripțiile rolului. De pildă, a fi părinte înseamnă a susține anumite valori (e.g., importanța copiilor) și a fi supus unor norme precise (e.g., obligația de a le asigura copiilor sprijin afectiv, fizic și financiar). Poziția și obligațiile merg mînă în mînă.

Dar rolurile nu sînt doar obligații. Anumite drepturi atașate unui statut sînt definite în prescripțiile rolului. De pildă, deși secretarele de birou sînt obligate să facă act de prezență la timp și să presteze o activitate competentă, ele au și dreptul la un anumit salariu, la protejarea slujbei, la zile libere în caz de boală și la concediu. Profesorii, deși sînt obligați să țină pasul cu domeniile pe care și le-au ales, să facă act de prezență la timp și să fie pregătiți pentru ore, ei au și dreptul la un anumit grad de respect, la un anumit nivel de muncă din partea studenților și la un anumit grad de libertate, pentru a face cercetările pe care le consideră importante. Drepturile și obligațiile se împletesc în cadrul prescripțiilor rolului atașate statutelor sociale.

Conflictul între roluri Conflictul între roluri apare, fiindcă relația între statut și rol nu este una de convergență. Adică, deși prescripțiile atașate unui statut sînt de obicei în concordanță (e.g. statutul de părinte concordă cu obligațiile de a avea grijă de copii, de a-i îmbrăca și de a-i hrăni), uneori ele sînt în conflict. Rezultatul este *conflictul între roluri*. De pildă, un „asistent intern" (statut) într-un cămin al unui colegiu trebuie să „dea sfaturi" studenților

colegi (obligație) și, în același timp, trebuie să raporteze încălcările regulamentului de către studenți conducătorilor colegiului (obligație). Cele două prescripții ale rolului asistentului intern sînt astfel în conflict, deoarece cu cît mai mult el aplică regulamentul colegiului, cu atît va cîștiga mai puțină încredere necesară pentru a fi un sfătuitor de succes.

Conflictul între roluri apare și cînd prescripțiile rolului, asociate cu două sau mai multe statute, sînt contradictorii. Studentul care învață, dar care este și prieten devotat, încearcă un conflict între roluri cînd un prieten apropiat îi cere un serviciu important, dar care consumă timp, în noaptea dinaintea unui examen hotărîtor. Ambele prescripții ale rolului sînt justificate (studiul înaintea unui examen hotărîtor și ajutorarea unui prieten apropiat), dar satisfacerea uneia înseamnă nesatisfacerea celeilalte. Conflicte ca acesta impun oamenilor evaluarea și alegerea între cereri justificate.

Tensiunea între roluri Aceasta apare cînd eforturile de a satisface prescripțiile întruchipate într-un statut social provoacă anxietate, stres și tensiune. Spre deosebire de prescripțiile care provoacă conflict între roluri, cele care provoacă tensiune între roluri nu sînt necesarmente contradictorii. De pildă, un supraveghetor de birou trebuie să mențină relații de muncă armonioase cu colegii de muncă, dar, de asemenea, trebuie să le stabilească măririle de salariu și promovările. Deși cele două seturi de obligații nu sînt contradictorii, îndeplinirea lor deseori creează supraveghetorului tensiune emoțională și psihologică.

Grupurile

„Grupul" este un concept cheie în sociologie (vezi Cap. 5). Cînd sociologii folosesc termenul *grup*, ei au în minte doi sau mai mulți indivizi care au un sentiment comun de identitate și se influențează reciproc pe căi organizate, pe baza unui set comun de speranțe referitoare la comportamentul fiecăruia. Grupurile constituie o trăsătură distinctivă a vieții sociale. Cele mai multe activități au loc în contextul grupurilor, fie că acestea sînt familii, echipe, grupuri tovărășești sau grupuri de muncă. Grupuri se găsesc pretutindeni; viața socială este viață de grup.

Nu toate adunările de indivizi sînt grupuri sociale. Oamenii care stau împreună într-un tren nu sînt necesarmente un grup. Membrii

unui grup au un sentiment de identitate comună şi un set comun de speranţe, care le organizează interacţiunea. Navetiştii dintr-un tren, care se văd unul pe altul zilnic, încep conversaţii, se autodefinesc ca „navetişti chinuiţi" şi ocupă aceleaşi locuri în fiecare zi devin un grup social.

Categoriile sociale şi colectivele sociale Categoriile sociale şi colectivele sociale sînt oameni care au o caracteristică comună (e.g., toate persoanele cu păr roşu), *un statut similar* (e.g., „clasa muncitoare") *sau aceeaşi situaţie* (e.g., spectatorii la un concert rock). Deşi oamenii din aceeaşi categorie socială nu sînt necesarmente un grup social, ce au comun devine o bază a unei identităţi împărtăşitc şi le organizează interacţiunea.

Categoriile sociale sînt modalităţi comode de a descrie oameni care au ceva comun şi de a indica grupuri potenţiale. Dar spre deosebire de grupuri, categoriile sociale şi colective, în general, nu joacă un rol important în viaţa socială. Ele sînt abstracţii statistice comode, nu forţe sociale de constrîngere sau de acces, aşa cum sînt grupurile sociale.

Organizaţiile *O organizaţie este un tip de grup care este anume creat pentru a duce la bun sfîrşit o sarcină specifică şi care are o structură formală, prin care încearcă să îndeplinească acea sarcină.* (Vezi Cap. 5 pentru o discuţie mai detaliată).

Organizaţiile se situează, ca mărime, într-o gamă largă, de la unele foarte mari (e.g., General Motors) pînă la unele foarte mici (e.g., un club şcolar). Indiferent de mărime, o organizaţie are reguli formale şi condiţii pentru a fi membru, ceea ce îi dă posibilitatea să îndeplinească un scop (e.g., producerea şi vînzarea dc automobile sau asigurarea unei game de activităţi sociale pentru membrii săi).

INSTITUŢIILE SOCIALE

Multe elemente ale unei structuri sociale sînt legate între ele. Adică, statutele, rolurile şi grupurile nu sînt izolate unul dc altul. Într-adevăr, grupurile sînt compuse din statute, iar organizaţiile sînt formate dintr-o serie de statute legate între ele sau chiar din

grupuri sociale. Aceste elemente ale unei structuri sociale, la rîndul lor, ajută la edificarea instituţiilor sociale.

Pentru a supravieţui, orice societate trebuie să rezolve anumite probleme care apar în mod frecvent. Ea trebuie să asigure satisfacerea nevoilor fizice şi afective ale membrilor săi, să asigure transmiterea moştenirii comune a societăţii din generaţie în generaţie şi să aibă grijă de tineret. De-a lungul timpului, societăţile dezvoltă forme structurale şi culturale stabile, pentru a se ocupa de aceste probleme. Acestea se numesc *instituţii sociale*.

Instituţiile sociale sînt caracterizate printr-un mănunchi relativ stabil de valori, norme, statute, prescripţii ale rolului, grupuri sociale şi organizaţii care au legătură cu o arie specifică a activităţii umane. De pildă, toate societăţile trebuie să aibă un sistem de producere, repartiţie şi achiziţionare de bunuri şi de servicii necesare pentru supravieţuirea oamenilor. Instituţia care se ocupă de această problemă este economia (vezi Cap. 17). Deşi forma instituţiei economice poate varia de la societate la societate (e.g., capitalismul de piaţă, socialismul, comunismul, capitalismul de stat), fiecare societate trebuie să dezvolte o modalitate relativ constantă de a produce hrană, îmbrăcăminte şi adăpost, şi de a repartiza acestea membrilor săi. Societatea face toate acestea printr-o varietate de norme şi valori, precum şi prin statute, grupuri şi organizaţii.

În mod similar, nevoia unei societăţi de a asigura membrilor săi un set fundamental de deprinderi cognitive şi intelectuale, care le va da posibilitatea să funcţioneze în societate, este rezolvată prin instituţia socială a „educaţiei" (vezi Cap. 14). Orice şcoală (sau sistem şcolar) constituie doar o parte a unui model mai mare şi mai complex pe care îl numim instituţie de învăţămînt.

Teoria funcţionalistă

Potrivit teoriei funcţionaliste, majoritatea societăţilor au cinci instituţii importante. Două dintre acestea sînt economia şi educaţia. A treia, familia (distinctă de orice familie concretă), este o instituţie socială însărcinată cu responsabilitatea de a îngriji copiii şi de a transmite moştenirea culturală a societăţii prin socializare (vezi Cap. 6 şi 13). A patra este instituţia politică, instituţia răspunzătoare de organizarea şi repartizarea puterii printre membrii săi (vezi

Cap. 16). Religia este cea de-a cincea instituție; ea asigură coeziunea socială prin interesul ei pentru „valorile absolute" (vezi Cap. 15).

Caracteristicile instituțiilor

Întrucît instituțiile sînt alcătuite din elemente culturale și structurale legate între ele, ele au tendința de a rezista schimbării. De pildă, instituția educației a dezbătut, cel puțin un sfert de secol, problema unui sistem voucher[1], a alegerii părintești și a școlii de cartier, cu puțin efect important asupra structurii educației.

Instituțiile de asemenea tind să fie interdependente. Instituțiile importante ale societății tind să se bazeze pe și să susțină norme și valori similare, și să aibă scopuri similare. De pildă, sentimentul de individualism al americanilor (vezi Cap. 3) joacă un rol important în sistemul economic capitalist (economia) al Statelor Unite, în checks and balances[2] înglobate în sistemul politic (politica) și în libertatea americanilor de a-și alege partenerul marital (familia). Susținerea normelor, a valorilor și a scopurilor similare tinde să facă instituțiile interdependente; cînd se produce o schimbare într-o instituție, se produce, probabil, și în altele. Funcționaliștii tind să se concentreze asupra aspectelor pozitive ale instituțiilor sociale și a modului în care instituțiile oferă societății posibilitatea de a rezolva problemele ce apar frecvent. Pe de altă parte, teoreticienii conflictului critică instituțiile, pentru că servesc doar scopurile unor membri ai societății. Ei iau în considerare mai degrabă problemele *cauzate* de diversele instituții sociale decît cele *rezolvate* de acestea.

Comunitatea

Comunitatea este un grup social care împărtășește nu numai identitatea și un model organizat de interacțiune, ci și un teritoriu

[1] Un sistem de gestiune în care este prezentată o dovadă justificativă, de obicei cu documente susținătoare atașate, pentru fiecare tranzacție (n. tr.).

[2] Limitele impuse tuturor ramurilor unui guvern, prin împuternicirea fiecărei ramuri cu dreptul de a amenda sau a anula actele unei alte ramuri, care cad în atribuțiile sale (n. tr.).

geografic comun. Acest teritoriu comun măreşte frecvenţa, şi deseori consecinţele, interacţiunii lor. Deşi comunitatea adesea se referă la un grup, relativ mic şi chiar izolat, de oameni care trăiesc împreună, ea se poate referi şi la o societate urbană modernă. De pildă, multe oraşe mari din Statele Unite văd o renaştere a ideii de „mahala". Într-un sens, mahalalele sînt comunităţi.

Termenul comunitate este folosit din ce în ce mai mult cu referire la grupuri ai căror membri nu au legături geografice unii cu alţii; de pildă, „comunitatea oamenilor înţelepţi" sau „comunitatea oamenilor de ştiinţă". Aşadar, la baza unei comunităţi, fie că membrii săi au comun o bază geografică, fie că nu au, se află un set comun de valori şi norme. Capitolele 20 şi 21, care tratează populaţia şi urbanizarea, vor contribui şi la înţelegerea conceptului de comunitate.

TIPURI DE SOCIETĂŢI

Există multe tipuri de societăţi. Totuşi societăţile pot fi clasificate în cinci tipuri fundamentale, clasificare bazată pe tehnologia pe care aceştea o folosesc şi pe strategia pe care o adoptă pentru existenţă.

Societăţile de vînători şi culegători

Cele mai vechi strategii pentru existenţă sînt vînatul şi culesul – vînătoarea şi pescuitul cu ajutorul uneltelor simple, confecţionate iniţial din lemn şi piatră, şi căutarea hranei. Această formă de existenţă este relativ rară în zilele noastre, doar vreo 300 000 de oameni din 5 miliarde cîţi sînt pe pămînt îşi mai asigură mijloacele de trai în acest fel (Vander Zanden, 1990).

Întrucît puţine regiuni pot întreţine populaţii numeroase care depind de hrana obţinută zilnic, societăţile de vînători şi culegători tind să devină relativ mici. De asemenea, căutarea hranei adecvate conduce la nomadism. Din cauza aceasta, densitatea populaţiei în aceste societăţi este scăzută.

Economia societăților de vînători și culegători este, în esență, la nivelul subzistenței; membrii societăților consumă tot ce au. Între diversele populații comerțul este slab. Pe plan intern, majoritatea oamenilor îndeplinește aceleași sarcini, diviziunea muncii este foarte redusă, dacă există cumva și se bazează pe vîrstă și sex. Diferențierea socială este mică, iar legăturile de rudenie sînt forma principală de organizare socială. Conducerea tinde să fie neformală și se bazează pe performanța realizată la vînătoare sau la strîngerea hranei.

Societățile horticole

Dezvoltarea cultivării plantelor între zece și nouăsprezece mii de ani în urmă a dus la schimbări sociale. *Societățile horticole, bazate pe cultivarea plantelor,* au început, treptat, să înlocuiască societățile de vînători și culegători, îndeosebi în regiunile fertile din Orientul Mijlociu și din Asia de Sud-Est. Socictățile horticole foloseau tehnica „doborîrii și arderii", prin care curățau o bucată de teren și ardeau vegetația tăiată, ca să facă cenușă pentru îngrășămînt. După aceea semănau grîne, folosind unelte simple, cum erau bețele pentru săpat, și, mai tîrziu, sapele primitive. După doi sau trei ani, cînd pămîntul era secătuit de elementele nutritive necesare recoltelor, grupul se muta într-o nouă regiune.

Societățile horticole erau mai eficiente în asigurarea hranei și a altor bunuri necesare, decît societățile de vînători și culegători. Prin *difuziunea culturală* (răspîndirea invențiilor, a tehnologiilor sau a aspectelor culturii nemateriale de la un grup social la altul), practicile horticole s-au răspîndit pînă în Europa orientală și China, creînd o mai mare și mai sigură cantitate de hrană. Eficiența sporită și existența unui surplus de hrană au permis o oarecare diferențiere socială; nu mai era nevoie ca fiecare membru al societății să fie implicat în activitatea de producere a hranei. Au început să apară statute specializate, ca șamanul (o persoană care practică magia și vindecă oamenii) și meșteșugarul. Au început să se dezvolte instituțiile politice, unele luînd forma conducerii ereditare. De asemenea, întrucît acumularea bunurilor necesare nu era uniformă unii oameni au ajuns mai bogați și, astfel, mai puternici decît alții.

Datorită unei anumite permanențe geografice, societățile horticole au ajuns să fie foarte diferite de societățile de vînători și culegători. Ele erau mai mari, uneori ajungînd pînă la cîteva mii de oameni. Ele erau formate din structuri permanente, cum erau casele adunate într-un sat. S-au dezvoltat legături comerciale între sate. Dar creșterea acestor societăți și interacțiunea cu cele care se deosebeau de ele deseori duceau la animozități, uneori ajungîndu-se la certuri și războaie intertribale.

Societățile pastorale

Cam în aceeași perioadă în care societățile horticole evoluau în regiuni fertile, societățile de vînători și culegători din regiunile mai aride evoluau în *societăți pastorale*. Aceste societăți, bazate pe îmblînzirea animalelor, produceau o cantitate de hrană mai stabilă decît produceau societățile de vînători și culegători. Ocazional, societățile combinau tehnica horticolă cu cea pastorală, pentru a mări nivelul și stabilitatea rezervelor de hrană.

Ca și horticultura, păstoritul a dus la mărirea societății. Totuși, cantitatea de pămînt necesară pentru creșterea animalelor a determinat scăderea densității populației. Societățile pastorale au devenit nomade, deoarece aveau nevoie de noi pășuni cînd cele vechi nu le mai asigurau hrană adecvată. Această hoinăreală a dat naștere unor noi contacte sporite cu alte societăți, avînd ca rezultat comerțul între ele. De asemenea, contactul cu alte societăți a dus la unele ostilități între grupuri și la dezvoltarea sclaviei; prizonierii au fost transformați în sclavi.

Tehnologia pastorală a creat un surplus de hrană. Au apărut statute specializate, cum erau meșteșugarii, uneori ajungîndu-se la inegalități de statut instituționalizate (valoare inegală printre membrii societății). De asemenea, au apărut conducători puternici. Stilul de viață pastoral pare să fi jucat și un rol în dezvoltarea idcilor religioase, bazate pe zeități supreme care manifestau un interes activ pentru afacerile omenești de fiecare zi. Aceste idei sînt comparabile cu iudaismul bătrînilor păstori evrei și cu religiile care își au originea în el, creștinismul și islamul.

Societăţile agrare

„Revoluţia agrară", care a avut loc cam acum 5 000–6 000 de ani, a dus la dezvoltarea *societăţilor agrare*. Acestea *se bazau pe cultivarea pămîntului pe scară mare, folosind plugul şi diferite animale de tracţiune*. Societăţile agrare au apărut mai întîi în Orientul Mijlociu, dar tehnologia lor s-a răspîndit la alte societăţi din lume.

Folosirea mai degrabă a plugului şi a animalelor decît a uneltelor de mînă a fost o metodă mai eficientă de a face agricultură. Mai mult, această eficienţă a permis oamenilor să stea mai mult timp într-un loc. Astfel, au început să se dezvolte aşezările permanente. Mai tîrziu, agricultorii au învăţat să confecţioneze unelte din metal, care erau mai eficiente decît cele din lemn şi din piatră, pentru aratul şi aerisirea solului. De asemenea, uneltele din metal au permis dezvoltarea irigaţiei, atît de necesară agriculturii pe scară largă. S-au produs mari surplusuri de hrană, ceea ce a dus la apariţia multor statute sociale specializate şi la ocupaţii distincte. De-a lungul timpului, banii mai degrabă decît trocul au devenit mijlocul de schimb economic, ceea ce a facilitat dezvoltarea pieţelor şi a comerţului. Comerţul a dus la dezvoltarea centrelor urbane mari şi, în cele din urmă, la oraşul modern (vezi Cap. 21).

Diferenţierea socială şi, mai tîrziu, inegalităţile sociale au devenit mai pronunţate şi instituţionalizate. A apărut o elită politică specializată, deseori sub forma monarhiilor ereditare absolute. În mod similar, s-au dezvoltat clasele sociale, îndeosebi o elită economică prosperă care controla pămîntul muncit de o mare şi dependentă subclasă de ţărani. Religiile care s-au dezvoltat în acea epocă şi în următoarele au conceput, din ce în ce mai mult, zeităţi masculine, mărind stratificarea pe bază de sex (vezi Cap. 12).

O dată cu dezvoltarea unei structuri politice, economice şi sociale din ce în ce mai complexe, societăţile agrare s-au detaşat calitativ de formele sociale anterioare. Complexitatea acestor structuri sociale a sporit probabilitatea proliferării lor şi a continuării dezvoltării.

Societățile industriale

Societatea industrială modernă s-a dezvoltat doar recent. *Revoluția industrială* a avut loc inițial în Anglia, la mijlocul secolului al XVIII-lea, apoi s-a răspîndit în toată lumea. Rezultatul a fost dezvoltarea *societăților industriale*, care au folosit mașini complexe, acționate de un motor, pentru a produce bunuri materiale. Această tehnologie a produs bunuri atît de eficient, încît a transformat cea mai mare parte a societăților lumii.

Producția mecanizată a adus enorme surplusuri de bunuri fundamentale necesare vieții, ducînd la o explozie de statute sociale specializate, ierarhii de statut și inegalități sociale. În mod paradoxal, producția mecanizată a mai avut drept rezultat reducerea inegalității sociale, deoarece a permis mobilitatea socială și a redus importanța statutului social moștenit (vezi Cap. 9 și 10). Instituția economică a devenit din ce în ce mai diferențiată, precum și mai importantă și puternică. Dezvoltarea mașinilor pe scară largă a însemnat deplasarea locului de muncă central de acasă în fabrică și din mediul rural în centrele urbane.

De asemenea, industrializarea a avut un efect profund asupra educației, a familiei, a politicii și a religiei. Nevoia de muncitori calificați și cultivați a reclamat extinderea șanselor educative și la alte categorii de oameni nu numai la mica elită. Familia și-a pierdut statutul de centru al producției economice. O populație mai educată a pretins și a obținut mai multe drepturi politice. Autoritatea morală a religiei a scăzut pe măsură ce industrializarea a mărit diferențele în stilurile de viață ale oamenilor, slăbindu-le astfel consensul asupra normelor și valorilor fundamentale.

O dată cu industrializarea a venit și urbanizarea; oamenii s-au mutat unde le erau slujbele, și acestea erau în orașe. Nivelul de trai general a crescut, deși nu deopotrivă pentru toți. Subclasa săracă a crescut. Efectele nocive ale industrializării asupra mediului înconjurător au devenit din ce în ce mai evidente (vezi Cap. 20). Industrializarea a adus multe beneficii, dar a și creat multe probleme pe care societatea trebuie să le rezolve.

Societăţile postindustriale

Societatea umană continuă să evolueze. Recent a apărut un nou tip de societate numită societatea *postindustrială*, în care principala sursă de subzistenţă este mai degrabă producerea informaţiilor şi serviciile decît producerea bunurilor materiale (Bell, 1973). Statele Unite sînt considerate primul exemplu de societate postindustrială. Acolo, pentru prima oară în istoria omenirii, oamenii au mai multe şanse să lucreze în sectorul serviciilor economiei (e.g., vînzări, finanţe, repararea maşinilor, comunicaţii, educaţie) decît în agricultură sau în industria prelucrătoare.

Totuşi, agricultura şi industria prelucrătoare nu dispar în societatea postindustrială. Ele devin mai eficiente datorită tehnologiei din ce în ce mai sofisticate, ceea ce înseamnă că, pentru menţinerea aceluiaşi nivel de producţie sau al unuia mai ridicat, e nevoie de mai puţini muncitori. Prin urmare, muncitorii trebuie să găsească alte forme de muncă şi le găsesc în primul rînd în sectorul serviciilor (vezi Cap. 17).

Societatea postindustrială este esenţialmente o societate bazată pe cunoştinţe şi pe producerea cunoştinţelor. Ea se concentrează asupra ştiinţei, a ingineriei şi a educaţiei. Educaţia asigură baza de cunoştinţe pentru oamenii de ştiinţă, pentru ingineri şi cei ce iau decizii politice într-o lume dominată din ce în ce mai mult de tehnologie. Instituţiile economice, deşi sînt la fel de importante ca mai înainte, sînt mult mai dependente de aceste sfere decît erau în trecut.

Tehnologia perfecţionată, comunicaţiile şi transportul au dus la o mobilitate sporită. Creşterea mobilităţii a creat o diversitate de valori şi stiluri de viaţă în societatea postindustrială modernă, mărind posibilitatea unei mai mari egalităţi între sexe, o mai mare toleranţă pentru diferite stiluri de viaţă şi îmbogăţind mutual relaţiile între diferitle subculturi.

Societatea postindustrială se află încă într-un stadiu de tranziţie. Exemplul prototipic, Statele Unite, îşi continuă transformarea într-o societate postindustrială. Tranziţia creează probleme pentru diverse instituţii sociale. De pildă, sistemul de învăţămînt, care în esenţă era organizat pentru o societate industrială, trebuie să se transforme

în așa fel, încît să servească mai bine un sistem postindustrial. Familia trebuie să se adapteze la schimbarea rolului sexelor, schimbînd relațiile dintre membrii familiei și schimbînd rolurile în muncă. Astfel, structura socială a societății postindustriale continuă să se schimbe. Dimensiunile și natura schimbărilor pe care structura socială le va suferi nu sînt întru totul previzibile la ora actuală.

O abordare evoluționistă socio-culturală: Gerhard și Jean Lenski

O mare parte din discuția despre diferitele tipuri de societăți își are originea în teoriile evoluționiste ale lui Gerhard și Jean Lenski (1987). Ei consideră că societatea evoluează ca urmare a schimbării cunoștințelor culturale, îndeosebi a tehnologiei. Societățile se schimbă pe măsură ce dobîndesc mai multe informații despre mediul lor înconjurător și despre modul în care acel mediu poate fi „exploatat" pentru folosul membrilor lor. De obicei, schimbarea se manifestă în direcția creșterii complexității și a perfecționării tehnologiei.

Cele mai multe societăți se schimbă de-a lungul timpului fie prin difuziune culturală, fie prin invenții independente. O dată începută, schimbarea se produce într-un ritm relativ rapid. Forța motrice, care determină schimbarea, după părerea celor doi Lenski, este, de obicei, tehnologia, fie că aceasta este reprezentată de unelte manuale pentru a cultiva pămîntul, fie de înlocuitorul lor, mașina. Relația între societate și mediul fizic este, în acest fel, modificată de noile idei, de procedeele tehnice și de unelte.

De obicei, inovațiile tehnologice limitează capacitatea mediului natural de a modela natura societății. Întrucît societățile creează și folosesc tehnologia, ele își asumă un control sporit asupra destinului lor și sînt mai puțin la discreția mediului natural. Totuși, dependența societăților moderne de combustibilii folosiți este un memento că progresul tehnologic de asemenea poate duce, în anumite cazuri, la o mai mare dependență de mediul natural.

O perspectivă structural-funcţionalistă: Talcott Parsons

Funcţii universale

Talcott Parsons (vezi Cap. 1) vede societatea ca pe un sistem social, un ansamblu de părţi într-o interdependenţă structurală care funcţionează în armonie, ca să menţină stabilitatea unei societăţi. În concepţia lui Parsons, aceste elemente structurale constituie instituţiile fundamentale care există în toate societăţile. Din această perspectivă, toate societăţile sînt confruntate cu probleme similare. Instituţiile oferă societăţii posibilitatea de a găsi soluţii la aceste probleme universale. În esenţă, deci, toate instituţiile sociale îndeplinesc funcţii importante.

Fiecare societate, susţine Parsons, trebuie să-şi asigure propria securitate şi să decidă modul în care va distribui şi folosi puterea inerentă vieţii colective. Această funcţie stă la baza regimului politic, instituţia politică a unei societăţi. Fiecare societate trebuie să aibă o formă de regim politic, deşi natura sa exactă poate varia. Unele societăţi sînt conduse de o căpetenie aleasă care rămîne în funcţie toată viaţa; altele practică o formă de democraţie. Indiferent ce formă adoptă Parsons, fiecare societate are un sistem de guvernămînt.

Parsons defineşte *economia* ca fiind instituţia socială responsabilă cu distribuirea bunurilor şi repartizarea serviciilor necesare vieţii colective.

Societăţile trebuie să se reproducă dacă vor să supravieţuiască. Această funcţie specială, susţine Parsons, este îndeplinită de instituţia socială numită *familie*. Familia asigură mijloacele aprobate social nu numai pentru reproducerea sexuală, ci şi, prin socializare (împreună cu *educaţia),* pentru reproducerea socială şi culturală (vezi Cap. 6 şi 13). De asemenea, familia satisface nevoia umană de relaţii intime.

Parsons susţine că alte instituţii, cum sînt religia şi medicina, îndeplinesc alte funcţii sociale importante (vezi Cap. 13–19).

Paradigma *ARIL*

Parsons crede că există patru funcţii pe care toate societăţile trebuie să le îndeplinească. Această idee stă la baza faimoasei sale paradigme ARIL. Funcţiile sînt: adaptarea, realizarea obiectivelor, integragea şi latenţa (ulterior a fost numită menţinerea sistemului).

Adaptarea se referă la nevoia societăţii de a se adapta la mediul său fizic, îndeosebi pentru existenţa sa. Această adaptare este funcţia economiei.

Realizarea obiectivelor se referă la nevoia societăţii de a îndeplini obiectivele importante, cum sînt supravieţuirea şi bunele relaţii cu alte societăţi. Această responsabilitate îi revine regimului politic.

Integrarea implică aducerea laolaltă a diverselor elemente ale societăţii, aşa încît ele să funcţioneze ca un întreg ce se ajută mutual şi colaborează. Familia îndeplineşte acest obiectiv unind indivizii între ei prin legături de rudenie.

Latenţa (menţinerea sistemului) este contribuţia culturală la modurile generale de a gîndi şi a crede. Această funcţie este realizată de instituţiile familiei, educaţiei şi religiei prin activităţile lor de socializare şi prin încurajarea relaţiilor normale şi a valorilor comune.

Evoluţia societăţii

Parsons vede societatea ca o structură socială relativ stabilă, în care schimbarea se produce încet şi într-un mod organizat. De asemenea, Parsons pune accentul pe *diferenţierea* internă care are loc în societate, îndeosebi pe specializarea crescîndă a structurilor componente ale societăţii. Iniţial, familia era responsabilă cu cele patru funcţii universale ale societăţii. Pe măsură ce societăţile au evoluat, s-au dezvoltat instituţii economice şi politice specializate. În societatea postindustrială din zilele noastre, diferenţierea internă se extinde mult dincolo de cea a societăţilor horticole şi agrare.

Parsons consideră *societăţile primitive* aproximativ echivalente cu ceea ce am descris ca fiind societăţile de vînători şi culegători, şi primele societăţi horticole. În aceste societăţi, diferenţierea internă este mică, iar familia constituie instituţia socială de bază, dacă nu cumva singura.

Societăţile intermediare, aproximativ echivalente cu societăţile horticole şi pastorale tîrzii, şi cu cele agrare timpurii, au înlocuit

societățile primitive. Aceste societăți au o diferențiere internă modestă constînd într-o instituție religioasă, o formă de început de conducere și un sistem economic. *Societățile moderne,* care corespund statelor industriale și postindustriale, constituie stadiul final al evoluției, după părerea lui Parsons. În aceste societăți, cele cinci instituții sociale de bază apar ca sfere separate, deși interdependente.

Parsons susține că diferențierea internă are drept rezultat sisteme sociale mai eficiente, întrucît instituțiile specializate pot rezolva mai bine problemele frecvente și serioase ale societății. Pentru Parsons, așadar, diferențierea este egală cu progresul și schimbarea socială; atît timp cît aceasta este moderată, și organizată, ea este de dorit.

Teoria conflictului: Karl Marx

Marx nu a considerat societatea ca fiind compusă din structuri ce operează în mod armonios și ajută la rezolvarea unui număr de nevoi universale. După părerea lui, instituțiile societății sînt instrumente de control, nu de rezolvare a problemelor. Esențial pentru control este sfera economică. Cei care stăpînesc mijloacele de producție, *capitaliștii,* sînt în poziția de a controla și chiar exploata *proletariatul,* care asigură munca necesară pentru a pune în mișcare fabricile și alte întreprinderi economice.

Marx crede că instituțiile societății nu sînt egale și că instituția economică este cea mai importantă. Din ea decurge controlul social și politic. Marx susținea că între instituțiile fundamentale există o mică diferențiere, în ciuda aparențelor că ar fi invers. În societățile timpurii, familia era instituția principală; de la revoluția industrială încoace, această „onoare" îi revine economiei. Celelalte instituții servesc nevoile structurii economice. Guvernul, susținea Marx, protejează clasa capitalistă. Funcția educației este să asigure muncitori educați și pregătiți pentru capitalism; funcția familiei este să asigure muncitorului (bărbat) epuizat și zdrobit un loc în care să se odihnească și să-și revină pentru munca monotonă și lipsită de sens din ziua următoare.

La baza analizei societății făcute de Marx se află concluzia că istoria societății se bazează pe conflictul de clasă. Faimoasa propoziție din *Manifestul Comunist* (Marx și Engels, 1955; inițial, 1848)

este limpede în această problemă: „Istoria întregii societăți existente pînă acum este istoria luptelor de clasă". Societatea se schimbă deoarece interesele celor două clase, fie că se numesc stăpîni și sclavi, proprietari de pămînt și iobagi, patroni și muncitori, fie capitaliști și proletari, sînt în conflict. În cele din urmă, clasa subordonată adoptă forme politice, precum și alte forme de acțiune, ca să-și răstoarne agresorul.

Schimbarea socială

Marx susținea că schimbarea socială nu este nici ușoară, nici nu se produce în mod automat; deseori, ea aduce greutăți și nedreptăți. Dar, credea el, schimbarea socială este inevitabilă o dată ce clasa muncitoare recunoaște că este subordonată în mod inutil. Rezultatul este revoluția socială, care duce la *socialism*, un sistem mai uman, egalitar în care nu este exploatată nici o clasă. Astfel, pentru Marx, schimbarea socială fundamentală nu vine atît prin procese evoluționiste, bazate pe perfecționarea tehnologică crescîndă, ci prin revoluție.

O abordare a acțiunii sociale: Max Weber

Weber pune accentul pe efectul stilurilor de gîndire asupra acțiunii sociale. Ideile sînt factorii stimulativi esențiali în viața socială, deoarece modul în care oamenii gîndesc despre ceva le influențează puternic felul de a se comporta.

De pildă, după părerea lui Weber, societatea a progresat de la o formă străveche în care „tradiția", ideile transmise din generație în generație, a fost elementul cheie în viața colectivă. Acest mod de a vedea lucrurile consfințea trecutul și deseori împiedica schimbarea socială. Societățile moderne, pe de altă parte, manifestă o abordare „rațională" a lumii, pe care Weber o definește ca o preocupare pentru eficiență și pentru relația între mijloace și scopuri. Această teorie așteaptă cu nerăbdare viitorul, determină schimbarea și o întîmpină cu bucurie. După părerea lui Weber, așadar, rațiunea, eficiența și evaluările mijloace-scopuri sînt însușirile caracteristice ale societății moderne.

Accentul pe eficiența rațională duce la dominanța unei forme organizatorice cunoscute sub numele de *birocrație* (vezi Cap. 5). Weber subliniază că această structură organizatorică este necesară pentru a asigura eficiența necesară în societatea modernă.

Weber afirmă că ideile religioase calviniste au asigurat baza eritică pentru dezvoltarea capitalismului modern. Pentru teologia calvinistă, este esențial conceptul de *predestinare*, ideea că Dumnezeu a ales deja oamenii pentru mîntuire sau pedeapsă veșnică și că nimic din ceea ce fac oamenii în această viață nu le poate schimba destinul. Deși nu se poate ști dacă vei fi sau nu vei fi mîntuit, prosperitatea în această lume este considerată un semn al destinului în lumea viitoare. Calviniștii cred că Dumnezeu nu ar îngădui osîndiților pe vecie să o ducă bine aici și acum. Astfel, susține Weber, calviniștii pun accent pe importanța succesului nu atît de mult pentru că este datorat cîștigului material, ci pentru că el arată și îndeplinește voința lui Dumnezeu.

Acest punct de vedere duce la însușirile care au devenit caracteristice capitalismului – muncă susținută, investiții de capital și disciplină. Aceste însușiri sînt esențiale pentru dezvoltarea capitalismului din zilele noastre. Weber subliniază deosebirile dintre concepția calvinistă și catolicism, care pune accentul pe importanța lumii viitoare în raport cu aceasta, pe nevoia de a-ți accepta soarta și pe credința că în viața viitoare vei fi răsplătit pentru faptele săvîrșite în această viață.

Analiza făcută de Weber importanței idcilor calviniste pentru dezvoltarea sistemului economic capitalist vădește credința sa în impactul ideilor asupra schimbării sociale. În timp ce Marx considera ideile rezultatul structurii sociale (îndeosebi locul cuiva în sistemul economic), Weber considera ideile cauza structurilor. Astfel, Weber și Marx au idei diferite, și uneori incompatibile, asupra naturii vieții sociale. Dar ideile amîndurora pun accentul pe schimbarea socială mai mult decît punctul de vedere structural-funcționalist al lui Parsons.

Acest capitol a examinat structura socială a societății. Au fost rezumate caracteristicile fundamentale ale tuturor societăților: statutul (atribuit sau dobîndit; statutul principal), rolul (conflictul între roluri și tensiunea între roluri), grupurile,

categoriile sociale sau colectivele, organizaţiile, instituţiile sociale şi comunitatea. De asemenea, au fost discutate diferitele tipuri de societăţi şi modul cum au evoluat, de la societăţile de vînători şi culegători, societăţile horticole, pînă la societăţile industriale şi postindustriale moderne. Am examinat tehnologia şi organizarea socială ale fiecărui tip.

Au fost explorate cîteva perspective teoretice, diferite, asupra societăţii, începînd cu teoria evoluţionistă socio-culturală a lui Gerhard şi Jean Lenski. După aceea am rezumat teoria structural-funcţionalistă a lui Talcott Parsons, care afirmă că funcţia esenţială a societăţii este satisfacerea nevoilor universale fundamentale. A fost discutată teoria conflictului a lui Karl Marx. Marx s-a pronunţat împotriva teoriei lui Parsons că instituţiile sociale operează împreună în armonie pentru binele social. El afirma că societatea serveşte interesele clasei conducătoare. Max Weber credea că schimbarea ideilor duce la schimbarea socială. El şi-a ilustrat teoria analizînd modul în care ideile religioase calviniste au netezit calea pentru dezvoltarea societăţii capitaliste.

5

GRUPURILE SOCIALE ŞI ORGANIZAŢIILE

În acest capitol vom explora natura grupurilor sociale şi a organizaţiilor. Vom discuta diferitele tipuri de grupuri, cum s-au format, structura lor şi procesele interne. De asemenea, vom examina organizaţiile formale, remarcînd diversele forme pe care le pot lua şi legăturile dintre organizaţii. În final, vom analiza conceptul de birocraţie.

GRUPURILE SOCIALE

Viaţa socială este viaţa de grup. Indivizii trăiesc în familii, în grupuri de activitate, grupuri sociale sau de recreere şi grupuri şcolare. O persoană se naşte într-un grup social, dobîndeşte primele experienţe într-un grup social, creşte şi se maturizează în grupuri sociale, îşi cîştigă existenţa într-un grup social şi, de obicei, părăseşte această lume în contextul unei experienţe de grup.

În Capitolul 4, un *grup* a fost definit ca doi sau mai mulţi indivizi care au un sentiment comun de identitate şi se influenţează unul pe altul în modalităţi strucutrate pe baza unui ansamblu comun de perspective referitoare la comportamentul fiecăruia. Deşi aceasta este o definiţie generală utilă, în realitate există diverse tipuri de grupuri.

Tipuri de grupuri

Grupuri primare şi secundare

Urmînd exemplul lui Charles Horton Cooley (1902), sociologii contemporani fac distincţie între grupurile primare şi secundare.

Grupurile primare sînt grupuri mici în care membrii au relaţii personale, strînse şi durabile. Fiind intime şi durabile, aceste grupuri sînt deosebit de importante pentru individ. De fapt, Cooley a numit aceste grupuri „primare" deoarece ele sînt esenţiale pentru dezvoltarea socială a individului. Familia este cel mai evident exemplu de grup primar. Membrii grupului primar în mod caracteristic petrec o mare parte din timp împreună, au experienţe comune şi desfăşoară multe activităţi în comun. Relaţiile între membri sînt profunde datorită sentimentelor investite în ele. Membrii grupurilor primare deseori ştiu foarte multe unul despre altul şi fiecare are grijă de bunăstarea celuilalt.

Pe de altă parte, un *grup secundar* este de cele mai multe ori un grup cu durată determinată şi mai mare, constituit pentru un scop sau o sarcină precisă, în care relaţiile sînt relativ impersonale. Aceste „relaţii secundare" nu au forţa de coeziune a „relaţiilor primare". Grupurile secundare tind să fie asocieri cu obiecte precise, cu puţine efecte de lungă durată asupra indivizilor care le compun. Investiţia afectivă în grupurile secundare este, în general, mică, iar interacţiunea între membrii tinde să se concentreze mai degrabă asupra activităţilor care au dus la formarea grupului decît asupra nevoilor, dorinţelor şi preocupărilor membrilor individuali. Deseori, membrii grupurilor secundare au puţine cunoştinţe unul despre altul.

Unele grupuri secundare de muncă, în care oamenii sînt împreună pentru perioade îndelungate, pot dobîndi caracteristicile unui grup primar. Membrii ar putea să-şi facă mărturisiri unul altuia, ar putea lua masa împreună, ar putea aranja activităţi comune în afara muncii şi ar putea aranja întîlniri între familii. Diferenţa hotărîtoare între grupurile primare şi secundare constă în măsura în care membrii au o investiţie afectivă în grup şi unul în altul, au grijă unul de altul şi menţin între ei relaţii sincere şi de lungă durată.

Grupurile interne şi grupurile externe

Grupurile pot, de asemenea, fi împărţite în grupuri interne şi externe. Un *grup intern* este un grup în care membrii au un sentiment de identitate şi loialitate. Acest tip de grup se deosebeşte de *grupul extern* prin aceea că persoana nici nu face parte din el, nici nu are vreun sentiment de loialitate. Deseori, oamenii manifestă o oarecare opoziţie şi ostilitate faţă de grupurile externe. „Noi" sîntem membri ai grupului intern, „ei" sînt membri ai grupului extern.

Ostilitatea dintre grupurile interne şi grupurile externe serveşte la definirea graniţelor între grupuri.

Aceste graniţe pot fi geografice, cum sînt cele care delimitează cartierele (şi „bandele" lor proprii). Grupurile pot fi şi culturale, cum este ostilitatea între „autobtoni" şi „imigranţi".

Grupurile interne şi grupurile externe au puţine contacte unele cu altele. Deseori, ele ştiu puţine lucruri unele despre altele, iar ostilitatea lor reciprocă în general se bazează pe stereotipuri. Aceste idei, şi contactul sporadic între cele două grupuri, deseori întăresc indiferenţa sau antagonismul deschis între grupurile interne şi grupurile externe.

Grupurile de referinţă

Oamenii nu fac totdeauna parte din grupuri care sînt importante pentru ei sau care îi influenţează. Aceste grupuri, numite *grupuri de referinţă,* sînt folosite de oameni pentru a-şi exprima, compara şi evalua propriul comportament.

Trei funcţii ale grupurilor de referinţă Grupurile de referinţă îndeplinesc trei funcţii. Ele îndeplinesc o funcţie *normativă* cînd definesc forme adecvate de comportament. Un grup de referinţă poate, de asemenea, să îndeplinească o funcţie *comparativă,* prin asigurarea fie a unui model pentru a fi imitat, fie a unui standard după care să fie judecată corectitudinea unei persoane. Grupurile de referinţă pot, de asemenea, îndeplini o funcţie de *public,* prin evaluarea acceptabilităţii comportamentului unei persoane.

Unele grupuri de referinţă pot îndeplini mai multe dintre aceste funcţii. Părinţii, de pildă, în mod obişnuit îndeplinesc toate trei

funcţiile: ei îşi învaţă copiii ce să facă şi ce să nu facă (funcţie normativă); ei deseori servesc modele pentru ceea ce copiii vor să fie şi să facă (funcţie comparativă); şi ei îşi arată aprobarea sau dezaprobarea faţă de comportamentul copiilor lor (funcţie de public). În mod similar, deseori prietenii îndeplinesc mai multe funcţii de referinţă.

Grupurile de referinţă nu sînt totdeauna grupuri în sensul sociologic al termenului. Conceptul de grup de referinţă a fost folosit pentru a descrie indivizi sau idei abstracte (de pildă, „libertate", „egalitate"), care influenţează modul în care ei gîndesc despre ei înşişi. Această influenţă poate fi negativă sau pozitivă; adică, ea poate ajuta oamenii să stabilească cum nu vor să fie, precum şi cum vor să fie. Pentru militanţii anticomunişti, liberalii tradiţionali constituie un grup de referinţă negativ, pe care îi consideră prea blînzi şi „confuzi". Ei nu vor să acţioneze în felul în care acţionează liberalii; dimpotrivă, deseori ei vor să acţioneze aproape exact invers.

Cum se formează grupurile

Intrarea într-un grup poate fi absolut întîmplătoare. Individul se naşte într-o anumită familie sau frecventează o anumită şcoală din cartier. Totuşi, indivizii deseori se hotărăsc să intre în anumite grupuri. Această alegere pare să fie călăuzită de doi factori importanţi: apropierea şi asemănarea.

Apropierea

Măsura în care apropierea, sau cadrul geografic imediat, influenţează implicarea unei persoane într-un grup nu poate fi supraestimată. Noi formăm grupuri tovărăşeşti cu cei din jurul nostru. Noi intrăm în grupurile bisericeşti *locale*.

Grupurile sînt formate din indivizi care se influenţează reciproc. Cu cît doi oameni sînt mai apropiaţi din punct de vedere geografic, cu atît mai mult creşte probabilitatea de a se vedea unul cu celălalt, de a-şi vorbi, de a se socializa. Pe scurt, apropierea fizică măreşte probabilitatea interacţiunii şi a activităţilor în comun, care duc la formarea grupurilor sociale.

Festinger, Schachter şi Back (1950) au studiat modelul de interacţiune socială în locuinţele pentru studenţii căsătoriţi de la Institutul de Tehnologie din Massachusetts. Ei au constatat că apropierea în prietenie depindea de distanţă; pentru cei care locuiau în vecinătate, probabilitatea de a se descrie unul pe celălalt drept prieteni apropiaţi era mai mare decît pentru cei care locuiau mai departe, deşi pe acelaşi hol. De asemenea, prieteniile între cei care locuiau în clădirile vecine erau mai apropiate decît cele între indivizii care locuiau mai departe. Pe scurt, apropierea a dus la interacţiune, ceea ce a jucat un rol în formarea grupurilor de prietenie.

Asemănarea

Crearea grupurilor sociale nu depinde numai de apropierea fizică a membrilor lor. Un alt factor cheie în formarea grupurilor este asemănarea între indivizi. De regulă, oamenii preferă să se asocieze cu oameni ca ei înşişi. Ei se simt mai confortabil în compania oamenilor cu care au interese, idei şi valori în comun. De asemenea, ei tind să se asocieze cu alţii care au caracteristici sociale asemănătoare, cum sînt rasa, religia, etnia şi clasa sau care se aseamănă ca vîrstă, nivel de inteligenţă şi alte caracteristici personale.

Într-un studiu clasic despre formarea legăturilor sociale, care a fost în întregime confirmat de-a lungul anilor, Newcomb (1961) a studiat studenţii din locuinţele comune de la universitatea din Michigan. El demonstrează în mod clar că legăturile care s-au format între indivizii din studiul său au rezultat în principal din interesele şi valorile lor similare existente la începutul asocierii lor. Asemănarea este, de asemenea, un factor important în alegerea unui partener pentru căsătorie, cu care să formezi grupul social numit familie (Belkin şi Goodman, 1980).

Normele grupului

Comportamentul grupului, ca întregul comportament social, este considerabil influenţat de normele operative din grup. La fel ca în lumea socială, în general, activităţile în cadrul grupului nu au loc la întîmplare. Fiecare grup are o idee în privinţa comportamentului

adecvat pentru membrii săi, iar aceste norme călăuzesc interacțiunea în grup.

Formarea normelor grupului

Normele apar printr-un proces gradat al interacțiunii între membrii grupului. Un individ acționează într-un anume fel, iar alții confirmă caracterul adecvat sau neadecvat al comportamentului ori sugerează (direct sau indirect) schimbările dorite. Normele rezultă dintr-un proces cumulativ al interacțiunii în cadrul grupului.

Studiul clasic al acestui proces a fost condus de Sherif (1966), care a folosit un test perceptual al mișcării unei lumini. Cerînd subiecților în studiu să treacă de la o situație, în care și-au exprimat părerile asupra mișcărilor luminii în timp ce erau singuri, la o situație care le-a impus să facă cunoscute, în mod public, aceste păreri unui grup de camarazi, Sherif a reușit să exploreze formarea reală a normei unui grup.

Conformarea la normele grupului

Întrucît, în general, oamenii obțin multe dintre satisfacțiile vieții sociale de la grupuri, grupurile exercită o influență considerabilă asupra comportamentului membrilor lor. În general, grupurile sînt mai puțin tolerante față de comportamentul care se abate de la normele lor decît societatea mai mare. În grupurile mici, presiunea pentru conformare este puternică.

Studiul clasic al conformării la presiunea unui grup a fost făcut de Solomon Asch (1952). El a studiat presiunea pentru conformarea la opinii false în legătură cu lungimea liniilor imprimate pe o carte de joc. El a constatat că aproximativ o treime din subiecți a dat un răspuns (evident) incorect mai mult de jumătate din timp („cei care cedează"). Ei au procedat așa deoarece au perceput realmente incorect situația, nu au avut încredere în propria lor judecată sau nu au vrut să meargă împotriva părerilor altora exprimate în mod deschis. Presiunea pentru conformare la normele grupului privitoare la valori, atitudini și alte forme de comportament social poate fi chiar mai mare. Studiul de mai tîrziu (e.g., Middlebrook, 1974) arată că Asch e posibil chiar să fi subestimat tendința oamenilor de a se conforma normelor grupului.

Structura grupului

Grupurile nu sînt adunări întîmplătoare de indivizi care fac acelaşi lucru. Fiecare grup are o organizare, o structură a sa.

Statute şi roluri

Nicăieri, conceptele de statut şi de rol nu sînt mai importante decît în studiul grupurilor sociale. Deseori, membrii unui grup au poziţii diferite în grup (statute sociale) şi trebuie să se angajeze (şi, într-adevăr, se angajează) în diferite activităţi (valori). Spre deosebire de copii, mama (statut social) în familie (grup) trebuie să se angajeze (şi, într-adevăr se angajează) în diferite feluri de comportament. Spre deosebire de secretarul registrator al unui club social, administratorul are responsabilităţi diferite.

Pe scurt, grupurile constau din statute care se împletesc cu rolurile lor corespunzătoare. Statutele diferite servesc diverse aspecte ale scopurilor generale ale grupului.

Ierarhiile statutului

Grupurile constau din statute care se împletesc, dar nu este necesar ca aceste statute să fie egale. Unele statute pot fi considerate mai importante decît altele pentru funcţionarea grupului. Drept urmare, cele mai multe grupuri au o „ierarhie a statutelor" în care unor statute li se acordă mai multă putere şi respect decît altora. De pildă, multe grupuri au un şef suprem (preşedinte sau alt titlu) care are mai multă putere să stabilească activităţile grupului decît alţi membri. În acest caz, ierarhia este definită prin poziţiile statutului (preşedintele opus membrilor de rînd) şi nu prin caracteristicile personale ale membrilor.

Totuşi, în unele grupuri, diferenţele în materie de putere şi influenţă nu sînt legate de poziţia unei persoane în structura statutelor formale ale grupului. Unor oameni li se acordă mai mult respect şi mai multă influenţă decît altora pentru ceea ce sînt sau pentru ceea ce fac. Strodtbeck, James şi Hawkins (1957), de pildă, au constatat că, la începutul deliberărilor unui juriu simulat, conducerea a fost acordată oamenilor în funcţie de statutul lor în lumea exterioară acestui experiment şi în funcţie de primele impresii pe care le-au

făcut. Ulterior, un al treilea element cheie a devenit mai important: calitatea activității oamenilor în rolul de juraţi.

Studiile ulterioare (e.g., Berger şi colab., 1972) sugerează că însuşirile externe ale statutului pe care o persoană le aduce într-un grup nu se diminuează în timp, ci continuă să influenţeze locul acelei persoane în ierarhia statutului grupului. Însuşirile şi acţiunile personale contribuie la dezvoltarea puterii distinctive şi a influenţei în grupurile sociale şi, astfel, la formarea ierarhiilor care afectează funcţionarea grupului.

Graniţele

Grupurile au graniţe care îi delimitează pe membri de nemembri. Aceste graniţe servesc la intensificarea interacţiunii membrilor şi la promovarea identităţii. Structura fixată a grupului stabileşte aceste graniţe.

Procesele grupului

Deopotrivă de important ca graniţele şi ierarhiile statutului este interacţiunea grupului. Există trei procese centrale ale interacţiunii grupului: comunicarea, conflictul şi coeziunea.

Comunicarea

Comunicarea este, probabil, activitatea centrală a celor mai multe grupuri. Membrii se informează unul pe altul, se liniştesc unul pe altul, strigă unul la altul, se corectează unul pe altul. Pe scurt, ei comunică informaţii, sentimente şi atitudini.

Comunicarea între membrii grupului nu se produce la întîmplare. O serie de studii s-au concentrat asupra naturii comunicării în cadrul grupurilor. Bales şi colegii săi (1951) constată că modelul de comunicare este legat de statutul unei persoane în grup. Mai exact, Crosbie (1975) arată cum comunicarea în cadrul unui grup (mai ales în cadrul unui grup stabil) tinde să aibă loc între persoane egale ca statut sau de la o persoană cu statut superior la una cu statut inferior. Homans (1950) demonstrează că natura activităţilor unui grup contribuie la modelele de comunicare între membri. În situaţii care

implică rezolvarea unor sarcini, comunicările sînt, în principal, între membrii cu statut superior şi inferior; în situaţiile sociale şi recreative, comunicarea e mai probabil să aibă loc între persoane cu acelaşi statut.

Conflictul

Comunicarea şi interacţiunea membrilor nu este întotdeauna uşoară şi plăcută. Uneori membrii grupului se găsesc în conflict. Studiind conflictul în familie, un grup mic, Letha şi John Scanzoni (1976) disting trei forme diferite pe care conflictele le pot lua. Un tip de conflict poate fi cel cu rezultat zero sau cu motiv mixt. Într-un conflict cu rezultat zero, o persoană fie cîştigă ceva, fie pierde totul. Într-un conflict cu motiv mixt, nici una din cele două persoane nu vrea să cîştige sau să piardă tot.

Un alt fel de conflict este cel bazat pe personalitate sau *situaţional*. *Conflictele bazate pe personalitate* sînt provocate de diferenţele personale dintre indivizii implicaţi; conflictele situaţionale sînt provocate de contextul social în care se află oamenii (cum ar fi încercarea de împărţire a unor resurse rare, cum sînt banii).

În final, conflictul poate fi *fundamental* sau *nefundomental*. Conflictul fundamental se produce în legătură cu normele fundamentale ale situaţiei, în timp ce conflictul nefundamental implică aplicarea normelor acceptate la o situaţie specifică. Discuţia unui grup cu privire la alegerea echipei pe care să o provoace la un meci de base-ball ar fi o formă de conflict nefundamental; a discuta dacă ei ar trebui să fie incluşi în întrecerile atletice ar reflecta un conflict mai fundamental.

În general, conflictele cu motiv mixt, situaţionale şi nefundamentale se rezolvă mai uşor, deoarece, deseori, este posibil să se găsească o formă de compromis. În formele alternative, se riscă mult mai mult: totul sau nimic, atribute apreciate ale personalităţii şi aspecte fundamentale ale grupului.

Nu orice conflict este negativ (Coser, 1956, 1967). Conflictul poate ajuta la clarificarea scopurilor grupului şi a graniţelor. Dacă este tratat cum trebuie, el poate mări gradul de participare în grup şi coeziunea acestuia. Cheia funcţionării pozitive a conflictului este ea el să fie rezolvat conform normelor (adică, să fie stabilite şi acceptate reguli pentru rezolvarea lui).

Coeziunea

Coeziunea, gradul în care membrii se simt legaţi unul de altul, este, de asemenea, o caracteristică importantă a grupului. Cu cît un grup este mai legat, cu atît creşte probabilitatea că el va fi stabil şi că membrii se vor conforma normelor sale. Grupurile unite rezolvă problemele mai bine. În general, deci, coeziunea pare a avea mare importanţă pentru grupuri. O posibilă consecinţă a coeziunii grupurilor este tendinţa grupurilor unite de a fi mai puţin tolerante faţă de diferenţe şi deosebiri de opinii.

Probleme selectate în studiul grupurilor

Efectele mărimii

Mărimea unui grup influenţează structura sa şi interacţiunea membrilor. Cel mai mic grup, numit *diadă*, constă din doi oameni şi necesită implicarea activă a fiecărui membru. Ca grupul să continue, fiecare trebuie să ţină seamă de celălalt. În general, diadele implică relaţii mai intense şi sînt mai puţin stabile decît grupurile mai mari.

Adăugarea unei a treia persoane la o diadă creează o *triadă*. Într-o triadă există mai multe relaţii posibile şi diferite. De asemenea, există posibilitatea unei coaliţii a doi împotriva unuia, ceea ce provoacă o presiune asupra celei de-a treia persoane. Totuşi, dacă există conflict între doi membri, al treilea poate servi ca mediator şi poate încerca să menţină armonia grupului. Triada este, în general, mai stabilă decît diada, dar totuşi mai puţin stabilă decît grupurile mai mari.

Cu cît grupul este mai mare, cu atît este mai largă gama relaţiilor posibile între membrii grupului. Totuşi, dincolo de o anumită mărime, apare o structură mai formală pentru a uşura interacţiunea membrilor grupului. Cînd un grup are mai mult de aproximativ opt pînă la zece membri, devine virtual imposibil ca membrii să converseze direct unul cu celălalt. Este necesar un regulament pentru rezolvarea interacţiunii şi apare o formă a structurii statutelor. De

asemenea, în grupurile mai mari a vorbi cu alţii deseori se transformă în a vorbi altora.

Nu există o mărime optimă pentru toate grupurile. Grupurile mai mici tind să fie mai personale, dar mai puţin stabile. Mărimea optimă a unui grup depinde de natura şi activităţile grupului.

Conducerea

Cele mai multe grupuri au un conducător, o persoană care datorită personalităţii, realizărilor sau poziţiei joacă un rol important în influenţarea activităţilor grupului. O considerabilă muncă de cercetare despre conducere în grupurile mici a identificat două tipuri diferite.

Conducerea instrumentată descrie conducătorii care pun grupul în mişcare pentru îndeplinirea obiectivelor grupului. Conducătorul instrumental este orientat spre obiective şi se concentrează asupra afacerii imediate. Conducerea expresivă implică crearea armoniei şi a solidarităţii în cadrul grupului. Conducătorul expresiv este preocupat de morala grupului. Ambele feluri de conducere sînt necesare pentru grupurile stabile şi cu succese, deşi se pare că doi indivizi deosebiţi tind să joace aceste două tipuri diferite de roluri de conducere într-un grup (Bales şi Slater, 1955). Aparent, conducătorul orientat spre obiectiv generează un grad de ostilitate, prin îmboldirea grupului să se ocupe de responsabilităţile sale şi, în timp, este improbabil să fie considerat foarte plăcut.

„Stilurile" de conducere de asemenea variază (White şi Lippitt, 1953). Unii conducători sînt democraţi şi încearcă să obţină acordul membrilor asupra acţiunii grupului. Alţii sînt autoritari şi dau ordine aşteptîndu-se ca acestea să fie urmate. Un al treilea tip este conducătorul laissez-faire[1], care nu face nici un efort pentru a dirija sau organiza activităţile grupului.

Nu există un singur stil de conducere eficient în toate situaţiile, deşi se pare că conducerea laissez-faire este cea mai puţin eficientă în majoritatea situaţiilor. În Statele Unite, cel puţin, conducerea democrată pare a fi cea mai utilă în menţinerea moralei grupului şi în rezolvarea obiectivelor grupului. Totuşi, conducerea autoritară pare să fie mai eficientă în situaţii extreme, în care există puţin

[1]Doctrină de neamestec în treburile altora (n. tr.).

timp pentru mecanisme de realizare a consensului, folosit de conducătorii democrați.

Luarea deciziilor în grup

Luarea deciziilor într-un grup se bazează pe interacțiunea membrilor grupului. Deseori, grupurile presupun un grad de consens sau acord, înainte ca ele să întreprindă o acțiune.

De asemenea, faptul că grupurile sînt compuse dintr-un număr de indivizi le face să aibă la dispoziția lor o gamă mai largă de cunoștințe și meserii decît este, în general, posibil pentru un singur individ. Astfel de grupuri au resurse mai mari, la care să apeleze pentru a lua hotărîri, decît au indivizii.

Stoner (1961) a constatat că deseori există o mai mare probabilitate ca indivizii în grupuri să ia hotărîri riscante decît indivizii care acționează singuri. Această „schimbare riscantă" a fost atribuită unei „difuziuni a responsabilității"; indivizii într-un grup pot atribui responsabilitatea pentru o hotărîre tuturor membrilor grupului și, astfel, nici un singur individ nu poate fi făcut răspunzător dacă hotărîrea se dovedește a fi greșită. Aceasta poate duce la decizii îndrăznețe, dar riscante, decizii pe care indivizii nu le-ar lua singuri. De asemenea, procesul de realizare a consensului grupului poate frîna persoanele care se opun sau poate împiedica discutarea consecințelor negative ale luării deciziei respective de către grup.

Totuși, dacă un grup este foarte unit, presiunea la conformare poate duce la decizii mai puțin creatoare (Callaway și Esser, 1984). Membrii grupului își pot cenzura propriile idei în așa fel încît să reducă deosebirile din cadrul grupului, pierzînd valoarea perspectivelor ce pot contribui la rezolvarea unei probleme sau la luarea măsurilor necesare. Acest tip de reacție a fost numit *gîndire de grup*.

ORGANIZAȚIILE FORMALE

Societatea modernă este o societate de *organizații formale*. Organizațiile formale sînt mari grupuri secundare, create în mod deliberat pentru a îndeplini un obiectiv precis sau o serie de obiective.

Ele sînt concepute cu grijă şi conţin o structură formală de statute, roluri şi grupuri mai mici.

Natura organizaţiilor

Deşi fiecare organizaţie formală este unică (e.g., Divizia Vehiculelor cu Motor diferă de o universitate publică), ele au anumite asemănări. Aceste asemănări dezvăluie caracteristicile generale ale tuturor organizaţiilor formale.

Planificarea şi raţiunea

Planificarea raţională şi chibzuită este una dintre caracteristicile organizaţiilor formale. În unele privinţe, planificarea poate fi trăsătura cea mai evident definitorie a organizaţiilor. Planul organizaţiilor formale comportă atenţie la *raţiune,* un accent pe relaţia între mijloace şi scopuri. Structurile organizatorice sînt create pentru a ajuta organizaţia să-şi îndeplinească obiectivele. Planificarea raţională necesită o înţelegere clară a obiectivelor organizaţiei, a tipurilor de activităţi şi a structurilor organizatorice necesare pentru atingerea acestor obiective.

Nu toate organizaţiile trăiesc la înălţimea idealului planificării raţionale. Este posibil ca actorii organizatorici (persoanele care acţionează potrivit statutului lor organizatoric) să nu-şi îndeplinească, pe baza unui calcul raţional al mijloacelor adecvate, scopuri clar stabilite.

Formalizarea

Structura formală a organizaţiilor le deosebeşte de alte tipuri de grupuri. În organizaţii, relaţiile între activităţi, precum şi între actorii organizatorici, sînt foarte bine structurate. Există o descriere precisă a îndatoririlor indivizilor şi a responsabilităţilor departamentelor. Deseori, aceste cerinţe sînt rezumate în documente scrise care servesc drept statut al organizaţiei.

Birocraţia

În organizaţiile mari, varietatea departamentelor şi a îndatoririlor trebuie să fie organizată şi coordonată pentru eficienţă maximă. *Birocraţia* este structura administrativă formală, răspunzătoare de planificarea, supravegherea şi coordonarea muncii diferitelor segmente ale unei organizaţii. După părerea lui Weber (1978; iniţial, 1921) există mai multe caracteristici importante ale birocraţiei, fiecare fiind descrisă pe scurt mai jos.

Specializarea şi diviziunea muncii

Ca o organizaţie să funcţioneze bine, fiecare membru al ei are un ansamblu specializat de îndatoriri. Această *diviziune a muncii*, sau persoanele care îşi duc la îndeplinire sarcinile atribuite, face ca oamenii să-şi dezvolte cunoştinţe speciale în meseriile lor şi organizaţia să funcţioneze cu maximă eficienţă.

Ierarhia

Departamentele într-o birocraţie nu numai că au îndatoririle lor precise, dar sînt şi organizate într-o *ierarhie* în care fiecare departament este supravegheat de un departament superior în nivelul autorităţii. În organizaţiile foarte mari, această ierarhie are forma unei piramide în care autoritatea mai mare este acordată celor puţini de la vîrf şi mai puţin numărului mai mare de la nivelurile inferioare. Cei mai mulţi oameni îşi dau seama de ierarhia din organizaţiile lor.

Reguli şi regulamente

Cele mai multe organizaţii au un ansamblu, întocmit cu grijă, de reguli şi regulamente care călăuzesc comportamentul salariaţilor. În cea mai mare parte, aceste reguli şi regulamente sînt în formă scrisă şi constituie baza multor decizii organizatorice. Regulile şi regulamentele au scopul de a adăuga un element de stabilitate şi predictibilitate acţiunilor birocraţiei.

Impersonalitatea

Birocraţii trebuie să trateze pe fiecare „client" al organizaţiei ca pe un „caz", nu ca pe un individ. Birocratul ar trebui să fie

impersonal, luînd măsurile necesare pe baza regulilor şi a regulamentelor stabilite ale organizaţiei sau pe baza precedentelor mai degrabă decît a sentimentelor personale. De asemenea, interacţiunea cu un client nu ar trebui să fie bazată pe sentimente personale, ci pe rolul oficial al birocratului.

Dosare şi documente scrise, formale

Activităţile organizatorice trebuie să fie comunicate şi înregistrate în formă scrisă şi păstrate ca un document permanent pentru călăuzirea activităţii viitoare. Documentele scrise sînt esenţiale pentru memoria organizatorică a birocraţilor. Plîngerea tipică despre „birocratism" derivă din nevoia de documente scrise pentru toate tranzacţiile. Aceste documente sînt utile organizaţiei, în ciuda fluctuaţiei sau a absenţei personalului.

Competenţa tehnică şi avansările

Angajaţii trebuie să aibă competenţă tehnică pentru a-şi îndeplini îndatoririle. Weber subliniază că aceasta este o ruptură categorică cu trecutul, cînd meseriile depindeau în mare măsură de relaţiile personale şi familiale, nu de priceperea tehnică. Deşi relaţiile încă joacă un rol în multe birocraţii, aprecierea competenţei tehnice a devenit mult mai importantă. Extinderea folosirii „examenelor pentru posturile de salariaţi" a urmărit asigurarea unor mecanisme de evaluare a competenţei tehnice.

Datorită criteriilor competenţei tehnice, a diviziunii muncii şi a structurii ierarhice ale organizaţiilor, angajaţii pot anticipa avansările în cadrul organizaţiei. Vechimea în muncă şi meritul sînt asociate cu avansarea; alţi factori, cum sînt familia şi relaţiile personale, nu sînt consideraţi a avea vreo legătură cu eficienţa organizatorică şi cu succesul.

Personalul administrativ

Deseori, organizaţiile au grupuri specializate de angajaţi care nu au relaţii directe cu scopurile explicite ale organizaţiei, ci sînt răspunzătoare de mersul liniştit al activităţii ei. De pildă, în timp ce contabilii şi calculatorii într-o organizaţie manufacturieră nu au nimic direct de a face cu fabricarea produsului specific, cineva

trebuie să țină socoteala intrării banilor în organizație și a ieșirii lor din ea, ca să se poată procura materii prime, să se poată cumpăra echipamentul necesar și să se stabilească prețul pentru produsul finit. În mod similar, administrația într-o universitate (e.g., președintele, decanii) nu are un rol direct în predarea materiilor și în funcțiile de cercetare, dar ea îndeplinește sarcini manageriale, fără de care facultății i-ar fi greu să ducă la bun sfîrșit îndatoririle instrucției și cercetării.

Perspective alternative

Weber prezintă un punct de vedere extrem de rațional și obiectiv al birocrațiilor organizațiilor formale. El a fost primul care a recunoscut că modelul său prezintă un *tip ideal,* un model „purificat" al unui concept cu care poate fi comparat un exemplu al lumii reale. Examinarea organizațiilor formale reale a dat naștere altor percepții ale birocrațiilor.

Partea neformală a birocrației

Cei mai mulți oameni știu că birocrațiile nu funcționează totdeauna în modul precis, formal și impersonal descris mai sus. Forma relațiilor personale între membrii unei organizații duce uneori la folosirea altor canale ale autorității decît cele formale. Cîteodată, regulile sînt ocolite sau chiar încălcate. Căi neoficiale de acțiune pot înlocui mecanismul formal existent. Dosarele nu sînt niciodată întru totul complete.

Structura formală a unei organizații este doar o schiță, un cadru general, pentru organizarea activităților organizațiilor. În activitățile lor zilnice, membrii unei organizații încearcă să facă acele lucruri care, după aprecierea lor, le va da posibilitatea să-și îndeplinească îndatoririle; și mulți caută să facă în modul cel mai ușor posibil. Uneori, aceste obiective le cer să acționeze diferit față de modul prescris în manualul organizatoric. Cîteodată, prietenii și rudele angajaților folosesc relațiile personale, care sînt greu de ignorat, pentru a cere servicii care, în mod obișnuit, nu sînt permise de structura formală. Pe scurt, oamenii se adaptează la condițiile lor,

în ciuda nevoilor formale ale slujbei lor. Ei dau birocrației o „față umană".

Cîteva limitări ale birocrației

Alături de o structură neformală, organizarea birocratică are și cîteva limitări importante, chiar disfuncții (adică consecințe negative).

Ineficiența Regulile și procedeele birocratice sînt prevăzute pentru cazul „tipic", iar eficiența depinde de aplicarea acestor reguli la noile cazuri. Ori de cîte ori există un caz atipic sau neobișnuit (e.g., un contribuabil al cărui dosar a fost pierdut), nu se aplică regulile obișnuite și eficiența este, în general, redusă. Întrucît birocrații sînt obișnuiți să urmeze, în mod sistematic, procedee stabilite, deseori ei dezvoltă o „incapacitate stilată" de a rezolva, creator și cu imaginație, situațiile noi sau unice (Veblen, 1934). Uneori, incapacitatea derivă din structura ierarhică a birocrațiilor. Salariații în pozițiile de nivel inferior pot ascunde greșelile de superiorii lor, pentru a evita penalizări. Aceste „acoperiri" deseori fac birocrația mai puțin eficientă, deoareee greșelile sînt ascunse și rămîn necorectate.

Înlocuirea scopurilor Cu timpul, oamenii din organizațiile birocratice au tendința de a uita scopurile inițiale ale organizației. În schimb, ei își concentrează eforturile asupra scopurilor personale, cum ar fi: cît mai puțină muncă, ajungerea devreme acasă și rămînerea în slujbă. În general, sociologii se referă la aceasta ca fiind „înlocuirea scopurilor".

Dezvoltarea birocrației Birocrațiile tind să crească și să-și mărească îndatoririle (dezvoltarea birocrației). Din ce în ce mai multe activități sînt considerate importante de birocrație. Astăzi, universitățile sînt considerate răspunzătoare nu numai de dezvoltarea intelectuală a studenților, ci și de progresul lor social și afectiv. Deși aceasta este, probabil, o dezvoltare oportună a mărimii universităților, ea reclamă personal și buget suplimentar. Puține birocrații se reduc de la sine.

Rigiditatea Birocrațiile tind să dezvolte o rigiditate rituală, o preocupare pentru reguli și regulamente. Merton (1968), discutînd despre „personalitatea birocratică", și Whyte (1957), descriind

„omul organizației", sugerează că această preocupare afectează personalitatea birocraților, înăbușind creativitatea și imaginația. O cercetare mai recentă (e.g., Kohn, 1978) contestă acest ciudat portret al birocratului, prezentînd un punct de vedere pozitiv al angajaților organizațiilor birocratice.

Oligarhia Birocrațiile manifestă tendința de a se transforma în *oligarhii*, sisteme în care cei mulți sînt conduși de cei puțini. Această problemă este subliniată de Michels (1949; inițial, 1911) în „legea de fier a oligarhiei", care afirmă că democrația și marile organizații nu pot exista împreună. Din necesitate, marile organizații trebuie să-și concentreze puterea în mîinile cîtorva. Acești puțini și puternici răspund din ce în ce mai puțin față de cei inferiori lor în structura organizatorică, o situație care este incomparabilă cu egalitatea democratică.

Punctul de vedere al lui Michels nu a rămas necontestat. Un număr de savanți au arătat că există dispoziții legale care limitează puterea indivizilor pînă sus pe scara organizatorică. Descori, comitetele de conducere servesc ca frînă a puterii funcționarilor superiori. Forțele concurente din cadrul unei organizații descori limitează puterea absolută a celor care conduc. Alegerile periodice ale funcționarilor publici superiori de asemenea servesc ca să-i oprească să exercite putere absolută. Astfel, deși ar putea exista o tendință de a se acumula puterea la vîrf, acea putere nu este nelimitată.

Alte forme de organizație

Organizația descrisă de Weber este cea mai obișnuită astăzi. Totuși, există alte forme pe care le iau marile organizații.

Organizațiile japoneze

De la reconstrucția sa după cel de-al doilea război mondial, Japonia a devenit o putere economică importantă. Unii au atribuit acest progres economic fenomenal modelului organizatoric special al corporațiilor japoneze, care își are originea într-o lungă tradiție ce acordă prioritate grupului față de individ. În multe corporații japoneze, compania și muncitorii își iau angajamente pe viață unii

față de alții. Corporația își asumă îndatoriri importante pentru bunăstarea muncitorilor săi. Promovarea și creșterile salariilor sînt, în general, bazate pe vechimea în muncă, iar muncitorii anticipează că își vor petrece întreaga carieră în aceeași firmă.

Unitatea de responsabilitate în firmele japoneze nu este muncitorul individual, ci micul grup de muncă. Randamentul grupului, nu al individului, este centrul evaluării. Indivizii dobîndesc diferite deprinderi și experiență în decursul anilor, fiind o parte dintr-un număr al acestor mici grupuri de muncă. Luarea hotărîrilor este mai degrabă colectivă decît oligarhică; adică, hotărîrile sînt discutate și aprobate la toate nivelurile în organizație, nu doar transmise de sus în jos.

Acest model de organizație diferă în mod evident de cel găsit de obicei în Statele Unite. În mare parte, deosebirile în forma organizatorică derivă dintr-o deosebire fundamentală între cultura tradițională a celor două țări. Japonia a subliniat de mult timp importanța grupului față de individ. Indivizii se consideră strîns legați de grupuri sociale importante, iar identitatea lor este legată de identitatea celor din acele grupuri. Pe de altă parte, în Statele Unite, autonomia individuală a fost totdeauna prețuită. Americanii se consideră ca avînd identitate unică, identitate ce este întrucîtva deosebită de grupurile în care funcționează.

Japonezii se simt liniștiți datorită siguranței garantate de relația între individ și corporație. Aceasta adaugă un element rîvnit, de stabilitate și coeziune în viața lor. Americanii preferă libertatea îndrituită prin păstrarea muncii și a identității personale separate și prin posibilitatea de a-și schimba starea materială, cînd cred că situația o cere.

Colectivismul

O nouă formă de organizație a apărut în Statele Unite în ultimul sfert de veac, în mare măsură avîndu-și originea în tulburările sociale din anii șaizeci. Aceste organizații noi, care sînt nebirocratice și, deseori, includ prevederea unor servicii sociale, consideră că oferă o alternativă la mentalitatea „înființării" marilor organizații formale (Rothschild-Witt, 1979).

Aceste organizații evită diviziunea strictă a muncii, care duce la dezvoltarea specialităților înguste. Membrii sînt încurajați să

participe la o varietate de sarcini cerute de colectiv. Se pune accentul mai ales pe inițiativa individuală și pe creativitate decît pe regulile și regulamentele strict preprogramate. Autoritatea este mai degrabă împărțită decît atribuită ca rezultat al statutului ierarhic; în realitate, titlurile oficiale nu constituie baza pentru respect sau autoritate. „Clienții" sînt tratați mai mult ca indivizi decît precum cazuri sau dosare. Activitățile acestor organizații colectiviste au o caracteristică umanistă (centrată pe om) decît una birocratică.

Această formă de organizație se potrivește mai bine grupurilor mici, întrucît marilor companii le lipsește contactul personal, atît de necesar pentru funcționarea organizației colectiviste. De asemenea, aceste organizații petrec mult timp cu realizarea consensului pentru luarea deciziilor în grup și mai puțin timp cu asigurarea efectivă a serviciilor. Se pare că în societatea americană există un loc pentru organizația colectivistă, care vrea să asigure o gamă de servicii sociale și publice într-un mod intim. Aceste organizații ar trebui considerate ca alternative la marile birocrații, nu ca înlocuitoare a lor.

Reforma organizatorică

Un număr de mari companii experimentează diverse fațete atît ale modelului japonez, cît și ale modelului colectivist, combinînd mici grupuri de muncă intime cu autoritatea luării deciziilor colective. În unele companii, muncitorii au un loc în comitetul de conducere, împărtășind astfel o parte din responsabilitatea pentru politica generală corporativă. Planurile de împărțire a fondurilor și alți stimulenți insuflă muncitorilor un mai mare angajament și loialitate față de companie. Aceste reforme sînt în curs de desfășurare, dar pînă acum nu constituie o provocare semnificativă a formei tradiționale a organizației birocratice.

ORGANIZAȚII ȘI SOCIETĂȚI

Organizațiile birocratice de mare amploare contribuie la libertatea umană, dar, în același timp, o și reduc. Bazarea deciziilor și îndeosebi a politicii publice pe rațiune și precedent decît pe capriciul

personal măreşte libertatea umană şi încurajează justiţia imparţială decît favoritismul. Pe de altă parte, birocraţiile acordă, în general, mai mare pondere trecutului (precedentului) şi obiectivului (regulile şi regulamentele generalizate) decît subtilităţilor unei situaţii specifice. În societatea modernă, organizaţiile formale se dovedesc a fi atît utile, cît şi dăunătoare spiritului uman. Dar, una peste alta, cei mai mulţi savanţi împărtăşesc punctul de vedere a lui Weber că organizaţia birocratică măreşte, în mod categoric, eficienţa şi productivitatea, iar de aceasta beneficiază foarte mulţi oameni.

Acest capitol a discutat despre diferitele tipuri de grupuri sociale pe care le studiază sociologii, grupuri primare şi secundare, grupuri interne şi grupuri externe, şi grupuri de referinţă. De asemenea, a analizat modul în care se formează grupurile datorită apropierii indivizilor, a intereselor lor comune şi a ideilor. Au fost examinate normele grupurilor: cum sînt formate şi cum exercită presiune asupra membrilor grupului pentru conformare. Au fost, de asemenea, explorate aspectele structurii grupului: statutele, ierarhiile statutelor şi graniţele. Au fost descrise procesele grupurilor (comunicarea, conflictul şi coeziunea), efectele mărimii şi modelele de conducere ale grupurilor şi luarea deciziilor grupurilor.

A doua jumătate a capitolului s-a ocupat cu organizaţiile formole. Au fost discutate caracteristicile lor, cum sînt planificarea, raţiunea şi formalizarea. Au fost analizate elementele birocraţiei: specializarea, diviziunea muncii, ierarhia, regulile şi rgulamentele, impersonalitatea în relaţiile cu clienţii şi menţinerea unor documente şi dosare formale scrise. Au fost examinate cîteva dintre limitările birocraţiei: ineficienţa, înlocuirea scopurilor, dezvoltarea birocraţiilor, rigiditatea şi tendinţele spre oligarhie. Au fost descrise alte forme de organizaţii, în mod concret modelele japonez şi cel colectivist.

6

SOCIALIZAREA: CUM DEVENIM FIINȚĂ SOCIALĂ

Toți intrăm în lumea aceasta ca ființe potențial sociale. Sîntem eminamente slabi, dependenți de alții pentru nevoile biologice esențiale. Ființa umană matură, care citește aceste cuvinte astăzi, este rezultatul unui proces social continuu de interacțiune ce i-a dat posibilitatea să-și dezvolte o identitate, un ansamblu de idei și o gamă de deprinderi ce permit o participare activă în societate. Acest proces important îl numim socializare. În acest capitol vom examina acest proces social delicat și modul în care el transformă organismul biologic, pe care îl numim homo sapiens, într-o ființă socială operativă, într-un membru activ al societății. Mai întîi, ne vom concentra asupra contribuțiilor moștenirii biologice („natura") ale unei persoane și ale mediului susținător („educația") la procesul de socializare.

IMPORTANȚA EXPERIENȚEI SOCIALE

Natura și educația

Timp de aproape două secole, savanții au discutat dacă identitatea noastră și modul în care ne purtăm sînt determinate de moștenirea noastră biologică sau de experiențele sociale. În mod tipic, această problemă a fost pusă ca „natura versus educație".

Natura

Pe de o parte au fost instinctiviştii, ca Mcdougall (1908), care au susţinut că comportamentul uman este un rezultat al instinctelor, adică, „modele de acţiune înnăscute, fixe, programate genetic, care sînt comune unei specii şi nu sînt dependente de experienţele individului" (Goodman şi Marx, 1978:120). Pînă în 1924 (Bernard, 1924) fuseseră identificate peste zece mii de instincte ca fiind cauze ale comportamnentului social. Ele porneau de la instinctul „agresiv", care ducea la războaie, pînă la instinctul „asociativ", care a dus la constituirea societăţii însăşi.

Curînd a devenit clar că instinctele au fost o explicaţie nepotrivită, din două motive, pentru comportamentul uman. Primul, de fiecare dată cînd a fost identificată o formă de comportament, a fost necesară „descoperirea" unui instinct pentru a o explica. Al doilea, comportamentele considerate instinctive fie nu au fost găsite în unele societăţi, fie s-a constatat că erau reversul a ceea ce se aşteptase.

Educaţia

Punctul de vedere alternativ a fost că comportamentul uman este produsul mediului social. Psihologul John B. Watson (1924), care a susţinut teoria deterministă extremă a mediului, a afirmat că comportamentul uman şi identitatea pot fi modelate în orice fel dorit. În esenţă, Watson a zis că, dacă i s-ar da copii sănătoşi şi control total asupra mediului în care aceştia trăiesc, i-ar putea creşte şi educa să devină persoanele dorite de el. Pe scurt, moştenirea lor biologică (natura) nu era relevantă, doar lumea socială (educaţia) le determina comportamentul.

Natura-educaţia

Astăzi există un consens general că atît natura, cît şi educaţia contribuie la dezvoltarea persoanei. Realizările recente în ştiinţele vieţii precizează că biologia joacă un rol important în dezvoltarea umană. Recent, biologii au izolat o genă care pare să fie implicată în alcoolism. Totuşi, nu toţi oamenii care au acea genă specială

devin alcoolici; şi asta în mare parte datorită contextului lor social şi experienţei sociale.

Cei mai mulţi savanţi în ştiinţele sociale, din zilele noastre, recunosc contribuţiile îngemănate ale eredităţii şi ale mediului la formarea identităţii şi a comportamentului unei persoane. Dovezi din ce în ce mai elocvente provin din studiile recente ale gemenilor univitelini, demonstrînd că gemenii univitelini (gemeni cu o moştenire genetică identică) nu au personalităţi identice; nici nu manifestă comportament social identic. Astfel, moştenirea genetică singură nu poate explica în mod adecvat comportamentul uman. Totuşi, gemenii univitelini deseori seamănă mai mult decît gemenii bivitelini (gemenii care împărtăşesc doar o parte din moştenirea genetică) şi seamănă mult mai mult decît fraţii care nu sînt gemeni. Evident, aşadar, factorii genetici moşteniţi joacă un rol în dezvoltarea umană. Adevărata explozie a cunoştinţelor în domeniul biologiei, îndeosebi în genetică, va arăta din ce în ce mai mult modurile în care natura şi educaţia se intersectează, ca să ne facă tipurile de persoane care sîntem.

Efectele izolării în copilărie

O modalitate de a explora contribuţia contextului social la dezvoltarea unei persoane constă în studierea acelor indivizi al căror contact social în timpul copilăriei a fost inexistent sau sever limitat.

Copiii sălbatici

Din cînd în cînd, apar informaţii despre copiii crescuţi în sălbăticie de către animale. Deşi multe dintre aceste informaţii deseori nu inspiră încredere, au fost cîteva cazuri (e.g., Singh şi Zingg, 1942; Malson, 1972; Lane, 1976) care, într-o anumită măsură, s-au bazat pe adevăr. În toate aceste cazuri, copiii abia au fost recunoscuţi ca fiind fiinţe umane. Ei nu puteau vorbi, umblau în patru labe sau aduşi de spate, reacţionau faţă de oameni cu teamă sau ostilitate şi îşi mîncau hrana sfîşiind-o, cum o mănîncă animalele sălbatice.

Autorii informaţiile despre aceşti copii deseori nu au fost savanţi în domeniul ştiinţelor sociale; mai mult, nu ştim ce fel de viaţă au

avut aceşti copii înainte de a fi abandonaţi sau pierduţi în păduri. Oricum, aceste informaţii sugerează cîteva dintre efectele lipsei de contact uman semnificativ asupra socializării copiilor.

Copiii crescuţi în izolare

Au fost trei cazuri celebre de copii care au fost crescuţi într-o relativă izolare de contactul social uman. Doi dintre copii, Anna şi Isabelle, au fost prezentaţi de Kingsley Davis (1940, 1947, 1948). Ambele fete s-au născut într-o familie şi au fost ţinute în izolare de bunicii după mamă, deşi Isabelle a fost izolată împreună cu mama sa, care era surdo-mută. Ambele fete aveau în jur de şase ani cînd au fost descoperite. Ele nu puteau vorbi, nu puteau umbla sau nu se puteau îngriji. Erau apatice şi absolut indiferente faţă de mediul înconjurător. Anna a murit de bepatită după patru ani, fără să fi învăţat mai mult de cîteva cuvinte şi expresii, cîteva aspecte rudimentare ale grijii de sine şi cum să urmeze indicaţii simple. Isabelle, care a fost tratată de o echipă de medici şi psihologi, a dus-o mult mai bine. După aproximativ doi ani de muncă intensă ea a ajuns, aparent, la un nivel de dezvoltare normal şi a reuşit să meargă la şcoală. Nu este clar dacă rezultatele mai bune ale lui Isabelle s-au datorat unei moşteniri biologice mai bune, izolării sale în compania mamei sale surdo-mute sau atenţiei deosebite de care s-a bucurat după ce a fost găsită. Un al treilea copil, Genie (Curtiss, 1977; Pines, 1981), a împărtăşit cîteva din experienţele lui Anne şi Isabelle. Genie a fost izolată la vîrsta de doi ani şi a fost găsită cînd avea treisprezece ani. Condiţia ei iniţială a fost similară cu cea a lui Anne şi Isabelle, şi a primit îngrijiri similare cu cele acordate lui Isabelle. Deşi ea a făcut oarecari progrese, nu s-a dezvoltat pînă la nivelul altor copii de vîrsta ei, cum s-a dezvoltat, aparent, Isabelle.

Toate trei cazurile demonstrează importanţa contactului uman în dezvoltarea acelor caracteristici pe care le definim ca fiind normale la fiinţele umane. Mai mult, studii despre copiii din orfelinate şi instituţii similare (e.g., Spitz, 1945; Dennis, 1960, 1973; Yarrow, 1963; Bowlby 1969; Rutter, 1974) au arătat că aceştia sînt înapoiaţi din punct de vedere fizic, social şi afectiv, în comparaţie cu copiii creseuţi acasă. Aceste deficienţe tindeau să persiste chiar după ce copiii părăseau aceste instituţii.

Aceste studii par să arate că dezvoltarea umană „normală" reclamă grijă umană şi contact uman, ocazia de a vedea şi învăţa de la alţii, şi contactul fizic, apropierea de alte fiinţe umane.

PERSPECTIVE TEORETICE

Procesul de socializare a fost studiat dintr-o varietate de puncte de vedere. Trei perspective distincte se evidenţiază ca modalităţi deosebit de interesante şi detaliate de examinare a socializării: psihanaliza, teoria cognitivă şi interacţiunea simbolică. Urmează o scurtă introducere la fiecare mod de abordare.

Psihanaliza: Sigmund Freud

Sigmund Freud (1856–1939), savant cercetător şi medic, a dezvoltat psihanaliza ca o modalitate de a explora conţinutul şi mecanismele vieţii mentale umane. Pregătirea sa l-a făcut să aprecieze importanţa factorilor biologici (natura) şi a experienţei sociale (educaţia) pentru dezvoltarea şi menţinerea personalităţii umane.

Necesităţile umane fundamentale

Freud credea că există necesităţi umane universale sau impulsuri care ajută la ghidarea şi modelarea comportamentului uman. Unul este eros, „instinctul vieţii", care, credea Freud, explică nevoia oamenilor de a stabili legături între ei şi de a-şi manifesta afecţiunea. Celălalt este *thanatos*, „instinctul morţii". Freud a considerat acest impuls baza înclinaţiei noastre agresive. Aceste două impulsuri se află deseori în opoziţie, iar drama vieţii umane este o consecinţă a acestui conflict.

Structura personalităţii

În opinia lui Freud, personalitatea este compusă din trei elemente: id-ul (sinele), supraeul şi eul. Cele trei au rădăcini şi funcţii separate, dar interacţiunea lor este substanţa vieţii mentale.

Id-ul este magazia cu impulsurile noastre biologice universale, care deseori cer satisfacerea imediată. Id-ul este, în mare măsură, inconştient şi operează pe baza „principiului plăcerii": el vrea ceea ce vrea cînd vrea. Din perspectiva psihanalitică, sugarul este esenţialmente un id; el este un mănunchi de nevoi biologice care cer satisfacere imediată. Aceste nevoi nu sînt totdeauna onorate, din cauza exigenţelor existenţei sociale şi a naturii realităţii.

Id-ul este reprezentat în personalitate prin *supraeu*, care este similar cu ceea ce numim conştiinţă. Iniţial, el este format din prescripţiile şi prohibiţiile impuse copilului de părinţi. Pe măsură ce copilul creşte şi face cunoştinţă cu un cerc din ce în ce mai mare de influenţe sociale, contribuţiile la supracu se măresc.

Id-ul şi supraeul se aseamănă în multe privinţe. Id-ul şi supraeul sînt exigente, relativ inflexibile şi, deseori, lipsite de contact cu realitatea. Deseori, sînt în opoziţie. Id-ul vrea ceva, iar supraeul îl constrînge din cauza normelor sociale. Sarcina de a media acest conflict revine celui de-al treilea element al personalităţii, *eul*.

Eul este acea parte a personalităţii care este în contact cu realitatea. El mediază între pretenţiile deseori nerealiste ale id-ului şi cerinţele uneori restrictive ale supraeului; de asemenea, el încearcă să le adapteze pe amîndouă la realitatea socială.

În esenţă, personalitatea conţine în ea (id-ul şi, respectiv, supraeul) acelaşi conflict, discutat mai înainte, care există între individ şi societate şi între natură şi educaţie.

Dezvoltarea personalităţii

Personalitatea umană se dezvoltă printr-o serie de stadii succesive, universale, cu substrat biologic şi legate de vîrstă, pe care Freud le-a numit „stadiile dezvoltării psibo-sexuale". Stadiile sînt determinate de fixarea („cathexis") libidoului, care este energia sexuală derivată din instinctul vieţii, pe diferite părţi ale corpului. Acest cathexis sensibilizează zona respectivă, făcînd-o deosebit de plăcută la atingere, stimulare sau manipulare; zona aceea devine, deci, centrul de interes.

Primul stadiu, care se manifestă în timpul primului an de viaţă, este *stadiul oral*, în care sugarul caută plăcere prin activităţi orale, cum este suptul şi muşcatul.

Stadiul al doilea, care se manifestă în timpul celui de-al doilea an, este *stadiul anal*. În această perioadă, problema principală este controlul intestinelor şi al vezicii urinare.

Stadiul falic se întinde de la vîrsta de trei ani pînă la cinci ani şi este perioada conştientizării sexuale iniţiale. Aceasta este perioada *conflictului oedipal*, numit după Oedip, figura legendară care şi-a ucis tatăl şi s-a căsătorit cu mama sa. În teoria psihanalitică, acest conflict se referă la tendinţa copilului de a forma un ataşament afectiv puternic, cu implicaţii sexuale, faţă de părintele de sex opus şi de a dezvolta o rivalitate ostilă faţă de părintele de acelaşi sex. Acest conflict este rezolvat prin renunţarea la ataşamentul puternic al copilului faţă de părintele de sex opus şi identificarea cu părintele de acelaşi sex. Această renunţare a fost totdeauna mai pronunţată la băieţi decît la fete, în operele lui Freud. O consecinţă a acestei rezolvări este învăţarea rolului genului specific, o problemă discutată în Cap. 12.

În *stadiul latenţei*, de la aproximativ cinci ani pînă la pubertate, sexualitatea scade în importanţă. Concentrarea este pe dezvoltarea fizică şi pe deprinderile intelectuale.

Stadiul genital rezultă dintr-o revenire la viaţă a energiei sexuale, probabil datorită schimbărilor hormonale ale pubertăţii. În contrast cu stadiul falic anterior, scena este acum pregătită pentru o sexualitate mai matură, implicînd împărtăşirea plăcerii sexuale cu altcineva.

Aceste faze de dezvoltare sînt considerate moştenire biologică universală a speciei umane. Totuşi, răspunsul la libidoul care stîrneşte poftc este, de asemenea, important pentru dezvoltarea personalităţii. Astfel, pentru Freud, personalitatea depinde de interacţiunea caracteristicilor noastre biologice şi de experienţa socială, deşi el nu a pus deosebit de mult accent pe factorii biologiei.

Împletirea naturii şi a educaţiei este, de asemenea, o caracteristică a teoriilor lui Erik Erikson, un psihanalistcare a dezvoltat multe din ideile originale ale lui Freud. Erikson a încorporat ansamblul de cunoştinţe sociologice şi antropologice. El a introdus în stadiile dezvoltării psihosexuale ale lui Freud o mai mare conştiinţă a contextului social şi o explicare a lui, redefinind procesul ca unul de dezvoltare psiho *socială*. De asemenea, Erikson s-a concentrat asupra socializării ca un proces continuu pe parcursul vieţii şi a descris stadii suplimentare ale dezvoltării adulte.

Teoria cognitivă: Jean Piaget

În timp ce Freud s-a concentrat aproape exclusiv pe aspectele afective ale socializării, Jean Piaget (1896–1980) şi-a îndreptat atenţia spre zona dezvoltării cognitive. Deşi el şi Freud s-au deosebit în privinţa aspectelor accentuate, ei au împărtăşit punctul de vedere că procesul de dezvoltare continuă printr-o serie de stadii universale care îşi au rădăcinile în biologie.

La început, Piaget a studiat dezvoltarea cognitivă, observîndu-şi cu grijă proprii săi copii. El a ajuns la concluzia că procesul de dezvoltare se desfăşoară în patru stadii.

Stadiul senzorial-motor

Primul stadiu; *stadiul senzorial-motor,* se manifestă în primul an şi jumătate de viaţă. Pe parcursul acestei perioade, copiii învaţă prin simţuri, în special prin contactul fizic cu lumea. Ei împing, înghiontesc, ating, lovesc cu piciorul şi muşcă obiecte din jurul lor. În această perioadă, copiii nu pot folosi simboluri sau nu se pot angaja în gîndire superioară. Lumea lor este experienţa fizică directă a mediului înconjurător.

Stadiul preoperaţional

Cel de-al doilea stadiu, *stadiul preoperaţional* durează de la vîrsta de aproximativ optsprezece luni pînă la şapte ani. Acum începe să se dezvolte, rapid, capacitatea de a folosi simboluri (îndeosebi limbajul). Copiii încep să înţeleagă, cel puţin într-un mod rudimentar, lucruri pe care nu le văd sau nu le ating. Ei pot, din ce în ce mai mult, face deosebirea între realitate şi fantezie. Totuşi, ei au o perspectivă egocentrică a lumii; li se pare greu să vadă din perspectiva altuia. A înţelege că un pricten plînge pentru că copilul refuză să-i dea şi lui o jucărie este, pur şi simplu, imposibil; desigur în prima parte a acestui stadiu.

Stadiul operaţional concret

Următoarea dezvoltare importantă se produce în *stadiul operational concret,* între vîrstele de şapte şi unsprezece ani: capacitatea

de a folosi logica şi de a aprecia perspective alternative. Logica permite copiilor să înţeleagă natura cauzei şi a efectului. Totuşi, gîndirea lor încă tinde să rămînă legată mai degrabă de obiecte concrete, identificabile şi de evenimente decît de idei abstracte. De asemenea, ei încep să înţeleagă perspectiva altora şi să vadă posibilitatea existenţei punctelor de vedere alternative: acesta este un important pas înainte în dezvoltarea socială.

Stadiul operaţional formal

Al patrulea şi ultimul stadiu Piaget l-a numit *stadiul operaţional formal*, care începe cam la vîrsta de doisprezece ani. Copiii (pe scurt trebuie numiţi adolescenţi) încep să gîndească abstract. Nu numai că pot concepe posibilitatea punctelor de vedere alternative, ci îşi pot realmente imagina care sînt acele puncte de vedere. Această capacitate de a gîndi abstract le îngăduie să depăşească limitările timpului şi spaţiului. Ei pot să vizualizeze cu exactitate un viitor şi locuri pe care nu le-au văzut.

Piaget a crezut că vîrstele exacte la care copiii trec prin aceste stadii variază de la copil la copil şi chiar de la societate la societate. Totuşi, el a insistat că succesiunea stadiilor îşi are rădăcinile în moştenirea noastră biologică şi este universală şi neschimbătoare. Cercetări ulterioare (e.g., Kohlberg, 1969) au folosit o metodă „cognitiv-evolutivă", asemănătoare cu a lui Piaget, pentru a studia stadiile dezvoltării morale. Recent, feministele (e.g., Gilligan, 1982) au criticat această perspectivă, susţinînd că ea păstrează cu sfinţenie un punct de vedere categoric masculin cu privire la moralitate şi dezvoltarea morală (şi, implicit, la dezvoltarea cognitivă).

Interacţiunea simbolică: George Herbert Mead

Datorită capacităţii sale de a sintetiza punctele de vedere ale altora şi de a le organiza într-un cadru teoretic relativ coerent, George Herbert Mead (1863–1931) este considerat fondatorul şcolii de gîndire numite *interacţiunea simbolică*. Mead a fost un filozof social care a avut acelaşi punct de vedere cu psihologul John B. Watson,

respectiv că mediul înconjurător este un element hotărîtor în acțiunea umană. Inițial, Mead și-a numit metoda „behaviorism social". Totuși, spre deosebire de Watson, Mead a acordat o pondere considerabilă înțelegerii proceselor cognitive care duc la comportamentul vizibil.

Mead a explorat dezvoltarea și organizarea sinelui. L-a interesat rolul acestuia în polarități ca libertate și control, schimbare și stabilitate, creativitate și confort. Sinele a devenit trăsătura centrală a modului de abordare simbolic interacționist al socializării.

Dezvoltarea sinelui

Sinele se dezvoltă din experiența socială datorită capacității individului de a-și vedea acțiunile din perspectiva altora. Acest lucru este posibil datorită limbajului (un sistem de simboluri semnificative; vezi Cap. 3), care ne permite să fim atît obiect, cît și subiect în același timp. În timp ce vorbim cu alții, auzim ce zicem, la fel cum ne aud ei; și putem reacționa la acele afirmații la fel cum reacționează alții. În acele situații, noi sîntem atît subiectul (persoana care „acționează"), cît și obiectul acțiunii (una dintre persoanele care „recepționează"). În esență, Mead a susținut că noi dezvoltăm un sine prin „luarea rolului celuilalt" și prin reflectarea asupra noastră ca obiecte. Această părere despre sine pune accentul principal pe contextul social în raport cu biologia.

În contrast cu Freud și Piaget, Mead nu a văzut acest proces producîndu-se printr-o serie de stadii legate de vîrstă. Mai degrabă, el a văzut sinele devenind din ce în ce mai complex ca rezultat al unui cerc, ce se extinde mereu, al experienței sociale. Totuși, el a făcut deosebirea între dezvoltarea care are loc înainte și după folosirea efectivă a limbajului.

Perioada preverbală

În perioada „preverbală", copiii, a căror interacțiune cu alții este rudimentară, nu fac distincție între ceea ce este sine și ceea ce nu este sine. Treptat, prin interacțiunea altora, care aplică etichete copilului și mediului înconjurător, copiii mici ajung să facă această distincție. Comunicarea, de asemenea, depinde de alții „care inter-

pretează" (de fapt, atribuie sensuri) acțiunile copilului mic și le etichetează cu ajutorul simbolurilor verbale.

Perioada verbală

Pe măsură ce copiii își dezvoltă capacitatea de a înțelege și a folosi comunicarea simbolică (limbajul și gesturile), ei intră mai activ în propria lor dezvoltare. În această „perioadă verbală", facultățile cognitive ale copiilor se dezvoltă din ce în ce mai mult prin interacțiunea socială.

Joaca Mead a numit prima formă a acestei interacțiuni *joacă*. Prin joacă, copiii învață să ia rolul altuia, deși într-un mod relativ simplu. Ei pot juca rolul unei mame care oferă un biberon unui bebeluș, apoi trec la rolul bebelușului și acceptă biberonul. În acest fel, copiii învață că există diferite roluri sociale, fiecare având o perspectivă diferită.

Jocul organizat Mead a numit pasul următor *jocul organizat*. În timpul acestui stadiu, copiii dezvoltă facultatea de a înțelege legătura între roluri multiple și de a considera rolurile pe care le joacă drept parte a unui sistem de roluri. Lui Mead i-a plăcut să folosească exemplul jocului de base-ball, care îi învață pe copii că poziția pe care o au în joc este legată de alte poziții pe teren; și pentru a-și face datoria în poziția ce o au trebuie să cunoască și celelalte poziții.

În timp ce își dezvoltă această capacitate, copiii învață să ia rolul multor altora și să reflecteze la propriile lor acțiuni din perspectiva acestui rol. Această perspectivă reflectată a propriului comportament al copilului joacă un rol important în dezvoltarea sinelui social.

Celălalt generalizat Mead a sugerat că într-un stadiu ulterior al dezvoltării, copiii reușesc să se privească pe ei înșiși nu numai din poziția avantajoasă unei alte persoane sau rol, ci, de asemenea, din perspectiva „comunității" ca un întreg. Ca o consecință, ei reușesc să înțeleagă „regulile" care guvernează acțiunile lor și acțiunile altor participanți, fie că „jocul" este base-ball, fie că este viața însăși. În cazul jocurilor copiilor, acțiunile sînt guvernate de reguli specifice. În jocul vieții, regulile sînt ceea ce sociologii numesc norme și valori (vezi Cap. 3).

Mead a numit această perspectivă rolul *celuilalt generalizat*. Acesta ne eliberează de influența altora și ne determină să facem ceea ce vedem noi că este bine și corect, mai degrabă decît ceea ce crede că este bine un părinte sau un alt individ. Acest rol ne asigură o oarecare stabilitate în comportament și un control social al comportamentului, deoarece el este ghidat de standardele comunității.

Natura sinelui

Coolcy (1902) a scris despre „sinele oglindă", concepția noastră despre noi înșine, care își are originea în reacția noastră la ceea ce credem că sînt percepțiile altora despre noi. Această imagine despre noi înșine confirmă importanța luării rolului celuilalt în formarea sinelui social.

Mead se gîndea la „sine" ca fiind faze ce se influențează reciproc, numite „mine și eu". *Mine* este faza socială a sinelui. El este ordinea socială care include valori, moravuri și norme, ordine ce promovează stabilitatea, previziunea și controlul social. *Eul* lucrînd în comun cu „mine" este faza nouă, creatoare, greu previzibilă a sinelui. Sinele este, în esență, un dialog între „eu" și „mine". „Mine" este un produs social, pe cînd „eu" are o relație neclară cu experiența socială.

Sinele, așadar, este cu adevărat un produs al interacțiunii dintre individul unic și contextul social. Fiecare dintre noi percepe și interpretează diferit contextul social. De aici, realitatea socială a unei persoane nu poate să fie aceeași cu realitatea socială a altei persoane.

„Eu" și „mine" explică sinele ca subiect („eu") și ca obiect („mine"), și pentru importanța comună a libertății („eu") și a controlului („mine"), și a schimbării („eu"), și a stabilității („mine").

FACTORII DE SOCIALIZARE

Socializarea este un proces complex care presupune mulți indivizi, grupuri și instituții sociale. Într-un fel, aceste elemente pot fi considerate căi prin care societatea este implicată în socializare: ele sînt, în esență, factori ai societății. În următoarele pagini vom discuta cîteva dintre personajele principale din această dramă continuă.

Familia

Singurul factor cu adevărat important în socializare este familia. Familia este prima şi cea mai continuă lume socială pentru sugar şi copil. În familie se stabilesc primele şi cele mai durabile relaţii intime. Capacitatea comunicativă, în primul rînd prin învăţarea limbii, are loc iniţial în familie. Tot în familie, sugarul şi copilul fac cunoştinţă cu elementele cheie ale culturii.

Familia este, în mare măsură, întreaga lume socială a sugarilor şi a copiilor mici, arena principală a experienţei lor. Deopotrivă de importantă din punct de vedere sociologic, familia asigură identitatea socială iniţială a copilului în raport cu rasa, religia, clasa socială şi genul. Şansele generale în viaţă, sănătatea, longevitatea, gradul de educaţie şi tipul de ocupaţie sînt puternic influenţate de familia în care copilul se naşte. Kohr (1963, 1969, 1976, 1977), printre alţii, a arătat că interacţiunile părinte-copil diferă în funcţie de clasa socială, în parte datorită valorilor diferite pe care părinţii din clasa de mijloc şi din clasa muncitoare vor să le insufle copiilor lor.

Şcoala

Această instituţie socială are îndatorirea directă de a insufla individului informaţii, deprinderi şi valori pe care societatea le consideră importante pentru viaţa socială. Nu numai „cititul, scrisul şi aritmetica", ci şi cinstea, respectarea cuvîntului şi punctualitatea constituie o parte a programei de socializare a şcolii. Şcoala asigură un cadru social care este total diferit de cel al familiei.

Relaţiile de familie sînt intime. Oamenii îşi tratează membrii familiei diferit de cum tratează pe cei care nu sînt membri ai familiei. Deşi părinţii pot fi prietenoşi şi buni cu toţi copiii, ei trebuie să aibă, şi în general au, sentimente şi relaţii speciale cu copiii *lor*.

În şcoală, profesorul trebuie să trateze toţi copiii la fel. Mai mult, acţiunile profesorului sînt călăuzite mai degrabă de ceea ce face copilul decît de cine este copilul. Profesorii nu trebuie să aibă „relaţii speciale" cu unii elevi. Deşi se întîmplă, o asemenea atitudine nu este corectă.

În şcoală, copiii fac cunoştinţă cu sisteme formale de evaluări: note şi caracterizări periodice ale elevului trimise părinţilor. Aceasta

este în contrast total cu lipsa de formalism a practicilor familiale şi constituie o experienţă nouă şi deseori dificilă pentru mulţi copii. De asemenea, copiii învaţă multe deprinderi de interacţiune interpersonală. Ei învaţă ce înseamnă să împartă cu alţii, să facă un lucru cu rîndul, să se compare cu egalii lor. Pe scurt, această lume socială nouă pentru copii contribuie substanţial la socializarea lor.

Grupa de vîrstă

Înainte să intre la şcoală, cei mai mulţi copii intră în lumea grupei de vîrstă. Această arenă diferă în multe privinţe de cea a familiei. Prin definiţie, grupa de vîrstă este compusă din egali în statut, adică copii de aceeaşi vîrstă şi statut social general. Pe de altă parte, poziţia socială în familie este automată; în grupa de vîrstă ea trebuie, în general, cîştigată. De asemenea, în familie (ca şi în şcoală), socializarea este, deseori, gîndită şi planificată; în grupa de vîrstă o bună parte din socializare are loc, se pare, fără un plan gîndit.

Grupa de vîrstă are, împreună cu şcoala, importanta funcţie de a slăbi legăturile copilului cu familia, care, iniţial, sînt atotcuprinzătoare. Atît şcoala, cît şi grupele de vîrstă asigură modele suplimentare şi, uneori, alternative pentru comportament, precum şi noi norme şi valori. Prin urmare, copiii trebuie să înveţe şi cum să trateze părerile contradictorii printre cele considerate a fi importante – cele la care sociologii se referă ca „alte importante".

Mass-media

Factorii de socializare discutaţi mai sus sînt toţi implicaţi în contactul interactiv şi personal. Această afirmaţie nu este adevărată despre mass-media, din care fac parte diverse moduri de comunicare destinate publicului larg (e.g., radioul, televiziunea, filmele, ziarele, revistele, cărţile şi, mai ales în zilele noastre, aparatele video, înregistrările pe bandă, casetele şi compact-discurile). Mass-media influenţează socializarea asigurînd modele suplimentare şi alternative de roluri, precum şi norme sociale şi valori.

Poate cel mai influent dintre mijloacele mass-media astăzi este televiziunea. O opinie despre televiziune este că ea asigură un ex-

celent mijloc de instruire (e.g., „Strada Susanului"), o cale plăcută de lărgire a orizontului copiilor, oferindu-le posibilitatea de a vedea locuri şi evenimente pe care s-ar putea să nu le vadă direct (e.g., „Împărăţia sălbatică"). Părerea negativă despre televiziune scoate în evidenţă pura fantezie şi natura exagerat de simplistă a multor programe şi, îndeosebi, prezentarea frecventă a violenţei. Doar recent, televiziunea a prezentat o imagine mai completă a oamenilor care formează societatea noastră, îndeosebi a membrilor grupurilor „minoritare" şi s-a îndepărtat oarecum de portretizările stereotipe.

Aparatele video şi muzica joacă un rol din ce în ce mai important în socializarea tinerilor. În prezent, există o mişcare pentru a marca discurile şi casetele potenţial dăunătoare sau controversate (aşa cum sînt etichetate filmele) pentru a controla accesul tinerilor la ele.

Alţi factori

Pe lîngă familie, şcoală, grup preşcolar şi mass-media, socializarea se mai realizează prin instituţii religioase, vecini, organizaţii de recreere, comunităţi şi altele. Toate acestea contribuie la formarea concepţiei despre lume a persoanei şi la percepţiile sale a ceea ce este un comportament dorit şi nedorit. În unele cazuri, influenţa lor poate fi importantă.

SOCIALIZAREA PRIN CURSUL VIEŢII

Cea mai mare parte a discuţiei de mai sus se ocupă de socializare în timpul prunciei şi al copilăriei. Totuşi, socializarea este un proces care durează toată viaţa. Deşi nu se termină o dată cu copilăria, socializarea după acea perioadă nu este întru totul aceeaşi.

Socializarea continuă

Socializarea continuă se referă la o continuare a socializării care a început în timpul copilăriei. Acest tip de socializare construieşte

pe învățătura anterioară. Educația formală, de exemplu, este, în mare măsură, o chestiune de socializare continuă.

Resocializarea

Din cînd în cînd, trecem prin *resocializare*, extirparea și restructurarea atitudinilor, valorilor și identităților fundamentale.

Resocializarea voluntară se poate vedea în cazuri de convertire religioasă sau în cele în care indivizii se supun în mod voluntar la psihoterapie. În ambele cazuri, scopul persoanei este să-și înlocuiască identitatea prezentă în una nouă și, cîteodată, să-și schimbe valorile existente și modurile de comportament.

Resocializarea poate să se producă și pe o bază involuntară, cum se întîmplă cînd autoritățile bagă oameni în închisoare sau în spitale pentru boli mintale. În cazuri de *resocializare involuntară*, ceea ce deseori se cere este ceea ce Goffman (1961) numește o „instituție totală". Acest cadru dă persoanei posibilitatea de a o rupe brusc cu trecutul și oferă factorilor de resocializare control considerabil asupra activităților de zi cu zi sau chiar minut de minut al persoanei.

Nevoia de socializare după copilărie

Pe măsură ce ne maturizăm, obținem diferite statute și jucăm noi roluri (Brim și Wheeler, 1966). Întrucît aceste statute ne erau inaccesibile mai devreme (e.g., statute profesionale, statute maritale), nu reușeam să învățăm cerințele noilor roluri. Experiențele suplimentare de socializare, cum sînt pregătirea profesională formală sau calificarea la locul de muncă, umplu golul.

Chiar cu privire la rolurile marital și părintesc, pregătirea inițială este, deseori, insuficientă și este necesară socializarea continuă.

Socializarea după copilărie este cîteodată necesară, cînd o schimbare socială rapidă modifică normele. De pildă, rolul asociat cu statutul pe care îl denumim „femeie" a suferit o schimbare importantă în generația trecută. Concepțiile despre comportamentul potrivit rolului genului, învățate în copilărie, acum douăzeci de ani, nu mai sînt la fel de utile astăzi. Pentru femeia modernă sînt necesare norme,

valori şi comportamente noi. Aceasta se realizează prin continuarea socializării.

În final, mult din ceea ce învăţăm în copilărie constă din norme generale şi abstracte şi din valori, care deseori trebuie modificate cînd, mai tîrziu, sînt puse în practică. De pildă, noi învăţăm copiii să fie cinstiţi. Mai tîrziu, ei trebuie să învcţe să-şi tempereze cinstea, în anumite ocazii, cu tact.

Schimbări în conţinutul socializării

Ceea ce învăţăm în timpul copilăriei deseori diferă de ceea ce învăţăm după copilărie. În timpul copilăriei avem tendinţa să învăţăm norme generale şi valori. După copilărie, accentul este mai mare pe comportamentul clar şi observabil. Persoana ştie ce să facă, iar atenţia este acum concentrată asupra modului în care trebuie făcut ceea ce se face. Deseori, oamenii trebuie să sintetizeze diferite elemente dintr-o anumită învăţătură dobîndită în şcoală şi profesiuni, pentru a dezvolta comportamente care le vor îndeplini scopurile.

Idealismul este deseori asociat cu tinerii; realismul, cu adulţii. Deşi idealismul nu trebuie să dispară cu vîrsta, el deseori trebuie să se confrunte cu realitatea. Unul dintre aspectele dificile ale socializării în viaţa de mai tîrziu constă în modul de conlucrare cu lumea într-o manieră realistă, fără să-ţi abandonezi idealurile. Noi transformăm întrebarea din „De ce este făcută aceasta?" în „Care este metoda cea mai bună de a face aceasta?" De pildă, mulţi din mişcarea ecologistă din timpul ultimelor două decenii au învăţat cum să împace viziunea idealistă cu realităţile sociale şi economice. Socializarea după copilărie necesită o schimbare de la dependenţă la autonomie şi apoi la influenţă asupra altora (Goodman, 1985: 82–83). Dar înainte să realizăm aceste tranziţii importante trebuie să învăţăm deprinderile necesare.

SOCIALIZAREA ŞI LIBERTATEA

Natura socializării ridică întrebarea dacă socializarea încununată de succes reduce libertatea individuală. Wrong (1961) susţine că

socializarea nu este niciodată completă. Inspirîndu-se din opera lui Freud, Wrong subliniază că fiinţele omeneşti sînt „sociale fără să fie complet socializate".

Mead a adoptat un punct de vedere echilibrat, că oamenii renunţă la o oarecare libertate în cursul existenţei sociale, dar, în schimb, cîştigă avantajul relaţiilor sociale. În interiorul „eului", „eu" şi „mine" reprezintă un echilibru între nevoile societăţii şi nevoile individului. Perspectiva simbolic-interacţionistă este că „eu" şi „mine" nu sînt inerent în conflict, nici individul cu societatea. (Perspectiva psihanalitică este că „id"-ul şi „supraeul" *sînt* în conflict.) „Eu" şi „mine" funcţionează în comun ca „eu"; individul şi societatea sînt două faţete ale aceleiaşi monede. Deşi conflictul poate avea loc între cele două elemente, ele nu sînt inerent în opoziţie. Una nu reduce, automat şi complet, libertatea celeilalte.

Deseori, oamenii reuşesc să selecteze şi să-şi recombine diverse experienţe de socializare în moduri individuale. Dar există un proces atotcuprinzător de socializare care să înăbuşe complet libertatea individului. Oamenii sînt liberi să aleagă şi să acţioneze pe baza alegerii. De fapt, sistemul nostru legal se bazează pe premisa că oamenii au îndatoriri individuale şi libertate individuală de a alege. În măsura în care înţelegem procesul socializării, reuşim să exercităm un control substanţial asupra vieţii noastre.

Procesul socializării a fost centrul acestui capitol. A fost explorată mai întîi disputa de veacuri dacă natura sau educaţia este mai importantă în dezvoltarea umană, şi s-au subliniat contribuţiile ambelor teorii. Au fost apoi rezumate cîteva dintre efectele devastatoare ale izolării sociale asupra dezvoltării umane.

Au fost examinate diferitele perspective teoretice care au fost folosite pentru studierea socializării. Să rezumăm: psihanaliza vede dezvoltarea umană ca pe o serie de stadii, determinate genetic, de psihosexualitate, şi postulează că personalitatea este formată din „id" (impulsurile biologice), „eu" (realitatea) şi din „supraeu" (conştiinţa). De asemenea, a fost explorată teoria lui Jean Piaget despre stadiile biologice ale dezvoltării cognitive. Au fost notate contribuţiile lui George Herbert Mead, la dezvoltarea interacţiunii simbolice, îndeosebi ideile sale despre dezvoltarea sinelui printr-o serie de stadii sociale.

Au fost discutaţi diverşii factori de socializare: familia, şcoala, grupul de vîrstă şi mass-media. În final, au fost prezentate, în mod detaliat, diferite aspecte ale socializării pe parcursul întregii vieţi şi ale resocializării.

7

INTERACȚIUNEA SOCIALĂ ȘI REȚELELE SOCIALE

Interacțiunea socială este o trăsătură permanentă a tuturor societăților. Ea este substanța vieții sociale. În acest capitol vom examina modul în care prezența altora afectează comportamentul. De asemenea, vom examina diferite perspective teoretice asupra interacțiunii sociale. Va fi, de asemenea, explorat modul în care realitatea este construită în timpul interacțiunii sociale și rolul important jucat de comunicare. În final, va fi analizată structura interacțiunii sociale și rețelele sociale care rezultă.

NATURA INTERACȚIUNII SOCIALE

Oamenii „au de-a face" unul cu altul în fiecare zi. Ei vorbesc unul cu altul, se îmbrățișează unul cu altul, se ating unul de altul. Această interacțiune stă la baza vieții sociale. *Interacțiunea socială* se referă la influența reciprocă a oamenilor. Ea implică faptul că indivizii se iau unul pe altul în considerare în comportamentul lor zilnic, iar comportamentul lor este afectat de prezența altora. Ceilalți își exercită influența fie constituind un „auditoriu" la comportament, fie fiind „co-actori", coparticipanți la el.

Efectele auditoriului

Însăși prezența altora afectează comportamentul. Principiul *efectelor auditoriului* explică modul în care activitatea indivizilor este afectată prin faptul că își dau seama că sînt văzuți de alții.

Într-un studiu de început, Zajonc (1965) demonstrează că prezența altora tinde să mărească viteza cu care oamenii efectuează o activitate. De asemenea, ea intensifică cel mai tipic fel de comportament pentru un individ în acea situație. Dacă oamenii învață o nouă activitate (dactilografia, de pildă), efectul audienței va avea ca rezultat probabil un ritm mai rapid de dactilografiere decît dacă ar fi singuri; dar, întrucît erorile sînt tipice în situații de învățare ca aceasta, prezența altora va crește și frecvența greșelilor de dactilografiere. Aceste rezultate sugerează că oamenii ar trebui să practice singuri noi activități (pentru a reduce frecvența erorilor), dar să repete activități învățate în prezența altora.

Efectele co-acțiunii

Oamenii nu numai acționează în prezența altora, ci de asemenea, acționează în comun cu alții. Principiul *efectelor co-acțiunii* descrie influența pe care o are comportamentul oamenilor asupra altora cînd sînt implicați într-o acțiune similară. Într-un studiu de început, Sherif (1936) demonstrează influența implicării altora în activitatea de apreciere a mișcării aparente a unui punct de lumină staționar. Aprecierile individuale au fost substanțial afectate de aprecierile publice exprimate de ceilalți coparticipanți la experiment.

Concentrîndu-se asupra unei probleme mai relevante din punct de vedere social, Darley și Latane (1968) au studiat lipsa de implicare a martorilor în situații critice. Ei au demonstrat că era mult mai puțin probabil ca subiecții în studiu să acționeze cînd erau confruntați cu o situație potențial periculoasă (e.g., fum ieșind pe sub ușa unei camere alăturate) cînd alți actori în situație (de fapt, asistenți pregătiți) nu au reușit să reacționeze la problema iminentă.

Aparent, situația a fost una în care a existat o *difuziune a responsabilității*. Prezența unor coparticipanți a dus la un sentiment de obligație comună pentru orice acțiune, iar cînd ceilalți nu au acționat, subiecții experimentului nu au simțit că aveau o responsabilitate specială de a face ceva.

Pe scurt, interacțiunea socială, fie prin simpla prezență a altora, fie prin acțiune comună, are un efect semnificativ asupra comportamentului.

PERSPECTIVE TEORETICE

Studiile asupra interacțiunii sociale examinează comportamentul la nivel microsocial. Ele se concentrează asupra acțiunilor lumești ale oamenilor, așa cum își văd de viața lor zilnică. Pentru a studia interacțiunea socială, au fost folosite patru perspective teoretice moderne: interacțiunea simbolică, dramaturgia, etnometodologia și schimbul social. În afară de dramaturgie, toate au fost tratate pe scurt la sfîrșitul Cap. 1.

Interacțiunea simbolică: punerea de acord a acțiunilor

Supoziția cheie a abordării simbolic-interacționiste este că oamenii nu reacționează direct la lumea din jurul lor. Mai degrabă, ei atribuie anumite sensuri aspectelor mediului lor social, apoi acționează asupra acestor aspecte în lumina sensurilor atribuite. De pildă, oamenii nu reacționează la un scaun pur și simplu ca la cîteva bucăți de lemn puse laolaltă într-un anumit fel, ci mai degrabă raportîndu-se la un obiect pe care se șade. Astfel, înțelesul care organizează acțiunile individului este elementul important în perspectiva simbolic-interacționistă.

Definirea situației

W.I. Thomas (1931) a numit acest important act de a atribui sens în contextul social, *definirea situației*. El a subliniat că sensurile pe care oamenii le atribuie lumii din jurul lor îi fac să acționeze în anumite feluri. De pildă, părerea de obicei greșită a indivizilor paranoici că alții complotează împotriva lor îi face să acționeze defensiv. Thomas a exprimat aceasta simplu: „Dacă bărbații (oamenii) definesc situațiile ca fiind reale, acestea sînt reale în consecințele lor". Oamenii pot alerga la supermarket ca să cumpere multe alimente cînd aud că va fi o grevă iminentă a camionagiilor care aduc alimente acestor magazine. Informația poate fi sau nu poate fi corectă; totuși, dacă oamenii cred că informația este exactă, vor lua orice măsură pe care o cred necesară pentru a se proteja.

Modul în care oamenii definesc situaţiile influenţează felul în care ei vor interacţiona unul cu altul. În general, oamenii îşi pun de acord acţiunile cu cele ale altora. Adică, ei încearcă să-şi potrivească comportamentul cu acela al altora, ca să-şi îndeplinească propriile scopuri. Această potrivire a „liniilor de acţiune" dă vieţii sociale o mare parte din organizarea sa. Dintr-o perspectivă simbolic-interacţionistă, această coordonare a acţiunii nu decurge automat din structura socială în care oamenii se află, cum au susţinut structural-funcţionaliştii, ci din nevoia oamenilor de a „negocia" o ordine pentru viaţa lor, prin definiţii comune ale situaţiilor care permit, şi uneori reclamă, acţiune unită.

Pe scurt, interacţiunea socială este o serie de încercări şi erori care verifică definiţiile situaţiilor susţinute de alţi participanţi în acelaşi context. Diferenţele în definiţii pot cere partieipanţilor să revizuiască sensurile pe care le-au atribuit iniţial situaţiei, dacă interacţiunea socială trebuie să continue cu succes. Această ajustare a definiţiilor situaţionale se produce prin acţiuni de încercare ce sînt influenţate şi călăuzite de reacţiile altora. Reacţia lor poate confirma sensurile curente sau reclama reformularea lor. Acest întreg proces este o parte necesară a interacţiunii sociale umane.

Dramaturgia: acţiunea de punere în scenă

Dramaturgia, aşa cum a fost prezentată de Goffman (1959), derivă din interacţiunea simbolică. Dacă sensul în viaţă este o construcţie socială (nedată în natură, ci trebuind să fie creată şi interpretată), teatrul (unde totul este „pus în scenă") este un model adecvat pentru ilustrarea interacţiunii sociale. Folosirea limbajului şi a cadrului conceptual al teatrului pentru a examina interacţiunea socială este ceea ce Goffman a încercat prin *abordarea dramaturgică*.

Indivizii joacă diferite roluri, deseori în situaţii diferite. Conceptul de rol este principal pentru dramă. Situaţii care se schimbă sugerează diferitele scene în care sînt implicaţi actorii. De asemenea, şi actorii deseori joacă pentru spectatori diferiţi. De pildă, unii politicieni se opun personal avortului, dar respectă legea aşa cum este interpretată în mod curent. În discursuri ţinute unor grupuri de

femei, cum este Organizația Națională pentru Femei, acești politicieni pot pune accentul pe nevoia de a susține legea existentă, în timp ce într-un discurs adresat unei adunări religioase fundamentaliste se pot concentra asupra opoziției personale față de avort.

Scena și culisele

O parte din activitatea depusă pentru punerea în scenă a unei piese nu este destinată consumului public. De pildă, publicul este rareori invitat să vadă repetițiile. În general, publicului i se permite să vadă doar produsul finit; numai acea acțiune care se petrece pe scenă, nu în culise.

Pe scurt, există o *scenă*, unde acțiunea care se petrece este accesibilă tuturor, și există *culisele*, ascunse tuturor, în afară de cei implicați în „producție", unde se desfășoară o mare parte din activitatea de pregătire și susținere. Gîndiți-vă la un dineu oficial. De obicei, oaspeților nu li permite să intre în bucătărie („culiscle"); ei au acces numai la zonele publice ale camerei de zi și ale sufrageriei („scena"). Doar prietenii cei mai intimi au acces în culise, și chiar nu li se acordă totdeauna astfel de privilegii.

Prezentarea eului

Un element important în toată interacțiunea socială este *organizarea imaginii*, prin care o persoană adoptă o identitate sau asigură identități altora, prin aceasta influențînd rezultatul interacțiunii sociale. Goffman descrie acest proces ca o *prezentare a eului*, „eul" fiind identitatea pe care o persoană o adoptă și despre care încearcă să cîștige acordul de la alții într-o situație. Prezentarea diferitelor identități în diferite situații nu este o formă de necinste, dacă persoana crede în identitatea care este prezentată. De-a lungul vieții, oamenii sînt învățați să acționeze în moduri adecvate situației. Indivizii învață să se comporte diferit în prezența străinilor, față de ceea ce fac cînd sînt cu prieteni apropiați sau cu membrii familiei. O parte a maturizării implică învățarea atît a diverselor aspecte ale identității noastre, cît și ale celor adecvate pentru manifestarea în diverse situații.

Prezentarea unei anumite păreri despre „eu" descoperă efectul limitării cadrului de acțiune al altora. De pildă, dacă alții acceptă

prezentarea eului unei persoane ca fiind o prietenă, ei sînt obligaţi să trateze acea persoană ca prietenă şi nu ca străină. Prietenilor li se acordă anumite privilegii care nu sînt accesibile străinilor. În felul acesta, acţiunile altora sînt indirect limitate de identitatea afirmativă în măsura în care ea este acceptată de ceilalţi.

Distribuţia alter

Distribuţia alter este o modalitate mai directă de a limita sfera comportamentului altora (Weinstein şi Deutschberger, 1963). Aici, celălalt (alter) este înzestrat cu (distribuit în) o anumită identitate care îi va restrînge comportamentul. De pildă, dacă celălalt este definit ca prieten apropiat şi acceptă această identitate, va fi greu să-i refuzi cererea pentru un împrumut, întrucît a cere bani este ceva normal într-o astfel de relaţie.

În ambele forme ale organizării imaginii, e probabil ca indivizii care participă să susţină identităţile diferite. Deseori, toţi au un interes în menţinerea curgerii liniştite a interacţiunii în care sînt implicaţi. Ca actorii unui într-o piesă, ei ar vrea să ducă la bun sfîrşit spectacolul cu minimum de dificultate. Susţinerea reciprocă a identităţilor primite promite să realizeze tocmai aceasta.

Abordarea dramaturgică încearcă să combine un punct de vedere structural al interacţiunii sociale cu abordarea mai flexibilă a interacţiunii simbolice. Cu alte cuvinte, deşi structura socială asigură „scenarii" care fac viaţa socială oarecum ordonată şi predictibilă, oamenii sînt capabili să improvizeze, îndeosebi în situaţiile relativ necunoscute şi neobişnuite. De aceea viaţa este un amestec de ordine predictibilă şi de inovaţie flexibilă.

Perspectiva lui Goffman a fost criticată, fiindcă pare a spune că oamenii sînt necinstiţi în modul în care încearcă să dirijeze imaginile şi să controleze spaţiile din culise. Goffman precizează că necinstea rezultă din prezentarea unui „sine" în care nu se crede. Identităţile oamenilor au diferite faţete, iar faţeta pe care o prezintă depinde de contextul social.

De asemenea, refuzul accesului la o varietate de zone din culise nu este doar o parte obişnuită a vieţii sociale, el este, totodată, folosit ca să menţină o oarecare aparenţă de intimitate, ceea ce majoritatea oamenilor acceptă ca fiind necesar. Pe scurt, abordarea lui Goffman

nu presupune o perspectivă unică a comportamentului uman; oricum, o asemenea descriere ar putea fi potrivită în anumite împrejurări.

Etnometodologia: expunerea regulilor

Interacţioniştii simbolici se concentrează asupra importanţei sensurilor pe care oamenii le atribuie lumii sociale din jurul lor. Dramaturgii adaugă noţiunea de sensibilitate a individului în cadrul interacţiunii sociale. Etnometodologia îşi îndreaptă atenţia spre regulile adesea neanalizate care gbidează structura interacţiunilor noastre cu alţii. Atenţia acestei perspective se concentrează asupra modalităţilor prin care oamenii înţeleg realitatea socială. Etnometodologii sînt preocupaţi de înţelegerile de bun-simţ ale lumii.

Ipoteze

Toţi oamenii se aşteaptă la anumite lucruri de la realitatea ce-i înconjoară. Ei se aşteaptă ca şoferii automobilelor să oprească la lumina roşie a semaforului; ca la cinema, persoana de la casă să le ia banii şi să le dea un bilet care să le permită să intre în cinematograf; ca atunci cînd vorbesc cu cineva, persoana respectivă să aştepte pînă termină ei înainte de a începe să vorbească. După părerea etnometodologilor, aceste presupuneri, comune şi recunoscute, netezesc calea interacţiunii sociale şi fac viaţa socială mai uşoară. Dar cum apar ele? Cum ajung membrii societăţii să le împărtăşească şi să se bizuie pe ele în interacţiunile lor zilnice.

Enometodologii încearcă să descopere aceste ipoteze fundamentale care formează baza comportamentului social. O modalitate constă în examinarea a ceea ce se întîmplă cînd una dintre aceste reguli este violată. Într-un experiment clasic, Garfinkel (1967) i-a pus pe studenţi să se poarte ca oaspeţi sau ca persoane care stau în pensiune, în loc de fii sau fiice, cînd erau acasă. Studenţii s-au adresat părinţilor cu domnule şi doamnă şi au cerut politicos a doua porţie de mîncare la masă, şi au dat dovadă de maniere elegante de „oaspeţi". Aceste acţiuni au avut drept rezultat o completă dezorientare a membrilor familiei, care au cerut explicaţii pentru comportamentul surprinzător al copiilor lor.

Pe scurt, violarea aşteptărilor normale a dezvăluit prezenţa unui ansamblu de reguli care guvernau interacţiunea socială, dar despre care participanţii erau doar vag conştienţi. Numai violarea lor le-a adus la suprafaţă ca să poată fi examinate.

Schimbul social: Analiza cost/beneficiu

Schimbul social îşi are rădăcinile în psihologia comportamentală şi în analiza economică. Din această perspectivă, interacţiunea socială constă într-o serie de schimburi care au atît costuri, cît şi beneficii. La minimum, oamenii cheltuiesc timp şi energie în interacţiunea socială; acestea sînt considerate costuri ale activităţii. După cîte se pare, oamenii obţin şi beneficii din aceste schimburi reciproce, cum ar fi bucurie, afecţiune, slujbe şi stimă crescută faţă de sine.

Din punct de vedere al schimbului social, analiza unui cost/profit este esenţială pentru înţelegerea interacţiunii sociale. Aceasta presupune o abordare raţională a menţinerii relaţiilor sociale. Există o supoziţie că indivizii înţeleg costurile implicate în tranzacţiile lor sociale şi beneficiile care ar putea fi obţinute. Ei sînt, aşadar, în poziţia de a aprecia dacă obţin ceva „profit" (beneficii minus costuri) din schimb. Dacă nu obţin, interacţiunea poate fi terminată sau se poate renunţa la ea; dacă obţin, ea poate fi continuată.

Justiţia distributivă

Homans (1961) a prezentat conceptul de *justiţie distributivă*, adică oamenii se aşteaptă să primească beneficii în interacţiunea socială, beneficii aproximativ proporţionale cu costurile implicate. Această idee este importantă pentru modelul schimbului social. Blau (1964) a susţinut că oamenii au relaţiile pe care le merită. Dacă indivizii vor să menţină o relaţie particulară sau socială (pentru că ea oferă anumite beneficii), ei trebuie să fie gata să ofere partenerilor lor în afacere ceea ce ei (partenerii) doresc, ca să rămînă în continuare în afacere. Pe scurt, dacă oamenii doresc să primească, ei trebuie să fie pregătiţi să şi dea.

Opera de început a lui Homans (1950, 1961) şi a lui Gouldner (1960) scoate în relief importanţa reciprocităţii în schimbul social, supoziţia că normele sociale cer ca o favoare să fie răsplătită cu o favoare. Acest punct de vedere presupune că interacţiunea socială implică un fel de bilanţ social. Beneficiile date trebuie, la un anumit punct, să se întoarcă cu o valoare similară, deşi nu necesarmente identică. Reciprocitatea este considerată o normă esenţială a vieţii sociale şi un ghid important pentru interacţiunea socială.

CONSTRUCŢIA SOCIALĂ A REALITĂŢII

Dintr-un punct de vedere sociologic şi îndeosebi simbolic-interacţionist, oamenii creează şi modelează natura existenţei sociale. Acest proces este numit *construcţia socială a realităţii*. Fiecare societate îşi construieşte propria versiune a lumii, „adevărurile" ei. În unele societăţi, forţele călăuzitoare ale lumii sînt considerate supranaturale; în altele ele sînt forţele impersonale ale naturii. Unii indivizi îşi organizează viaţa în jurul credinţei într-o zeitate personală, un zeu care le cunoaşte fiecare gînd şi acţiune şi care le răspunde în raport cu aceste cunoştinţe. Pentru alţii nu există o astfel de fiinţă supremă. Diferitele interpretări ale realităţii nu sînt limitate la problemele importante cum este religia. Ele intră în acţiune în evenimentele zilnice din viaţa oamenilor.

Definirea situaţiei

La începutul acestui capitol a fost discutat conceptul de definire a situaţiei formulate de Thomas. El a susţinut că oamenii acţionează în funcţie de concepţia lor despre realitate. De pildă, a existat o vreme cînd pămîntul era, în general, considerat plat şi, astfel, nimeni nu a navigat pînă la „capătul" lui. Ideea că pămîntul era plat a dus la un comportament bazat pe această credinţă. Cunoştinţele noastre că pămîntul nu este plat şi că nu era plat chiar cînd oamenii credeau

că era nu sînt relevante pentru înțelegerea comportamentului oamenilor din vremea aceea.

Pe o scară mai mică, interacțiunea socială este ghidată de modul în care oamenii definesc o situație. Dacă ei cred că ceilalți participanți le sînt ostili, ei se vor comporta cu această credință în minte. Vor crea un mini mediu înconjurător, o realitate socială, care se conformează definiției date de ei situației.

Procesul construcției sociale

Modul în care sociologii înțeleg construirea realității sociale a fost prezentat semnificativ de Berger și Luckmann (1963), care au stabilit că procesul are loc în trei etape.

Oamenii creează cultura

Această noțiune a fost discutată în Cap. 3, în contextul culturilor materiale și nemateriale. Oamenii creează obiectele materiale ale unei culturi, cum sînt automobilele, televizoarele, avioanele, îmbrăcămintea și mașinile de spălat, precum și elementele ei nemateriale, cum sînt normele, valorile și ideile cognitive.

Creațiile culturale devin realitate

După o vreme, aceste creații culturale sînt considerate o parte pozitivă, naturală și inevitabilă a peisajului social. Ele sînt luate drept bune de majoritatea oamenilor; puțini oameni privesc astăzi în sus uimiți cînd zboară avioane pe deasupra capului lor sau sînt surprinși cînd văd curgînd apa în toalete, acasă.

Oamenii absorb această realitate

Procesul de socializare (vezi Cap. 6) îi face pe indivizi să adopte perceperea culturii lor a realității. Drept consecință, puțini cercetează sursa sau validitatea acestor idei, sau inevitabilitatea și utilitatea culturii materiale. Robertson (1987: 161–164) arată cum însăși conceptele fundamentale de „spațiu" și „timp" schimbă construcțiile sociale. De pildă, concepția geocentrică a sistemului solar (ideea

că pămîntul este centrul sistemului solar) a cedat concepţici heliocentrice (soarele este centrul sistemului solar), iar conceptul că atomul este cea mai mică unitate de materie a cedat înţelegerii mai recente a particulelor subatomice. Chiar percepţiile distanţei s-au schimbat cînd tehnologia a avansat de la ambarcaţiunile acţionate de pînze la cele acţionate de turbine şi de la avioane cu elice la cele cu reacţie şi la nave cosmice. Concepţiile despre timp sînt construite social (Zeruvabel, 1981). La urma urmei, ce este „natural" despre o „săptămînă" sau o „oră"?

La un nivel mai intim, însăşi interacţiunea socială este o parte a procesului prin care este creată şi modelată realitatea socială. Fiecare participant la o situaţie are o definiţie specială a ei. Prin interacţiunea socială sînt negociate aceste definiţii care diferă şi se ajunge la un acord despre natura realităţii sociale, dacă urmează să fie menţinută interacţiunea (ceea ce Goffman a numit ajungerea la un *consens operant)* în împrejurarea relevantă. Astfel, în comportamentul zilnic, indivizii construiesc şi reconstruiesc realitatea în care funcţionează. Etnometodologii, trebuie reamintit, îşi concentrează atenţia în mod continuu asupra acestui important proces social.

COMUNICAREA ŞI INTERACŢIUNEA SOCIALĂ

Comunicarea (vezi Cap. 3) este vehiculul pentru interacţiunea socială. Oamenii vorbesc unul cu altul, îşi zîmbesc unul celuilalt, se ating unul pe altul. Interacţiunea socială trebuie să fie negociată printr-un procedeu, iar acest procedeu este comunicarea. Hartley şi Hartley (1961: 16) au scris:

> Ar fi greu să se exagereze importanţa comunicării în studiul proceselor sociale. Întrucît comunicarea este mijlocul prin care o persoană o influenţează pe alta şi, la rîndul ei, este influenţată de acea persoană, comunicarea este adevăratul agent al procesului social. *Ea face posibilă interacţiunea* [sublinierea adăugată].

Rețelele sociale: structura interacțiunii sociale

Interacțiunea socială organizată

Interacțiunea socială nu are loc la întîmplare. Cele mai multe schimbări se produc ca o consecință a relațiilor existente între indivizi. Aceste legături pot fi cuprinse în statutele pe care oamenii le ocupă și în rolurile pe care le joacă (vezi Cap. 4). Direct relevant este conceptul lui Merton (1957: 368–384) despre *poziția rolului*, ansamblul de relații pe care o persoană le are ca urmare a unui statut social pe care îl ocupă. De pildă, profesorul de școală elementară este automat implicat într-un ansamblu de relații cu elevii, cu părinții elevilor, cu profesorii colegi și cu administratorii școlii. Aceste relații constituie o structură a relațiilor sociale pe care persoana o moștenește automat cînd ajunge profesor de școală generală. Caracterele relațiilor pot varia de la un profesor la altul, dar toți profesorii sînt legați în acest ansamblu de relații în virtutea ocupației lor.

Indivizii ocupă statute multiple (vezi Cap. 4) și astfel sînt implicați într-un număr de poziții ale rolului. Aceste poziții ale rolului și poziții ale statutului descori determină interacțiunca socială. Cel mai adesea, indivizii au relații cu rudele, cu colegii de muncă (colegii de școală) și cu prietenii. Deși unele interacțiuni se produc întîmplător (de pildă, cînd cineva începe o conversație cu un coleg de vacanță), cele mai multe se produc pe aceste canale organizate.

Rețelele sociale

Interacțiunca socială poate, de asemenea, duce la noi relații sociale. Țesătura de relații sociale a unei persoane este numită *rețea socială*. Rețelele sociale sînt compuse din relații de diferite grade de intimitate și legătură. Unele relații sînt relativ strînse și importante (e.g., prietenii); acestea au caracteristicile legăturilor principale. Altele pot fi secundare (e.g., cunoștințele); acestea implică legături temporare și superficiale.

Țesătura relațiilor sociale Analiza rețelei este o metodă vădit sociologică de examinare a relațiilor sociale. Ea este bazată

pe ideea că modelele structurale ale relațiilor sînt mai importante decît caracteristicile personale ale indivizilor implicați. Analiștii rețelei afirmă că pot da explicații pentru evenimente care altfel nu pot fi ușor înțelese. De pildă, Granovetter (1973) a demonstrat că eșecul unei anumite comunități de a se organiza și apăra împotriva unui program de refacere urbană nedorit nu s-a datorat lipsei de interes, apatie și incompetență a membrilor săi. Mai degrabă, afirmă el, s-a datorat ineapacității lor de a opri programul care își avea originea în tipul special de rețele existent în comunitate. Comunitatea studiată era formată dintr-un număr mic de rețele independente; existau puține verigi de comunicare între ele. Astfel, organizarea largă a comunității a devenit grea, iar influența pe care un asemenea efort de înțelegere l-ar fi putut avea nu era reală. Analiza rețelei s-a concentrat asupra structurii comunității care i-a împiedicat organizarea, în ciuda motivației indivizilor din comunitate.

Caracteristicile rețelelor Rețelele au anumite caracteristici a căror examinare mărește gradul de înțelegere al comportamentului social: densitatea, accesibilitatea și sfera.

Densitatea se referă la procentajul de legături posibile care ar putea fi create între membrii rețelei care sînt efectiv stabiliți. Sentimentul de „comunitate" al oamenilor deseori depinde de gradul în care sînt implicați în rețele dense. În astfel de rețele, mulți oameni sînt „legați" de alții, au același fel de relație cu un număr dintre alții și simt sprijinul pe care astfel de legături dense îl conferă.

De asemenea, rețelele pot fi descrise în raport cu *accesibilitatea* lor, care se referă la numărul de legături între grupuri de doi indivizi dintr-o rețea. Cu cît este mai mare densitatea, cu atît mai mare este accesibilitatea, deoarece într-o rețea de mare densitate sînt mai multe legături pentru orice individ decît în rețelele cu densitate mică. Într-un studiu din 1967, Milgram a arătat că oamenii trăiesc într-o lume mai mică și mai densă decît își dau, în general, seama. Subiecților din Midwest li s-au dat nume ale oamenilor de pe Coasta de Est pe care ei nu îi cunoșteau. Sarcina subiecților era să aibă grijă ca acești oameni să primească o broșură care le fusese dată subiecților. Ca să realizeze aceasta, fiecare subiect urma să trimită broșura, împreună cu numele persoanei țintă, la cineva pe care îl cunoștea personal. Această persoană, la rîndul ei, urma să trimită broșura și numele la cineva cunoscut și așa mai departe pînă cînd broșura ajungea la cineva care cunoștea persoana țintă. În medie au fost

necesare cinci pînă la opt verigi ca sarcina să fie îndeplinită. Acest ingenios experiment a demonstrat clar că există rețele naționale. Datorită lor, mulți oameni pot să ajungă unul la altul relativ ușor – deși deseori ei nu își dau seama de asta.

De asemenea, este posibil să caracterizăm rețelele în funcție de *sfera* lor, numărul de contacte directe pe care fiecare individ le are în cadrul unei anumite rețele. Mărimea este legată și de densitate. Cu cît o rețea este mai densă, cu atît e mai probabil ca orice individ să aibă o sferă relativ mai largă de legături. Indivizii cu o sferă largă sînt deseori considerați importanți; ei au „relațiile".

Folosirea rețelelor sociale Rețelele sociale au fost folosite în diverse tipuri de analize sociologice. Ele îl ajută pe analist să ajungă la țesătura complicatelor relații sociale care sînt inima vieții sociale. O folosire dramatică a analizei rețelelor a implicat lămurirea metodei complexe cu ajutorul căreia indivizii umblă să-și găsească o slujbă. În general, analiștii rețelelor au constatat că relațiile rețelelor sînt de o deosebită importanță în procesul de căutare a slujbelor. Studiile lor confirmă observațiile că „nu contează ce știi, ci pe cine cunoști".

Într-o lucrare din 1973, Granovetter și-a concentrat atenția asupra puterii relațiilor în rețele. Puterea unei relații depinde de „cantitatea de timp, de intensitatea efectivă, de intimitate (încrederea mutuală) și de serviciile reciproce care caracterizează relația" (p. 1361). Granovetter a demonstrat că, contrar așteptărilor, relațiile puternice nu sînt neapărat mai bune decît relațiile „slabe". Relațiile slabe dau oamenilor o mai mare libertate de acțiune decît relațiile puternice. Relațiile puternice creează presiuni sociale importante asupra individului și de aceea sînt mai restrictive. Chiar în comunități, relațiile puternice în cadrul rețelelor separate pot limita integrarea comunității și mărește fragmentarea.

Granovetter susține că rețelele sînt structuri sociale complexe care servesc ca verigă între micro și macroniveluri de analiză. Iată cuvintele lui Granovetter (1973: 1360):

> Analiza proceselor din rețelele interpersonale oferă cea mai utilă punte micro-macro. Într-un fel sau altul, interacțiunea la scară mică ajunge transformată în modele la scară mare [e.g., difuziunea, mobilitatea socială, organizarea politică și

coeziunea socială) prin aceste rețele, iar acestea, la rîndul lor, se întorc la grupuri mici.

Prezența altora afectează comportamentul în mod diferit, dacă ceilalți sînt, pur și simplu, spectatori mai degrabă decît coparticipanți în interacțiunea socială. În primul caz, deseori aceștia pur și simplu accelerează comportamentul existent. În al doilea, ei au un efect mai larg: ei permit o difuziune a responsabilității care poate duce la neacțiune.

Au fost descrise patru perspective teoretice diferite asupra interacțiunii sociale. Interacțiunea simbolică definește înțelesul situației sociale și pune de acord acțiunile coparticipanților. Dramaturgia se ocupă cu punerea în scenă a acțiunii – crearea cadrului social în care are loc interacțiunea și organizarea imaginilor (prezentarea eului și distribuția alter) în timpul schimbului reciproc. Etnometodologia are ca scop expunerea regulilor fundamentale și, deseori, a supozițiilor neformulate care ghidează interacțiunea socială. Schimbul social se concentrează asupra analizei cost/beneficiul interacțiunii sociale; noi rămînem daar în acele situații în care beneficiile depășesc costurile.

A fost discutată importanța construcției sociale a realității în cadrul căreia are loc interacțiuneo. Această construcție socială include crearea culturii, încorporarea ei în realitatea generală și învățarea, și acceptarea acelei realități. A fost menționată comunicarea ca vehicul major pentru interacțiunea socială.

Structura interacțiunii a fost ultima problemă în acest capitol. Poziția rolului este un element important în organizarea interacțiunii sociale. Rezultatul acestei structuri este rețeaua socială, țesătura relațiilor sociale. Rețelele au densitate, accesibilitate și sferă. Ele sînt un instrument analitic din ce în ce mai util în sociologie, îndeosebi în unirea micro și macronivelurilor analizei sociologice.

8

DEVIANȚA ȘI CONTROLUL SOCIAL

Acest capitol se concentrează atît asupra devianței sociale și legale, cît și asupra diverselor explicații pentru fiecare. Vor fi descrise tipurile și frecvența infracțiunilor, componentele sistemului juridic penal și vor fi evaluate implicațiile devianței.

CE ESTE DEVIANȚA

Majoritatea oamenilor se conformează normelor societății în cea mai mare parte a timpului. Ei fac aceasta datorită procesului de socializare prin care au trecut și datorită structurilor controlului social (e.g., legile, poliția) din societate. Dar ce se petrece cu oamenii care nu se conformează? Ce le determină comportamentul și cum ar trebui să reacționeze societatea față de ei?

Definiția legală

Toate societățile condamnă anumite comportamente. Omorul, violul, incestul, trădarea de țară și furtul sînt, în general, considerate reprobabile în majoritatea societăților. În societățile industriale avansate, aceste acțiuni sînt prohibite prin coduri legale formale și există pedepse pentru cei care le comit. Astfel de acțiuni sînt numite *crime;* adică sînt considerate *deviante* din punct de vedere legal. Pe lîngă

aceste crime grave, multe societăți consideră și alte comportamente violări ale normelor legale; acestea includ acțiuni cum sînt încălcarea legilor de circulație, tulburarea liniștii, purtarea unei arme ascunse și, mai recent, intrarea în datele unui calculator străin, modificarea sau ștergerea acestor date.

Delincvența juvenilă se referă la violarea normelor legale de către cei care sînt sub vîrsta la care legea tratează oamenii ca adulți. Pe lîngă legile care definesc anumite acte drept crime, indiferent cine le comite, există altele care sînt specific legate de vîrstă. „Starea de neascultare" și „chiulul de la școală" sînt printre comportamentele care îi aduc pe tineri, nu pe adulți, în contact cu poliția și tribunalele.

Deviația criminală există în toată lumea, în ciuda faptului că normele legale specifice care definesc comportamentul inacceptabil pot varia de la o societate la alta. În Statele Unite, legea penală este adoptată de diferitele state, precum și de guvernul federal. Astfel, ceea ce poate fi o crimă într-un stat (de pildă, cumpărarea unei arme personale) poate să nu fie considerată crimă în altul. Ceea ce este considerat deviant în sensul legal variază nu numai de la societate la societate, ci și de la zonă la zonă în cadrul societăților industriale mari.

Definițiile sociale

Crima este ușor de definit ca o formă deviantă de comportament. Mai greu de definit sînt acele forme de comportament care sînt considerate deviante din punct de vedere social, adică, cele care violează normele sociale, dar nu codul legal. Să dăm două exemple: pînă recent, purtarea cerceilor era considerată nepotrivită pentru bărbați. În anii șaizeci și șaptezeci, mulți tineri au renunțat la această convenție și, în mod sfidător, purtau părul lung, iar tineretul, în general, se îmbrăca evident mai neglijent (deseori blugi vechi și tricouri) decît era considerat corespunzător. În contextul epocii, astfel de comportamente erau considerate deviante din punct de vedere social; ele nu se conformau normelor generale ale societății, dar nu erau o amenințare suficientă pentru ordinea socială încît să fie definite drept criminale.

Explicația devianței

Explicațiile de ce oamenii se angajează în acte deviante s-au situat de la cele biologice și psihologice pînă la cele mai sociologice. Aceste explicații diferite își au originea în diverse ipoteze nu numai referitoare la cauzele comportamentului uman, ci și la modul în care comportamentul deviant ar putea fi schimbat. De aceea, aceste perspective diferite vor fi discutate separat.

Explicațiile biologice și psihologice

Într-o vreme, cauzele comportamentului deviant erau considerate a fi forțe supranaturale. Oamenii acționau în moduri iraționale, pentru că erau posedați de „diavol" sau de „spirite rele". În secolul al XIX-lea, această explicație cedează treptat unei abordări considerate mai „științifică", bazată pe cunoașterea biologiei din acea vreme.

Cea mai importantă explicație de acest tip, deși nu prima, a fost susținută de Cesare Lombroso (1876: 77), un doctor care a lucrat în închisorile italiene. El a supus deținuții la diferite măsurători fizice și a constatat că aceștia aveau trăsături fizice distincte: fruntea îngustă, maxilar ieșit în afară, pomeți proeminenți, urechi mari și lăbărțate și mult păr pe corp. Lombroso credea, dintr-o perspectivă evoluționistă, că criminalii sînt „atarici", că sînt subdezvoltați din punct de vedere biologic. Lucrarea lui Lombroso avea multe puncte slabe. Întreprinzînd o cercetare concepută cu mai multă grijă, Charles Goring (1913), un psihiatru britanic, a constatat că trăsăturile pe care Lombroso le-a atribuit criminalilor erau prezente și la necriminali. Goring a afirmat că nu există diferențe fizice esențiale între criminali și necriminali.

Cu toate acestea, ideea că criminalii constituie un tip fizic distinct a continuat să aibă adepți. În 1949, Sheldon a afirmat că „tipul anatomic" are legătură cu criminalitatea. El a descris criminalul ca fiind, probabil, un *mezomorf* (musculos și atletic) mai degrabă decît un *ectomorf* (înalt, slab și fragil) sau un *endomorf* (scund și gras). Principiile generale ale poziției lui Sheldon au fost susținute de cercetările soților Glueck (1950), deși ei au afirmat că tipul anatomic nu este o cauză directă a criminalității. După părerea lor, mezomorfii au un tip de personalitate (insensibili față de alții și ar

putea să reacționeze la frustrare cu comportament agresiv) care i-ar putea împinge la acte criminale. Astfel, ei au conchis că relația între caracteristicile fizice și criminalitate este una indirectă.

Recent, unii cercetători au afirmat despre comportamentul criminal violent că poate apărea cînd o persoană are un model cromozomial care conține un cromozom masculin (XYY). S-a constatat că modelul XYY este mai răspîndit printre bărbații criminali decît printre bărbații din populația generală. Dar numărul de subiecți studiați a fost prea mic pentru a stabili, cu un grad de certitudine, o legătură între prezența unui cromozom masculin suplimentar și comportamentul criminal. Recent, Wilson și Herrnstein (1895) au ajuns la concluzia că factorii biologici au un efect neglijabil asupra comportamentului criminal și că mediul social joacă un rol important în promovarea sau inhibarea oricărei influențe pe care caracteristicile biologice o pot avea asupra unui astfel de comportament.

Explicațiile sociologice. Teoriile despre microniveluri

Asocierea diferențială Ideea cheie în spatele *teoriei asocierii diferențiale* (Sutherland, 1940) este că criminalitatea este învățată în cursul socializării. Prin interacțiune cu „cei importanți", indivizii își dezvoltă tipuri de idei, atitudini și valori care îi fac mai mult sau mai puțin dispuși să se conformeze normelor sociale. Dacă oamenii se angajează sau nu în acte criminale depinde în mare măsură de natura influenței și de timpul pe care îl petrec cu aceia care susțin și modelează comportamentul deviant.

În teoria asocierii diferențiale, criminalitatea este un rezultat obișnuit al prezenței unei subculturi deviante prin care oamenii învață norme și comportamente ce îi împing la acte antisociale. Această explicație este o folosire simplă a teoriei învățării în contextul socializării. Ceea ce deosebește criminalul de necriminal nu este procesul de socializare, ci conținutul lui; *ce* este învățat, nu *cum* este învățat. Toți oamenii pot învăța valori și norme care ar putea fi numite antisociale; ceea ce contează este frecvența contactului cu aceste valori și norme, precum și intensitatea lor. Un alt factor este vîrsta. Tinerii au puțină experiență cu care să evalueze sau să pună în context aceste idei și comportamente. Ei sînt mai

vulnerabili la toate felurile de influență, inclusiv la cele care duc la comportament delincvent.

Această teorie a fost folosită și pentru a explica persistența criminalității în comunități speciale sau în mahalale (Shaw și Mckay, 1942). O dată ce subculturile deviante se dezvoltă, valorile lor, atitudinile, normele, tehnicile și comportamentele devin accesibile altora din comunitate, prin faptul că sînt modelați de criminali. Mai mult, aceste valori și comportamente sînt transmise generațiilor viitoare prin socializare.

În felul acesta, comunitățile speciale devin pepiniere pentru comportamentul criminal generație după generație.

Deși ideea despre comportamentul criminal care este învățat ca orice formă de comportament a cîștigat o largă acceptare, teoria asocierii diferențiale a fost considerată incompletă. Această teorie nu rezolvă nicăieri problema de ce anumite activități sînt definite criminale. Orice teorie cuprinzătoare trebuie să rezolve și această problemă.

Teoria controlului Walter Reckless și colegii săi (1956) s-au concentrat asupra problemei de ce, chiar în zonele cu criminalitate ridicată, unii tineri nu ajung delincvenți. Ei susțin că dezvoltarea unei imagini „bune" despre sine a unei persoane servește ca să-l „izoleze" de subcultura delincventă înconjurătoare.

Cel mai general punct de vedere al *teoriei controlului* se referă la comportamentul criminal ce rezultă din lipsa unui control intern, efectuat de individ, și din lipsa unui control extern, efectiv și adecvat, efectuat de societate. Ideea centrală este că ceea ce trebuie explicat nu este deviația, ci „conformismul". Conformismul rezultă din mecanismele de control intern și extern. Dar ce sînt aceste mecanisme de control social?

Construind pe teoria lui Durkheim, teoreticienii controlului afirmă că integrarea comunității și legăturile sociale puternice îi fac pe oameni să accepte normele și valorile comunității lor și să se conformeze acestora. Hirschi (1969) a avansat ideea că legăturile sociale puternice au patru caracteristici definitorii.

Atașamentul implică legături puternice cu anumiți indivizi din comunitate. Relații cu alți oameni importanți îi determină pe indivizi să ia în considerare sentimentele și preocupările acestora, făcîndu-i, după toate probabilitățile, să acționeze în moduri „responsabile".

Angajamentul, sau investiția oamenilor în societate, le temperează comportamentul. În anii '60, un strigăt mobilizator al celor care susțineau schimbarea socială era „nu aveți încredere în nimeni peste treizeci de ani". Ideea fundamentală a acestui slogan era că oamenii peste vîrsta de treizeci de ani puteau avea familii, slujbe cu normă întreagă, ceea ce îi făcea să aibă un interes față de sistemul existent și, astfel, era mai puțin probabil ca ei să dorească să-l schimbe. Era mai probabil ca ei să se conformeze valorilor și normelor sociale existente decît oamenii mai tineri.

Implicarea în activități nedeviante și cu oameni nedevianți, afirma Hirschi, lasă mai puțin timp pentru comportament delincvent.

Sistemele de credință împărtășite leagă laolaltă membrii comunității și le întărește rezistența la acțiuni deviante.

Deși teoria controlului este un supliment folositor pentru teoria asocierii diferențiale, prin faptul că pune accentul pe importanța controlului intern și a integrării sociale a comunității, el este, de asemenea, incomplet. Teoria controlului, de pildă, pare incapabilă să explice *crima gulerelor albe*, activitățile criminale (e.g., delapidare) comise de oameni cu statut superior și, aparent, „respectabili", care sînt bine integrați în comunitățile lor. De asemenea, această teorie nu ajută la explicarea comportamentului celor integrați în subculturi deviante, în care legăturile sociale puternice și normele sociale nu sînt privite favorabil de societatea mai mare.

Astfel, problema nu este numai integrarea în comunitate, ci și natura sistemului de credințe al acestei comunități. Legăturile puternice ale comunității în cadrul unei subculturi deviante pot contribui la comportamentul deviant. Teoria controlului nu rezolvă problema de ce oamenii se angajează într-o formă de deviață și nu în alta. În final, lipsa de integrare a indivizilor în comunitatea lor poate fi cauza sau efectul comportamentului lor deviant. Pe scurt, teoria controluhi joacă un rol în explicarea devianței, dar nu poate să se mențină singură.

Explicațiile sociologice: teoriile despre macroniveluri

Tensiunea structurală Unele explicații ale devianței se concentrează asupra forțelor sociale mari. O astfel de teorie pune ac-

centul pe conceptul de *anomie* al lui Durkheim, care se referă la o situație în care normele tipice care ghidează comportamentul nu mai sînt adecvate sau eficiente. Efectul anomiei constă în reducerea capacității societății de a structura un comportament adecvat. Pe această bază, Merton (1938) susține că devianța se naște dintr-o *tensiune structurală,* care rezultă din lipsa unei relații clare între *scopurile* susținute cultural și *mijloacele* oferite de societate pentru atingerea acelor scopuri. Efectul acestei nepotriviri este că, deși indivizii află, prin procesul de socializare, ce așteaptă societatea de la ei (scopurile), deseori ei sînt incapabili să atingă acele scopuri, din cauza lipsei de mijloace adecvate. De pildă, în Statele Unite, oamenii așteaptă să aibă succese pe plan profesional și financiar. Dar nu toți oamenii pot avea „succes" în acești termeni. E mai puțin probabil cu unii indivizi fără mijloace de a ajunge la o educație superioară sau la o instruire specializată să aibă „succes". Această situație duce la un sentiment de anomie.

Merton definește patru tipuri de adaptare deviantă. Inovația, cînd o persoană acceptă scopurile culturale standard, dar nu acceptă mijloaeele, sancționate social, de atingere a acestor scopuri (e.g., persoana care folosește „informații de la o persoană care are acces la informații confidențiale", pentru a face afaceri cu acțiuni și obligațiuni). *Ritualismul* se referă la situații în care persoanele care nu acceptă sau par să nu înțelcagă scopul cultural totuși acționează în moduri aprobate de societate (e.g., birocratul stereotipic care este mai atent la a se asigura că toate formularele sînt completate decît la atingerea scopului acestor formulare). Marginalizarea descrie situația persoanei care a abandonat atît scopurile, cît și mijloacele aprobate cultural (e.g., vagabondul, cel care părăsește societatea). În final, *rebeliunea* este un mod de adaptare prin care persoana nu reușește să accepte scopurile și mijloacele aprobate cultural și le înlocuiește cu alte scopuri și mijloace (e.g., revoluționarul sau cel care protestează pentru drepturi civile).

Potrivit teoriei tensiunii culturale, sursa dificultății este în structura socială și în cultură, nu în individ. Astfel, este deosebit de util să se explice devianța în clasa de jos (vezi Cap. 9), în care căile pentru succes, acceptabile social, sînt mai puțin accesibile. De asemenea, teoria tensiunii structurale explică mai eficient comportamentele deviante specifice (e.g., cei care se implică în furt) decît

devianța, în general. Totuși, este mai puțin folositor să înțelegi devianța socială necriminală sau crima „gulerelor albe".

Capitalismul și teoria conflictului Rădăcinile teoriei conflictului își au originea în concepția marxistă că orînduirea *capitalistă*, un sistem economic caracterizat mai degrabă prin proprietatea privată decît prin proprietatea statului asupra mijloacelor de producție, a repartiției și a schimbului de bogății, este sursa criminalității. Întrucît controlul asupra resurselor necesare nu este repartizat în mod egal, capitalismul îi face pe oameni să se angajeze în comportament criminal, fie ca să obțină ceea ce ei cred că ar trebui să aibă (muncitorul „exploatat"), fie să păstreze sau să dezvolte ceea ce au dobîndit (capitalistul). Acest conflict își are originea direct în competitivitatea inerentă capitalismului, cu accentul său pe profit, și în incapacitatea muncitorilor de a realiza venitul necesar, ca să se mențină cel puțin la un nivel minimal de existență.

Quinney (1974; 1980) afirmă că proprietarii mijloacelor de producție, capitaliștii, controlează sistemul legal; ei definesc ca fiind crimă orice faptă ce le-ar amenința privilegiile și proprietățile pe care le-au acumulat prin capitalism. Din această perspectivă, chiar acele crime care par neînsemnate (e.g., jocurile de noroc, băutura, angajarea în legături sexuale ilicite) sînt considerate că amenință valorile muncii intense și sobrietatea pe care se bazează structura capitalistă.

În mod similar, Spitzer (1980) evidențiază cum autoritatea capitaliștilor asupra aparatului legal le permite să-l folosească la controlarea celor care amenință funcționarea capitalismului. De pildă, el afirmă că, întrucît cei care fură amenință proprietatea celor bogați, acest comportament ar putea fi definit criminal. Mai mult, el propune ca proprietarii, capitaliștii, să joace și un rol cheie în a-i defini devianți din punct de vedere social pe cei care nu vor să efectueze munca necesară pentru a face să funcționeze mașinăria capitalistă sau pe cei care nu arată respectul cuvenit față de autoritate, o cerință importantă în organizațiile ierarhice capitaliste. Pe de altă parte, cei al căror comportament sprijină sau ilustrează modul de viață capitalist (e.g., individualiștii neînduplecați, implicați în jocuri sportive competitive) sînt prezentați ca modele în contrast cu devianții.

Teoria conflictului aplicată devianței sugerează modalități prin care structura economică a societății influențează sfera politică, îndeosebi în definirea anumitor acte ca fiind criminale sau deviante. La fel ca teoria tensiunii structurale, ea localizează sursa comportamentului deviant în cadrul structurii sociale și nu în individ.

Totuși, și ea are anumite limite. Teoria conflictului presupune că bogații sînt atotputernici; că ei sînt liberi să definească orice vor ca fiind criminal sau deviant. Această teorie ignoră consumatorul sau legile pentru protejarea muncitorilor, care restrîng libertatea de acțiune a capitaliștilor.

De asemenea, clasa „capitalistă" nu este întru totul de acord în privința intereselor sale și a modurilor de a le apăra. Dacă această afirmație nu ar fi adevărată, nu ar exista legi împotriva trusturilor care împiedică anumite companii să controleze evenimentele după bunul lor plac.

O altă problemă cu teoria conflictului este că ea ignoră devianța în societățile în care nu există o inegalitate importantă. Crima și devianța există chiar și în țările socialiste, care au redus în mod drastic inegalitățile printre membrii lor.

La fel ca celelalte teorii despre cauzele criminalității, perspectiva conflictului ne îmbogățește cunoștințele despre devianță, dar nu ne oferă o explicație completă.

Teoria reacției sociale sau de marcaj Una dintre cele mai populare explicații ale devianței este, în zilele noastre, *teoria reacției sociale sau de marcaj*, care consideră devianța ca fiind incapacitatea de a clasifica anumite acțiuni ca potrivite sau nepotrivite. Deși asemănătoare cu teoria conflictului în privința devianței, aceasta se bazează mai puțin pe sfera economică decît pe puterea indivizilor sau a grupurilor pentru a eticheta comportamentul.

Argumentul principal prezentat de teoreticienii reacției sociale (e.g., Lemert, 1951; Erikson, 1962; Becker, 1963) este că nici un comportament nu este inerent sau în mod automat deviant. Devianța reclamă o definiție. Diverse societăți (și deverse grupuri din cadrul unei societăți) etichetează diferite acte ca fiind deviante. În Statele Unite, de pildă, dacă o persoană umblă pe stradă în haine zdrențăroase și îndrugă vorbe despre slava lui Dumnezeu, va fi, probabil, ridiculizat, trimis la închisoare sau într-o instituție pentru boli psihice. În alte societăți, același act ar putea inspira respect datorită naturii sale religioase.

Deopotrivă important pentru această teorie este că, deşi din când în când toţi oamenii se angajează în acte care sînt definite de societatea lor (sau grupul) ca fiind deviante, aceste acte deviante nu sînt totdeauna observate sau, dacă sînt observate, ele sînt considerate comportamente greşite temporare. Aceasta este numită *devianţă primară*. Ceea ce este important pentru teoria etichetării nu este actul însuşi, ci *devianţa secundară*, etichetarea publică ca deviant şi, ca urmare, acceptarea identităţii deviante de către persoana care a comis actul. Această acceptare poate fi considerată ca un *stigmat*, un mod negativ de a vedea lucrurile, care schimbă în mod substanţial conştiinţa de sine a unei persoane şi o duce la o „caricră deviantă" (Goffman, 1963). Un act de devianţă secundară poate, de asemenea, duce la o *etichetare retrospectivă* a identităţii trecute a unei persoane, pentru a-l face să se conformeze identităţii prezente.

Teoria reacţiei sociale a fost folosită pentru a explica atît criminalitatea, cît şi devianţa socială. Problema identităţii este esenţială pentru perspectiva reacţiei sociale, care are rădăcini în teoria interacţiunii simbolice. Actul deviant e mai puţin important decît faptul de a fi etichetat deviant. La rîndul ei, acea etichetă afectează sentimentul de identitate al persoanei, care poate duce la alte acte deviante.

Teoria reacţiei sociale leagă modurile micro şi macro de abordare a devianţei. Definiţiile devianţei rezidă în definiţiile culturale (macro). Dar aplicaţiile acestor definiţii au loc prin interacţiunea personală cu alţii şi joacă un rol semnificativ în identitatea individuală (micro). Această teorie este utilă în prezentarea devianţei ca un proces *social* mai degrabă decît un proces *moral* – unele persoane au puterea de a impune altora punctele de vedere asupra comportamentului cuvenit. De asemenea, ea constituie o modalitate utilă de a privi comportamentele definite ca violări atît ale normelor legale, cît şi ale celor sociale.

Teoria reacţiei sociale are cîteva limitări. Cercetarea arată că unii criminali se angajează în practici criminale (e.g., furturi din magazine) chiar dacă nu sînt prinşi şi niciodată expuşi unei identităţi bazate pe devianţă secundară (Gove, 1980). Pentru unii, faptul de a fi etichetat deviant este un stimulent puternic de a-şi schimba mai degrabă comportamentul decît de a-l continua. În final, există oameni în închisori (e.g., violatori, ucigaşi plătiţi) şi în diverse tipuri

de instituţii pentru boli psihice, deoarece comportamentul lor este o ameninţare pentru ei înşişi sau pentru alţii şi nu pentru că acţiunile lor au fost arbitrar definite, de cei care au autoritate, ca fiind greşite.

Crima

Crimele sînt violări ale codurilor legale. Unele sînt mai grave decît altele. Unele acţiuni, definite ca crime într-o societate, pot să nu fie definite ca atare în altă societate. În Statele Unite, ceea ce este considerat comportament criminal ar putea varia de la stat la stat. Totuşi, este posibilă o clasificare a crimelor după metode care permit analiza crimei în diverse locuri şi la momente diferite.

Tipuri de infracţiuni

Sînt multe modalităţi de a clasifica comportamentul criminal. De pildă, Biroul Federal de Investigaţii (FBI) foloseşte un *index al crimelor,* pentru a examina frecvenţa şi repartiţia crimelor grave, în publicaţia sa anuală *Uniform Crime Reports for the United States*. Cele şapte categorii de crime din index sînt: omorul, violul, atacul cu violenţă fizică, tîlhăria, efracţia, hoţia şi furtul de automobile. Evident, un număr important de crime (e.g., deţinerea de droguri, manipularea acţiunilor) nu apar în rapoartele FBI-ului. Drept urmare, sociologii au tendinţa de a folosi o schemă care urmăreşte să descrie în mod teoretic diferitele tipuri de crime.

Crime împotriva persoanei (crime cu violenţă) Acestea sînt crimele care implică violenţă sau ameninţarea cu violenţă a persoanelor. Ele sînt crimele care contribuie la neliniştea crescîndă din societatea americană, sentimentul multora că nu sînt în siguranţă pe străzi sau în propriul cămin.

Crimele violente includ: *omuciderea* („uciderea intenţionată a unei fiinţe umane de către o alta"), *atac cu violenţă exagerată* („un atac ilegal asupra unei persoane, de către altă persoană, cu scopul de a-i provoca vătămări corporale grave"), *viol cu forţa* şi *tîlhăria*.

Crime împotriva proprietăţii Unele crime implică luarea a ceva de valoare care aparţine altcuiva. Aceste crime includ: *hoţia* şi *furtul* („luarea ilegală, purtarea, conducerea sau transportul cu

un vehicul a unor bunuri aparţinînd altor persoane"), *furtul de automobile, efracţia* („intrarea ilegală într-o clădire pentru a comite o crimă") şi *incendierea premeditată* („orice ardere voită sau premeditată a proprietăţii personale sau a altuia").

Crime fără victime Unele crime sînt acte care nu au victime evidente, nu depune nimeni o plîngere că ar fi victima unui furt sau al unui atac violent. Crimele fără victime evidente includ: *jocurile de noroc, beţia în public, prostituţia, folosirea ilegală de droguri, homosexualitatea între adulţi care consimt* şi *adulterul*. Nu toate acestea sînt crime pretutindeni; de pildă, jocurile de noroc sînt legale în Las Vegas şi în Atlantic City.

Crime comise de corporaţii şi de gulerele albe La început, crimele comise de gulerele albe erau definite ca violări ale legii de către indivizi din clasa de mijloc şi din pătura de sus a societăţii în contextul profesiunilor lor. Unele dintre aceste crime ar putea fi clasificate ca „infracţiuni împotriva proprietăţii" (e.g., *delapidarea* şi *frauda*), dar legătura lor strînsă cu activităţile muncii de fiecare zi ale criminalului pare să permită separarea lor. Aceste crime includ şi *publicarea de reclame false, manipularea acţiunilor şi obligaţiunilor, fixarea preţurilor, înşelarea la preţ, acţiuni anticompetitive pentru a forma monopoluri, poluarea mediului* şi *vînzarea clandestină a alimentelor dăunătoare sau a drogurilor*. Aceste activităţi au început să fie considerate crime cam în a doua parte a secolului al XIX-lea; înainte de această dată, cele mai multe corporaţii (şi indivizi) s-au ocupat de interesele şi afacerile lor într-un mod relativ lipsit de restricţii.

Statistica criminalităţii

Acumularea statistică de informaţii despre criminalitate a fost foarte utilă pentru clarificarea caracteristicilor criminalilor. De asemenea, ea a permis criminologilor examinarea tipurilor şi a frecvenţei actelor criminale în decursul timpului şi în diverse locuri.

Caracteristicile criminalilor Este surprinzător de dificil să identifici tipurile de persoane care comit crime. Multe crime rămîn neînregistrate, deseori pentru că victimele nu sînt identificate sau nu figurează în rapoartele birocraţiei. De fapt, Departamentul de Justiţie al Statelor Unite estimează că ar putea fi de trei ori mai

multe crime decît se raportează. Majoritatea statisticilor privitoare la criminali se referă la cei care au fost prinşi, iar în unele cazuri doar la cei care au fost condamnaţi. Pe scurt, datele asupra criminalilor sînt de aşa natură, încît caracterizările tipurilor de oameni care comit crime trebuie să fie experimentale.

Vîrsta este asociată cu crima. Criminalii sînt relativ tineri; cei mai mulţi sînt adolescenţi sau puţin trecuţi de douăzeci de ani. Acest grup de vîrstă explică mai mult de patruzeci de procente din crimele violente şi aproximativ jumătate din toate crimele împotriva proprietăţii. Pe de altă parte, este mai probabil ca crimele gulerelor albe să fie comise de cei care sînt considerabil mai în vîrstă.

Genul este, de asemenea, asociat cu crima. După toate probabilităţile, bărbaţii comit crime împotriva proprietăţii de aproximativ patru ori mai mult decît femeile şi cam de nouă ori mai multe crime violente. Această diferenţă între ratele crimelor este datorată mai multor factori. Unele crime sînt legate automat de gen; violul este esenţialmente o crimă masculină, iar prostituţia o crimă feminină. De asemenea, agenţii care aplică legea deseori sînt mai şovăielnici în a eticheta femeile drept criminale decît a eticheta bărbaţii. Pe măsură ce drepturile femeilor şi ale bărbaţilor devin egale, s-ar putea ca diferenţa în ratele crimelor lor să scadă (Adler şi Adler, 1979).

Clasa socială joacă un rol în crimă. O mai mare parte dintre criminali sînt din clasa de jos decît din cea mijlocie şi cea de sus. Totuşi, victimele crimelor de asemenea provin disproporţionat din clasa de jos. Mai mult, probabilitatea de a fi arestaţi şi condamnaţi e mai mare pentru oamenii din clasa de jos decît pentru cei din alte clase sociale. Clasa socială este, de asemenea, un factor în diferitele tipuri de crime comise. Probabilitatea de a comite crime de „stradă" (c.g., tîhării, atac la persoane) este mai mare pentru criminalii din clasa de jos. Pe de altă parte, crimele gulerelor albe sînt mai frecvente printre cei din clasele de mijloc şi de sus.

Rasa este implicată în crimă într-un mod copleşitor. Americanii africani sînt mult mai frecvent arestaţi decît proporţia lor din populaţie. În 1986, cînd aceştia constituiau 12% din populaţie, ei formau cam 28% din arestări pentru crime grave, 33% pentru crime împotriva proprietăţii şi 45% pentru crime împotriva persoanei (Biroul Federal de Investigaţii al Statelor Unite, 1987). Totuşi, majoritatea criminalilor sînt albi. De asemenea, există o relaţie între clasa socială

și rasă care afectează rata criminalității. Americanii africani sînt mai frecvent arestați decît sînt albii. De asemenea, probabilitatea de a comite crime ale gulerelor albe este mai mică pentru americanii africani decît pentru albi. Totuși, aceste statistici care sînt folosite în analizele statistice ale delincvenței nu sînt exprimate factorial în rapoarte FBI-ului.

Varietatea și frecvența crimei Datele asupra frecvenței formelor majore de comportament criminal se bazează pe crimele raportate; totuși, cum s-a afirmat mai sus, multe crime rămîn neraportate. De asemenea, întrucît aceste date se bazează pe categoriile folosite în *Uniform Crime Reports* ale FBI-ului, adică pe indexul crimelor, există informații insuficiente referitoare la ratele naționale ale crimelor gulerelor albe și ale celor fără victime.

Crimele împotriva proprietății se produc de aproape zece ori mai des decît crimele împotriva oamenilor. Printre crimele împotriva proprietății, hoția-furtul este cel mai înregistrat act, urmată de efracții și apoi de furturile de automobile. Atacul cu violență fizică și tîlhăria sînt actele violente comise cel mai frecvent, urmate de violul cu forța și omuciderea (vezi Tabelul 8.1.).

Tabelul 8.1.

Frecvența diferitelor tipuri de crime, 1985

Tipul de crimă (Indexul FBI)	Numărul raportat
Crime împotriva persoanei	
Omucidere și omucidere din neglijență	18 980
Viol	87 340
Atac cu violență fizică	725 250
Tîlhărie	497 870
Total	**1 327 440**
Crime împotriva proprietății	
Efracție	3 073 300
Hoție-furt	6 926 400
Furt de vehicule cu motor	1 102 900
Total	**11 102 600**

Sursa: Biroul Federal de Investigație al Statelor Unite, *Uniform Reports for the United States*, 1985, Washington, D.C.: U.S.G.P.O., 1986, Tabel 1, p. 41.

În ultimii zece ani este evidentă *creşterea criminalităţii,* atît a crimelor împotriva proprietăţii, cît şi a crimelor violente. Ce a dus la această creştere? În parte, ea se datorează efectelor drogurilor şi facilitării accesului la arme. O situaţie economică ce se înrăutăţeşte, o creştere a ratei celor fără locuinţă şi acceptarea crescîndă a imaginilor violente în mass-media de asemenea joacă un rol în rata crescîndă a criminalităţii. Climatul social din ţară influenţează numărul de crime, la fel cum influenţează poziţia geografică.

Crimele sînt mai frecvente în regiunile metropolitane decît în regiunile rurale, în cele suburbane şi în cele urbane mai mici. Deşi densitatea populaţiei din regiunile metropolitane a contribuit la această deosebire, chiar rata criminalităţii, care ia în calcul populaţia, demonstrează acelaşi efect. Bogăţia este concentrată în regiunile metropolitane, făcîndu-le ţinte atrăgătoare de comportament criminal; de asemenea, aceste zone au concentrări mai mari de tineri şi de consumatori de droguri, pentru care probabilitatea de a comite crime este mare. De asemenea, anonimatul metropolei slăbeşte tipurile de control social care servesc la reducerea criminalităţii în comunităţi bine închegate.

Crimele diferă între societăţi, precum şi în cadrul unei societăţi. Statele Unite au cea mai ridicată rată a criminalităţii printre societăţile industrializate ale lumii. Au fost sugerate cîteva factori ca explicaţii. Printre factorii cunoscuţi se numără: accentul pe succesul individual, rata ridicată a mobilităţii sociale şi geografice (care reduce controlul social), şi marile deosebiri de bogăţie.

Sistemul juridic penal

Există multe elemente ale societăţii care au roluri în identificarea şi combaterea crimelor. Luate laolaltă, acestea formează *sistemul juridic penal.*

Poliţia Punctul iniţial de contact al individului cu sistemul juridic penal este în mod tipic *poliţia,* agenţia socială însărcinată cu menţinerea ordinii publice prin aplicarea legii şi acţionarea pentru prevenirea crimelor. Poliţia trebuie să fie selectivă în activitatea ei. În unele comunităţi, poliţia poate pune accentul pe descurajare, precum şi pe aplicarea legii; în altele, numărul de crime o copleşeşte şi nu este posibilă decît aplicarea legii. Chiar şi atunci, deseori

poliția se concentrează doar asupra celor mai grave crime. În plus, considerațiile economice și sociale influențează modul în care poliția își îndeplinește rolul cu care este mandatată.

Tribunalele Cei arestați sînt aduși în contact cu un alt element al sistemului juridic penal, tribunalele. Aici, cei acuzați de crime intră într-un *sistem adversarial*, în care avocații apărării și cei ai guvernului (acuzarea) se luptă ca să-și stabilească legitimitatea poziției în privința vinovăției sau nevinovăției acuzatului. Din cc în ce mai mult, din cauza marelui volum de cazuri, procesul duce la *negocierea pedepsei*, o negociere pentru a reduce nivelul acuzației infracționale, în schimbul unei recunoașteri a vinovăției pentru o acuzație mai ușoară.

Pentru mulți, negocierea pedepsei subminează filozofia de bază a justiției americane a presupusului nevinovat pînă la dovedirea vinovăției. Totuși, cantitatea impresionantă de muncă a tribunalelor este, în general, considerată o justificare adecvată pentru negocierea pedepsei.

Punerea în libertate sub supraveghere Persoanele condamnate pentru o crimă nu merg în mod necesar la închisoare. O alternativă este *punerea în libertate sub supraveghere*, în care persoanele rămîn „libere", dar sînt supuse unui număr de restricții pentru o perioadă de timp definită. De obicei, ele nu au voie să ia legătura cu criminali cunoscuți sau să posede arme; ele trebuie să rămînă în localitate și să demonstreze responsabilitate printr-o muncă aducătoare de cîștig. Persoanele care beneficiază de un asemenea regim se prezintă periodic la un supraveghetor, un agent al tribunalului, pentru a garanta respectarea condițiilor de eliberare. De pildă, cei puși în libertate sub supraveghere pot purta dispozitive electronice (deseori sub forma unei brățări) pentru a le semnaliza locul unde se găsesc.

Punerea în libertate sub supraveghere, pentru cei implicați în crime mai puțin grave și pentru cei care există o mai mică probabilitate de a mai fi implicați într-un comportament criminal este o alternativă la închisoare. În prezent, din cauza supraaglomerării închisorilor, această alternativă este folosită mai frecvent.

Instituțiile corecționale O persoană condamnată pentru o crimă și nelăsată în libertate sub supraveghere este dusă într-o instituție corecțională. Există diverse forme de instituții corecționale,

inclusiv închisorile pentru cei care aşteaptă procesul şi închisorile de maximă securitate pentru cei condamnaţi pentru violenţe grave. Instituţiile corecţionale îndeplinesc funcţii multe şi variate.

Încarcerarea constă în arestarea sau ţinerea sub cheie a criminalilor. Încarcerarea este folosită atît pentru pedepsirea infractorului, cît şi pentru protejarea societăţii. Totuşi, închisorile sînt notorii pentru crimele care au loc în ele. În închisori au loc abuzuri de droguri, jafuri, atacuri cu violenţă fizică, violuri homosexuale şi omoruri.

Pedeapsa este o altă funcţie punitivă a încarcerării. Cei mai mulţi oameni cred că criminalii ar trebui pedepsiţi pentru comportamentul lor. Răzbunarea pentru fărădelegi este considerată ca o restabilire a unui echilibru moral pentru prejudiciile suferite de victime.

Descurajarea, ideea că pedeapsa previne crima, este o altă raţiune pentru întemniţare. Totuşi, după cîte se pare, întemniţarea nu serveşte ca un factor de descurajare pentru criminalii condamnaţi. Cercetări considerabile au arătat că aproximativ două treimi pînă la trei sferturi din toţi deţinuţii eliberaţi ajung *recidivişti* în decurs de patru ani, adică sînt arestaţi din nou pentru alte crime după părăsirea închisorii. De fapt, închisorile pot fi terenuri de pregătire pentru învăţarea sau perfecţionarea tehnicilor de comportament criminal; de asemenea, ele servesc ca locuri în care oamenii din subcultura infracţională pot stabili legături. Nu este nici evident că întemniţarea descurajează pe alţii să comită crime.

Reabilitarea, încercarea de a îndrepta criminalii şi de a le face comportamentul să se conformeze normelor sociale generale este raţiunea finală oferită pentru întemniţarea criminalilor. Reabilitarea include sfaturi psihologice, programe educaţionale, pregătire profesională şi călăuzire. Reabilitarea nu s-a dovedit a fi foarte eficientă cum a demonstrat rata ridicată a recidivismului. Totuşi, această lipsă de succes este datorată în parte investiţiei relativ scăzute în programele de reabilitare în timpul detenţiei sau după eliberare. Doar patru pînă la cinci procente din bugetele facilităţilor corecţionale sînt prevăzute pentru reabilitare.

Eliberarea pe cuvînt de onoare Unii deţinuţi sînt eliberaţi din închisoare înainte de a termina sentinţa maximă, cu condiţia că se vor purta frumos şi vor rămîne sub supravegherea şi paza unui ofiţer supraveghetor. La fel ca şi cei puşi în libertate sub supraveghere, cei eliberaţi pe cuvînt de onoare sînt supuşi unor restricţii şi

trebuie să se prezinte în mod regulat la ofiţeri supraveghetori. Acţiunile care violează condiţiile eliberării pe cuvînt de onoare vor trimite pe cel eliberat înapoi la închisoare pentru a-şi executa sentinţa iniţială. Teoretic, deţinuţii sînt selectaţi pentru eliberarea pe cuvîntul de onoare, dacă aceştia nu par, după toate probabilităţile, să mai comită crime după eliberare.

Controversa asupra pedepsei capitale

Pedeapsa cu moartea este o sursă continuă de controversă în societatea americană. Pedeapsa capitală a fost abolită în 1972 de Curtea Supremă şi reintrodusă în 1976, cu condiţia ca tribunalele să cerceteze dacă există circumstanţe „atenuante", condiţii care ar justifica o pedeapsă mai puţin severă.

Cei care susţin pedeapsa capitală afirmă că ea este o pedeapsă morală adecvată pentru un act îngrozitor, că ea serveşte ca un factor descurajator pentru alţii care s-ar putea gîndi să comită aceeaşi crimă şi că ea apără societatea de individul care a comis crima.

Oponenţii pedepsei capitale răspund arătînd că o greşeală morală nu justifică o alta şi că pedeapsa cu moartea nu acţionează ca un factor descurajator general, deoarece cele mai multe omoruri sînt crime pasionale, nu acte raţionale pe ale căror consecinţe asasinii le calculează. De asemenea, compararea ratei omorurilor în state cu şi fără pedeapsa capitală nu susţine concluzia că pedeapsa cu moartea acţionează ca un factor descurajator. Mai mult, limitările oricărui sistem juridic creează aproape certitudinea că unii oameni nevinovaţi vor fi condamnaţi pentru crime capitale şi de aceea executaţi. De asemena, există o tendinţă evidentă de a invoca pedeapsa cu moartea mai curînd cînd acuzatul este american african decît alb, bărbat decît femeie, sărac decît bogat sau cînd victima este albă.

IMPLICAŢIILE SOCIALE ALE DEVIANŢEI

Sociologii nu văd devianţa ca un atribut al persoanei; ea este eticheta atribuită unui anumit comportament faţă de relaţiile şi procese sociale. Cînd aceste procese sînt codificate şi legiferate de

stat, noi numim violarea lor „crimă". Alte definiții sociale formulate mai puțin clar deseori fac ca diferite forme de comportament să fie considerate „ciudate", „excentrice", „deosebite" sau „trăsnite". Aceste comportamente deseori îi fac pe oameni să evite persoana asociată cu ele sau să insiste ca acțiunile persoanei ofensatoare să fie limitate în vreun fel.

Stigmatul social

Un număr de forme de comportament deviant necriminal poartă cu ele un *stigmat* social, o identitate negativă convingătoare. În societatea noastră, boala mintală poartă un asemenea stigmat, așa cum poartă handicapul fizic, invaliditatea și chiar bolile fizice (e.g., SIDA). Comportamentul forțat, fie că implică jocurile de noroc, folosirea drogurilor sau mîncatul, este deseori definit deviant și de aceea stigmatizează persoana care se angajează în el. Pe scurt, oamenii neconvenționali sînt considerați deviați. Definirea oamenilor neconvenționali mai degrabă ca „deviați" decît „deosebiți" afectează serios modul în care alții tratează astfel de indivizi și, inevitabil, modul în care persoanele astfel definite ajung să se considere ele însele.

Deviația și societatea

Durkheim (1938; original, 1895) precizează că deviația există în toate societățile. El afirmă că, departe de a fi anormală, deviația este o trăsătură necesară tuturor societăților și îndeplinește cîteva funcții importante. Definițiile sociale ale deviației marchează *granițele comportamentului permisiv*, astfel clarificînd ceea ce societatea consideră că este o acțiune corectă și potrivită. Etichetarea actelor ca deviante *întărește forța morală a comportamentului* considerat acceptabil de societate. De asemenea, reacția societății la comportamentul deviant deseori *mărește solidaritatea socială*, unind oamenii în spatele acelei reacții.

Deviația poate servi societatea, ducînd la schimbarea socială. Deviația prezintă alternative la normele și valorile existente. De pildă, potrivit lui Merton, inovația este o formă de deviață care

poate fi considerată nu numai pozitivă, ci şi absolut necesară dacă o societatea nu vrea să stagneze. Cei definiţi devianţi la un moment dat pot deveni eroii viitorului. Oamenii care au luptat să dea femeilor dreptul de a vota au fost consideraţi devianţi la vremea aceea, dar astăzi noi considerăm normal dreptul de a vota al femeilor şi îl lăudăm pe cei care s-au luptat să-l obţină.

Devianţa, aşadar, este comportamentul care diferă de cel obişnuit şi tradiţional. Dacă acest comportament este aplaudat sau condamnat depinde de cine îl apreciază; el depinde şi de zona specifică în care apare. Pe scurt, devianţa este rezultatul unui proces social.

Criminalitatea şi delincvenţa juvenilă rezultă din violarea legilor şi sînt două forme de devianţă definite legal. Devianţa socială, pe de altă parte, se referă la acţiuni care violează normele sociale, deşi nu necesarmente legale.

Au existat numeroase explicaţii ale devianţei. Au fost prezentate explicaţii biologice şi psihologice de către Lombroso, iar mai recent de către Sheldon şi soţii Glueck. Ei susţin că anumite caracteristici fizice sînt asociate cu criminalitatea, uneori direct (Lombroso şi Sheldon) şi alteori indirect (soţii Glueck), prin reacţia altora faţă de persoană. Astăzi, se acordă puţină crezare teoriilor care îmbrăţişează orice legătură directă între fizic şi crimă, iar dovada legăturii sale indirecte este încă subiect de dispută.

Explicaţiile sociologice ale devianţei se concentrează atît asupra microniveluriior cît şi a macroniveluriior. La micronivel, teoria asocierii diferenţiale se concentrează asupra interacţiunii unei persoane cu devianţi şi asupra acestei consecinţe, socializarea la valorile, normele şi comportamentele deviante. Teoria controlului evidenţiază lipsa mecanismelor adecvate de control din partea individului şi a societăţii, pentru a ajuta oamenii să evite ocaziile favorabile pentru comportament criminal. Au fost explorate solidaritatea şi limitările acestor teorii.

Teoria tensiunii structurale se ocupă de macronivel. Ea sugerează că absenţa articulaţiei între scopurile culturale şi mijloacele structurale disponibile pentru a atinge aceste scopuri duce la diverse forme de devianţă: inovaţia, ritualismul,

marginalizarea și rebeliunea. Teoreticienii conflictului, pe de altă parte, susțin că inechitățile sistemului economic capitalist constituie cauza criminalității. Teoria reacției sociale se concentrează asupra importanței anumitor acte care sînt definite deviante și a consecinței etichetării drept devianți a celor angajați într-un asemeneo comportament. Teoria aceasta pune accentul pe construcția socială a devianței. Au fost explorate utilitatea și limitările fiecăreia dintre aceste teorii.

Au fost descrise diversele tipuri de crime de către FBI și a fost prezentată frecvența lor relativă. Crimele împotriva proprietății au o frecvență de aproximativ zece ori mai mare decît crimele împotriva oamenilor (crime violente). De asemeneo, crimele sînt mai frecvente în zonele metropolitane decît în alte părți, iar în Statele Unite sînt mai frecvente decît în orice altă societate. Criminalii tind să fie adolescenți și tineri puțin trecuți de vîrsta de douăzeci de ani, bărbați și, cu excepția criminalilor cu gulere albe, din clasele de jos și muncitoare. Există puține informații despre crimele fără victime și cele comise de gulerele albe, deoarece acestea nu sînt indexate de FBI.

Au fost descrise diferite aspecte ale sistemului juridic penal. Acestea includ: poliția, tribunalele, punerea în libertate sub supraveghere, diversele tipuri de instituții corecționale și eliberarea pe cuvînt de onoare.

De asemenea, au fost discutate argumentele pentru pedeapsa capitală și argumentele împotriva ei.

În final, au fost examinate implicațiile sociale ale devianței. Definirea ca deviant deseori duce la stigmatul social, ceea ce afectează atît imaginea despre sine, cît și tratamentul din partea altora. A fost, de asemenea, studiat rolul devianței în stabilirea granițelor morale ale societății, în întărirea forței morale a comportamentului permisiv și în creșterea solidarității sociale.

9

STRATIFICAREA SOCIALĂ

O problemă fundamentală în toate societăţile o constituie modul de repartizare a resurselor. Acest subiect, repartizarea resurselor societăţii – stratificarea socială – formează preocuparea principală a acestui capitol. Vom discuta diversele forme şi teorii ale stratificării. În final, ne vom concentra asupra instituţiilor stratificării unei societăţi.

SISTEME DE STRATIFICARE

Fiecare societate îşi repartizează resursele în mod inegal. O persoană poate avea mai multă bogăţie sau putere decît alta. Aceste diferenţe între indivizi reflectă *inegalitatea socială* şi pot rezulta din faptul că o persoană lucrează mai mult decît alta sau îşi alege o slujbă ori carieră care exercită mai multă putere decît alta.

Deosebirile între categorii sociale mai curînd decît între indivizi constituie ceea ce se numeşte *diferenţiere socială*. Cînd oamenii din aceste categorii sociale diferite sînt rînduiţi într-o oarecare ordine ierarhică, ce le permite accesul diferit la resursele sociale, rezultatul este *stratificarea socială*.

De fapt, categoriile sociale rînduite în mod diferit constituie „straturi" ale societăţii, aşa cum straturile geologice formează crusta pămîntului. Cei din straturi similare au şanse similare în viaţă, cum sînt nivelul de educaţie pe care îl pot atinge, nivelul de sănătate de care se pot bucura şi nivelul de trai pe care îl pot avea.

Stratificarea socială este o caracteristică a societăţii, nu a membrilor săi individuali. Deşi forma ei poate varia, toate societăţile,

cu excepția celor mai primitive din punct de vedere tehnologic, au un oarecare sistem de stratificare. În fiecare societate, sistemul este justificat printr-o ideologie ce este îmbrățișată îndeosebi de cei care beneficiază cel mai mult de el. Acest sistem, cu suportul său ideologic, este transmis generațiilor viitoare prin procesul socializării.

Casta

Un sistem bazat pe *caste* este un sistem de stratificare „închis", în care poziția este determinată de familia în care persoana se naște; de obicei, schimbarea poziției nu este posibilă. *Statutele atribuite* (cele luate de persoane la naștere – e.g., rasa, sexul – și asupra cărora ele nu au un control) determină poziția în castă a persoanei.

Descori, poziția într-o castă comportă o anumită ocupație. Membrii unei caste ar putea fi pantofari, membrii altcia ar putea fi măcelari. Aceste ocupații sînt înrădăcinate în castă și sînt transmise generațiilor următoare prin familie. Datorită acestei transmiteri din generație în generație a statutului, oamenii au tendința de a se căsători cu cei de același nivel social. Acest proces este numit *endogamie* (vezi Cap. 13). Ideologia care susține un sistem bazat pe caste deseori derivă din idei religioase, care îi asigură o bază puternică. De fapt, în unele societăți această bază religioasă a dus la ideea că contactul între membrii diferitelor caste poate provoca o *poluare rituală* sau o aducere în stare de „prihană" a unui membru dintr-o castă superioară, din cauza relațiilor cu un membru dintr-o castă inferioară.

Deși numărul societăților cu sisteme bazate pe caste s-a micșorat, două importante exemple – India și Africa de Sud – se evidențiază.

India

India are patru caste principale și cîteva mii de subcaste. În ciuda încercării britanicilor de a lichida sistemul castelor în timpul dominației asupra Indiei, ei nu au reușit. Chiar dacă sistemul castelor a fost abolit oficial în 1949, doi ani după ce India a devenit independentă, el este încă o forță puternică în societatea indiană, îndeosebi în zonele rurale. Ocupațiile și oportunitățile maritale în India rurală sînt aproape exclusiv legate de castă. Anonimatul, asigurat de numă-

rul mare de oameni în zonele urbane, slăbește casta ca factor în relațiile sociale, deși ea încă joacă un rol important.

Africa de Sud

Sistemul *apartheidului* din Africa de Sud este o altă formă de castă. În esență, există patru caste: albii, negrii, „coloranții" (oameni de rasă mixtă) și asiaticii. Prin naștere, persoanele sînt atribuite uneia sau alteia dintre aceste patru caste. Din acest moment, șansele vieții lor sînt determinate. Locul unde oamenii pot trăi și munci și pe cine pot vota sînt toate funcțiuni ale castei. În prezent, sînt în curs negocieri pentru a soluționa sistemul apartheidului.

Clasa

Un sistem bazat pe *clase* este o formă „deschisă" de stratificare, în care poziția primită de o persoană prin naștere poate fi schimbată. În esență, poziția unui individ într-o clasă este bazată pe *statutul dobîndit* (e.g., statutul marital și profesional), la care se ajunge, cel puțin în parte, prin eforturile și deciziile acestuia mai curînd decît prin naștere.

Deschiderea sistemului bazat pe clase duce la *mobilitate socială* (vezi Cap. 10), mișcarea indivizilor în sus și în jos în structura de clasă. Datorită mobilității sociale, claselc nu sînt atît de strict delimitate cum sînt castele. Granițele dintre clase sînt oarecum estompate și chiar numărul claselor nu este totdeauna clar. De asemeoea, criteriile care determină apartenența oamenilor la o clasă și nu la alta sînt flexibile.

Ca și casta, clasa influențează puternic șansele vieții individului. Cei din clasele de sus au, în general, un mai mare acces la resursele societății, cum sînt educația, profesiunile și asistența medicală. Totuși, prin mobilitatea socială șansele vieții unei persoane la naștere pot fi schimbate.

Clasa este multidimensională; adică, există mai mulți factori care contribuie la ea, cum sînt bogăția, puterea și prestigiul social. Într-o structură de clasă complexă e posibil ca un individ să nu posede toate atributele unei anumite clase. De pildă, o persoană care se bucură de un prestigiu deosebit (e.g., un artist sau un atlet

vedetă) poate avea puțină putere. Acest posibil *caracter instabil* al statutului este un alt motiv pentru care granițele dintre clase nu sînt categoric definite.

Marea Britanie

Unul dintre exemplele de societate cu clase cel mai frecvent citate este Marea Britanie. În această țară, există o *clasă superioară* conturată compusă din indivizi ale căror familii au, de mai multe generații, bogăție și, din cînd în cînd, putere. De asemenea, mai există o *clasă de mijloc*, relativ mare și variată, formată din indivizi care au cîștigat o bogăție modestă din afaceri și profesiuni libere, iar, la nivelul inferior, din gulere albe (e.g., contabili) sau funcționari în servicii (e.g., vînzători). Sub aceasta se află *marea clasă muncitoare* ai cărei membri deseori își cîștigă existența în profesiuni manuale (e.g., lucrători în mine de cărbuni). Încă și mai jos în ierarhie este *clasa de jos*, formată din indivizi care fie nu muncesc deloc, fie din indivizi ale căror venituri sînt suplimentate de guvern.

Sistemul claselor joacă un rol important în societatea britanică. Relațiile sociale, accesul la slujbe, intrarea în universități sînt deseori influențate de apartenența la o clasă a unei persoane. Chiar accentele diferite ale limbii britanice reflectă poziția de clasă. Puterea sistemului de clasă în Marea Britanie este, în parte, rezultatul trecutului ei feudal, cînd tot pămîntul era, practic, stăpînit de nobilime (care constituia clasa superioară) și era lucrat de țărani. Revoluția industrială a schimbat Marea Britanie dintr-o societate agrară, în care statutul se baza pe proprietatea pămîntului, într-o societate industrializată, în care cei angajați în comerț au strîns mari bogății și putere. Dezvoltarea meșteșugurilor și a profesiunilor a dus la separarea clasei nobiliare bogate de țărani și de masa crescîndă a muncitorilor din fabrici și din mine. Aceștia au constituit clasa mijlocie. Statornicia tradiției britanice ajută la menținerea acestor deosebiri de clasă, oricît de subtile ar putea fi uneori.

Societățile fără clase

Este posibil să avem o societate industrială modernă fără clase? Certitudinea că o astfel de societate era posibilă a dus în Rusia la revoluția din 1917, împotriva societății agrare țariste.

Un studiu atent al Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste (U.R.S.S.) a arătat că revoluția a eșuat în scopul ei de a instaura o societate fără clase, comunistă. Într-un studiu din 1984, Lane a stabilit că U.R.S.S. era stratificată în patru clase. În primul rînd, erau înalții funcționari din guvern. Sub ei erau intelectualii, specialiștii și funcționarii inferiori din guvern. După aceștia urmau muncitorii manuali; ultimii erau țăranii, care lucrau pămîntul. Astfel, deși teoretic este posibil să ai o societate fără clasă, cea mai categorică încercare de a crea una nu a reușit. Dată fiind recenta destrămare a sistemului comunist în Europa Răsăriteană, pare improbabil că lumea va fi martora reînvierii unei încercări similare în viitorul apropiat.

TEORII DESPRE STRATIFICARE

Au fost oferite diverse teorii pentru a explica existența sistemului stratificării în mod practic în toate societățile. Aceste puncte de vedere diferite sînt, în general, bazate fie pe teoria structural-funcționalistă a societății, fie pe teoria conflictului.

O teorie funcționalistă: Kingsley Davis și Wilbert Moore

Teoria funcționalistă a lui Davis și Moore a fost elaborată în 1945; ea susține că o oarecare formă de stratificare este inevitabilă și necesară în societate. Conform acestei teorii, societatea este compusă dintr-un sistem complex de statute și roluri. Dacă societatea vrea să funcționeze bine, acele statute trebuie să fie ocupate de cei mai calificați oameni. Pozițiile cele mai importante deseori reclamă pregătire grea și intensă (e.g., să devii doctor). Prin urmare, puțini oameni vor dori să-și cheltuiască timpul, banii și munca necesare acestui efort. În acest caz, societatea trebuie să dezvolte un sistem de recompense inegale pentru a-i încuraja pe cei cu talent pentru a trece prin pregătirea necesară.

Acest sistem de recompense inegale este exact ceea ce vrea să însemne stratificarea socială. Dacă cineva din societate ar putea

îndeplini orice poziție, atunci nu ar fi necesar un sistem de recompense inegale. Dar Davis și Moore susțin că nu este cazul. Talentele și aptitudinile nu sînt distribuite în mod egal în societate. Nici toate pozițiile nu sînt dorite în mod egal. Astfel, un sistem de stratificare servește la motivarea celor cu aptitudini necesare pentru a ocupa statutele corespunzătoare și a satisface în mod adecvat cerințele acelor poziții.

Teoria originală Davis-Moore (care a fost modificată și perfecționată de la prezentarea ei în 1945) prezintă explicația funcțională fundamentală de ce este necesar și aproape universal un sistem de stratificare. Totuși, teoria nu a rămas necriticată. Tumin (1953) afirmă că este greu să stabilești importanța funcțională a oricărei poziții în societate. Cu cît este mai important pentru societate un medic decît un gunoier? Mai mult decît diferența dintre veniturile lor medii? Și cum ar determina aceasta o societate?

Tumin mai susține că, indiferent care ar fi fost cîndva justificarea pentru stratificare, sistemele bazate pe stratificare tind să se perpetueze pînă la punctul la care devin contraproductive. Cei în poziții superioare tind să le transmită pozițiile copiilor lor, astfel refuzîndu-le celor din alte categorii sociale, dar cu talent egal sau superior, șansa de a concura pentru poziții mai înalte. O asemenea situație afectează atît indivizii cărora li se refuză accesul, cît și societatea, privînd-o de persoana cea mai talentată pentru o anumită poziție. Pe scurt, Tumin afirmă că teoria Davis-Moore ce afirmă că societatea este o *meritocrație*, în care există o relație între calitățile indivizilor și recompensa pe care aceștia o primesc, nu reflectă realitatea. Succesul (sau lipsa lui) în obținerea recompenselor sociale într-o generație este transmis generațiilor viitoare prin familii. Limitînd prin aceasta o combinație liberă a talentului și a recompenselor necesare într-o societate democrată și eficientă.

O teorie a conflictului: Karl Marx

Marx a susținut că în societate există doar două clase fundamentale: cei care posedă mijloacele de producție (nobilimea în societățile feudale și *capitaliștii* sau *burghezia* în societățile industriale) și cei care nu posedă mijloace de producție (șerbii sau țăranii în societățile

feudale și *proletariatul* în societățile industriale). El a afirmat că stratificarea nu este inclusă sau chiar necesară dacă mijloacele de producție sînt în stăpînire colectivă, sau în posesia unui mic număr de indivizi. În analiza lui Marx, capitalismul ca sistem economic (vezi Cap. 17) este răspunzător pentru producerea stratificării. După părerea lui Marx, capitalismul încurajează muncitorii să producă mai mult decît este necesar pentru nevoile lor sau ale proprietarilor, ducînd la ceea ce el a numit *plusvaloare*. Capitalistul folosește acest surplus să obțină un profit, nu să-l restituie muncitorilor care l-au produs. Marx a susținut că sistemul bazat pe stratificare, produs de capitalism, este de aceea inerent exploatator; profiturile proprietarilor provin întotdeauna din munca, și pe seama, muncitorilor.

Au existat multe critici ale teorici lui Marx. De la Marx încoace a fost o creștere rapidă a clasei de mijloc în societățile industriale, teoria celor două clase ajungînd demodată. Mai mult, în societățile industriale moderne proprietatea și administrarea mijloacelor de producție sînt deseori divizate, iar vînzarea pe scară largă a acțiunilor, inclusiv muncitorilor individuali sau caselor de pensii ale muncitorilor, au estompat linia categorică, trasă de Marx, între clase. De asemenea, extraordinara creștere a puterii sindicatelor a schimbat balanța puterii dintre proprietari și muncitori în mod considerabil.

În ciuda acestor critici, teoria lui Marx despre stratificarea socială continuă să influențeze gîndirea sociologică în această problemă. Un număr de sociologi (e.g., Domhoff, 1983) a afirmat că puterea încă este concentrată în mîinile unei mici elite economice și că sindicatele încă trebuie să lupte pentru nevoile muncitorilor. Victoria în aceste bătălii, subliniază ei, este greu de cîștigat.

O teorie dimensională: Max Weber

Cel mai important atac împotriva teoriei lui Marx asupra stratificării sociale a venit de la Max Weber (1946). Weber a crezut că analiza stratificării sociale a lui Marx, bazată pe inegalitatea economică (clasa socială), este prea limitativă. Stratificarea, susține Weber, este un concept multidimensional. Există trei sfere separate și distincte în care oamenii pot fi diferențiați: sfera economică,

socială și politică. O persoană poate avea un rang înalt într-o dimensiune și unul inferior sau intermediar în una sau amîndouă din celelalte.

Sfera economică: clasa

Marx s-a concentrat doar asupra unei dimensiuni, *clasa* economică. Weber a crezut că clasa nu ar trebui considerată o simplă diviziune în categorii precise (pentru Marx, doar două). În schimb, susține Weber, poziția economică a oamenilor ar trebui privită ca un fenomen cu caracter continuu ce se desfășoară de la inferior la superior.

Sfera socială: statutul

Oamenii au grade diferite de prestigiu social sau onoare (ceea ce Weber numește *statut*). Clerul are un prestigiu mare, dar, în general, îi lipsește bogăția care l-ar situa pe un loc superior pe scara economică sau clasă. Artiștii deseori se bucură de cinste și respect deosebit; totuși, ei nu pot transforma, în mod automat, acel prestigiu în vreo putere politică reală.

Sfera politică: partidul

A treia dimensiune, pe care Weber o numește *partid*, se referă la puterea politică. Puterea poate sau nu să depindă de baza economică. Oamenii au reușit să ajungă în poziții ale puterii ridicîndu-se în cadrul conducerii, fără beneficiul unei mari bogății personale. Atleții vedete au o poziție foarte înaltă în dimensiunea economică și cea a statutului; totuși, ei rareori reușesc să-și convertească poziția socială și economică în putere politică.

Analiza stratificării a lui Weber a influențat generații de oameni de știință în domeniul social. Criticile sale evidențiază că, în practică, pozițiile unei persoane în diferite dimensiuni ale stratificării deseori merg împreună. Puterea politică este legată de puterea economică. În sfera politică dictează cei care au bani. Dovezi sînt multele acuzații de conflict de interese cînd membrii Congresului par a fi influențați de cei care contribuie cu fonduri în campania lor electorală.

Totuşi, în general, chiar şi criticile lui Weber acceptă natura multidimensională a stratificării. A baza aprecierea *statutului socioeconomic (SSE)* al oamenilor pe o combinaţie de factori, inclusiv pe bogăţie, putere şi prestigiu a devenit ceva banal în sociologie. În felul acesta, este înţeleasă varietatea elementelor care formează poziţia unei persoane.

O încercare de sinteză: Gerhard şi Jean Lenski

În ciuda criticilor prezentate mai sus, atît teoria funcţionalistă, cît şi cea a conflictului contribuie la înţelegerea stratificării sociale. Gerhard şi Jean Lenski (Lenski, 1966; Lenski şi Lenski, 1987) şi-au folosit analiza evoluţiei societăţii (vezi Cap. 4) pentru a încerca să combine teoriile funcţionalistă şi cea a conflictului într-o singură teorie unificată a stratificării sociale.

În concepţia lor, lipsa surplusului de hrană în societăţile de vînători şi culegători face virtual imposibil ca un segment al populaţiei să acumuleze mai multe resurse decît altul. Se consumă tot ce este produs. Astfel, repartizarea inegală a resurselor societăţii este improbabilă. Totuşi, pe măsură ce societăţile evoluează datorită îmbunătăţirii tehnologiei (vezi Cap. 4), resursele suplimentare disponibile sînt deseori repartizate în mod inegal. Această repartizare inegală duce la stratificare, care este consolidată prin puterea ce se acumulează la cei ce „au", şi este transmisă generaţiilor viitoare prin familii.

Pe măsură ce tehnologia se dezvoltă şi societăţile devin mai industriale, pot rezulta surplusuri mari. Tendinţa este ca aceste surplusuri să fie repartizate unui segment mai mare al populaţiei. În felul acesta, în societăţile mai avansate din punct de vedere industrial, efectele stratificării tind să se reducă. Totuşi, este adevărat că, în societăţile moderne mari, efectele stratificării pot fi accentuate în zonele urbane mari, din cauza factorilor care vor fi discutaţi în Cap. 11. De asemenea, criteriile pentru apartenenţa la clasele sociale devin mai complexe, estompînd într-o oarecare măsură deosebirile dintre ele.

Pe scurt, soţii Lenski cred că un oarecare grad de stratificare socială este inevitabil, întrucît aptitudinile, talentele, inteligenţa şi

alte atribute personale, precum și resursele societății, nu pot fi distribuite în mod egal. Totuși, nu toate societățile sînt stratificate deopotrivă. Natura unei anumite societăți are un oarecare efect asupra gradului său de stratificare. Societățile deosebit de industrializate și cele fără amenințări externe serioase pot fi mai puțin stratificate decît alte tipuri. Soții Lenski mai sugerează că societățile ale căror valori culturale accentuează importanța „liberului arbitru" pot fi extrem de stratificate și că natura conducerii societății poate influența sistemul stratificării.

MENȚINEREA SISTEMULUI STRATIFICĂRII

Sistemele bazate pe stratificare continuă să existe. Sistemul castelor din India a supraviețuit dominației britanice și continuă astăzi, în ciuda faptului că a fost abolit oficial cînd India și-a cîștigat independența. Sistemele bazate pe clase au existat în societățile socialiste, în ciuda unei ideologii contrare. Persistența sistemelor bazate pe stratificare rezultă din influența instituțiilor sociale și a proceselor sociale.

Instituțiile sociale

Cîteva instituții ale societății servesc la susținerea sistemului stratificării. În esență, aceste instituții tind să legitimeze grupurile dominante.

Economia

Stratificarea se bazează pe repartizarea inegală a resurselor societății, foarte frecvent acestea presupun bunuri economice și servicii. În multe societăți, banii constituie mijlocul de schimb care permite oamenilor să obțină bunurile și serviciile necesare. Repartizarea diferențiată a acestor resurse definește și contribuie la stratificarea socială. Cînd resursele economice inegale sînt transmise

generațiilor viitoare, cum deseori se întîmplă, sistemul de stratificare existent este menținut.

Familia

Mecanismul prin care repartizarea diferențiată a resurselor societății se transmite generațiilor următoare este, foarte probabil, familia (vezi Cap. 13). Cei mai mulți oameni înțeleg că cineva cu numele de Rockefeller este un membru al acelei familii de elită și că a moștenit o parte din resursele economice, din puterea politică și din prestigiul social care se leagă de nume. Familiile, îndeosebi cele cu resurse considerabile, aranjează să treacă acele resurse generațiilor următoare.

O formă mai puțin evidentă de menținere a sistemului de stratificare existent implică efectele socializării asupra celor din clase sociale diferite. Clasele sociale diferite tind să-și crească copiii să acționeze și să gîndească diferit, să aibă niveluri și feluri de educație deosebite și să aibă tipuri de slujbe și cariere diferite. Kohn și colegii săi (e.g., Kohn, 1969; Kohn și Schooler, 1983) susțin că socializarea diferențiată în clasa de mijloc și cea muncitoare duce la tipuri diferite de personalități, care sînt legate de ocupațiile bazate pe clasă. Familiile, așadar, își transmit poziția de clasă direct prin transmiterea bogăției și a proprietății și, indirect, prin practicile lor de socializare.

De asemenea, socializarea duce la dezvoltarea unui ansamblu de valori și idei care deseori susține sistemul de stratificare existent. Această „ideologie" este o forță puternică pentru conformitate.

Religia și ideologia

Așa cum s-a menționat în discuția despre sistemul castelor indiene, stratificarea este deseori însoțită de un ansamblu de idei religioase sau ideologice care o justifică și o susțin. În trecut, în Europa Occidentală, monarhiile feudale își consolidau puterea afirmînd „dreptul divin al regilor", ideea că regele (și sistemul de stratificare monarhic) a fost creat și binecuvîntat de divinitate. Sistemul castelor este susținut de credința în inferioritatea morală înnăscută a castelor inferioare. În societățile industriale moderne, ideologia susținătoare se concentrează asupra meritului, a muncii intense, a talentului superior și a egalității șanselor persoanei.

Ideile ideologice menţin sistemul stratificării. În mod special în societăţile moderne, aceste idei abat atenţia de la suporţii structurali şi culturali ai sistemului stratificării şi îl explică în raport cu caracteristicile indivizilor. Persoanele bine plasate, în această concepţie, au ajuns acolo unde se află datorită propriilor eforturi şi talente; persoanele mai puţin înstărite nu trebuie să dea vina decît pe ele însele.

Ordinea politică

Statul de asemenea ajută la menţinerea sistemului de stratificare existent. El face aceasta prin controlul său asupra sistemului legal, asigurînd valoarea şi aplicarea legilor care susţin un sistem existent de repartizare inegală a resurselor. De pildă, legile pot fi folosite să încurajeze sau să descurajeze, să ceară sau să interzică transmiterea unor cantităţi substanţiale de bogăţie moştenită de indivizi şi familii generaţiilor următoare. În general, legile importante sînt făcute de cei care beneficiază de sistemul de clasă existent; astfel că este improbabil ca ei să permită legislaţiei să schimbe situaţia.

De asemenea, statul are monopolul asupra puterii şi constrîngerii care poate fi folosit la menţinerea sistemului de stratificare existent. Menţinerea apartheidului în Africa de Sud este un exemplu clar de folosire a puterii coercitive a armatei şi a poliţiei ca să păstreze orînduirea de castă dorită.

Deseori, folosirea sistemului legal merge mînă în mînă cu puterea coercitivă a statului, folosită pentru a menţine statu-quo-ul, orînduirea existentă. Totuşi, în societăţile mari şi complexe, puterea poate fi suficient de dispersată, ca să permită schimbări (vezi Cap. 16).

Procesele sociale

Suportul structural pentru sistemul de stratificare existent este, deseori, însoţit de procese sociale selective.

Cooptarea

Cooptarea implică aducerea oamenilor într-un sistem, ceea ce i-ar putea ameninţa continuitatea existenţei. Dîndu-le „un fragment al activităţii", speranţa este că ei nu vor acţiona, cîtuşi de puţin, ca

să schimbe sistemul ci, cît de mult posibil, vor ajuta în mod activ la menținerea lui.

Șiretlicul în cooptarea oamenilor, susține Selznick (1948), constă în a le da distincții și povara responsabilității, fără a le acorda puterea reală de a efectua vreo schimbare substanțială. Într-un fel, unele forme de implicare a studenților în conducerea instituțiilor educaționale poate fi considerată ca fiind cooptare. În ciuda prezenței studenților în comitete (inclusiv comitete executive) și a faptului că sînt „consultați", puterea efectivă deseori rămîne exclusiv în mîinile administrației. Aceleași elemente de cooptare pot fi considerate cu privire la participarea facultății la conducerea multor instituții educaționale.

Eforturile de cooptare deseori sînt concentrate asupra liderilor opoziției, cei care au puterea de a fi critici și de a amenința schimbarea. Aceștia pot fi tratați cu dărnicie, li se pot da explicații detaliate de ce situația prezentă este cea mai bună (cel puțin, în condițiile prezente) și pot fi invitați să devină membri în cercurile care exercită o parte a puterii.

Acest proces al cooptării poate fi clar și direct, ca atunci cînd industriile includ un număr limitat de membri ai sindicatelor în comitetele de directori. Procesul poate fi indirect, cum ar fi permiterea creșterii clasei de mijloc, așa cum s-a întîmplat în multe societăți industriale, ceea ce reduce probabilitatea tipului de dezordine revoluționară și de schimbare anticipat de Karl Marx. A permite clasei de mijloc să crească duce în mod esențial la cooptarea proletariatului, acordîndu-i-se acestuia avantajele vieții clasei de mijloc acordate de sistemul existent, astfel asigurîndu-i cooperarea în menținerea statu-quo-ului. Piven și Cloward (1977) prezintă o analiză detaliată a cooptării mai multor „mișcări ale oamenilor săraci".

Principiul avantajului cumulativ

Cei bine plasați în sistemul de stratificare nu numai că obțin beneficii materiale considerabile, ci și cîștigă predominanță suplimentară prin poziția lor. Deseori, ei reușesc să transmită aceste avantaje copiilor lor, altor rude și prietenilor, care pot, după aceea, să folosească aceste beneficii pentru și mai multe avantaje. Astfel, poziția avantajoasă în sistemul de stratificare are un avantaj cumulativ.

Acest fenomen se leagă direct de concluziile lui Merton despre știință ca o instituție socială. În discutarea sistemului de răsplată în știință, Merton (1968) a inventat expresia *efectul Matei* inspirîndu-se din Evanghelia lui Matei („Căci celui ce are i se va da și el va avea abundență"), ca să se refere la tendința celor care au deja reputații stabilite în știință de a culege recompense mai ușor decît cei mai puțin cunoscuți. Cu alte cuvinte, dacă cineva este plasat bine în sistem, probabilitatea de a primi alte recompense crește. Aceasta l-a făcut pe Merton să vadă, în domeniul științei, un sistem de răsplată stratificat, bazat pe un succes anterior.

Merton a aplicat, în mod mai larg, ideea efectului Matei ca să descrie ceea ce el a numit *principiul avantajului cumulativ*, referindu-se la un fenomen similar în instituțiile sociale. Avantajul cumulativ servește la menținerea și chiar consolidarea diferențelor existente în repartizarea resurselor societății la suporții esențiali ai unui sistem bazat pe stratificarea socială. Copiilor artiștilor faimoși (e.g., Michael Douglas, fiul lui Kirk Douglas) sau ai politicienilor (Joseph Kennedy, fiul lui Robert Kennedy) le place să pretindă, poate pe bună dreptate, că ei au ajuns la poziția din cariera aleasă pe baza propriilor aptitudini. Oricît de corecte pot fi aceste pretenții, nu există nici o îndoială că ei pleacă cu avantajul recunoașterii numelui și a relațiilor care le lipsesc celor cu părinți „obișnuiți".

Pe scurt, instituțiile sociale tind să fie o forță conservatoare în societate; ele susțin și mențin orînduirea socială existentă. Această afirmație este deosebit de adevărată despre sistemul bazat pe stratificare. Mai mult, există procese sociale importante care completează sprijinul instituțional pentru sistemul de stratificare existent. Efectul conjugat al acestor forțe structurale și culturale face din sistemul de stratificare unul dintre cele mai stabile elemente ale societății.

Capitolul acesta a discutat diferitele sisteme de stratificare pe care societățile le folosesc ca să-și repartizeze resursele. Sistemul castelor este o formă închisă de stratificare. Casta este atribuită la naștere, deseori justificată printr-o bază religioasă și poate fi, rareori, schimbată. India și Africa de Sud sînt exemple de asemenea sisteme. Sistemul de clase este relativ deschis. Chiar dacă oamenii se nasc într-o clasă, ei o pot schim-

ba. Marea Britanie este un exemplu de această formă de stratificare. A fost explorată problema dacă or putea exista o societate fără clase și s-a sugerat că pare improbabil.

Au fost analizate cîteva explicații teoretice diferite ale stratificării. Teoria funcționalistă a lui Davis și Moore afirmă că, întrucît societatea are nevoie să umple pozițiile cheie cu oameni care au pregătirea și aptitudinile necesare, resursele sociale vor fi totdeauna repartizate în mod inegal. De aceea, o oarecare formă de stratificare va fi inevitabilă și socialmente necesară. Teoreticienii conflictului susțin că sînt doar două clase fundamentale: cei care posedă mijloacele de producție și cei care nu le posedă. Membrii primului grup controlează societatea și îi repartizează resursele spre beneficiul lor. Au fost prezentate criticile atît ale teoriei funcționaliste cît și ale teoriei conflictului și a fost dezvoltată teoria multidimensională a lui Weber. El susține că există trei baze ale stratificării sociale – bogăția economică, prestigiul social și puterea politică – și că toate trebuie să intre în orice analiză a stratificării. Sorii Lenski încearcă să sintetizeze teoria funcționalistă și teoria conflictului cu privire la stratificare. Ei cred că stratificarea trebuie examinată în raport cu evoluția societății. Ei susțin că un anume grad de stratificare este inevitabil în toate societățile, dar forma ei și proporțiile sînt influențate de natura societății însăși.

Instituțiile sociale servesc, în general, la menținerea sistemului de stratificare existent. Economia este una dintre bazele principale ale stratificării. Deseori, repartizarea deja inegală a resurselor economice ale unei familii date este transmisă generațiilor viitoare. În acest sens, economia și familia lucrează împreună. De asemenea, familiile reproduc sistemul stratificării prin modul în care își socializează copiii prin valorile, atitudinile și carierele adecvate. Religia și ideologia tind să susțină sistemul existent, îndeosebi în sistemul castelor. Ordinea politică este deseori influențată de ordinea economică și folosește puterea legislativă sau coercitivă a statului ca să mențină sistemul stratificării.

Nu numai instituțiile sociale, ci și procesele acționează în sensul susținerii sistemului de stratificare existent. Au fost discutate două procese importante. Indivizii core ar putea ame-

ninţa sistemul – în special liderii grupurilor din opoziţie – sînt deseori cooptaţi sau aduşi în sistem pe căi care lor le aduc beneficii şi le reduc opoziţia. Celălalt proces este cel al avantajului cumulativ, ceea ce Merton a numit „efectul Matei". Cei care beneficiază de stratificare deseori reuşesc să folosească acele beneficii pentru avantaje suplimentare, prin aceasta mărind repartizarea inegală a resurselor societăţii.

10

CLASA SOCIALĂ ŞI MOBILITATEA SOCIALĂ ÎN STATELE UNITE

În acest capitol ne vom concentra asupra naturii clasei sociale în Statele Unite. Vom examina dimensiunile diverse ale clasei sociale, precum şi metodele de identificare ale diferitelor clase sociale. Vor fi prezentate scurte portrete ale claselor sociale şi va fi examinată semnificaţia clasei sociale în viaţa americanilor. În final, va fi rezolvată problema mobilităţii sociale.

DIMENSIUNILE INEGALITĂŢII ÎN STATELE UNITE

Weber susţine că concentrarea lui Marx asupra factorilor economici a dus la o explicaţie incompletă a inegalităţii sociale (vezi Cap. 9). Weber insistă că puterea politică şi prestigiul social sînt alte două dimensiuni ale diferenţierii sociale şi ale stratificării. Această teorie mai complexă este, în mod evident, potrivită pentru orice situaţie a stratificării sociale în Statele Unite.

Resursele economice

Resursele economice ale populaţiei americane sînt formate din două elemente: venitul şi bogăţia.

Venitul

Termenul *venit* se referă la salarii şi la cîştigurile din investiţii. În Statele Unite, venitul este repartizat populaţiei în mod inegal. În 1986 venitul mediu pe familie (punctul la care jumătate din familii au venituri sub această sumă şi jumătate, deasupra acesteia) a fost de 29 460 de dolari (Biroul de Recensămînt al Statelor Unite, 1987a). Totuşi, în acelaşi an cele mai bogate 20% din familiile americane au primit 43,7% din tot venitul sau mai mult decît dublu cît ar avea, dacă venitul ar fi fost repartizat în mod egal. Prin contrast, cele mai sărace 20% familii au primit 4,6% din venitul total al Statelor Unite sau mai puţin de un sfert din cantitatea bazată pe o repartiţie egală. Cele 5% din vîrful familiilor obţin un venit la fel de mare ca cei 40% de la nivelul cel mai de jos.

După toate probabilităţile, cele mai mari venituri sînt obţinute din investiţii mai degrabă decît din salarii. În 1985, 17 000 de americani au declarat venituri de peste 1 milion de dolari; doar 16% din acest venit provenea din salarii. Restul provenea din cîştiguri bazate pe profituri din afaceri, acţiuni, obligaţiuni şi alte investiţii care produc venit din închirieri, dobînzi, dividende, prime şi cîştiguri din vînzarea averilor creditorilor insolvabili sau a firmelor falite. De pildă, în 1984, preşedintele de la NCR (o corporaţie importantă) avea un salariu de bază de peste 1 milion de dolari şi mai obţinea un venit suplimentar de 12 milioane de dolari pentru diverse activităţi.

Efectul Matei (vezi Cap. 9) pare să se aplice repartizării veniturilor, precum şi reputaţiei ştiinţifice. Celor care au li se va da mai mult. Veniturile mari asigură capital excedent care poate fi investit pentru a produce şi mai mult capital. Cei cu venituri mici au puţine fonduri disponibile ca să facă investiţii, astfel depinzînd aproape exclusiv de salarii.

Diferenţa între veniturile bogaţilor şi ale săracilor a crescut în ultimul deceniu. Schimbările în materie de impozite, care au intrat în vigoare în timpul administraţiei Reagan, au dus la o pierdere anuală medie de aproximativ 400 de dolari pentru cei cu venituri şi un cîştig anual mediu pînă la 10 000 de dolari şi un cîştig anual de 8 300 de dolari pentru cei cu venituri peste 80 000 de dolari (Sawhill şi Palmer, 1984).

Bogăţia

Diferenţa între veniturile celor bogaţi şi ale celor săraci este mică atunci cînd este comparată cu diferenţa dintre bogăţia lor, care este definită ca valoare totală a banilor şi a bunurilor, valoare pe care o persoană sau o familie o controlează. Aceste averi includ acţiuni, obligaţiuni şi proprietăţi personale ca: bunuri imobiliare, automobile şi ambarcaţiuni. S-a calculat că cele 12% din vîrful familiilor americane controlează cam 38% din bogăţiile ţării (Biroul de Recensămînt al Statelor Unite, 1986).

Inechitatea este chiar mai mare decît sugerează cifrele de mai sus, deoarece bunurile posedate de săraci constau în cea mai mare măsură din automobile care, în timp, tind să scadă ca valoare, pe cînd bunurile celor bogaţi (cum sînt proprietăţile imobiliare şi acţiunile) după toate probabilităţile, cresc în valoare în timp. De fapt, cele 20% familii din cele mai de jos pe scara repartizării bogăţiei au cu puţin mai multe obligaţii financiare decît bunuri, dîndu-le o valoare negativă.

Bogăţia în Statele Unite este foarte concentrată. Cam 20% din familiile americane controlează peste 75% din bogăţia ţării. Cele 5% de la vîrf, uneori numite „superbogaţi" posedă cam o jumătate din bogăţia americană. Un studiu *Forbes* (1987) al celor mai bogaţi 400 de americani a arătat că cei mai bogaţi trei indivizi au împreună la fel de multă bogăţie (aproximativ 15 miliarde) cam cît au 500 000 de membri „mijlocii" ai populaţiei.

Un factor important al decalajului între venituri dintre cei bogaţi şi cei săraci este moştenirea familială. În 1986, toate cele 90 de familii cu averi peste 500 de milioane şi 168 dintre cei 400 de indivizi cu valori de peste 180 de milioane au moştenit fie toată, fie o parte din bogăţia lor *(Forbes,* 1987). Disparitatea între averile posedate de bogaţi şi săraci este menţinută prin capacitatea bogaţilor de a-şi transmite generaţiilor viitoare averile acumulate.

Puterea politică

Resursele economice nu sînt singurele lucruri repartizate populaţiei în mod inegal. *Puterea,* capacitatea de a influenţa acţiunile

altora, este, de asemenea, repartizată diferențiat. *Puterea politică* se referă la capacitatea de a influența acțiunile guvernamentale, și ea, de asemenea, nu este exercitată în mod egal de către toți oamenii. Într-o mare măsură, puterea politică este legată de resursele economice. Cei care dispun de putere economică deseori au o mai mare influență asupra acțiunilor guvernamentale decît cei care nu dispun. Acest lucru este evident în scandalurile frecvente în care sînt implicați funcționari din conducere (e.g., membri ai Congresului și persoane din preajma președintelui), acuzați că „vînd" influență celor care pot să și-o permită, în schimbul unor contribuții politice și personale.

Poate cel mai bun exemplu de modul în care puterea economică poate fi tradusă în putere politică este codul fiscal. Legislația fiscală favorabilă este deseori cerută de cei cu resurse economice mari. Numite „ușurare" de unii, „portițe", de alții, prevederi speciale reduc probabilitatea ca sistemul fiscal să fie „progresiv" adică, bazat pe principiul cu cît cîștigi mai mult, cu atît plătești mai mult. În fiecare an, un număr mic de indivizi extrem de bogați plătesc impozite mici sau deloc, iar cîteva corporații deosebit de profitabile, cum sînt Boeing și General Electric, deseori nu plătesc nici un impozit.

Resursele economice nu constituie singura bază a puterii politice inegale. Cînd a fost întemeiată această țară, doar bărbații adulți, albi și proprietari, aveau voie să voteze. A fost nevoie de un război civil ca americanii africani să devină cetățeni cu toate drepturile politice, și chiar acel progres a trebuit să fie suplimentat cu o legislație majoră în 1965. Femeile au primit dreptul de a vota la începutul acestui secol, iar adulții tineri (între optsprezece și douăzeci și unu de ani) chiar mai recent.

Dacă puterea politică ar fi repartizată în mod egal, cei care dețin funcții politice înalte ar reprezenta mai mult sau mai puțin o secțiune transversală a populației. Evident, acesta nu este cazul. Cei mai mulți membri ai Congresului și ai adunărilor legislative statale sînt albi, protestanți, bărbați de vîrstă mijlocie cu o bogăție personală sau familială considerabilă. Această afirmație este valabilă și pentru cei numiți în posturile puterii politice. Brownstein și Easton (1983) arată că 95% dintre funcționarii superiori numiți de președintele Reagan, cînd a venit la putere în 1980, au fost bărbați și că 98% dintre ei erau albi. Aproape jumătate din ei cîștigau peste 100 000 de dolari la data numirii, cu o minoritate substanțială

care cîştiga peste 200 000 de dolari. Totuşi, această situaţie pare să se schimbe rapid, deoarece mai multe femei şi membri ai grupurilor minoritare sînt aleşi sau numiţi în posturi ale puterii politice.

Prestigiul

A treia dimensiune a stratificării în analiza lui Weber este prestigiul, poziţia socială a oamenilor sau cantitatea de „onoare socială", de stimă sau respect ce le este acordată. În Statele Unite, deosebirile de prestigiu sînt mai puţin extreme decît deosebirile de avere, venit şi putere politică. Americanii sînt, în mod deosebit, mai neformali şi mai puţin conştienţi de statut decît oamenii în majoritatea celorlalte ţări. Cu excepţia forţelor armate, există puţin respect automat din partea cuiva considerat inferior din punct de vedere social faţă de cineva considerat superior din punct de vedere social. În contrast cu britanicii, de pildă, americanii nu se înclină sau nu fac reverenţe în faţa şefului statului lor.

Prestigiul profesional

Profesia este importantă pentru venitul pe care îl asigură. Dar ea de asemenea joacă un rol important în determinarea atît a poziţiei sociale, cît şi a celei economice. Cercetarea prestigiului diverselor profesiuni a fost un subiect principal al sociologie americane în cea mai mare parte a acestui secol. În mod logic, anumite profesiuni (e.g., medicina, avocatura, finanţele, predarea în colegii) sînt deosebit de stimate de majoritatea americanilor. Aceste profesiuni deseori necesită aptitudini considerabile, talent şi pregătire. Totuşi, ele nu se află printre poziţiile cel mai bine plătite din lumea profesională. Administratorii firmelor cîştigă mult mai mult decît profesorii de colegii sau funcţionarii de la bănci, dar ei nu se bucură de acelaşi înalt nivel de prestigiu. Atleţii vedete şi artiştii au un înalt prestigiu şi un venit mare, dar acestea rar pot fi traduse în putere politică.

În general, profesiile celor cu *gulere albe* – cele care implică mai multă activitate mentală decît munca manuală şi sînt relativ scutite de o supraveghere atentă (e.g., arhitectura sau clerul) – se bucură de un prestigiu mai mare decît profesiile celor cu *gulere albastre* – cei care sînt implicaţi în munci manuale importante şi

deseori supravegheaţi îndeaproape (e.g., munca într-un restaurant sau colectarea gunoiului). În toate studiile despre prestigiul profesional (e.g., Consiliul de Cercetare a opiniei naţionale, 1987), poziţiile gulerelor albe deţin cu consecvenţă cele mai înalte niveluri.

Educaţia formală

Pe lîngă faptul că nu sînt manuale şi că implică mai puţină supraveghere, profesiile cele mai prestigioase de asemenea tind să solicite un mare aport de educaţie formală. Nivelurile superioare de educaţie duc indivizii la poziţii profesionale superioare şi le formează un fel de a gîndi şi un stil de viaţă care deseori sînt deosebit de stimate. În Statele Unite, în 1987, cam un sfert din populaţie avea mai puţin decît o educaţie de şcoală medie, în timp ce aproape 40% nu depăşeau şcoala medie. Aproximativ 36% aveau o educaţie de colegiu sau universitate, în timp ce puţin mai mult de jumătate din aceştia îşi terminau cel puţin colegiul, unii continuînd pînă la absolvire sau mergînd la şcoli profesionale. Cu cît indivizii urcă mai sus pe scara educaţională, cu atît creşte probabilitatea de a li se acorda o mai mare stimă. Educaţia are şi efecte profesionale specifice (vezi Cap. 14 pentru mai multe informaţii despre educaţie).

SISTEMUL DE CLASE AMERICAN

Identificarea claselor sociale

Sarcina de a identifica şi descrie diversele clase sociale din Statele Unite este mai grea decît pare. Doi factori majori contribuie la complexitate: natura multidimensională a clasei sociale (vezi mai sus) şi diferitele metode cu care poate fi abordată problema.

Natura multidimensională a clasei sociale

Existenţa a trei baze diferite a inegalităţii sociale sugerează că un individ poate să nu aibă aceeaşi poziţie în fiecare. Unii indivizi pot avea o poziţie superioară în privinţa prestigiului social şi una

inferioară în privința venitului (e.g., clerul) alții pot avea poziții superioare în ambele privințe (e.g., artiștii renumiți sau atleții „supervedete").

Aceste dimensiuni diferite de diferențiere socială fac dificilă încadrarea unui anumit individ într-o clasă socială specifică. Totuși, ele nu afectează în mod substanțial studiul *sistemului* de clase din Statele Unite.

Descoperirea clasei sociale

Există trei metode generale care au fost folosite la examinarea structurii de clasă a societății americane.

Metoda reputației a fost folosită de Warner și de asociații săi (Warner și Lunt, 1941, 1942; Warner, 1949) în primele explorări social-științifice detaliate în domeniul stratificării comunităților moderne. Cercetătorii care folosesc această metodă cer indivizilor dintr-o comunitate să identifice structura claselor sociale ale acesteia (prin clasă înțelegîndu-se un grup social format din oameni cu atribute comune) prin descrierea diferențelor dintre grupurile cu statut identic din comunitatea lor și încadrarea anumitor indivizi în aceste categorii. Această metodă este deosebit de valoroasă cînd este folosită la grupuri mici sau la comunități în care cei mai mulți oameni se cunosc între ei și la prezicerea modelelor de asociere în cadrul acelei comunități. Cea mai mare parte a unei astfel de asocieri are loc în cadrul aceleiași clase.

Metoda autoîncadrării este o altă tehnică ce implică aprecierea subiectivă. Subiecții sînt rugați să identifice clasa de care ei cred că aparțin. În această metodă, clasa socială este considerată o categorie socială în care oamenii se identifică cu alții care au caracteristici similare.

Pînă destul de recent, femeile aveau tendința să pretindă că poziția de clasă a soților era și a lor, acum aceasta a început să se schimbe (Simpson, Stark și Jackson, 1988).

Spre deosebire de metoda reputației, aceasta poate fi folosită la populații mari, întrucît oamenilor li se cere să se definească doar pe ei înșiși, nu pe alții. Datorită naturii sale subiective, metoda autoîncadrării a fost deosebit de utilă pentru examinarea comportamentului politic. Ceea ce oamenii cred că sînt influențează modul în care vor acționa sau vor vota.

Metoda obiectivă este modul final de apreciere a clasei sociale. În această tehnică, clasa socială este considerată o categorie statistică în care cercetătorul încadrează oamenii pe baza unor indicatori obiectivi presupuși a reflecta poziția de clasă. Cei trei indicatori, folosiți frecvent în această metodă, sînt tipul de ocupație, nivelul venitului și nivelul educației. În mod tipic, această metodă încearcă să surprindă multidimensionalitatea clasei sociale la ceea ce sociologii numesc Statutul socioeconomic (SSE). Această metodă este cea mai ușoară și mai simplă de folosit, ceea ce îi explică popularitatea.

Diversele metode de evaluare a clasei sociale duc, în general, la rezultate similare, deși nu identice. Metoda care trebuie folosită depinde de ce analiză este făcută și ce situație este studiată. În general, toate trei metodele au identificat cinci clase sociale.

Portrete ale diferitelor clase sociale

Clasa de sus

Clasa de sus este foarte mică, de obicei 3–4% din populație. Ea constă din cei mai bogați și mai puternici oameni ai comunității. Deseori, bogăția lor este în familie de mai multe generații, iar această continuitate, în combinație cu resursele economice, conferă mare putere. La nivel național, clasa de sus a avut mare influență aspra politicii interne și externe. Cei mai mulți membri ai clasei de sus au educație superioară, mulți frecventînd colegii și universități de elită. Foarte frecvent, ei sînt protestanți anglo-saxoni.

Unele cercetări au scos în evidență diferențe în cadrul acestei clase. Elita acestui grup, cam 1%, constituie „aristocrația" țării. Bogăția acestui grup este în mare măsură moștenită, iar membrii lui formează un cerc relativ strîns unit; ei sînt „societatea". Numele Rockefeller, Kennedy, du Pont, Whitney și Vanderbilt sînt frecvent asociate cu acest grup. Restul de 2–3% din clasa de sus îl reprezintă cei cu avere nouă. Aceștia fac parte din clasa de sus pentru ceea ce au realizat, pe cînd elita este inclusă în clasa de sus pentru ceea ce este.

Clasa mijlocie de sus

Această clasă, aproximativ 5–10% din populație, constă în principal din oameni de afaceri și profesioniști cu venituri relativ mari (între aproximativ 50 000 de dolari și 100 000 de dolari anual). Un mare număr sînt protestanți anglo-saxoni albi. Ei de asemenea pot fi bine educați, deși nu au frecventat în mod necesar colegiile și universitățile de elită. Ei toți au simbolurile externe ale succesului, cum sînt slujbe bune și case frumoase în locuri bune, și călătoresc mult. Membrii acestei clase tind să fie foarte activi în viața politică și în cea a comunității.

Clasa mijlocie de jos

Compusă în principal din cei care au slujbe de gulere albe, cu salarii nu prea mari (aproximativ 20 000 de dolari pînă la 50 000 de dolari), această clasă formează cam 30–35% din populație. În această clasă sînt proprietarii micilor afaceri, profesorii, directorii de nivel mediu și reprezentanți comerciali. Membrii clasei mijlocii de jos sînt foarte preocupați de un comportament respectabil. Deseori, ei constituie coloana vertebrală a comunităților în care trăiesc, contribuind cu multă muncă la serviciul social voluntar și la activitățile caritabile.

Clasa muncitoare

În general, membrii acestei clase (aproximativ 40% din populație) au profesiuni de gulere albastre sau salariați în servicii, sau funcționari de nivel inferior, cu venituri anuale între 15 000 de dolari și 25 000 de dolari. Venitul le face situația economică foarte vulnerabilă; ei sînt afectați chiar de fluctuații economice minore. O ușoară scădere a activității economice, boli sau șomaj produc clasei muncitoare o tensiune considerabilă. Membrii acestei clase sînt mai puțin educați decît membrii claselor de „deasupra" lor, deseori frecventînd doar școala medie sau mai puțin. Ei tind să trăiască în cartiere mai puțin dorite și au mai puțină influență asupra evenimentelor care îi afectează decît membrii claselor mijlocie și de sus.

Clasa de jos

Uneori numiți „săraci", membrii acestei clase constituie 20% din populație și au venituri anuale mai puțin de 15 000 de dolari. Contrar opiniei cunoscute, cei mai mulți săraci din Statele Unite sînt albi. Alți membri ai clasei de jos sînt americani africani, hispanici și alte grupuri „minoritare". Aparțin acestei clase muncitorii necalificați, șomerii, cei fără locuință, cei dependenți de ajutorul social și cei care locuiesc în cartierele urbane ce se deteriorează sau în comunitățile rurale. Deseori, săracii sînt percepuți ca unii care și-au provocat singuri starea de sărăcie fie prin lene, fie din cauza lipsei de aptitudini sau ambiție. Considerați „drojdia" societății, deseori mulți acceptă această descriere și se cufundă mai mult în activități (sau lipsă de activități) ce au dus la această percepție.

SEMNIFICAȚIA CLASELOR SOCIALE

Dacă pozițiile claselor sociale ale oamenilor ar fi, pur și simplu, categorii utile pentru scopuri statistice sau de cercetare, conceptul ar fi important doar pentru oamenii de știință în domeniul social și pentru agențiile guvernamentale. Totuși, poziția clasei sociale are un efect important asupra stilului de viață și asupra șanselor vieții ale fiecărei persoane. Clasa socială are legătură cu cît de bogați sînt indivizii, cu ce durată de viață au, cu tipurile de educație pe care le primesc și cu ce fel de viață de familie duc.

Sănătate și longevitate

Sănătatea

Există o legătură directă între statutul socioeconomic și sănătate. Cam de două ori mai mulți indivizi din clasa de mijloc și cea de sus își declară sănătatea ca fiind excelentă, în comparație cu cei din clasa de jos; cam de cinci ori mai mulți indivizi din clasa de jos își apreciază sănătatea ca fiind precară sau nesatisfăcătoare (Centrul Național pentru Statistica Sănătății, 1987).

Aceste diferenţe provin din mai mulţi factori. Există o mai mare probabilitate ca săracii să trăiască într-un mediu mai puţin sigur şi mai puţin sănătos. Ei au mai puţine posibilităţi ca să-şi permită tipul de nutriţie care menţine sănătatea sau calitatea şi frecvenţa îngrijirii medicale necesare pentru o sănătate bună.

Statutul socioeconomic este, de asemenea, legat de problemele de sănătate mentală. Cei de la capătul de jos al scării socioeconomice sînt expuşi unui stres considerabil. Mai important, în general, acestora le lipseşte controlul asupra mediului social, care le-ar permite să rezolve eficient acest stres (Kessler şi Cleary, 1980). Prin urmare, probabilitatea ca ei să sufere de probleme emoţionale este mai mare, şi posibilitatea ca ei să le soluţioneze – mai mică.

Longevitatea

Indivizii din clasa de mijloc şi cea de sus trăiesc mai mult decît cei din clasa următoare şi cea de jos. De fapt, diferenţa se vede imediat: este mai probabil ca 50% din copiii născuţi în sărăcie să moară în primul an de viaţă decît cei născuţi în familii mai bogate. Condiţiile care duc la longevitate diferenţiată sînt acelcaşi care duc la sănătate fizică şi mentală diferenţiate.

Viaţa de familie

Familiile din clasele de jos tind să aibă mai mulţi copii decît familiile din clasa de mijloc; cuplurile căsătorite din această clasă au şi o rată de divorţ mai ridicată. Viaţa de familie în clasa de jos este, astfel, mai agitată şi mai puţin stabilă decît este în clasa de sus şi în cea de mijloc.

De asemenea modelul vieţii de familie diferă după clasa socială. În clasa de jos şi în cea muncitoare există o separare mai precisă şi mai tradiţională între rolurile bărbaţilor şi cele ale femeilor. În ciuda importantelor schimbări, mai există încă deosebiri substanţiale între rolurile genului în toate clasele sociale (vezi Cap. 12).

Este mai probabil ca modurile de disciplinare ale copiilor din familiile ce aparţin clasei de jos şi celei muncitoare să implice o oarecare formă de pedeapsă fizică. În clasa mijlocie, în mod mai

obişnuit disciplina se bazează pe ataşamentul afectiv al părintelui şi al copilului şi ia forma încercării de a raţiona sau a convinge sau a nu îşi arăta dragostea.

Chiar şi scopurile creşterii copiilor sînt marcate de deosebiri între clase. Părinţii din clasa mijlocie, sperînd pentru copiii lor slujbe care reclamă creativitate şi flexibilitate, cel mai adesea încearcă să le insufle acestora un sentiment de autonomie şi iniţiativă. În privinţa familiilor din clasa muncitóare şi cea de jos, probabilitatea de a crede că copiii lor vor avea slujbe care reclamă respectarea regulilor şi a procedurilor este mai mare; astfel, ele se străduiesc să insufle copiilor un sentiment de obedienţă faţă de autoritate.

Educaţia

Nivelul de educaţie reflectă şi contribuie la poziţia de clasă (vezi Cap. 14). Cu cît indivizii au mai multă educaţie, cu atît e mai probabil că ei vor ajunge la un statut de clasă superior. Cu cît statutul de clasă al indivizilor este mai înalt, cu atît e mai probabil că copiii lor vor dobîndi niveluri de educaţie superioare.

La început, educaţia într-un colegiu sau universitate era apanajul exclusiv al bogaţilor. Mai recent, educaţia a ajuns să fie considerată necesară pentru ridicarea poziţiei sociale (vezi Cap. 14).

Atitudinile şi valorile personale

Este probabil ca cei din clasele mijlocie şi de sus să încerce un sentiment de control asupra vieţii lor. Astfel, ei sînt mai pregătiţi decît cei din clasa muncitoare şi cea de jos să amîne *plăcerea imediată* în favoarea beneficiilor pe termen mai lung.

Este mai probabil ca indivizii din clasa muncitoare să se concentreze asupra prezentului decît asupra trecutului sau a viitorului. Indivizii din clasa de sus tind să aibă un sentiment puternic al continuităţii şi, atît ei, cît şi cei din clasa mijlocie, împărtăşesc o orientare spre viitor, întrucît îşi dau seama că au capacitatea de a-l influenţa. Liberalismul social al clasei mijlocii şi cea de sus este un produs al tipului de educaţie primită, în timp ce conservatorismul

lor economic este legat direct de dorința de a-și apăra interesele economice. Valorile sociale ale clasei muncitoare și ale celei de jos sînt un produs al educației lor, care pune accentul pe obediența față de autoritate mai degrabă decît pe flexibilitate și toleranță față de diversitate. Membrii acestor clase consideră mai probabilă îmbunătățirea condițiilor lor economice necorespunzătoare prin liberalismul economic decît prin conservatorism.

Clasa de sus pune accentul pe importanța „educației" (maniere elegante și stil), precum și pe importanța „culturii" (să ai cunoștințe despre artă, literatură și muzică). Dar aceste caracteristici nu trebuie să fie clamate, ci manifestate discret. Clasa mijlocie de sus, îndeosebi nivelul superior, de asemenea apreciază cultura și pune accentul pe capacitate și reușită. Clasa mijlocie de jos pune accentul pe aspectul respectabilității: să fii ordonat, curat, moral. Deseori, scopul principal al clasei muncitoare și al celei de jos este supraviețuirea: realizarea unei existențe adecvate și obținerea unui dram de plăcere în viață, deseori mai mult ca spectator, cum ar fi vizionarea unui film la cinematograf, urmărirea programelor de televiziune sau urmărirea, pe stadion, a jocurilor cu mingea.

MOBILITATEA SOCIALĂ

Forme de mobilitate socială

Una dintre deosebirile menționate mai devreme (vezi Cap. 9) între un sistem de stratificare deschis (cu clase) și unul închis (cu caste) este că, în primul, indivizii sînt mobili din punct de vedere social al ei își pot schimba pozițiile sociale. Există mai multe forme diferite de mobilitate socială.

Mobilitate socială orizontală și verticală

Mobilitatea socială verticală se referă la o schimbare dintr-o poziție socială în alta, fie de un rang superior, fie inferior. De pildă, ajutorul de vînzător al unei benzinării merge la o școală de seară și

devine administrator comercial; el demonstrează o mobilitate verticală ascendentă. Pe de altă parte, funcționarul unei bănci care este concediat și devine agent de asigurări este un exemplu de mobilitate verticală descendentă.

Mobilitatea socială orizontală se referă la mișcarea dintr-o poziție socială în alta cu un statut aproximativ egal. Casierul unei bănci care devine agent de asigurări demonstrează mobilitate socială orizontală. Diferența de statut între aceste două poziții este minimă.

Mobilitate socială intergenerațională și intragenerațională

Sociologii sînt interesați în mod deosebit de *mobilitatea socială intergenerațională* sau schimbarea în poziția socială a copiilor față de cea a părinților. Un avocat al cărui tată a fost șofer de camion a realizat o mobilitate socială intergenerațională ascendentă. Pe de altă parte, un învățător al cărui tată a fost medic a realizat, într-o oarecare măsură, o mobilitate socială intergenerațională descendentă.

Mobilitatea socială intragenerațională se referă la schimbarea poziției sociale a indivizilor în timpul vieții. Ajutorul de vînzător de la benzinărie devenit administrator comercial este un exemplu de mobilitate intragenerațională ascendentă; funcționarul băncii care devine agent de asigurări demonstrează mobilitate intragenerațională descendentă. Amîndouă sînt forme de mobilitate verticală. Un agent de asigurare ar putea deveni agent de turism al unui birou de turism, demonstrînd mobilitate intragenerațională orizontală.

Factori individuali

Majoritatea studiilor făcute asupra factorilor care influențează mobilitatea socială se concentrează asupra mobilității intergenerașionale. Unul dintre cele mai importante din aceste studii examinează *modelul de dobîndire al statutului* (Blau și Duncan, 1967). Înscris în cadrul tradiției funcționaliste, studiul scoate în relief factorii individuali care contribuie la mobilitatea socială a unei persoane. Concentrarea asupra factorilor individuali cum sînt educația și profesia minimalizează importanța factorilor structurali în mobilitatea socială.

Clasa socială

Cu cît clasa socială a părinților este mai sus, cu atît crește probabilitatea ca indivizii să ajungă într-o clasă mai sus. Evident, familiile transmit bogăție, niveluri de educație, valori și atitudini care afectează poziția de clasă a copiilor.

Educația

Educația asigură oamenilor calificările, valorile, atitudinile și relațiile necesare pentru a obține acele slujbe care le definesc statutul social și carierele care semnifică o mobilitate socială ascendentă.

Ocupația

Ocupațiile pe care indivizii le au le determină salariile, locul în care vor trăi, oportunitățile pentru avansare și relații importante pentru slujbele viitoare. Ocupațiile afectează activitățile libere ale oamenilor, asigurîndu-le oportunități suplimentare pentru dezvoltarea acelor interese, valori și relații care sînt utile pentru urcarea în ierarhia socială.

Rasă și etnicitate

Discriminarea rasială și etnică a limitat în mod clar capacitatea unor oameni de a fi mobili ascendent (vezi Cap. 11). De pildă, Blau și Duncan (1967) au constatat că, chiar pentru americanii africani cu niveluri superioare de educație, probabilitatea de a atinge același nivel al pozițiilor nu este aceeași ca a albilor. Membrilor unor anumite grupuri etnice li s-a interzis mulți ani accesul la cele mai înalte niveluri de realizare profesională, ceea ce le limita mobilitatea socială. Deși această situație s-a schimbat considerabil de la studiul lui Blau și Duncan, astfel de deosebiri încă mai există (vezi Cap. 11).

Genul

Femeilor li s-a limitat în mod asemănător mobilitatea din cauza atitudinilor și practicilor discriminatorii (vezi Cap. 12). Chiar cînd li s-a permis accesul la ocupații tradițional masculine, deseori

femeile nu au reuşit să avanseze la cele mai înalte niveluri cu aceeaşi frecvenţă ca bărbaţii. Această situaţie de asemenea se schimbă, dar diferenţele de gen încă persistă.

Alţi factori

Au fost prezentaţi cîţiva factori personali care sînt asociaţi cu mobilitatea socială. Farmecul fizic, relaţiile interpersonale, sănătatea, inteligenţa şi chiar înălţimea şi greutatea joacă un rol în mobilitatea socială. Norocul, fiind la locul potrivit în momentul potrivit, este, de asemenea, deseori implicat.

Factori structurali în mobilitatea socială

Pe lîngă calităţile personale ale indivizilor, structura socială de asemenea influenţează mobilitatea socială. În măsura în care există o dezvoltare economică, se creează un număr mai mare de poziţii de statut superior şi devin accesibile mai multe oportunităţi pentru mobilitate socială. De asemenea, progresele tehnologice măresc statutul poziţiilor existente. De pildă, statutul unor funcţionari a fost mărit prin folosirea sporită a calculatoarelor; oamenii care deţin unele dintre aceste poziţii sînt descrişi ca „specialişti în procesarea informaţiilor" şi cîştigă salarii mari. Unii factori individuali în mobilitatea socială pot fi luaţi în considerare şi ca termeni structurali. Ca atare, ei demonstrează combinaţia dintre influenţele structurale şi celc individuale asupra mobilităţii sociale.

Mobilitatea socială în Statele Unite: mit sau realitate?

Posibilitatea de a-ţi îmbunătăţi poziţia socială este o parte a crezului american. Americanii sînt siguri că există posibilităţi considerabile pentru progresul individual. Justifică faptele aceste păreri? În general, răspunsul este da. Mai multe studii (e.g., Blau şi Duncan, 1967; Hanser şi Featherman, 1978) au arătat că aproape 80 % din

bărbaţi au o oarecare mobilitate intergenerațională, în cea mai mare parte ascendentă. Totuşi, o mare parte din mobilitatea ascendentă a fost cauzată de schimbări structurale în societate; mai exact, o explozie de noi posturi pentru gulerele albe şi o sporire a profesiilor de acest tip.

O privire atentă la mobilitatea intragenerațională ascendentă demonstrează că, în loc să imite mitul Horaţio Alger, al trecerii de la „zdrenţe la bogăţii", cea mai mare parte a acesteia a fost relativ mică în magnitudine. Vînzătorii au devenit şefi de etaj, nu vicepreşedinţi regionali.

Nu toate categoriile de indivizi experimentează acelaşi grad de mobilitate socială. Cum s-a arătat mai sus, americanii africani au, în mod tradiţional, mai puţină mobilitate socială decît albii (Pomer, 1986). Acelaşi lucru a fost adevărat şi despre femei. Încă o dată, schimbările recente au redus diferenţele în privinţa mobilităţii între albi şi negri, între bărbaţi şi femei.

Rata generală a mobilităţii sociale în Statele Unite este aproximativ la fel cu cea din societăţile foarte industrializate (Bendix şi Lipset, 1967). Totuşi, mobilitatea socială descendentă de la statutul clasei de sus şi al celei mijlocii din Statele Unite este mai puţin frecventă decît în multe ţări (Fox şi Miller, 1965). Pe de altă parte, pare să fie o mai mare mobilitate pentru clasa muncitoare din Statele Unite decît din alte societăţi industrializate. Această mobilitate a clasei muncitoare contribuie în mod semnificativ la ideea că Statele Unite sînt „ţara posibilităţilor". La rîndul ei, această percepţie accentuează succesul individual şi alimentează imigraţia continuă în Statele Unite.

Tendinţe recente în mobilitatea socială în Statele Unite

De-a lungul celei mai mari părţi a istoriei lor, Statele Unite s-au bucurat de o expansiune geografică şi economică ce au uşurat mobilitatea socială. Însăşi marea depresiune din anii treizeci a avut doar un efect temporar asupra mobilităţii sociale larg răspîndite. Totuşi, recent, creşterea economică s-a încetinit considerabil. Nu numai că locurile de muncă nu au sporit în acelaşi ritm ca în trecut, ci şi

multe industrii (e.g., industria oțelului) au decăzut serios. Astfel, posibilitățile pentru mobilitate socială nu se apropie în nici un domeniu de rata din trecut.

La fel de important, nivelul de trai al multor americani a scăzut în ultimul deceniu sau în ultimele două. Între 1955 și 1973, venitul mediu pe familie în Statele Unite a crescut cu aproximativ 65%; totuși între 1973 și 1986 el a scăzut cu aproximativ 2% (Biroul de Recensământ al Statelor Unite, 1987).

Consecința acestor schimbări a fost încetinirea ritmului mobilității sociale în Statele Unite în ultimii ani. Mai mult, aceasta a dus la o scădere a încrederii tradiționale pe care americanii au avut-o în capacitatea lor de a progresa. Tendințele internaționale în restructurarea economică sînt întrucîtva complexe; anumite zone ale lumii se extind, în timp ce altele se restrîng sau abia se mențin. Chiar acum, locul Statelor Unite în aceste tendințe nu este clar. Astfel, este imposibil de stabilit dacă ritmul mobilității sociale în Statele Unite va continua să încetinească, să rămînă constant sau să se întoarcă la fostul său nivel relativ ridicat.

Clasa socială este un concept multidimensional. Poziția în clasa socială este influențată de resursele economice, de puterea politică și de prestigiul social. Deși aceste variate dimensiuni ale clasei sociale deseori merg împreună (cei bogați au mai multă putere politică și prestigiu decît săracii), aceasta nu este obligatoriu.

Clasa socială în Statele Unite a fost studiată, cerîndu-le membrilor unei comunități să-și stabilească structura de clasă (metoda „reputației"), să identifice clasa din care ei cred că fac parte (metoda „autoîncadrării"), și prin încadrarea individizilor de către cercetători, în clase sociale stabilite dinainte potrivit unor criterii tipice, ocupația, venitul și educația (metoda „obiectivă").

Au fost prezentate scurte portrete ale celor cinci clase sociale importante din Statele Unite: o micuță clasă de sus, o clasă mijlocie de sus relativ mică, o mai mare clasă mijlocie de jos, o clasă muncitoare puțin mai mare și o clasă de jos

oarecum mai mică. Descrierile au fost făcute pe baza venitului tipic și a ocupațiilor găsite în fiecare clasă.

De asemenea, au fost discutate efectele clasei sociale asupra sănătății și longevității, asupra vieții de familie și a practicilor de creștere a copiilor asupra nivelului de educație ce poate fi atins și asupra valorilor și atitudinilor personale.

În final, au fost explorate mobilitatea socială verticală și orizontală intergenerațională și intragenerațională. Au fost examinați factorii individuali care duc la mobilitatea socială – clasa socială, educația, ocupația, rasa și etnicitatea, genul și o varietate de caracteristici personale, cum sînt dezvoltarea economiei și progresele tehnologice. Au fost luate în considerare posibilitățile schimbătoare pentru mobilitatea socială în Statele Unite. S-a ajuns la concluzia că a fost și continuă să fie posibilă o considerabilă mobilitate socială, dar că ea se manifestă mai mult ca ascensiune decît ca o dramă pentru individ.

11

RASA ŞI ETNICITATEA

În acest capitol vom examina rasa şi etnicitatea ca bază a inegalităţii sociale. Vom explora modelul de interacţiune a grupurilor rasiale şi etnice importante şi vom face scurte descrieri ale mai multor grupuri minoritare din societatea americană. Vor fi explorate problemele contemporane ale acţiunilor de afirmare a identităţii şi efectele rasismului şi ale clasei sociale asupra discriminării.

CONCEPTELE FUNDAMENTALE

Rasa şi etnicitatea sînt cuvinte puternice în societatea americană şi în multe alte societăţi. Sensurile lor deseori diferă în funcţie de cine le foloseşte.

Rasa

Printre biologi şi antropologi, deseori prin rasă s-a înţeles un grup de oameni care au o moştenire biologică comună şi pe care o transmit generaţiilor următoare. În acest sens, rasa este deseori definită în funcţie de un ansamblu de caracteristici fizice (e.g., culoarea pielii, structura părului, forma nasului) care a rezultat din adaptările evolutive ale diverselor populaţii la mediul lor fizic.

Categoriile rasiale

Deşi numărul raselor şi subraselor definit în termeni biologici este foarte mare, într-o vreme antropologii au încercat să facă o

oarecare ordine în acest domeniu, folosind trei categorii rasiale principale: *caucazoidă*, cu pielea deschisă şi părul drept sau cîrlionţat; *mongoloidă*, cu pielea gălbuie şi o cută caracteristică în jurul ochilor; şi *negroidă*, cu pielea neagră şi părul des şi creţ. Totuşi, sociologii au arătat că, întrucît diverse populaţii s-au încrucişat (s-au căsătorit şi au avut copii cu oameni din alte rase) timp de mii de ani, nu există rase „pure". Astfel, pentru a defini rasa strict în termeni fizici ar fi inexact şi derutant.

Sociologii tind să socotească *rasa* o categorie de oameni consideraţi asemănători, pentru că au atribute fizice comune. Există părerea că cei cu caracteristici fizice asemănătoare ar trebui să fie luaţi laolaltă. „Rasa", aşadar, este construită social decît determinată biologic. De pildă, mulţi oameni a căror piele este mai deschisă decît a multor oameni clasificaţi „caucazieni" sînt categorisiţi „negri". Definiţia socială mai degrabă decît faptul biologic este caracteristica concepţiei sociologice despre rasă. Părerile despre rasă influenţează relaţiile de rasă în Statele Unite şi pretutindeni mai mult decît „faptele".

Etnicitatea

În timp ce rasa se referă la caracteristicile fizice, etnicitatea se concentrează asupra elementelor culturale. Membrii unui *grup etnic* împărtăşesc o moştenire culturală comună care îi defineşte ca fiind deosebiţi. Aceste trăsături culturale deseori includ originea naţională, limba, religia, practicile şi preferinţele culinare, şi un sentiment al unei moşteniri istorice comune.

Aşa cum este evident, caracteristicile etnice diferă de caracteristicile rasiale prin faptul că sînt învăţate şi transmise din generaţie în generaţie prin socializare. Rasa, pe de altă parte, este indexată biologic şi transmisă genetic. Deşi cele două sînt diferite conceptual, deseori ele sînt legate. De pildă, americanii asiatici sînt consideraţi nu numai ca un grup rasial datorită trăsăturilor lor distinctive, ci şi ca un grup etnic dacă îşi menţin caracteristicile culturale tradiţionale.

Etnicitatea poate fi schimbată mai uşor decît caracteristicile fizice distinctive ale rasei. Oamenilor le este mai uşor să evite etichetarea cu identitatea unui grup etnic decît cu o identitate rasială. În

mod tipic, copiii imigranților adoptă cultura noii lor țări și încearcă să evite etichetarea ca membri ai grupului etnic al părinților.

Grupurile minoritare

În societățile omogene, în care cei mai mulți, dacă nu toți membrii, au o origine comună (cum se întîmplă în micile societăți preindustriale), nu se ridică problema grupurilor minoritare. Totuși, în societatea modernă eterogenă (diferită din punct de vedere cultural), conceptul de grup minoritar a devenit din ce în ce mai relevant. Un *grup minoritar* este format din oameni care împărtășesc un ansamblu de caracteristici fizice sau culturale comune, care îi definesc ca fiind deosebiți de grupul dominant și pentru care deseori îndură dezavantaje sociale.

La fel ca în cazul rasei și etnicității, apartenența la un grup minoritar este un statut atribuit. Uneori este posibilă schimbarea, dar nu este totdeauna ușoară. Mai mult, statutul de grup minoritar încurajează o puternică identificare cu grupul, conștiința apartenenței la un grup distinct, în special cînd membrii săi sînt supuși unui tratament inegal.

Nu toate grupurile minoritare sînt mai mici decît grupul dominant. De pildă, în Africa de Sud grupul alb, cel mai mic, a dominat complet, timp de decenii, populația neagră, mult mai mare ca număr, refuzîndu-i accesul la bogăție, educație și putere politică; din punct de vedere sociologic, populația neagră formează, „grupul minoritar". Chiar în Statele Unite, femeile, care constituie puțin mai mult de jumătate din populație, au unele dintre caracteristicile unui grup minoritar.

Nu toate grupurile minoritare îndură, în mod automat, discriminarea. În unele societăți (e.g., Elveția), drepturile grupurilor minoritare sînt scrupulos protejate. Ele sînt prevăzute în lege și respectate în practică.

Prejudecata

Prejudecata este o generalizare nesusținută, o opinie formulată fără o cercetare serioasă, despre un grup sau o categorie de oameni.

Prejudecata implică ideea că „americanii africani sînt leneşi şi lipsiţi de iniţiativă", că „evreii sînt avizi după bani" sau că „femeile sînt emoţionale". Drept urmare, accasta deseori duce la sentimente negative faţă de aceste categorii socialc. Deşi este posibil să ai o prejudecată favorabilă, conceptul este totdeauna folosit pentru a descrie atitudini negative.

Sursele prejudecăţil

Oamenii dc ştiinţă în domeniul social au dat o deosebită atenţie încercării de a înţelege baza prejudecăţii. Au fost oferite cinci explicaţii majorc.

Stereotipurile, ideile inflexibile ale unei clase dc oameni care se opun schimbării chiar în faţa evidenţei ce le sugcrează falsitatea, sînt o sursă a prejudecăţii. Aceste clasificări generale nu permit individului cu prejudecăţi să vadă diferenţele existente între oameni care pot fi în aceeaşi categorie socială. În acest caz, există tendinţa ca toţi oamenii dintr-o categoric să fie consideraţi la fel.

Personalităţile autoritare au fost descrise ca avînd un ansamblu de trăsături distinctive – conformism, intoleranţă şi nesiguranţă – care îi face să aibă prejudecăţi (Adorno, şi colab., 1950). Aceşti indivizi, consideraţi un produs al unor părinţi reci, distanţi şi severi, au tendinţa de a fi înguşti în păreri, antiintelectuali şi inflexibili. Lor nu le plac diferenţele, îndeosebi cele care pot determina întrebări cu privire la propriile lor caracteristici, activităţi sau afiliaţii de grup.

Procedeul ţapului ispăşitor se referă la aruncarea vinii, pentru propriile eşecuri şi limite, asupra altora mai puţin puternici (Dollard şi colab., 1939). Aceasta se întîmplă mai ales cînd indivizii sînt frustraţi dar nu îşi pot revărsa sentimentele pe adevărata sursă a frustrării, fiindcă este prea puternică sau prea nesigură. Un exemplu foarte bun de acest fel este învinuirea evreilor din Germania pentru dificultăţile economice care au urmat după primul război mondial.

Cultura uneori oferă un ansamblu de atitudini normative împotriva unei anumite clase sau a unor indivizi. Etnocentrismul (vezi Cap. 3) deseori oferă baza culturală pentru prejudecată.

Conflictul social poate fi o sursă pentru prejudecată. Conflictul între popoare deseori duce la prejudecăţi împotriva adversarului, aşa încît să justifice ostilitatea. Protestanţii şi catolicii din Irlanda

de Nord manifestă o prejudecată clară unii față de alții, ca rezultat al conflictului continuu dintre ei. O altă cauză a prejudecății este conflictul economic, cum este între americanii africani și săracii albi, în sud, și între marele număr de „Gastarbeiters" (muncitorii oaspeți aduși de unele țări europene pentru slujbe josnice) și săracii din acele țări.

Nu toți oamenii cu prejudecăți acționează în conformitate cu ideile lor. Prejudecata este o stare a minții, nu o formă specială de acțiune; deși, deseori, ea formează baza pentru comportament.

Discriminarea

Prejudecata se referă la atitudinile și ideile oamenilor, *discriminarea*, la comportamentul lor. Pe scurt, discriminarea constă în tratamentul inegal al oamenilor, bazat pe apartenența lor la un grup sau categorie socială. Tradițional, discriminarea se referă la comportamentul care vatămă obiectul (obiectele) discriminării.

Discriminarea pozitivă

Recent, termenul *discriminare pozitivă* a fost folosit pentru referirea la asigurarea unor avantaje speciale indivizilor doar pentru faptul că aparțin unor categorii sociale. Acest concept, care va fi discutat mai târziu în acest capitol, are implicații politice și rămîne controversat. Termenul *discriminare* în această carte este folosit în sensul său tradițional.

Relația între prejudecată și discriminare este complexă. Oamenii pot avea prejudecăți, fără să facă discriminări împotriva unui grup minoritar, din cauza temerii de constrîngerile legale, din cauza presiunii sociale sau a propriului lor sentiment de dreptate socială. Un exemplu de acest fel este membrul unui club suburban căruia îi displac hispanicii, dar votează pentru primirea lor ca membri din sentimentul că discriminarea este greșită. Alții pot face discriminări fără să aibă prejudecăți, cum este cazul patronilor care e posibil să nu angajeze femei în poziții importante de teamă să nu jignească pe unii clienți importanți care au prejudecăți (e.g., concernul Mobil Oil pentru operațiile sale în Arabia Saudită).

Discriminarea instituțională

Discriminarea nu este nevoie să fie personală. *Discriminarea instituțională* se referă la acțiuni care e posibil să nu fi fost făcute cu intenția de a fi discriminatorii, dar au avut acest efect. De pildă, în Statele Unite, proasta adăpostire și îngrijire medicală, și educația în general inferioară au avut ca urmare incapacitatea americanilor africani de a ajunge în poziții de autoritate, bogăție și influență în lumea organizată. În unele cazuri, refuzarea oportunităților profesionale s-a bazat mai puțin pe prejudecata personală și pe discriminare din partea patronilor individuali decît pe practicile discriminatorii strecurate în însăși structura societății, dar, cu toate acestea, rezultatul a fost discriminatoriu.

MODELE DE INTERACȚIUNE ETNICĂ ȘI RASIALĂ

Interacțiunea între grupuri etnice și rasiale poate lua forme variate. Simpson și Yinger (1985) au identificat șase modele fundamentale.

Asimilarea

Cînd un grup minoritar își modifică modurile de viață și caracteristicile distinctive, pentru a se conforma modelului grupului dominant, sociologii se referă la acest model ca *asimilare*. Cel mai adesea, această schimbare este voluntară și implică vorbirea limbii culturii dominante, schimbarea felului de a se îmbrăca și chiar a numelor de familie. Acest model este caracteristic copiilor imigranților.

Totuși, uneori, asimilarea unui grup este făcută forțat. De pildă, recent Bulgaria a încercat să elimine identitatea etnică a cetățenilor de origine turcă, minoritate ce reprezintă 12% din populație, forțîndu-i să-și schimbe numele islamice în unele slave și eliminînd orice referiri la ei din cărțile de istorie bulgărești.

Statele Unite au un model mixt. Pe de o parte, ele scot în evidență rolul lor de „creuzet", asimilînd diversele și variatele culturi ale

imigranților într-o cultură comună. Pe de altă parte, în Statele Unite există mari enclave de diversitate culturală neasimilată. Asimilarea și menținerea modelelor tradiționale coexistă în societatea americană de cel puțin un secol.

Modelul de asimilare discutat mai sus se referă la schimbări în practicile culturale și ale identității și este, în primul rînd, aplicabil analizei grupurilor etnice. Asimilarea rasială este mai grea, din cauza dificultății schimbării caracteristicilor fizice care formează baza definirii categoriilor rasiale. Asimilarea rasială se bazează, în mare măsură, pe căsătorii între persoane de rase diferite, ceea ce reduce caracterul distinct al categoriilor rasiale.

Pluralismul

Modelul în care toate grupurile etnice și rasiale își mențin identitățile distinctive și se bucură de o poziție socială relativ egală este numit *pluralism*. Societatea americană prezintă unele caracteristici ale pluralismului. Cele mai multe orașe mari au cartiere distincte care reflectă natura pluralistă a cetățenilor lor. Pînă la un punct, legea apără drepturile diferitelor grupuri etnice și rasiale. Totuși, refuzul de a permite mormonilor să practice poligamia (căsătoria cu mai multe femei; vezi Cap. 13) este o demonstrație a limitelor pluralismului în Statele Unite.

Poate cel mai reușit exemplu de pluralism se găsește în Elveția. Acolo, grupurile etnice mari de francezi, germani și italieni trăiesc în relativă armonie și egalitate. Cei mai mulți elvețieni vorbesc cel puțin două dintre cele patru limbi naționale ale țării; astfel, toți reușesc să comunice unul cu altul. De asemenea, mica sa întindere și relativa stabilitate economică au contribuit la realizarea pluralismului în Elveția.

Segregația

Segregația implică separarea fizică și socială a diferitelor grupuri rasiale și etnice. Segregația poate fi voluntară sau involuntară.

Segregația voluntară se produce în majoritatea marilor orașe din Statele Unite. Diferite grupuri etnice au creat cadre culturale distincte în care se simt confortabil și își practică propria cultură. Segregația voluntară are loc și în afara marilor orașe, cum este cazul amișilor în Pennsylvania.

Totuși, segregația este, deseori, involuntară. Cel mai elocvent exemplu este sistemul apartheidului din Africa de Sud. Acolo, negrii și albii trăiesc, se socializează în lumi complet separate. Pînă recent, negrilor li se permitea accesul în zonele albe doar ca să lucreze, iar cînd terminau lucrul, trebuiau să se întoarcă în propriile lor comunități.

Constituirea de „patrii" separate pentru negri, în care trăiau și își desfășurau viața socială, îi despărțea efectiv de societatea albă sud-africană.

Statele Unite nu sînt imune la acest model. Pînă în anii '60, exista segregația oficială în Sud și segregația neoficială în Nord. În Sud, nu numai că existau cartiere rezidențiale segregate, ci, de asemenea, facilități publice, inclusiv restaurante, stații de autobuz, băi și chiar fîntîni. Astăzi, în ciuda ilegalității discriminării fățișe, în marile orașe americane segregația rasială este încă foarte larg răspîndită (Calmare, 1986), chiar dacă o majoritate de americani africani ar prefera să trăiască în cartiere integrate (Centrul de Cercetare a Opiniei Naționale, 1987: 171).

Dominația

În modelul social numit *dominație*, grupul dominant își folosește puterea ca să mențină controlul asupra grupurilor minoritare, acordîndu-le putere mică și libertate puțină. Acest model este evident în îndelungata dominație sovietică a statelor baltice, Estonia, Letonia și Lituania cu toate că acesta se schimbă în prezent. Deși acest exemplu special de dominație nu implică segregație, cele două deseori merg mînă în mînă (e.g., Africa de Sud). Din ce în ce mai mult, opinia mondială face dificilă menținerea dominației fățișe și a represiunii minorităților culturale.

Transferul populației

O soluție la deosebirile dintre grupuri este *transferul populației*, strămutarea uneia dintre părțile rivale. De pildă, în 1972, tuturor asiaticilor li s-a ordonat să părăsească Uganda, o țară africană neagră în care aceștia trăiseră de generații. Ostilitatea dintre hinduși și musulmani în India a dus la crearea a două țări diferite, India și Pakistan, în 1947, și la recolonizarea unor mari populații.

Ciprul este împărțit în mod asemănător între cei de origine turcă și cei de origine greacă. Libanul este împărțit în zona ereștină și musulmană, iar zona musulmană este împărțită între musulmanii sunniți și musulmanii șiiți.

Anihilarea

În mod clar, modelul extrem de relații între diferite grupuri rasiale și etnice este ca unul, cel dominant, să-l anihileze sau elimine pe celălalt, pe cel minoritar. *Genocidul* constă în exterminarea unei clase de oameni de către alta; aceasta a fost „soluția finală" a naziștilor la problema evreilor din Germania. Oribila exterminare a șase milioane de evrei în Europa în timpul celui de-al doilea război mondial nu este singurul exemplu. O mare parte din colonizarea Americii Latine și a Africii de către puterile europene, începînd din secolul al XVI-lea, s-a bazat pe eliminarea populațiilor autohtone și pe acapararea resurselor și a țării lor. În timpul secolului al XIX-lea, în Statele Unite, multe ziare au cerut anihilarea unor triburi întregi de americani autohtoni.

DIVERSITATEA ETNICĂ ȘI RASIALĂ ÎN STATELE UNITE

Istoric, grupul dominant în societatea Statelor Unite a fost format din protestanți anglo-saxoni albi (în general, numiți WASP), cei care au emigrat spre aceste ținuturi din Marea Britanie. Deși nu mai constituie o majoritate numerică (ei formează aproximativ

25% din populație), ei au modelat, în mare măsură, natura societății americane și dețin pozițiile importante în structura puterii. Totuși, Statele Unite sînt considerate, și sînt într-adevăr, țara unei diversități etnice și rasiale considerabile.

Americanii africani

În afară de cîteva țări africane, Statele Unite au cea mai mare populație de „negri" din lume. Negrii formează aproximativ 12% din populație și, în ultimii ani, au fost grupul minoritar cel mai protestatar.

Primii negri au fost aduși în Statele Unite de olandezi în 1619. Ei erau fie sclavi, fie servitori cu contract cărora li se cerea să lucreze o anumită perioadă de timp ca să-și plătească costul transportului.

Prima lege care a legalizat sclavia a fost votată în Virginia în 1661 și a fost abolită oficial pe plan național prin Proclamația de dezrobire a lui Lincoln din 1863 și votarea Amendamentului al treisprezecelea în 1865, deși statele din Nord au început să o scoată în afara legii începînd cu 1780. Totuși, legile „Jim Crow" din Sud au păstrat segregația rasială și cetățenia clasa a doua pentru americanii africani pînă în anii șaizeci. Segregarea rasială informală mai persistă și astăzi.

Cei mai mulți americani africani au trăit în Sudul rural pînă la primul război mondial, cînd mulți au migrat în orașele din Nord, în căutare de slujbe. În același timp, un mare număr de imigranți europeni proaspăt sosiți concurau pentru aceleași slujbe. Acest conflict economic a dus la o continuă discriminare împotriva americanilor africani, de data aceasta fără sprijinul legal de care se bucura în Sud, dar la fel de demoralizantă și distructivă.

Deși *Brown Versus Ministerul Educației*, cazul Curții Supreme din 1954 care a dus la desegregarea formală a educației publice, a fost un eveniment important în istoria relațiilor rasiale din Statele Unite, anii '60 au fost punctul real de cotitură. În timpul acestui deceniu, mișcarea pentru drepturile civile a ajutat atît la înfrîngerea legilor segregaționale din Sud, cît și la votarea legilor drepturilor civile, care reduceau discriminarea față în slujbe și la accesul la facilitățile publice. Legea drepturilor de vot a dus la alegerea mai multor americani africani în posturi politice importante.

Recent, tabloul este mixt. Din ce în ce mai mulți tineri africani americani culți și-au dobîndit educația și cunoștințele necesare pentru a obține slujbe mai bune. Drept urmare, se dezvoltă o clasă mijlocie. Pe de altă parte, mulți, dacă nu cei mai mulți, încă sînt șomeri sau prinși în slujbe prost plătite și fără viitor. Fuga multor albi în suburbii a lăsat mulți americani africani izolați în mahalalele sărăcăcioase ale marilor orașe, locuri în care se dezvoltă criminalitatea și abuzul de droguri. Presiunile economice au redus fondurile guvernamentale pentru serviciile publice (în special pentru sănătate, educație, pompieri, poliție și transportul în comun) care afectează cel mai mult pe cei din interiorul orașelor mari.

În ciuda cîștigurilor recunoscute în ultimele trei decenii, calitatea vieții americanilor africani continuă să fie mai grea decît a albilor și chiar a altor grupuri minoritare.

Americanii hispanici

Americanii hispanici sînt foarte variați în etnicitate și cultură. Deși mulți își au rădăcinile în cultura spaniolă, cei mai mulți au origine spaniolă, africană și americană autohtonă. Americanii hispanici constituie cel puțin 6% din populația Statelor Unite. Cifra lor exactă este nesigură, din cauza numărului mare de „străini fără acte", cunoscuți ca imigranți ilegali.

Populația americanilor hispanici crește foarte repede, din două motive: (1) numărul mare de femei americane hispanice de vîrstă potrivită pentru a rămîne însărcinate și (2) rata ridicată de imigranți legali și ilegali, determinată de apropierea țărilor latino-americane de Statele Unite, și de multele familii americano-hispanice care își încurajează prietenii și rudele să imigreze, în același timp netezind calea pentru cei nou-veniți. Este foarte probabil, avînd în vedere faptul că numărul lor crește, ca în următoarele decenii americanii hispanici să depășească numărul americanilor africani, ajungînd cel mai mare grup minoritar din țară.

Americanii mexicani (chicanos)

Concentrați în mare măsură în partea de sud-est, chicanos formează cele mai mari grupuri de americani hispanici. Mulți chicanos

sînt descendenți ai primilor coloniști mexicani în Statele Unite, dar alții sînt de dată mai recentă. Mexicanii au fost totdeauna considerați o sursă de muncă convenabilă, ieftină și productivă, în special pentru marile ferme din sud-vest. Mulți sînt muncitori agricoli nomazi. Totuși, mecanizarea agriculturii a redus cererea de muncitori agricoli, determinîndu-i pe chicanos să migreze spre așezările urbane, unde se presupune că găsesc slujbe.

Totuși, mediul urban nu a fost ospitalier cu chicanos. Mulți trăiesc în ghetouri urbane („barrios"), unde au cam două treimi din venitul mediu al albilor. Așa cum este obișnuit în mahalalele urbane, relativ puțini primesc educația necesară pentru a-și îmbunătăți soarta; doar cam un sfert din chicanos și-au terminat școala medie. Chicanos și-au menținut limba și identitatea etnică și exercită o presiune considerabilă pentru a avea educație bilingvă (în engleză și spaniolă) în școlile publice.

Portoricanii

Insula Porto Rico a fost cedată Statelor Unite în 1898 după războiul americano-spaniol, iar portoricanilor li s-a acordat cetățenia Statelor Unite în 1917. Cam jumătate din cele 2 milioane de portoricani din această țară locuiesc în barrios-urile din „Harlemul Spaniol" din New York City. Și ei au încercat să-și mențină identitatea etnică și limba, care, cuplate cu pielea lor tipic închisă la culoare, au determinat prejudecăți considerabile și discriminare împotriva lor.

Mulți portoricani nu o duc bine în Statele Unite. Venitul lor mediu pe familie este cam jumătate din cel al americanilor în ansamblu. Mulți din cei care se întorc în Porto Rico după o perioadă de ședere în Statele Unite intenționează să revină în viitor.

Americanii cubanezi

Americanii cubanezi formează al treilea mare grup de americani hispanici din Statele Unite; sînt cam jumătate din numărul americanilor portoricani. Majoritatea americanilor cubanezi au venit în Statele Unite ca rezultat al revoluției cubaneze din 1959 condusă de Fidel Castro. Cei mai mulți s-au stabilit în Miami, aproape de casă. Spre deosebire de celelalte două grupuri de americani hispa-

nici, aceşti imigranţi au provenit în principal din clasa mijlocie; erau educaţi şi mulţi aveau o profesiune. Ei s-au adaptat bine la noul mediu social şi au devenit o forţă politică şi economică puternică în Miami. Venitul lor mediu este considerabil mai mare decît cel al celorlalte două grupuri şi aproape egal cu venitul general din Statele Unite.

Un al doilea val de imigranţi cubanezi a sosit în 1980. Cunoscuţi ca oamenii de pe ambarcaţiunea Mariel, mulţi dintre ei erau săraci şi fără vreo calificare; unii fuseseră recent eliberaţi din închisori şi din instituţii pentru boli psihice. Lipsindu-le educaţia şi calificările profesionale ale imigranţilor cubanezi veniţi în primul val, mulţi din acest grup nu au prosperat. Ei au fost primiţi cu ostilitate considerabilă, chiar de către cubanezii veniţi mai înainte, care îi considerau o ameninţare la cîştigurile deja obţinute.

Americanii asiatici

Deşi numeric un grup foarte mic, aproximativ 5 milioane de oameni (2% din populaţie), americanii asiatici s-au descurcat foarte bine din punct de vedere economic. Atît nivelul lor educaţional mediu, cît şi venitul lor mediu sînt mai ridicate decît cele ale americanilor în ansamblu. Ei formează grupul minoritar care se dezvoltă cel mai rapid în Statele Unite în prezent. Grupul este format, aproximativ în cifre egale, din oameni de origine chineză, japoneză şi filipineză. Lor li se alătură din ce în ce mai mulţi coreeni şi vietnamezi.

Americanii chinezi

Primii imigranţi asiatici au sosit în Statele Unite cam pe vremea goanei după aur în California, în 1849. Avînd tendinţa de a se stabili pe Coasta de Vest, ai au constituit forţa de muncă ieftină şi rentabilă pentru americanii care s-au dus în Vest. În partea a doua a secolului al XIX-lea, o depresiune gravă i-a determinat pe imigranţi şi pe americani deopotrivă să concureze pentru slujbe puţine. Bucurîndu-se de o slabă protecţie legală, imigranţii au dus-o rău.

Pentru a combate efectele discriminării, americanii chinezi din zonele urbane au înfiinţat organizaţii de autoajutorare şi reţele de

rudenii. Oricum, aceste rețele au descurajat asimilarea și i-au încurajat pe chinezi să-și păstreze limba și identitatea etnică.

Al doilea război mondial a însemnat o schimbare importantă pentru americanii chinezi. Datorită lipsei forței de muncă, ei au reușit să obțină slujbe mai bune, astfel începînd călătoria asimilării în cultura americană. Fără restricțiile inițiale, care, în general, le dădeau dreptul să lucreze în spălătorii și restaurante, chinezii americani au început să se bucure de o mobilitate socială considerabilă. Totuși, mulți americani chinezi nu au atins același grad de succes ca grupul în ansamblu și rămîn prinși în ghetourile cartierelor chinezești. Recenta izbucnire a luptelor între bande și a violenței din cartierul chinezesc al New York-ului evidențiază schimbarea calității vieții în cadrul comunității americane chineze.

Americanii japonezi

Japonezii au imigrat în Statele Unite puțin mai tîrziu decît chinezii și au rămas în mare măsură pe Coasta de Vest. Întrucît japonezii au avut un mai intens contact anterior cu americanii decît au avut imigranții chinezi, ei au reușit să se asimileze mai ușor. De asemenea, ei au avut posibilități mai mari să se angajeze în agricultură, în loc să alerge după slujbe în orașe. Totuși, ostilitatea a rezultat din încercarea lor de a cumpăra terenuri arabile și a dus la impunerea unor restricții legale împotriva lor.

Cel mai devastator pentru americanii japonezi a fost tratamentul ce li s-a aplicat de Statele Unite după ce Japonia a bombardat Pearl Harbor în 7 decembrie 1941. Peste 90% din toți americanii japonezi au fost „strămutați" în lagăre de internare militare, înconjurate cu garduri din sîrmă ghimpată și cu paznici înarmați. Guvernul Statelor Unite a justificat aceste acțiuni susținînd că acești americani japonezi ar putea fi agenți acoperiți pentru Japonia. Mulți recunosc acum că strămutarea forțată a americanilor japonezi a fost un act îndreptat împotriva unei întregi categorii de oameni și că, probabil, a fost motivată mai mult de rasism decît de considerente serioase de securitate.

După al doilea război mondial, americanii japonezi au început să prospere. Insistența lor tradițională asupra educației și a muncii intense a dat roade. Ei au avut un nivel de educație mai ridicat decît

americanul mijlociu şi un venit mediu pe familie mult mai mare. Totuşi, succesul economic recent al Japoniei a redeşteptat vechile ostilităţi care pot fi, din nou, îndreptate împotriva americanilor japonezi.

Americanii filipinezi

Filipinezii au fost consideraţi supuşi americani din 1898, cînd Insulele Filipine au devenit posesiune americană, pînă în 1935, cînd şi-au cîştigat independenţa. Mulţi filipinezi au început să imigreze în Statele Unite în anii douăzeci, ca să satisfacă cererea de forţă de muncă ieftină a pomicultorilor din California. Schimbările intervenite în legile de imigrare în 1965 au dus la o dublare a populaţiei americane filipineze în deceniul următor. Această rată a creşterii sugerează că ei ar putea deveni în curînd grupul cel mai mare de americani asiatici. Cei mai mulţi sînt bine educaţi şi s-au stabilit în zone urbane, unde îşi pot folosi cu succes considerabilele abilităţi profesionale.

Americanii băştinaşi (indienii)

Nici un grup minoritar din Statele Unite nu a fost tratat atît de rău ca băştinaşii americani. Pămînturile le-au fost luate de guvern şi foarte mulţi au fost ucişi în timpul cursei pentru expansiunea spre Vest. Le-a fost distrusă cultura, iar ei au fost îngrămădiţi în rezervaţii şi trataţi ca „pupili" ai statului (adică, copii care nu puteau avea grijă de ei înşişi). Aproximativ două treimi din americanii băştinaşi locuiesc acum în rezervaţii sau aproape de ele. Au o rată de şomaj ridicată – mai mult de 50% în unele zone. Puţini americani băştinaşi dobîndesc educaţia necesară pentru a obţine slujbe mai bune şi mai stabile.

Mai puţin de 4% dintre ei au terminat opt clase. Rata lor de alcoolism este cam de opt ori mai mare decît media naţională. Rata sinuciderii este dublă faţă de cea a americanilor în ansamblu.

Recent, americanii băştinaşi s-au organizat mai bine şi au devenit mai combativi. Unele triburi au cerut să li se restituie pămînturile luate sau să li se dea compensaţii. Multe dintre aceste terenuri conţin

vaste resurse de petrol, apă și minereuri. Multe comunități de americani băștinași sînt presate din interior să reziste asimilării și să-și păstreze culturile tradiționale. Renașterea interesului față de cultura americană băștinașă, pretutindeni în Statele Unite, poate ajuta acest efort.

Etnicii albi

Termenul „etnicii albi" a fost folosit recent pentru a-i numi pe americanii albi a căror origine este în alte zone europene decît în Marea Britanie. Ei sînt „ne-WASP-ii". Etnicii albi constituie o populație diversă. Printre ei se află italieni, polonezi, scandinavi, germani, armeni, greci, irlandezi și multe alte neamuri. Ei tind să se strîngă în comunități separate sau în cartiere orășenești. Exemple sînt sudul Bostonului, care, în mare măsură, este format din americani irlandezi, și partea de nord a Bostonului, care este dens populată cu americani italieni. Americanii polonezi sînt concentrați în Chicago și în jurul lui, americanii scandinavi, în Minnesota, iar americanii germani, în Pennsylvania. Deși grupurile etnice albe au fost totdeauna caracterizate printr-un sentiment de coeziune, ele au trecut printr-o mișcare puternică de trezire etnică și mîndrie, după alte grupuri minoritare, în special cel al americanilor neagși. Ele au început să se bucure de cîștiguri politice și sociale, ca un rezultat al mișcării pentru drepturile civile din anii șaizeci. La unii oameni, această mîndrie etnică a reprezentat o formă de reacție bruscă, determinată de tratamentul preferențial de care au început să se bucure americanii africani și americanii hispanici la vremea aceea. La alții, mîndria etnică pur și simplu a reprezentat un interes reînnoit pentru identitatea etnică și pentru cultura etnică. Pentru a înțelege prezența puternică a mîndriei etnice în viața americană, este nevoie doar să luăm în considerare numărul de grupuri etnice care organizează anual parăzi importante în New York și în multe alte orașe mari. Multe grupuri simt că mîndria lor este justificată de progresul substanțial pe care l-au făcut, trecînd din fabricile și magazinele de dulciuri, locurile de muncă ale părinților și bunicilor lor, la slujbe cu un statut superior, mai stabile și mai bine plătite.

Mulți imigranți au sosit pe aceste țărmuri spre sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Mulți dintre aceștí

imigranți nu au dorit nimic mai mult decît să fie asimilați în cultura americană. Deseori, ei au insistat pe lîngă copiii lor ca să vorbească doar limba engleză în casă și și-au schimbat numele, ca să sune mai „americănește".

PROBLEME CONTEMPORANE ÎN RELAȚIILE ETNICE ȘI RASIALE

Rasismul

Rasismul constă în ideea că o categorie rasială este inerent superioară alteia. Ideologia rasismului oferă baza morală pentru discriminare. Istoria colonialismului vestic se bazează pe rasism. Populațiile zonelor colonizate, deseori percepute ca fiind la un stadiu inferior de dezvoltare, au fost considerate inferioare din punct de vedere biologic. Drept urmare, nu se considera necesar să le trateze cu amabilitatea obișnuită, cerută între egali.

Filozofia politică a lui Adolf Hitler s-a concentrat în jurul pretinsei superiorități a rasei „ariene" (prin supoziție, compusă din caucazieni de origine neiudaică, dintre care bărbatul înalt, blond, cu pielea deschisă la culoare și ochii albaștri era considerat idealul) și a dreptului ei de a conduce lumea. Noțiunea de rasă pură „ariană" este o ficțiune biologică; nu există o asemenea rasă. (Hitler însuși era scund, cu pielea de culoare închisă și cu părul negru).

Rasismul a jucat un rol important în istoria Statelor Unite. Africanii au fost aduși aici ca sclavi și tratați ca ființe inerent inferioare. Cînd în țară au venit mulți asiatici, ei au întîmpinat atitudini similare. Americanii băștinași erau tratați în mod obișnuit ca fiind inferiori. Toate aceste cazuri de rasism par să fie bazate pe factori economici. Se pare că rasismul deseori a servit intereselе economice ale populației dominante. Celor considerați inferiori li se puteau da (sau, ca în cazul sclaviei, forțați să lucreze) slujbe prost plătite și umile, pe care, dacă ar exista posibilitatea alegerii, cei mai mulți oameni nu ar fi dispuși să le accepte. Ideologia rasismului – inferioritatea ine-

rentă – a oferit justificarea pentru această exploatare. A fost nevoie de războiul civil, de amendamente constituționale și de legislație pentru a desființa rasismul, susținut legal, din Statele Unite.

Pe lîngă forma subiectivă descrisă mai sus, rasismul are o formă instituțională. *Rasismul instituțional* se referă la practicile organizatorice care au ca efect tratarea inegală a grupurilor rasiale. Rasismul instituțional este deseori evident în concursul de angajare, care, deseori, îi descalifică pe cei care sînt diferiți, inclusiv diferiți rasial, deoarece, „nu sînt potriviți" sau nu sînt „unul de-ai noștri".

Acțiunea afirmativă

Reacția societății la rasismul personal și instituțional a fost dezvoltarea unei politici de *acțiune afirmativă*, care constă în practica stabilirii de obiective și programe pentru mărirea numărului membrilor grupurilor minoritare în organizații ca: afaceri comerciale, posturi guvernamentale și instituții educaționale. În ciuda părerii unora că acțiunea afirmativă duce la angajarea indivizilor mai puțin calificați sau subcalificați, acțiunea afirmativă nu pretinde o asemenea acțiune și nici nu duce în mod obișnuit la așa ceva; ea vrea să se asigure că cei excluși în trecut sînt acum incluși în cursul general al vieții economice, sociale și educaționale. Forma exactă a acțiunii afirmative necesare se schimbă după împrejurări.

Nu toți oamenii acceptă conceptul de acțiune afirmativă. Unii au văzut în acțiunea afirmativă o *discriminare pozitivă* sau o acțiune dăunătoare intereselor oamenilor albi care, poate, nu au un trecut de prejudecăți și discriminare rasială. Apărătorii acțiunii afirmative susțin că guvernul are dreptul și îndatorirea de a acționa împotriva rasismului instituțional și a discriminării cu mijloace *instituționale*. Dezbaterea continuă și în prezent.

Rasa, etnicitatea și clasa socială

Într-o importantă carte intitulată *The Declining Significance of Race*, Wilson (1978) afirmă că situația americanilor africani a devenit mai puțin o chestiune de discriminare rasială decît de clasă

socială, deşi el recunoaşte că cele două sînt profund împletite. El îşi concentrează analiza asupra schimbărilor economice necesare pentru a îmbunătăţi soarta americanilor africani. Wilson îşi continuă studiul structural al americanilor africani din interiorul oraşelor în cartea sa mai recentă (Wilson, 1987), *The Truly Disadvantaged: The Inner City, the Underclass, and Public Policy.*

Lucrarea lui Wilson a fost deseori greşit interpretată cum că ar afirma că rasa nu mai este un factor în societatea americană. El crede că discriminarea rasială încă există, dar că clasa socială a devenit din ce în ce mai importantă. Deşi a existat o creştere dramatică a clasei mijlocii de americani negri, aceasta încă constituie un grup proporţional mai mic decît americanii în ansamblu. În timp ce se apreciază că clasa mijlocie de americani negri formează 20% din toţi africanii americani din Statele Unite, clasa mijlocie cuprinde între 35 şi 45% din întreaga populaţie. De asemenea, chiar atunci cînd sînt comparaţi americanii africani şi albi din aceeaşi clasă socială, albii au venituri mai mari şi o mai bună calitate a vieţii (Landry, 1987).

Astfel, americanii africani par dublu handicapaţi. Ei suferă din cauza rasismului, unor persoane şi cel instituţional, şi din cauza efectelor poziţiei lor de clasă. Acelaşi lucru este, după cîte se pare, adevărat pentru americanii hispanici şi pentru americanii băştinaşi, dar nu şi pentru americanii asiatici, care au o poziţie de clasă superioară membrilor altor grupuri minoritare discutate mai sus. Cînd condiţiile se îmbunătăţesc, competiţia între diverse grupuri se reduce şi, o dată cu ea, scade discriminarea. Pe de altă parte, cînd condiţiile economice se înrăutăţesc, se produce contrariul.

În acest capitol a fost discutată problema rasei şi cea a etnicităţii. Deşi rasa are anumite caracteristici fizice, fundamental ea este definită social. Datorită căsătoriilor constante între rase, nu există rase „pure". Grupurile etnice sînt definite în raport de diferenţele culturale mai degrabă decît cele fizice. Grupurile minoritare constituie o trăsătură a societăţii americane şi deseori servesc ca bază pentru prejudecată (o atitudine faţă de o anumită categorie de indivizi) şi discriminare (un

model de comportament care duce la tratamentul inegal al membrilor unei anumite categorii).

Au fost identificate diferitele modele de interacțiune etnică și rasială în societate: asimilarea (intrarea în grupul dominant), pluralismul (păstrarea caracteristicilor grupului și egalitatea între toate grupurile), segregația (separarea fizică și deseori inegală), dominația (controlul majorității asupra grupurilor minoritare), transferul de populații (strămutarea unuia dintre grupuri) și anihilarea (e.g., genocidul).

Au fost descrise, pe scurt, mai multe grupuri minoritare. A fost explorată importanta problemă a rasismului atît în forma lui individuală, cît și instituțională. Reacția societății la rasismul instituțional a fost aceea de a dezvolta programe de acțiune afirmativă, în ciuda opoziției unora care numesc această politică discriminare pozitivă. În final, au fost discutate contribuțiile relative ale rasei și ale clasei sociale la discriminare, cu concluzia că ambele încă mai joacă un rol.

12

GENUL ŞI STRATIFICAREA DUPĂ VÎRSTĂ

Sexul şi vîrsta sînt reperele universale pentru stratificarea socială în toate societăţile. În acest capitol vom discuta relaţia între conceptul biologic de sex şi conceptul sociologic de gen. Vom examina deosebirile între bărbaţi şi femei şi sursa acestor deosebiri. De asemenea, i se va acorda atenţie problemei sexismului, precum şi reacţiilor faţă de sexism.

Va fi analizat rolul vîrstei în societatea americană. Va fi explorată inegalitatea vîrstelor, ca o replică la sexism şi rasism. Vor fi discutate aspectele biologice şi psihologice, precum şi cele sociale şi culturale ale îmbătrînirii.

SEX ŞI GEN

În toate societăţile, femeile şi bărbaţii sînt trataţi diferit. Aşteptările societăţii în privinţa comportamentului variază după sex. Dar care este această caracteristică pe care se bazează aceste deosebiri?

Sexul: o denumire biologică

Sexul este un concept biologic care constituie baza împărţirii speciei umane în femei şi bărbaţi. Sexul este determinat în momentul

conceperii, cînd ambii părinți contribuie în mod egal la cele douăzeci și trei de perechi de cromozomi care sînt moștenirea biologică a copilului. Una dintre aceste perechi determină sexul copilului. Mama poate contribui doar cu cromozomi X la această pereche, pe cînd tatăl poate contribui fie cu cromozom X, fie cu unul Y. Dacă tatăl contribuie cu un X la X-ul mamei, embrionul care rezultă va fi pereche XX și va fi feminin; dacă tatăl contribuie cu un Y la X-ul mamei, embrionul va fi o pereche XY și va fi masculin.

Diferențele cromozomiale duc la o dezvoltare diferită a țesuturilor și a organelor. Structura fundamentală a unui embrion în curs de dezvoltare va fi feminină dacă țesutul testicular nu produce hormonul testosteron, care duce la dezvoltarea organelor genitale masculine. Astfel, cu o rară excepție, fiecare este, biologic, femeie sau bărbat. Excepția este *hermafroditul*, persoana rară care are o combinație de organe genitale feminine și masculine.

Caracteristici sexuale biologice și secundare

Biologii disting între *caracteristicile sexuale biologice*, necesitatea omului de a se reproduce, și *caracteristicile sexuale secundare*, însușiri naturale diferite ale bărbaților și femeilor (e.g., un șold mai lat și sîni mai mari la femei și un păr mai bogat pe tot corpul și o vigoare mărită la bărbați) care nu sînt direct legate de reproducere. Ambele servesc pentru a face diferența între femei și bărbați.

Genul: o denumire socială

Femela și masculul sînt concepte aplicabile speciei umane și altor specii de animale deopotrivă. Pe de altă parte, *bărbat* și *femei* se referă numai la oameni, fiindcă acestea semnifică *gen*, trăsăturile sociale și culturale pe care diverse societăți le atribuie femelelor și masculilor. Genul este definit social, pe cînd sexul este determinat biologic. Societățile atribuie diverse caracteristici femeilor și bărbaților; totuși, caracteristicile naturale fundamentale ale femeii și ale bărbatului nu variază.

Diferențele între conceptul de sex și cel de gen sînt importante. Cu excepția consecințelor unei chirurgii transsexuale, deosebirile sexuale biologice dintre femei și bărbați nu sînt supuse schimbării. Totuși, deosebirile de gen sînt construcții sociale și sînt supuse schimbării sociale. Modul în care societatea americană, de pildă, definește comportamentul „feminin" poate fi schimbat. De fapt, el se schimbă în mod dramatic de mai bine de jumătate de secol.

CÎT DE DIFERIȚI SÎNT BĂRBAȚII ȘI FEMEILE?

Dovezi biologice

Ambele sexe au hormoni feminini și masculini, dar femeile au mai mulți feminini, iar bărbații au mai mulți masculini. Deși nu este valabil din punct de vedere științific să aplici rezultatele studiilor despre animale ființelor umane, există dovezi că mărimea nivelurilor de hormoni masculini duce la o agresivitate crescută și la o stimulare sexuală a unor animale. Totuși, efectele hormonilor asupra comportamentului femeilor sau al bărbaților variază în mod considerabil atît de la individ la individ, cît și la același individ în momente diferite.

Ca regulă, bărbații sînt mai înalți și mai grei decît femeile și au o putere musculară mai mare. Într-o oarecare măsură, aceste diferențe contribuie la capacitatea bărbaților de a domina femeile. Totuși, dintr-un punct de vedere, femeile pot fi considerate sexul cel mai trainic, deoarece deși sînt concepuți mai mulți bărbați decît femei, mulți dintre ei mor înainte de naștere și la vîrste mai tinere în cursul ciclului vieții. Deși sînt concepuți cam 140 de bărbați și 106 născuți pentru fiecare 100 de femei, această discrepanță dispare pînă ajung pe la douăzeci și cinci de ani și se schimbă total (85 de bărbați pentru fiecare 100 de femei) după vîrsta de șaizeci și cinci de ani. De asemenea, se nasc mai mulți băieți cu malformații decît fete și, după cît se pare, bărbații au mai multe defecte ereditare. Se

pare că femeile suportă mai uşor durerea şi sînt mai rezistente la boli decît bărbaţii.

Pe scurt, există multe dovezi biologice ale deosebirilor dintre bărbaţi şi femei. Unele dintre aceste deosebiri le favorizează pe femei; altele îi favorizează pe bărbaţi.

Dovezi psihologice

Este evidentă existenţa unor deosebiri tipice în comportamentul şi personalitatea bărbaţilor şi ale femeilor. De regulă, bărbaţii tind să fie mai agresivi şi mai activi. Ei prezintă o mai mare înzestrare pentru matematică şi o mai mare pricepere pentru vizualizarea spaţială. Pe de altă parte, există o mai mare probabilitate ca femeile să fie preocupate şi înclinate să aibă grijă de alţii. Ele sînt mai emoţionale şi mai verbale.

Deşi nu se dispută existenţa acestor deosebiri, precum şi a altora, între bărbaţi şi femei, este foarte greu de stabilit dacă ele au o bază biologică sau sînt învăţate. Studiile despre adulţi nu sînt de ajutor, deoarece biologia adultului şi învăţarea sînt atît de împletite, încît este aproape imposibil să le separăm. Cercetătorii s-au concentrat asupra copiilor la care învăţarea are loc într-o mică măsură, cînd deosebirile de sex importante, se presupune, pot fi atribuite în mare măsură naturii.

Cîteva studii au arătat tocmai astfel de deosebiri legate de sex la copii. De pildă, băieţii sînt mai activi decît fetiţele, dar fetiţele zîmbesc mai frecvent. Totuşi, chiar în aceste studii, nu este totdeauna uşor să atribui aceste deosebiri pur şi simplu biologiei. O mulţime de dovezi sugerează că, de la naştere, fetele şi băieţii se bucură de un tratament diferit. Băieţii primesc, în general, un tratament mai dur decît fetiţele; de pildă, ei sînt mai des siliţi să stea în genunchi. De asemenea, părinţii sînt mai toleranţi faţă de neastîmpărul lor. În general, fetiţele sînt tratate mai blînd şi cu mai multă afecţiune. Aceste deosebiri în materie de tratament încep în primele săptămîni de viaţă.

O altă metodă de a studia deosebirile sexuale constă în examinarea cazurilor de „atribuire greşită" de sex, în care o persoană de un sex este greşit considerată şi tratată drept o persoană de celălalt

sex. Acest lucru s-a întîmplat sporadic, de pildă, cînd la naştere a existat o diformitate genitală şi un băiat din punct de vedere biologic (fără penis) este crescut ca fată; sau o fată al cărei clitoris (organ genital intern) este mare şi considerat penis este crescută ca băiat. Money şi Ehrhardt (1972) au arătat că copiii pot fi crescuţi să fie oricare gen, indiferent de sexul lor biologic.

Se pare că este un acord că, probabil, există predispoziţii biologice fundamentale care explică deosebirile de comportament al femeilor şi al bărbaţilor. Totuşi, există o variaţie considerabilă în cadrul aceluiaşi grup de sex, precum şi între fiecare grup de sex; multe dintre aceste predispoziţii pot fi eliminate prin învăţarea culturală. Mai mult, diferenţele de comportament existente implică activităţi relativ nesemnificative care nu justifică stratificarea socială după sex (Hyde, 1985).

Dovezi multiculturale

O altă metodă de cercetare constă în studierea dovezilor din diverse societăţi. Dacă deosebirile de gen sînt doar o funcţie a deosebirilor biologice de sex, ar trebui să nu existe nici o variaţie în rolurile genului în diverse societăţi, modelele de comportament, drepturi şi obligaţii fiind definite ca potrivite pentru fiecare sex. Dacă există deosebiri substanţiale în rolurile genului, aceasta sugerează că ele sînt determinate mai mult de cultură decît de biologie.

Repartizarea sarcinilor sociale

Cîţiva antropologi (e.g., Mead, 1935; Murdock, 1937) au studiat repartizarea sarcinilor sociale pe bază de sex. În general, din aceste studii rezultă trei modele clare. Primul, sexul este o bază importantă pentru repartizarea sarcinilor sociale. În majoritatea societăţilor, dacă nu în toate, bărbaţilor şi femeilor li se atribuie diverse roluri sociale. Al doilea, se pare că un număr limitat de sarcini este atribuit cu consecvenţă mai degrabă unui sex decît altuia. Universal, femeilor le revine sarcina creşterii copiilor şi a îngrijirii familiei, activităţi care se desfăşoară în casă. Bărbaţilor li se atribuie sarcini care

presupun o activitate fizică intensă şi drumuri departe de casă, cum sînt vînătoarea şi lupta.

Al treilea, dincolo de acest număr limitat de sarcini consecvent legate de sex, există o variaţie multilaterală considerabilă în rolurile genurilor. Cu alte cuvinte, ceea ce este considerat comportament feminin potrivit într-o societate poate fi considerat potrivit pentru bărbaţi în alta. De pildă, Murdock (1937) a constatat că, în cincizeci şi patru de societăţi, sarcina de a „pregăti solul şi de a semăna în el" a fost „totdeauna" şi „de obicei" îndeplinită de bărbaţi, în cincizeci şi şapte de societăţi a fost îndeplinită de femei, iar în treizeci şi trei de societăţi a fost îndeplinită în mod egal de bărbaţi şi femei.

Dovezile multiculturale sugerează, aşadar, că există cîteva modele multiculturale constante în rolurile sociale, care sînt legate de deosebirile de sex, dar că acestea nu sînt nici predominante, nici inevitabile; de asemenea, există o varietate considerabilă a rolurilor sociale.

Metoda lui Margaret Mead

Poate cea mai dramatică descriere a influenţei culturale asupra comportamentului, deseori considerată exclusiv legată de sex, se găseşte în opera lui Margaret Mead (1935). Ea a studiat trei societăţi din Noua Guinee. Două au vădit o asemănare considerabilă în comportamentul bărbaţilor şi al femeilor. În una, Arapeş, *atît* bărbaţii, cît şi femeile erau cooperanţi, neagresivi şi calzi din punct de vedere afectiv. În alta, Mundugumor, care erau vînători de capete şi canibali, *atît* bărbaţii, cît şi femeile erau egoişti, agresivi şi insensibili faţă de alţii. Pe scurt, bărbaţii şi femeile din Arapeş prezentau ceea ce, în general, este considerat comportament „feminin", iar în Mundugumor bărbaţii şi femeile prezentau un comportament tipic „masculin".

În cea de a treia societate, Tchambuli, existau deosebiri între bărbaţi şi femei, dar acestea erau opuse rolurilor genurilor considerate tipice în societatea americană. Femeile erau dominante, nu purtau podoabe şi erau lipsite de afecţiune; bărbaţii, pe de altă parte, erau supuşi, sentimentali, bîrfitori şi aveau grijă de copii.

ROLURILE GENURILOR

Rolurile tradiţionale ale genurilor şi stereotipurilor

Femeile în casă şi bărbaţii afară ar fi un rezumat exact al rolurilor tradiţionale ale genurilor în trecut. Bărbaţii erau consideraţi obligaţi să lucreze în afara casei şi să cîştige venitul necesar pentru întreţinerea familiei. Ei erau legătura principală între familie şi lumea exterioară. De asemenea, ei erau consideraţi autoritatea în familie şi cei care asigurau disciplina în sînul acesteia. Ei trebuiau să ia hotărîrile importante pentru familie.

Destinul lor era să participe semnificativ la viaţa societăţii, în special la activităţile politice. Politica şi educaţia erau considerate domenii exclusiv masculine.

Femeile, pe de altă parte, trebuiau să-şi dedice viaţa căminului şi copiilor. Sarcinile lor principale erau creşterea copiilor şi grija pentru casă. În timpul liber, ele se angajau în activităţi voluntare şi caritabile în comunităţile lor.

Pe scurt, rolurile genurilor au devenit stereotipe: soţul/tatăl, furnizorul conştiincios, iar soţia/mamă gospodina mulţumită care are mare grijă de soţul şi copiii ei. Stereotipurile personalităţii au dezvoltat, în paralel, aceste roluri. Femeile trebuiau să fie tandre, sensibile faţă de alţii şi grijulii. Ele erau considerate dependente, sentimentale, pasive şi conformiste. Ele nu trebuiau să aibă prea multe cunoştinţe despre mecanică, atletism sau politică. Datorită dedicării căminului şi copiilor, nu era necesar ca ele să aibă cunoştinţe despre complexitatea lumii exterioare; ele se puteau bizui, în mod pasiv, pe soţii lor.

Bărbaţii, pe de altă parte, trebuiau să fie hotărîţi, încrezători în ei înşişi, competenţi şi pricepuţi într-o serie de domenii care le dădeau posibilitatea să aibă succese în lumea „exterioară". Rolurile lor profesionale aveau prioritate faţă de rolurile din familie; deşi această situaţie poate nu era totdeauna preferată, în general, ea era considerată bună pentru familie.

Rolurile genurilor şi stratificarea

Inegalitatea între genuri

O concepţie funcţionalistă Poziţia iniţială a funcţionaliştilor este că, dacă toate sau cele mai multe societăţi prezintă un model de dominantă masculină, atunci acesta este, probabil, funcţional şi avantajos, cel puţin într-o oarecare măsură. Repartizarea diverselor sarcini diferitelor roluri, o diviziune a muncii, este considerată deosebit de eficientă (vezi Birocraţia; Cap. 5). Întrucît diferenţele biologice de sex îi deosebesc deja pe bărbaţi de femei, cele mai multe societăţi îşi fac un capital din aceasta.

Întrucît nou-născuţii sînt neputincioşi, ei trebuie să fie îngrijiţi o vreme. Înainte de apariţia laptelui cu adausuri şi a biberoanelor, alăptarea era esenţială pentru supravieţuire. Însuşi actul alăptării este un act de educaţie şi sprijinire care cere ca mama să stea cu copilul, deseori aproape de casă. Astfel, susţin funcţionaliştii (e.g., Zelditch, 1955) este eficient ca mama să se ocupe de copil şi de casă, lăsîndu-l pe soţ să se ocupe de lumea exterioară.

Funcţionaliştii susţin că această diviziune a muncii este încă eficientă (Parsons şi Bales, 1955). Familia are nevoie de specialişti: un lider *expresiv*, care se preocupă de relaţiile ei interne, şi un lider *instrumental* care pune familia în legătură cu lumea exterioară. Deşi nu este necesar ca femeile să fie conducători expresivi şi bărbaţii lideri instrumentali, diviziunea muncii de mai înainte, care îşi avea originea în biologie, era un sistem eficient şi astfel, uşor de continuat. Deopotrivă de importante, cele două sfere – casa şi lumea exterioară – şi-au impus, tradiţional, diferite grade de prestigiu, prima neinsuflînd la fel de mult respect ca a doua. Astfel, bărbaţilor care au rol instrumental li se acordă mai mult prestigiu şi autoritate decît femeilor care joacă rolul expresiv.

Această concepţie a fost, în general, acceptată pînă recent, cînd criticii au început să o atace că este demodată. Date fiind înlesnirile moderne, limitele de vîrstă mai mari şi numărul mai mic de copii, printre alte schimbări, femeile nu mai trebuie să-şi dedice viaţa relaţiilor interne, expresive în cadrul familiei. De asemenea, schimbarea climatului social şi economic pledează împotriva rolurilor inflexibile fie pentru bărbaţi, fie pentru femei.

O concepție a conflictului Pentru teoreticienii conflictului, argumentul funcționalist este, pur și simplu, o modalitate de a justifica puterea grupului dominant. Indiferent cum au început deosebirile între bărbați și femei în privința puterii, ele au fost menținute, deoarece cei care beneficiază de aceste deosebiri au puține motive să schimbe situația (Colins, 1985).

Teoreticienii conflictului susțin că sursa deosebirilor dintre rolurile genurilor se găsește în inegalitatea economică. Întrucît se consideră că bărbații, în rolurile lor tradiționale, au o mai mare contribuție economică în societate decît femeile, lor li se acordă mai mult prestigiu și mai multă putere. În societățile în care femeile și bărbații contribuie relativ egal la economia societății, inegalitatea dintre genuri este mult mai mică. Blood și Wolfe (1960) demonstrează că și în Statele Unite puterea unei femei în familie este direct legată de contribuția ei economică.

Astăzi, teoria funcționalistă și cea a conflictului sînt într-un dezacord mai mic decît erau în trecut. Mulți teoreticieni ai conflictului acceptă ideea că diviziunea tradițională a muncii după sex a fost, probabil, funcțională cîndva. De asemenea, un număr din ce în ce mai mare de funcționaliști înțeleg că rolurile tradiționale nu mai sînt la fel de funcționale cum ar fi putut fi cîndva.

Rolurile contemporane ale genurilor

Astăzi, rolurile genurilor sînt mai flexibile decît erau în trecut. Deși persistă multe concepții tradiționale despre rolurile genurilor, este permisă și chiar încurajată o variație considerabilă. Mai multe femei fac parte din forța de muncă, iar cuvîntul *menajer* a intrat în limbă. Din ce în ce mai multe organizații prevăd clauze pentru concediu „patern" mai degrabă decît „matern", în cazul nașterilor și a îngrijirii de început a copiilor.

Munca

În ultimii ani, a existat o schimbare remarcabilă în baza economică a inegalității între genuri. În timp ce în 1900 doar 20% dintre femei lucrau în afara casei, în 1987 cifra era în jur de 55% și aproxi-

mativ trei sferturi lucrau toată ziua. Mai mult de jumătate dintre femeile căsătorite fac parte din forța de muncă. Cam două treimi din femeile căsătorite, cu copii de școală și mai puțin de jumătate cu preșcolari, lucrează; cifrele sînt considerabil mai mari pentru femeile divorțate.

Totuși, bărbații și femeile continuă să dea dovadă de deosebiri în privința tipurilor de slujbe pe care le dețin. Femeile predomină în slujbe au fost considerate „feminine": funcționari, comerț și servicii. Bărbații ocupă profesiuni, poziții manageriale și munci calificate. Deși situația se schimbă, segregația tradițională pe bază de sex este destul de obișnuită în lumea profesiilor. Iar femeile cîștigă mai puțin de două treimi din venitul bărbaților în slujbe comparabile, deși deosebirea se reduce.

Educația

Colegiile și universitățile erau exclusiv pentru bărbați. Această situație de asemenea s-a schimbat. Din ce în ce mai multe femei intră în instituții de învățămînt superior; de fapt, în zilele noastre mai multe femei decît bărbați frecventează aceste instituții. Același lucru este adevărat, într-o oarecare măsură, pentru educația postuniversitară. Mai multe femei decît bărbați își iau licența, deși e mai probabil ca bărbații să ia doctoratul în filozofie, care este considerat un mijloc de a ajunge la profesiuni superioare. Această situație de asemenea se schimbă destul de rapid.

Prezența crescută a femeilor în forța de muncă nu a pus capăt segregației sexuale în acest domeniu, și același lucru este adevărat pentru instituțiile de învățămînt superior. Femeile urmează încă școli diferite de bărbați. E mai puțin probabil ca ele să urmeze programe în domeniul științei și al ingineriei și mai probabil să se concentreze asupra disciplinelor umaniste și a științelor sociale. Chiar dacă din ce în ce mai multe femei se înrolează în programe comerciale, cele mai multe diplome în acest domeniu le iau bărbații.

Politica

În Statele Unite, femeile au primit dreptul de vot doar în 1920. Pînă de curînd, puține femei dețineau o funcție importantă electivă sau prin numire. Și această situație s-a schimbat, dar mai rapid la

nivel local decît la nivel național. În prezent, există un mare număr de femei primar și cîteva pe post de guvernator. Se găsesc femei în Congres, iar Geraldine Ferraro a candidat pentru postul de vicepreședinte al Statelor Unite. Dar deși puterea politică a femeilor crește, ea nu este proporțională cu numărul lor din populație.

Gospodăria

Din ce în ce mai mulți soți participă la îndatoririle gospodărești. Totuși, căminul este încă considerat, în primul rînd, domeniul și responsabilitatea femeilor. Sarcinile gospodărești ale soțului tind să se concentreze asupra mașinii familiei, asupra finanțelor, a gazonului și a reparațiilor. Deși multe soții și soți își împart sarcinile gospodărești, descori participarea nu este absolut egală, și multe femei se pomenesc că trebuie să aibă cel mai mult grijă de copii, să gătească, să facă gospodărie și să meargă și la serviciu. Hocbschild (1989) a numit aceasta „schimbul al doilea".

Totuși, efectul complet al naturii schimbătoare a rolurilor genurilor trebuie încă studiat. În mod evident, bărbații participă din ce în ce mai mult, alături de soțiile lor, la îngrijirea copiilor și la treburile gospodărești. Transmiterea noilor concepții despre rolurile genurilor prin socializare (vezi Cap. 6) va duce, probabil, la o creștere a numărului bărbaților care sînt dispuși să accepte responsabilități casnice în viitor.

Socializarea rolurilor genurilor

Familia Rolurile genurilor sînt învățate în cursul socializării. În familie, copiii sînt tratați ca băieți sau fete. Tradițional, băieții trebuie să fie activi, duri și independenți. Fetele au fost învățate să fie blînde, atente și dependente. O parte din această învățătură a fost directă, ca atunci cînd băieții sînt tratați mai aspru decît fetele; o alta a fost indirectă, ca atunci cînd copiii observă comportamentul genului la părinții lor. Deși astăzi familiile folosesc mai puțin hainele albastre tipice pentru băieți și roz pentru fete, există multe dovezi că cele două sexe sînt tratate diferit (Major, 1981).

Grupele de vîrstă Grupele de aceeași vîrstă de asemenea joacă un rol în socializarea genurilor. Activitățile grupelor de băieți și de fete diferă în mod semnificativ (Lever, 1978). La mijlocul

copilăriei (înainte de vîrsta de zece ani și în primii ani ai adolescenței), deseori băieții se angajează în activități de echipă, cum sînt sporturile, în care competiția și regulile aînt extrem de importante. Pe de altă parte, fetele se implică adesea cu mai puține colege în activități mai puțin organizate și mai spontane, care au reguli mai puțin stringente (e.g., săritul corzii, statul de vorbă și cîntatul). Această deosebire se reduce spre sfîrșitul copilăriei și în adolescență.

Școlile Pînă destul de recent, manualele de școală de obicei prezentau băieți și fete în rolurile specifice ale genurilor. De pildă, băieții din povestiri erau activi, iar fetele, pasive; fetele se jucau cu păpuși, băieții cu camioane și soldați. Femeile și bărbații erau prezentați în rolurile părintești caracteristice. Conștientizarea crescîndă a industriei editoriale și a presiunii crescînde asupra ei au dus la o schimbare considerabilă a portretizării rolurilor genurilor în manualele școlare și în materialele didactice.

Programele școlilor secundare au reflectat, în general, rolurile tradiționale ale genurilor. Băieții urmau comerțul și știința, fetele economia casnică și literatura. Din nou, o mai mare conștientizare și o mai mare presiune socială au dus la schimbare. Profesorii și îndrumătorii profesionali, în număr din ce în ce mai mare, îi sfătuiesc pe elevi să urmeze cursuri care îi interesează și care le vor fi folositoare, indiferent de particularitățile genurilor.

Mass-media Mass-media – filmele, cărțile, revistele și, în special, televiziunea – sînt agenți importanți ai socializării (vezi Cap. 6). Nicăieri nu au fost mai consolidate tipurile tradiționale ale rolurilor genurilor decît în mass-media (Busby, 1975). Pînă foarte recent, bărbații erau, de obicei, prezentați ca reprezentanți ai legii, duri și neînfricați, oameni de știință străluciți, doctori specialiști și avocați dibaci. Ei își asumau răspunderi în afară de propriul cămin, unde erau încurcați de provocări simple, cum ar fi mașina de spălat vase și pregătirea unui sandviș cu brînză la grătar. Femeile, pe de altă parte, erau, în general, pur și simplu decorative. Erau drăguțe, supuse bărbaților și deseori țintele comediei. Activitățile lor se concentrau în jurul căminului.

Aceste portretizări stereotipe au început să se schimbe spre sfîrșitul anilor '80, femeile fiind prezentate din ce în ce mai mult în poziții cu responsabilități, ca factori activi în viață, în loc de spectatoare pasive și atrăgătoare.

Goffman (1976) demonstrează efectele practicilor publicității asupra socializării rolurilor genurilor. Ca și televiziunea, publicitatea tipărită a avut un rol important în prezentarea bărbaților și femeilor în ipostaze care consolidau stereotipurile tradiționale.

Bărbații erau făcuți să pară mai înalți și de aceea mai puternici; femeile erau, deseori, arătate întinse în pat sau pe o sofa sau șezînd pe duşumea – un loc subordonat.

SEXISMUL

Ideologia

Schimbările în rolurile tradiționale ale genurilor nu s-au produs fără luptă. Practicile inițiale au reflectat ceea ce a ajuns să fie numit sexism, ideea că un sex (de obicei cel feminin) este, inerent, inferior celuilalt. Sexismul este similar rasismului prin aceea că se referă la o întreagă categorie de indivizi, se bazează pe atribute fizice și reduce probabilitățile economice și sociale ale indivizilor respectivi.

Ideologia sexismului își are originea în părerea că bărbații sînt, în mod natural, superiori femeilor. Sistemele de credință ale majorității religiilor importante ale lumii susțin această idee, deoarece în Vechiul Testament („Binecuvîntat ești Tu, O, Stăpîne Dumnezeul nostru, Rege al Universului, că nu m-am născut femeie"), în Noul Testament („Bărbatul este imaginea lui Dumnezeu și reflectă gloria lui Dumnezeu; dar femeia este reflectarea gloriei bărbatului"), iar în Coran („Bărbații sînt superiori femeilor datorită calităților prin care Dumnezeu le-a dat superioritate").

Sexismul instituțional

Sexismul se aseamănă cu rasismul și prin aceea că are două manifestări: cea personală (individuală) și cea *instituțională*. Cu alte cuvinte, credința în superioritatea increntă a bărbaților este urzită în structura socială și afectează posibilitățile economice și sociale ale femeilor fie că are sau nu scopuri personale.

Unii consideră sexismul instituțional mai distructiv decît sexismul ca atitudine personală. Indivizii care au prejudecăți împotriva femeilor și au atitudini discriminatorii față de ele pot fi înfruntați, iar ideile și acțiunile lor pot fi schimbate. Dar sexismul instituțional, ca și rasismul instituțional, este mai pătrunzător și mai greu de rezolvat ca cel individual. De pildă, poliția și secțiile de pompieri au exclus, în mod tradițional, femeile din rîndurile lor, deși unele femei sînt, fără îndoială, capabile de a îndeplini aceste slujbe. Programele guvernamentale de acțiune afirmativă care se adresează rasismului (vezi Cap. 11) încearcă, de asemenea, să remedicze rezultatele practicilor sexiste de angajare.

Sexismul este intrat adînc în însăși limba societății noastre. De pildă, cînd genul este necunoscut sau neimportant, este folosită forma masculină. Practicile lingvistice ca aceasta arată cît de pătrunzător, dar subtil este sexismul. De cîțiva ani, scriitori și publiciști caută diferite modalități de a elimina sexismul din limbă.

Reacțiile la sexism

Feminismul

O reacție la sexism a fost nașterea *feminismului*, o mișcare socială (vezi Cap. 22) organizată pentru a elimina atitudinile sexiste față de femei. Feminismul atacă ideea că concepțiile tradiționale despre rolurile genurilor sînt naturale și necesare unei societăți eficiente. Feminiștii susțin că stratificarea după gen reduce posibilitățile profesionale și educaționale a peste jumătate din populație și accentuează că aceasta nu este doar discriminatorie, ea este disfuncțională pentru societate, care are nevoie de cît mai mulți oameni educați și calificați fie că sînt bărbați sau femei, ca să ducă la îndeplinire sarcinile necesare.

De asemenea, feminiștii luptă împotriva hărțuielii, oriunde are loc. Femeile relatează, cu o oarecare frecvență, avansuri sexuale nedorite, în special din partea celor care au autoritate la locul de muncă sau în școală. Violul comis de un bărbat cunoscut de victimă *(acquaintance rape)* sau angajat într-o activitate socială, cum ar fi o întîlnire cu victima, constituie o preocupare crescîndă. Feminiștii

cer, cu insistență și urgent, legi și proceduri pentru protejarea femeilor împotriva acestor practici distructive.

Rezistența la feminism

Feminismului i se opun cei care îmbrățișează concepția tradițională a rolurilor specializate pentru bărbați și femei. Unii bărbați se opun feminismului pentru că le amenință influența și controlul. Și unele femei se opun feminismului, îndeosebi cele care au introdus concepția tradițională a rolurilor genurilor în propriul lor comportament al rolului genului și obțin satisfacție din aceasta. Altele se opun feminismului din părerea greșită că toate susținătoarele acestuia urăsc bărbații și încearcă să-i atițe pe aceștia împotriva femeilor și pe femei împotriva lor. Alții nu se opun feminismului, dar critică practicile „sexiste" care îi dezavantajează pe bărbați (e.g., frecventa prezumție că, în caz de divorț, copiii ar trebui să fie dați mamei). Susținătorii feminismului au crescut ca număr și influență în decursul anilor.

VÎRSTA ȘI SOCIETATEA

La fel ca și sexul, vîrsta este o componentă universală pentru atribuirea sarcinilor în societate. Fiecare societate acordă diferite niveluri de prestigiu și acces variat la resursele bazate pe vîrstă. Stratificarea după vîrstă este de aceea la fel de obișnuită ca și stratificarea după sex.

Încărunțirea societății Statelor Unite

În timpul acestui secol, s-a produs o schimbare semnificativă în structura vîrstelor societății americane. În 1900, jumătate din americani erau sub vîrsta de douăzeci și trei de ani (vîrsta medie) și mai puțin de 5% erau mai bătrîni de șaizeci și cinci de ani. În 1990, procentajul americanilor peste vîrsta de șaizeci și cinci de ani a fost mai mare decît dublu față de anul 1990 (aproximativ 12%), iar vîrsta medie a sărit zece ani, la treizeci și trei.

Această îmbătrînire a populației aduce cu ea multe probleme sociale. În sfera profesională, asigurarea folosirii adecvate a tinerilor alături de pensionarea adecvată și satisfăcătoare a bătrînilor, în special cînd condițiile economice se înrăutățesc, este o dilemă care încă nu a fost rezolvată. Trebuie asigurată o asistență medicală adecvată pentru vîrstnici, care apelează mult la acest serviciu. Eficiența sistemului asigurărilor sociale a fost pusă sub semnul îndoielii, deoarece numărul pensionarilor crește mai repede decît pot muncitorii să completeze fondul necesar pentru întreținerea lor.

Relațiile sociale trebuie menținute într-un moment în care moartea și probleme de sănătate reduc rețeaua familiei și a prietenilor construită de-a lungul unei vieți. De asemenea, prezența unei atît de numeroase populații de cetățeni vîrstnici este fără precedent în societatea americană. Ca o consecință, relațiile între tineri, cei de vîrstă mijlocie și vîrstnici se schimbă. Prezența bunicilor o perioadă mai îndelungată decît în trecut și nevoia îngrijirii părinților vîrstnici mai mult timp decît era posibil și necesar în trecut sînt doar două exemple ale schimbărilor care au survenit o dată cu încărunțirea Americii.

O consecință a acestor schimbări în societatea americană a fost dezvoltarea domeniului *gerontologiei sociale*, studiul aspectelor sociale ale îmbătrînirii.

ÎMBĂTRÎNIREA

Schimbările biologice

Cîteva dintre schimbările fizice asociate cu procesul de îmbătrînire sînt pierderea greutății și a înălțimii, încărunțirea părului și zbîrcirea pielii. Oasele devin oarecum mai fragile și se rup mai ușor în accidente, iar artrita (și deseori infirmitatea) este obișnuită. Tulburări care amenință viața, cum sînt problemele cardiace, crizele (de apoplexie sau paralizie) și cancerul, devin mai probabile pe măsura îmbătrînirii. Recent, a crescut preocuparea pentru boala lui Alzheimer (o tulburare serioasă care duce la pierderea crescîndă

a memoriei, la dezorientare și la pierderea unor funcții fizice importante.

Totuși, oamenii îmbătrînesc diferit și nu toți sînt sortiți să sufere de o boală care debilitează. Mulți bătrîni rămîn sănătoși într-un grad rezonabil. Mai puțin de 1% dintre bătrîni sînt țintuiți la pat, iar 70% dintre cei peste șaizeci și cinci de ani afirmă că au o sănătate între „bună" și „excelentă" (Centrul Național pentru Statistica Sănătății, 1987).

Schimbările psihologice

S-a crezut că vîrstnicii suferă aproape totdeauna de deteriorări mentale și intelectuale progresive și importante, o dată cu șubrezirea sănătății. Dovezile actuale sugerează că și această situație este foarte variabilă. Pînă recent, de pildă, se presupunea că puterile intelectuale scad începînd cu vîrsta de douăzeci și cinci de ani. Acum pare clar că nu există o asemenea deterioare universală; de fapt, unele dimensiuni ale inteligenței pot chiar crește o dată cu vîrsta. Acele aspecte ale inteligenței care necesită o coordonare fizică sau învățarea unor materiale noi vădesc un oarecare declin la bătrînețe (Schaie, 1980). Totuși, etaloanele care verifică folosirea cunoștințelor existente nu vădesc aceasta; capacitatea verbală și abilitățile numerice par, de fapt, să crească o dată cu vîrsta (Baltes și Schaie, 1974)

De asemenea, contrar părerii generale, aparent, personalitatea se schimbă puțin o dată cu vîrsta (Neugarten, 1977). Totuși, vîrstnicii par să devină mai introspectivi și mai preocupați de propriile gînduri și sentimente decît înainte. Dar se pare că nu se produc în mod universal schimbări dramatice ale personalității.

Schimbarea culturală și socială

Munca și pensionarea

Pentru mulți, vîrsta duce la pensionare, ceea ce înseamnă o retragere dramatică din activitatea care le-a dat vieții o direcție și un sens. Totuși, pentru unii, problema este mai puțin pensionarea decît

pierderea slujbei, la o vîrstă la care este improbabil să mai găsească o altă ocupație convenabilă.

Resursele economice limitate

Pensionarea sau șomajul forțat deseori provoacă o reducere a venitului. Ajutoarele de la asistența socială sînt și ele limitate, deși acestea nu au fost calculate să acopere integral deficitul rezultat prin pensionare. La această vîrstă mulți au nevoie de mai multă îngrijire medicală, la costuri din ce în ce mai mari. În general, aceste costuri nu sînt acoperite în întregime de asigurarea de sănătate, chiar prin „Medicare și Medicaid" (două programe guvernamentale pentru asigurarea sănătății).

Multe planuri pentru pensionare nu acoperă în mod adecvat creșterile costului vieții, astfel diminuînd puterea de cumpărare a vîrstnicilor. Diferențele de venit, consemnate mai înainte, dintre bărbați și femei cresc pentru vîrstnicii care nu lucrează. În mod asemănător, vîrstnici din grupurile minoritare o duc mai rău decît vîrstnicii, în general.

Izolarea socială

Deși cei mai mulți vîrstnici continuă să ducă o viață socială activă, decesele din sînul familiei și ale prietenilor deseori reduc cercurile sociale. De asemenea, pensionarea și problemele de sănătate pot să-i izoleze pe unii de activitățile sociale. Aceste probleme sînt chiar mai mari pentru cei foarte bătrîni, cei de optzeci de ani sau mai mult. Celor mai mulți oameni le este greu să fie singuri; pentru bătrîni, îndeosebi pentru cei care au probleme cu sănătatea, singurătatea poate fi foarte demoralizantă. Întrucît femeile trăiesc mai mult decît bărbații și întrucît multe femei vîrstnice din zilele noastre au crescut într-o cultură care susținea rolul tradițional al femeii dependente, izolarea socială este chiar mai devastatoare pentru ele.

Maltratarea bătrînilor

În ultimii ani, s-a acordat o atenție deosebită violenței în familie (vezi Cap. 13). Una dintre problemele care a apărut a fost maltra-

tarea bătrînilor *(elder abuse)* de către membrii familiei. Acest comportament abuziv poate lua forma violenței verbale sau fizice, forma exploatării financiare sau a neglijării. Studiile recente sugerează că aproximativ patru procente dintre vîrstnici sînt maltratați, și aceasta este probabil o subestimare, deoarece persoanele care sînt tratate rău refuză să discute o problemă atît de jenantă cu cercetătorii sau cu autoritățile (Clark, 1986).

Tratamentul abuziv pare să fie mai obișnuit în familiile în care bătrînii stau prost cu sănătatea. Unii oameni, încărcați cu grija părinților, găsesc că această povară financiară și psihologică, adăugată la îndatoririle lor față de propria soție și copii, duce la o frustrare considerabilă, care este apoi descărcată pe părinții bătrîni.

INEGALITATEA ÎNTRE VÎRSTE

Discriminarea vîrstelor

Are la bază justificarea tratamentului inegal prin ideea că o categorie de vîrstă este inerent inferioară altor categorii de vîrstă. Asemenea rasismului și sexismului, fundamentul pentru această formă de discriminare își găsește originea în caracteristicile fizice.

Desconsiderarea bătrînilor se bazează pe stereotipuri. Termenul *bătrîn* este folosit pentru a descrie o categorie de oameni mai degrabă decît indivizi. Se face o mică distincție între bătrînii care sînt sănătoși fizic și mental și cei care nu sînt. Deseori, aceste stereotipuri sînt subtile. De pildă, mass-media descoperă prezintă doar persoane tinere și sănătoase în reclame. Cînd în mass-media sînt prezentați oamenii vîrstnici, aceștia vînd un produs celor din categoria lor — în general, ceva pentru ameliorarea sănătății. Punînd accentul pe tinerețe și vitalitate, mass-media sugerează că bătrînețea și bătrînii nu sînt doriți. Această portretizare negativă a oamenilor bătrîni se ameliorează încet.

O teorie funcționalistă

Unii sociologi au considerat că inegalitatea între vîrste își are originea în schimbările produse de industrializare. Aceste schimbări au acordat o mai mare valoare adulților tineri datorită puterii și energiei lor. Bătrînii au fost considerați mai puțin utili societății industriale.

Un exemplu al acestei concepții este *teoria retragerii (disengagement theory)*, formulată de Cummings și Henry (1961), care susține nevoia ca bătrînii să se retragă treptat din pozițiile de responsabilitate socială. Întrucît toți oamenii mor, este avantajos ca ei să fie înlocuiți după o metodă bine rînduită, ca societatea să-și poată continua mersul în mod liniștit. În felul acesta, statutele și rolurile în societate pot persista chiar cînd ocupanții și actorii lor pier.

Cei care susțin această teorie arată că retragerea este avantajoasă și pentru bătrîni. Pe măsură ce capacitățile lor se diminuează, muncitorii care îmbătrînesc, în special în societățile industriale cum sînt Statele Unite, ar primi fără îndoială cu bucurie șansa de a scăpa de unele presiuni pe care profesiunile lor le creează. Atunci, ei ar putea participa la activitățile plăcute ale pensionarilor. Criticii arată că mulți oameni bătrîni sînt foarte fericiți să lucreze și nu vor să renunțe la acest rol, îndeosebi dacă acesta constituie elementul central al vieții lor. Pentru unii, dezavantajele economice ale lipsei totale de ocupație sînt, pur și simplu, prea mari, și unele profesii permit o retragere parțială.

O teorie a conflictului

Teoreticienii conflictului au o părere cu totul diferită. Ei consideră inegalitatea între vîrste un alt exemplu de discriminare împotriva unui grup minoritar. Cei în putere, tinerii și adulții de vîrstă mijlocie, încearcă să-și mențină avantajul. Societățile industriale moderne se confruntă frecvent cu șomajul, iar discriminarea vîrstelor permite ca anumite categorii de vîrstă (bătrînii și cei foarte tineri) să fie ținute în afara pieței forței de muncă, astfel oferind tinerilor și adulților de vîrstă mijlocie o mai mare șansă de a găsi slujbe. De

asemenea, bătrînii sînt consideraţi mai puţin productivi şi, astfel, mai costisitori; prin îndepărtarea lor sînt apărate interesele economice ale celor de la putere. Se susţine că în ţările necapitaliste, i. e., cele ale căror scop nu este profitul (vezi Cap. 17), bătrînii sînt trataţi mult mai bine.

Criticii, ca şi teoreticienii retragerii, susţin că bătrînii trebuie să fie protejaţi şi instituţiile societăţii menţinute, în ciuda mortalităţii umane – iar aceasta reclamă o metodă de pensionare bine rînduită. De asemenea, tinerii trebuie să fie scutiţi de obligaţia de a munci, ca să crească şi să se dezvolte. Alţi critici arată că, ne place ori nu ne place, sistemul economic din Statele Unite trebuie să ţină seamă de costurile forţei de muncă; forţa de muncă neproductivă trebuie făcută mai productivă sau îndepărtată.

O teorie a interacţiunii simbolice

Teoria (substituirii) activităţii (Friedman şi Havighurst; 1954), o alternativă la teoria retragerii, scoate în evidenţă importanţa unui nivel ridicat al activităţii sociale pentru satisfacţia personală şi sentimentul de sine printre bătrîni. Inspirîndu-se masiv din teoria interacţiunii simbolice, teoria activităţii pune accentul pe sentimentul de sine care derivă din statutele pe care oamenii le ocupă şi din rolurile pe care le joacă. Bătrînii nu se deosebesc de oamenii mai tineri; ei nu ar trebui trataţi diferit. Susţinătorii acestei teorii pun accentul şi pe deosebirile existente printre oamenii vîrstnici. Unii vor să se retragă; alţii nu vor. Nu există o acţiune potrivită pentru toţi bătrînii.

Criticii acestui punct de vedere susţin că teoreticienii activităţii nu intră în conflict cu realitatea că unii bătrîni au dificultăţi cu sănătatea, precum şi alte probleme, care le-ar îndreptăţi retragerea din roluri grele şi stresante.

Reacţii la inegalitatea între vîrste

Bătrînii au ajuns un grup mult mai activ din punct de vedere politic în ultimul sfert de veac. Luînd exemplu de la diverse mişcări politice din anii şaizeci şi şaptezeci, s-au constituit mai multe

organizații pentru a promova interesele bătrînilor. În 1972, Maggie Kuhn, administratorul unei biserici, a fondat Gray Panthers, o organizație compusă din tineri și bătrîni, care militează pentru schimbarea tratamentului bătrînilor de către societate. Poate cea mai puternică, din punct de vedere politic dintre aceste organizații este Asociația Americană a Pensionarilor [American Association of Retired Persons (AARP)]. Aceasta are mulți membri, un buletin distribuit prin abonament și se bucură de o mare influență în politica națională și de stat.

Presiunea politică a acestora și a altor grupuri a fost extrem de eficientă. Guvernul federal și guvernele multor state au votat legi care interzic pensionarea forțată din cauza vîrstei. Ajutoarele de la asistența socială sînt acum legate de nivelurile de inflație, și a fost creat Medicare – un program național de sănătate pentru bătrîni. Multe dintre aceste succese sînt rezultatele unei acțiuni directe și organizate întreprinse de bătrîni.

Capitolul a început prin a face distincția între sex ca un concept biologic și gen ca o creație culturală și socială. Au fost prezentate, pe scurt, unele deosebiri biologice caracteristice dintre bărbați și femei, cum a fost punctul de vedere că un sex este „mai slab" decît celălalt. Au fost discutate dovezile psihologice ale deosebirilor dintre bărbați și femei. Au fost descrise studii ale copiilor și ale altor societăți, pentru a explica rădăcinile biologice ale diferențelor dintre genuri. În general, s-a ajuns la concluzia că deosebirile dintre bărbați și femei sînt mai mult un rezultat al educației culturale decît al factorilor biologici înnăscuți.

Rolurile tradiționale ale genurilor – femeia acasă, bărbatul la muncă – au devenit stereotipuri și au consolidat separarea sexelor. Teoria funcționalistă susține că rolurile tradiționale ale genurilor pur și simplu valorifică deosebirile biologice dintre bărbați și femei. Teoreticienii conflictului, pe de altă parte, consideră aceste stereotipuri o formă a stratificării, care își are rădăcinile în factori economici.

Rolurile genurilor s-au schimbat în ultimele decenii. Se află în cîmpul muncii mai multe femei decît oricînd înainte,

chiar mame ale copiilor mici. Totuşi, segregaţia pe bază de sex încă există în tipurile de slujbe deţinute. De asemenea, sînt angajate mai multe femei în colegii şi universităţi şi, probabil, vor fi mai active în politică decît înainte. Mai mulţi soţi au grijă de copii şi îşi asumă responsabilităţi gospodăreşti. S-a făcut o analiză pentru a arăta cum socializarea în familie, grupa de vîrstă, şcoli şi mass-media contribuie la ideile tradiţionale despre rolurile genurilor. S-a arătat că în ultimul deceniu s-a pus accentul într-o mai mare măsură pe flexibilitatea rolurilor.

S-a discutat despre sexismul personal şi cel instituţional, ca perechi ale rasismului. O reacţie la sexism a fost dezvoltarea feminismului, o mişcare socială al cărei scop era eliminarea atitudinilor sexiste faţă de femei. Obiecţiile împotriva feminismului se bazează pe dorinţa de a menţine privilegiile existente şi de a pune capăt rolurilor genurilor însuşite cultural, concepţii greşite despre ce este feminismul, şi o neliniştе că el se limitează la eradicarea discriminării împotriva femeilor.

De asemenea, a fost discutată vîrsta ca o bază pentru stratificarea socială. Societatea americană a îmbătrînit în timpul acestui secol, faptul acesta ducînd la dezvoltarea unei specialităţi, gerontologia socială, pentru a rezolva problemele îmbătrînirii. Au fost discutate schimbările biologice care se produc o dată cu creşterea vîrstei, cum a fost concepţia greşită că toţi oamenii bătrîni sînt bolnavi, frogili sau ţintuiţi la pat.

S-a arătat că mitul deteriorării automate a capacităţilor mentale şi intelectuale ale bătrînilor este neconform cu realitatea. A fost prezentată o discuţie detaliată despre cîteva schimbări sociale şi culturale (e.g., munca, pensionarea, baza economică) care se produc la bătrîneţe. A fost menţionată izolarea socială a unor bătrîni şi a fost descrisă problema din ce în ce mai frecventă a maltratării vîrstnicilor.

A fost discutată problema discriminării vîrstelor. Funcţionaliştii susţin necesitatea luării în considerare a retragerii bătrînilor din poziţii de răspundere. Pe de altă parte, teoreticienii conflictului contestă argumentul că retragerea stă la baza stratificării după vîrstă. Ei arată beneficiile economice ale celor care deţin controlul în excluderea celor foarte tineri

și a bătrînilor de pe piața forței de muncă. Importanța activității pentru concepția despre sine o bătrînilor, derivată din teoria interacțiunii simbolice, a fost descrisă ca o altă alternativă a teoriei pensionării.

În final, s-a arătat că un număr de organizații recent constituite promovează și apără interesele bătrînilor. Acestea au ajuns din ce în ce mai influente și au determinat votarea unei legislații importante și avantajoase.

13

FAMILIA

Familia este instituția fundamentală în toate societățile. Întrucît avem tendința să fim atît de cufundați în familii, ne este ușor să le considerăm drept bune. Procedînd astfel, riscăm să nu le înțelegem pe deplin importanța. Totuși, cînd este amenințată existența familiei, devenim mai conștienți de ea. Acesta este cazul în zilele noastre, cînd utilitatea familiei ca o instituție socială cheie este pusă sub semnul îndoielii și abundă prezicerile înfricoșătoare despre decesul ei.

Ce este această instituție socială care creează o îngrijorare atît de profundă? Cît este de universală? Este ea, într-adevăr, funcțională, fie pentru societate ca un întreg, fie pentru indivizii care o compun? Ce generalizări putem face despre familia americană contemporană și despre viitorul ei? În acest capitol vom răspunde la aceste întrebări în lumina cunoștințelor contemporane despre familie.

ÎNRUDIREA: CONCEPTE FUNDAMENTALE

Înrudirea este „un sistem organizat de relații, în care indivizii sînt legați unul de altul prin legături complexe, întrețesute și cu ramificații" (Murdock, 1942: 2). În esență, înrudirea definește o rețea socială. Elementul cheie al înrudirii este familia.

Familia

Familia este un grup social relativ permanent de indivizi legați între ei prin origine, căsătorie sau adopțiune. În societatea noastră, sîntem extrem de familiari cu o anumită versiune a familiei, familia nucleu, și, într-o anumită măsură, cu o a doua, familia extinsă. Există și o a treia structură familială importantă: familia poligamă.

Familia nucleu

Familia nucleu (nucleară) constă din doi adulți de sex opus care întrețin o relație sexuală aprobată de societate, împreună cu proprii lor copii sau adoptați (Murdock, 1949). Astăzi, predominanța acestei forme de relație este pusă în discuție de recunoașterea creșcîndă a familiilor cu un singur părinte, a familiilor fără copii și a „asocierii conjugale" a cuplurilor de homosexuali și lesbiene în relații ce sînt echivalente funcționale ale căsătorici.

De asemenea, există două tipuri de familie nucleu. Unul este *familia nucleară de orientare*, familia în care ne naștem și în care ocupăm statutul de copil. Prin membrii acestei familii dobîndim orientarea inițială în viață; de aici și numele ei. Un alt tip este *familia nucleu de procreare*, familia pe care o creăm prin căsătorie și în care deținem statutul de adult. Deseori, această familie este numită familia „conjugală" datorită poziției centrale a legăturii maritale. Întrucît familia poate fi privită din aceste două perspective, se poate spune că fiecare familie este compusă din două familii nucleare.

De aceea, cei mai mulți oameni sînt membri a două familii nucleu. Întrucît aceste două grupuri sociale oferă experiențe oarecum diferite, oamenii sînt expuși la două categorii de perspective și îndatoriri. În mod obișnuit, acestea nu sînt în conflict. Totuși, uneori, ele pot intra în conflict, de pildă, cînd adulții încearcă să-și împartă îndatoririle cu copiii și cu părinții bătrîni. Ambele reclamă timp, energie și resurse. Echilibrarea acestor îndatoriri a devenit o problemă socială din ce în ce mai mare, în special din cauza duratei de viață crescute a populației. Noul termen *generația sandviș* îi descrie pe acei adulți maturi care sînt prinși din ce în ce mai mult între nevoile părinților care îmbătrînesc și ale copiilor care cresc.

Familia extinsă

Familia extinsă constă din două sau mai multe familii nucleare unite prin legătura părinte-copil, care include legăturile între fraţi şi surori. De pildă, voi, părinţii voştri şi bunicii constituiţi o familie extinsă. Veriga în acest lanţ sînt părinţii voştri, care sînt legaţi de bunicii voştri în calitate de copii, iar de voi, ca părinţi. Familia extinsă este, uneori, numită familia „cosangvină" datorită legăturilor de „sînge" care îi unesc.

Familia poligamă

Un tip de familie nepermisă legal în societatea Statelor Unite (cu excepţia mormonilor, la început) este *familia poligamă*, care constă din două sau mai multe familii nucleare unite prin legături maritale. În unele societăţi o persoană poate avea mai multe soţii sau soţi. Cînd o femeie poate avea doi sau mai mulţi soţi, vorbim despre *poliandrie*. Cînd un bărbat poate avea două sau mai multe soţii, vorbim despre *poligenie*. Familia compusă dintr-o persoană, soţii sau soţiile sale şi copiii lor se numeşte familie poligamă (termenul general denotînd atît mai multe soţii cît şi mai mulţi soţi).

Căsătoria

În timp ce familia se referă la un grup social, *căsătoria* se referă la aranjamentul, aprobat de societate, prin care se crează o familie. În esenţă, căsătoria constituie un ansamblu de obiceiuri, idei şi norme care definesc social modul prin care bărbaţii şi femeile se pot uni ca să creeze o familie. Deseori, căsătoria atrage după sine o serie de obligaţii sociale, economice şi sexuale pentru parteneri.

O PERSPECTIVĂ MULTICULTURALĂ

Familia este o instituţie socială universală. Este instructiv să comparăm modul în care ea este formată şi structurată şi cum funcţionează în diverse societăţi din lume.

Întemeierea familiilor

Deşi modurile în care se întemeiază familiile diferă de la o societate la alta, există cîteva reguli universale, care limitează alegerea unui partener, şi anumite practici tipice pe care oamenii le respectă cînd îşi aleg un partener.

Regulile de alegere a partenerului

Două reguli fundamentale şi universale ghidează alegerea partenerului. Prima este *exogamia*, regula care stabileşte clasa de indivizi care nu pot fi acceptaţi ca parteneri conjugali (sau sexuali). Cea mai obişnuită formă a acestei reguli este „tabuul incestului", care interzice, în mod explicit, căsătoria între rudele apropiate. Deşi există excepţii de circumstanţă pentru familiile regale în cîteva societăţi, tabuul incestului este un fenomen universal. Exogamia, şi, în mod explicit, tabuul incestului, forţează dezvoltarea alianţelor utile din afara familiei nucleu şi încurajează diversitatea culturală şi socială.

A doua regulă este *endogamia*, care stabileşte clasa de persoane cu care este permisă şi încurajată căsătoria. În multe societăţi, în special în societăţile foarte mici, graniţa endogamă coincide cu însăşi graniţa societăţii. În general, în societăţile complexe, precum Statele Unite, regula endogamă se aplică celor cu origine socială similară, – aceeaşi religie, aceeaşi etnicitate, aceeaşi rasă şi clasă socială. Astfel, endogamia încurajează solidaritatea de grup (sau subgrup).

Exogamia şi endogamia funcţionează împreună. Împreună ele definesc ceea ce sociologii familiei numesc „categoria celor care pot fi aleşi", totalitatea persoanelor confirmate social ca parteneri potenţiale pentru căsătorie. În propria noastră societate, sîntem încurajaţi să alegem un partener marital din categoria celor care pot fi aleşi. Totuşi, nu mai există constrîngerea legală să procedezi ca atare, constrîngere care a existat, cel puţin pentru rasă, pînă destul de recent în unele state. Chiar forţa morală ce îndeamnă la alegere din categoria, definită social, a celor care pot fi aleşi a slăbit în ultimii ani, aşa cum a dovedit rata din ce în ce mai mare a căsătoriilor între grupuri.

Practicile de alegere a partenerului

Metodele concrete pe care o persoană le urmează pentru alegerea unui partener variază în mod considerabil în lume. Totuşi, în general, există patru metode importante pentru a cîştiga un partener marital.

Una dintre cele mai rare forme este *căsătoria prin rapt*. În societăţile în care femeile sînt în număr mai mic decît bărbaţii, un mijloc de a corecta acest dezechilibru şi de a asigura un număr adecvat de soţii este răpirea acestora de la alte societăţi. Sînt relatate doar cîteva cazuri de o asemenea practică. Mai obişnuită este *căsătoria prin cumpărare*. Multe societăţi practică această formă de alegere a perechii. Uneori, cumpărarea implică un „preţ al miresei" sau un „serviciu pentru mireasă" din partea bărbatului sau o „zestre" din partea femeii sau a familiei ei.

O practică de alegere destul de răspîndită este *căsătoria prin aranjament*. În această formă familia bărbatului şi cea a femeii aranjează căsătoria pentru ei. Cele mai multe societăţi consideră căsătoria o legătură *socială* importantă, atît de importantă încît ea nu poate fi lăsată la aprecierea tinerilor relativ imaturi.

În final, practica cea mai cunoscută este numită *căsătoria prin consensul părţilor* sau *curtea conjugală*. În această formă alegerea este lăsată celor două persoane. În Statele Unite, considerăm, în general, că acesta este singurul mijloc cuvenit pentru alegerea partenerului marital. Totuşi, aceasta nu este o părere universală.

Tipuri de căsătorie

Există două tipuri fundamentale de aranjamente maritale: monogamia şi poligamia.

Monogamia

Monogamia, căsătoria între un bărbat şi o femeie la un moment dat, este aranjamentul pe care îl cunoaştem cel mai bine. Ea se potriveşte bine cu numărul relativ egal al bărbaţilor şi femeilor de „vîrsta căsătoriei" în majoritatea societăţilor şi de aceea permite fiecărei persoane un partener marital potenţial. Dată fiind rata

ridicată a divorțurilor în Statele Unite în prezent, sistemul pe care îl avem a fost numit „monogamie serială".

Poligamia

Mai înainte am pomenit *poligamia* sau căsătoriile multiple și două din formele ei: *poliandria*, căsătoria unei femei cu doi sau mai mulți bărbați; și *poliginia*, căsătoria unui bărbat cu două sau mai multe femei. Există o a treia formă relativ neobișnuită: *căsătoria în grup*, în care doi sau mai mulți bărbați sînt căsătoriți colectiv cu două sau mai multe femei. Uoele aranjamente maritale organizate în comunități în anii '60 și '70 s-au apropiat de această formă.

Deși monogamia este forma de căsătorie cea mai practică, ea nu este forma cea mai preferată din lume; aceasta fiind poliginia (Murdock, 1949). Totuși, întrucît poliginia descori presupune mare bogăție și statut social, doar puțini o pot practica, în societățile care o permit. Dat fiind numărul relativ egal de bărbați și femei în majoritatea societăților și relativ puțini indivizi care pot întreține gospodării multiple, cele mai multe căsătorii sînt monogame.

Modele de descendență

Cum ne stabilim obîrșia? Cum determinăm cine sînt rudele noastre? Diversele societăți din lume răspund diferit la aceste întrebări. Există două modalități majore prin care poate fi stabilită descendența.

Descendența uniliniară

Descendența uniliniară stabilește descendența doar pe o linie părintească. *Descendența patriliniară*, cea mai frecventă formă în lume, se stabilește doar pe linie masculină. *Descendența matriliniară* stabilește moștenirea doar pe linie feminină. Proprietatea, numele și bunurile de diferite feluri sînt transmise fie de la tată la fiu, fie de la mamă la fiică. Descendența patriliniară era mai răspîndită în societățile agrare și pastorale preindustriale, deoarece bărbații asigurau o mai mare parte din bunurile necesare familiei. În societă-

ţile horticole, în care femeile asigurau o mai mare parte din bunurile necesare familiei, era mai răspîndită descendenţa matriliniară.

Descendenţa neuniliniară

Descendenţa neuniliniară stabileşte moştenirea atît pe linia masculină a familiei, cît şi pe cea feminină. Sistemul existent în Statele Unite (şi în cele mai multe societăţi industriale) este numit *descendenţă bilaterală* care stabileşte descendenţa în mod egal atît pe linia bărbaţilor şi a femeilor din partea tatălui, cît şi pe linia bărbaţilor şi a femeilor din partea mamei. Un alt sistem de descendenţă neuniliniară, *descendenţa dublă*, este o combinaţie liniară justă a sistemelor de descendenţă matriliniară şi patriliniară. Moştenirea este stabilită prin bărbaţii (nu femeile) din partea tatei şi prin femeile (nu bărbaţii) din partea mamei.

Obîrşia este importantă în majoritatea societăţilor. Deseori, ea determină partenerii maritali care pot fi aleşi, precum şi distribuirea proprietăţii şi a altor resurse.

Modele de reşedinţă

Societăţile din lume se deosebesc în privinţa obiceiurilor care determină unde îşi stabilesc reşedinţa familiile nou create. Decizia a cui familie să locuiască aproape demonstrează repartizarea puterii între bărbaţi şi femei. Reşedinţa contribuie la acea putere prin mărirea implicării probabile a familiei în căsătorie, îndeosebi în creşterea copiilor. Modelele de reşedinţă implică consideraţii de securitate economică şi protecţie mutuală. Astfel, normele reşedinţei sînt elemente importante ale unei societăţi. Din rapoartele antropologice se evidenţiază patru modele.

Reşedinţa patrilocală, cel mai comun model, are loc cînd două persoane se căsătoresc şi îşi stabilesc reşedinţa lîngă sau în reşedinţa bărbatului. *Reşedinţa matrilocală* situează noul cuplu lîngă familia femeii sau cu familia acesteia. *Reşedinţa bilocală* permite noului cuplu să aleagă între a trăi cu oricare din cele două familii sau lîngă una din ele. Cel mai cunoscut model pentru noi este *reşedinţa neolocală*, în care noul cuplu îşi întemeiază propriul cămin fără să

ţină seamă de locuinţele familiilor nucleu. Acest model reduce posibilităţile ajutorului economic şi ale securităţii, dar sporeşte posibilităţile stabilirii unui grad de independenţă.

Modele de autoritate

Modul în care puterea şi autoritatea sînt repartizate în familie de asemenea variază. Modelul cel mai comun este *patriarhatul*, în care autoritatea în familie îi aparţine bărbatului. Cînd această autoritate îi revine femeii, modelul este numit *matriarhat*. Cînd autoritatea morală şi legală aparţine atît bărbatului cît şi femeii, avem un sistem *egalitar*.

Sistemul matriarhal se găseşte în puţine societăţi. Bărbaţii au avut tendinţa de a domina familia. Totuşi, modelele se schimbă în multe societăţi, îndeosebi în Statele Unite, ca urmare a creşterii numărului femeilor care muncesc şi a femeilor singure sau divorţate care sînt capi de familie.

Modelele de căsătorie şi familie sînt doar o parte din cultura unei societăţi. Societatea americană pune mare accent pe importanţa individului, poate cel mai bine demonstrat prin Declaraţia drepturilor omului. Dată fiind această importantă valoare culturală, nu este surprinzător faptul că modelele de căsătorie şi familie din Statele Unite atribuie importanţă indivizilor implicaţi. În alte societăţi, importanţa grupului poate lăsa în umbră nevoile individului, iar modelele lor de familie şi căsătorie reflectă această importanţă. În timp ce modelele altor societăţi ne pot părea ciudate uneori, unele dintre modelele noastre le pot părea la fel de ciudate lor. Pe scurt, modelele de familie şi căsătorie reflectă şi influenţează valorile generale ale societăţii.

O ANALIZĂ TEORETICĂ A FAMILIEI

Familia a fost centrul unei analize intense. Structural – funcţionaliştii au studiat funcţiile pozitive ale familiei. Teoreticienii conflictului, pe de altă parte, au avut tendinţa de a se concentra asupra disfuncţiilor familiei.

Funcţii universale ale familiei: O teorie funcţionalistă

Analiza principală a familiei din punct de vedere funcţionalist derivă din operele lui Murdock (1949), Parsons şi Bales (1955). Această perspectivă susţine că există anumite funcţii pe care familia le are în toate societăţile, făcînd familia un factor principal în toată lumea.

Reglementarea activităţii sexuale

Fiecare societate impune membrilor săi unele restricţii în privinţa activităţilor sexuale. În general, aceste limitări restrîng activitatea sexuală la sistemul familial şi marital, fie că acesta este monogam sau poligam. Tabuul incestului este o altă restricţie care implică familia.

Înlocuirea membrilor societăţii

Restricţiile privitoare la sexualitate urmăresc, în mare măsură, asigurarea unui mecanism pentru înlocuirea membrilor societăţii de la generaţie la generaţie. Nici o societate nu poate supravieţui dacă nu se reproduce. Limitarea activităţii sexuale la familie asigură o modalitate importantă de a realiza aceasta.

Socializarea

Familia este factorul nu numai pentru reproducerea biologică, ci şi pentru reproducerea socială (socializarea). Prin familie, societatea îşi reproduce, cu o continuitate rezonabilă, moştenirea socială şi culturală. Deşi mai există şi alţi factori implicaţi în procesul de socializare, nici unul nu este mai puternic sau cu influenţă mai constantă decît familia.

Plasarea socială

Familia asigură fiecărui individ o identitate socială iniţială. Aceste statute derivate din familie dau persoanei o situaţie legitimă în societate, o poziţie care influenţează semnificativ experienţele de viaţă de mai tîrziu.

Intimitate şi societate

Familia asigură atît contextele sociale iniţiale, cît şi cele continue, în care sînt satisfăcute nevoile umane de afecţiune, căldură şi educaţie. Natura intimă a vieţii de familie este deosebit de potrivită pentru asigurarea sprijinului afectiv-necesar.

Disfuncţiile familiei: O perspectivă a conflictului

Teoreticienii conflictului nu consideră familia drept bastionul afecţiunii, al educaţiei şi societatea descrisă de funcţionalişti (e.g., Collins, 1985; şi Engels, 1902, original, 1884). Ei adoptă o perspectivă radical diferită, punînd accentul pe aspectele disfuncţionale ale vieţii de familie.

Subordonarea femeilor

Friedrich Engels, colaborator al lui Karl Marx, a susţinut că familia a subordonat femeile prin transformarea soţiilor în proprietatea soţilor. Prin naştere şi prin creşterea copiilor, femeile au fost ţinute în casă, în timp ce bărbaţii erau liberi să organizeze societatea şi să participe la deciziile sociale importante.

Violenţa în familie

Teoreticienii conflictului observă că în familie are loc o semnificativă creştere a violenţei. Ei se referă nu numai la nivelul crescînd al violenţei în familie, cum ar fi maltratarea soţiei şi a copiilor în societatea contemporană, ci şi la statisticile din trecut care arată că o parte importantă din omuciderii în Statele Unite a fost comisă de membrii familiei, de obicei un soţ.

Perpetuarea sistemului bazat pe stratificare

Concepţia funcţionalistă stabileşte rolul familiei în modelarea plasării sociale, fără să ia în considerare dorinţa rezultatului. Teoria

conflictului sugerează că, prin perpetuarea sistemului existent, familia înăbuşă schimbările care s-ar putea produce prin mobilitate socială nelimitată. Familiile din clasa de sus şi cea mijlocie tind să dobîndească mai multă educaţie, să obţină slujbe mai bune, să aibă venituri mai mari, să fie mai sănătoşi şi să trăiască mai mult decît copiii din familiile clasei muncitoare.

Delegalizarea diferitelor stiluri de viaţă

Predominanţa tradiţionalei familii nucleu tinde să reducă valoarea stilurilor de viaţă şi a structurilor familiale alternative. Cînd o societate preferă o familie nucleu, cu soţul autor principal al deciziilor şi cu soţia îngrijitoare a căminului, alte posibilităţi sînt mai dificile, fie că este aceea a femeii care vrea să amîne căsătoria sau să renunţe la ea pentru o carieră, fie aceea a bărbatului care doreşte să petreacă mai mult timp cu familia şi mai puţin la slujbă, fie a acelora care aleg un stil de viaţă sexual diferit.

Pe scurt, teoreticienii conflictului susţin că a defini familia tradiţională drept model pentru toate nu este cel mai bun interes al societăţii, deoarece ea înăbuşă creativitatea şi schimbarea, nici al individului care poate obţine mai multă fericire şi siguranţă şi alte tipuri de aranjamente.

FAMILIA AMERICANĂ CONTEMPORANĂ

Nu există nici o îndoială că familia americană contemporană diferă considerabil de cea cu o generaţie în urmă. Acum ne întoarcem la familia din zilele noastre, din Statele Unite.

Caracteristici generale

Familia americană este monogamă; noi ne căsătorim o dată doar cu o persoană. Deşi astăzi există mai multe căsătorii mixte şi, cu siguranţă, mai multă toleranţă decît înainte în cea mai mare

parte sîntem endogami, căsătorindu-ne, în general, cu cineva de aceeaşi rasă, de aceeaşi religie, etnicitate şi clasă socială. Alegerea unui partener pentru căsătorie este o chestiune de alegere individuală şi de consens – curte conjugală – mai degrabă decît folosirea altor mijloace. În general, noile cupluri întemeiază un nou cămin (reşedinţă neolocală), deşi consideraţii economice i-au făcut pe unii tineri să ceară ajutor (inclusiv împărţirea unei locuinţe) de la părinţi. Noi avem un sistem de descendenţă bilateral. Modelele de autoritate în familie sînt din ce în ce mai egalitare, deşi unele familii încă mai au implicaţii patriarhale (în unele subculturi, matriarhale).

O serie de funcţii iniţial îndeplinite de familie au fost atribuite altor instituţii sau, cel puţin, împărţite cu acestea. Socializarea, de pildă, este împărţită cu şcoala, îndeosebi cu preşcoala şi cu centrele de îngrijire zilnică. Securitatea şi sănătatea sînt îndatoriri esenţiale ale poliţiei, ale tribunalelor, ale medicilor şi ale programelor de sănătate sponsorizate de guvern. Funcţiile fundamentale de intimitate, de reglementare sexuală şi de plasare pe piaţă a forţei de muncă sînt încă, în mare măsură, în mîinile familiei. În esenţă, numărul de funcţii îndeplinite de familie în Statele Unite s-a diminuat în ultimul secol, transformînd-o într-o instituţie mai specializată decît era cîndva.

Rata căsătoriilor a crescut din 1976 pînă în 1985, deşi a scăzut puţin în ultimii ani. Vîrsta la prima căsătorie a crescut în ultimii treizeci de ani. După cum fiecare ştie în mod practic, rata divorţurilor creşte. Toate aceste tendinţe par să sugereze o schimbare substanţială în modelele de căsătorie şi familie americană: căsătoriile se încheie mai tîrziu şi se destramă mai multe decît înainte. Oare aceasta semnalează decesul familiei? Nu, după părerea celor mai mulţi americani, care, într-un număr copleşitor, spun persoanelor care efectuează sondaje de opinie că intenţionează să se căsătorească. Mai mult, rata recăsătoriilor rămîne ridicată. Luate laolaltă, toate aceste tendinţe sugerează o schimbare considerabilă în familia americană, dar nu dispariţia ei.

Importanţa iubirii romantice

În general, americanii au considerat iubirea romantică un criteriu esenţial în luarea deciziei de a se căsători. Ceea ce deosebeşte iubirea

romantică de iubirea părinților, a prietenilor, a libertății, a lui Dumnezeu și chiar a unei înghețate cu fructe este pasiunea și o formă a grijii (Turner și Helms, 1988). Pasiunea se referă la „fascinația" pe care îndrăgostiții o au unul pentru celălalt, atenția unuia față de celălalt și un sentiment de „exclusivitate" care face ca relația lor să aibă prioritate față de alte relații. De asemenea, există un element de „dorință sexuală", dorința intimității fizice în doi. Grija se referă la dorința de a da totul celuilalt, de a te sacrifica pentru celălalt și de a fi apărătorul celuilalt.

De ce este iubirea romantică atît de importantă? Goode (1959) scrie că ea asigură un sprijin afectiv important. Iubirea ajută cuplurile tinere să slăbească legăturile cu părinții. Ea oferă un motiv pentru căsătorie, forma aprobată de societate pentru satisfacerea nevoilor sexuale și afective.

Deși iubirea este un produs cultural, celor mai mulți ea li se pare un fenomen natural. Iubirea este elementul central al cărților, al pieselor de teatru, al filmelor, al spectacolelor de televiziune și al muzicii. Deși există considerații pragmatice care afectează atît decizia de a se căsători, cît și succesul căsătoriei, cei mai mulți americani nu pot concepe căsătoria fără iubire romantică.

Calitatea de părinte

Una dintre cele mai mari probleme ale căsătoriei este calitatea de părinte. Totuși, cei mai mulți americani afirmă că vor să aibă copii și majoritatea dintre aceștia ar prefera să aibă doi copii (N.O.R.C., 1987: 234). Copiii schimbă natura relațiilor maritale, transformînd căsătoria într-o familie. Cei mai mulți dintre noii părinți nu au primit o adevărată pregătire pentru această importantă responsabilitate, deși aceasta se schimbă. Un număr din ce în ce mai mare de tineri urmează cursuri la școala secundară și colegiu despre viața de familie. Aceste cursuri au un conținut pragmatic, familiarizîndu-i pe elevi și studenți cu nevoile specifice unui părinte.

În zilele noastre, există o schimbare importantă în ce privește calitatea de părinte, o tendință spre o mai mare responsabilitate a ambilor părinți. Mai mulți tați împart mai multe responsabilități ale creșterii copiilor cu soția decît în trecut. În parte, aceasta se da-

torează faptului că un număr mare de femei, inclusiv mame ale copiilor mici, sînt în cîmpul muncii. Din ce în ce mai mult, părinții învață cum să-și redistribuie sarcinile de a-și lua în considerare diferitele aptitudini și programe, alte îndatoriri și, foarte important, nevoile copiilor.

În ciuda tuturor acestor probleme, cei mai mulți părinți găsesc că copiii aduc bucurie în viața lor. Ei constată că această calitate, cea de părinte, le lărgește și îmbogățește viața și le oferă un contact sporit cu alți oameni, inclusiv cu instituții sociale, cum sînt școlile.

Familii cu două venituri

Familia americană este din ce în ce mai mult o familie cu două venituri, în care ambii părinți lucrează în afara căminului. Cei mai mulți bărbați au fost totdeauna în cîmpul muncii. Astăzi, mai mult de jumătate din femei lucrează, și aproape două treimi din mamele cu copii sub vîrsta de optsprezece ani (Biroul de Statistică a Muncii, 1987). Această creștere este datorată în mare măsură influxului de femei din clasa mijlocie; totdeauna a existat un mare număr de femei din clasa muncitoare care au lucrat în afara căminului. În plus, schimbările în valorile societății au sporit șansele pentru cariere ale acestor femei, care au condiții economice grele ce necesită două venituri.

Familiile cu două venituri trebuie să facă aranjamente reciproce satisfăcătoare pentru a împărți îndatoririle domestice și îngrijirea copiilor. Dezvoltarea creșelor și a centrelor preșcolare a ajutat părinții, dar acestea sînt relativ puține la număr și, în general, sînt accesibile doar celor care își pot permite aceste servicii. Numărul copiilor „cu cheia la gît" (copii între cinci și treisprezece ani care sînt nesupravegheați înainte și după școală) rămîne mare. Rezolvarea acestor probleme devine o mare prioritate pentru politicieni. Diferența între venituri a afectat luarea deciziilor în familie. Primele studii, efectuate de Blood și Wolfe (1960), au arătat că femeile participau la luarea deciziilor în familie în măsura în care lucrau și contribuiau cu venituri la familie. Femeile care lucrau toată ziua în afara căminului aveau o putere mai mare decît cele care lucrau doar o parte din timp. Și unele, și altele aveau o influență mai mare în luarea deci-

ziilor în familie decît cele care nu lucrau deloc în afara căminului. Astăzi, mai multe femei se luptă cu problemele de echitate, indiferent dacă sau cît venit aduc în familie (Spitze, 1988).

Violența în familie

Violența în familie este un fenomen ce ia amploare. O parte din această creștere este rezultatul acceptării oamenilor de a raporta autorităților astfel de cazuri. Totuși, se pare că există o creștere reală a violenței în familie în zilele noastre.

Tipic, maltratarea a fost considerată un fenomen caracteristic clasei muncitoare. De fapt, maltratarea partenerului și a copiilor are loc în toate clasele sociale, deși posibilitatea maltratării crește o dată cu problemele financiare și cu șomajul. Cele mai multe, deși nu toate, dintre victimele maltratării între soți și soții sînt femeile. În fiecare an sînt maltratate cam două milioane de femei. Istoric, femeile au avut puține alternative de a rămîne cu soții violenți. Deseori, copiii erau cei care puteau fi în pericol din cauza soțului violent, dacă victima pleca. Mai mult, unele femei nu aveau nici o alternativă economică. În trecut, și chiar în zilele noastre în multe locuri, sistemul penal ezita să se implice în ceea ce era considerată o dispută domestică sau o chestiune privată a familiei.

În prezent, numărul din ce în ce mai mare de grupuri de sprijin, o mai mare sensibilitate din partea poliției și a tribunalelor, și conștiința publică crescută oferă soțiilor sau soților maltratați mai multe alternative. Acum există adăposturi care oferă cămin temporar victimelor pînă își găsesc o locuință mai stabilă pentru ele și pentru copii. Mai multe sisteme polițienești au instituit o strategie „pro-arrest", prin care tratează maltratarea soției sau a soțului ca orice alt fel de act de violență.

S-au înmulțit și cazurile de maltratare a copiilor. În fiecare an sînt maltratați cam două milioane de copii. Ca și în cazul maltratării unuia dintre soți, sînt responsabili mai ales bărbații. În multe cazuri, cei care maltratează au fost maltratați în copilărie, astfel perpetuînd un ciclu de violență. Tribunalele recurg din ce în ce mai mult la programe de tratament pentru a întrerupe acest ciclu.

Destrămarea familiei şi familiile reconstituite

Rata ridicată a divorţurilor în Statele Unite este, parţial, rezultatul ratei relativ ridicate a căsătoriilor. Totuşi, motivele principale pentru creşterea ratei divorţului sînt legate de schimbările din societatea americană.

Punerea accentului din ce în ce mai mult pe fericirea şi realizarea personală i-a făcut pe mulţi să renunţe la relaţiile pe care le consideră mai puţin decît satisfăcătoare. Creşterea mobilităţii sociale şi geografice, combinată cu o slăbire a legăturilor comunitare, a anulat multe dintre restricţiile sociale referitoare la destrămarea familiei. Mai marea participare a femeilor la forţa de muncă le-a permis să fie independente din punct de vedere economic. Familiile cu două venituri au greutăţi suplimentare care presează căsătoria. În prezent, stigmatul social legat de divorţ e mai mic decît în trecut. În final, simplificarea legilor de divorţ şi instituirea divorţului „fără vină" au jucat roluri semnificative.

Cine divorţează?

Divorţul este mai probabil printre cei care se căsătoresc devreme, în special cei care se căsătoresc în timpul adolescenţei. De asemenea, este mai obişnuit printre cei din clasa muncitoare decît clasa mijlocie. În parte, acesta este rezultatul tensiunii financiare, care are loc mai frecvent în familiile din clasa muncitoare. Oamenii divorţaţi anterior au rate următoare de divorţ mai ridicate decît cei aflaţi la primele căsătorii. Cu cît originea socială a celor căsătoriţi este mai diferită, cu atît mai multe deosebiri pot apărea şi, prin urmare, probabilitatea divorţului este mai mare. În final, divorţul este mai frecvent printre cei care sînt mobili din punct de vedere geografic, în parte din cauza pierderii influenţei stabilizatoare a legăturilor comunităţii.

Dificultăţi datorate divorţului

Deseori, divorţul aduce suferinţă cuplului, pe lîngă cea care a dus la despărţirea lor (Spanier şi Thompson, 1984). Divorţul poate

genera sentimente de eşec personal şi singurătate, precum şi greutăţi financiare. Weitzman (1985) a constatat că nivelul de trai după divorţ a *scăzut* substanţial pentru femei, dar s-a *ridicat* pentru bărbaţi.

Problemele legate de îngrijirea copiilor complică multe divorţuri. Deşi în mod obişnuit copii sînt daţi în grija femeilor, un număr din ce în ce mai mare de bărbaţi solicită responsabilitatea îngrijirii copiilor. *Îngrijirea comună*, în care copilul poate să locuiască la un părinte, dar petrece un timp considerabil cu celălalt, devine mai obişnuită. În unele situaţii, timpul copilului este împărţit în mod egal între cei doi părinţi. Totuşi, acest aranjament poate fi foarte dificil pentru părinţi, mai ales în cazul unui divorţ deosebit de neplăcut.

În trecut, divorţul era considerat extrem de dăunător pentru copii. Cercetările actuale par să indice că copiii se simt mai bine dacă părinţii nefericiţi divorţează decît dacă stau împreună într-o atmosferă de furie, amărăciune, violenţă şi ură (Spanier şi Thompson, 1984).

Recăsătorirea şi familiile reconstituite

Cam trei sferturi din femeile divorţate se recăsătoresc în cele din urmă, aşa cum fac mai bine de patru cincimi dintre bărbaţi. Această rată ridicată de recăsătorii atestă importanţa căsătoriei în societatea americană. Decesul căsătoriei este, deseori, atribuit unei căsătorii anumite, nu instituţiei căsătoriei.

Recăsătorirea creează o familie *reconstituită* sau *combinată* formată din doi părinţi, din care cel puţin unul aduce în această unitate familială nouă unul sau mai mulţi copii dintr-o căsătorie anterioară. Relaţiile interpersonale în aceste familii sînt extrem de complexe. Cine este răspunzător faţă de cine? Cine asigură disciplina? Educaţia? Care sînt îndatoririle părintelui biologic căruia i s-a luat copilul? Ce autoritate exercită acesta? În aceste familii, acordul social asupra rolurilor şi îndatoririlor familiale adecvate este minim. Dar întrucît numărul familiilor combinate creşte, există probabilitatea să fie stabilită o definiţie mai socială a normelor adecvate, a rolurilor şi a convenţiilor sociale.

Varietatea familiilor americane

Nu există un singur model pentru familia americană contemporană. Familiile din clasa mijlocie au un nivel de viață mai ridicat decît familiile din clasa muncitoare, ceea ce le afectează modul de funcționare. Belșugul aduce un nivel superior de securitate; sărăcia și șomajul aduc tensiuni. Diferențele de clasă deseori influențează dinamica interpersonală a vieții de familie. Cuplurile din clasa mijlocie au definiții mai flexibile ale rolurilor genurilor. La acestea, probabilitatea de a-și petrece timpul liber împreună este mai mare. Ele tind să fie mai comunicative unul cu celălalt ceea ce derivă, în parte, din deprinderile verbale mai bune, dobîndite prin nivelul de educație mai ridicat, și prin participarea lor la profesiuni care deseori cer și consolidează o deprindere verbală.

Trăsăturile culturale ale grupurilor etnice și rasiale de asemenea influențează stilurile de familie. De pildă, îndepărtarea istorică a bărbaților negri de familie în timpul sclaviei a dus în decursul timpului la o prezență redusă a bărbaților în familiile africano-americane. Migrarea substanțială din sudul rural în marile orașe din nord a dus la prezența unui număr mare de americani africani cărora le lipsea calificarea industrială necesară pentru a-și asigura o existență adecvată. Prejudecata rasială și discriminarea le-au adîncit în continuare nesiguranța economică.

Familiile cu un singur părinte sînt mult mai frecvente în comunitatea africano-americană decît în altele. Rata copiilor nelegitimi printre adolescente este mult mai ridicată printre americanii africani decît printre albi. O mare parte din această situație este rezultatul încrucișării rasei și a clasei, întrucît aceste trăsături negative ale vieții de familie sînt mai obișnuite printre americanii africani care trăiesc în sărăcie, opriți de la cursul vieții economice și sociale al clasei mijlocii. Conducătorii comunității africano-americane au recunoscut recent că aceste dificultăți constituie o amenințare pentru viitorul grupului lor. Ei dedică o energie considerabilă problemelor căsătoriei timpurii, nașterilor printre femeile singure, folosirii drogurilor, slabei educații și posibilităților limitate de a munci. Succesul lor în rezolvarea acestor probleme le va arăta că ele sînt rezultatul sărăciei și al deznădejdii, nu al rasei.

VIITORUL FAMILIEI

Forme alternative ale familiei

Ultimele decenii au văzut multe forme alternative ale relaţiilor intime prinzînd rădăcini în socictatea americană. Există indicii că aceste forme vor supravieţui bine în viitor.

Concubinajul

Concubinajul se referă la împărţirea unei gospodării de către un cuplu necăsătorit. Această practică nu este nouă, dar frecvenţa ei a crescut repede, întrucît se bucură de acceptare socială. Numărul celor care trăiesc în concubinaj a crescut de la aproximativ jumătate de milion în 1970, la aproximativ două milioane şi jumătate în zilele noastre, o creştere de cinci ori. Totuşi, cuplurile concubine reprezintă în jur de 5% din familiile americane.

Concubinajul este deosebit de frecvent printre tineri, îndeosebi printre studenţii de la colegii şi în zonele metropolitane importante. Este mai puţin obişnuit printre cei care declară că sînt profund religioşi. Cele mai multe cupluri care trăiesc în concubinaj nu au copii. Uncle se căsătoresc în cele din urmă, deşi nu necesarmente cu prima persoană cu care coabitează. Deşi iniţial concubinajul a fost considerat o alternativă la căsătorie, astăzi el este, deseori, considerat o etapă de curtare ce duce la căsătorie.

Familii cu un singur părinte

În 1960 aproximativ 8% din toate familiile aveau doar un singur părinte; astăzi sînt în această situaţie 20%. Majoritatea acestor familii sînt conduse de femei. Această creştere este o consecinţă a ratei ridicate a divorţurilor şi a ratei crescînde a naşterilor printre femeile singure, care nu renunţă la copii în favoarea adopţiunii. Un număr crescînd, deşi încă mic, de cupluri preferă să aibă copii, fără să se căsătorească. Dacă tendinţa prezentă continuă, în următorii douăzeci pînă la patruzeci de ani aproape jumătate din toate familiile ar putea fi conduse de un părinte.

În zilele noastre, stigmatul legat de familiile cu un singur părinte e mult mai mic decît era în trecut. Totuşi, aceste familii tind să fie mai sărace decît familiile cu doi părinţi. Expresia „feminizarea sărăciei" se referă, în general, la femeile cap al familiilor cu un singur părinte. Există studii contradictorii despre efectele familiilor cu un singur părinte asupra copiilor.

Celibatul

Deşi Statele Unite au rata cea mai ridicată a căsătoriilor din lume, un număr din ce în ce mai mare de oameni preferă ceea ce Peter Stein (1976) numeşte „celibat creator". Cam un sfert din toate familiile constă din oameni care locuiesc singuri sau cu persoane care nu le sînt rude. Pentru mulţi, celibatul este o etapă temporară pe drumul spre căsătorie sau recăsătorie. Totuşi, pentru unii acesta este un stil de viaţă preferat.

O altă categorie de celibatari este formată din văduvi/văduve sau persoane divorţate care nu se mai căsătoresc. Majoritatea acestora este formată din femei vîrstnice. Deşi unii sînt burlaci prin alegere, unii sînt fără partener din cauza factorilor demografici: există prea puţini parteneri în categoria de vîrstă socialmente adecvată.

Relaţiile între homosexuali şi lesbiene

Societatea americană, ca majoritatea societăţilor, a privit, în general, cu dispreţ relaţiile homosexuale, considerîndu-le o ameninţare la adresa căsătoriei şi la stabilitatea societăţii. Totuşi, această formă socială a cîştigat, recent, un grad modest de toleranţă dacă nu acceptare. Deşi încă nu este considerată căsătorie din punct de vedere legal, relaţia între homosexuali a fost recunoscută în cîteva oraşe mari ca o „asociere domestică" şi i s-au acordat cîteva aspecte ale statutului legal al familiilor.

Cuplurile homosexuale şi lesbiene prezintă multe dintre aceleaşi modele de viaţă familială ca heterosexualii (Blumstein şi Schwartz, 1983). Aceste cupluri împărtăşesc noţiuni de iubire romantică şi fac aceleaşi aranjamente pragmatice de viaţă de familie ca şi heterosexualii. În multe privinţe, dinamica familială interpersonală nu se deosebeşte de cea a familiilor „corecte". Prin fecundarea artificială, prin copiii din căsătorii anterioare şi prin accesul sporit la adopţiuni,

mai multe cupluri homosexuale şi lesbiene experimentează bucuriile şi obligaţiile părinteşti.

Căsătoriile fără copii

Aproximativ 5% din toate femeile căsătorite manifestă dorinţa de a nu avea copii; tehnologia contraceptivă îmbunătăţită a sporit şansele de a rămîne fără copii. Numărul limitat al cercetărilor actuale sugerează că cuplurile care aleg această cale au un nivel de educaţie superior şi sînt preocupate de carieră; multe dintre aceste cupluri sînt formate din primii copii născuţi. Pentru multe, decizia de a nu avea copii este luată mai degrabă pe parcursul căsniciei decît înainte de căsătorie.

Controversa avortului

Puţine probleme de familie au cauzat mai multă dezbinare în Statele Unite decît problema avortului. Avortul a fost ilegal în Statele Unite pînă în 1973, cu excepţia unor condiţii foarte limitate. În *Roe Versus Wade,* Curtea Supremă a Statelor Unite a declarat că femeile au un drept constituţional la avort. Acest drept nu este absolut şi, pe măsură ce fătul se dezvoltă, statului i se acordă un rol din ce în ce mai mare în decizia de a avorta.

Decizia Curţii Supreme nu a pus capăt controversei de lungă durată asupra avortului. Multe grupuri, care se declară „pro-life"[1], s-au organizat ca să se opună avortului. Susţinătorii dreptului la avort de asemenea s-au organizat, alăturîndu-li-se şi cei care, deşi ar putea considera avortul greşit din punct de vedere moral, cred că decizia de a avorta ar trebui să fie lăsată femeii, care acţionează pe baza sfatului primit de la medicul său.

Această alianţă s-a autodefinit mişcarea „pro-choice"[2]. Cele două grupuri tind să atragă diverse feluri de activişti (Luker, 1985). Cei implicaţi în mişcarea „pro-life" tind să aibă educaţie mai puţină şi venituri mai mici, iar probabilitatea de a se căsători sau de a avea copii este mai mică, în timp ce aceea de a avea o concepţie

[1]Pentru viaţă (n. tr.).
[2]Pentru alegere (n. tr.).

tradițională despre rolurile proprii pentru bărbați și femei este mai mare decît la activiștii din mișcarea „pro-choice".

La originea controversei se află un conflict între valori ce nu poate fi rezolvat ușor. Deși controversa asupra avortului are aspecte religioase, științifice, morale și politice, o mare parte din dispută se concentrează în jurul discreției familiei în luarea deciziilor. Controversa nu este doar asupra avortului, ci și asupra ideilor societății despre relațiile sexuale, mărimea familiei și relațiile familiale.

COMENTARII FINALE

Familia nucleară tradițională, formată dintr-un soț care muncește în afara casei, o soție care are grijă de familie și copii dependenți, nu mai este modelul. Mai mult, familia nu mai îndeplinește multe dintre funcțiile pe care le îndeplinea cîndva.

Asta înseamnă că familia este o instituție muribundă? Probabil, nu. Deși familia viitorului s-ar putea să nu mai semene cu familia nucleu tradițională, ea va fi recognoscibilă. Probabil, va fi mai mică, rolurile în familie vor fi mai flexibile, chiar interșanjabile, și vor fi mai multe familii cu un singur părinte. Dar ea încă va consta dintr-unul sau mai mulți adulți și din cel puțin un copil și va continua să fie răspunzătoare de socializarea tinerilor și de satisfacerea nevoii umane de intimitate și companie. În aceste privințe, familia va continua să fie baza societății moderne.

În acest capitol a fost examinată natura familiei. A fost explorat conceptul de înrudire, în special diferitele tipuri de familie: familiile nucleu de orientare și procreare, familia extinsă și formele de familie poligamă (poliandră și poliginâ).

Au fost descrise endogamia și exogamia, ca reglementări ce ghidează alegerea partenerului pentru căsătoria aprobată de societate; de asemenea, au fost discutate diversele practici folosite pentru dobîndirea unui partener marital: căsătoria prin rapt, căsătoria prin cumpărare, căsătoria prin aranjament și forma practicată în Statele Unite, căsătoria prin consens (prin curtea conjugală).

Au fost descrise diferitele forme de căsătorie – monogamia, poligamia (poliandria, poliginia și căsătoria în grup) – așa cum au fost descrise diversele modele de descendență (patriliniară, matriliniară, bilaterală și dublă), reședința (patrilocală, matrilocală, bilocală și neolocală) și autoritatea (patriarhală, matriarhală și egalitară).

Au fost descrise două teorii spuse despre familie: teoria funcționalistă, care este importantă pentru că servește nevoile sociale fundamentale, și teoria conflictului care este avantajoasă pentru femei și pentru schimbarea socială. Au fost examinate problemele care implică familia americană contemporană, în special iubirea romantică și calitatea de părinte, problemele din ce în ce mai numeroase cu care se confruntă familiile cu două venituri și violența domestică. Li s-a acordat atenție divorțului și recăsătoriei, așa cum li s-a acordat formelor alternative de relații familiale (concubinajul, familiile cu un singur părinte, celibatul, relațiile homosexuale și lesbiene și căsătoriile fără copii). A fost, de asemenea, rezumată problema controversată a avortului.

14

EDUCAȚIA

În acest capitol vom examina educația ca o instituție socială cheie a societății moderne. Vom explora teoria conflictului și cea funcționalistă în privința locului educației în societatea americană. De asemenea, vom examina caracteristicile sistemului educațional american și problemele curente cu care este confruntat.

EDUCAȚIA ȘI SOCIETATEA

Educația joacă un rol cheie în societate. Funcționaliștii o consideră utilă în repartizarea rolurilor sociale și în favorizarea schimbării. Teoreticienii conflictului, pe de altă parte, o consideră un mijloc de perpetuare a sistemului stratificării nedrepte, existent. Vom examina ambele teorii întrucîtva detaliat.

Funcțiile educației: O teorie funcționalistă

Funcționaliștii consideră educația o instituție socială dorită și necesară pentru înlesnirea activității societății. Educația, susțin ei, îndeplinește un număr de funcții sociale esențiale.

Socializarea

În societatea modernă, educația formală completează rolul familiei în procesul de socializare a tinerilor. Complexitatea societăților

contemporanc reclamă o pregătire mai specializată pentru tineri decît poate fi, în general, asigurată doar de familie. Această pregătire necesită specialişti care au cunoştinţe tehnice necesare şi pot transmite aceste cunoştinţe celor lipsiţi de experienţă.

Întrucît limbajul fundamental şi aptitudinile matematice sînt indispensabile societăţii moderne, ele constituie o componentă a programelor şcolare. Baza de cunoştinţe din zilele noastre, care se schimbă rapid, demonstrează că şcolile nu asigură elevilor doar adevărurile fundamentale, ci îi şi învaţă cum să continue să înveţe, ca să se adapteze la schimbare. Învăţarea modului de a gîndi constituie o altă parte fundamentală a sistemului educaţional, susţin funcţionaliştii.

Şcolile învaţă nu numai adevăruri şi procese de gîndire, ci şi norme şi valori ale societăţii. Acestea sînt predate elevilor atît direct, cît şi indirect. În general, în şcoli se învaţă adevărurile fundamentale despre natura socială şi politică a societăţii. De pildă, în orele de educaţie cetăţenească elevii sînt informaţi despre structura guvernului şi procesul politic. De asemenea, ei învaţă despre obligaţiile fundamentale ale cetăţeanului. Afirmaţiile obişnuite despre loialitatea faţă de societate sînt promovate prin încurajarea elevilor de a recita angajamentul de loialitate şi de a cînta imnul naţional.

Normele şi valorile sociale sînt, de asemenea, învăţate în mod indirect. Respectul faţă de alţii, supunerea faţă de autoritate, cinstea, simplitatea şi punctualitatea constituie o parte din „programa şcolară ascunsă". Folosirea sistemului de notare de asemenea îi învaţă pe elevi că realizările personale şi competiţia sînt importante.

Chiar şi programele şcolare neacademice, promovează socializarea. Programele atletice pun accentul pe dezvoltarea personală şi pe munca intensă, precum şi pe comportamentul competitiv şi cooperativ. În cluburile şcolare şi în societăţi se învaţă abilităţi interpersonale şi altele.

Integrarea socială

Şcolile servesc ca un creuzet pentru deosebirile individuale. Ele joacă un rol important în asimilarea imigranţilor (vezi Cap. 11). În şcoli, imigranţii – în special, copiii lor – învaţă limba, îndeletnicirile tehnice şi normele sociale necesare pentru uşurarea intrării în noua societate.

Şcolile pun accentul pe conformism şi descurajează devianţa. Copilul cooperativ, care respectă instrucţiunile şi face ceea ce zice profesorul, este apreciat de majoritatea profesorilor şi este răsplătit pentru acest comportament. Cei care au propriile lor idei despre ceea ce să facă tind să răstoarne practicile stabilite; deseori, ei sînt consideraţi devianţi şi pot suferi pentru aceste acţiuni. Chiar copilul creator este, uneori, considerat dificil, deşi cei mai mulţi profesori văd cu ochi buni un astfel de copil.

De asemenea, şcolile oferă un cadru pentru dezvoltarea grupelor de vîrstă. Copiii de vîrste similare sînt aduşi laolaltă, ei împărtăşesc activităţi şi experienţe care, deseori, devin baza prieteniilor. În mod frecvent, şcoala este, pentru mulţi elevi, cadrul programului extraşcolar, precum şi al activităţilor academice.

Plasarea socială

Învăţămîntul, împreună cu familia, serveşte drept cale principală de intrare în structura societăţii. În contrast cu stipulaţia iniţială a familiei de statut atribuit, multe statuturi dobîndite (îndeosebi ocupaţia) depind, cel puţin în parte, de pregătirea educaţională a persoanei. De fapt, şcolile servesc la plasarea indivizilor în statutele disponibile ale societăţii.

Funcţionaliştii consideră educaţia drept un răspuns la specializarea profesională crescîndă care rezultă din industrializare. Sistemul şcolar este crucial în satisfacerea cererilor economiei cu muncitori calificaţi. Sistemul şcolar asigură indivizilor deprinderi tehnice şi sociale de care au nevoie ca să-şi îndeplinească îndatoririle profesionale în mod satisfăcător, fie că vor ajunge muncitori în fabrici, vînzători, avocaţi sau piloţi ai liniilor aeriene.

De asemenea, educaţia asigură mobilitate socială (vezi Cap. 10). Educaţia poate ajuta o persoană să urce pe scara socială. În această privinţă, educaţia a permis expansiunea clasei mijlocii în ultimul secol.

Inovaţia culturală

În măsura în care sistemul educaţional îşi face datoria, el sporeşte numărul indivizilor inteligenţi şi educaţi din societate. Aceşti indivizi pot asigura inovaţia necesară pentru ca progresul social să aibă loc.

Sistemul educațional formal duce la inovație culturală și în alt fel. La cele mai înalte niveluri de educație (universitățile), corpul profesoral nu numai predă, ci trebuie să se și angajeze în activități științifice și de cercetare.

Cea mai mare parte a cercetării științifice și medicale este condusă de universități. Mulți artiști, muzicieni și scriitori au sau au avut posturi la universități. Astfel, multe dintre progresele culturale și științifice majore din societate provin din munca științifică și din cercetarea corpului profesoral universitar.

Funcții latente

Sistemul educațional de asemenea îndeplinește mai multe funcții latente (adică, neplanificate sau necunoscute), dar importante. Multe dintre relațiile celor de aceeași vîrstă, dezvoltate în școli, au devenit baza unor prietenii durabile. Legăturile în domeniul carierelor și al slujbelor deseori își au originea în relațiile din anumite școli sau cu anumite școli. Și multe căsătorii rezultă din relații începute în școli.

Școala joacă un rol important și în îngrijirea copiilor. Înainte de dezvoltarea programelor preșcolare, multe femei care doreau să muncească nu puteau pînă cînd copiii lor începeau să frecventeze școala, deoarece nu știau sau nu își puteau permite să lase copiii cu cineva. Din momentul în care copiii începeau să meargă la școală, ele puteau să își ia o slujbă, să urmeze cursuri sau să-și urmărească o varietate de interese sociale, intelectuale și recreative.

Într-o altă privință, adolescenții care merg la școală nu sînt pe piața locurilor de muncă, reducînd astfel competiția pentru slujbe.

O perspectivă alternativă: teoria conflictului

Teoreticienii conflictului văd sistemul educațional în termeni mai puțin pozitivi. Ei insistă asupra trăsăturilor negative ale educației americane.

Perpetuarea inegalității sociale

Teoreticienii conflictului nu sugerează că sistemul educațional contribuie în mod automat și inevitabil la perpetuarea inegalității

sociale. Totuşi, ei cred că modul în care educaţia funcţionează în Statele Unite şi în cele mai moderne societăţi conduce, de fapt, la aceasta.

Şcolile americane sînt legate de comunităţile rezidenţiale. Sistemele şcolare sînt, în principal, susţinute prin impozitele pe proprietate (aceasta a început să se schimbe doar recent, în urma unor hotărîri judecătoreşti trimise statelor prin care li se cerea să repartizeze în mod egal, între diferite comunităţi, alocaţia taxelor în dolari). Comunităţile mai bogate au mai multe fonduri ca să le dea şcolilor lor. În felul acesta, ele pot angaja profesori mai buni şi cu mai multă experienţă, pot asigura facilităţi mai bune şi pot cumpăra mai multe mijloace educaţionale şi echipament decît comunităţile mai sărace. Chiar şi cartierele oraşelor bogate reuşesc să aibă profesori mai buni şi mai multe resurse, deoarece ele cer puterii politice o parte disproporţionată din fondurile disponibile. Astfel, sistemul educaţional oglindeşte şi perpetuează repartizarea inegală a resurselor sistemului de stratificare existent.

Sistemul educaţional perpetuează inechităţile existente într-un alt fel. Accesul la nivelurile superioare, în sistemul bazat pe stratificare, depinde în mare măsură de profesiile pe care oamenii le au. În societatea americană, profesiile de nivel superior sînt, de obicei, accesibile doar oamenilor cu niveluri superioare de educaţie. Mai mult, cercetarea a arătat, în mod consecvent, o corelaţie pozitivă între educaţia părinţilor şi probabilitatea de a merge la un colegiu (e.g., Sewell, 1971; Biroul de Recensămînt al Statelor Unite, 1978 b). Chiar în cadrul acestui grup, familiile din clasa de sus au mai multe posibilităţi să-şi permită universităţi particulare de elită, care asigură avantaje suplimentare în lumea profesională. Copiii din clasa superioară au toate şansele să-şi păstreze statutul social, iar sistemul educaţional este unul dintre mecanismele care facilitează acest lucru.

Tracking (selecţia pe baza capacităţii), repartizarea elevilor la programe educaţionale speciale, pe baza capacităţii, serveşte acelaşi scop. Teoretic, această selecţie trebuie să se bazeze doar pe capacitate; astfel, tuturor elevilor ar trebui să li se dea tipul de educaţie corespunzător, indiferent de originea socială. Totuşi, în realitate, cercetarea a arătat că originea socială a elevilor joacă un rol important în procesul de selecţie (Persell, 1977). Diferitele niveluri de educaţie merg paralel în comunităţile bogate şi cele mai sărace: cei

din nivelurile superioare (mai probabil cei din clasa mijlocie) au profesori mai buni şi mai multe resurse decît cei din nivelurile de jos (mai probabil cei din clasa muncitoare şi din clasa de jos); de aceea, ei primesc o educaţie mai bună.

În final, există o corelaţie pozitivă clară între gradul de educaţie şi venitul măsurat în cîştigurile de o viaţă (Biroul de Recensămînt al Statelor Unite). Această corelaţie este legată de ocupaţiile pe care oamenii le obţin pe baza nivelului lor de educaţie.

Controlul social

Dezvoltarea importantă a educaţiei publice americane s-a produs spre sfîrşitul secolului al XIX-lea, o dată cu dezvoltarea industrială şi cu creşterea considerabilă a imigraţiei. Bowles şi Gintis (1976) susţin că aceşti factori sînt corelaţi. Capitalismul american avea nevoie de o forţă de muncă mare, supusă, moderată şi, relativ, bine educată. Imigranţii constituiau tocmai rezerva de muncitori potenţiali necesari, iar legile care impuneau frecvenţa şcolară erau folosite ca să-i atragă în sistemul educaţional. Acest punct de vedere susţine că educaţia nu a fost un mecanism util şi salutar, destinat să-i ajute pe oameni să urce pe scara socială, ci să satisfacă nevoile sistemului economic capitalist (vezi Cap. 17).

Sistemul diplomelor

Teoreticienii conflictului au avut tendinţa de a considera educaţia, îndeosebi educaţia superioară, mai mult o necesitate socială decît educaţională. Ei folosesc termenul „scrisori de acreditare" (sistemul diplomelor) pentru a arăta că, deseori, dovada unui anumit nivel de educaţie este o condiţie necesară pentru o slujbă, indiferent dacă deprinderile dobîndite prin acea educaţie sînt necesare sau nu pentru a îndeplini slujba bine. Collins (1979) se referă la Statele Unite ca la o „societate bazată pe încredere"; cu alte cuvinte, diplomele sînt necesare pentru a certifica nivelurile de abilitate.

Sistemul diplomelor (al scrisorilor de acreditare) ar putea fi un factor de democratizare, minimalizînd originea familiei în favoarea realizării personale. Totuşi, acest sistem a servit, pur şi simplu, drept indicator al originii familiei. Diplomele reclamă nu numai inteligenţă

şi muncă susţinută, ci şi timp, şi bani, iar acestea sînt, cu o mai mare probabilitate, accesibile celor din clasa de mijloc şi clasa superioară. De asemenea, posibilitatea de a dispune de timp şi bani sugerează originea şi tipul de pregătire care ar corespunde cerinţelor profesiunilor şi ale nivelurilor superioare ale unei organizaţii. Astfel, sistemul diplomelor serveşte ca un proces de ocrotire pentru elită.

Sistemul de diplome a dus la dorinţa din ce în ce mai mare a americanilor de a urma o pregătire superioară. Ajutorul federal pe scară mare pentru cei care vor să-şi continue educaţia, îndeosebi Legea G.I. Bill pentru veterani şi diversele programe de împrumuturi şi subvenţii, a dus la sporirea considerabilă a numărului indivizilor care merg la colegii; în mod ironic, sistemul de diplome a avut, de asemenea, tendinţa de a mări nivelul educaţiei necesare pentru a obţine o diplomă pentru o slujbă. Profesiuni pentru care educaţia din şcoala medie putea fi suficientă cîndva, acum reclamă diplomă de colegiu; profesiuni pentru care un licenţiat al unei discipline umaniste era cîndva acceptabil, acum pretind un specialist sau chiar doctor în filozofie.

Controversa testării

Testarea cunoştinţelor învăţate la un anumit curs nu este controversată. Totuşi, ceea ce a generat o îngrijorare considerabilă este folosirea diverselor forme de teste de inteligenţă şi aptitudini fie ca măsurători ale „abilităţii native", fie ca o modalitate de selecţie pentru colegii şi universităţi.

Testele de inteligenţă au fost dezvoltate la începutul secolului al XX-lea şi au fost folosite intens în domeniul educaţiei. Iniţial, s-a presupus că testele de inteligenţă trebuiau să măsoare capacităţile intelectuale fundamentale ale oamenilor. Totuşi, a devenit clar că ele se bizuie pe o cunoaştere relativ detaliată a culturii dominante. Multe dintre întrebări folosesc limba clasei mijlocii albe, de la oraş şi se inspiră din experienţele acesteia. Recent, folosirea Testului Scolastic de Aptitudini (TSA), ca o modalitate de selecţie pentru intrarea în şcoli de educaţie superioară, a fost atacat pe motivul bine precizat că el nu măsoară inteligenţa fundamentală, ci favorizează, în dauna altora, tineretul din clasa de mijloc albă, de la oraş. De asemenea, se susţine că inteligenţa este doar un element impor-

tant implicat în educație și în viața socială și că aceste teste ignoră sau minimalizează creativitatea, intuiția și abilitatea artistică sau muzicală.

CARACTERISTICILE EDUCAȚIEI AMERICANE

Sistemul educațional american este unic în multe sensuri. Deși multe dintre trăsăturile sale individuale se găsesc în alte sisteme, combinația specială de elemente care formează învățământul în Statele Unite nu se găsește, probabil, nicăieri în altă parte.

Educația de masă

Americanii consideră de la sine înțeles că educația gratuită pentru toți tinerii este o parte naturală a peisajului social. De fapt, deși acum cele mai multe societăți industrializate au sisteme similare, Statele Unite au folosit prima oară acest concept.

În 1900, doar cam 7% dintre tineri absolviseră școala secundară. Pînă în 1940, acest număr se ridicase la 50%; iar acum aproximativ 80% dintre tinerii americani și aproximativ două treimi din întreaga populație au diplome de școală secuodară. În mod similar, procentajul din populație care merge în continuare la aceeași formă de educație secundară s-a ridicat de la 4% în 1900 la aproximativ 16% în 1940; acum, merg cam 40%, în contrast cu aproximativ 10% în Europa Occidentală.

Sistemele educative de elită, i. e., cele care nu sînt deschise tuturor, au standarde considerabil superioare pentru intrare și pentru realizare academică. Standardele academice sînt, în general, mai scăzute în sistemele de educație pentru mase decît în sistemele restrînse (e.g., ale Marii Britanii), cu scopul de a împăca cea mai mare gamă a abilităților celor care învață.

Educația în Statele Unite nu este gratuită (finanțată prin impozitele pentru sistemul public), ea este și obligatorie. Deși părinții au posibilitatea alegerii, cu excepția unor circumstanțe speciale

aprobate de stat, ei trebuie să-şi trimită copiii la o şcoală particulară acreditată, confesională sau de stat. În Statele Unite, elevii trebuie să meargă la şcoală mai mult timp decît elevii din multe alte societăţi industrializate. Mai mult, această educaţie publică şi obligatorie este finanţată prin impozitarea oamenilor fie că au sau nu copii şi fie că copiii lor merg la şcoli particulare sau la şcoli de stat. Acest lucru nu numai că lărgeşte baza de sprijin financiar al şcolilor, dar şi semnalează importanţa educaţiei şi încrederea pe care întreaga societate o are în această instituţie.

Orientarea pragmatică

Societatea americană a considerat, totdeauna, educaţia un instrument care serveşte atît scopurile sociale, cît şi pe cele personale. Pentru fondatori a fost clar că un stat liber şi democratic, cum sînt Statele Unite, are nevoie de cetăţeni bine educaţi. Astfel, chiar de la început, educaţia a avut scopul practic important de a educa oamenii pentru democraţie.

Mai înainte, am menţionat că şcolile îi ajută pe imigranţi să se asimileze în cultura americană. De asemenea, am notat utilitatea educaţiei în pregătirea imigranţilor şi a altora cu deprinderile necesare într-o societate industrială. Această accentuare pragmatică a educaţiei continuă şi astăzi. Şcolile asigură programe pentru educaţia conducătorilor auto, pentru viaţa de familie şi sexualitatea umană, şi pentru combaterea consumului de droguri. Multe state cer elevilor să frecventeze aceste cursuri, precum şi altele cu orientare pragmatică. Din nefericire, părerea generală că şcolile singure pot rezolva multe probleme sociale ale societăţii este, probabil, greşită. Multe dintre problemele atribuite şcolilor (e.g., abuzul de droguri şi sexualitatea premaritală) îşi au originea în alte aspecte ale societăţii şi nu se supun „îndreptării rapide", cum se aşteaptă unii de la şcoli.

Descentralizarea şi controlul comunităţii

În majoritatea societăţilor, educaţia este considerată un program naţional şi este controlat de guvernul central. În Statele Unite

educația este descentralizată. Fiecare dintre cele cincizeci de state răspunde de stabilirea și menținerea propriului său sistem educațional, deși guvernul federal contribuie cu unele fonduri modeste pentru programe speciale.

Descentralizarea merge mai departe decît statele. În general, educația este considerată o responsabilitate a comunității și cele mai multe decizii de politică educațională importante sînt luate de comunitate prin consiliile școlare alese. Prin aceste comitete, comunitățile își angajează și concediază profesorii și administratorii, stabilesc programele de învățămînt (supuse unei reglementări statale) și, în general, aleg manualele.

Descentralizarea a avut ca rezultat o enormă diversitate în cadrul sistemului educațional american. Această diversitate este atît o forță, cît și o limitare. Sensibilitatea la dorințele comunității pentru cursuri pragmatice, de pildă, a redus timpul disponibil pentru subiecte academice tradiționale. Ceea ce se cîștigă într-o parte se pierde în cealalată.

Controlul comunității de asemenea sporește presiunea politică asupra școlilor ca să includă anumite cursuri sau programe în planul de învățămînt sau să le elimine din el. Controlul comunității locale a dus în mod frecvent la controverse considerabile referitoare la ce cărți ar trebui folosite la ore sau ar trebui să se găsească în bibliotecile școlare. Astfel, controlul comunității face învățămîntul mai receptiv la nevoile comunității și îl implică în controversele comunității.

Mai înainte s-a arătat că modul în care învățămîntul este finanțat duce la diferențe în resursele educaționale disponibile în diverse comunități. În prezent, ceva mai puțin de jumătate din costul educației este asigurat de stat și mai puțin de 10% de guvernul federal. Aproape jumătate provine de la comunitate, iar bogăția comunității influențează calitatea sistemului său educațional.

Structura formală a școlii

În ciuda unor deosebiri în sistemele școlare, structura formală a școlilor tinde să prezinte o formă de organizare clar birocratică (vezi Cap. 5). O ierarhie a autorității pornește de la consiliile școlare

alese, prin administratori (şi adjuncţii lor) pînă la directorii de şcoală (şi adjuncţii lor), la şefii diferitelor catedre, apoi la profesorii individuali.

Are loc şi organizaţia specializată. Elevii sînt, în general, organizaţi, după vîrstă, în niveluri de clase, deşi în unele şcoli nivelurile de capacităţi devin criteriul pentru organizare. În clasele elementare, profesorii sînt, deseori, grupaţi în conformitate cu nivelurile de vîrste ale elevilor; în clasele de mai tîrziu, ei sînt grupaţi după specialităţi.

Şcolile sînt conduse potrivit regulilor formale, care tind să fie destul de consecvente în toate sistemele şcolare. Aceste reguli au ca scop asigurarea unui grad de uniformitate. Astfel, individul trebuie să-şi ajusteze nevoile la regulile generale. Deseori, creativitatea şi spontaneitatea sînt considerate dezbinătoare, deoarece ele tulbură ordinea stabilită.

Administratorii şcolilor ţin evidenţe detaliate ale realizărilor profesorilor şi ale elevilor. Aceste documente sînt păstrate ani de zile şi influenţează deciziile dacă profesorii ar trebui promovaţi sau recomandaţi pentru alte profesiuni, precum şi dacă elevii ar trebui să continue în următoarea clasă.

La fel ca în orice organizaţie birocratică, şcolile au, de asemenea, reguli şi relaţii informale. Acestea dau şcolilor americane un mai mare spor de flexibilitate şi caracter informal decît s-ar părea, privind la structurile lor formale.

Învăţămîntul superior

O diplomă de la un colegiu este, deseori, esenţială pentru succes în lumea modernă. Ea asigură accesul la profesiuni mai bune, duce la cîştiguri mai mari pentru toată viaţa şi expune indivizii la o gamă largă de interese culturale.

Colegiile şi universităţile, la fel ca alte şcoli, sînt organizate pe reguli birocratice. Ele au o structură clară a autorităţii, au reguli şi păstrează documente scrise. La fel ca alte organizaţii educaţionale, ele au o flexibilitate considerabilă; de fapt, deseori există o mai mare deschidere la acest nivel decît în şcolile elementare şi în şcolile secundare.

Clientela învăţămîntului superior se schimbă. Numărul total al studenţilor la acest nivel creşte mereu, mai ales în colegiile de doi

ani şi în cele ale comunităţilor, iar compoziţia corpului studenţesc este mai diversă decît înainte. Ceva mai mult de jumătate din toţi studenţii colegiilor şi universităţilor sînt femei, iar un număr din ce în ce mai mare (deşi încă mic) sînt din grupurile minoritare. Vîrsta medie a acestor studenţi de asemenea a crescut. Un mai mare număr de studenţi de la colegii şi universităţi combină programele de studii cu munca.

Creşterea fenomenală a învăţămîntului superior în timpul acestui secol, îndeosebi începînd din anii '50, a creat multe probleme. Întrucît şcoala secundară şi colegiul diferă foarte mult, mulţi tineri au dificultăţi ca să treacă dintr-o parte într-alta. Există o presiune crescîndă asupra profesorilor, îndeosebi în marile universităţi de stat, pentru a fi promovaţi sau pentru a primi subvenţii necesare, să-şi ducă la îndeplinire programele de cercetare. Aceasta deseori îi încurajează pe profesori să-şi împartă loialitatea între catedră şi cercetare, şi între instituţia şi disciplina lor. De asemenea, există idei contradictorii cu privire la modul de implicare a profesorilor şi studenţilor în deciziile instituţionale importante care, de obicei, sînt luate de administratori. Şi există un interes din ce în ce mai mare pentru definirea exactă şi aprecierea modului în care colegiile contribuie la dezvoltarea intelectuală, culturală, socială şi personală a studenţilor lor. În final, climatul economic s-a schimbat şi multe instituţii trebuie să înveţe să facă mai mult cu mai puţin. Multe dintre aceste probleme sînt în curs de rezolvare, dar nu se întrevăd soluţii uşoare.

PROBLEME CURENTE ÎN ÎNVĂŢĂMÎNTUL AMERICAN

Disciplina şi violenţa

Numărul de rapoarte despre elevii care folosesc violenţa împotriva altor elevi şi împotriva profesorilor creşte. Elevii din zonele interioare ale marilor oraşe uneori aduc pistoale, cuţite şi alte arme

la școală. Crește numărul celor care folosesc și vînd droguri în incinta sau în jurul școlilor.

Aceste probleme nu sînt limitate la școli. De fapt, violența crescîndă în școli este doar o reflectare a creșterii substanțiale a violenței în societate. Ceea ce este diferit este că, descoperi, s-a considerat că școlile sînt imune la aceste probleme. Dacă acest lucru a fost vreodată adevărat, nu este relevant; este clar că nu e cazul astăzi.

Disciplina este, frecvent, aplicată fie în școli, fie în multe familii. Tipurile tradiționale de autoritate între generații s-au schimbat, în parte ca o consecință a revoluțiilor culturale și sociale din anii '60 și '70. Un slogan uneori văzut astăzi pe tricouri și pe barele de protecție ale mașinilor sună așa: „Contestați autoritatea". Totuși, există din ce în ce mai multe dovezi că cheia succesului în școli constă în stabilirea unor obiective clare și în aplicarea, în mod ferm, a disciplinei, dar cu milă (Burns, 1985).

Eficacitatea

Problema

Deplîngerea și denunțarea organizațiilor și a instituțiilor constituie o distracție americană favorită. Totuși, în ultima decadă examinarea serioasă a sistemului școlar american a declanșat un număr de alarme. Într-o expresie memorabilă, raportul din 1983, *O națiune la risc*, al Comisiei Naționale pentru Perfecțiune în Învățămînt se referea la o „creștere a mediocrității" în școlile americane. Într-un raport mai recent asupra școlilor din marile orașe, Fundația Carnegie pentru Progresul Învățămîntului (1988) a constatat că sînt slabe din punct de vedere educațional.

Una dintre bazele acestor aprecieri descurajatoare ale învățămîntului american este scăderea continuă al randamentului la testele standardizate de absolvirea și creșterea *analfabetismului funcțional*, lipsa deprinderilor de a citi și a scrie necesare pentru a rezolva problemele fundamentale ale vieții de fiecare zi. Analfabetismului funcțional este, de asemenea, demonstrat de sumele mari pe care multe întreprinderi și servicii militare le cheltuiesc, ca să asigure recruților

ajutorul de care au nevoie ca să-şi poată face datoria. Analizele performanţei academice a tinerilor din diverse ţări arată că tinerii americani sînt în urma colegilor lor la aproape toate materiile, îndeosebi la ştiinţă, matematică şi geografie.

Soluţii propuse

Drept rezultat al unui studiu extins asupra şcolilor americane, Coleman (Coleman şi colab., 1966) concluzionează că şcolile au un efect redus asupra succesului elevilor. Mai importantă, susţine Coleman, este originea socială a copilului. Acest punct de vedere este susţinut de Jencks (Jencks şi colab., 1972) care afirmă că inegalităţile între originile sociale ale elevilor sînt mai importante decît ceea ce se întîmplă în şcoli. Totuşi, acest punct de vedere este atacat de Rutter (Rutter şi colab., 1979) care a studiat şcolile secundare din Londra, şi de Winn (1981), care a studiat şcolile americane.

Aceste două puncte de vedere nu sînt neapărat în opoziţie. Luate împreună, ele susţin că atît mediul social exterior şcolii, cît şi şcoala însăşi influenţează calitatea educaţiei. În opera sa de mai tîrziu, Coleman (Coleman, Hoffer şi Kilgore, 1982) arată că şcolile pot avea importanţă în realizarea academică.

Toate cercetările arată că climatul şcolar (disciplina şi accentul pe realizare), profesorii buni, rechizitele şi facilităţile adecvate, toate sînt importante pentru realizarea academică. Obiectivele educaţionale clare sînt esenţiale, aşa cum sînt ordinea şi disciplina. O relaţie solidă şi bazată pe sprijin cu comunitatea contribuie de asemenea la succesul unei şcoli în educarea elevilor săi.

Gestiunea bazată pe şcoală – în care cadrele didactice cooperează cu administraţia în luarea deciziilor referitoare la planul de învăţămînt, la reguli, la rechizite şi la altele – poate ajuta la îmbunătăţirea calităţii şcolilor, dîndu-le profesorilor mai multă responsabilitate profesională. Acest mod de a vedea lucrurile este susţinut de profesori şi de sindicatul lor, dar nu a cîştigat bunăvoinţa administratorilor sau a sindicatului lor. După cîte se pare, acest mod a fost încercat, cu succes, în mai multe sisteme şcolare şi, în prezent, este adoptat de altele.

Sistemul cupoanelor este o altă soluţie propusă. În acest sistem, părinţilor li se oferă cupoane pe care le pot folosi pentru costul

educării copiilor în orice şcoală acreditată pe care o doresc. În acest fel, se susţine, forţele pieţei (nevoile şcolilor de a atrage elevi) vor face şcolile să-şi amelioreze calitatea educaţiei oferite. Criticii spun că valoarea sau calitatea educaţiei nu poate fi bazată pe o fluctuaţie pe termen scurt a fondurilor, pe care acest sistem o atrage după sine. De pildă, un sistem şcolar nu poate angaja douăzeci şi cinci de profesori într-un an şi numai douăzeci în următorul, dacă numărul înscrierilor scade, şi totuşi speră să atragă cadre didactice bune. Profesorii nu mai au nevoie de sarcini; echipamentul şi rechizitele au nevoie de o bază financiară mai stabilă. De asemenea, există un oarecare pericol că, în acest sistem, şcolile ar putea refuza să accepte elevi recalcitranţi, care apoi ar ajunge într-un număr limitat de şcoli publice.

Rasa, clasa şi învăţămîntul

Poate problema cea mai complexă şi mai încărcată emoţional, cu care se confruntă învăţămîntul superior în Statele Unite, este relaţia între rasă, clasă şi calitatea învăţămîntului. Sînt mai multe motive pentru aceasta. Copiii din clasa superioară şi mijlocie sînt socializaţi în valori, atitudini şi practici care se conformează bine la ceea ce şcolile aşteaptă de la ei. Probabilitatea ca ei să poată citi la o vîrstă timpurie şi să aibă acces la cărţi este mai mare. Ei sînt învăţaţi să amîne plăcerea prezentă pentru scopuri pe termen mai lung. Profesorii lor, care, în general, provin din clasa mijlocie, le împărtăşesc valorile. Şi atît planul de învăţămînt vizibil, cît şi cel ascuns deseori sînt bazate pe aceleaşi valori ale clasei şi pe aceleaşi idei.

Mai devreme s-a menţionat că rasa şi clasa sînt legate (vezi Cap. 11). Astfel, deosebirile de clasă prezentate mai sus se aplică, în general, americanilor africani şi americanilor hispanici. În particular, a existat o dezbatere continuă despre deosebirile rasiale în materie de inteligenţă, care pot limita realizările educaţionale ale americanilor africani. Pe scurt, argumentul este că americanii africani obţin, în mod constant, un rezultat cu zece pînă la cincisprezece puncte inferior albilor la testele de inteligenţă standardizate (Jensen, 1969), ceea ce poate demonstra că ei sînt inferiori genetic în privinţa

inteligenței. Dacă acesta este adevărul, atunci diferențele educaționale dintre albi și americanii africani pot să nu aibă nici o legătură cu calitatea învățămîntului, ci mai degrabă să fie o funcție a factorilor ereditari asociată cu rasa.

Cercetările recente par să dezmintă aceste argumente. S-a demonstrat că testele standardizate se bazează pe cultura clasei mijlocii albe, de aici discriminarea împotriva celor care nu aparțin acestui grup. De altfel, grupurile minoritare cu rezultate scăzute la aceste teste la începutul acestui secol (e.g., evreii), acum obțin un punctaj la nivelurile naționale sau deasupra lor (Sowell, 1977). În mod clar, moștenirea genetică a acestor grupuri nu s-a schimbat în această scurtă perioadă de timp, dar s-a schimbat mediul lor social și, probabil, acesta este factorul determinant.

Statele Unite încă se confruntă cu problema rasială și etnică în domeniul educației. Deși Curtea Supremă a desegregat școlile americane în 1954, mai rămîn multe din ele segregate, din cauza modelelor rezidențiale – îndeosebi în interiorul orașelor mari, după exodul spre suburbii a multor albi din clasa mijlocie. Școlile din interiorul orașelor mari nu sînt doar segregate, ci și subfinanțate și, asemeni comunităților în cartierele în care se află, se confruntă cu problemele crimei și ale drogurilor. Segregația bazată pe modelele rezidențiale constituie o problemă greu de rezolvat. Transportul cu autobuzul operează în sensul realizării unui echilibru rasial, dar interesul pentru el și legalitatea lui sînt limitate la zone în care copiii vor să piardă mult timp cu transportul.

Pe scurt, Statele Unite încă nu au rezolvat problema asigurării unei bune educații tuturor copiilor, indiferent de rasă și clasă. Deși s-a produs deja o considerabilă desegregare în școli, mai sînt încă multe de făcut. Cercetările arată că performanța academică a elevilor minoritari în școlile segregate tinde să se îmbunătățească (Daniels, 1983). De aceea, sarcina este schimbarea acelor condiții sociale care promovează segregația atît în comunități, cît și în școlile lor.

Funcționaliștii consideră că sistemul educațional completează rolul familiei în procesul de socializare al tinerilor. Școlile îi învață pe copii nu numai deprinderi necesare pentru a func-

ţiona în societate, ci şi norme şi valori importante, precum şi trăsături comportamentale. Şcolile înlesnesc integrarea socială a cetăţenilor şi asigură un cadru pentru interacţiunea grupelor de vîrstă. Ele pun accentul pe conformism şi descurajează devianţa. Sistemul educaţional constituie una dintre căile principale pentru plasarea socială şi mobilitatea socială. El asigură societăţii muncitori bine pregătiţi şi permite mamelor cu copii mici să lucreze dacă vor. Educaţia este, de asemenea, un element important în inovaţia culturală şi în progresul ştiinţific şi umanist.

Teoreticienii conflictului au adoptat un punct de vedere mai puţin pozitiv în privinţa sistemului educaţional. Ei consideră că sistemul educaţional perpetuează inegalitatea socială existentă prin asocierea clasei sociale cu posibilităţile educaţionale. Ei văd în educaţie un mijloc de control social şi o modalitate de a satisface nevoile de forţă de muncă ale societăţii capitaliste. Ei critică societatea bazată pe sistemul diplomelor, care pretinde o atestare educaţională inutilă pentru rolurl importante în societate şi roluri profesionale. Teoreticienii conflictului de asemenea aprotă cum controversa asupra testelor standardizate le susţine argumentul că sistemul educaţional este părtinitor în favoarea clasei mijlocii albe.

Sistemul educaţional american este unic în configuraţia sa. El este public şi obligatoriu. El încearcă să rezolve o serie de probleme sociale (e.g., drogurile şi relaţiile sexuale premaritale). Descentralizarea sistemului educaţional al Statelor Unite este o altă trăsătură distinctivă a sa. Educaţia este o responsabilitate a comunităţii şi este controlată de comunitate. Şcolile şi universităţile sînt, în cea mal mare parte, organizaţii birocratice cu modele clare de autoritate, reguli şi documente.

Disciplina şi violenţa constituie probleme din ce în ce mai mori în şcoll. Şcolile americane au fost, în mare măsură, ineficiente în asigurarea deprinderilor necesare în societatea modernă; acest lucru este deosebit de adevărat cînd sînt comparate cu şcolile din alte ţări. Au fost propuse mal multe soluţii la această problemă. Una implică crearea unui climat şcolar mal ordonat şi mai academic. Alto insistă asupra gestiunii bazate pe şcoală, care are drept scop acordarea unei mai mari

libertăți profesionale și responsabilități profesorilor. Sistemul cupoanelor, care îi lasă pe părinți să aleagă școala copiilor, este o altă soluție propusă, deși această propunere implică mai multe probleme.

În final, a fost discutată problema spinoasă a intersecției rasei, clasei și educației. A fost luată în considerare problema părtinirii rasiale și de clasă la testele de inteligență, așa cum a fost argumentul că factorii genetici explică deosebirile rasiale în privința inteligenței. Au fost explorate efectele de durată ale împlinirii educației în sistemele școlare segregate pe criterii rezidențiale.

15

RELIGIA

În acest capitol vom descrie, mai întîi, ce este religia şi vom discuta cîteva forme diferite ale ei. După aceea vom examina perspectiva funcţionalistă care susţine că religia oferă sens în viaţa socială. De asemenea, vom exomina religia din perspectiva teoriei conflictului, care o consideră o forţă socială distructivă. Va fi, de asemenea, explorată relaţia religiei cu schimbarea socială şi modul în care religia este organizată în societate. Vor fi prezentate scurte descrieri a cîtorva dintre religiile importante ale lumii, împreună cu o analiză a rolului religiei în societatea americană contemporană.

RELIGIA: O DEFINIŢIE

Întrucît religia ia multe forme, este greu să o defineşti într-un mod care respectă diferitele tipuri. Durkheim (1954; original, 1912) oferă un exemplu în discuţia sa despre sacru şi profan. Sacrul implică tot ceea ce este considerat supranatural, dincolo de obişnuit. Orice obiect sau eveniment poate fi investit cu aura sacrului, un anumit animal, o anumită stîncă, luna, o cruce. Pe de altă parte, *profanul* este tot ceea ce este considerat comun şi obişnuit. Stîncile sînt stînci, iar un animal nu este nimic special; în acest caz aceste obiecte sînt considerate o parte a profanului mai degrabă decît lumea sacră. (Reţine că Durkheim nu foloseşte termenul *profan* în sensul lui obişnuit de ceva insultător şi vulgar).

Un alt element al religiei este *ritualul*, practici formale și stilizate, asociate cu sacrul. Acestea pot include rugăciuni, purificarea ceremonială, dansul ceremonial sau incantația (un ansamblu de cuvinte sau sunete descori implicînd repetiția). Aceste acțiuni permit credinciosului să abordeze sacrul într-o manieră atentă și controlată.

Cu aceste definiții ca bază, *religia* poate fi definită ca un sistem de credințe și ritualuri împărtășite care sînt preocupate de tărîmul sacrului. Această definiție este destul de largă, ca să permită o discuție a diverselor forme de religie consemnate de-a lungul istoriei.

TIPURI DE RELIGIE

În măsura în care se poate stabili, o formă oarecare de religie a existat în toate societățile cunoscute. Dar formele pe care le-a luat au variat în mod considerabil. Diferiți oameni au adorat toate felurile de obiecte și ființe și s-au angajat într-o ordine de comportament „religios".

Supranaturalismul

Supranaturalismul este o formă de religie care presupune existența unor forțe în afara lumii obișnuite, în supranatural, care influențează evenimentele umane atît în bine cît și în rău. Nu este implicat un anumit zeu sau spirit, doar forțe supranaturale impersonale. Deși, în general, un element al societăților preindustriale, unele aspecte ale supranaturalismului pot fi văzute în practica contemporană de a purta laba unui iepure sau de a crede în noroc.

Animismul

De asemenea, religia poate lua forma *animismului*, o credință în activitatea „spiritelor" în lume. Aceste spirite pot exista în oameni sau în orice ființe din lumea naturală, cum sînt arborii și animalele. Aceste forțe spirituale pot fi folositoare sau dăunătoare ființelor

umane, sau indiferente față de ele. Spiritele pot fi influențate prin *magie*, practici rituale care permit oamenilor să folosească puterea supranaturală sau spirituală pentru propriile lor scopuri. Religia animistă a fost obișnuită printre diverse triburi din Africa și din alte locuri.

Teismul

Teismul este credința în existența unor zei despre care se presupune că sînt puternici și interesați de activitățile ființelor umane. Acești zei trebuie să fie venerați și cinstiți într-un fel oarecare. Există două forme majore de teism.

Politeismul

Cea mai obișnuită formă de teism este *politeismul*, credința în existența mai multor zei. Deseori, un zeu este considerat mai puternic decît ceilalți, un zeu al zeilor.

Monoteismul

A doua formă de teism este credința într-un zeu. Deși *monoteismul* nu este la fel de obișnuit ca politeismul, cele trei religii monoteiste – iudaismul, creștinismul și islamismul – au, laolaltă, mai mulți membri decît orice altă formă de religie.

Idealismul transcendent

Idealismul transcendent nu implică venerarea nici unui zeu, spirit sau forță supranaturală; el se bazează pe principii sacre de idei și acțiuni. Scopul său este să dea ființelor umane posibilitatea de a atinge cel mai înalt potențial. Forme de idealism transcendent se găsesc îndeosebi în Asia; budismul este un exemplu.

RELIGIA: O PERSPECTIVĂ FUNCȚIONALISTĂ

În general, funcționaliștii consideră religia o forță pozitivă în societate. Ea îndeplinește funcții sociale importante și, ca atare, există într-o oarecare formă în toate societățile.

Funcțiile religiei

Coeziunea socială

Religia acționează ca o forță unificatoare în societate, asigurînd un ansamblu împărtășit de idei, valori și norme în jurul căruia oamenii pot forma o identitate comună. Religia devine un unificator, o modalitate de a stabili un limbaj comun; ca este liantul care leagă un grup laolaltă, oferindu-i un ansamblu comun de valori. De pildă, evreii, răspîndiți pe glob în diferite culturi timp de secole, și-au menținut identitatea caracteristică în marc măsură prin ideile și practicile religioase comune.

S-a susținut, totuși, că aspectele unificatoare ale religiei sînt mai aparente în societățile care au doar o religie. Acesta a fost deseori cazul în societățile preindustriale; la aceste societăți se referea Durkheim cînd a scos în evidență aspectul unificator al religiei.

Oferirea unui sens în viață

În general, religia oferă răspunsuri satisfăcătoare emoțional „marilor" întrebări în legătură cu existența umană și cu scopul ei. În particular, ea rezolvă problemele vieții și ale morții, descrie felul de viață pe care oamenii tebuie să-l ducă – scopul lor în viață – și explică ce li se întîmplă după ce mor. Religia este, esențialmente, singura instituție socială care încearcă să rezolve aceste probleme importante.

Controlul social

Normele societății sînt, deseori, bazate pe un ansamblu de idei religioase. Cele mai multe dintre cele mai importante legi din

societatea americană (e.g., legea care interzice omorul) dobîndesc o forță morală, precum și una legală, deoarece ele sînt incluse în valorile religioase; li se dă o legitimitate sacră. În evul mediu, se credea că regii domnesc prin drept divin, iar legea în țările islamice este justificată prin Coran, cartea sfîntă a islamului.

Sprijinul psihologic

Religia oferă multor oameni sprijinul afectiv și psihologic de care au nevoie ca să supraviețuiască într-o lume complexă și nesigură. Ea este deosebit de utilă în vremuri de criză, cum este moartea cuiva apropiat. Ea sugerează un oarecare scop în a muri și oferă un ansamblu de practici rituale pentru doliu („priveghiul" la creștini sau „șiva" la evrei, de pildă) care ușurează suferința supraviețuitorilor.

Ideologiile seculare: echivalentele funcționale ale religiei

Religia se referă la sfera sacră a experienței umane. Dar ceea ce este considerat sacru este construit social. Funcționaliștii arată că există *echivalente funcționale* (caracteristici sociale și culturale care au același efect și pot substitui altè caracteristici sociale și culturale) ale religiei. Adică, sistemele de idei seculare (nereligioase, e.g., știința) pot îndeplini aceleași funcții menționate mai sus pentru religie.

Multe din „ism"-ele lumii – fascismul, socialismul, comunismul, umanismul – pot fi considerate religii seculare. Ele toate promovează solidaritatea socială și coeziunea printre credincioșii lor. Ele dau viețiì un scop și un sens și justifică comportamentele necesare în cadrul grupului practicant. Ideile lor ideologice oferă sprijin afectiv în vremuri grele și de nesiguranță. Ele chiar găsesc justificarea morții, dacă aceasta este în serviciul unei cauze pe care adepții lor o definesc ca fiind nobilă. Deosebirea între religie și ideologiile seculare constă în faptul că religia este orientată spre tărîmul supranaturalului și își trage puterea din acel tărîm. Această credință în supranatural mărește stabilitatea religiei și o împiedică să se schimbe drastic.

RELIGIA: O PERSPECTIVĂ A CONFLICTULUI

Teoreticienii conflictului nu consideră religia instituția socială pozitivă descrisă de funcționaliști. Ei prezintă cîteva caracteristici negative ale societății care își au originea direct în religie sau sînt apărate de ea.

Religia ca „opiu al poporului"

Religia, susțin teoreticienii conflictului, susține și legitimează sistemul existent. Ea realizează aceasta prin abaterea atenției celor oprimați de la problemele lor și de la orice încercare de a le rezolva. Într-o expresie memorabilă, Marx (1964: 27; original, 1848) a numit religia „opiul poporului". El voia să spună că, la fel ca opiul, religia îi face pe oameni să se simtă bine, dar le abate atenția de la existența lor nenorocită și de la acțiunea necesară pentru a o schimba.

Teoreticienii conflictului consideră religia un alt element în luptele pentru putere în societate. Ea este folosită de cei de la putere atît pentru a-și justifica poziția, cît și pentru a descuraja orice încercare a celor fără putere să-și schimbe situația. Religia abate atenția de la problemele și suferințele lumii prezente, promițînd recompense în viața de apoi.

Religia și inegalitatea

Stabilitatea și coeziunea pe care religia le asigură sînt considerate, de teoreticienii conflictului, exemple ale naturii sale distructive. Decît să se împace cu inegalitățile despre care teoreticienii conflictului cred că există în toate societățile moderne, oamenii conștienți social, cu simțul istoriei, ar trebui să lupte ca să le elimine. Dar religia deseori asigură legitimitatea morală pentru aceste inechități, descurajînd schimbarea socială. Regii domnesc și își oprimă poporul în virtutea unui drept divin și, astfel, sînt imuni față de critică. Mai general, condițiile economice existente, pe care Marx și teoreticienii conflictului le consideră forțele fundamentale în societate, influen-

ţează forma, direcţia şi rolul religiei în societate. Altfel spus, structura economică şi socială dă formă sistemelor de idei şi valori, inclusiv religiei.

Religia, din perspectiva conflictului, este o forţă conservatoare în lume. Ea derivă din *statu-quo* şi păstrează ordinea socială existentă şi descurajează schimbarea socială. Să ne amintim discuţia de mai înainte despre baza religioasă a sistemului castelor (vezi Cap. 9). Un alt exemplu, cele mai multe religii sînt orientate spre bărbaţi şi dominate de bărbaţi, adică, patriarhale în formă (vezi Cap. 13). Chiar astăzi, multe dintre religiile importante au rezistat, în diferite grade, la puterea şi autoritatea din ce în ce mai mari ale femeilor în ierarhiile lor.

Religia şi conflictul social

În societăţile în care există mai multe religii, în loc de una majoră, probabilitatea ca religia să creeze dezbinare socială şi conflict decît să promoveze coeziune socială este mai mare. Irlanda de Nord şi Pakistanul sînt exemple evidente. În cel de-al doilea caz, conflictul între hinduşi şi musulmani a devenit atît de acut, că ţara a trebuit să fie împărţită pe baza religiei. În Irlanda de Nord, conflictul între catolici şi protestanţi pare fără sfîrşit, aşa cum pare şi conflictul între evrei şi musulmani în Orientul Mijlociu.

În toate societăţile, arată teoreticienii conflictului, religia produce conflict social. Cruciadele i-au aţîţat pe creştini împotriva musulmanilor şi au provocat nenumărate distrugeri. Una dintre justificările majore pentru colonizarea europeană a Africii, Asiei şi Americii de Sud a fost să-i convertească pe „păgînii" oameni care se închinau la idoli sau la mulţi zei.

RELIGIA ŞI SCHIMBAREA SOCIALĂ

Relaţia între religie şi societate este mult mai subtilă şi mai complexă decît cred teoreticienii conflictului. Contrar punctului lor de vedere, religia poate promova schimbarea socială, deşi nu toată această schimbare este, necesarmente, folositoare (e.g., colonialis-

mul european). Un exemplu major al rolului religiei în susținerea, dacă nu provocarea, schimbării sociale implică apariția capitalismului. Pe de altă parte, așa cum susțin teoreticienii conflictului, deseori religia are un rol conservator, descurajînd schimbarea și reafirmînd tradiția. Un exemplu este renașterea fundamentalismului islamic.

„Etica protestantă" și capitalismul: promovarea schimbării sociale

Marx a insistat că sistemele de idei, cum este religia, sînt un produs al structurii economice a societății și servesc la consolidarea și legitimarea ei. Weber nu a fost de acord. El a susținut că relația poate funcționa și invers; sistemele de idei pot influența dezvoltarea structurilor sociale și economice. Ca să demonstreze aceasta, Weber (1958; original, 1904) a analizat rolul protestantismului calvinist în dezvoltarea inițială a capitalismului.

Weber notează că economia capitalistă modernă este o formă absolut nouă de activitate economică. În contrast cu formele economice anterioare, capitalismul pune accentul pe planificarea rațională și pe gestiune, precum și pe acumularea sistematică și continuă de bogăție care poate fi folosită pentru dezvoltare și extindere. Stilul cheltuielii libere din trecut nu permitea acumularea capitalului care putea, după aceea, fi folosit pentru investiție și extindere. Astfel, era nevoie de o nouă abordare a economiei și a vieții, în general, pentru dezvoltarea capitalismului modern.

Calvinismul

Această nouă abordare, arată Weber, a fost oferită de primii *calviniști*, protestanți care își bazează credința pe ideile lui John Calvin. Calviniștii cred în *predestinare*, actul prin care Dumnezeu predestinează că anumite suflete vor fi osîndite, iar altele vor fi mîntuite, și că nimic din ceea ce ele pot face în această lume nu va afecta decizia lui Dumnezeu. Sarcina pămîntească a calviniștilor este să fie ascetici (să se abțină de la plăcerile lumești) și să lucreze pentru gloria lui Dumnezeu. Deși decizia lui Dumnezeu pentru des-

tinul lor ultim este imuabilă, calviniştii caută un indiciu în privinţa acestuia şi cred că succesul lumesc este un semn că Dumnezeu i-a ales pentru o viaţă „plină de succes" în eternitate.

În felul acesta, susţine Weber, primii calvinişti, cumpătaţi, harnici şi asceţi, căutînd un semn al salvării eterne, s-au angajat tocmai în tipurile de acţiuni necesare pentru dezvoltarea capitalismului modern. Ei au lucrat intens şi sistematic. Banii pe care i-au acumulat, trăind modest, i-au investit în extinderea întreprinderilor capitaliste.

Alte religii

Alte religii nu au oferit aceeaşi bază pentru dezvoltarea capitalismului. Catolicismul şi-a încurajat adepţii să-şi caute răsplata în viaţa viitoare mai degrabă decît în aceasta. Religiile asiatice (e.g., hinduismul) au descurajat activităţile care ar duce la progresul personal, au descurajat tipul de muncă grea necesar pentru dezvoltarea capitalismului (e.g., islamul) sau au pus accentul mai degrabă pe viaţa de apoi decît pe implicarea în această lume (e.g., budismul şi taoismul).

Dependenţa capitalismului modern de sistemul de credinţe al primilor calvinişti este un exemplu, credea Weber, al modului în care ideile şi părerile formează şi dirijează societatea. Deşi nu calvinismul a produs capitalismul, în mod cert el a fost un ingredient esenţial.

Revoluţia islamică: reafirmarea tradiţiei

Ultimul deceniu, sau ultimele două, a fost martorul unei dezvoltări considerabile a *fundamentalismului,* o aderare dîrză la ideile şi practicile religioase tradiţionale, printre *musulmani* (cei ce cred în islam). Fundamentalismul islamic a contribuit la asasinarea preşedintelui Anwar Sadat al Egiptului şi la răsturnarea şahului Iranului, care a încercat să „occidentalizeze" ţara.

În multe ţări islamice din Orientul Mijlociu, fundamentalismul pretinde ca femeile să fie supuse. În Iran, femeilor li se cere să-şi

acopere părul și cea mai mare parte a feței cu văl. În Arabia Saudită femeile nu au voie să conducă mașini neînsoțite. Fundamentalismul islamic este evident în Iran, unde este modul absolut de viață pentru mulți oameni. El constituie un ansamblu de idei răspîndit peste tot, care stabilește comportamentul adecvat în, practic, toate zonele vieții sociale și personale. A fost o presiune considerabilă ca legea islamică să devină legea țării, iar clerul să fie autorizat să interpreteze și să împartă dreptatea în conformitate cu ea.

Fundamentalismul pare să-și facă apariția în vremuri de schimbări sociale, cînd confuzia și evenimentele tulburătoare erodează normele și valorile obișnuite. O întoarcere la ideile fundamentale oferă stabilitate și intimitate, o modalitate de a face față dezordinii și efectelor dezorganizatoare ale schimbării. Ideile și practicile tradiționale sînt inteligibile și liniștitoare. Prin reafirmarea trecutului și reinstituirea tradiției, religia poate redirecționa schimbarea socială dinspre viitor spre trecut. Deși această parte a expunerii s-a concentrat asupra fundamentalismului islamic, concluziile vor fi, deopotrivă, aplicabile unei analize a fundamentalismului creștin.

ORGANIZAREA RELIGIEI

Pe lîngă ansamblul de credințe și ritualuri, religia, ca și alte instituții sociale, are o structură organizatorică ce ia diverse forme. Cele mai obișnuite patru forme de organizare religioasă sînt descrise mai jos.

Biserica

Biserica este o organizație religioasă stabilă care este integrată bine în societate și care pretinde că este singura cale spre adevărul religios. Deseori, ea are o ierarhie de funcționari bine definită și o oarecare formă de organizare birocratică. Acești funcționari se ocupă de ritualurile religioase relevante. Printre religiile lumii, romano-catolicismul, de pildă, are una dintre cele mai ierarhice și birocratice structuri.

Bisericile tind să fie conservatoare. Deseori, ele acceptă obiectivele majore ale societății și se opun schimbării. Acest sept este evident, de pildă, în opoziția Vaticanului, sediul autorității Bisericii Catolice, față de *eliberarea teologiei*, care își are originea în ideologia marxistă. Preoții latino-americani care subscriu la această ideologie se dedică promovării salvării spirituale, dar și ameliorării condițiilor materiale ale săracilor, prin schimbări economice și sociale.

Secta

În unele privințe, sectele se aseamănă cu biserica. La fel ca biserica, sectele pretind singura legitimitate pentru adevărul religios, dar ele nu se încadrează la fel de confortabil în cultura majorității. Ele tind să fie mici și exclusiviste, deseori resping normele și valorile culturii dominante. Deseori, sectele se formează după ce un mic număr de indivizi se desprinde dintr-o biserică mai mare și mai bine constituită.

Sectele sînt organizate mai puțin formal decît biserica. Conducerea este, deseori, bazată pe *charismă*, calități personale extraordinare care atrag și fin adepții. În timp ce biserica tinde să se concentreze asupra ritualurilor formale, sectele pun accentul pe experiența personală. Practicile religioase în cadrul sectelor tind să fie mai emoționale decît cele din biserică. În final, sectele deseori reprezintă o formă de schismă împotriva vreunui aspect al culturii mai mari sau împotriva bisericii mai tradiționale. De pildă, anabaptiștii reformei (mișcarea din secolul al XVI-lea care a dus la instituirea protestantismului) au negat validitatea botezului copiilor și au practicat botezul adulților.

Confesiunea

O *confesiune* este o organizație la fel ca biserica, în general integrată în societate, dar nu pretinde legitimitate exclusivă pentru sistemul său de credințe. Acceptarea pluralismului în religie este una dintre caracteristicile unei confesiuni. În general, confesiunile au un cler constituit și prezintă mai puțină fervoare emoțională în ritualurile lor religioase.

Într-o oarecare măsură, confesiunile ar putea fi considerate secte care au ajuns mai mari și s-au adaptat într-o oarecare formă la societate. Prezbiterianismul este o confesiune calvinistă condusă de bătrîni numiți prezbiteri.

Cultul

Cultul este o formă de organizare religioasă care are o relație antagonistă cu societatea înconjurătoare. Cultele, ca și sectele, deseori depind de o conducere charismatică. Ele deseori tind să-și izoleze membrii de societatea mai mare, pe care o consideră corupătoare.

Cultele încearcă să le ofere membrilor un stil de viață complet care, deseori, este cu totul diferit de cel avut anterior intrării în cult. Apartenența la un cult deseori implică o transformare personală considerabilă. Drept consecință, ultimele două decenii au fost martorele unei îngrijorări considerabile în privința cultelor și abilității lor de a *spăla creierul* – un termen popular pentru ceea ce sociologii numesc „resocializare" (vezi Cap. 6) – tinerilor și alienaților. Meditația Transcendentală (MT) o mișcare condusă de Maharishi Malesh Yogi, și Biserica Unificării a reverendului Sun Myung Moon („Moonies") sînt două exemple de culte contemporane.

RELIGIILE MAJORE ALE LUMII

Există mii de diverse religii în lume. În această parte a capitolului, vom descrie, pe scurt, caracteristicile esențiale a șase dintre cele mai mari religii, aproximativ în ordinea mărimii lor.

Creștinismul

Creștinismul este cea mai larg practicată religie din lume. Cam un miliard de oameni, aproximativ 20% din populația lumii, se identifică drept creștini; mai mult de jumătate dintre ei sînt catolici. Ideea principală a creștinismului constă în divinitatea lui Iisus Christos, care este considerat singurul copil al lui Dumnezeu,

mîntuitorul lumii şi garantul vieţii după moarte. În afară de aceasta, creştinii diferă în sistemele lor de idei, practici rituale şi forme de organizare.

Dezvoltarea

Creştinismul s-a dezvoltat din iudaism. În secolul al XI-lea, o sciziune religioasă a dus la înfiinţarea a două organizaţii creştine majore: Biserica Romano-Catolică şi Biserica Ortodoxă de la Constantinopol (astăzi, Istanbul). În secolul al XVI-lea, Reforma a dus la o ruptură de Roma; rezultatul a fost întemeierea protestantismului. Pluralismul religios al Reformei din Europa a avut drept rezultat dezvoltarea a numeroase confesiuni în cadrul protestantismului, dezvoltare care continuă pînă în zilele noastre.

Ideile creştine

Biblia este cea mai importantă sursă de idei pentru creştini. Ea este considerată ca fiind de inspiraţie divină, iar unii oameni cred că ea conţine cuvîntul lui Dumnezeu. Creştinii îl laudă pe Dumnezeu prin ritual şi rugăciune, îi aduc mulţumiri pentru ceea ce le-a dat şi îi cer ajutor pentru satisfacerea nevoilor importante. Răstignirea lui Christos a făcut din cruce principalul simbol al creştinismului. Pentru creştini, învierea lui Christos din morţi este o dovadă a divinităţii Sale.

Cei mai mulţi creştini trăiesc în Europa şi în America. Numeroasele populaţii creştine din Asia şi Africa îşi au originea în colonizarea acestor zone de către europenii creştini. La fel ca în majoritatea religiilor, şi în ciuda venerării Mariei, naşterea lui Christos dintr-o mamă pămînteană virgină, bărbaţii au rolul predominant în creştinism. Recent, unele confesiuni au permis femeilor un mai mare rol în ritualurile bisericii şi în conducere.

Islamul

Islamul, derivat în parte din vechiul iudaism, este a doua mare religie din lume, cu aproximativ 500 de milioane de adepţi. Islamul este cea mai populară religie în nordul Africii, în Orientul Mijlociu

şi în unele părţi din Asia (e.g., Indonezia). Islamul a fost fondat de profetul Mahomed în secolul al VII-lea. Spre deosebire de Iisus Christos, el nu este considerat o divinitate, dar se crede că este mesagerul lui Allah (lui Dumnezeu) în lume; el a transmis oamenilor cuvîntul lui Allah.

Locurile sfinte

Centrul geografic al islamului este oraşul Mecca, în Arabia Saudită, locul de naştere al lui Mahomed. Două dintre cele mai sfinte locaşuri religioase ale islamului, numite moschei, se găsesc în oraşele Mecca şi Medina din Arabia Saudită.

Ritualurile islamice

Echivalent al Bibliei creştine, Coranul conţine scrierile sacre ale lui Mahomed, care sînt considerate drept cuvîntul lui Dumnezeu. Coranul predică pacea interioară prin supunere la voinţa lui Allah. Ritualul musulman cere rugăciune de cinci ori pe zi şi un pelerinaj la Mecca cel puţin o dată în viaţa unei persoane. Ca în majoritatea religiilor, femeile islamice sînt subordonate bărbaţilor.

Hinduismul

În lume sînt cam tot atîţia hinduşi cît musulmani. Hinduismul, care a început în valea Indului, India, cu peste 4 000 de ani în urmă, s-a limitat în mare măsură la subcontinentul indian. Spre deosebire de creştinism şi islam, întemeierea lui nu este legată de o anumită persoană, nici nu are o carte sfîntă sancţionată oficial, ca Biblia şi Coranul.

Dharma şi karma

Deşi credinţele şi practicile hinduse diferă în mare măsură, ele au cîteva elemente comune. Hinduşii cred că există o forţă morală în societate care pretinde acceptarea anumitor responsabilităţi, numite *dharma*. De asemenea, ei cred în *karma*, progresul spiritual

al sufletului fiecărei persoane, iar karma unei persoane este afectată de modul în care persoana trăieşte.

Reîncarnarea

Hinduşii cred în *reîncarnare*, renaşterea într-un corp diferit după moarte şi în aceeaşi stare spirituală pe care persoana a dobîndit-o în ultima viaţă. Prin perfecţionarea sufletului în fiecare nouă viaţă, persoana ajunge în cele din urmă, nirvana, o stare de perfecţiune spirituală totală care face ca reîncarnarea să nu mai fie necesară. Pe lîngă ritualurile personale, hinduismul întruchipează ritualuri publice, ca Kumbh Meba, în care milioane de hinduşi fac un pelerinaj la fiecare doisprezece ani, ca să se scalde în apele ritual purificatoare ale fluviului sfînt Gange.

Hinduismul este un exemplu clar al naturii conservatoare a religiei. El susţine sistemul stratificării existente în India, oferind legitimate morală deosebirilor dintre caste (vezi Cap. 9).

Budismul

Budismul a fost fondat în India de Siddhartha Gautama, un reformator numit Buddha (care înseamnă „cel deşteptat"), în secolul al VI-lea î.Hr. Charisma sa personală a atras mulţi adepţi care şi-au răspîndit ideile pînă în Asia Centrală şi de Sud-Est, în China, Coreea şi Japonia. Astăzi, budismul are cam 250 de milioane de adepţi.

Calea de Opt ori Nobilă

Potrivit budismului, viaţa este formată din suferinţă. Suferinţa se găseşte pretutindeni şi îşi are originea în dorinţele oamenilor pentru plăcere.

Aceste dorinţe pot fi ţinute în frîu urmînd, în mod sistematic, *Calea de Opt ori Nobilă*, care pune accentul pe vederea, gîndirea, vorbirea, acţiunea, existenţa, efortul, atenţia şi meditaţia corecte. Budismul pune accentul pe importanţa simpatiei şi compasiunii pentru alţii şi crede că răspunsul la problemele lumii se află în

schimbarea personală și în dezvoltarea unui nivel superior de spiritualitate.

Budismul și hinduismul

Asemănarea budismului cu hinduismul este clară. Totuși, budismul, spre deosebire de hinduism, nu susține, în mod automat, sistemul castelor. Atît în budism, cît și în hinduism, acțiunea de a face lucruri bune și de a construi comunități spirituale este deschisă deopotrivă bărbaților și femeilor. De asemenea, budismul împărtășește cu hinduismul lipsa unui Dumnezeu personificat și a unei origini într-un conducător charismatic.

Confucianismul

Confucianismul a fost fondat în secolul al V-lea î. Hr. de către K'ung-Fu-tzu, cunoscut sub numele Confucius. Timp de mai mult de 2 000 de ani, pînă la începutul acestui secol, confucianismul a fost religia oficială a Chinei. Deși revoluția din 1949, care a instaurat Republica Populară Chineză, a slăbit ritualul religios în această țară, peste 150 de milioane de oameni încă urmează confucianismul, mai ales în China.

Jen

Confucius a împărtășit preocuparea lui Buddha pentru suferința săracilor. El a predicat importanța dobîndirii mîntuirii personale prin acțiune corectă. *Jen*, să fii milostiv, constituie conceptul central al confucianismului, potrivit căruia moralitatea și loialitatea față de alții ar trebui să predomine interesul personal. În această concepție există puțină preocupare pentru supranatural, sugerînd unora că nu ar trebui confucianismul să fie considerat religie. Dar, întrucît el are un corp de credințe și practici, este tratat ca religie de mulți oameni.

Iudaismul

În lume există peste 17 milioane de evrei, în principal în America de Nord, în Europa şi în Orientul Mijlociu, îndeosebi în Israel, patria lor recent înfiinţată. Numărul lor a fost mult mai mare înainte de al doilea război mondial, când „soluţia finală" a lui Hitler a dus la moartea a aproximativ 6 milioane de evrei europeni.

Legământul

Început acum câteva mii de ani ca religie animistă, iudaismul a devenit prima religie monoteistă a lumii. Dumnezeul iudaismului, Iehova, a stabilit un *legământ* sau o relaţie specială cu poporul evreu prin Avraam, fondatorul religiei. Evreii urma să devină „poporul ales" care să-I ducă cuvîntul popoarelor lumii; în schimb, El avea să aibă o grijă deosebită de ei.

Vechiul Testament şi Tora

Ideile majore ale iudaismului se găsesc în Biblie (numită „Vechiul Testament" de creştini, pentru a face deosebirea de corpul lor de credinţe „Noul Testament"). Primele cinci cărţi ale Bibliei, numite *Tora,* descriu istoria de început şi credinţele poporului evreu. Cele Zece Porunci sînt date lui Moise de către Dumnezeu: ele precizează legile importante pe care toţi evreii trebuie să le respecte. Ideile iudaismului pun un accent deosebit pe învăţare şi studiu, pe concepţiile de comunitate şi pe manifestarea caritătii faţă de cei mai puţin norocoşi.

Ritualuri

Câteva dintre ritualurile iudaismului includ rugăciune de două ori pe zi, sărbătorirea zilelor sfinte, care marchează evenimente majore din istoria evreilor, şi respectarea unui ansamblu de practici culinare numite *kaşrut* (a „fine cuşer"). Ca şi în creştinism, şi în iudaism s-au produs dezbinări din cauza deosebirilor în interpretarea religioasă.

Moştenirea iudeo-creştină

Valorile culturale americane se încadrează în mod clar în contextul iudaismului şi creştinismului. Primii colonişti din Europa au adus cu ei ideile lor creştine, care îşi aveau originea în iudaism. Cele Zece Porunci au influenţat valorile americane şi sistemul legal.

RELIGIA ÎN STATELE UNITE

Afilierea religioasă

În Statele Unite nu există o religie oficială de stat. De fapt, Primul amendament la Constituţie cere separarea Bisericii de stat. Totuşi, în ciuda acestui fapt, moştenirea iudeo-creştină constituie o influenţă majoră asupra culturii americane. Cam 90% dintre americani se identifică cu una sau cu alta dintre aceste religii; un număr mai mic, cam 70%, aparţine de fapt unei anumite organizaţii religioase (Gallup, 1984; Biroul de Recensământ al U.S., 1985).

În Statele Unite, protestanţii formează majoritatea clară. Dintre cei care indică o afiliere religioasă, 65% sînt protestanţi; cea mai mare confesiune protestantă, baptiştii, constituie aproximativ o treime din această categorie şi este de două ori mai mare decît oricare dintre celelalte confesiuni protestante. Catolicii constituie cam 24% dintre americanii afiliaţi religios, iar ceva mai mult de un procent sînt evrei (Consiliul Naţional pentru Cercetarea Opiniei, 1987).

Afilierea la o biserică variază după regiunile Statelor Unite. Cei mai mulţi catoliei sînt concentraţi în Noua Anglie, în sud-vest şi în zonele urbane din vestul mijlociu. Statele din sud sînt, în principal, baptiste, iar în statele de cîmpie din nord trăiesc cei mai mulţi luterani. Evreii sînt concentraţi, în principal, în centrele urbane de pe Coasta de Est şi Coasta de Vest.

Religiozitatea

Afilierea religioasă spune doar o parte din povestea religici în viaţa americană. O altă problemă importantă este *religiozitatea,* importanţa pe care religia o are în viaţa individului. Această importanţă poate îmbrăca multe forme (Glock, 1959). Religiozitatea se poate referi la legătura emoţională pe care oamenii o simt cu religia lor *(religiozitatea pragmatică),* la măsura în care aceştia se roagă şi participă la serviciile religioase *(religiozitatea ritualistă),* la trăinicia angajamentului lor faţă de sistemele de credinţă ale religiei lor *(religiozitatea ideologică),* la modul în care îşi integrează religia în activităţile zilnice *(religiozitatea subsidiară)* şi la amplitudinea şi profunzimea cunoştinţelor despre tradiţiile, credinţele şi practicile religiei lor *(religiozitatea intelectuală).*

Deşi majoritatea americanilor declară că cred într-o putere supremă (o formă a religiozităţii pragmatice), mai puţini (aproximativ 70%) afirmă că ei sînt de acord cu elementele principale ale sistemului de credinţe al religiei lor (religiozitatea ideologică). Încă şi mai puţini manifestă religiozitatea ritualistă. Doar aproximativ jumătate afirmă că se roagă cel puţin o dată pe zi şi aproximativ 35% participă la serviciile religioase aproximativ o dată pe săptămînă (Consiliul Naţional pentru Cercetarea Opiniei, 1987). Pe scurt, americanii au o afiliere religioasă vastă, dar manifestă un mai mic grad de religiozitate.

Corelativele afilierii religioase

Dacă religia este importantă, ea ar trebui să aibă o oarecare importanţă şi în viaţa oamenilor. Această parte a capitolului examinează corelaţiile afilierii religioase, relaţia între religie şi alte elemente sociale importante.

Clasa socială

În Statele Unite, deşi membri ai tuturor religiilor pot fi găsiţi în fiecare clasă socială, există o relaţie măsurabilă între religie şi clasa socială. Evreii au cea mai înaltă poziţie de clasă, urmaţi de protes-

tanți și apoi de catolici, deși protestanții și catolicii nu sînt extrem de separați. În cadrul confesiunilor protestante, episcopalienii, prezbiterienii și congregaționaliștii se situează sub evrei și deasupra catolicilor. Metodiștii și luteranii se află cam la același nivel cu catolicii, cu baptiștii și cu diversele secte sub aceste trei.

Poziția relativ superioară a evreilor este, aparent, datorată valorilor superioare pe care ei le atribuie, în mod tradițional, educației, ceea ce a făcut ca o mai mare proporție din ei să dobîndească educația necesară pentru a aspira la ocupații și cariere de înalt nivel. Confesiunile protestante, la aproximativ același nivel social ca evreii, sînt cele ale căror membri sînt din nordul Europei, unde, probabil, au suferit mai puțină discriminare decît membrii unor alte confesiuni protestante, și catolicii ale căror origini sînt, în principal, în sudul și estul Europei.

Etniciatea și rasa

Grupurile religioase din Statele Unite demonstrează o mare și intrinsecă diversitate etnică și rasială. Printre catolici, de pildă, sînt catolici irlandezi, italieni, polonezi și portoricani. Toate culturile lor – și unele dintre practicile religioase – se deosebesc foarte mult între ele. Evreii ruși sînt foarte diferiți de evreii germani și atît unii, cît și ceilalți pot fi deosebiți de evreii sefarzi din Spania și din Portugalia. De fapt, într-o lucrare interesantă, Tyree (1991) arată că legarea etnicității de religie permite o analiză mai rafinată a unor aspecte ale culturii americane. De pildă, catolicii britanici au venituri familiale considerabil mai mari decît catolicii francezi, decît catolicii polonezi și decît cei mexicani.

Religia a fost totdeauna importantă în viața americanilor africani. Mulți dintre conducătorii comunității americane africane au fost clerici: Martin Luther King, junior, Adam Clayton Powell, Ralph Abernathy și Jesse Jackson. În general, biserica joacă un rol mai important în rezolvarea nevoilor sociale și economice, precum și ale celor spirituale, ale americanilor africani decît pentru membrii altor grupuri.

Atitudinile politice

Membrii unor confesiuni protestante au o poziție de clasă superioară catolicilor și tind să devină mai conservatori din punct de

vedere politic. Tradițional, protestanții au susținut Partidul Republican, iar catolicii, Partidul Democrat. De asemenea, printre protestanți există o relație pozitivă între a fi conservator și religiozitatea ritualistă; adică, oamenii conservatori frecventează mai des biserica. Tradițional, evreii au fost foarte liberali din punct de vedere politic. Ei sînt susținători fermi ai Partidului Democrat, îndeosebi ai aripii liberale.

În prezent, există mulți factori care determină atitudinile politice. Religia influențează, dar nu determină atitudinile politice.

În anii din urmă, religia și politica s-au împletit mai mult în societatea americană. Deși monedele Statelor Unite au purtat mult timp inscripția „Noi avem încredere în Dumnezeu", doar relativ recent Angajamentul de Loialitate a fost amendat să includă expresia „legat prin Dumnezeu". Grupurile religioase au fost foarte active în mișcarea antirăzboinică în anii '60 și '70. Astăzi, bătălia politică în privința avortului (vezi Cap. 13) are nuanțe religioase. Biserica catolică este, categoric, împotriva avortului și în favoarea rugăciunii în școală, în timp ce celelalte două religii majore sînt dezbinate în privința orientării conservatoare și liberale a aderenților lor. Îmbinarea religiei cu politica duce la ascuțirea deosebirilor politice, deseori făcînd compromisul – substanța politicii – virtual imposibil.

Renașterea religioasă

Ultimele cîteva decenii au fost martorele unui declin general al afilierii religioase și, categoric, al diverselor forme de religiozitate. Totuși, există o excepție. Fundamentalismul protestant s-a dezvoltat, devenind mai viguros și divers. Crește numărul sectelor fundamentaliste. Expresia „creștin născut din nou" a intrat în vocabularul american. În mare parte, această creștere a fost determinată de televiziune, îndeosebi de televiziunea prin cablu, care este folosită să transmită mesaje religioase, deseori fundamentaliste, unei audiențe numeroase. Rezultatul a fost dezvoltarea a ceea ce se numește *biserica electronică* (Hadden și Swain, 1981). Se estimează că aproximativ 60 milioane de americani urmăresc cel puțin o dată pe lună programele religioase și circa 15 milioane le urmăresc zilnic (Gallup, 1982). Ca o consecință, Oral Roberts, Billy Graham, Pat Robertson, Jimmy Swaggart și, pînă recent, Jim și Tammy Bakker au cîștigat un nivel de atenție națională neobișnuit printre clerici.

Fundamentalismul este puternic, îndeosebi în zonele rurale ale Statelor Unite. El formează coloana vertebrală a mișcării conservatoare politice numite „majoritatea morală", condusă de reverendul Jerry Falwell. Această mișcare a avut o mare influență în crearea unui climat mai conservator în viața socială și politică la începutul și mijlocul anilor '80. Puterea acestei mișcări pare să fi scăzut în ultimii ani, deși mai există o mare rezervă de fervoare fundamentalistă care se răspîndește în societatea americană.

Religia se ocupă de sacru și de supranatural mai degrabă decît de tărîmul obișnuit al profanului. Ea a luat diverse forme. Supranaturalismul și animismul au fost printre primele tipuri de religie. Formele de mai tîrziu au fost credința într-un Dumnezeu (monoteismul) și în mulți zei (politeismul), precum și idealismul transcendent.

Dintr-o perspectivă funcționalistă, religia este o forță pozitivă în societate. Ea promovează coeziunea socială și dă scop și sens vieții. Ea legitimează controlul social și oferă sprijin psihologic, îndeosebi în vremuri grele. Funcții similare sînt îndeplinite de ideologii seculare (e.g., umanismul) care servesc ca echivolente funcționale ale religiei.

Teoreticienii conflictului au o părere mai critică despre religie. Marx a considerat-o „opiul poporului", prin aceea că ea abate atenția oamenilor de la problemele pămîntești. Alții au considerat-o justificatoarea și susținătoarea inechităților sociale și baza conflictului sociol. Acești oameni văd în religie o forță conservatoare în societate.

Există păreri diferite despre relația dintre religie și schimbarea socială. Weber susține că gîndirea calvinistă a fost esențială pentru dezvoltarea capitalismului modern. Credința calvinistă în ascetism și predestinare a dus la tipul de raționalitate, muncă intensă și acumulare de capital de care capitalismul timpuriu avea nevoie. Într-o altă perspectivă, revoluția islamică fundamentalistă este considerată ca fiind împotriva schimbării sociale și pentru reafirmarea tradiției.

Organizațiile religioase iau diverse forme. Biserica este forma cea mai organizată și integrată social; ea tinde să fie

conservatoare întrucîtva și crede că cunoaște adevărul religios fundamental. Secta este mai puțin integrată în societate. Deseori, ea este mică și se bazează pe o conducere charismatică. Ea de asemenea crede că este singura care are legitimitate religioasă. Confesiunea este asemănătoare cu biserica în organizarea ei, dar acceptă într-o mai mare măsură diverse religii. Cultul este, de obicei, ostil față de societatea înconjurătoare și oferă un mod de viață absolut membrilor săi.

Cea mai mare religie, creștinismul, practic are aproape un miliard de oameni. Caracteristica sa principală este credința în divinitatea lui Iisus Christos. Creștinismul s-a scindat în cîteva biserici diferite: romano-catolicismul, biserica ortodoxă și protestantismul. Islamul, cu 500 de milioane de adepți, este următoarea religie ca mărime. Întemeiat de Mahomed, el se bazează pe sfîntul Coran, cuvîntul lui Allah așa cum a fost scris de profetul său Mahomed. Hinduismul (aproximativ egal cu islamul ca mărime) și budismul (aproximativ jumătate ca mărime) sînt foarte asemănătoare prin aceea că și ele cred că indivizii ar trebui să ducă a viață corectă și devotată care să servească umanitatea. Confucianismul, practicat în principal în China, este, de asemenea, dedicat compasiunii și carității față de alții. Iudaismul, prima religie monoteistă, are aproximativ 17 milioane de membri. Aceștia au practici caracteristice care deseori i-au îndepărtat de membrii altor grupuri religioase.

Deși afilierea religioasă în societatea americană este foarte obișnuită, diverse forme de religiozitate sînt mai puțin răspîndite. Religia este legată de clasa socială, evreii, episcopalienii, prezbiterienii și congregaționaliștii avînd, în general, un statut social superior catolicilor, care, în mod asemănător, au un statut superior baptiștilor și membrilor altor secte. De asemenea, religia este legată de etnicitate și rasă, iar acestea creează deosebiri în cadrul comunităților religioase.

Deseori, atitudinile politice diferă după religie. În mod obișnuit, protestanții susțin Partidul Republican, în timp ce catolicii și evreii sînt înclinați să susțină Partidul Democrat. Deseori, politica și religia se împletesc, cum este folosirea lui Dumnezeu

în simbolurile americane importante, ca în Angajamentul de Lolalitate. Problemele sociale, cum este avortul, deseori sînt legate de religie în moduri care le fac greu de rezolvat. În final, deşi activitatea religioasă scade, în general, există oarecum o renaştere fundamentalistă. Aceasta se datorează, în parte, folosirii televiziunii prin cablu, care permite serviciilor religioase să ajungă la un public mai larg decît în trecut. Această reacţie fundamentalistă la diverse mişcări radicale din anii '60 şi '70 a avut o influenţă substanţială în societatea americană la începutul şi mijlocul anilor '80, deşi efectele sale par să se fi diminuat în ultimii ani.

16

POLITICA ŞI STATUL

Politica se ocupă de putere, care va fi examinată în acest capitol, împreună cu diverse baze ale autorității. Vor fi explorate ideile teoriei funcționaliste și ale teoriei conflictului, precum și diferite forme de guvernământ. Vor fi discutate unele aspecte ale sistemului politic american și vor fi analizate diverse teorii despre putere în Statele Unite. Un studiu al exercițiului puterii politice prin război, terorism și revoluție va încheia acest capitol.

PUTEREA ŞI AUTORITATEA

Politica se preocupă de putere. Ea este instituția socială răspunzătoare de modul în care este dobîndită, repartizată și folosită puterea.

Puterea

Toate discuțiile despre putere încep cu definiția lui Weber (1978; original, 1921). *Puterea*, a zis el, este capacitatea de a atinge scopuri, în ciuda opoziției altora. Puterea poate proveni din mai multe surse. Ea poate proveni din simpla forță fizică sau din folosirea resurselor economice. Asemenea calități personale, care sînt utile și eficiente, pot conferi putere. Unii sociologi fac deosebirea între puterea legitimă și nelegitimă.

Puterea legitimă

Folosirea puterii de către cei socotiți ca avînd dreptul la ea este considerată *putere legitimă*. Într-o democrație, se consideră că func-

ționarii aleși au putere legitimă; într-o monarhie, puterea o exercită regele sau regina. Într-o școală, profesorul are puterea cuvenită și legitimă de a programa un examen. Deși orice acțiune specială, bazată pe putere legitimă, poate fi privită cu antipatie, dreptul de a folosi o astfel de putere nu este, fundamental, pusă sub semnul îndoielii.

Puterea politică, așadar, este considerată cuvenită atît de cei care o exercită, cît și de cei asupra cărora este exercitată. Această formă de putere este, descori, numită *autoritate*, care este discutată mai jos.

Putere nelegitimă

Puterea care se bazează pe constrîngere, care constă în folosirea forței sau amenințarea cu forța, pentru a obliga la consimțămînt este considerată *putere nelegitimă*. Celor care exercită puterea nelegitimă nu li se acordă dreptul de a folosi forța de către cei împotriva cărora aceștia o folosesc. Exemple de putere nelegitimă au loc cînd, de pildă, patronii folosesc amenințarea cu concedierea pentru a obține favoruri sexuale și cînd hoții forțează victimele să renunțe la obiectele lor de valoare.

Bazele autorității

Încă o dată, Weber (1978; original, 1921) oferă analiza cheie a bazelor puterii legitime sau a autorității. El consideră că autoritatea derivă din trei surse posibile.

Autoritatea tradițională

Probabil, cea mai veche bază a justificării puterii este tradiția. *Autoritatea tradițională* se bazează pe datină sau pe tradiții culturale instituite de mult timp. Monarhii domnesc, moștenind acest drept prin familiile lor, pe baza unor practici străvechi și respectate. Chiar dacă un anumit rege este considerat crud și nepotrivit pentru a domni și este forțat să abdice, sistemul este, de obicei, menținut datorită tradiției.

Industrializarea a manifestat tendința de a submina autoritatea tradițională. Schimbarea socială a fost atît de rapidă și vastă, că vechile căi păreau mai puțin potrivite.

Autoritatea rațional-legală

O altă sursă a autorității, una mai compatibilă cu birocratizarea care s-a dezvoltat o dată cu creșterea industrializării (vezi Cap. 4 și 5), este un sistem de legi și reguli care investește, cu putere legitimă, o anumită poziție. *Autoritatea rațional-legală*, așadar, este puterea justificată printr-un sistem de reguli și regulamente acceptat de societate. Deseori numită *autoritate birocratică*, ea este legată de o anumită poziție mai degrabă decît de o persoană. Președintele Statelor Unite, Ronald Reagan, a exercitat o autoritate considerabilă; de pildă, el a putut angaja și a angajat forțele militare americane într-un conflict armat, a convocat Congresul în sesiune și și-a asigurat spațiu de emisie la televiziunea națională. După ce a părăsit funcția, nu a mai avut dreptul legal de a face nimic din acestea.

Un motiv important pentru stabilirea autorității rațional-legale la poziții mai degrabă decît la oameni este asigurarea că cei care ocupă acele poziții își exercită autoritatea doar în cursul obligațiilor lor oficiale. Chiar ca președinte, Ronald Reagan nu putea pretinde produse gratuite de la magazine, nici nu putea, în mod legal, să refuze prezentarea unei declarații federale a impozitului pe venit, deoarece aceste acțiuni nu au nimic de-a face cu îndatoririle președintelui Statelor Unite. La nivelul colegiului, deși facultatea poate, în mod legal, pretinde ca studenții să-și demonstreze cunoștințele de la curs într-o oarecare formă de examinare, profesorii nu pot cere studenților să le spele mașinile sau să aibă grijă de copiii lor. Testele sînt o parte a proiectului educațional, serviciul personal nu este.

Autoritatea charismatică

Cele două forme de autoritate discutate mai sus sînt impersonale; ele se bazează pe tradiție și pe poziție. *Autoritatea charismatică*, pe de altă parte, derivă din calitățile personale extraordinare ale conducătorului care inspiră angajament și insuflă ascultare. În tot

cursul istoriei au existat numeroşi conducători charismatici, deşi nu toţi au fost consideraţi forţe pozitive. Moise, Iisus Christos, Ioana d'Arc, Gandhi, Hitler, Martin Luther King, junior şi Malcolm X sînt exemple evidente de conducători charismatici ale căror atribute personale unice le-au adus adepţi devotaţi şi angajaţi.

Cele mai multe societăţi consideră conducătorii charismatici periculoşi, deoarece, deseori, ei se simt mai puţin constrînşi de normele culturale şi sociale. Astfel, ei pot submina bazele social derivate ale autorităţii: tradiţia şi poziţia.

Fără tradiţia sau poziţia care să susţină autoritatea, pierderea unui conducător charismatic ameninţă existenţa grupului. Weber susţine că supravieţuirea continuă a unei mişcări charismatice depinde de rutinizarea charismei, transformarea *autorităţii charismatice* fie în formă tradiţională sau birocratică, fie într-o combinaţie a celor două. De pildă, mişcarea inspirată de charisma lui Iisus Christos a supravieţuit atît de mult timp pentru că autoritatea ei a devenit tradiţională şi birocratică.

STATUL

Statul este principala autoritate politică organizată în societate. Statul modern a apărut în Europa în timpul secolului al XVI-lea. Funcţionaliştii şi teoreticienii conflictului văd statul cu totul diferit.

O perspectivă funcţionalistă

Filozoful englez Thomas Hobbes considera viaţa haotică şi lipsită de ordine, zicînd că este „solitară, săracă, aspră şi scurtă". Funcţionaliştii insistă că ordinea socială este esenţială pentru societate şi că statul este necesar pentru a o asigura. Ei cred că statele prosperă pentru că ele îndeplinesc următoarele patru funcţii esenţiale care ajută la crearea şi menţinerea ordinii sociale.

Aplicarea normelor

Normele constituie o parte importantă a liantului social care ţine societatea laolaltă. În societăţile tradiţionale mici, ele erau sus-

ținute și aplicate de comunitate. Pe măsură ce societățile au devenit mai mari și mai complexe și au început să sufere schimbări sociale rapide, controlul social informal era suficient. Cele mai multe societăți moderne au dezvoltat legi formale, codificate, care aveau nevoie să fie puse în aplicare. Constituirea sistemului de legi și a structurii organizatorice care să-l aplice a devenit responsabilitatea statului – autoritatea politică supremă.

Rezolvarea conflictelor

Din cînd în cînd, apar conflicte cu privire la repartizarea resurselor societății. Statul are responsabilitatea de a rezolva orice conflicte de acest gen. El trebuie să acționeze ca un mediator imparțial sau arbitru între părțile în conflict și să stabilească mecanismele adecvate pentru rezolvarea acestor dispute. El va avea succes în măsura în care este considerat corect și nepărtinitor.

Planificarea și coordonarea

Societățile moderne sînt complexe. Ele necesită o planificare și coordonare sistematice ale repartizării resurselor societății. Traficul aerian, protecția mediului înconjurător și construirea șoselelor sînt cîteva dintre sarcinile care nu pot fi rezolvate cu ușurință de autoritățile locale. Ele necesită un oarecare grad de planificare și coordonare la nivel național; adică, funcția statului

Coordonarea relațiilor cu alte societăți

Dacă indivizii și diversele autorități locale ar putea încheia convenții și stabili relații aparente cu alte națiuni, s-ar ajunge la un haos. Politica externă, economia internațională și strategia apărării ar fi complexe, confuze și, posibil, contradictorii. Alianțele și convențiile între națiuni sînt posibile doar fiindcă fiecare este reprezentată de o singură autoritate politică ce poate vorbi pentru ea.

O perspectivă a conflictului

Nu în mod surprinzător, teoreticienii conflictului au o concepție cu totul diferită despre stat. Ei tind să se concentreze asupra conflic-

tului şi a coerciţiei în stat mai degrabă decît asupra funcţiilor sale sociale.

Conflictul de clasă şi statul

În concepţia teoreticienilor conflictului, statul nu este un arbitru neutru al conflictului referitor la repartizarea resurselor societăţii. Urmărind exemplul lui Jean Jacques Rousseau, filozoful francez din secolul al XVIII-lea, ei susţin că statul serveşte interesele „clasei dominante" – ale celor care deţin puterea economică – şi că el o protejează şi chiar îi extinde puterea economică şi privilegiile sociale, pe seama celor deja fără putere.

Pentru Marx, statul era, pur şi simplu, arma politică a celor care deţin mijloacele de producţie (vezi Cap. 1 şi 9). La început, societăţile au luat forma *comunismului primitiv*. În aceste societăţi, nu există proprietate privată şi, astfel, nu existau conflicte de clasă. Comunismul primitiv a fost urmat de *sclavagism*, care a dus la dezvoltarea a două clase, una stăpînind şi exploatînd pe cealaltă. După sclavagism a urmat *feudalismul*, în care moşierii aristocraţi îi exploatau pe ţărani. Acesta a fost urmat de *capitalism*, în care cei care deţin mijloacele de producţie îi stăpînesc pe cei care nu le deţin; statul care a rezultat din capitalism serveşte interesele capitaliştilor. Această situaţie se va schimba, susţinea Marx, numai cînd societatea va evolua în continuare. Ultimele două etape ale dezvoltării societăţii, credea el, vor fi *socialismul*, în care proletariatul se va răzvrăti şi îi va răsturna pe capitalişti de la putere, şi *comunismul*, cînd întreaga proprietate va fi stăpînită, în comun, de fiecare membru al societăţii, şi nu va mai exista exploatare. În aceste condiţii, statul „se va ofili".

Coerciţia statului

Apărarea intereselor clasei dominante a necesitat, din cînd în cînd, folosirea puterii coercitive de către stat. Teoreticienii conflictului se referă la primele legi care împiedicau dezvoltarea sindicatelor ce apărau drepturile muncitorilor şi la folosirea trupelor federale pentru spargerea grevelor şi la folosirea tribunalelor pentru a ordona întoarcerea muncitorilor la lucru. Clasa dominantă îşi foloseşte puterea coercitivă şi pe plan internaţional, ca să obţină pieţe pentru

mărfurile sale şi mînă de lucru ieftină pentru nevoile industriale. Pe scurt, susţin teoreticienii conflictului, puterea coercitivă masivă a statului a fost folosită atît pe plan intern, cît şi internaţional pentru servirea intereselor elitei. Ea nu a fost reprezentanta blîndă, neutră şi nepărtinitoare a fiecărui membru al societăţii pe care o descriu funcţionaliştii.

Marxiştii instrumentali şi structurali

A existat un dezacord considerabil în privinţa teoreticienilor conflictului. Statul, susţin unii, are mai multe funcţii decît acea de a apăra elita economică, chiar dacă ar putea fi acuzat că face acest lucru. Teoreticienii conflictului diferă chiar între ei. Părerea critică asupra statului, descrisă mai sus, se potriveşte cu *marxiştii instrumentali*. Pe de altă parte, *marxiştii structurali* susţin că diversele aspecte ale aparatului de stat (e.g., anumite departamente guvernamentale) au istorii independente care nu sînt totdeauna legate de interesele clasei dominante sau chiar de lupta de clasă. Deşi statul asigură, în mod cert, un climat favorabil pentru capitalism (sistemul economic al Statelor Unite; vezi Cap. 17) el trebuie, de asemenea, să promoveze ordinea socială şi să menţină un oarecare grad de armonie internă. De asemenea, clasa capitalistă nu este monolitică; există deosebiri între membrii săi, iar acţiunile întreprinse pentru a ajuta un grup pot fi dăunătoare celorlalte grupuri.

Forme de guvernămînt

Deşi fiecare societate are o structură politică, un *guvern*, forma sa variază. O modalitate de a analiza diferitele tipuri de structuri guvernamentale este aceea de a lua în considerare relaţia între conducători şi cei pe care aceştia îi conduc şi modul în care este dobîndită conducerea.

Monarhia

Una dintre cele mai vechi forme de guvernămînt este monarhia, în care puterea de a conduce este trecută de la o generaţie la alta în

cadrul unei singure familii, cu o participare minimă sau fără nici o participare din partea poporului condus. Primele monarhii au manifestat tendința de a deveni *monarhii absolute,* în care monarhii conduceau efectiv, fără nici o limitare a puterii. Puținele monarhii care există astăzi (e.g., în Marea Britanie și în țările scandinave) sînt *monarhii constituționale*. În aceste țări, monarhul este capul simbolic al statului, dar puterea politică reală revine guvernului a cărui putere derivă dintr-o prevedere oarecare a constituției.

Autoritarismul

În *autoritarism,* poporul este exclus de la o participare serioasă în viața politică, iar conducătorul (conducătorii) nu poate, în general, fi îndepărtat din funcție prin mijloace legale. *Dictatura,* în care puterea este obținută și exercitată de un singur individ, este un tip de autoritarism. Papa Doc (și mai tîrziu fiul său, Baby Doc) Duvalier în Haiti, Juan Peron în Argentina și Ferdinand Marcos în Filipine au fost dictatori în sensul clasic al termenului. (Saddam Husein din Iraq este un exemplu contemporan). O *juntă* este o dictatură militară care rezultă din răsturnarea unui regim cu ajutorul forțelor militare care, după aceea, își pun propriul lor conducător la putere (e.g., pînă recent, hunta militară condusă de generalul Pinochet în Chile).

Totalitarismul

Un guvern autoritar care nu recunoaște absolut nici o limită a autorității sale și caută să intervină și să reglementeze, practic, orice aspect al vieții sociale este un exemplu de *totalitarism*. Deși autoritarismul există de mult timp, totalitarismul pare să fie o invenție a secolului trecut. Doar recent au fost create mijloacele tehnologice care permit unui guvern să încerce să reglementeze în mod rigid și sistematic viața cetățenilor săi. Germania nazistă și Rusia stanilistă sînt, deseori, prezentate ca regimuri totalitare. Aspectele șocante ale totalitarismului nu sînt nicăieri mai clar descrise decît în romanul *1984* al lui George Orwell.

Democraţia

Într-o *democraţie,* autoritatea statului se bazează fundamental pe popor, care are dreptul să fie implicat în procesul politic, în deciziile naţionale, în alegerea şi în îndepărtarea conducătorilor săi.

Democraţia reprezentativă, în care poporul alege, periodic, alte persoane care să-l reprezinte în procesul de luare a deciziilor politice, este mai obişnuită. Anumite condiţii creează climatul pentru dezvoltarea şi menţinerea unei forme democrate de guvernămînt.

Democraţia participativă, în care toţi membrii populaţiei sînt direct implicaţi în luarea deciziilor politice, este întîlnită în societăţile mici şi este relativ rară în lumea modernă.

Studiile avansate de dezvoltarea economică deseori au ca rezultat o populaţie urbană cultivată şi sofisticată care speră să aibă, şi chiar pretinde, un rol important în procesul politic. De asemenea, o economie avansată deseori are o clasă mijlocie mare care se consideră beneficiară a sistemului existent şi, astfel, nu susţine o schimbare politică drastică; de aceea, pentru a menţine o democraţie, este nevoie de mai puţină putere decît pentru celelalte forme de guvernămînt descrise mai sus.

Restricţiile impuse puterii de guvernămînt sînt incluse, în democraţii, sub forma limitelor instituţionale. Cele mai multe democraţii au o ramură executivă şi una legislativă, prima pentru a pune în aplicare legile emise de a doua. De asemenea, multe au un sistem juridic care îndeplineşte funcţia de control al celor două ramuri. Pe lîngă aceste limitări structurale există restricţiile culturale sub forma normelor şi valorilor care stabilesc limite acţiunilor guvernamentale.

Absenţa unor divergenţe majore într-o societate asigură un cadru cultural sprijinitor pentru funcţionarea unei democraţii. Divergenţele minore între grupurile şi categoriile sociale deseori servesc la clarificarea scopurilor şi mijloacelor sociale acceptabile. Dar divergenţele ascuţite pot duce la un nivel de conflict care poate fi nerezolvabil într-un context democratic. Problema avortului din Statele Unite (vezi Cap. 13) are acest potenţial.

Toleranţa faţă de disidenţa rezonabilă este esenţială pentru funcţionarea democraţiei. Într-o democraţie, oamenii trebuie să respecte dreptul fiecăruia de a-şi susţine părerile diferite de ale lor. În par-

ticular, cei de la putere trebuie să evite tendința de a-și vedea metodele ca fiind singurele potrivite și de a stigmatiza pe cei care nu sînt de acord, ca fiind neloiali și distructivi pentru societate. Tocmai acest tip de dezbatere a avut loc în Statele Unite cu privire la justificarea războiului din Vietnam. Astfel, democrația trebuie să fie mereu în gardă împotriva „tiraniei majorității".

Accesul populației la informații este necesar unei guvernări democratice. Dacă poporul este, fundamental, răspunzător de deciziile politice, fie direct sau prin reprezentanți, el trebuie să posede informațiile pe care să-și bazeze deciziile. Refuzarea informațiilor necesare sau furnizarea de informații false sau înșelătoare subminează procesul democratic. Deși funcționarii guvernamentali deseori încearcă să se asigure că numai informațiile „potrivite" sînt transmise publicului prin presă, accesul liber la informații încă rămîne o revendicare esențială a democrației.

Cea mai răspîndită putere politică – adică, cu cît este răspîndită mai larg, așa încît nu numai un singur grup să o poată controla, cu atît mai mult poate prospera – este democrația. Controlul centralizat este o caracteristică a formelor de guvernămînt autoritare și totalitare, nu a democrațiilor. Puterea poate fi repartizată între diversele ramuri ale guvernului central și, de asemenea, între guvernul central și guvernele regionale sau locale. În Statele Unite, au loc ambele feluri de repartizare a puterii: ramurile executive, legislativă și juridică ale conducerii împart între ele autoritatea centrală, iar guvernul federal își împarte autoritatea cu statele și localitățile. Un aspect al problemelor recente din Uniunea Sovietică gravitează în jurul împărțirii puterii între guvernul central de la Moscova și diversele republici constitutive.

SISTEMUL POLITIC AMERICAN

Structura sistemului politic al Statelor Unite se bazează pe separarea puterilor atît în cadrul guvernului federal, cît și între guvernul federal și state, localități, pe alegeri periodice, pe *sistemul legislativ bicameral* (două corpuri legislative: un senat, care are un număr

egal de reprezentanţi din partea fiecărui stat, şi o cameră a reprezentanţilor, în care numărul membrilor din fiecare stat se bazează pe populaţia statului), Constituţia şi corpul de legi. Această parte a capitolului prezintă o examinare detaliată a mai multor elemente majore ale sistemului politic al Statelor Unite.

Partidele politice

Constituţia Statelor Unite nu face nici o referire la *partide politice* (organizaţii formate din oameni care au o filozofie politică), totuşi problema partidelor politice a fost dezbătută cu înflăcărare de cei care au scris Constituţia. Unii au susţinut că partidele politice ar putea asigura ca puterea să nu ajungă concentrată, în permanenţă, într-un grup, în timp ce alţii s-au opus, susţinînd că partidele vor genera conflicte dezbinătoare care vor fi distructive pentru ţară. După cîte se pare, nici o parte nu a convins-o pe cealaltă şi întreaga problemă a fost omisă din Constituţie.

Funcţiile partidelor politice

În Statele Unite, partidele politice sînt considerate utile din mai multe motive.

Pluralismul politic este favorizat de partidele politice. Diferitele partide duc la diferite centre de putere, reducînd probabilitatea ca prea multă putere să se concentreze în mîinile partidului. În Rusia stalinistă, era recunoscut doar partidul comunist şi el deţinea toată puterea politică. Schimbarea politică din Uniunea Sovietică şi recenta prăbuşire a regimurilor est-europene au dus la înfiinţarea unor noi partide politice (e.g., în Cehoslovacia şi Polonia).

Implicarea politică crescută a publicului rezultă deseori din activităţile partidelor politice, deoarece prezentarea poziţiilor lor politice îi ajută pe americani să-şi clarifice interesele şi modul în care să şi le urmărească. De asemenea, partidele politice ajută la implicarea directă a oamenilor în procesul politic prin organizarea de activităţi cum este propaganda de înregistrare a alegătorilor şi trimiterea punctelor de vedere ale cetăţenilor direct la conducătorii politici.

Selecția candidaților pentru funcțiile politice se realizează prin partidele politice, care aleg candidații potriviți și definesc platformele (programe de idei politice și sociale) pe baza cărora vor cere să fie aleși.

Formarea coaliților între cei cu idei oarecum diferite se realizează prin partidele politice. Aceste coaliții servesc creșterea puterii politice a celor care intră în ele. În Statele Unite, fiecare din cele două partide principale are oameni cu interese diferite care, cu toate acestea, s-au unit pentru a-și atinge scopurile comune.

Menținerea stabilității sistemului politic este, de asemenea, realizat prin partidele politice. Fiecare partid își definește pozițiile în problemele majore, care îl deosebesc de alte partide. Aceste poziții rămîn deosebit de stabile, în ciuda schimbărilor oamenilor care formează partidul.

Partidele politice din Statele Unite

În general, Statele Unite au un sistem politic bazat pe două partide. Deși există și cîteva partide mici (e.g., Partidul Liberal, Partidul Conservator și Partidul Dreptului la Viață) și oameni care se definesc ca fiind „Independenți", cei mai mulți americani se consideră fie democrați, fie republicani.

Deși există o diversitate considerabilă de păreri în cadrul fiecăruia din partidele importante, între cle există unele deosebiri majore. În general, democrații tind să fie mai liberali din punct de vedere social și economic. Ei sînt în favoarea unei mai mari intervenții guvernamentale în rezolvarea problemelor sociale și economice. Ei tind să favorizeze creșterea impozitelor, pentru susținerea acțiunilor guvernamentale. E mai probabil ca democrații să susțină programe de acțiuni afirmative, un program național pentru asigurarea sănătății, alegerea individuală în hotărîrile dc avort și să se opună pedepsei cu moartea. În mod frecvent, democrații provin din clasa mijlocie și din cea muncitoare.

Pe de altă parte, republicanii tind să fie mai conservatori. Ei preferă ca guvernul să fie mai puțin implicat în activitatea economică, să se încreadă mai mult în „forțele pieței" care, se presupune, reglementează mai bine acest domeniu de activitate. Ei tind să se

opună poziţiilor democraţilor în privinţa problemelor sociale menţionate mai sus. E mai probabil ca ei să provină din clasa de sus şi din clasa mijlocie de sus.

Grupurile de interes special

Partidele politice nu sînt singurele organizaţii politice din Statele Unite. *Grupurile de interes special* sînt alianţe sau organizaţii de oameni cu interese similare care încearcă să influenţeze procesul politic în numele acelor interese. Grupurile de interes special abundă în Statele Unite. Sindicatele muncitoreşti, asociaţiile profesionale, grupurile de afaceri şi organizaţiile religioase devin grupuri de interes special cînd încearcă să influenţeze legislaţia în propriul lor interes. Uneori, indivizii interesaţi se asociază pentru a-şi promova interesele politice şi sociale (e.g., mişcarea pentru îngheţarea experienţelor nucleare, prin SANE, şi mişcarea pentru mediul înconjurător, printre altele, Clubul Sierra).

Lobbismul

Tactica majoră a grupurilor de interes este *lobby*-ul, încercarea de a convinge autorităţile să promoveze interesele grupurilor Lobby poate lua forma furnizării de informaţii referitoare la un anumit subiect sau forma folosirii resurselor economice sau a altor resurse ale grupurilor de interes, pentru a influenţa voturile legislatorilor sau deciziile celor din ramura executivă. În 1986, în Statele Unite erau 8 200 de lobbyşti (persoane care fac trafic de influenţă pentru votarea unei legi, dînd tîrcoale parlamentarilor); de asemenea, se crede că mai sînt aproximativ 20 000 de asemenea persoane care nu sînt înregistrate formal (Thomas, 1986).

Comitetele pentru acţiune politică

Cea mai obişnuită formă a grupului de interes special astăzi este *comitetul pentru acţiune politică (CAP)*, care strînge şi distribuie fonduri pentru a-şi promova obiectivele. Aceste comitete îşi folosesc fondurile pentru a încerca să aleagă legislatori care le vor

susține interesele și pentru a-i învinge pe adversari. În 1986, aceste comitete au contribuit cu aproximativ 127 de milioane de dolari pentru candidații politici, iar candidații pentru Camera Reprezentanților au primit, de la CAP-uri, aproximativ o treime din fondurile pentru campanie.

A existat o dezbatere considerabilă în legătură cu aceste comitete. Unii susțin că comitetele pentru acțiune politică deseori operează în secret și cumpără favoritism legislativ care, practic, nu promovează binele societății. Alții arată că aceste comitete difuzează putere, că deseori furnizează informații care pot să nu fie accesibile legislatorilor și colaboratorilor lor, și sporesc influența politică a cetățenilor altfel neputincioși. Nu a fost ușor de răspuns la întrebarea dacă comitetele pentru acțiune politică constituie un element folositor sau distructiv în procesul politic, deși se fac eforturi continue pentru a li se limita puterea de a strînge și cheltui fonduri.

Socializarea politică

Oamenii învață despre sistemul politic și își dezvoltă atitudinile politice în cursul socializării. În școli se învață normele și valorile culturii dominante, care deseori includ natura și avantajele sistemului politic al societății. Orele de istorie și de educație cetățenească din școli și cursurile de științe politice și istorie din colegii și universități deseori prezintă o introducere în structura fundamentală a sistemului politic al Statelor Unite.

Totuși, cînd este vorba de atitudinile politice, familia are, fără îndoială, influența cea mai puternică. Copiii se identifică cu partidul politic al părinților încă din școala elementară. Ei învață să împărtășească atitudinile politice ale părinților, precum și afilierile acestora. Dată fiind segregația rezidențială după clasă în societate americană, este probabil ca grupele de vîrstă să susțină ideile politice pe care copiii le adoptă de la părinții lor. Iar efectele mijloacelor mass-media sînt, în general, înțelese și interpretate prin prisma atitudinilor politice deja existente. Analiza reacției telespectatorilor la dezbaterea televizată din 1960 dintre John F. Kennedy și Richard M. Nixon (Lang și Lang, 1968) a arătat că, în general, susținătorii lui Nixon

credeau că el a „cîştigat" dezbaterea, în timp ce susţinătorii lui Kennedy credeau că a cîştigat-o el; părerile unui număr mic de oameni au fost *diferite*.

Teorii despre puterea politică în societatea Statelor Unite

Teoretic, într-o democraţie, puterea politică este investită în popor. Dar cîţiva savanţi în domeniul vieţii sociale au arătat că există tendinţa ca puterea să fie concentrată în mîinile cîtorva (e.g., Michels, 1949; original, 1941). S-au dezvoltat două explicaţii concurente ale repartizării puterii politice în Statele Unite.

Modelul elitei puterii

Acest punct de vedere, avansat în mare măsură de teoreticienii conflictului, susţine că puterea politică în societatea americană este concentrată în mîinile bogaţilor. Într-o carte influentă, Mills (1956) afirmă că politica Statelor Unite este dominată de un mic grup de oameni influenţi care deţin poziţii importante în guvern, în afaceri şi în armată; ei constituie o *elită a puterii*. Deşi poate să nu existe o înţelegere secretă care să efectueze un astfel de control, complexitatea societăţii reclamă o coordonare a acestor trei sectoare instituţionale, care pune membrii acestor mici grupuri de conducători într-un contact constant unul cu altul. Aceştia nu numai că au aceleaşi interese, dar, deseori, au o origine socială similară. De asemenea, cei din elita puterii tind să ocupe posturi cheie în diversele instituţii importante. De pildă, Alexander Haig a fost general de armată, apoi secretar de stat sub Ronald Reagan şi a deţinut poziţii superioare în cîteva corporaţii importante.

Studiile empirice care au evaluat validitatea acestui model au găsit, în general, dovezi sprijinitoare. În studiile efectuate atît la nivel naţional (Domhoff, 1967; 1983), cît şi la nivelul comunităţilor locale (Hunter, 1953; 1980), s-a constatat că procesul politic este dominat de un grup mic de elite. De fapt, la părăsirea postului de preşedinte, Dwight D. Eisenhower a avertizat ţara asupra *complexului militar-industrial*, veriga între companiile producătoare de

arme şi armată, şi a influenţei acestuia în deciziile de politică naţională. Pe de altă parte, chiar Domhoff (1984), un susţinător fervent al acestui model, arată că elita nu acţionează totdeauna de sine stătătoare.

Modelul pluralist

Modelul elitei puterii este disputat de mulţi savanţi în domeniul social (e.g., Dahl, 1961). Ei susţin că puterea politică în Statele Unite nu este concentrată într-o elită, ci este larg dispersată între grupuri mari de interese. Fiecare grup caută mai degrabă să influenţeze decît să domine procesul politic. În plus, există o considerabilă diversitate de interese chiar printre cei puternici. O acţiune guvernamentală care ar putea fi rentabilă pentru o corporaţie importantă poate fi dăunătoare pentru alta. Astfel, marele număr de interese concurente şi diversitatea lor servesc la controlarea lor reciprocă şi asigură protecţia împotriva dominaţiei unei elite a puterii.

O cercetare empirică relevantă asigură oarecare sprijin pentru acest punct de vedere (Dahl, 1961;1981). De asemenea, legislaţia antitrust demonstrează că elita economică, dacă există, nu controlează procesele politice. Urmărirea judiciară a unor furnizori ai Ministerului Apărării pentru fraudă de asemenea sugerează absenţa unei elite atotputernice.

În concluzie, ambele modele par oarecum simpliste, dar oferă o modalitate utilă de a examina folosirea puterii în societăţi. În mod clar, nu există nici o mică elită dominantă care controlează ţara. Totuşi, a crede că toţi indivizii şi organizaţiile au influenţă egală în procesul politic ar fi o naivitate.

RĂZBOIUL CA POLITICĂ

Războiul

Purtarea unui război este expresia ultimă a puterii politice a statului. S-a afirmat că generalul prusac Karl von Klausewitz ar fi spus că „războiul este continuarea politicii prin alte mijloace". Răz-

boiul este, în mod clar, o practică politică străveche, datînd cel puţin din vremurile biblice. Totuşi tehnologia la îndemîna statului modern a schimbat, în mod dramatic, concepţiile despre război şi a dus la formarea unor organisme internaţionale (e.g., Organizaţia Naţiunilor Unite), în încercarea de a evita războiul. Armele de distrugere în masă, cum este bomba atomică, au fost dezvoltate şi folosite, iar alte arme chiar mai distructive (cum este bomba termonucleară) se găsesc acum în arsenalele unor ţări. Mai mult, răspîndirea acestor arme a stîrnit o îngrijorare serioasă că războiul poate deveni o cale din ce în ce mai obişnuită de rezolvare a disputelor internaţionale.

Terorismul

Recent, lumea a fost martora unei intensificări a *terorismului,* folosirea violenţei sau ameninţarea cu ea, pentru atingerea scopurilor politice. De pildă, Organizaţia pentru Eliberarea Palestinei, (OEP) a încercat să-şi promoveze scopul politic de a distruge statul Israel prin masacrarea atleţilor israelieni la Olimpiada de la München, în 1972. În mod asemănător, Aripa Republicană Irlandeză (IRA) a asasinat un membru al Parlamentului britanic, pentru a-şi promova obiectivul său politic de a-i convinge pe britanici să se retragă din Irlanda de Nord.

Terorismul a fost înlesnit de dezvoltarea pe scară mare a tuturor tipurilor de arme şi de repartizarea lor pe scară relativ largă. Bombele de plastic au ajuns foarte obişnuite, la fel ca pistoalele de plastic care pot scăpa detectării dispozitivelor de securitate. Lansatoarele de rachete portative şi armele atomice mici şi „murdare" (cu efecte radioactive masive asupra populaţiilor) au sporit îngrijorarea faţă de terorism. Mass-media a ajutat, din neglijenţă şi fără să vrea, terorismul, oferindu-le teroriştilor expunere publică de care deseori au nevoie pentru a-şi realiza scopurile politice.

Terorismul de stat

Cînd statele folosesc terorismul pentru a-şi controla cetăţenii sau pentru a intimida alte state, ele practică *terorismul de stat.* Regimurile totalitare folosesc, în mod frecvent, teroarea pentru a-şi

menține controlul interior (e.g., Germania nazistă). Alte state (e.g., Libia și Siria) îl folosesc pentru a-și promova obiectivele politice în alte locuri. Terorismul de stat tinde să devină o caracteristică relativ durabilă a acțiunilor unei țări. Dacă nu este combătut cu succes, el se înrădăcinează în stilul politic al țării; acesta a fost argumentul pe care Statele Unite l-au folosit pentru a-și justifica bombardarea Libiei în 1987, după ce s-a stabilit că țara a fost implicată într-un atac terorist împotriva soldaților americani din Germania.

Revoluția

Revoluția politică constă în răsturnarea sistemului politic existent, în speranța instituirii unui sistem nou. Revoluția politică diferă de încercările de *reformă politică*, acțiune prin care se încearcă schimbarea sistemului din interior, și de *lovitura de stat*, care urmărește să înlocuiască doar conducătorul (conducătorii) unui sistem politic. Au fost identificate cîteva elemente comune la revoluțiile politice.

Speranțe de revoltă

Istoricul Crane Brinton (1965) notează că, contrar supozițiilor obișnuite, revoluțiile nu se produc în condiții jalnice. Dimpotrivă, e mai probabil ca ele să se producă atunci cînd condițiile sociale se îmbunătățesc, dar nu suficient ca să satisfacă cererea crescîndă pentru condiții și mai bune.

Inegalitatea și conflictul social

Revoluțiile se produc în societățile extrem de stratificeate, în care cei ce se consideră dezavantajați și suferă nu văd nici o altă cale de a îmbunătăți condițiile din sistem.

Un guvern existent insensibil

Tilly (1986) arată că revoluțiile sînt mai probabile cînd segmente din ce în ce mai puternice ale populației văd lipsa de sensibilitate a structurii politice față de nevoile și cererile lor. Lipsa de sensibilitate

a regimului țarist din Rusia față de cererile crescînde ale țăranilor a fost un factor major în revoluția rusă.

Conducerea radicală de către intelectuali

În revoluții luptă oamenii, deseori cei dezavantajați. Totuși, ei sînt inspirați de simboluri și principii deseori definite și explicate de o elită intelectuală. Lenin și Castro sînt doar două exemple ale acestui tip de conducător.

Instituirea unei noi legitimități

Răsturnarea unui regim vechi nu asigură succesul revoluției. Cînd revoluția s-a terminat, revoluționarii trebuie să prezinte o justificare pentru noul sistem și să înceapă să rezolve nedreptățile care au inspirat schimbarea. Dacă ei nu reușesc să facă aceasta, pot fi expuși la o *contrarevoluție*, condusă de primii lideri sau de adepții lor, sau de un alt grup. În Filipine, mai întîi Ferdinand Marcos și apoi adepții săi (îndeosebi din armată) au amenințat cu răsturnarea guvernului instituit de Aquino practic din momentul debutului, 1986.

În general, o revoluție nu este în mod automat bună sau rea. Aceasta depinde de ce urmează după revoluție – și de ce parte este cine apreciază. Multe națiuni, inclusiv Statele Unite, s-au născut din revoluții.

Puterea, care poate să nu fie totdeauna considerată legitimă, este capacitatea de a-ți atinge scopurile, în ciuda rezistenței. Autoritatea este puterea legitimată fie pe baza unui obicei îndelungat („tradițională"), printr-o poziție într-o organizație („rațional-legală"), fie prin caracteristicile personale unice ale unui conducător („charismatică"). Autoritatea charismatică trebuie să fie rutinizată dacă grupul vrea să supraviețuiască pierderii conducătorului.

Dintr-o perspectivă funcționalistă, statul – autoritatea politică – este necesară pentru aplicarea normelor sociale, pentru reglementarea conflictelor sociale interne, pentru asigurarea planificării și coordonării necesare unui stat modern și pentru coordonarea relațiilor cu alte state. Astfel, statul este considerat

util şi necesar pentru societate. Teoreticienii conflictului au un alt punct de vedere. Ei consideră statul un actor părtinitor în conflictele sociale interne. El este sub controlul celor puternici din punct de vedere economic şi serveşte interesele acestora. Marx a încercat să arate modul în care evoluţia societăţii acţionează spre eliminarea proprietăţii private, care dezbină social, şi care a dată realizată nu va mai fi nevoie de aparat de stat. De asemenea, teoreticienii conflictului atrag atenţia asupra tendinţei clasei dominante de a-şi promova şi apăra interesele prin puterea coercitivă de care dispune statul modern – inclusiv legile, hotărîrile judecătoreşti şi forţa fizică.

Au fost descrise patru forme diferite de guvernămînt. Monarhiile, care transferă puterea în cadrul unei familii de la o generaţie la alta, formează una dintre cele mai vechi forme.

Autoritarismul, fie sub forma dictaturilor (Haiti), fie a juntelor (Chile), exclude majoritatea poporului de la o participare politică serioasă. Totalitarismul merge cu un pas mai departe în acapararea puterii şi se bagă în viaţa zilnică a cetăţenilor, reglementîndu-le-o, cum este cazul Rusiei staliniste. Democraţia se bazează pe puterea fundamentală a poporului. Ea este înlesnită de dezvoltarea economică avansată, de limitările structurale ale puterii guvernamentale, de absenţa divergenţelor sociale majore, de toleranţa, susţinută social, faţă de opiniile deosebite, de accesul poporului la informaţiile relevante şi de dispersarea puterii politice în societate.

Sistemul politic american constă în două partide politice majore, care ajută la menţinerea stabilităţii politice. Aceste partide argumentează pluralismul politic şi implicarea. Ele sînt însărcinate cu selecţia candidaţilor politici şi, deseori, consideră necesar să formeze coaliţii pentru a-şi promova interesele. Partidul Democrat tinde să fie mai liberal decît Partidul Republican în problemele economice şi sociale şi este mai probabil ca el să susţină implicarea guvernului în rezolvarea problemelor economice şi sociale. Grupurile de interes social, îndeosebi comitetele de acţiune politică, fac lobby, ca să încerce să-şi realizeze agendele politice. Socializarea politică începe în familie şi este completată de şcoală, de grupa de vîrstă şi

de mass-media. Afilierea şi atitudinile politice similare tind să se găsească în aceeaşi familie.

Există două teorii majore despre cine deţine puterea în societatea americană. Teoreticienii conflictului susţin că există un grup mic de oameni, o elită a puterii, care ia toate hotărîrile importante în societate. Un punct de vedere spus, modelul pluralist, sugerează că puterea este mult mai difuză şi că numeroasele grupuri de interes special se controlează unul pe altul ca procesul politic să nu fie dominat de unul singur. Ambele modele oferă o privire importantă, dar parţială, asupra puterii politice.

Războiul este ultima expresie a puterii statului, iar tehnologia modernă a schimbat în mod dramatic faţa războiului. Terorismul, individual şi de stat, este o problemă din ce în ce mai mare în lumea modernă. Armele sofisticate, uşurarea transportului şi mass-media au făcut ca activităţile teroriste să fie mai uşor de executat. Revoluţiile rezultă din speranţe de revoltă, din inegalităţi înţelese, din lipsa de sensibilitate a guvernului faţă de nedreptăţi şi din conducerea radicală a unei elite intelectuale. De asemenea, ele trebuie să instituie legitimitatea şi să o menţină o dată ce guvernul anterior este răsturnat.

17

ECONOMIA ŞI LUMEA MUNCII

În capitolele anterioare s-au făcut, în mod frecvent, referiri la economie. În acest capitol economia va fi examinată în detaliu. Va fi explorată natura economiei în evoluţia societăţilor şi vor fi comparate diverse sisteme economice. Vor fi discutate detaliile sistemului economic american, precum şi natura muncii şi a profesiunilor în Statele Unite. Acestea vor forma fondul unei scurte discuţii despre economia mondială.

ORDINEA ECONOMICĂ

Fiecare societate trebuie să asigure existenţa resurselor necesare pentru supravieţuirea umană. Pentru a rezolva această problemă, fiecare societate are o economie, o structură socială instituţionalizată pentru achiziţionarea, producerea, distribuirea şi vînzarea bunurilor şi serviciilor necesare (vezi Cap. 4). Structura economică a societăţii s-a schimbat pe măsură ce societăţile au evoluat de la forma lor preindustrială pînă în prezent.

Ordinea preindustrială

Înaintea revoluţiei industriale, economiile depindeau fie de vînătoare şi culeş, fie de o oarecare formă de agricultură. Iniţial, producţia era limitată la ceea ce oamenii aveau nevoie ca să trăiască; nu existau surplusuri care să fie distribuite. Invenţia plugului şi folo-

sirea puterii animale au sporit productivitatea în mod considerabil, ducînd la un surplus de bunuri. Acestea, la rîndul lor, au dus la dezvoltarea unei mai mari specializări şi la aşezări umane mai mari şi cu caracter permanent. Contactul între aceste comunităţi a dus la înfiinţarea comerţului. Aceste evenimente au extins, în mod dramatic, sistemul economic primitiv.

Industriile manufacturiere

În etapele mai tîrzii ale societăţilor agrare, activitatea economică a luat, în mare măsură, forma *industriilor manufacturiere*. Bunurile erau produse în familie apoi vîndute, în mod obişnuit, în pieţe. Producţia în cadrul familiei implica nu numai membrii familiei, ci şi muncitorii străini şi ucenicii (cei care învăţau meseria) care locuiau în gospodărie. Industrializarea a schimbat toate acestea.

Revoluţia industrială

Revoluţia industrială a început în Anglia cam pe la mijlocul secolului al XVIII-lea. Invenţia maşinilor, îndeosebi a maşinii cu abur, a sporit, în mod substanţial, puterea energetică necesară producţiei economice. Această nouă sursă de energie a dus la înlocuirea industriei manufacturiere cu fabrica.

Deşi anterior cea mai mare parte a economiei fusese consacrată producerii materiilor prime, pe care oamenii le puteau apoi transforma singuri în produse finite, fabricile au asigurat baza pentru producerea bunurilor finite pe o scară largă. Era clar că, în fabrică, specializarea în materie de meserii avea să fie mai eficientă decît să pui o singură persoană să realizeze un produs de la început pînă la sfîrşit. Specializarea a dus la o mai mare productivitate pe plan general, dar a redus nevoia ca muncitorii să-şi dezvolte gama de deprinderi necesare în vremurile anterioare. De asemenea, echipamentul şi structura organizatorică a întreprinderii au permis producţia în masă a bunurilor.

Productivitatea crescută care a rezultat din revoluţia industrială a schimbat faţa societăţii. Deşi nivelul de trai a crescut, în general, au crescut şi inechităţile economice. Din nou, progresul tehnologic a modificat, în mare măsură, structura economică şi socială a societăţii.

Societatea postindustrială

Dezvoltarea rapidă a societății a avut loc în secolul al XIX-lea și, îndeosebi, în al XX-lea. Tehnologia s-a dezvoltat într-un ritm din ce în ce mai intens, asigurînd surse de energie și mai mari pentru producție și repartiție. În această situație, apariția *societăților postindustriale*, în care activitatea economică principală este producția de informații și servicii mai degrabă decît de bunuri materiale (vezi Cap. 4), a transformat economia din nou.

Cînd fabricile au început să decadă, a început să scadă și importanța marilor orașe în care erau situate. Industria informațiilor și cea a serviciilor au fost mai flexibile în privința locurilor unde puteau fi plasate. Îndeosebi în Statele Unite, multe dintre aceste industrii s-au mutat în zone suburbane și s-au deplasat din nord-estul urban în zona soarelui din sud și sud-vest.

Sectoarele economiei moderne

Economiile moderne sînt instituții complexe. În general, ele implică trei sectoare diferite, fiecare fiind definit prin activitatea sa principală. Nici un sector nu este, în mod inerent, mai important decît celălalt. Fiecare este necesar pentru economie, deși fiecare este mai important în diferite etape ale dezvoltării societății.

Sectorul primar

Sectorul primar este partea economiei implicată în luarea sau producerea resurselor din mediul natural. Pescuitul, mineritul și agricultura aparțin sectorului primar. Economiile societăților preindustriale erau, în principal, de acest fel. Doar aproximativ 5% din forța de muncă actuală a Statelor Unite activează în cadrul acestui sector; totuși, acest sector joacă un rol important în dezvoltarea națiunilor, cum este cazul Indiei.

Sectorul secundar

Sectorul secundar este partea economiei implicată în producerea bunurilor din materiile prime generate de sectorul primar. Fabricile

care transformă lemnul în mobilă, cele care construiesc automobile şi cele care, prin rafinare, transformă ţiţeiul în petrol pentru încălzire fac parte din acest sector. Economiile societăţilor industriale sînt dominate de acest sector, care include cam o treime din forţa de muncă americană.

Sectorul terţiar

Sectorul terţiar este partea economiei care asigură servicii mai degrabă decît bunuri. Medicina şi învăţămîntul sînt exemple ale acestor activităţi. Sectorul terţiar se dezvoltă peste tot în procesul industrializării şi devine sectorul economic dominant în societatea postindustrială. În Statele Unite, aproximativ 60% din forţa de muncă este cuprinsă în acest sector.

Economia dublă

Economia poate fi privită într-un alt fel: ca o *economie dublă* în care există un sector central şi un sector privat, periferic. În plus, există un sector guvernamental.

Sectorul central

Sectorul central cuprinde organizaţiile economice foarte mari; ele au mulţi salariaţi, multe bunuri, ramuri care sînt dispersate pe scară largă şi profituri foarte mari. Ele folosesc tehnologie avansată şi domină pieţele. Marile companii de automobile, IBM şi Kellogg sînt exemple de firme din sectorul central. Sindicalismul este, uneori, bine dezvoltat, salariile sînt mari, iar concurenţa este oarecum limitată. Muncitorii din acest sector sînt, deseori, numiţi piaţa *forţei de muncă primare*.

Sectorul periferic

Sectorul periferic include firme relativ mici, de obicei plasate într-o regiune geografică. Acestea au capital mai mic, sînt expuse unei concurenţe substanţiale şi sînt, în general, mai puţin productive decît firmele din sectorul primar. În acest sector se găsesc fir-

mele care asigură asistență tehnică, industria textilă și micii producători. Organizația sindicală din acest sector tinde să fie slabă; firmele tind să folosească multe femei, muncitori relativ tineri sau bătrîni și membri ai grupurilor minoritare.

Sectorul de stat

Sectorul de stat se referă la producătorii de bunuri și servicii, cum sînt agențiile guvernamentale și companiile care au contract cu guvernul. În acest sector productivitatea este, în general, mai mică decît în celelalte două. Sindicatele nu sînt, în general, puternice în acest sector, iar salariile moderate sînt acceptate pe seama unei siguranțe mai îndelungate și a unor planuri de pensionare adecvate. Încetinirile recente din economie au dus la o reducere a forței de muncă în acest sector.

SISTEME ECONOMICE COMPARATIVE

În lumea contemporană există două forme economice majore: economia de piață și economia centralizată. Într-o *economie de piață* statul nu intervine în activitățile economice ale societății, crezînd că „piața", baza forțelor economice, constituie cea mai naturală și mai propice influență asupra activității economice și că ea ar trebui lăsată propriilor sale mecanisme. În *economiile centralizate* statul joacă cel mai important rol în activitățile economice ale societății. Acestea sînt tipuri ideale – modele abstracte sau „pure" de concepte cu care pot fi comparate exemple din lumea reală. Societățile contemporane prezintă caracteristici ale ambelor forme, deși una poate predomina. Vom explora fiecare formă separat și apoi vom discuta un caz de organizare mixtă.

O economie de piață: capitalismul

Capitalismul este un sistem economic în care resursele naturale, precum și mijloacele de producție și repartiția sînt în proprietate privată. Adam Smith (1937; original, 1776) a oferit cadrul teoretic

al acestui sistem economic; lucrarea sa sugerează cîteva trăsături definitorii ale capitalismului.

Deținerea privată a proprietății

Deși fiecare societate permite indivizilor sau organizațiilor să dețină o oarecare proprietate privată, întinderea unei astfel de proprietăți particulare este considerabil mai mare într-un sistem capitalist. În capitalismul pur, toată proprictatea care generează sau poate genera bogăție este sub controlul indivizilor și al organizațiilor, nu a statului. Această concepție a deținerii de proprietate oferă justificarea definirii furtului nu numai ca un act urît din punct de vedere moral, ci și unul criminal (vezi Cap. 8).

Maximizarea profitului

Urmărirea profitului maxim este puternic încurajată într-o societate capitalistă.

O asemenea acțiune este considerată profitabilă atît pentru indivizi, cît și pentru societate. Pentru indivizi, creșterea profitului permite acumularea de bogăție, care poate fi folosită pentru plăcerile individuale, pentru investiții, pentru extinderea afacerilor sau pentru oricare combinație a acestora. Pentru societate, acumularea de capital aduce beneficii pentru întreaga comunitate, prin asigurarea resurselor necesare pentru extinderea și îmbunătățirea afacerilor.

Încurajarea concurenței

În capitalism, concurența nelimitată între întreprinderile economice trebuie să ducă la eficiență în economie, prin autoreglare de către forțele pieței. Guvernul poate doar să tulbure aceste forțe „naturale" dacă intervine.

Consumatorii sînt într-o poziție mai bună decît statul în a decide ce ar trebui să producă și la ce preț. Dacă un produs este inferior sau prețul acestuia este prea mare, consumatorii îl vor evita cît timp există o alternativă concurențială. În această situație, primul producător fie va ieși din afaceri, fie va face modificările necesare ale produsului sau ale prețului, ca să atragă cumpărători de la con-

curență. În acest fel, susținea Adam Smith, activitatea economică este dirijată în mod adecvat de „mîna invizibilă" atotștiutoare.

Astfel, capitaliștii consideră că urmărirea neîngrădită a cîștigului personal este în interesul atît al consumatorilor, cît și al producătorilor. Pînă la urmă, societatea beneficiază datorită abilităților pe care concurența le introduce în economie.

Economiile centralizate: socialismul și comunismul

În *economiile centralizate* statul joacă un rol major în luarea deciziilor economice. Există două forme majore de astfel de economii: socialismul și comunismul.

Socialismul

În *socialism*, resursele naturale, mijloacele de producție și mijloacele de repartiție sînt deținute colectiv, iar economia este reglementată central de către stat. Accentul este pus mai degrabă pe urmărirea scopurilor colective decît pe a celor individuale. O dată cu instaurarea proprietății colective, motivul profitului este absent. Astfel, trăsăturile definitorii ale acestei forme economice sînt reversul celor ale capitalismului. Socialismul neagă valabilitatea afirmației lui Adam Smith că atunci cînd oamenii își urmăresc propriile lor interese, înguste și individualiste, în mod automat acestea aduc beneficii întregii societăți. Socialismul insistă că trebuie să fie o mînă călăuzitoare pentru economie, una care să vegheze la binele colectiv. Din acest punct de vedere, consumatorilor deseori le lipsesc informațiile necesare pentru a lua decizii economice care să asigure eficiență economică. Capitaliștii manipulează cererea prin reclamă falsă; ei caută să mărească profitul, nu să satisfacă nevoile sociale.

Deși deseori (pînă recent) considerate state comuniste (vezi mai jos), Uniunea Sovietică și fostele țări satelite din Europa răsăriteană, împreună cu China, au fost principalele exemple ale societății socialiste. Dar există cîteva societăți în lume – în Asia, Africa, Europa și America Latină – care sînt socialiste în formă.

Comunismul

Socialismul nu era ultimul stadiu pe care Marx îl preconiza în evoluția societății. El a numit ultimul stadiu *comunism*, evoluția socialismului – cu orientarea și structura sa colectivistă – într-o societate a egalității sociale, politice și economice. Marx a considerat socialismul doar o formă tranzitorie. În socialism, proprietatea privată va fi abolită, iar inegalitățile bazate pe ea vor dispărea. Astfel, statul nu va mai fi necesar. Societatea va evolua, într-un mod paradoxal, într-un cerc complet de la începuturile sale, la „comunismul primitiv" (vezi Cap. 16), deși la un nivel superior de progres social și tehnologic.

Nici o societate nu a atins încă nivelul comunismului prevăzut de Marx. De fapt, chiar Marx a fost neclar în privința modului în care va funcționa comunismul. Descrierea comunismului făcută de el a servit ca un tip ideal, definind un obiectiv spre care oamenii ar trebui să se străduiască și pe care l-ar putea atinge.

Economiile hibride: socialismul democratic

Economiile hibride sînt acelea care combină trăsăturile controlului pieței cu reglementarea centrală a guvernului.

Socialismul democratic

Un exemplu de economie hibridă este *socialismul democratic*, în care elemente ale pieței și ale economiei controlate de la centru sînt folosite pentru a reduce inegalitățile sociale. Un alt nume pentru această formă de economie este *statul bunăstării sociale*. În aceste societăți, guvernul deține și conduce sectoarele cheie ale economiei (e.g., educația, asistența socială, transportul și serviciile publice) și reglementează alte părți importante ale sectorului privat. Impozitele sînt mari, îndeosebi pentru cei bogați, cu scopul de a reduce acumularea individuală de bogăție, iar banii sînt folosiți pentru a finanța programe vaste de servicii sociale.

Suedia este un exemplu excelent de societate socialistă democratică şi, într-un grad mai mic, la fel sînt Italia şi Franţa. Margaret Thatcher, fostul prim-ministru al Marii Britanii, a fost hotărîtă să transforme ţara din forma sa anterioară socialist democratică, sub guvernele laburiste; ea a vîndut un număr de întreprinderi guvernamentale (e.g., compania aeriană) sectorului privat. În ciuda intenselor sale eforturi, Marea Britanie încă are o economie hibridă, îndeosebi asistenţa socială.

Comparaţie între capitalism şi socialism

Nu este posibilă o simplă comparaţie a acestor două sisteme, deoarece economia este doar un element în structura instituţională a unui sistem. Deseori, alte instituţii afectează activităţile economice. Totuşi, două probleme sînt considerate deosebit de importante de cei care susţin o formă sau alta de economie: productivitatea şi egalitatea veniturilor.

Productivitatea

Capitalismul pretinde că este un sistem economic mai eficient şi mai productiv decît socialismul. Această superioritate este garantată prin faptul că i se permite pieţei să reglementeze activităţile economice. Între societatea capitalistă şi cea socialistă există o variabilitate considerabilă în privinţa productivităţii. De pildă, printre societăţile predominant capitaliste, Statele Unite au cel mai mare *Produs Naţional Brut (PNB) per capita* – un grad de productivitate acceptat. PNB pe locuitor este valoarea totală a tuturor bunurilor produse şi a serviciilor asigurate în societate, împărţite la numărul de oameni din societate (Administraţia pentru Controlul Armamentului şi Dezarmare a Statelor Unite, 1986). Totuşi, Grecia, o altă ţară predominant capitalistă, are doar aproximativ 23% PNB pe locuitor din cel al Statelor Unite. În mod similar, fosta Germanie de Est avea cel mai mare PNB pe locuitor dintre ţările predominant socialiste, iar Iugoslavia avea aproximativ 21% din acest nivel.

În ciuda deosebirilor interne din cadrul fiecărui tip de societate, PNB-ul mediu pe locuitor al țărilor capitaliste depășește cu mult pe cel al statelor socialiste. În 1986, PNB-ul pe locuitor al societăților socialiste era cam două treimi din cel al societăților capitaliste. Astfel, există o dovadă care justifică pretențiile capitaliste referitoare la o productivitate mai mare.

Egalitatea veniturilor

Unul dintre obiectivele socialismului este acela de a reduce inegalitatea economică. În societățile capitaliste, pe de altă parte, piața determină venitul. Orice inegalitate este percepută ca o consecință inevitabilă a talentului și a priceperii individuale, și se consideră că statul nu ar trebui să joace nici un rol în reglementarea acestui efect.

O modalitate de a explora această problemă este luarea în considerare a diferenței între veniturile medii ale oamenilor de la vîrful și baza repartiției veniturilor. Cu cît diferența este mai mare, cu atît mai mare este inegalitatea veniturilor. O examinare a unor dovezi accesibile demonstrează că inegalitatea veniturilor este cam de două, trei ori mai mare în societățile capitaliste decît în cele socialiste, inclusiv țările socialiste democratice cum este Suedia (Wiles, 1977). Deși cea mai productivă societate capitalistă, Statele Unite prezintă cel mai mare grad de inegalitate a veniturilor.

Pe scurt, este clar că societățile capitaliste sînt mai productive economic decît societățile socialiste. Totuși, unul dintre obiectivele cheie ale socialismului este acela de a reduce inegalitatea veniturilor existentă în societățile capitaliste. Acestea demonstrează un grad considerabil de succes în atingerea acestui obiectiv.

SISTEMUL ECONOMIC AMERICAN

Economia Statelor Unite este predominant capitalistă. Ea este deosebit de productivă și generează unul dintre cele mai ridicate niveluri de trai din lume. De asemenea, ea prezintă un înalt nivel de

inegalitate a veniturilor. Ne întoarcem acum la cîteva dintre trăsăturile definitorii importante ale sistemului economic american.

Capitalismul corporatist

Capitalismul individual din societatea americană este umbrit de *capitalismul corporatist*, în care mai multe zeci de foarte mari corporații domină economia. *Corporațiile* sînt organizații formale (vezi Cap. 5) care au o existență legală, putere și îndatoriri separate de proprietarii sau managerii lor; ele dispun de o putere considerabilă în societate. Companiile petroliere majore, cum este Mobil, și fabricanții de automobile, cum este Ford, sînt exemple de corporații uriașe care domină economia americană.

Conglomeratele, corporații mamut formate dintr-un număr de corporații de dimensiuni medii și mari, constituie o altă influență majoră asupra economiei americane. RJR Nabisco, ale cărui pachet de acțiuni includeau, la un moment dat, Delmonte Foods, Doctor Pepper, Kentucky Fried Chicken și Bear Creek Mail Order Company, este un astfel de conglomerat. Mărimea și organizarea conglomeratelor le conferă o mare influență asupra economiei americane.

Controlul corporatist

Corporațiile au ajuns predominante spre sfîrșitul secolului al XIX-lea. A fost nevoie de un anumit mecanism care să asigure sumele uriașe de bani necesare pentru a construi țara la vremea aceea, iar corporația a satisfăcut această nevoie. Corporația permite oamenilor să își investească banii și să obțină acțiuni într-o companie. Teoretic, aceasta oferă investitorilor un rol în determinarea politicii companiei, prin dreptul lor de a alege un consiliu de directori sau de a vota direct în anumite probleme de orientare. Totuși, în practică, acționarii individuali au, în general, control redus asupra unei corporații, deși acționarii instituționali (e.g., fondurile pentru pensii ale sindicatelor) deseori îl au.

Controlul corporației este împărțit între acționari, consiliul directorilor și manageri, persoane angajate pentru a lua deciziile zilnice

necesare să țină compania în funcțiune. Pentru majoritatea acționarilor, responsabilitatea majoră a administrației, dacă nu singura, este mărimea profiturilor și, în consecință, asigurarea unor dividende bune sau darea de seamă asupra investițiilor.

Legăturile între corporații

Marile corporații și conglomeratele domină economia Statelor Unite. Cele mai mari 100 dețin aproape jumătate din toate resursele manufacturiere din țară. Unele dintre ele au bugete mai mari decît cele ale majorității țărilor din lume. Multe dintre aceste mari corporații sînt legate una de alta informal prin circuite *interconectate la nivelul conducerii:* rețele sociale de indivizi care sînt membri în consiliile de conducere ale mai multor corporații. Această rețea sporește concentrarea puterii economice în Statele Unite (Mintz și Schwartz, 1985).

Preluările corporațiilor

În anii recenți, a existat o activitate economică intensă, dar nu pentru producerea bunurilor și pentru servicii, ci pentru mărirea profiturilor pe alte căi. Gestiunea creatoare de profita de legile care schimbă impozitele și, uneori, de a influența legile impozitelor prin puterea economică este în creștere. La fel este și preluarea controlului asupra altor corporații, pentru a pune mîna pe bunurile acestora și apoi a le vinde altora cu profit sau a le dezmembra după ce rețin părțile productive.

Există multe practici asociate cu preluările. Una este numită *greenmail* (poșta verde), cînd un investitor ostil (individ sau corporație) dobîndește o mare parte din acțiunile corporației și amenință să preia controlul dacă acțiunile nu sînt răscumpărate la un preț mai ridicat decît prețul de cumpărare inițial. O altă practică este *poison pill* (pilula cu otravă), care este o situație defensivă (cînd există datorii mari), ce face dintr-o corporație o țintă neatrăgătoare pentru o preluare. Alta este *golden parachute* (parașuta de aur), un acord pentru a plăti funcționarilor superiori un salariu substanțial în eventualitatea unei preluări.

Toate aceste practici au servit la îndepărtarea resurselor economice de eficiență și capacitate productivă. Aceste practici se concentrează asupra unor obiective pe termen scurt, pe seama investițiilor și a planificării pe termen lung. S-a considerat că această strategie a contribuit la reducerea dominației economice a Statelor Unite în lume, îndeosebi în comparație cu Japonia.

Corporațiile multinaționale

Unul dintre efectele majore ale progreselor tehnologice în transporturi și comunicații în secolul XX a fost dezvoltarea *corporației multinaționale*, care își are sediul într-o țară, dar operează în alte țări prin firme pe care le deține direct sau le controlează. Companiile petroliere importante (e.g., Mobil), producătorii de automobile (e.g., Ford) și companiile de telecomunicații (e.g., IBM) sînt exemple de corporații multinaționale cu baza în America.

Corporațiile multinaționale exercită influență economică și politică enormă. General Motors, de pildă, este activ în aproape patruzeci de țări și vinde produse în valoare de peste 80 *de miliarde* de dolari în fiecare an. În mod clar, această sumă face din General Motors o parte importantă a economiei în multe dintre aceste țări. Multe dintre cele mai mari corporații multinaționale își au sediile în Statele Unite. Importanța economică a Statelor Unite și simpla mărime a resurselor economice proprii dau companiilor multinaționale cu sediul aici o enormă influență în afacerile economice mondiale. Puterea economică a corporațiilor multinaționale poate să nu lucreze totdeauna în avantajul țărilor gazdă. Multe dintre aceste corporații au fost acuzate că încearcă să submineze guverne (e.g., în Iran în 1953) și să mituiască funcționari publici (e.g., în Japonia în anii optzeci). Pe de altă parte, ele deseori asigură resurse utile și tehnologie pentru dezvoltarea țărilor care, altfel, nu ar fi accesibile.

Firmele mici

În Statele Unite nu se găsesc doar conglomerate și corporații multinaționale. De fapt, aproape jumătate din forța de muncă este folosită în firme mici de 100 de angajați sau mai puțini. Aici intră

firmele de avocați, restaurantele, băcăniile, spălătoriile și magazinele video. Din ce în ce mai mult, aceste firme sînt deținute și conduse de membri ai minorităților etnice, îndeosebi de imigranți recenți.

În fiecare an, în Statele Unite, se deschid sute de mii de firme mici. Multora le lipsește capitalul necesar ca să se extindă sau să treacă cu bine prin situații economice grele. Ca o consecință, cele mai multe dau faliment – mai mult de jumătate, în doi ani de la deschidere, iar cele mai multe, 90%, în zece ani (Aldrich și Auster, 1986). Totuși, apar mereu unele noi. Firmele mici joacă un rol important în economia americană, servind direct consumatorul și generînd mai multe slujbe noi în economie decît marile corporații.

Guvernul și afacerile

Guvernul joacă un rol important în economie în multe feluri. El asigură bani și structuri pentru a încuraja activitatea economică. El reglementează, într-o oarecare măsură, inițiativa în afaceri, protejînd firmele împotriva concurenței neloiale, pe consumatori împotriva produselor nesigure și ineficiente, iar pe salariați împotriva pericolelor de la locul de muncă. Fondul monetar al guvernului (cantitatea de bani pusă în circulație) și politicile fiscale (impozitul) influențează activitatea economică în mod direct. De asemenea, guvernul face contracte cu firme pentru bunuri (e.g., arme pentru armată) și servicii; de fapt, guvernul este cel mai mare consumator de bunuri și servicii din țară.

În Cap. 16 a fost discutată concepția despre elita puterii a teoreticienilor conflictului. Din punctul lor de vedere, guvernul este doar un instrument al elitei economice; el apără interesele și servește nevoile acestui grup. Totuși, este improbabil ca societatea americană să fie controlată de vreun grup mic. În Statele Unite, marile afaceri sînt făcute de diverse companii care nu au nici o aprobare referitoare la o anumită politică guvernamentală ce le-ar servi cel mai bine. Mai degrabă, guvernul este, în general, sensibil la diverse interese economice, deși influența lor asupra politicii guvernamentale nu este egală; o mai mare putere economică duce la o mai mare, deși nu necontrolată, putere politică.

MUNCA ŞI PROFESIUNILE ÎN STATELE UNITE

Semnificaţia muncii

Munca este activitatea centrală a multor indivizi. Ea nu le asigură doar venitul necesar, ci, de asemenea, este importantă pentru conceptul lor despre sine. Deşi acest lucru a fost, tradiţional, adevărat pentru bărbaţi, creşterea substanţială a numărului femeilor în cadrul forţei de muncă (vezi Cap. 12 şi mai jos) a eliminat, în general, orice deosebire de gen, în această privinţă.

Ocupaţiile pe care oamenii le au sînt indicatori importanţi ai clasei lor sociale: astfel, ocupaţiile le influenţează şansele vieţii şi experienţele de viaţă (vezi Cap. 9). De asemenea, ocupaţiile lor joacă un rol în modul în care alţii îi definesc şi interacţionează cu ei. Oamenii au concepţii diferite despre fermieri şi fizicieni şi interacţionează diferit cu ei.

Ocupaţiile oferă celor mai mulţi oameni satisfacţii importante. Gradul de satisfacţie este, deseori, asociat cu caracteristicile ocupaţiei. Ocupaţiile care reclamă o mai mare îndemînare şi cele care permit o mai mare autonomie sînt, deseori, considerate mai satisfăcătoare. Oamenii care lucrează în meserii obişnuite, sub supraveghere severă, au mai puţine satisfacţii, profesionale, deşi relaţiile interpersonale cu colegii de muncă le oferă o cale alternativă pentru satisfacţii profesionale. Marxiştii susţin că munca trebuie să aibă sens şi semnificaţie, să fie o activitate creatoare şi nu de rutină. Totuşi, în sondajul Gallup din 1985, 70% dintre subiecţii anchetaţi au declarat că sînt mulţumiţi de ocupaţiile lor şi cam tot atîţia au arătat că ar continua să lucreze chiar dacă ar cîştiga bani suficienţi ca să-şi asigure, financiar, viaţa. Astfel, munca este importantă pentru cei mai mulţi americani.

Profesiunile

Unele ocupaţii sînt mai importante decît altele (vezi Cap. 9). Un exemplu este *profesiunea,* o ocupaţie cu prestigiu social mare

care necesită o educație formală și cunoștințe vaste. Doctorii, avocații și psihologii sînt exemple de ocupații profesionale. În general, oamenii cu profesiuni își controlează situația propriei munci; ei sînt, rar, supravegheați de aproape. Ei trebuie să fie mai interesați în a asigura serviciul necesar decît în profitul personal sau interesul personal îngust.

Întrucît o profesiune are o poziție socială superioară, ocupațiile deseori încercă să se transforme în profesiuni. Ele își redefinesc titlurile (e.g., din instalator în inginer sanitar), formează asociații profesionale care certifică un anumit nivel de îndemînare (e.g., comitetele medicale), adoptă un cod de etică pentru definirea comportamentului profesional adecvat și caută să limiteze, prin regulamente legale, practicarea profesiunii la membrii asociației profesionale.

Orientări în locul de muncă

La începutul secolului XX, aproape o treime din americani erau implicați în agricultură, ceva mai puțin de o treime în poziții de gulere albe sau servicii, iar puțin peste o treime în ocupații pentru gulere albastre sau industriale. Această situație s-a schimbat dramatic în nouăzeci de ani. În prezent, aproximativ 3% din americani lucrează în agricultură, un sfert sînt cu-gulere albastre sau industriale, iar aproape trei sferturi, gulere albe și servicii.

Au fost oferite două explicații pentru lămurirea acestei schimbări dramatice. Progresele tehnologice au sporit eficiența agriculturii și a industriei, necesitînd substanțial mai puțini muncitori în aceste domenii. În plus, din ce în ce mai multe femei au intrat în forța de muncă, completînd și extinzînd ocupații în sectorul serviciilor, nu în cel al industriei sau agriculturii (vezi Cap. 12).

Aceste tendințe au implicații sociale semnificative. Ele consolidează educația și viața de familie. Pentru gulerele albe este nevoie de mai multă educație. Nivelurile superioare de educație asigură deprinderi tehnice necesare pentru aceste poziții și servesc ca un mecanism de protecție pentru atitudinile și obiceiurile sociale pe care acestea le necesită (vezi Cap. 14). Familia a trebuit să se adapteze la schimbările care au rezultat din situația în care ambii părinți lucrau (vezi Cap. 13).

Piaţa forţei de muncă

Distincţia gulere albe/gulere albastre poate fi privită într-un alt fel. Pieţele braţelor de muncă pot fi definite după tipul şi beneficiile asigurate muncitorilor mai degrabă decît după tipul de ocupaţie implicat.

Pieţele primare ale forţei de muncă

Piaţa primară a forţei de muncă se referă la ocupaţiile care asigură beneficii considerabile celor care le practică. În stratul de sus al acestei categorii se află oamenii din profesiuni şi din management de nivel superior. Sub ei se află piaţa primară a forţei de muncă „subordonată" în care sînt mai puţine recompense exterioare (e.g., salarii mai mici, mai puţină asigurare de sănătate) şi recompense interioare (e.g., ocupaţii supraveghcate şi mai repetitive). Această piaţă a forţei de muncă constă din muncitori de birou calificaţi şi de management de nivel inferior sau poziţii pentru gulerele albastre.

Pieţele secundare ale forţei de muncă

Piaţa secundară a forţei de muncă se referă la ocupaţiile care asigură beneficii minimale salariaţilor. Venitul lor şi siguranţa ocupaţiei sînt scăzute. Acestea oferă posibilităţi mici pentru avansare şi este improbabil să fie organizate în sindicate. Acest nivel include gulerele albastre cel mai puţin calificate şi poziţiile funcţionăreşti de nivel inferior. În general, există probabilitatea ca piaţa secundară a braţelor de muncă să fie populată de femei şi membri ai grupurilor minoritare.

Profesiunile libere

Statele Unite au fost, esenţialmente, o ţară a profesiunilor libere, înainte ca urbanizarea şi industrializarea să transforme peisajul profesional. Astăzi, doar 7% dintre americani sînt liber-profesionişti – şi cei mai mulţi dintre aceştia sînt în agricultură (Biroul de Sta-

tistică a Brațelor de Muncă din Statele Unite, 1988). Ceilalți tind să fie salariați în mici firme comerciale și cîțiva în profesiuni.

Profesiunile libere au fost, totdeauna, extrem de apreciate. Ele elimină tipul de supraveghere care multora nu le place. Ele asigură un grad de libertate și flexibilitate uneori inexistente pentru cei în serviciul altora. Pe de altă parte, liber-profesioniștilor deseori le lipsesc beneficii suficiente – și sînt foarte vulnerabili la crize economice.

Șomajul

Toate societățile sînt confruntate cu un oarecare grad de șomaj. Totuși, progresele tehnologice în societatea modernă tind să mărească rata șomajului, pe măsură ce muncitorii sînt înlocuiți cu mașini care pot îndeplini, mai bine, mai complet și mai ieftin, multe operațiuni. În societățile socialiste, guvernul își asumă obligația de a crea locuri de muncă, reducînd substanțial rata șomajului. În țările capitaliste, șomajul tinde să se încadreze între 5 și 10%. În Statele Unite, o rată a șomajului de 5% este considerată „folosire deplină", o recunoaștere că există un număr ireductibil de oameni care vor rămîne șomeri.

În Statele Unite, șomajul a variat. Cea mai ridicată rată a șomajului, de la marea depresiune din anii treizeci, a avut loc în 1982, cuprinzînd aproape 10% din forța de muncă. În 1988, aproximativ 7 milioane de oameni (2% din forța de muncă) au fost șomeri. Șomajul nu afectează populația în mod egal. El tinde să fie mai ridicat pe piața secundară a forței de muncă unde există o mare concentrare de femei, adolescenți și membri ai grupurilor minoritare. De fapt, rata recentă a șomajului pentru americanii africani este de peste două ori mai mare decît cea pentru albi.

Rata oficială tinde să subestimeze șomajul. Rata aceasta se bazează pe oamenii care caută de lucru în mod activ; mulți oameni se descurajează, încetează să mai caute și nu mai sînt înscriși în evidențe. De asemenea, mulți șomeri iau slujbe care cer mai puțină calificare și aduc mai puțini bani decît ocupațiile lor anterioare. Astfel, deși tehnic angajați, ei au, de fapt, ocupații parțiale sau neconforme cu pregătirea lor.

UN SISTEM ECONOMIC MONDIAL

Economia oricărei societăți moderne este legată de economia altora. Wallerstein (1974;1979) a dezvoltat un *model de sistem mondial*, ca să examineze legăturile economice și politice între societăți. El susține că există un micz al societăților extrem de industrializate și o *periferie* mult mai mare a societăților mai puțin dezvoltate, care sînt dependente de miezul industrial și exploatate de acesta.

Wallerstein crede că relația între cele două tipuri este *neocolonială*, o formă nouă a vechiului colonialism european. Periferia este exploatată prin controlul lumii industriale a prețurilor pentru mărfurile periferiei, prin marile datorii contractate de periferie, din cauza insuficientei acumulări de capital, și prin puterea corporațiilor multinaționale care își au sediile în țările dezvoltate.

Acest punct de vedere va fi examinat în Cap. 23.

Ordinea economică a societăților preindustriale a fost schimbată dramatic prin invenția plugului, prin folosirea puterii animale și, îndeosebi, prin progresele tehnologice în domeniul energiei, asigurate de revoluția industrială. Drept urmare, accesul economiei s-a schimbat de la producerea materiilor prime la prelucrarea lor în produse utilizabile și, mai tîrziu, în producerea informațiilor și asigurarea serviciilor.

Societatea modernă se compune dintr-un sector primar care asigură resursele prime și dintr-un sector secundar care transformă aceste resurse în produse finite. Sectorul terțiar oferă serviciile necesare economiei. Privite lucrurile într-o altă perspectivă, în sfera privată există o economie dual: un sector central al marilor organizații, cu profituri ridicate, care domină piața, și un sector periferic al firmelor mai mici, care sînt mai localizate și mai precare din punct de vedere economic. Pe lîngă această economie dual privată, există un sector de stat controlat de guvern; de obicei, el este mai puțin productiv decît sectorul privat.

Au fost analizate, în termeni ideali, două tipuri majore de sisteme economice. Capitalismul este o economie de piață, cu o intervenție redusă din partea statului. El pune accentul pe

deținerea privată a proprietății, pe sporirea profitului și pe importanța concurenței libere. Celălalt tip este economia centralizată. În socialism, proprietatea și resursele sînt deținute colectiv, iar economia este controlată de stat, care urmărește, obiectivele colective mai degrabă decît individuale. Comunismul, o dezvoltare în continuare a socialismului, urmărește realizarea egalității sociale și economice. Pînă în prezent, nici o societate nu a ajuns la acest nivel. Majoritatea societăților constituie combinații ale celor două forme majore: socialismul democratic este un exemplu. În general, capitalismul este mai productiv din punct de vedere economic decît socialismul, dar socialismul reușește mai bine să reducă inegalitatea veniturilor între cetățenii săi.

Sistemul economic american este dominat de corporații și conglomerate; el este o formă de capitalism corporatist. În ultima vreme, s-au dezvoltat corporațiile multinaționale; ele joacă un rol important în activitatea economică națională și internațională. Totuși, micile firme sînt importante în Statele Unite; ele asigură mai mult de jumătate din oportunitățile de angajare, deși tind să fie instabile din punct de vedere economic. Guvernul de asemenea joacă un rol semnificativ în economie, în calitate de consumator și furnizor de bunuri, precum și regulator al activității economice.

Munca este un aspect semnificativ al vieții majorității oamenilor. Ea contribuie la identitatea lor și la interacțiunile cu alții. În general, cei mai mulți oameni obțin satisfacții considerabile din ocupațiile lor, îndeosebi cei cu ocupații cu statut superior. Profesiunile reclamă educație vastă și un statut superior. Există încercări constante de a ridica, printr-o varietate de mecanisme, ocupațiile la profesiuni. Forța de muncă americană s-a schimbat dramatic în cursul acestui secol. La început, numărul muncitorilor din agricultură era aproximativ egal cu cel al ocupațiilor industriale și ale gulerelor albastre, precum și cu al ocupațiilor gulerelor albe și ale serviciilor. Mai recent, ocupațiile gulerelor albe și ale serviciilor au ajuns, considerabil, mai numeroase decît celelalte tipuri. Această schimbare a fost, în mare măsură, provocată de progresele tehnologice și de intrarea unui număr din ce în ce mai mare de femei pe

piața forței de muncă. Ocupațiile de pe piața primară a forței de muncă asigură, în mod considerabil, beneficii mai multe salariaților decît ocupațiile de pe piața secundară a forței de muncă, ocupații mai probabil să fie ocupate de femei și minorități. Deși la începutul istoriei Statelor Unite cei mai mulți oameni erau liber-profesioniști, acum majoritatea lucrează pentru alții. Liber-profesioniștii se bucură de lipsa supravegherii, dar deseori ei nu realizează beneficii adecvate și sînt mai vulnerabili la crizele economice. În țările capitaliste, șomajul se încadrează între 5 și 10%; în țările socialiste, el este, considerabil mai mic, datorită angajamentului guvernului de a crea ocupații pentru a menține o utilizare totală a forței de muncă.

Wallerstein susține că economiile diferitelor societăți sînt legate între ele într-un sistem mondial și că țările industriale dezvoltate domină și exploatează o periferie a țărilor în curs de dezvaltare.

18

MEDICINA

Într-un timp scurt, domeniul medicinii a ajuns o instituție socială complexă și vitală. În acest capitol vom explora instituția medicală, îndeosebi modelele de sănătate și boală, deosebirile în reacția la boală și medicina ca profesiune. Sănătatea și medicina vor fi examinate din perspectiva funcționalistă, din cea a teoriei conflictului și din perspectiva interacționistă. O discuție despre legătura între sănătate, mediul ambiant și stilul de viață va completa capitolul.

MODELE SOCIALE DE SĂNĂTATE ȘI BOALĂ

Sănătatea și conceptele sale înrudite

Organizația Mondială a Sănătății (OMS) definește *sănătatea* ca „o situație de bunăstare fizică, mentală și socială, nu, pur și simplu, absența bolii sau a infirmității". *Indispoziția* este o părere personală, un sentiment că nu te simți bine. *Boala* indică o stare patologică diagnosticată medical ce poate fi cauza indispoziției. Termenul repulsie se referă la un statut social care afectează modul în care oamenii sînt tratați fiindcă sînt considerați că au o boală.

Sănătatea și istoria omenirii

Sănătatea și conceptele sale înrudite au fost factori importanți în istoria omenirii. Unii antropologi cred că jumătate din membrii

societăților de vînători și culegători nu depășea vîrsta adolescenței și doar foarte puțini trăiau mai mult de patruzeci de ani. Deși progresele în agricultură asigurau o sursă de hrană mai abundentă, dezvoltarea urbanismului care a însoțit evoluția societății înaintea revoluției industriale cu poluarea mediului înconjurător, cu sistemul sanitar precar și cu boli infecțioase larg răspîndite – aparent nu au lungit viața oamenilor în mod semnificativ. Speranța de viață în epoca medievală nu se deosebea mult de cea din perioada societăților de vînători și culegători.

Începutul revoluției industriale a adus mai multă poluare și mai multe accidente industriale; probleme sanitare rezultate din canalizarea neadecvată și din marile concentrări de oameni în mediile urbane. Situația a început să se îmbunătățească doar în prima parte a secolului al XIX-lea. Deși deseori atribuită progreselor în medicină, îmbunătățirea sănătății a început, de fapt, înaintea oricăror descoperiri științifice: nivelurile de trai îmbunătățite duseseră la o mai bună nutriție și cazare (McKeown, 1979). A doua parte a secolului al XIX-lea a fost marcată de progrese medicale semnificative, iar recunoașterea legăturii clare între sănătate și mediul fizic înconjurător a dus la îmbunătățirea sistemului sanitar.

Astăzi, sănătatea mondială variază după tipul de societate. Oamenii din societățile Lumii a Treia (țările în curs de dezvoltare) au o speranță de viață de aproximativ șaizeci de ani, cam zece ani mai puțin decît media oamenilor din societățile industriale (Mahler, 1980). În Africa, speranța de viață este de aproximaziv cincizeci de ani. Sărăcia, sistemul sanitar precar, proasta nutriție, bolile infecțioase larg răspîndite și rata ridicată a mortalității infantile, cauzate de aceste condiții, explică aceste cifre.

Epidemiologia

Sociologii sînt interesați de modelele de sănătate ale populațiilor și de structurile sociale imaginate pentru menținerea sănătății. *Epidemiologia* studiază originea, repartiția și transmiterea bolilor în cadrul unei populații. La început, epidemiologia s-a concentrat în principal asupra originii și repartiției bolilor. Astăzi, ea are o preocupare mai largă, mai socială; ea urmărește legătura între modelele de sănătate, pe de o parte, și mediul social și fizic, pe de altă parte.

Modele diferențiale de sănătate în Statele Unite

Modele după vîrstă

Durata vieții americanilor a crescut în mod constant, iar rata deceselor s-a redus practic la toate grupele de vîrstă. Singura excepție importantă o constituie tinerii adulți, la care probabilitatea de a muri în accidente este mai mare, deseori în accidente de mașini. De asemenea, Statele Unite au o rată a mortalității infantile mai ridicată decît ar fi de așteptat într-o societate cu resursele lor. Această rată este legată de clasa socială.

Modele după gen

Femeile par să fie mai sănătoase decît bărbații. Așa cum s-a arătat mai înainte, sînt concepuți mai mulți masculi decît femele, mai mulți mor înainte de naștere, în timpul copilăriei și pe parcursul vieții (vezi Cap. 12). Deosebirile de gen în privința ratei mortalității, înainte și după naștere, este probabil, un rezultat mai degrabă al factorilor biologici, decît al celor sociali. Totuși, diferența continuă între genuri augerează influența factorilor sociali.

Stresul care rezultă din accentuarea comportamentului agresiv și competitiv al rolului masculin, împreună cu o mai mare implicare a bărbaților în ocupații mai riscante (e.g., serviciul militar, mineritul și construcțiile) contribuie, fără îndoială, la o rată mai ridicată a mortalității prin accidente, violență și sinucideri printre băieți și bărbați. Fumatul și consumul de alcool sînt mai răspîndite printre bărbați decît printre femei și ambele contribuie la o deteriorare a sănătății. Paradoxal, pe măsură ce femeile ajung la o egalitate din ce în ce mai mare cu bărbații, rata fumatului și cea a consumului de alcool au crescut și este probabil ca deosebirile dintre genuri în privința sănătății să se reducă.

În prezent, speranța de viață medie a americanilor născuți la mijlocul anilor '80 este de 71,2 ani pentru bărbați și de 78,2 ani pentru femei.

Modele după clasa socială

Americanii din clasa de mijloc şi clasa de sus prezintă o sănătate mai bună decît cei sub ei în structura de clasă (Centrul Naţional al Statelor Unite pentru Statistica Sănătăţii Publice, 1987). Rata relativ ridicată a mortalităţii infantile, la care s-a făcut referinţă mai sus, este aproape în întregime un rezultat al sărăciei. Mai mult, la fiecare nivel de vîrstă, starea sănătăţii celor săraci este mai proastă decît a celor care stau mai bine din punct de vedere economic (Doyal Bennett, 1981). De pildă, numărul zilelor de concediu medical solicitat de cei care cîştigă 10 000 de dolari sau mai puţin este mai mare de două ori şi jumătate decît al celor care cîştigă 35 000 de dolari sau mai mult (Centrul Naţional al Statelor Unite pentru Statistica Sănătăţii Publice, 1987). Americanii africani au o speranţă de viaţă de 67,2 ani pentru bărbaţi şi de 75,2 pentru femei, considerabil mai puţin decît pentru albi, iar starea lor de sănătate este, de asemenea, mai proastă.

În mare măsură, aceste deosebiri de clasă socială, în privinţa sănătăţii şi a speranţei de viaţă, reflectă condiţiile de viaţă substanţial inferioare ale săracilor, care tind să trăiască în condiţii de cazare mai puţin salubre şi în înghesuială, şi au venituri insuficiente pentru a ţine o dietă adecvată. În consecinţă, ei au o rată a tuberculozei şi a bolilor infecţioase mai mare decît bogaţii. De asemenea, ei sînt mai expuşi la violenţa şi la stresurile ce survin în interiorul oraşelor mari şi au o rată mai ridicată a mortalităţii prin omucidere, îndeosebi printre bărbaţii americani africani tineri. Evident, americanii din clasa mijlocie şi de sus de asemenea se îmbolnăvesc şi mor. Totuşi, bolile lor rezultă, în mare măsură, din stilul lor de viaţă îmbelşugat. Dieta lor relativ bogată şi lipsa de activitate fizică duc la moartea lor printr-o varietate de boli de inimă.

Deosebirile culturale în explicarea stării de boală

Oamenii reacţionează diferit la boli. Unele dintre aceste diferenţe se datorează fondului cultural şi subcultural. Durerea pe care o persoană o simte ar putea fi atribuită unei boli, după părerea cuiva

dintr-o cultură occidentală, şi unui vrăjitor, după părerea cuiva din Indiile de Vest. Oamenii de ştiinţă creştini devotaţi cred că boala este dată de Dumnezeu şi că numai Dumnezeu – nu medicina şi nici doctorii – o poate vindeca. Cultura şi ideologia oamenilor îi orientează spre diferite tipuri de explicaţii pentru evenimente, inclusiv cele legate de sănătate.

Zborowski (1969) a constatat că grupurile etnice americane se deosebesc în privinţa reacţiilor la durere. Americanii italieni văd durerea în raport cu soarta, *il destino*, şi sînt preocupaţi de manifestarea ei curentă; ei vor ca durerea să treacă cît mai curînd probabil şi sînt mai puţin preocupaţi de modul în care aceasta se realizează. Americanii evrei, pe de altă parte, sînt mai orientaţi spre viitor. Ei vor să ştie care sînt implicaţiile pe termen lung atît ale durerii, cît şi ale modului de aplicare al tratamentului prescris. Protestanţii anglo-saxoni albi se plîng mai puţin de durere decît celelalte două grupuri etnice şi privesc mai puţin emoţional la ceea ce li se întîmplă.

Americanii chinezi, care sînt legaţi de cultura chineză, văd boala altfel decît alţi americani; ei folosesc remedii cultural-tradiţionale, în locul medicinei „moderne" sau complementare acesteia. Ei pun accentul pe importanţa unui echilibru al forţelor naturale care poate fi dobîndit prin folosirea unor mîncăruri speciale şi a unor plante. Durerea este controlată prin acupunctură – ace introduse în părţi foarte precise ale corpului. Americanii băştinaşi urmează practicile tradiţionale bazate pe concepţia lor despre legătura sacră între fiinţele umane şi natură. Ei tind să folosească plante speciale şi leacuri, ritualuri spirituale şi diverse forme de acţiuni fizice pentru a-şi îmbunătăţi şi menţine sănătatea.

MEDICINA CA PROFESIE

Medicii se bucură de un statut social superior în societatea americană. Acest fapt se datorează nu numai progreselor ştiinţifice în domeniul medicinei, ci şi încercărilor organizate ale medicilor de a-şi promova propriile interese. Ei au realizat aceasta transformînd medicina într-o profesiune (vezi Cap. 17).

Profesionalizarea

În trecut, medicii nu aveau nevoie de calificări formale pentru a practica medicina. Oricine putea să recurgă la o practică medicală şi să-şi facă reclamă pentru serviciile sale. Astfel, existau mulţi practicieni necalificaţi, precum şi medici instruiţi şi devotaţi. În anul 1846, un grup de medici a format Asociaţia Medicală Americană (AMA). Ei au intervenit pe lîngă guvernele statelor ca să obţină autorizare şi atestare pentru cei care oferă sfaturi medicale şi tratament. Facultăţile de medicină erau închise dacă nu atingeau standardele satisfăcătoare. Aceasta a redus numărul medicilor şi a dat celor care au rămas un mai mare control economic asupra unei pieţe care se extindea. Pe la începutul secolului al XX-lea, AMA controla procesul de atestare şi s-a constituit ca forţa dominantă în medicina americană.

Constituirea medicinei ca profesiune cc reclamă instruire riguroasă şi cunoştinţe specializate a consolidat poziţia socială a medicilor şi le-a sporit veniturile. De asemenea, aceasta le-a dat o putere considerabilă în domeniul medical. Ei nu erau supravegheaţi, nici răspunzători pentru acţiunile lor în faţa nimănui, doar faţă de colegii lor. Orice plîngere împotriva incompetenţei trebuia să fie validată de alţi medici, făcînd improbabilă susţinerea unei astfel de acuzaţii pe baza unei reexaminări. Deseori, medicina a servit ca model pentru alte ocupaţii care doreau să-şi cîştige independenţă şi prestigiu ca profesiune.

Totuşi, în anii din urmă, birocratizarea societăţii americane a atins chiar şi profesiunea medicală (Starr, 1982). Costul din ce în ce mai mare al pregătirii medicale, al cercetării şi al echipamentului reclamă ajutorul guvernului şi al industriei, ale căror metode şi practici influenţează activităţile medicilor şi ale altor specialişti în domeniul medicinei. În plus, costurile din cc în ce mai ridicate ale sistemelor de îngrijire medicală au permis guvernului, sindicatelor muncitoreşti, corporaţiilor şi grupurilor de consumatori să pătrundă în arena medicală. Fiecare caută să găsească modalităţi de a limita creşterea costurilor, şi multe dintre acţiunile lor reduc lipsa de supraveghere de care medicii s-au bucurat în trecut (Light, 1991).

Socializarea medicală

Pregătirea medicală este îndelungată, riguroasă și costisitoare. În consecință, cei care merg la facultatea de medicină sînt, în principal, bărbați albi din familiile bogate. Aceștia nu numai că au resursele necesare să plătească pentru facultatea de medicină, ci sînt și socializați ca să-și amîne plăcerea imediată în interesul unor obiective pe termen mai lung (vezi Cap. 9). De asemenea, e mai probabil ca ei să aibă medici în familie, care le servesc atît ca modele ale rolului, cît și ca surse importante de relații profesionale. Recent, din ce în ce mai multe femei și grupuri minoritare au intrat la facultățile de medicină.

Becker și colegii săi (1961) au constatat că cei care urmează facultatea de medicină își încep pregătirea cu păreri idealiste despre această profesiune și despre capacitatea lor de a-i servi pe alții. Ei sînt entuziaști în a învăța tot ceea ce le-ar putea fi necesar să știe ca medici. Totuși, ei consideră facultatea de medicină o experiență copleșitoare. Întrucît trebuie să învețe mai mult decît cred că este posibil, își reduc treptat obiectivele educaționale și ajung să fie mulțumiți doar că își iau examenele. Studenții la medicină dezvoltă o oarecare distanță emoțională de corpul omenesc și de boală, ceea ce le permite să se ocupe de aspectele dificile ale ambelor. Ei devin din ce în ce mai conștienți de lacunele din cunoștințele lor și de gradul de incertitudine care există în medicină. Ei ajung să înțeleagă nevoia de a se ocupa de aceste incertitudini și de ignoranța lor în anumite zone, folosind presupuneri bazate pe pregătirea lor; de asemenea, ei învață să spere și să tolereze erori. Viitorii medici învață normele profesionale privitoare la relațiile cu pacienții: legăturile emoționale, sexuale și financiare sînt considerate nepotrivite. Pe scurt, ei dezvoltă, treptat, o înțelegere mai realistă atît a posibilităților, cît și a limitărilor medicinei moderne.

Socializarea medicală continuă și după terminarea facultății de medicină. Întrucît cei mai mulți medici tind să ajungă specialiști, ei deseori își continuă instruirea. Ei trebuie să fie la curent cu practica și tehnologia medicală care se schimbă rapid; unii fac aceasta prin programe de instruire continuă, oferite de spitale și comitete medicale.

Un proces de socializare similară are loc pentru alți profesioniști importanți în domeniul medicinei. Școlile pentru surori medicale au multe dintre caracteristicile facultăților de medicină. Recent, s-au dezvoltat două noi poziții în domeniul medical: *asistentul medicului* și *sora practicantă*. Intensitatea instruirii pentru aceste poziții se află undeva între cea a medicului și a sorei medicale. Acești profesioniști stabilesc diagnosticul medical și tratamentul sub supravegherea unui medic licențiat. Aceste roluri au apărut din cauza reducerii de medici cu diplomă și a costurilor din ce în ce mai ridicate ale asistenței medicale. Oamenii care au aceste ocupații asigură o asistență medicală importantă, la un cost redus. Totuși, atît aceste statute noi, cît și rolul mai tradițional de îngrijire a bolnavilor au mai puțină putere și prestigiu atît în medicină, cît și în societate.

Medicalizarea societății

Dezvoltarea profesiunii medicale a sporit, în mod corespunzător, impactul ei asupra societății, ducînd la ceea ce unii au numit *medicalizarea societății*, extinderea medicinei și a modelului medical la zone nemedicale ale vieții sociale (e.g., Freidson, 1970; Zoila, 1972). Mai mulți factori atestă validitatea acestui punct de vedere.

Dezvoltarea medicinei

Creșterea fenomenală a numărului medicilor practicanți și al spitalelor, împreună cu dezvoltarea masivă a industriei farmaceutice și a celei de asistență sanitară, a dat medicinei un rol din ce în ce mai mare în economie. Cheltuielile pentru sănătate constituie cam 10% din produsul național brut (PNB) al Statelor Unite, iar aproximativ 7% din forța de muncă este asociată cu domeniul medicinei.

Extinderea la activități „naturale"

Multe activități care cîndva erau considerate naturale sînt privite acum prin prisma medicinei. Nașterea unui copil este o astfel de activitate. Înaintea acestui secol, cei mai mulți copii se năsteau acasă, fără implicarea personalului medical calificat (Aries, 1962). Acesta era cazul și cu moartea (Aries, 1974). Astăzi, nașterea și

moartea constituie prima şi ultima experienţă medicală. În general, acestea au loc într-un spital, reclamînd implicarea şi certificarea unui medic. Alte probleme umane tipice, cum sînt insomnia, obezitatea şi anorexia, au devenit probleme medicale. Aceasta nu pentru că atenţia medicală este neadecvată în aceste cazuri; totuşi, ar trebui arătat că aceste probleme erau tratate în alte moduri înainte de a şi le apropria practicanţii medicali.

Medicalizarea devianţei

Poate nicăieri nu este văzută mai clar influenţa din ce în ce mai mare a medicinei decît în zona devianţei (vezi Cap. 8). Actele de devianţă sînt, din ce în ce mai mult, explicate ca fiind, mai degrabă, tulburări fizice sau mentale decît păcate, imoralitate sau criminalitate, cum erau considerate în trecut.

„Bolnav" a înlocuit „rău", ca o descriere a deviantului. Acest lucru este clar văzut în cazul toxicomanilor, care sînt consideraţi dependenţi şi, de aceea, iresponsabili pentru „condiţia" lor. Psihiatrii (medicii specializaţi în tulburările mentale) participă în mod obişnuit la multe procese; ei deseori confirmă boala şi gradul de responsabilitate al celor acuzaţi de acte criminale.

Larga acceptare a modelului medical

Problemele vieţii cotidiene sînt considerate influenţabile de tratamentul medical. Aspirina este prescrisă pentru durerea de cap, un tip de pilulă pentru depresiune şi un alt tip pentru excitabilitate. Există o bază medicală pentru toate felurile de sentimente şi comportamente, şi, în consecinţă, un tratament medical pentru ele cînd este necesar. Modelul medical este, deseori, aplicat chiar atitudinilor şi comportamentelor sociale. În mod obişnuit, psihiatrilor li se cere să explice toate felurile de comportament: agresivitatea, timiditatea, lenea şi ambiţia.

Contestări ale medicalizării societăţii

Intruziunea medicinei şi a modelului medical de explicaţie nu a scăpat contestării. Numărul grupurilor drepturilor consumatorului, îndeosebi ale celor care se concentrează asupra domeniului medi-

cal, a crescut în ultimii ani. De pildă, mai multe grupuri s-au organizat ca să conteste rolul puternic al medicilor în a decide folosirea sau nefolosirea tehnologiei de menținere a vieții (problema dreptului de a muri demn). De asemenea, comitetele de analiză care certifică corespondența tehnică și etica adecvată a cercetării medicale finanțate de guvernul federal, care este, în cea mai mare parte, o astfel de cercetare, acum includ indivizi dinafara profesiunilor medicale și științifice.

Totuși, cele mai virulente atacuri au venit din însuși cadrul profesiunii medicale. Szasz (1970), un psihiatru, și alții (e.g., Torrey, 1974) susțin că medicina, în general, și psihiatria, în particular, se extind în zone nepotrivite vieții sociale, în care pot face puțin, dar aduc confuzie.

PERSPECTIVELE TEORETICE DESPRE SĂNĂTATE ȘI MEDICINĂ

O perspectivă funcționalistă

Teoria funcționalistă despre sănătate și medicină examinează funcțiile pe care medicina le îndeplinește în societate și elementele importante ale sănătății și bolii.

Funcțiile medicinei

Funcționaliștii văd creșterea importanței instituției medicinei în raport cu trei funcții: menținerea sănătății, cercetarea și asigurarea unui tratament înnoitor și controlul social.

Menținerea sănătății populației, funcția centrală a medicinei, este evident esențială pentru orice societate. În lumea modernă, mulți indivizi nu pot face rost de tot ce au nevoie pentru a fi sănătoși, deoarece le lipsesc cunoștințele tehnice sau resursele adecvate, sau ambele. Profesiunea medicală presupune îndatorirea de a ține oamenii sănătoși. Această profesiune nu încearcă doar să redea sănătate celor bolnavi, prin tratament adecvat, ci și să încurajeze acele

activităţi care, în primul rînd vor preveni boala: nutriţie bună, practici pentru sănătate bună, controale regulate şi măsuri necesare pentru sănătatea publică.

Cercetarea medicală ştiinţifică şi tratamentul înnoitor sînt realizate de profesiunea medicală. Cercetarea indispoziţiei şi a bolii şi modalităţile de a le trata pot fi realizate doar de cei cu cunoştinţe medicale. Cercetarea medicală şi farmaceutică este, îndeosebi, făcută în universităţi, în spitalele afiliate universităţilor şi în laboratoarele guvernamentale şi ale corporaţiilor. Progresele recente în biotehnologie şi în ingineria genetică au dus la o creştere a numărului companiilor specializate care efectuează cercetări în aceste domenii.

Funcţia de control social al societăţii (vezi Cap. 8) deseori reclamă participarea medicilor practicanţi, cărora li se cere, în mod frecvent, să certifice sănătatea oamenilor şi, astfel, disponibilitatea lor pentru anumite îndatoriri ce se încadrează de la munca în fabrică pînă la serviciul militar. De asemenea, medicii certifică sănătatea celor înscrişi în programele de asigurare a sănătăţii şi duc la îndeplinire dispoziţiile politicii sănătăţii publice (e.g., asigurarea vaccinărilor).

Rolurile cheie

Funcţionaliştii prezintă două roluri cheie care au de-a face cu sănătatea şi boala: rolul bolnavului şi rolul medicului.

Rolul bolnavului implică speranţe care permit variaţii de la comportamentul tipic, din cauza bolii. Interpretarea rolului de bolnav permite indivizilor să evite responsabilităţile obişnuite şi să li se acorde anumite privilegii (Parsons, 1951). Ei pot absenta de la ocupaţiile lor sau de la şcoală, de pildă. În general, oamenii nu sînt traşi la răspundere pentru că sînt bolnavi, deşi se speră că ei vor să se însănătoşească şi că încearcă să caute asistenţă adecvată, de obicei de la doctori, pentru a-şi recăpăta sănătatea.

Criticii abordării funcţionaliste a medicinei (e.g., Arluke şi colab., 1979) au afirmat că discuţia funcţionalistă este potrivită mai degrabă pentru experienţa comună şi mai frecventă a bolii temporare. De asemenea, ea tinde să se concentreze mai degrabă asupra tratamentului decît a prevenirii şi exagerează nevoia îngrijirii medicale profesionale în contrast cu alte forme de a trata boala (e.g., ignorarea

ei și continuarea vieții în mod normal). În final, anumite boli (e.g., SIDA) poartă un stigmat social fie că oamenii caută îngrijirea medicală adecvată, fie că nu.

Rolul medicului este, de asemenea, central pentru poziția funcționalistă. Rolul de bolnav al pacientului implică existența unui rol reciproc (vezi Cap. 4), acela al medicului, primul care asigură îngrijirea medicală necesară. Pentru funcționaliști, medicii au un oarecare grad de autoritate asupra pacienților, datorită normelor culturale care pretind ca bolnavii să caute practicantul medical instruit și să coopereze cu el. Acest punct de vedere este mai potrivit pentru medicii orientați spre tratament și mai puțin potrivit pentru cei implicați în promovarea unei sănătăți bune (e.g., în serviciul sanitar sau medicina holistică), unde o relație mai egală este considerată folositoare.

Și medicii sînt constrînși prin norme. Ei trebuie să-și trateze pacienții cu respect și să apere confidențialitatea informațiilor pe care le primesc în cursul tratamentului, deși nu toți o apără. Deși prima normă nu poate fi garantată, a doua este prevăzută în lege, cu rare excepții (e.g., recent, medicii – împreună cu surorile și profesorii – au ajuns să fie obligați să raporteze poliției cazurile suspecte de maltratare a copiilor).

O perspectivă a conflictului

Teoreticienii conflictului au o părere mai puțin pozitivă despre profesiunea medicală. Ei se concentrează asupra inechităților din sistem și asupra părții mai puțin altruiste a practicii medicale.

Acces inegal la îngrijirea medicală

Îngrijirea medicală este scumpă. Deși mulți oameni au o oarecare formă de asigurare a sănătății, prin ocupație, ei deseori nu au o acoperire completă a riscurilor. De asemenea, discuția despre sectorul periferic de pe piața privată a forței de muncă (vezi Cap. 17) a arătat că multe persoane din acest sector – îndeosebi femei și minoritari – au acoperire redusă a asigurării sănătății.

Teoreticienii conflictului susțin că săracii nu au acces egal la îngrijire medicală adecvată. Speranța de sănătate și viață variază după rasă și clasă socială. Săracii și americanii africani au speranța de viață mai redusă decît alți americani și sînt, conform rapoartelor, mai puțin sănătoși. A avut loc o continuă dezbatere politică asupra creării unui program național de îngrijire a sănătății, ca în Marea Britanie și în Canada, care să asigure accesul universal la îngrijirea adecvată a sănătății, indiferent de puterea de plată. Totuși, opoziția puternică a Asociației Medicale Americane a zădărnicit, pînă în prezent, toate eforturile legislative de acest gen. Cu toate acestea, au fost înființate două programe guvernamentale pentru a acoperi o parte din costurile îngrijirii medicale a săracilor *(Medicare)* și a vîrstnicilor *(Medicaid)*.

Unii teoreticieni ai conflictului au un punct de vedere mai radical. Ei afirmă că chiar un program național de îngrijire a sănătății ar fi mai puțin util decît o redistribuire completă a resurselor economice în societate, pentru a elimina sărăcia și a permite tuturor cetățenilor, nu statului, să-și definească propriile nevoi și să se îngrijească de ele.

Motivul profitului în medicină

În ciuda aserțiunilor idealiste ale profesiunii medicale, teoreticienii conflictului susțin că medicina este doar o altă întreprindere comercială mare. Împreună, industriile medicală și farmaceutică produc sute de miliarde de dolari în fiecare an. Teoreticienii conflictului susțin că obiectivul principal al medicinei este mai degrabă urmărirea profitului decît tratarea bolii. Acesta îi face pe medici să prescrie mai multe medicamente, să ceară mai multe analize și să facă mai multă chirurgie decît este necesar din punct de vedere medical.

Creșterea rolului societăților de asigurare a dus la creșterea cererilor de reducere a costurilor îngrijirii medicale și, o dată cu aceasta, a profiturilor incluse. Dările de seamă asupra deciziilor medicale și chirurgicale, prezentate de comitetele de analiză profesionale (CAP), și stabilirea ratelor prin „grupul înrudit din punct de vedere al diagnosticului" [diagnostically related group (DRG)] sînt pași în această direcție.

O perspectivă interacţionistă

Interacţioniştii privesc sănătatea diferit, concentrîndu-se asupra percepţiei şi definiţiei sănătăţii şi bolii.

Percepţiile sănătăţii

Interacţioniştii precizează că perceperea sănătăţii şi a bolii este, deseori, subiectivă. Oamenii au „simptome" de boală: tuşesc, le curge nasul, au dureri; totuşi, ei nu decid totdeauna că au nevoie de îngrijire medicală. Traducerea senzaţiilor de disconfort sau durere în perceperea bolii este un proces social care este asociat cu concepţiile culturale sau subculturale despre boală (Zola, 1966). Hispanicii din sud-vest, de pildă, tratează diarea ca un eveniment zilnic; deşi frecvenţa durerilor de burtă este aproximativ egală la ambele grupuri, americanii de origine sud-europeană prezintă o mai mare probabilitate de a cere ajutor medical pentru această problemă decît cei de origine est-europeană.

Definiţiile sociale ale bolii

Diferite culturi au definiţii diferite ale bolii. Doar recent, *tulburările psihosomatice* au fost considerate boli psihice reale, cauzate sau agravate de starea de spirit a unei persoane. De pildă, unele forme de astm prezintă această calitate, la fel ca unele boli asociate cu stresul.

Eticheta pe care societatea o pune pe un ansamblu de simptome are un efect puternic asupra oamenilor. Mulţi oameni sînt îngroziţi de cancer. Deşi multe forme de cancer sînt vindecabile, îndeosebi dacă sînt diagnosticate devreme, eticheta provoacă teroare în inima celor mai mulţi oameni şi un sentiment de resemnare fatalistă în faţa inevitabilităţii morţii. A eticheta pe cineva că are SIDA înseamnă identificarea cuiva ca deviant: homosexual sau dependent de droguri. Totuşi, persoana cu cancer nu este făcută responsabilă pentru boală; persoana cu SIDA este. Reacţiile noastre faţă de cei doi oameni vor fi, probabil, foarte diferite, independent de problema caracterului contagios al bolii.

Uneori, factorii sociali şi politici joacă un rol în definirea unei condiţii ca boală. Cu ani în urmă, în Uniunea Sovietică, disidenţii

politici erau etichetați drept psihopați (persoane cu tulburări psihologice) și erau internați în spitale pentru boli mintale. Doar presiunea politică susținută de Asociația Psihiatrică Internațională a forțat o schimbare a acelei politici.

Situațiile socialc de asemenea joacă un rol în definirea bolii. E mai probabil ca studenții de la colegii să ignore simptomele unei sănătăți nesatisfăcătoare care apar exact înainte de vacanță decît cele care apar înaintea unui examen important. De asemenea, este mai puțin probabil ca cei în serviciul militar să se plîngă de un simptom cînd sînt pe punctul de a pleca în concediu decît atunci cînd sînt cufundați în îndatoririle lor obișnuite.

Pe scurt, interacționiștii subliniază definițiile subiective și interpretarea socială a sănătății și a bolii. Totuși, sînt ocazii în care există o dovadă clară, fără echivoc a unei sănătăți nesatisfăcătoare, fie că persoana își dă seama subiectiv sau nu. Nutriția proastă în mod constant va duce, la un moment dat, la sănătate nesatisfăcătoare, fie că persoana își dă seama, fie că nu. Durerea continuă este, deseori, un semnal al unei probleme ascunse, chiar dacă persoana preferă să o ignore.

SĂNĂTATEA, MEDIUL ÎNCONJURĂTOR ȘI STILUL DE VIAȚĂ PERSONAL

Cunoștințele medicale și tehnologia medicală s-au dezvoltat grozav de mult în timpul acestui secol. Cu toate acestea, nu s-a produs nici o schimbare semnificativă a ratei generale a mortalității în Statele Unite și în majoritatea societăților industriale, drept consecință. Cele mai dramatice îmbunătățiri în domeniul asistenței sociale au avut loc înaintea acestor progrese, în mare măsură datorită îmbunătățirilor în practicile nutritive și în politicile de asistență socială.

Progresele medicale au fost mai eficiente în tratarea suferințelor fizice decît în prevenirea lor. În societățile moderne, probabilitatea ca moartea să rezulte din răspîndirea unei boli infecțioase este mai mică decît în trecut – excepție face SIDA. Este mai probabil ca

oamenii să moară de boli cronice, la vîrstă mijlocie sau la bătrîneţe, care au o legătură clară cu factorii ambianţi şi cu stilul de viaţă: boala de inimă, atacul de cord şi cancerul. Aceste tulburări sînt create sau agravate de condiţiile de viaţă insalubre, de ocupaţii riscante, de stres, poluare, hrană insuficientă şi lipsa de exerciţiu fizic. Cancerul la plămîni şi accidentele de automobile sînt cauze majore ale morţii, de obicei precedată de o îngrijire medicală îndelungată şi costisitoare. Prevenirea morţii din cauza fumatului şi a şofatului este supusă mai puţin intervenţiei medicale decît celei sociale.

Pe scurt, mediul ambiant şi stilul de viaţă contribuie într-o mare măsură la sănătate şi la bunăstare. Aceşti factori reflectă problemele mai mult decît tratamentul medical singur. Din ce în ce mai mult, membrii profesiunii medicale pun accentul pe aceşti factori sociali împreună cu îmbunătăţirile ştiinţifice şi tehnologice în domeniul medicinei, ca fiind calea de a realiza obiectivul unei asistenţe sociale îmbunătăţite (e.g., Dubos, 1969; McKeown, 1979).

În Statele Unite, modelele de sănătate variază după vîrstă, gen şi clasă socială. Statele Unite au o rată a mortalităţii infantile mai ridicată decît ar fi de aşteptat într-o ţară cu bogăţia şi resursele Statelor Unite. Această situaţie se explică, în parte, prin rata ridicată a bolilor printre săraci, care este, deseori, implicată şi în rata ridicată a mortalităţii infantile. Femeile par să fie mai sănătoase decît bărbaţii şi trăiesc mai mult. Atît comportamentul rolului biologic, cît şi cel al genului contribuie la aceste deosebiri. Rolul masculin pune accentul pe comportamentul agresiv şi competitiv, precum şi pe ocupaţii riscante: acestea nu favorizează o sănătate bună şi o viaţă lungă. Săracii raportează o sănătate mai puţin bună decît cei mai avantajaţi din punct de vedere social şi economic. Este mai probabil ca ei să trăiască în condiţii insalubre, în medii poluate şi să fie supuşi unui stres considerabil. Mai mult, lor le lipsesc resursele financiare pentru o căpăta îngrijire medicală adecvată şi preventivă.

Modul în care oamenii înţeleg boala şi o tratează deseori depinde de fondul lor cultural sau subcultural. În mod similar, reacţiile la durere şi ceea ce este considerat în mod accep-

labil tratamentul variază după grupurile etnice. Profesiunea medicală se bucură de un prestigiu social substanțial, însoțit de beneficii economice. În parte, acesta este rezultatul profesionalizării medicinei care a început la mijlocul secolului al XIX-lea. Înființarea Asociației Medicale Americane (AMA) le-a asigurat medicilor controlul asupra definiției sănătății și controlul asupra tratamentului bolii. Tendințele recente în societatea americană, îndeosebi eforturile de a controla costurile asistenței medicale care cresc rapid, a mărit birocratizarea medicinei și a redus autonomia medicilor.

Învățămîntul medical tinde să fie lung și costisitor, ceea ce duce la o reprezentare exagerată a membrilor clasei de mijloc și superioare printre practicanții medicali. Dificultățile și complexitățile pregătirii medicale transformă idealismul inițial al studenților în medicină într-o perspectivă mai practică a ceea ce pot învăța și folosi în profesie.

Influența crescîndă a medicinei a dus la medicalizarea societății, extinzînd medicina și modelul medical al comportamentului uman mult dincolo de zonele sănătății fizice. Activități considerate anterior „naturale" – ca nașterea și moartea – care necesitau o mică intervenție medicală sau deloc, sînt acum obișnuite în domeniul medicinei. Deseori, devianța este definită de medici și psihiatri, atît în timpul serviciului, cît și în tribunale, deși această practică este din ce în ce mai cantestată din însuși cadrul profesiunii.

Cele trei perspective teoretice majore văd sănătatea și medicina diferit. Funcționaliștii consideră că profesiunea medicală menține calitatea sănătății în societate, realizînd progrese științifice pentru înțelegerea și tratarea bolilor și îndeplinind o funcție de control social util în certificarea bolilor. Ei se concentrează asupra rolurilor adecvate pentru pacient și medic. Rolul bolnavului permite pacienților să-și evite îndatoririle normale atît timp cît arată că vor să se facă bine și caută ajutor medical adecvat în acest scop. Deși medicii au autoritate considerabilă asupra pacienților, ei sînt constrînși de norme de respect și confidențialitate, chiar dacă unii pot să violeze aceste norme, fiind apoi și aroganți sau vorbind, la nevole, cu alții despre pacienții lor.

Teoreticienii conflictului subliniază accesul la asistența medicală. Săracii deseori nu își pot permite costurile din ce în ce mai mari ale îngrijirii medicale, în ciuda dezvoltării programelor de asigurare a sănătății și a programelor guvernamentale Medicare și Medicaid. Ei trăiesc în condiții care nu sînt favorabile unei bune sănătăți și, în mod tipic, nu își pot permite îngrijire preventivă adecvată sau programe de tratament. De asemenea, teoreticienii conflictului arată că, departe de a fi o profesiune idealistă, medicina este o mare afacere care urmărește profitul.

Interacționiștii arată că perceperea stării de sănătate și a bolii este deseori subiectivă. Această percepere este influențată pe baza culturală și subculturală și de definițiile date de societate bolii.

În final, s-a arătat că factorii ambianți și stilul de viață afectează sănătatea. Stresul la serviciu, poluarea mediului ambiant, fumatul și obiceiul de a șofa agresiv, toate contribuie la deteriorarea sănătății și la scurtarea vieții.

19

ŞTIINŢA ŞI TEHNOLOGIA

Ştiinţa şi tehnologia joacă roluri centrale în structura instituţională a societăţii moderne. Vom examina dezvoltarea ştiinţei moderne şi vom privi ştiinţa ca pe un proces social. Vor fi discutate normele care guvernează ştiinţa, abaterea de la aceste norme şi modurile de progres ştiinţific. Vor fi explorate relaţia tehnologiei cu societatea modernă, influenţa ei în schimbarea socială şi politica publică referitoare la tehnologie.

ŞTIINŢA MODERNĂ

Una dintre caracteristicile societăţii contemporane este rolul important pe care îl joacă ştiinţa şi tehnologia în structura sa instituţională. Ştiinţa este urmărirea sistematică a cunoştinţelor sigure despre lumea fizică şi socială, prin observaţie empirică (folosind toate simţurile umane). Cu ajutorul ştiinţei, putem ajunge la o înţelegere detaliată a naturii şi funcţionării fenomenelor fizice şi sociale. *Tehnologia,* deşi foarte apropiată, este deosebită de ştiinţă; ea se referă la aplicarea formelor ştiinţifice de cunoaştere sau a altor forme de cunoaştere la rezolvarea problemelor practice.

Tehnologia este mai veche decît ştiinţa. Primii oameni au construit unelte, adăposturi şi arme, prin încercări succesive şi erori, înainte să dobîndească cunoştinţe ştiinţifice detaliate. Chiar şi astăzi, mulţi oameni folosesc tehnologia modernă fără să-i înţeleagă, necesarmente, baza ştiinţifică. De pildă, nu toţi oamenii care călătoresc cu avioanele înţeleg de ce avioanele se ridică şi stau în aer; puţini

înțeleg natura curentului electric și a circuitelor pe care le folosesc cînd ating comutatorul de lumină din casa lor.

Dezvoltarea științei moderne

Începuturile științei

Știința este o forță puternică în viața modernă. O anumită formă a ei a existat în toate societățile. Grecii antici, arabii și mayașii aveau cunoștințe științifice detaliate, îndeosebi de astronomie și matematică. Puține dintre aceste cunoștințe s-au răspîndit la alte societăți. Totuși, Renașterea italiană din secolul al XV-lea a descoperit multe dintre cunoștințele grecilor antici, inclusiv documente științifice. Mai mult, inventarea tiparului de către Gutenberg în 1439 a permis o mai largă răspîndire a operelor culturale și științifice, noi sau existente, prin aceasta mărindu-se cercul oamenilor cu cunoștințe culturale și științifice.

Europa secolul al XVI-lea a fost locul de naștere al științei moderne. Dorința crescîndă de a explora noi teritorii și căi maritime a accentuat nevoia de aprofundare a cunoștințelor pentru atingerea acelor scopuri. Filozofii din secolul al XVI-lea, cum au fost Bacon și Descartes, au revizuit concepțiile existente despre natură. Lumea înconjurătoare a devenit mai puțin mistică și supranaturală, mai supusă observației sistematice și analizei.

În această perioadă au existat puține roluri științifice specializate. La început, știința era făcută de un grup mic de indivizi relativ înstăriți, doar cîteva universități asigurau o pregătire sistematică în domeniul științei. Societatea Regală din Londra a fost înființată în 1662 ca primă societate științifică. Ea servea ca loc în care puteau fi difuzate și discutate observații științifice. De asemenea, Societatea Regală a asigurat legitimitatea pretențiilor de autenticitate pentru progresele științifice. O mare parte din studiul științific din acea vreme s-a făcut în Europa și s-a concentrat asupra tehnologiei necesare pentru problemele practice ale societății: industria de început, navigația și războiul (Merton, 1970; original, 1938).

Perioada modernă

În secolul al XIX-lea, Germania a creat un important sistem universitar, cu o oarecare orientare spre știința de laborator; de fapt, primul laborator de psihologie a fost înființat de Wilhelm Wundt în 1879, la Universitatea din Leipzig. Mulți oameni de știință americani din vremea aceea au studiat în Europa, îndeosebi în Germania; universitatea germană a devenit modelul pentru dezvoltarea sistemului de învățământ superior din Statele Unite. Pe la sfîrșitul secolului al XIX-lea cunoștințele științifice ajunseseră la punctul în care au putut servi drept bază pentru inventarea luminii electrice de către Thomas Edison și a telefonului de către Alexander Graham Bell.

Instituționalizarea științei

Știința ca instituție

Știința a devenit o instituție socială (vezi Cap. 4). Ea are structuri organizate (e. g, societăți profesionale, comitete de analiză, surse de finanțare), domenii de activitate și un ansamblu de norme (discutate mai jos). Majoritatea oamenilor de știință lucrează în echipe în universități sau în laboratoare ale guvernului sau ale corporațiilor. Deseori, aceștia lucrează împreună în centre de cercetare sau institute, ceea ce le face mai ușoară împărtășirea ideilor și a rezultatelor. Omul de știință solitar este un eveniment rar astăzi.

Știința fundamentală și cea aplicată

O distincție conceptuală poate fi făcută între cercetarea fundamentală și cea aplicată. *Cercetarea științifică fundamentală* caută să producă noi cunoștințe, fără să țină seamă de vreo folosire practică ce poate fi recunoscută imediat. Încercările de a înțelege cum are loc diviziunea celulei umane constituie un exemplu de cercetare fundamentală. *Cercetarea științifică aplicată*, pe de altă parte, se concentrează asupra dezvoltării de noi cunoștințe pentru vreun scop identificabil sau asupra modului de folosire a cunoștințelor existente.

De pildă, în studierea cauzelor cancerului, cercetătorii din cercetarea aplicată studiază de ce celulele încep să se dividă și să se reproducă după maturitate. Oamenii de știință implicați în „cercetare și dezvoltare" (C&D) tind să fie oameni de știință în cercetarea aplicată.

Nu totdeauna există o separare clară a celor două forme de cercetare. Cercetătorii care se ocupă de cercetarea fundamentală încearcă să înțeleagă procesele fundamentale. Cercetătorii care se ocupă de cercetarea aplicată vor să afle cum aceste procese fundamentale produc anumite rezultate, cum este cancerul, pe care ei doresc să le schimbe. Ambele tipuri de cercetare, și rezultatele la care ele ajung, sînt necesare pentru progresul științific; ele se influențează reciproc.

Modele profesionale

Oamenii de știință se bucură de un înalt prestigiu social în societatea americană și în alte societăți industriale. Dintre oamenii de știință, cei care se bucură de cel mai înalt prestigiu sînt cei care lucrează în programe de cercetare și își publică descoperirile (Cole și Cole, 1973). Proporția oamenilor de știință care lucrează în diversele instituții de cercetare a rămas relativ constantă în ultimul sfert de secol. Aproximativ trei sferturi dintre toți oamenii de știință și inginerii din C&D sînt folosiți de industrie. Din rest, aproximativ 15% au posturi la colegii și universități, 8% lucrează pentru guvern și alți 4% sînt folosiți în centre de cercetare și institute independente.

Perspectiva funcționalistă

Funcționaliștii consideră știința un instrument util pentru înțelegerea lumii fizice și sociale și, astfel, pentru rezolvarea problemelor cu care se confruntă societatea. Știința oferă un ansamblu de cunoștințe sigure pe care să se bazeze deciziile sociale. Prin știință, susțin funcționaliștii, pot fi rezolvate, în mod adecvat, problemele referitoare la originea și soarta universului; sau, mai aproape de noi, societatea determină, prin știință (sub forma recensămîntului), schimbarea numărului și a compoziției populației, precum și repartizarea necesară a resurselor economice, politice și sociale.

De asemenea, știința este o cauză importantă a schimbării sociale (vezi Cap. 23). Progresele în știință și tehnologie deseori schimbă normele sociale. De pildă, progresul cunoștințelor despre reproducerea umană și dezvoltarea unei tehnologii contraceptive perfecționate a avut un efect important asupra normelor și practicilor sexuale.

Relația între știință și alte instituții sociale este reciprocă. Știința influențează normele și practicile sociale, dar este și influențată de ele. Cercetarea Angliei secolului al XVI-lea de către Merton (1970; original, 1938) demonstrează influența nevoilor militare, a modelelor comerciale, a dezvoltării industriale și a preocupărilor religioase asupra științei, precum și influența științei asupra acestora.

Perspectiva teoriei conflictului

Teoreticienii conflictului se concentrează mai puțin asupra beneficiilor științei. Ei scot în evidență modul în care repartiția inegală a resurselor și a puterii în societate afectează știința. Știința nu este neutră, susțin ei. Ea este în serviciul celor care au resursele necesare pentru a o susține și de aceea servește aceste interese înguste. De pildă, arată ei, în cercetarea militară se depune mai mult efort științific decît în domeniile care i-ar putea ajuta pe cei fără cămine și pe cei dezavantajați din punct de vedere economic. Iar marile corporații reușesc să dirijeze cercetări științifice semnificative mai degrabă spre domenii care le vor spori profiturile decît spre cele care ar fi de un beneficiu social general.

Chiar guvernul federal, susțin teoreticienii conflictului, profită de cei fără putere, în numele științei. Există din ce în ce mai multe dovezi că guvernul federal a sponsorizat cercetarea medicală asupra unor deținuți, asupra unor americani africani din regiunile rurale și asupra unor militari activi, fără să le furnizeze informații adecvate și detaliate despre ceea ce li se făcea și care puteau fi efectele pe termen lung și scurt.

Teoreticienii conflictului explică în mod clar că știința nu este neutră; ea servește interesele celor care pot plăti pentru ea. Departe de a fi un instrument pentru promovarea binelui general, știința este o armă în mîinile celor puternici. Sponsorizarea științei, mai degrabă decît beneficiile generale, explică dezvoltarea și influența sa.

ŞTIINŢA CA PROCES SOCIAL

Ştiinţa nu este, pur şi simplu, o metodă de dobîndire a cunoştinţelor sau de acumulare a datelor verificabile. Ea este un proces social care poate fi examinat.

Normele ştiinţei

Adoptînd o perspectivă funcţionalistă, Merton (1957) descrie patru norme importante, necesare pentru continuarea progresului ştiinţific. Ele constituie însăşi esenţa ştiinţei ca proces social neîntrerupt.

Universalismul

Cercetarea ştiinţifică trebuie evaluată doar prin meritul său tehnic, nu pe baza celor care o fac. Ştiinţa are obligaţia de a aprecia contribuţia tuturor oamenilor de ştiinţă, indiferent de rasa, religia, etnicitatea, genul, religia şi notorietatea lor. O propunere pentru cercetare ştiinţifică este supusă unei analize făcute de alţii din acelaşi domeniu sau dintr-un domeniu comparabil, fără informaţii despre autorul propunerii. În acest fel, valoarea tehnică a cercetării, nu caracteristicile propunătorului, devine baza pentru acceptarea sau respingerea unui anumit proiect pentru finanţare.

Colectivismul

Cunoştinţele ştiinţei constituie proprietatea fiecăruia. Ele sînt stăpînite în comun şi chiar cei al căror nume este dat anumitor principii şi legi (e.g., teoria relativităţii a lui Einstein) nu pot pretinde proprietate privată exclusivă asupra lor. Pe de altă parte, o invenţie tehnologică poate fi brevetată în numele unui individ, care apoi poate să deţină singurele drepturi legale pentru folosul său.

Ştiinţa este comună într-un alt sens. Se presupune că toate informaţiile ştiinţifice sînt publice. Secretul nu este considerat a fi în interesul ştiinţei şi al progresului ştiinţific. Activitatea ştiinţifică trebuie să fie împărtăşită total şi liber cu alţii care sînt interesaţi de subiect. Norma aceasta provoacă, uneori, conflicte, cînd oamenii

de știință care lucrează pentru armată nu sînt totdeauna liberi să-și împărtășească descoperirile cu colegii din institutele civile.

Absența interesului personal

Oamenii de știință trebuie să fie mai interesați în urmărirea cunoștințelor valabile decît de orice faimă personală sau avere care poate rezulta din activitățile lor. Știința ar trebui să fie o preocupare altruistă, angajată mai degrabă pentru beneficiul altora (inclusiv societatea ca un întreg) decît pentru ambiții personale.

Scepticismul organizat

E greu să mulțumești oamenii de știință. Ei examinează orice dovadă cu atenție. Ei trebuie să fie sceptici, să nu facă aprecieri pînă cînd nu au toate datele relevante. Chiar și atunci, ei deseori își expun rezultatele cercetării unei serii de explicații alternative. Pe scurt, știința este o căutare. Datorită statutului superior pe care societatea îl acordă „adevărului" științific, toate pretențiile de acest fel trebuie să fie examinate cu atenție. Nici o teorie și nici un om de știință nu se află în afara unei asemenea evaluări. Teoria relativității a lui Einstein este supusă încă unor teste continue pentru a i se confirma valabilitatea, în ciuda stimei de care el se bucură, examinării intense a diferitelor aspecte ale predicțiilor derivate din ea.

Necesitatea ca dovezile științifice să fie analizate înainte de a fi publicate într-o revistă care se bucură de reputație derivă din această normă. Mai mult, însuși actul de publicare a cercetării științifice are ca scop realizarea unei examinări chiar mai informate. Astfel, publicarea este tot atît de importantă pentru știință cum este pentru reputația omului de știință ca individ.

Devianța în știință

Devierile de la normele științifice

Normele științei precizează comportamentul cuvenit, dar ele nu-l pot garanta. Deși este mai puțin probabil ca oamenii de știință să

violeze normele profesionale, ei nu sînt imuni la comportamentul deviant (vezi Cap. 8).

Devieri de la normele ştiinţei există. Întrucît Einstein era evreu, unii oameni de ştiinţă naziști nu i-au luat teoriile în serios, în ciuda normei „universalismului". Oamenii de ştiinţă militari se angajează într-o activitate care nu este, totdeauna, deschisă altor oameni de ştiinţă, chiar dacă, în general, ei subscriu la norma „colectivismului". Pe unii oameni de ştiinţă îi interesează foarte mult recunoaşterea personală pentru activitatea lor (Watson, 1968). Deşi scepticismul organizat este norma, activitatea oamenilor de ştiinţă, cărora li s-a acordat mare cinste de către colegii lor (e.g., cîştigătorii Premiului Nobel), are mai mare greutate în deciderările ştiinţifice datorită reputaţiei lor („Efectul Matei" al lui Merton; vezi ultima parte a Cap. 9).

Frauda ştiinţifică

Unele practici depăşesc abaterea de la normele stabilite; ele constituie un adevărat comportament fraudulos, implicînd falsificarea deliberată sau născocirea datelor.

De pildă, activitatea lui sir Cyril Burt, un sprijin important în cercetarea psihologică a problemei „natura în comparaţie cu educaţia" în inteligenţa umană, a fost considerată o fraudă (Kamin, 1974). Pe lîngă inconsecvenţele din datele raportate, anchetatorii au descoperit că Burt, chipurile, crease dovezi ca să-şi susţină punctele de vedere. După aceea, a publicat aceste date sub numele inventate a doi cercetători inexistenţi şi a folosit această sursă „independentă" ca să-şi susţină teoria dominaţiei genetice asupra factorilor culturali în inteligenţă. Mai recent, au ieşit la lumină alte exemple de folosire a datelor frauduloase în cercetarea medicală (Broad şi Wade, 1982).

Deşi aceste exemple de fraudă ştiinţifică sînt dramatice, comportamentul deviant în ştiinţă este relativ neobişnuit (Zuckerman, 1977). Socializarea profesională la care oamenii de ştiinţă sînt supuşi pune accentul pe importanţa cinstei şi este o contraforţă la dorinţa de a păcăli. De asemenea, nevoia de a supune descoperirile cercetării controlului public şi al altor savanţi bine informaţi serveşte drept factor descurajator în materie de fraudă. Deşi aceste mecanis-

me, ca şi altele, nu sînt sigure, ele menţin devianţa la un nivel mult mai scăzut decît în alte domenii ale societăţii şi garantează probabilitatea că devianţa va fi scoasă la lumină cînd va apărea.

Merton (1957) susţine că o astfel de devianţă poate fi mai puţin pusă pe seama caracteristicilor personale ale omului de ştiinţă decît pe condiţiile structurale în care oamenii de ştiinţă lucrează. În particular, presiunea extraordinară asupra oamenilor de ştiinţă, ca să producă noi descoperiri, joacă un rol important; această presiune există în ciuda greutăţii producerii unor cunoştinţe originale. Această concluzie este compatibilă cu abordarea generală a lui Merton, după care devianţa este o reacţie la absenţa sau dificultatea folosirii mijloacelor legale pentru a atinge obiective apreciate cultural (vezi Cap. 8).

Dezvoltarea ştiinţifică

Thomas Kuhn (1962) a studiat procesul inovaţiei ştiinţifice în multe domenii. El a ajuns la concluzia că există două tipuri diferite de inovaţie: ştiinţa normală şi schimbările paradigmei.

Ştiinţa normală

Întrucît ştiinţa este un proces social, ea progresează pe căi perceptibile. O descoperire ştiinţifică rareori apare „din senin". În general, ştiinţa construieşte pe cunoştinţe anterioare. Deseori, aceste cunoştinţe anterioare constituie munca reunită a multor oameni, fiecare adăugînd piese diferite la puzzle pînă cînd, în cele din urmă, este rezolvat. Caracteristicile ştiinţei este că aceste informaţii sînt rezultatul unei cercetări sistematice şi, deseori, ele sînt legate într-un mod organizat. Dezvoltarea ştiinţifică este, de asemenea, un produs al timpului său. Atît baza conceptuală, cît şi cea tehnologică trebuie să fie prezente ca ştiinţa să continue. Watson şi Crick nu ar fi putut descoperi ADN-ul în secolul al XVIII-lea sau al XIX-lea (sau chiar în prima jumătate a secolului XX), deoarece nu existau nici concepţia necesară a acizilor nucleici şi cea a structurii genetice, nici instrumentele de laborator adecvate.

Știința normală, așadar, presupune colectarea de date pentru examinarea teoriilor curente despre lume. Ea descrie activitatea importantă, dar rutinieră, a celor mai mulți oameni de știință. Ea este calea prin care cea mai mare parte a științei se dezvoltă și prosperă.

Revoluția științifică: schimbarea paradigmei

Știința normală are loc în cadrul unei paradigme, un ansamblu general de ipoteze împărtășite, concepte și metode referitoare la un anumit domeniu al experienței umane. Această paradigmă dă formă și direcție științei normale. Ea ajută la definirea problemelor ce trebuie rezolvate și a modului de a le investiga. Ea aduce ordine în ceea ce, altfel, ar fi o activitate baotică. Sistemul astronomic care datează de la matematicianul grec Ptolemeu, în care pământul era considerat centrul universului, a fost tocmai o astfel de paradigmă.

Totuși, până la un punct, cercetarea în cadrul unei anumite paradigme începe să ridice întrebări la care nu se poate răspunde folosind ipotezele, conceptele și metodele existente ale științei. Sînt oferite răspunsuri nepotrivite în loc de cunoștințe mai sistematice. La care duce de obicei știința. În acel punct, o nouă abordare – o nouă paradigmă – pare să fie singura cale pentru rezolvarea sistematică a acestor probleme. De pildă, întrucît cunoștințele astronomice acumulate nu puteau fi explicate prin teoria ptolemeică asupra universului, Copernic a dezvoltat o nouă paradigmă. Aceasta a așezat soarele în centrul sistemului solar, iar pământul este una dintre planetele care se învîrtesc în jurul lui. Această reconceptualizare a fost mai compatibilă cu datele cunoscute și cu cunoștințele științifice avansate.

Kuhn numește această înlocuire a unei paradigme științifice cu alta *revoluție științifică*. Înlocuirea concepției lui Newton despre universul fizic cu concepția lui Einstein a fost o *schimbare a paradigmei* la fel de dramatică. Concepția lui Freud despre minte și personalitate, și în special despre activitatea inconștientului, a definit o altă revoluție științifică, aceasta pentru înțelegerea comportamentului uman.

Cunoaşterea ştiinţifică, o construcţie socială

În general, se crede că oamenii de ştiinţă umblă să „descopere" sau să „dea în vileag" adevăruri ştiinţifice. Un punct de vedere realist asupra ştiinţei sugerează că cunoaşterea ştiinţifică este mai probabil să fie construită decît descoperită (Knorr-Cetina, 1981). Discuţia despre paradigme arată importanţa cadrului în care oamenii de ştiinţă îşi abordează activitatea. Tipurile de întrebări pe care ei le pun influenţează substanţial ceea ce, probabil, vor ajunge să creadă.

Oamenii de ştiinţă dezvoltă anumite idei despre natura realităţii. După aceea definesc şi caută tipul de dovadă care ar arunca lumină asupra valabilităţii ideilor lor. De pildă, fizicienii făceau speculaţii referitoare la particulele subatomice (particulele elementare care formează atomul, cîndva considerat cea mai mică unitate a materiei) cu mult înainte de a reuşi să „vadă" sau să determine consecinţele acestor particule. După aceea, oamenii de ştiinţă au dezvoltat tehnici pentru a stabili şi examina caracteristicile şi efectele acestor particule.

Procesul social de construire a cunoaşterii ştiinţifice de asemenea necesită convingerea comunităţii oamenilor de ştiinţă de valabilitatea unei anumite teorii sau a unui ansamblu de descoperiri prin cercetare. Prezentările la întrunirile ştiinţifice, circulaţia informală a copiilor rapoartelor şi publicarea în revistele ştiinţifice sînt toate o parte a procesului social de construire a cunoaşterii ştiinţifice.

Pe scurt, ştiinţa este, deseori, mai puţin „pregătită dinainte" decît pare a fi privindu-şi produsul finit: cunoaşterea ştiinţifică. Ceea ce este cunoscut din punct de vedere ştiinţific a suferit un proces intens de construcţie socială, aşa cum au demonstrat studiile ample din laboratoarele ştiinţifice (e.g., Knorr-Cetina, 1981; Latour şi Woolgar, 1983).

TEHNOLOGIA ŞI SOCIETATEA

Tehnologia şi schimbarea socială

La fel cu ştiinţa, tehnologia şi societatea se influenţează una pe cealaltă. Inovaţia tehnologică afectează viaţa socială; automobilul şi telefonul sînt ilustraţii evidente. Dar şi preocupările societăţii afectează dezvoltarea tehnologică.

Problemele progresului tehnologic

Tehnologia se ocupă de probleme practice. Totuşi, deseori, în timp ce rezolvă sau uşurează o problemă, tehnologia poate genera probleme noi. De pildă, automobilul a dat oamenilor mai multă mobilitate şi libertate. El a făcut mai uşoară despărţirea muncii de casă. Totuşi, mai mulţi americani mor anual din cauza accidentelor de automobil decît au fost ucişi în războiul din Vietnam. Existenţa automobilului a dus la creşterea suburbiilor, cauzînd probleme financiare cu care s-au confruntat marile oraşe. Mobilitatea şi libertatea oferite de automobil au redus, de asemenea, constrîngerile comunităţii asupra comportamentului oamenilor. Astfel, inventarea automobilului a rezolvat unele probleme şi a creat altele.

Tehnologia poate duce la schimbarea socială prin *automatizare*, înlocuirea muncitorilor cu maşini. Maşinile efectuează multe dintre operaţiile curente pe liniile de asamblare ale fabricii; din ce în ce mai mult, maşinile automate de încasat bani, din bănci, înlocuiesc casierii umani. Pentru patroni, o astfel de automatizare are sens economic. Automatizarea costă mai puţin şi duce la o mai mare productivitate. Oricum, automatizarea înlocuieşte foarte puţini muncitori calificaţi, care deseori trebuie să accepte slujbe noi ce cer mai puţină calificare şi sînt plătite cu salarii mai mici. Prin urmare, automatizarea deseori are drept rezultat o creştere a numărului celor care cîştigă mai puţin decît veniturile la nivelul sărăciei, precum şi o creştere a cheltuielilor guvernamentale pentru plata şomerilor şi a serviciilor sociale acordate muncitorilor concediaţi, care nu pot găsi o nouă slujbă.

Tehnologia nu este simplă. Din cînd în cînd, se produc mari dezastre, cauzate de o tehnologie neadecvată sau defectuoasă. Explozia de la bordul navetei spațiale *Challenger,* care a ucis întregul echipaj de șapte membri, este un astfel de caz. Mai multe consecințe negative subtile ale tehnologiei pot fi văzute în efectele ambientale ale freonului care este folosit în refrigeratoare și în multe produse de uz casnic.

Controlul tehnologiei

În ciuda aparențelor, tehnologia are constrîngeri. Deși tehnologia influențează schimbarea socială, ea nu o determină (vezi Cap. 23). Factorii sociali, politici, economici și chiar cei etici joacă un rol în crearea climatului pentru dezvoltarea tehnologică și acționează ca o forță de frînare. Revoluția curentă în domeniul calculatoarelor a stîrnit temeri cu privire la crearea unor dosare personale centralizate ale tuturor cetățenilor. Recent, există un ansamblu de legi care interzic conectarea diverselor surse de informații despre indivizi într-o astfel de rețea centralizată.

Tehnologia, ca și alte instituții sociale, nu operează într-un vid social. Diversitatea de forțe sociale face, virtual, imposibil ca vreo instituție să opereze fără vreo restricție.

Știința, tehnologia și politica socială

Baza extrem de tehnică a societății moderne oferă științei și tehnologiei un rol important în formularea și implementarea politicii sociale. Politica de apărare și cea economică, de pildă, depind de cunoașterea științifică și de uneltele tehnologice. Chiar și politicile sociale, așa-numitul război împotriva sărăciei al fostului președinte Johnson, necesită cunoștințe social-științifice și tehnologice, pentru a stabili programele necesare și apoi evaluarea rezultatelor lor.

Încrederea în experții tehnici

Întrucît cunoștințele științifice și tehnologice devin mai complexe și mai aplicabile vieții sociale, societatea este forțată să se bazeze, din ce în ce mai mult, pe experții tehnici. Noul domeniu al ingineriei

genetice, rezultat din progresele în biologia moleculară, are implicaţii enorme pentru viitorul vieţii umane. Unele schimbări în fiinţele umane, care, poate, au necesitat o evoluţie de milioane de ani ca să se producă, pot, potenţial, fi realizate aproape imediat prin ingineria genetică. Aceste noi puteri sînt, în mare măsură, în mîinile experţilor din domeniul geneticii. În mod asemănător, problemele dezarmării militare sînt, în mare măsură, încredinţate experţilor militari şi ştiinţifici, care îi sfătuiesc pe experţii din sfera politică.

Complexitatea ştiinţei şi cea a tehnologiei moderne au sporit influenţa asupra politicii publice a experţilor importanţi. De pildă, cînd o lege din Arkansas, care proclama un „tratament echilibrat" al evoluţiei şi al „ştiinţei creaţiei" (care susţine punctul de vedere biblic că lumea a fost creată de Dumnezeu la un anumit moment), a fost contestată în tribunale, oamenii de ştiinţă în domeniul biologiei au susţinut cu succes că nu există nici un fundament ştiinţific pentru „ştiinţa creaţiei"; de fapt, ei au susţinut că, în realitate, aceasta nu există deloc, ci, pur şi simplu, este religie îmbrăcată ca ştiinţă. Cunoştinţele lor tehnice remarcabile au avut o mare influenţă asupra hotărîrii tribunalului.

Rolul cetăţeanului în politica ştiinţei

Influenţa crescîndă a experţilor asupra politicii publice, îndeosebi asupra politicii ştiinţei, a diminuat întrucîtva rolul cetăţeanului de rînd. Totuşi, recent, publicul a devenit din ce în ce mai convingător prin insistenţa sa de a participa la deciziile de politică publică. Organizaţiile care reprezintă comunitatea homosexualilor, de pildă, au impus o schimbare în procedeele de testare a medicamentelor noi, cu scopul de a accelera livrarea medicamentelor cu un potenţial folos pentru bolnavii de SIDA. În mod frecvent, în comitetele de analiză, care evaluează cercetarea ştiinţifică în universităţi şi în instituţii susţinute de guvern, există nonscientişti. Şi din ce în ce mai mult, spitalele au, în cadrul personalului, „bioeticieni" care ajută pacienţii, familiile şi pe medici să analizeze impactul tratamentului medical asupra calităţii vieţii; doar consideraţiile tehnice sînt considerate baze insuficiente pentru deciziile „medicale" importante.

Pe măsură ce societatea americană a devenit mai încrezătoare în ştiinţă şi tehnologie, a existat o preocupare intensă ca nevoile

sociale să nu fie trecute cu vederea. Problemele etice implicate în folosirea tehnologiei medicale pentru prelungirea vieții au fost luate în stăpînire de cetățeni, legislaturi și tribunale, pentru extinderea bazelor unor astfel de decizii dincolo de domeniul medical; de pildă preocupările umane, pentru calitatea vieții. Există o dezbatere publică din ce în ce mai mare în legătură cu nivelul finanțării științei și, deopotrivă de important, în legătură cu prioritățile pentru astfel de finanțare. Această dezbatere are loc nu numai între oamenii de știință, ci și în cadrul publicului educat. Una dintre cele mai importante probleme educaționale în societatea modernă este cum să producă un public cult din punct de vedere științific și tehnologic, care poate juca rol important în crearea și îndeplinirea politicii publice într-o lume dominată din ce în ce mai mult de știință și tehnologie. De cînd rușii au plasat un satelit pe orbită în 1957, Statele Unite încearcă să-și îmbunătățească predarea științei și a matematicii în școli. Așa cum s-a arătat (vezi Cap. 14), această străduință a fost, întrucîtva, mai puțin reușită decît în țări ca Japonia.

Știința și tehnologia joacă un rol important în societatea modernă. Dezvoltarea științei poate fi urmărită pînă la grecii antici, la arabi și mayași, ale căror realizări au fost luate și amplificate în timpul Renașterii europene din secolele al XVI-lea și al XVII-lea. În timpul acestei perioade, știința avea puține roluri specializate și era, în general, făcută de cîțiva indivizi înstăriți. În secolul al XIX-lea, știința a devenit o parte mai importantă a planurilor de învățămînt ale universităților europene, în special ale celor germane, și aceasta i-a accelerat dezvoltarea.

Știința a devenit o instituție socială importantă. Ea are o structură organizată, roluri specializate și un ansamblu de norme. Știința fundamentală, orientată spre unele probleme teoretice, poate fi deosebită de știința aplicată, care folosește știința „pură" sau fundamentală pentru unele scopuri practice ușor de identificat. Cei mai mulți cercetători științifici sînt folosiți în industrie, împreună cu universitățile constituind cel mai mare grup de angajați.

Teoreticienii funcționaliști susțin că știința este utilă prin aceea că ajută oamenii să înțeleagă și să controleze lumea fizică și socială; ea asigură o bază serioasă de cunoștințe pentru rezolvarea problemelor societății. De asemenea, ea ușurează schimbarea socială care îmbunătățește calitatea vieții. Acești teoreticieni văd relația între știință și societate ca fiind reciprocă. Teoreticienii conflictului subliniază că știința nu este un instrument pentru progresul societății. În general, ea servește interesele surselor finanțatoare, și acelea formează, probabil, elita economică și politică.

Știința este un proces social și are un ansamblu de norme. Prima, ea este universală, are obligația de a aprecia contribuțiile științifice doar pe baza meritelor tehnice. A doua, cunoștințele științifice sînt colective, sînt considerate cunoștințe publice, accesibile tuturor celor interesați de ele. A treia, știința este o preocupare dezinteresată sau altruistă. Angajarea în știință trebuie să se facă din dorința de a urmări cunoștințe temeinice, nu pentru cîștig personal. A patra, știința este o formă de scepticism organizat. Toate cunoștințele științifice sînt supuse unei examinări atente și nu trebuie acceptate din obișnuință.

Aceste norme nu elimină comportamentul științific deviant. Unii oameni de știință sînt interesați de cîștigul personal; alții iau în considerare caracteristicile omului de știință în aprecierea muncii științifice. Există oameni de știință a căror operă nu este deschisă examinării publice. Frauda patentată nu este necunoscută în știință. Kuhn descrie progresele științifice ca fiind construite pe cunoștințe anterioare; aceasta este ceea ce el a numit „știința normală". Totuși, uneori, „paradigma" se dovedește a fi neadecvată și trebuie creată o nouă paradigmă. Această schimbare a paradigmei sau revoluția științifică s-a petrecut la schimbarea de la astronomia ptolemeică la cea copernicană, de la fizica newtoniană la cea einsteintană, și de la concepțiile despre personalitatea umană înainte și după Freud.

De asemenea, știința poate fi privită ca o construcție socială. Oamenii de știință au dificila sarcină de a crea explicații a ceea ce „văd". Prezentările la întrunirile științifice, circulația informală a copiilor rapoartelor și publicarea în revistele profe-

sionale faimoase au ca scop convingerea colegilor de valoarea cercetării ştiinţifice.

Tehnologia şi societatea se influenţează una pe cealaltă. Condiţiile sociale îşi îndreaptă atenţia spre anumite probleme care necesită soluţii tehnologice, iar progresul tehnologiei influenţează activităţile sociale. Uneori, tehnologia dezvoltată ca să rezolve o problemă creează alta. De pildă, invenţia automobilului a facilitat mobilitatea şi libertatea, dar a şi slăbit oraşele centrale şi controlul comunităţii, şi a mărit rata deceselor din cauza accidentelor. Automatizarea este un exemplu de modul în care dezvoltările tehnologice pot fi folositoare unui grup (patronilor) şi dăunătoare altuia (muncitorii înlocuiţi de maşini).

Deşi tehnologia influenţează schimbarea socială, ea nu o determină. Există constrîngeri sociale, politice, economice şi etice în privinţa dezvoltării şi folosirii tehnologiei, după cum este evident din restricţiile care împiedică crearea unui dosar de date centralizate prin calculator al tuturor cetăţenilor.

Influenţa crescută a ştiinţei şi tehnologiei a mărit încrederea mai degrabă în experţi decît în cetăţenii de rînd, în formularea şi implementarea politicii publice. Totuşi, recent, a existat o preocupare crescîndă susţinîndu-se că experţii nu pot reflecta valorile şi aprecierea publicului general. Drept urmare, persoane educate, dar nu experţi, joacă un rol din ce în ce mai important în crearea şi ducerea la îndeplinire a politicii publice (e.g., testarea medicamentelor pentru vaccinuri SIDA, bioeticienii în spitale şi nonscientiştii în comitetele de analiză pentru cercetarea ştiinţifică). O altă abordare a acestei probleme a fost încercarea de a îmbunătăţi calitatea educaţiei ştiinţifice şi tehnologice. Dovezile discutate în Cap. 14 sugerează că Statele Unite au avut mai puţin succes în aceasta decît au ţări ca Japonia.

20

POPULAȚIA

Populația unei societăți este un element definitoriu important al structurii sale sociale și al culturii. Acest capitol se va concentra asupra demografiei, care studiază creșterea, mișcarea, declinul și compoziția populației. Vor fi explorate tendințele populației mondiale, împreună cu diverse explicații ale acestor tendințe și politicile populației. După aceea, atenția va fi îndreptată spre populația Statelor Unite, tendințele ei prezente și viitoare.

DINAMICA POPULAȚIEI

Demografia

Populațiile nu sînt statice; ele cresc, decad și se mută dintr-un loc în altul. Ele au o structură care, de asemenea, se schimbă. *Demografia* este studiul tendințelor populației. Ea implică mai mult decît calcularea numărului nașterilor, al deceselor și al celor care se mută. Demografia pune întrebări referitoare la consecințele schimbărilor în cadrul populației și la modul în care acestea afectează calitatea vieții umane. Trebuie luați în considerare factorii sociali, culturali și ambientali care influențează schimbările în cadrul populației, dintre care nu sînt toate cunoscute în mod precis. Demografia este o știință complexă. Demografii caută să înțeleagă schimbările în cadrul populației, prin folosirea unui ansamblu de instrumente conceptuale importante.

Componentele schimbării în cadrul populației

Fertilitatea

Există două concepte înrudite care sînt necesare pentru a înțelege creșterea populației. *Fertilitatea* se referă la numărul real al copiilor născuți de o femeie obișnuită de-a lungul anilor în care poate rămîne gravidă (între vîrsta de cincisprezece ani și cea de patruzeci și patru); ea determină schimbări pe termen lung în cadrul populației. *Fecunditatea* denotă numărul potențial de copii pe care i-ar putea naște o femeie obișnuită la vîrsta la care poate avea copii. Rata reală a fertilității tinde să fie mai scăzută decît rata fecundității, din cauza considerațiilor economice, culturale și de sănătate.

Rata globală a natalității, numărul de nașteri vii, într-un an dat, pentru fiecare 1 000 de oameni din populație, determină schimbarea în cadrul populației pe termen scurt. În 1987, rata globală a natalității pentru Statele Unite a fost 15,3 (Biroul de Recensămînt al Statelor Unite, 1987 b). Această rată este „globală" fiindcă este bazată pe totalitatea populației, inclusiv bărbați, femei și copii. Astfel, comparațiile ratelor globale ale natalității pot fi înșelătoare, dacă compoziția populațiilor luate în considerare este diferită. Totuși, ea este un indiciu util al fertilității generale a unei societăți. Rata natalității poate, de asemenea, fi calculată pentru segmente precise ale populației; de pildă, ea poate fi determinată pentru diverse grupuri rasiale și etnice.

Mortalitatea

Populațiile se schimbă și pentru că oamenii mor; adică din cauza *mortalității.* Rata globală a mortalității, numărul deceselor, în orice an dat, la 1 000 de membri ai populației, este un indiciu al mortalității. În 1986, rata globală a mortalității pentru Statele Unite a fost 8,7.

Rata mortalității infantile, numărul deceselor în primul an de viață, pentru fiecare 1 000 de copii născuți vii într-un an dat, este un alt indice al mortalității. În 1986, rata mortalității infantile în

Statele Unite a fost 10,3; aceasta este oarecum mai ridicată decît ar fi de aşteptat într-o ţară cu o bogăţie atît de mare şi este în mare măsură determinată de rata relativ ridicată a mortalităţii copiilor născuţi în sărăcie (vezi Cap. 18).

Speranţa de viaţă reflectă cît timp, în medie, este probabil să trăiască o persoană născută într-un anumit an (vezi Cap. 18). Speranţa de viaţă a băieţilor născuţi în Statele Unite în 1985 a fost de 71,2 ani, iar pentru fete a fost de 78,2 ani. Aceste date reflectă o creştere de aproximativ 60% a speranţei de viaţă în acest secol. În contrast, durata vieţii umane (lungimea maximă posibilă de viaţă) abia s-a schimbat în aceeaşi perioadă. Foarte puţini oameni trăiesc dincolo de vîrsta de 100 de ani, din cauza bolilor degenerative ale bătrîneţii.

Migraţia

Populaţiile se schimbă nu numai pentru că oamenii se nasc şi mor, ci şi pentru că se mută dintr-un loc în altul. *Migraţia* se referă la deplasarea oamenilor dintr-o zonă geografică într-alta, cu scopul de a-şi stabili un nou domiciliu. O asemenea deplasare are loc atît în cadrul societăţilor *(migraţie internă)*, cît şi între societăţi *(migraţie internaţională)*. Rata migraţiei unei societăţi este diferenţa anuală între numărul oamenilor care intră în societate *(imigranţii)* şi numărul oamenilor care pleacă din societate *(emigranţii)*.

Oamenii emigrează voluntar pentru două motive fundamentale, deseori numite factori push-pull (presiune-atracţie). Într-un caz, noul loc exercita o *atracţie* (pull) care îi convinge să vină. Promisiunea libertăţii religioase sau a avantajelor economice sînt exemple de factori de atracţie care duc la migraţie. De asemenea, oamenii migrează din cauza *presiunii* (push) exercitate de zona pe care o părăsesc, unde nu se bucură de ospitalitate. Foametea, războiul şi ciuma sînt exemple de factori de presiune. Deseori, migraţia implică atît factori de presiune, cît şi de atracţie.

Rata naturală a creşterii

Populaţiile cresc datorită creşterii fertilităţii, mortalităţii scăzute şi imigraţiei ridicate, deşi primii doi factori deseori sînt mai importanţi decît ultimul. În măsurarea creşterii populaţiei, aşadar, demografii examinează *rata naturală a creşterii*, care este rata globală a mortalităţii într-un anumit an, scăzută din rata globală a natalităţii în acelaşi an.

În 1986, o rată globală a mortalităţii de 8,7, scăzută dintr-o rată globală a natalităţii de 15,3, a dus la o rată naturală a creşterii de 6,6%, în Statele Unite. În contrast, rata naturală medie a creşterii în lume, în acel timp, era mai mare decît dublă faţă de cea din Statele Unite. Rata creşterii în ţările industrializate este, în mod tipic, sub 1%, în timp ce, deseori, în ţările mai puţin dezvoltate este peste 2%. În ţările mai puţin dezvoltate deseori lipsesc resursele necesare pentru a asigura un nivel de trai adecvat populaţiei lor; rata ridicată a creşterii constituie problema.

Timpul de dublare

Deşi o creştere a ratei de chiar 2% pare mică, efectul său cumulativ este substanţial. Dacă o societate menţine o rată a creşterii de 2% timp de treizeci şi cinci de ani, ea se va *dubla* în mărime. Acest *timp de dublare*, numărul de ani necesar unei populaţii ca să se dubleze, poate pune o povară uluitoare pe resursele societăţii. (Ca să aflăm timpul de dublare al oricărei populaţii, pur şi simplu împărţim şaptezeci, numărul de ani necesar unei populaţii, cu o rată de creştere de 1%, ca să se dubleze, la rata de creştere a acelei populaţii).

Creşterea zero a populaţiei

Dinamica populaţiei care are ca rezultat o mărime stabilă este numită *creşterea zero a populaţiei*. Creşterea globală zero a populaţiei presupune o rată medie a fertilităţii de 2,1 per femeie; această

cifră are în vedere părinții care se reproduc doar pe ei înșiși, dar trebuie luați în considerare și părinții care mor prea tineri ca să aibă copii sau, dintr-un motiv oarecare, nu au doi copii. De fapt, Statele Unite au avut o rată a creșterii sub creșterea zero a populației (2,02) în 1979, dar populația a mai crescut. A crescut pentru că imigrația a depășit emigrația (vezi mai jos) și pentru că creșterea zero a populației trebuie menținută cu consecvență cel puțin douăzeci și cinci de ani, ca să ducă la o populație stabilă.

Compoziția populației

Sociologii și demografii sînt interesați nu numai de schimbările în cadrul populației, ci și de structura ei. Printre cele mai importante elemente structurale ale populației sînt sexul și vîrsta.

Compoziția după sex

Compoziția după sex a unei societăți este determinată de raportul între sexe, numărul de masculi la 100 de femele. Așa cum s-a arătat mai înainte (vezi Cap. 12), sînt concepuți mai mulți masculi decît femele (un raport între sexe de 140 la concepere, în Statele Unite). Totuși, de la un punct înainte, la fiecare interval de vîrstă mor mai mulți masculi decît femele. Raportul între sexe, la naștere, este 105. Pe la vîrsta de douăzeci și unu de ani, sînt mai multe femele decît masculi, ducînd la un raport între sexe de 95, la toate vîrstele, în Statele Unite.

Compoziția după vîrstă

Structura de vîrstă a unei societăți, proporțiile relative ale oamenilor în diferitele categorii de vîrste din populația totală, este extrem de importantă pentru demografi. Cu cît proporția oamenilor tineri este mai mare, cu atît este mai probabilă creșterea mai mare a populației. De asemenea, cea mai tînără categorie de vîrstă și cea mai vîrstnică sînt cele mai puțin productive din punct de vedere economic. De aceea, economia unei societăți care are majoritatea membrilor săi în aceste categorii va fi cu totul deosebită de cea a alteia care are grosul populației în categoriile de mijloc.

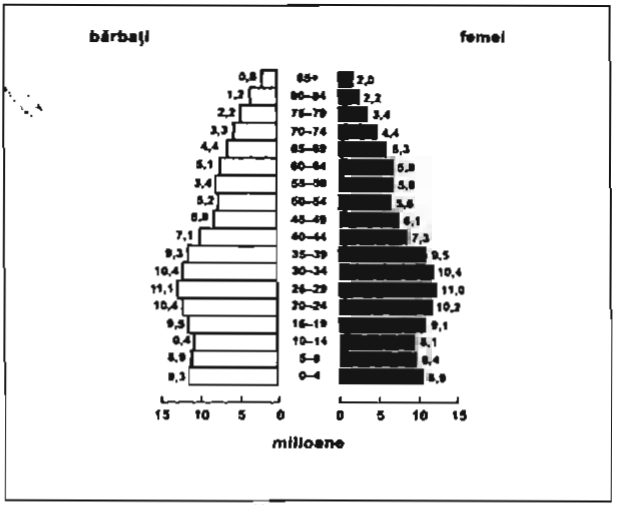

Fig. 20.1 **Piramida populaţiei după vîrstă şi sex, pentru Statele Unite, 1986**

Piramidele populaţiei

Deseori, demografii folosesc o piramidă a populaţiei care arată atît vîrsta, cît şi categoriile sexuale, pentru a ilustra configuraţia populaţiei (Fig. 20.1). Categoriile de vîrstă sînt aranjate de-a lungul axei verticale ascendente; procentul populaţiei care face parte din fiecare dintre acestea este dat de-a lungul axei orizontale de la bază. „Piramida" care rezultă este împărţită, aşa încît o parte arată cifrele relevante pentru masculi, iar cealaltă parte arată cele pentru femele. Valoarea unor astfel de piramide ale populaţiei constă în aceea că ele permit o comparaţie vizuală clară a compoziţiei după vîrstă a

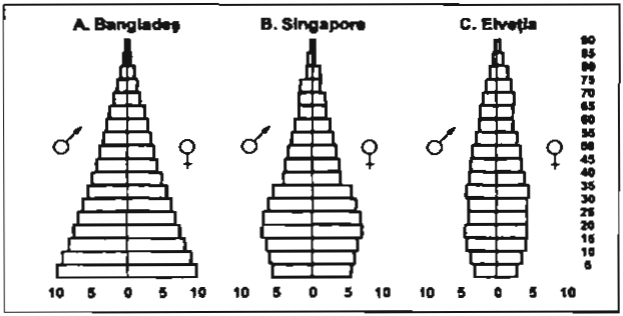

Fig. 20.2 **Piramidele populaţiei**

diverselor societăţi (Fig. 20.2) sau a aceleiaşi societăţi la diferite momente în timp (Fig. 20.3).

TENDINŢELE POPULAŢIEI MONDIALE

Creşterea populaţiei

Populaţia lumii a crescut în mod constant deşi încet, de la începutul istoriei scrise. S-a estimat că acum aproximativ 40 000 de ani,

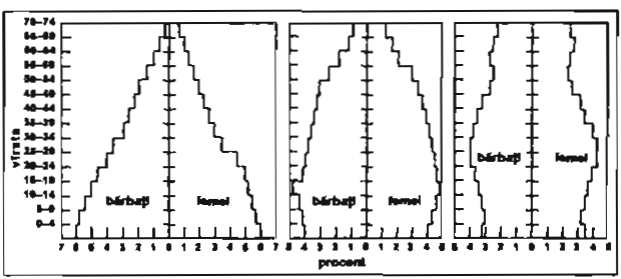

Fig. 20.2 **Piramidele populaţiei, Statele Unite**

existau cam 3 milioane de oameni în lume. Acest număr a crescut pînă la aproximativ cinci milioane la începutul agriculturii, cam acum 10 000 de ani, şi pînă la aproximativ 200 de milioane cam acum 2 000 de ani. Cam pe la mijlocul secolului al XVII-lea, în lume existau aproximativ 800 de milioane de oameni (Naţiunile Unite, 1973), şi populaţia era relativ stabilă, cu o rată a creşterii de aproximativ 0,1% (Nam, 1968). De atunci, rata creşterii s-a accelerat.

Cauzele

În mare măsură, rata creşterii, stabilă timp îndelungat, s-a datorat ratei relativ ridicate a natalităţii şi ratei relativ ridicate a mortalităţii. În societăţile preindustriale rata ridicată a mortalităţii aparent provoca o rată ridicată a natalităţii; multe familii sperau să facă destui copii ca cel puţin cîţiva dintre ei să supravieţuiască. Totuşi, în multe părţi ale lumii, rata mortalităţii a scăzut dramatic (deşi SIDA ameninţă să schimbe această tendinţă în multe zone, îndeosebi în unele părţi ale Africii), iar aceasta a dus la o creştere intensă a populaţiei. Populaţia actuală a lumii se cifrează la puţin peste 5 miliarde de oameni. S-a estimat că la rata anuală a creşterii actuale de 1,7%, populaţia lumii se va dubla pînă la peste 10 miliarde pînă în anul 2031, iar pînă în anul 2190 va ajunge la mai mult de 30 de miliarde.

Consecinţele

Această creştere intensă a populaţiei va avea consecinţe majore pentru societăţile lumii, îndeosebi pentru cele mai puţin dezvoltate, cu o rată ridicată a natalităţii. Se va pune şi mai mult accentul pe economia lor, întrucît ele încearcă să asigure locuri de muncă, precum şi bunuri şi servicii care în prezent nu sînt suficiente nici în privinţa cantităţii, nici a calităţii. Aceste schimbări ameninţă să mărească deosebirea între societăţile dezvoltate şi cele în curs de dezvoltare, mărind diferenţele economice între cei care „au" şi cei care „nu au".

Această economie mondială, cu două straturi din ce în ce mai bine conturate, ameninţă nu numai stabilitatea economică, ci şi cea politică. Sărăcia crescîndă şi mărimea numărului populaţiei

deseori duc la răzvrătiri sociale şi politice, cum s-a văzut în ultimii ani în diverse ţări din America Latină, Africa şi Asia. Dată fiind întinderea redusă a lumii, datorită progreselor tehnologice în domeniul călătoriilor şi cel al comunicaţiilor, precum şi datorită legăturilor economice şi politice crescînde, nu este probabil ca această instabilitate să se limiteze la ţara în care s-a produs; ea se va răspîndi în restul lumii. Legătura între ţări „nealiniate" şi Uniunea Sovietică în timpul războiului rece şi încercarea de a institui o nouă ordine economică mondială de relaţii între ţările sărace şi cele bogate demonstrează această interrelaţie.

O altă consecinţă a creşterii rapide a populaţiei, îndeosebi în ţările mai puţin dezvoltate, este creşterea intensă a migraţiei. Imagini ale numeroaselor „ambarcaţiuni cu oameni" din Asia de Sud-Est, care migrează în Statele Unite şi în alte ţări occidentale, din motive economice şi politice, sînt încă vii – şi o astfel de migraţie continuă. Valul continuu de imigranţi legali şi ilegali din America Latină este o sursă constantă de îngrijorare pentru Statele Unite, la fel imigranţii asiatici şi africani în multe ţări din Europa Occidentală. În majoritatea cazurilor, imigranţii vin din societăţi cu creştere ridicată a populaţiei; ei pleacă deoarece economia ţărilor lor de baştină deseori nu poate menţine, la un nivel de viaţă adecvat, populaţia care creşte într-un mod rapid.

Teorii despre creşterea populaţiei

Teoria malthusiană

Teoria majoră despre creşterea populaţiei şi consecinţele ei a fost elaborată de clericul şi economistul englez Thomas Malthus (1926; original, 1798) la sfîrşitul secolului al XVIII-lea. El a susţinut că pasiunile naturale ale bărbaţilor şi ale femeilor vor duce la o rată a natalităţii ce va creşte în progresie „geometrică", prin care el înţelegea că rata va creşte foarte rapid (ca la înmulţire); în acelaşi timp, producţia de hrană va creşte doar în progresie „aritmetică" (ca la adunare), din cauza limitărilor tehnologice în producţia agricolă şi a limitelor pămîntului arabil (utilizabil) disponibil. Astfel,

populația va depăși, în scurt timp, hrana disponibilă pentru a se întreține.

Malthus credea că sînt necesare *opreliști asupra populației*, ori mizeria, foamea și sărăcia vor fi consecințele inevitabile. El a afirmat că sînt doar două modalități de a ține sub control această explozie dezastruoasă a populației: prin *opreliști pozitive* și *opreliști preventive*. Primele sînt modalități „naturale" de prevenire a creșterii excesive a numărului oamenilor în lume, cum sînt foametea, boala și războiul. Personal, Malthus era în favoarea opreliștilor preventive ale creșterii populației: folosirea „restricții morale". El recomanda abstinența sexuală, controlul nașterilor (deși ideile sale religioase nu îi permiteau să susțină „mijloace artificiale") și căsătoria tardivă.

Întrucît el credea că cei mai mulți oameni nu se vor angaja într-o astfel de restricție morală decît în fața unei foamete extreme, era pesimist în privința capacității lumii de a ține sub control creșterea excesivă și dăunătoare a populației. Un astfel de pesimism i-a adus lui Malthus porecla de „pastorul sumbru". De asemenea, el a susținut eliminarea ajutorului pentru săraci (ceea ce astăzi numim ajutor social), ca să li se reducă numărul, deoarece ei au o rată a natalității mult mai mare decît bogații.

Malthus a subestimat mai multe elemente de progres care, mai tîrziu, i-au subminat argumentul fundamental. Primul, au intrat în uz noi tehnici de control al nașterilor, împreună cu un mai mare accent cultural asupra familiilor mai mici; acestea au redus rata de creștere a populației. De asemenea, progresele tehnologice în agricultură și irigație au sporit substanțial rezervele de hrană și promit chiar progrese ulterioare. Astfel, reducerea substanțială, care este posibilă, a ratei de creștere a populației și creșterea intensă, care este posibilă, a cantității de hrană disponibile sînt considerate riposte majore la poziția malthusiană.

Totuși, unele dintre ideile lui Malthus sînt încă relevante. Am vorbit despre creșterea intensă a populației în țările mai puțin dezvoltate, care amenință resursele existente. Ca un pericol suplimentar, se poate concepe că există o limită a progreselor tehnologice necesare pentru a mări atît pămîntul arabil disponibil, cît și rezervele de hrană. Astfel, preocuparea cu privire la creșterea populației – în special în țările care pot, cel mai puțin, să-i asigure existența –

rămîne valabilă din două motive principale: (1) creşterea populaţiei duce la pavarea pămîntului arabil şi (2) resursele necesare solicită *ecosistemul* – un sistem creat prin interacţiunea unei comunităţi de organisme cu mediul său înconjurător.

Reacţia marxistă

Karl Marx nu a fost de acord cu Malthus dintr-un punct de vedere diferit. El credea că excesul de populaţie este mai puţin o problemă de rezervă limitată de hrană decît de oportunităţi economice limitate, îndeosebi pentru clasa muncitoare. Marx a susţinut că Malthus trăia în mijlocul revoluţiei industriale şi vedea, mai degrabă, problemele formelor capitaliste de organizare decît legile „naturii umane". „Excesul" de populaţie însemna că existau mai mulţi muncitori decît erau ceruţi de sistemul capitalist din acea vreme, nu că erau prea mulţi oameni în lume. Un sistem economic mai eficient ar reuşi să folosească mai bine populaţia disponibilă. În economia colectivistă pe care el o prevedea (vezi Cap. 17), Marx susţinea că creşterea populaţiei ar fi considerată un avantaj social care ar duce la o mai mare producţie economică şi la prosperitate.

Marx şi Malthus s-au deosebit într-un alt mod în orientarea lor spre un tip de soluţie necesar. Malthus s-a concentrat asupra capacităţii individului de a-şi impune restricţii morale. Marx, pe de altă parte, a subliniat importanţa acţiunii colective pentru a efectua schimbarea structurii fundamentale, economice şi sociale, a societăţii.

Dezbaterea Malthus-Marx continuă şi astăzi. Ehrlich (1968) a avansat o versiune a argumentului malthusian cu privire la consecinţele devastatoare ale creşterii necontrolate a populaţiei. Acest punct de vedere a primit sprijin de la un raport influent al Clubului de la Roma (Meadows şi colab., 1972), *The Limits to Growth*. Argumentul contemporan „ce este mic este frumos" reflectă această poziţie. Simon (1986) respinge noţiunea de resurse limitate, neînlocuibile. El susţine că pămîntul are spaţiu şi resurse ample pentru a întreţine o populaţie extrem de mare; dificultăţile sînt politice, nu biologice.

O poziţie intermediară a apărut într-o analiză a Consiliului Naţional pentru Cercetare (Holden, 1986). În această perspectivă, resursele pămîntului vor reuşi, probabil, să întreţină o populaţie enorm

de mare. De fapt, o oarecare foamete este utilă, ca să motiveze dezvoltarea tehnologiei adecvate și a strategiilor economice pentru rezolvarea problemei. Totuși, dincolo de un anumit nivel de creștere a populației, această situație se poate schimba.

Tranziția demografică în societatea industrială

Reducerea ratei de creștere a populației care a avut loc în Europa este atribuită în mare măsură consecințelor industrializării. Acest fenomen este numit *tranziție demografică* și denotă o schimbare a ratei natalității și a mortalității, ceea ce afectează creșterea populației. În această teorie, schimbarea se petrece în trei etape.

1. *Populație stabilă cu creștere potențială ridicată.* În primele societăți existau o rată ridicată a natalității și o rată ridicată a mortalității. Din cauza ratei ridicate a mortalității, oamenii voiau să aibă mulți copii, ca să fie siguri că cel puțin cîțiva dintre ei vor trăi pînă la maturitate. Tipic, numărul nașterilor egala, aproximativ, numărul deceselor, așa că populația rămînea stabilă sau înregistra doar o creștere neînsemnată. Totuși, aceasta prevedea o creștere potențială a populației o dată ce o societate reușea să-și reducă rata mortalității.

2. *Creșterea tranzițională.* Pe măsură ce societățile își schimbă modurile industriale de producție economică și repartiție, se îmbunătățesc nivelul de trai, condițiile sanitare, nutriția și îngrijirea medicală. Aceste schimbări reduc, substanțial, rata mortalității, în timp ce rata natalității rămînc ridicată. Drept urmare, aceste societăți cunosc o creștere rapidă a populației. Malthus a trăit în această perioadă a istorici britanice; experiențele sale în aceste condiții l-au condus la teoria pe care a dezvoltat-o ulterior. Totuși, el nu a reușit să prevadă etapa următoare.

3. *O stabilitate a populației cu o creștere lentă.* Schimbările în tehnologie și în normele culturale duc la o reducere a ratei natalității. Se perfecționează mijlocele anticoncepționale, iar normele culturale susțin familii mai mici. Creșterea standardelor economice face mai scumpă întemeierea unor familii mari, iar a avea mulți copii se consideră mai mult o îndatorire decît o bogăție, cum se considera

în vremurile trecute, „asigurare de bătrîneţe" pentru părinţi. Încă o dată, populaţia devine relativ stabilă; totuşi, rata scăzută a natalităţii şi cea a mortalităţii duc la stabilitate relativă cu o creştere lentă a populaţiei, în contrast cu situaţia din vremurile preindustriale.

Relevanţa contemporană a teoriei tranziţiei demografice

Mulţi oameni de ştiinţă în domeniul social şi-au pus întrebarea dacă tranziţia demografică este un model adecvat pentru toate societăţile supuse industrializării. Ţările în curs de dezvoltare şi-au redus, în general, rata mortalităţii, în timp ce menţin ridicată rata natalităţii, etapa de tranziţie a creşterii tranziţiei demografice. Totuşi, nu este clar dacă condiţiile din Europa şi Statele Unite din timpul secolelor al XVIII-lea şi al XIX-lea, care au dus aceste societăţi la a treia etapă, există astăzi în societăţile care abia acum cunosc modernizarea. Piramidele populaţiei ale acestor ţări sînt diferite, au o proporţie de copii mult mai mare, ceea ce duce la un model deosebit de producţie economică şi de repartiţie. În plus, este mai puţin probabil ca acumularea de capital din aceste ţări să fie folosită pentru extinderea economică şi pentru îmbunătăţirea condiţiilor materiale decît este folosită pentru simpla satisfacere a nevoilor fundamentale ale populaţiei ce creşte continuu şi rapid. În unele părţi ale lumii, nu este încă clar dacă a doua etapă a ratei reduse a mortalităţii s-a produs.

Pe scurt, mulţi au pus la îndoială acţiunea automată a tranziţiei demografice ca răspuns la problemele din aceste societăţi. Mai mult, există deosebiri substanţiale în cadrul ţărilor mai puţin dezvoltate, care trebuie luate în considerare. Exploatarea acestor ţări, explicită în modelul de sisteme mondiale al lui Wallerstein (vezi Cap. 17 şi 23), sugerează că forţele economice contemporane sînt diferite de cele care au dus la industrializarea şi tranziţia demografică în Europa şi Statele Unite. Prin urmare, dacă un astfel de proces este automat, şi este doar o chestiune de timp, el nu este acceptat de toţi cei care studiază în acest domeniu.

Reducerea fertilității

În mod evident, o strategie majoră de a rezolva creșterea rapidă a populației constă în reducerea directă a ratei de creștere. Programele de „planificare familială" formează o parte majoră a unei astfel de politici. Aceste programe pornesc de la oferirea de informații asupra reproducției umane și a sexualității umane și merg pînă la distribuirea de contraceptive oamenilor. Deseori, aceste programe intră în conflict cu credința adînc înrădăcinată despre copiii care sînt o poliță de asigurare pentru bătrînețe și că nu ar trebui să se depună nici un efort pentru a le reduce numărul. De asemenea, deseori trebuie înfrînte credințele religioase despre mijloacele anticoncepționale și ignoranța în privința adevăratului proces al reproducției umane. Comportamentul personal, sistematic și organizat, pe care contracepția efectivă îl implică este neobișnuit în multe țări mai puțin dezvoltate, punînd probleme formidabile pentru programele de planificare familială.

Unele societăți merg dincolo de programele de planificare familială educațională. Ele se angajează în diverse forme de coerciție. În India, de pildă, guvernul din anii '70 a inițiat un program de sterilizare forțată. Iar în anii recenți, China a instituit un program vast de control al populației, pedepsind familiile care au mai mult de un copil. Familiile care au mai mult de un copil sînt expuse batjocurii sociale. Părinții sînt amendați și își pot pierde slujba și anumite beneficii sociale. Asupra femeilor care au deja copii se exercită presiuni ca să facă avort.

Dezvoltarea economică

Strategiile deliberate pentru îmbunătățirea condițiilor economice fac, deseori, parte dintr-o încercare generală de a reduce creșterea populației. Îmbunătățirea economică sporește șansele micșorării ratei mortalității, astfel invalidînd pretenția unei rate ridicate a mortalității, pentru a menține familia. De asemenea, există multe dovezi că creșterea economică duce la aprobarea socială a familiilor mai

mici. Copiii sînt mai puțin o valoare economică în societățile industriale decît sînt în cele agrare. Astfel, dezvoltarea economică nu este numai avantajoasă pentru economie, ea are și un efect pozitiv asupra creșterii populației.

Producția de hrană și repartiția

Revoluția verde, dezvoltarea și folosirea noilor practici agricole, a dus la creșterea substanțială a producției alimentare. Acesta este unul dintre răspunsurile la problema malthusiană, fiindcă permite unei societăți să se concentreze mai degrabă asupra aprovizionării cu hrană necesară pentru o populație care crește decît asupra reducerii creșterii ei. Noile producții cerealiere cu randament sporit, care au rezultat din acest mod de a privi lucrurile, au redus într-o oarecare măsură dificultățile alimentare în anumite zone ale lumii.

Politicile de îmbunătățire a repartiției, precum și a producției de hrană, constituie o altă strategie importantă în rezolvarea creșterii populației. Statele Unite sînt unul dintre cei mai eficienți producători agricoli din lume. În ultimii ani, Statele Unite au dezvoltat o varietate de programe pentru a-și distribui produsele agricole societăților nevoiașe. O mare parte din această activitate este realizată prin companii private care, avînd nevoie de profit, vînd aceste bunuri, în loc să le dea pe gratis altor societăți. Multe țări, care au mare nevoie de astfel de bunuri, nu sînt, poate, în situație de a le putea plăti. Deși există unele programe pentru distribuirea hranei necesare la un preț redus sau pe gratis, lumea este confruntată cu o dilemă morală referitoare la cine are datoria de a-i hrăni pe flămînzii societăților mai sărace. De asemenea, chiar cînd hrana este furnizată unor țări (e.g., Etiopia), dezordinea politică poate împiedica distribuirea ei celor care au cea mai mare nevoie de ea. Discuțiile asupra acestor probleme continuă în dezbaterea recentă despre „noua ordine economică mondială".

Politici de încurajare a natalității

Unele societăți sînt îngrijorate pentru că au prea puțini oameni, nu prea mulți. Mai multe țări europene (e.g., Danemarca, Elveția și Italia) au cunoscut o rată a natalității sub nivelurile de înlocuire (mai puțin de creșterea zero a populației). În unele dintre aceste

societăți, guvernul a căutat să încurajeze nașterile (o politică de încurajare a *natalității*), oferind subsidii financiare pentru fiecare copil în plus. Altele (e.g., Uniunea Sovietică) au oferit recunoaștere publică femeilor care au avut mulți copii și le-au asigurat concediu de maternitate plătit, cu garantarea întoarcerii la aceeași slujbă după fiecare naștere.

Politicile de încurajare a natalității deseori urmăresc putere și control. Atît în cadrul societăților, cît și între ele, se presupune că puterea se bazează pe o populație numeroasă. Astfel, societățile care vor să-și sporească puterea adoptă atitudinii și strategii de încurajare a natalității (Wattenberg, 1987).

TENDINȚE ALE POPULAȚIEI ÎN STATELE UNITE

Tendințele curente ale populației

Fertilitatea și creșterea

Populația din Statele Unite crește în mod constant, în prezent depășind 200 de milioane de oameni. În ciuda acestei creșteri, rata natalității este scăzută și scade de la mijlocul secolului al XIX-lea cînd era aproximativ de 55 la 1 000 de oameni. Rata natalității a atins nivelul cel mai scăzut, 17 la 1 000, în timpul marii depresiuni din anii treizeci. Următoarea schimbare majoră a venit după cel de-al doilea război mondial; „baby boom" (creșterea natalității), care a rezultat din căsătorii tardive, a început cam prin 1946 și a durat pînă la începutul anilor '60. Aceasta a dus la o rată a natalității care s-a ridicat la aproximativ 25‰, înainte de a scădea la 15‰ în 1970. Deși de atunci rata natalității s-a stabilizat la puțin sub 16‰, rata natalității copiilor celor născuți între 1946 și începutul anilor '60 („baby boom echo") va duce probabil, la o rată mai ridicată a natalității decît a părinților lor.

Mortalitatea

Rata mortalității este favorabilă pentru majoritatea americanilor. Rata mortalității este foarte scăzută, aproximativ 9‰. În același timp, speranța de viață a celor mai mulți americani este extrem de ridicată, de aproximativ 75 de ani, deși aceasta variază după caracteristici sociale, îndeosebi după sex și rasă. Pentru femei, speranța de viață medie este de 78,5 pentru albe și 73 pentru americancele africane; pentru bărbați, ea este 71,1 pentru albi și mult mai scăzută, 64,4, pentru americanii africani.

Recent, Statele Unite au cunoscut o îmbătrînire a populației (vezi Cap. 12). Vîrsta mediană este aproximativ treizeci și unu de ani, oarecum mai mare decît în multe alte țări și chiar decît mai înainte în Statele Unite. Această îmbătrînire este datorată, în parte, reducerii ratei mortalității și scăderii fertilității. Acestea au mărit numărul vîrstnicilor ca proporție a populației.

Imigrația

Statele Unite au fost numite o țară a imigranților. Inițial, țara a fost transformată de imigranții europeni, iar mai tîrziu a devenit un loc de refugiu pentru toți – din întreaga lume – cei care căutau o situație economică și politică mai bună. Imigrația a fost foarte ridicată pînă la adoptarea legilor de imigrare restrictive de la începutul și mijlocul anilor '20. Imigrația a crescut după cel de-al doilea război mondial, în esență dublîndu-se în ultimul sfert de secol. În 1986, au intrat în Statele Unite peste 600 000 de imigranți legali. În prezent, cei mai mulți imigranți vin din America Latină și Asia.

Sursele scăderii ratei natalității

Factori economici

Deși, deseori, oamenii apelează la consecințele marii depresiuni pentru a explica istorica scădere a ratei natalității în Statele Unite, rata natalității scădea deja și continua să scadă după refacerea economică. Condițiile economice obiective nu pot numai ele să explice, pe deplin, rata nașterii.

O altă modalitate de a examina efectele economiei asupra fertilității constă în înțelegerea importanței speranțelor. Importante nu sînt atît condițiile economice existente, ci mai degrabă speranțele și standardele pe care cuplurile și le fixează pentru viață. De pildă, potrivit acestui punct de vedere, „puținătatea nașterilor" de după baby boom a fost determinată de nivelul de viață ridicat din anii '60 și '70, care a făcut cuplurile să-și reducă numărul de copii, ca să-și mențină nivelul de trai. Astfel, condițiile economice și speranțele pe care acestea le creează influențează rata fertilității.

Stilurile de viață și valorile

Speranțele sînt asociate cu stilul de viață pe care oamenii vor să-l aibă. Pe lîngă aceste influențe economice asupra stilului de viață, factorii sociali au un rol la fel de important. Mișcarea femeilor din ultimii treizeci de ani a avut un impact enorm asupra rolurilor femeilor în societate (vezi Cap. 12). Manifestarea unor mai mari oportunități economice și educaționale pentru femei a schimbat ideile oamenilor despre familie și calitatea de părinte. O consecință a acestui fapt este că cuplurile reduc și programează mai cu grijă procreația, ca să satisfacă nevoile economice și educaționale ale femeilor.

Ca un rezultat direct al urbanizării și industrializării, valoarea familiilor numeroase scade, deoarece copiii nu mai reprezintă aceeași bogăție economică pe care o reprezentau în societatea agrariană, cu o rată ridicată a mortalității. Familiile mai mici permit o mai mare libertate pentru cei doi adulți și provoacă mai puțină povară asupra resurselor familiei. În plus, ocazia de a petrece mai mult timp cu mai puțini copii este considerată o valoare socială adecvată.

Controlul nașterilor

Progresele tehnologice în domeniul mijloacelor contraceptive a jucat un rol major în reducerea fertilității. Ele au oferit mijloacele tehnice pentru adaptarea la noile idei despre mărimea familiei care a rezultat din noile valori și stiluri de viață. Pilulele anticoncepționale și steriletul se găsesc din abundență în comerț, la un preț accesibil. Numărul femeilor căsătorite care folosesc mijloace anticoncepțio-

nale aproape s-a dublat în ultimii ani, ducînd atît la mai puțini copii, cît și la o mai atentă programare.

Avortul, care a devenit legal în 1973, de asemenea contribuie la o scădere a ratei natalității (vezi Cap. 13). În ciuda atenției pe care forțele proavort și antiavort o dau folosirii lui de către cei necăsătoriți, un mare număr de femei căsătorite folosesc avortul pentru a-și reglementa fertilitatea.

Tendințe de viitor

Se pare că populația americană va continua să îmbătrînească. Rata mortalității, precum și rata natalității, continuă să scadă, iar speranța de viață să crească. Această combinație de factori va face, probabil, ca cetățenii vîrstnici să ajungă o proporție din ce în ce mai mare a populației. O vreme va fi o mare „creștere" a vîrstei mijlocii, deoarece „copiii născuți între 1946 și începutul anilor '60 îmbătrînesc; baza piramidei populației, tinerii, va continua să se micșoreze. Astfel, piramida populației Statelor Unite se va abate din ce în ce mai mult de la forma de piramidă adevărată pe care o avea la începutul acestui secol. Migrația internă din nord-est spre sud și sud-vest va continua, probabil, urmînd activitatea economică. Schimburile migratorii interne vor schimba, de asemenea, puterea politică și economică a diverselor regiuni.

Analiza demografică a tendințelor populației dezvăluie multe despre natura unei societăți. Fertilitatea ei este arătată de rata globală a natalității, iar mortalitatea oricărei societăți este decisă de rata sa globală de mortalitate. Rata mortalității infantile este un indicator util al calității vieții în societate. Mortalitatea de asemenea poate fi privită în raport cu speranța de viață în societate, care, în general, crește (substanțial în societățile industriale). Durata vieții, un alt indiciu al mortalității, a rămas relativ stabilă în ultimul secol. De asemenea, societățile se schimbă datorită migrației interne și internaționale. În general, oamenii migrează pentru că noua zonă are anumite avantaje (un factor de „atracție") sau pentru că vechea zonă devine insuportabilă (un factor de „depresiune").

Fiecare societate are o rată naturală de creştere, care se stabileşte prin scăderea ratei globale a mortalităţii din rata globală a natalităţii. Chiar ratele scăzute de creştere a populaţiei au mari efecte cumulative. La o rată de creştere de 1%, o populaţie se va dubla în şaptezeci de ani; la o rată de creştere de 2%, o populaţie se va dubla în treizeci şi cinci de ani. Creşterea zero a populaţiei, cînd o femeie are în medie 2,1 copii, duce la o populaţie stabilă dacă media aceasta este menţinută cel puţin douăzeci şi cinci de ani. În 1979, Statele Unite au atins un nivel sub creşterea zero (2,02).

Compoziţia populaţiei este, de asemenea, importantă. Raportul între sexe, numărul de bărbaţi la 1 000 de femei, se schimbă de la o proporţie de masculi mai ridicată la procreere la o proporţie mai mare a femelelor, pe la vîrsta de douăzeci şi unu de ani şi după aceea. Piramidele populaţiei sînt folosite pentru prezentarea grafică a compoziţiei (structura de vîrstă şi sex) populaţiei unei societăţi şi pentru uşurarea comparaţiei ei cu compoziţia altor societăţi sau cu propria sa compoziţie la diferite momente în decursul timpului.

Populaţia lumii a crescut în mod constant, deşi încet, pînă în secolul al XVIII-lea, deoarece o rată ridicată a natalităţii s-a cuplat cu o rată ridicată a mortalităţii. Industrializarea a redus rata mortalităţii, în timp ce rata natalităţii a continuat iniţial la un nivel ridicat, ducînd la o creştere intensă a populaţiei. Rata actuală ridicată de creştere este concentrată în ţările mai puţin dezvoltate. Aceasta le împovărează resursele economice şi ameninţă să mărească prăpastia între ele şi societăţile industriale deosebit de dezvoltate, avînd ca urmare instabilitatea economică şi politică, şi o emigrare crescută spre ţările mai dezvoltate.

În secolul al XVIII-lea, Thomas Malthus a susţinut că pasiunile umane vor duce oamenii la o creştere în progresie geometrică a ratei natalităţii şi că limitările tehnologice şi spaţiale vor limita creşterea producţiei agricole şi vor face ca populaţia să-şi depăşească baza de hrană necesară. Malthus a susţinut „restricţia morală" sub forma abstinenţei sexuale şi a căsătoriilor tardive (opreliştile preventive), dar a fost pesimist în privinţa capacităţii oamenilor de a pune în practică aceste

restricții. El credea că doar războiul, boala și foametea (opreliștile pozitive) vor reuși să țină sub control creșterea excesivă a populației. Malthus a subestimat schimbările sociale și culturale care, împreună cu progresele tehnologice în domeniul mijloacelor anticonceptionale, vor reduce creșterea populației. De asemenea, el nu a reușit să anticipeze inovațiile tehnologice dramatice ce au loc în agricultură (revoluția verde) care vor mări serios rezerva de hrană disponibilă.

Marx nu a fost de acord cu punctul de vedere al lui Malthus că rezerva de hrană este limitată. El susținea că baza economică insuficientă a epocii lui Malthus a fost mai mult o reflectare a oportunităților economice limitate, cauzate de formele de organizare capitaliste. O economie colectivistă ar rezolva această problemă, credea Marx. Dezbaterea Marx-Malthus continuă astăzi cu discuții despre limitele creșterii și despre noțiunea că „ce e mic este frumos".

Schimbarea ratei de creștere a populației în societățile industriale este explicată prin referire la o tranziție demografică în trei etape. În prima etapă, populația a fost relativ stabilă datorită ratei natalității și a ratei mortalității simultan ridicate. În a doua etapă, populațiile au crescut dramatic datorită unei rate mereu ridicate a natalității și unei rate sever reduse a mortalității, rezultată din îmbunătățirea nutriției, a sistemului sanitar, a asistenței medicale și a nivelului de trai. Etapa finală („stabilitatea populației, cu o creștere lentă") s-a realizat cînd tehnologia și schimbarea normelor sociale au dus la scăderea ratei natalității producînd o populație relativ stabilă, cu o creștere încetă.

Deși teoria tranziției demografice a fost propusă ca un model potrivit pentru țările contemporane mai puțin dezvoltate, s-a susținut că structura populației și condițiile economice ale acestor țări se deosebesc substanțial de cele ale Europei din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea. Pe scurt, nu este clar că țările mai puțin dezvoltate pot sau trebuie să urmeze același model de dezvoltare economică și aceeași dinamică a societății.

Controlul direct al creșterii populației prin politici guvernamentale este obișnuit. Au fost folosite patru stategii diferite. Multe țări mai puțin dezvoltate au adoptat o formă a politicilor

de reducere a fertilității, pornind de la campanii educaționale și distribuirea de mijloace anticoncepționale pînă la forme coercitive de control. Dezvoltarea economică a fost mărită atît pentru aprovizionarea populației din ce în ce mai mare, cît și pentru a determina schimbările sociale și culturale asociate cu rate mai scăzute ale fertilității. Rezerva insuficientă de hrană a fost atacată direct prin creșterea producției și prin ameliorarea repartiției (revoluția verde). În final, unele societăți industriale au devenit îngrijorate de creșterea redusă a populației și au promovat politici de încurajare a natalității, dintre care una constă în asigurarea unor recompense financiare și sociale pentru fertilitate ridicată.

Statele Unite au o rată scăzută a creșterii, din cauza ratei scăzute a natalității și a mortalității, care sînt caracteristice societăților industriale avansate. Creșterea natalității (baby boom) în perioada următoare celui de-al dailea război mondial a fost o excepție minoră. Speranța de viață este ridicată, deși mai ridicată pentru femei și albi decît pentru bărbați și americani africani. Vîrstnicii constitute o parte din ce în ce mai mare a populației, datorită reducerii ratei mortalității și a ratei scăzute a natalității. Marea imigrație de la început s-a redus după legislația restrictivă din anii '20 și a crescut din nou în ultimii douăzeci și cinci de ani. Declinul îndelungat al ratei natalității este datorat condițiilor economice și speranțelor mai crescute pe care acestea le exercită asupra nivelului de trai. De asemenea, schimbările în stilurile de viață și de valori, determinate de mișcarea femeilor, printre alți factori, au dus la rate scăzute ale fertilității. Îmbunătățirea substanțială a tehnologiei în domeniul mijloacelor anticoncepționale și legalizarea avortului oferă mijloace tehnice pentru reducerea numărului de nașteri. Se pare că aceste tendințe vor continua în viitor: fertilitatea scăzută și îmbătrînirea populației americane.

21

URBANIZAREA

Urbanizarea este însuşirea caracteristică a societăţilor moderne. Acest capitol va urmări dezvoltarea oraşelor din timpurile preindustriale pînă în prezent. De asemenea, el va examina trei teorii majore care au fost elaborate pentru a explica dezvoltarea urbană. Viaţa urbană contemporană din Statele Unite va fi explorată printr-o comparaţie între viaţa urbană şi viaţa rurală. Vor fi discutate problemele Americii urbane, inclusiv crima, drogurile şi dificultăţile financiare, împreună cu încercările recente de planificare raţională a oraşelor şi a dezvoltării.

DEZVOLTAREA URBANĂ

Fiinţele umane au apărut între 5 şi 15 milioane de ani în urmă, în forma actuală *(homo sapiens)* dezvoltîndu-se acum 50 000 pînă la 60 000 de ani. Pe scara timpului, *urbanizarea*, concentrarea populaţiilor într-o arie limitată, numită oraş, este un fenomen extrem de recent; oraşele au început să apară cam acum 6 000 de ani. Acest interval de timp între dezvoltarea umană şi dezvoltarea urbană a rezultat din nevoia societăţilor de a atinge un anumit nivel de dezvoltare socială şi tehnologică înainte de a putea crea şi menţine oraşe (Reissmar, 1964).

Oraşele sînt concentrări permanente de un număr relativ mare de oameni care nu îşi produc propria hrană. Ele au apărut în Orientul Mijlociu, în „semiluna fertilă" dintre fluviile Tigru şi Eufrat, din Iraq, ca o consecinţă a schimbărilor climatice şi progreselor tehnologice. Cînd gheţarii s-au topit, curentul de apă din anumite zone a

mărit suprafaţa de sol cald şi fertil. În plus, s-au dezvoltat tehnici de cultivare a cerealelor şi de creştere a animalelor. Au apărut societăţile horticole şi pastorale, care necesitau aşezări cu un caracter permanent, spre deosebire de primele societăţi de vînători şi culegători (vezi Cap. 4). La un anumit moment, şi aceste societăţi au produs surplusuri necesare pentru sprijinirea dezvoltării şi specializarea rolurilor (vezi Cap. 4).

Oraşul preindustrial

Oraşele antice

Cam pe la anul 4 000 î. Hr., s-au dezvoltat oraşe de-a lungul fluviului Ind, în zonele în care acum se află Pakistanul şi cîteva locuri din China. Cam 1 000 de ani mai tîrziu, au evoluat oraşe în America Centrală şi America de Sud, iar cercetările recente arată că exista o dezvoltare urbană importantă în America de Nord.

Aceste prime oraşe erau foarte mici, după standardele de azi. Ele aveau mai puţin de 10 000 de locuitori (Gist şi Fava, 1974). Oraşele s-au dezvoltat în perioada clasică; Atena avea 150 000 de locuitori în timpul epocii de aur, iar Roma avea puţin sub un milion. După căderea Imperiului Roman, în secolul al V-lea, timp de cîteva secole oraşele au decăzut. Totuşi, unul dintre rezultatele cruciadelor a fost începerea comerţului cu Orientul Mijlociu, care a renăscut viaţa urbană în sudul Europei; îndeosebi în Florenţa şi Veneţia. Ritmul urbanizării a crescut, iar pînă în secolul al XIV-lea multe părţi din Europa, precum şi din Orientul Mijlociu şi din Asia, începuseră să se urbanizeze.

Oraşele din vremea aceea au rămas relativ mici, deoarece transportul era limitat şi încet. De asemenea, conflictele frecvente între oraşe şi zonele rurale înconjurătoare ameninţau stabilitatea rezervei de hrană urbane. Condiţiile medicale şi sanitare erau primitive şi nu puteau satisface populaţii numeroase şi dispersate.

Oraşele medievale

Oraşul tipic medieval era împrejmuit cu un zid pentru protecţie împotriva invadatorilor, iar diversele cartiere din interior nu erau

separate. Străzile erau înguste, cotite şi murdare. Ele erau frecventate de oameni din toate categoriile sociale, de la negustori ambulanţi, comercianţi şi meşteşugari pînă la preoţi, nobili şi servitori. Exista o eterogenitate socială considerabilă, cu modele clare de stratificare între diversele ocupaţii. Aceste oraşe erau dominate de biserica creştină. Femeile şi minorităţile aveau puţine drepturi, iar minorităţile descoperă trăiau izolate în anumite zone ale oraşului numite ghetouri.

Ritmul vieţii în oraşul medieval era mai rapid decît în zonele rurale, dar considerabil mai lent decît în oraşele din zilele noastre. Natura relativ compactă a oraşelor a dus la o interacţiune socială considerabilă. Cei mai mulţi oameni ştiau cîte ceva unii despre alţii, dacă nu cumva erau cunoştinţe directe. Controlul social era mai personal decît în oraşul modern.

Oraşul industrial

Oraşul european

Revoluţia industrială din secolul al XVIII-lea a accelerat ritmul urbanizării. Noile surse de energie au permis dezvoltarea fabricilor, ceea ce a dus la o producţie sporită. Pentru a se completa locurile de muncă dintr-o fabrică, era nevoie de oameni aduşi din diverse locuri. Aceste fabrici erau situate în centrele urbane, unde se găsea deja o rezervă serioasă de braţe de muncă. Succesul acestei noi forme economice a atras oameni din zonele rurale la oraş. Drept rezultat, între anii 1790 şi 1800 cele mai multe oraşe europene au crescut substanţial; unele, ca Viena, şi-au dublat numărul de locuitori. Între 1800 şi 1900 oraşele au crescut din nou rapid. Cea mai mică creştere a fost înregistrată de Lisabona, cu mai mult de 50% creşterea populaţiei; Londra a crescut cel mai mult, de aproape opt ori faţă de mărimea ei iniţială (Chandler şi Fox, 1974).

Multe dintre primele aşezări urbane au devenit „oraşe-state", ca Atena şi Roma. (Mai tîrziu, multe dintre ele au servit ca nuclee pentru crearea naţiunilor). Centrele urbane au devenit focarele vieţii economice şi politice. Modelul haotic de început, cu străzile înguste

şi cotite, a fost înlocuit cu străzi mai largi şi drepte, pentru uşurarea transportului şi a comerţului.

Viaţa socială a devenit mai complexă. Din cauza marilor concentrări de oameni, indivizii aveau mai puţine cunoştinţe unii despre alţii. Viaţa în oraşe a devenit mai impersonală şi tiranizată de delincvenţi. Unele oraşe atrăgeau mai mulţi oameni decît puteau întreţine. Primele etape ale industrializării au provocat şi poluarea substanţială a oraşelor. Pe scurt, dezvoltarea industrială în Europa a adus atît avantaje, cît şi dezavantaje.

Oraşele se dezvoltă şi astăzi, deşi într-un ritm mai lent decît în secolul al XIX-lea. Totuşi, numărul zonelor urbane a crescut dramatic. La începutul secolului al XIX-lea erau mai puţin de 50 de oraşe în lume care aveau o populaţie mai mare de 100 000 de locuitori. Astăzi sînt peste 2 000.

Oraşul american

Primele aşezări europene în Statele Unite au fost întemeiate de spanioli în St. Augustine, Florida, în 1565, iar de englezi în Jamestown, Virginia, în 1607. Prima zonă urbană majoră a fost înfiinţată de olandezi în New Amsterdam (New York) în 1624; aceasta a fost, curînd, urmată de Boston, care a fost întemeiat de puritanii englezi în 1630.

În esenţă, aceste aşezări erau sate mici al căror model era luat de la oraşele europene anterioare industrializării. (Organizarea dezordonată de atunci a străzilor mai există şi astăzi în sudul Manhattan-ului şi în unele zone centrale din Boston). Cea mai mare extindere urbană a avut loc în secolul al XIX-lea, la fel cum s-a întîmplat în Europa. Construirea căilor ferate a asigurat transportul necesar, care a deschis atît expansiunea spre vest, cît şi dezvoltarea urbană în est.

Pe la mijlocul secolului al XIX-lea, aproximativ o treime din americani locuiau în zone suburbane. Oraşul juca un rol din ce în ce mai mare în viaţa economică, politică şi socială. Deosebirile între zonele urbane şi rurale au devenit mai pronunţate, îndeosebi în stilurile de viaţă. De asemenea, s-au mărit deosebirile între Sudul în mare măsură rural şi Nordul din ce în ce mai urban.

Metropola

Unele oraşe mari au ajuns şi mai mari, devenind mai importante pentru societate. Ele s-au transformat în *metropole,* zone urbane formate dintr-un mare oraş central, cu suburbiile înconjurătoare şi oraşele satelit asociate. Exemple sînt: New York City, Chicago, Londra, Paris, Mexico City şi Tokyo. Metropolele formează unităţi economice şi geografice relativ integrate. Dezvoltarea majoră a regiunilor metropolitane a avut loc cam de la jumătatea secolului al XIX-lea pînă la mijlocul secolului XX. De pildă, în 1860 New York City avea sub un milion de locuitori; în 1900 avea în jur de 4 milioane, iar în 1950 populaţia ajunsese la aproape 8 milioane. De atunci, dezvoltarea metropolelor a fost mai înceată (unele au cunoscut chiar o uşoară scădere a populaţiei), din cauza dezvoltării suburbiilor (vezi mai jos).

Dezvoltarea metropolitană a fost posibilă datorită progreselor tehnologice, îndeosebi folosirii sporite a energiei electrice, comunicaţiilor îmbunătăţite şi modalităţilor de transport moderne. Electricitatea a făcut posibilă construirea marilor zgîrîie-nori care constituie elementul caracteristic al metropolei. Existenţa telefoanelor, a maşinilor şi a transportului în comun a permis oraşului să se întindă, dar să menţină, cu uşurinţă, legătura între zonele centrale şi sectoarele periferice.

Zonele statistice metropolitane

Importanţa legăturilor sociale, economice şi de comunicaţie între un oraş central şi comunităţile din jur a făcut Biroul de Recensămînt al Statelor Unite să dezvolte conceptul de *zonă statistică metropolitană* (ZSM), pentru scopuri analitice. O ZSM este o zonă urbană formată dintr-un oraş cu cel puţin 50 000 de rezidenţi şi o populaţie totală de cel puţin 100 000. În prezent, în Statele Unite există aproape 300 de ZSM-uri; ele conţin cam trei sferturi din populaţie. Departamentul Administraţiei şi Bugetului guvernului federal de asemenea stabileşte o *zonă statistică metropolitană consolidată* (ZSMC), o zonă urbană care are o populaţie de cel puţin un milion şi corespunde altor cîtorva criterii.

Economia unei metropole se bizuie pe legăturile strînse între zonele sale rezidenţiale, industriale, comerciale şi recreative. Sînt

necesare mijloace de transport bune care să-i ducă pe muncitori de la locuințele lor la locurile de muncă și să transporte bunurile de unde sînt făcute acolo unde sînt cerute. Mijloacele recreative și educaționale sînt necesare pentru a atrage și a stabiliza forța de muncă. Firmele comerciale și industriale care depind unele de altele în privința bunurilor și serviciilor sînt, deseori, situate în cadrul regiunilor metropolitane, pentru comoditate și eficiență.

Megalopolisul

Metropolele s-au întins într-o așa măsură, încît au fuzionat cu alte metropole. Coridorul din nord-estul Statelor Unite, de la Boston pînă la Washington, D.C., este un astfel de *megalopolis*. Importanța acestor megalopolisuri, unul pentru celălalt, este evidentă din sistemul de transport care s-a dezvoltat între ele. Trenul și navetele aeriene care leagă orașul Boston de New York City și New York City de Washington, D.C. sînt dovezi ale relației economice între aceste regiuni metropolitane.

Suburbiile

Unul dintre cele mai dramatice evenimente de la jumătatea secolului XX, l-a constituit dezvoltarea suburbiilor, care sînt zone urbane relativ mici ce înconjoară un oraș. Numărul mare de automobile și de căi ferate, la care s-au adăugat autostrăzile construite cu fonduri mari de la guvernul federal, a făcut posibilă dezvoltarea suburbiilor.

Dezvoltarea suburbiilor a creat navetistul, persoana care poate locui într-un loc și poate lucra la o distanță considerabilă. Astfel, comunitățile suburbane au început să înconjoare orașele centrale. Oamenii au început să se mute din orașe în suburbii, unde deseori își pot permite să aibă case proprii și unde speră să scape de problemele vieții urbane. Numărul locuitorilor din suburbiile Statelor Unite s-a dublat între 1940 și 1980; acum, suburbiile adăpostesc aproximativ 40% din populație.

Dezvoltarea suburbană a contribuit la descentralizarea urbană. Marile firme au început să-și stabilească filiale în suburbii și au

apărut mici magazine care satisfac nevoile populației suburbane. Crizele de petrol din anii '70 au avut un efect mult mai mare asupra suburbiilor decît asupra orașelor, din cauza marii lor dependențe de automobile pentru transportul de bază. Astăzi, din ce în ce mai multe companii își stabilesc sediile, nu doar filialele, în suburbii, datorită avantajelor fiscale, a costurilor scăzute și a mediului educațional și social mai ospitalier. Strada cu magazine din suburbii este recunoscută ca fiind o trăsătură a peisajului american. În comunitățile suburbane au început să apară clădiri de înălțime medie și chiar unele înalte. Din ce în ce mai mult, linia între oraș și suburbii devine tot mai neclară.

TEORII DESPRE DEZVOLTAREA URBANĂ

Explicațiile dezvoltării urbane provin dintr-o abordare ecologică, abordare ce este preocupată de interacțiunea între oameni și mediul lor fizic. Acest punct de vedere a predominat la Universitatea din Cbicago în perioada anilor douăzeci și treizeci și a dus la o serie de studii și la o teorie asupra modului în care se dezvoltă zonele urbane. Analizele care au urmat au dus la alte explicații ale dezvoltării urbane.

Modelul de zone concentrice

Prima teorie asupra dezvoltării orașelor a fost elaborată de un grup de sociologi de la Universitatea din Chicago: Burgess, Park și colegii (Park și colab., 1925). În studiile lor cei din Chicago au observat că orașul constă dintr-o serie de cercuri concentrice, cu un model diferit de folosire a pămîntului pentru fiecare inel. La centru se află *zona comercială centrală,* unde se găsesc firme financiare, teatre, restaurante bune, magazine en detail și magazine universale, și alte magazine care îi aprovizionează pe cumpărători. Această zonă este încercuită de o *zonă de tranziție* care, inițial, fusese o zonă rezidențială pentru cei bogați, dar ulterior a evoluat la un model mixt de folosire a pămîntului, firme comerciale periferice și

mahalale. Următoarele arii sînt *zonele rezidențiale*, cu locuințele înghesuite ale clasei muncitoare și cu reședințele cele mai bogate care radiază circular de la centru.

Această teorie a fost bazată pe o concepție dinamică a dezvoltării urbane. Modelele de folosire a pămîntului din zonele interioare „invadau" zonele învecinate și le transformau. Acest model părea să prezinte, în mod adecvat, dezvoltarea orașului Chicago, dar mai puțin ca un model eficient al dezvoltării urbane. Terenul fizic al orașului, gradul de planificare guvernamentală, marea disponibilitate a automobilului și a transportului public toate influențează dezvoltarea urbană, iar acestea variază de la oraș la oraș.

Modelul sector

Analiza dezvoltării urbane într-un mai mare număr de orașe l-a făcut pe Hoyt (1939), un ecolog urban, să vadă un model diferit. El credea că orașele se dezvoltă în sectoare în formă de pană, de la centru orașului spre exterior, deseori de-a lungul unei căi de transport (de pildă, căi ferate sau căi navigabile). Pămîntul din fiecare sector este folosit pentru scopuri diferite; există un sector rezidențial, un sector industrial, un sector comercial central și un sector suburban. Totuși, Hoyt a înțeles că topografia specifică – rîurile și dealurile, de pildă – va modela dezvoltarea fiecărui oraș în moduri unice.

Forma de pană sau de felie de tort a unui sector atestă coexistența diverselor modele de folosire a pămîntului. Unele părți ale sectorului rezidențial se învecinează cu sectorul industrial; acestea ar fi, probabil, cartierele clasei muncitoare. Pe de altă parte, cele mai rîvnite cartiere rezidențiale nu trebuie să fie departe de zona comercială centrală, așa cum este evident în cazul cartierului Nob Hill din San Francisco.

Modelul cu mai multe nuclee

Progresele tehnologice de mai tîrziu, care au dus la o mai largă răspîndire a automobilelor și au îmbunătățit comunicarea, de asemenea au influențat modelele de dezvoltare ale orașelor. Harris și Ullman (1945) au arătat că orașele au mai multe „nuclee", sau

centre separate, consacrate unor activități specifice. De pildă, multe orașe au un sector de distracție centralizat, cum este teatrul Times Square și zona restaurantelor din New York City.

Există mai mulți factori care influențează dezvoltarea acestor nuclee specializate. Primul, anumite activități au nevoie de facilități specializate. Zonele de distracție și cele comerciale, de pildă, trebuie să fie ușor accesibile, prin folosirea transportului în comun la îndemînă. Al doilea, unele întreprinderi beneficiază prin faptul că sînt aproape de altele. Gruparea companiilor financiare în jurul zonei Wall Street din New York City nu este întîmplătoare. Apropierea uneia de alta ușurează comunicarea între ele; acesta a fost, în special, cazul cînd s-au grupat inițial în acea zonă. Al treilea, anumite zone nu se învecinează, deoarece activitățile lor sînt, inerent, opuse. De pildă, sectoarele industriale nu se găsesc lîngă zonele rezidențiale cu chirii ridicate.

Comentariu asupra diverselor teorii

Este evident că modelele prezentate mai sus sînt mai mult descrieri decît teorii analitice. Fiecare descrie un anumit model de dezvoltare urbană care este o consecință a unor factori tehnologici și ecologici la un anumit moment și loc specific.

Analiza zonelor sociale

Unii ecologiști folosesc *analiza zonelor sociale* pentru a examina modelele rezidențiale urbane (Shevky și Bell, 1955). Această abordare caută să descopere caracteristicile comune ale oamenilor care locuiesc în aceeași zonă rezidențială. În general, se pare că alegerea cartierelor de către oameni este influențată de trei factori. Primul este *statutul familial*: căsătorit sau necăsătorit, și mărimea familiei pentru căsătoriți. Al doilea este *poziția socială*, așa cum este arătată de venit și prestigiul social. Al treilea este *rasa și etnicitatea*.

O abordare globală

Fiecare dintre modelele de mai sus descrie dezvoltarea urbană în anumite locuri. Berry și Rees (1969), doi ecologiști sociali, au

oferit o explicație globală. Ei susțin că structura familiilor le face să se răspîndească în zone concentrice în jurul orașului central, cele mai mici, mai aproape de centru, iar cele mai mari, mai departe. Totuși, caracteristicile statutului social exercită presiune pentru dezvoltarea zonei. Segregația rezidențială etnică și rasială, pe de altă parte, duce la crearea unui număr de zone centrale, așa cum au fost descrise de modelul cu mai multe nuclee.

Pe scurt, Berry și Rees au combinat diferitele modele de dezvoltare urbană cu analiza zonelor sociale pentru a oferi o explicație a modelelor de dezvoltare ale orașelor americane. Opera lor susține validitatea fiecăruia dintre modele în condițiile unui anumit ansamblu de condiții sociale care sînt explicate prin analiza zonei sociale. Deși unele cercetări au confirmat această analiză într-o altă societate, orașul Tel Aviv din Israel (Borukhov, Ginsberg și Werczberger, 1979), este improbabil ca orice model de schemă analitică să reușească să explice varietatea modelelor de dezvoltare urbană din lume. Chiar în Statele Unite, teoreticienii conflictului au arătat modul în care marile interese economice au afectat dezvoltarea urbană pentru sporirea profiturilor (e.g., Molotch, 1976).

VIAȚA URBANĂ ÎN STATELE UNITE

Viața urbană în opoziție cu viața rurală

Părerea clasică despre viața urbană era foarte pesimistă. Toennies și Simmel, doi sociologi germani, au evidențiat deosebirea între viața urbană și cea rurală. Acest punct de vedere a fost preluat de Wirth, a cărui comparație ecologică a urbanismului a constituit un element important în analiza urbană a „Școlii din Chicago".

Gemeinschaft und Gesellschaft: Ferdinand Toennies

Toennies (1963; original, 1887) face deosebirea între ceea ce el numește *Gemeinschaft*, o „comunitate" bazată pe legături sociale

puternice, pe tradiție și pe relații personale, și *Gesellschaft,* o „asociație" de oameni cu legături sociale slabe, care rezultă dintr-o diversitate socială considerabilă și este caracterizată prin relații impersonale. Prima, arată el, descrie mai mult viața rurală, în timp ce a doua caracterizează orașul.

În comunitățile *Gemeinschaft,* oamenii se cunosc între ei, au interese comune și sînt orientați spre interesele colective ale comunității. Ei au un sentiment puternic de destin comun și de identitate împărtășită. Legăturile de familie sînt puternice, iar viața deseori se concentrează în jurul acestor legături. *Gesellschaft,* pe de altă parte, descrie comunități în care oamenii sînt, în mare măsură, motivați de interesul personal și au puține valori comune sau identități împărtășite. Tradiția și cutuma nu mai sînt forțe de legătură.

Personalitatea urbană: Georg Simmel

Simmel (1950: 635–640) adaugă o dimensiune a psihologiei sociale la studiul orașelor, concentrîndu-se asupra modului în care viața urbană influențează personalitatea orășenilor. Agitația și ritmul rapid al vieții de oraș reclamă o oarecare reacție „defensivă" din partea orășenilor. El susține că manierele impersonale și aparent neprietenoase ale orășenilor constituie o protecție necesară împotriva confuziei și a dezorientării unei agitații constante. Caracterul central al unei economii bazate pe bani, în oraș, tinde să transforme relațiile potențial intime în ciocniri raționale. Calcularea costului unei tranzacții, de fapt sau implicit, constituie o parte importantă a vieții zilnice a orășeanului; într-un fel, aceasta se aseamănă cu formularea de mai tîrziu a „ teoriei schimbului" (vezi Cap. 1). Este probabil, ca, deseori, orășeanul să acționeze „cu capul în locul inimii", arată Simmel.

Există și aspecte pozitive ale vieții urbane. Viața în oraș oferă individului multă libertate personală. Stimularea orașului este captivantă, atît timp cît nu este copleșitoare, iar simpla sa diversitate de activități și oportunități oferă o gamă de alegeri sociale și personale inexistente în altă parte.

Ecologia şi interacţiunea în oraş: Louis Wirth

În timp ce Toennies se concentrează asupra formelor de asociere, iar Simmel asupra persoanei urbane, Wirth îşi dirijează atenţia spre modul în care interacţiunea socială din oraş diferă de interacţiunea socială din zonele rurale. El susţine că trei factori importanţi deosebesc modelele de interacţiune ale orăşenilor de cele ale locuitorilor din zonele rurale.

Numărul locuitorilor afectează interacţiunea socială. Simplul număr al locuitorilor unui oraş face imposibilă intimitatea care era comună în viaţa rurală. Este mai probabil ca interacţiunea printre orăşeni să se bazeze pe caracteristicile grupurilor secundare, cum sînt relaţiile segmentate (de pildă, cunoşti pe cineva doar la slujbă). Interacţiunea celor care locuiesc în zonele rurale este mai asemănătoare cu contactul de grup primar, implicînd relaţii mai sincere şi mai complete; de pildă, oamenii se cunosc pentru că lucrează împreună, se socializează cu familiile lor şi merg la aceeaşi biserică (vezi Cap. 5).

Densitatea populaţiei este un alt element care afectează modelele de interacţiune. Pe măsură ce numărul de oameni care locuiesc în cartierele rezidenţiale creşte, viaţa devine mai grea şi mai tensionată. În comunităţile dense apar probleme suplimentare cînd diversitatea valorilor şi a normelor este considerabilă. Înfiinţarea unor comunităţi rezidenţiale mai mici sau popularea lor cu oameni cu idei asemănătoare poate reduce conflictul potenţial asupra valorilor şi normelor sociale incompatibile. Astfel, Wirth vede, chipurile, o oarecare valoare în segregaţia rezidenţială voluntară.

Diversitatea socială în viaţa urbană tinde să dărîme frontierele rigide între clase şi rase şi permite o mai mare mobilitate socială. De asemenea, ea permite o diversitate considerabilă a stilurilor de viaţă. Aceste caracteristici ale urbanismului fac dificilă stabilirea unor relaţii durabile între orăşeni, iar urmarea acestei situaţii, crede Wirth, este alienarea urbană (un sentiment al pierderii legăturii intime cu ceilalţi).

Critica teoriei lui Wirth Analiza vieţii urbane a lui Wirth a fost criticată, fiindcă nu este clară în legătură cu modul în care cei trei factori pe care el îi schiţează se asociază unul cu altul şi operează

împreună. Alienarea urbană este atît de puternică şi obişnuită cum presupune Wirth (Fischer, 1976), iar uşurarea comunicării şi a transportului a permis dezvoltarea unor relaţii importante pe zone geografice întinse. Densitatea populaţiei este considerată mai mult ca un indicator al dificultăţilor decît cauza lor (Choldin, 1978). În final, Gans (1962) arată că Wirth tratează insuficient importanţa omogenităţii sociale în cadrul cartierelor urbane, în asigurarea ancorelor sociale pentru orăşean.

În ciuda acestor critici, ideile lui Wirth aduc lumină asupra unor variabile ecologice importante care deosebesc oraşul de viaţa rurală. Ele au dirijat cercetări considerabile dedicate precizării efectelor acestor variabile.

Oraşul ca un „sat urban": Herbert Gans şi Claude Fischer

Gans (1962;1965) şi Fischer (1976) au studiat viaţa urbană şi au ajuns la concluzia că orăşenii cunosc, de fapt, o interacţiune personală considerabilă şi întreţin legături sociale intime. Gans vede oraşul ca fiind compus din cartiere ce sînt, în cuvintele lui, „sate urbane". Analiza mahalalelor urbane a lui Suttles (1970) a oferit un sprijin suplimentar teoriei lui Gans, arătînd că acestea sînt caracterizate printr-o puternică identificare cu comunitatea şi prin sentimente de solidaritate socială, calităţi deseori considerate a se găsi doar în comunităţile rurale. Deşi este posibil ca oamenii să cunoască mai puţini dintre vecinii lor imediaţi într-o casă cu multe apartamente, de exemplu. Ei au o gamă largă de contacte şi relaţii sociale prin ocupaţii, organizaţii voluntare din care fac parte şi prin scopurile recreative pe care le urmăresc. Calitatea vieţii nu se deosebeşte semnificativ între zonele urbane şi cele rurale, aşadar, chiar dacă stilurile lor sînt diferite.

Fischer susţine că populaţia numeroasă şi densă a oraşului duce la crearea a numeroase şi variate subculturi (vezi Cap. 3), care sînt relativ omogene pe plan intern (compuse din oamenii cu caracteristici şi concepţii similare). Astfel, persoana neconvenţională poate găsi altele asemănătoare, formînd o „masă critică" de oameni cu aceleaşi idei. Oraşul, aşadar, devine un teren propice pentru diversitate socială şi creativitate.

Pe scurt, atît Gans, cît şi Fischer cred că primele teorii despre viaţa urbană îi exagerează aspectele negative. Deşi ei recunosc că viaţa urbană nu este fără probleme, cum este cazul şi cu viaţa rurală, ea oferă şi multe avantaje.

Chiar cei mai fervenţi susţinători ai vieţii urbane recunosc multele probleme pe care mediul urban le generează.

Problemele oraşului

Crima şi drogurile

Oraşele sînt centre pentru activitate criminală şi consum de droguri. Concentrarea oamenilor în oraş face din acesta un teren natural propice pentru amîndouă. Chiar dacă *rata* crimei ar fi relativ scăzută, este probabil ca simplul număr de oameni din oraşe să ducă la *cifre* ridicate de crime comise. De asemenea, amestecul de bogăţie şi sărăcie din oraşe îi aduce foarte aproape pe cei care au şi pe cei care nu au, sporind atît motivaţia, cît şi oportunitatea pentru crime împotriva proprietăţii (vezi Cap. 8). Gradul relativ de anonimat al oraşului oferă o mai mare ocazie de a comite crime, fără a fi descoperite.

Creşterea intensă a consumului de droguri a agravat problema crimei. Deşi drogurile sînt consumate atît în zonele urbane, cît şi în cele rurale, ele sînt asociate cu crima, în principal în zonele interioare ale oraşelor, unde disperarea generată de sărăcie a transformat consumul de droguri în epidemie, iar traficul de droguri într-o industrie urbană importantă. Luptele între magnaţii drogurilor pentru zonele de influenţă au devenit din ce în ce mai violente. Crimele mărunte, comise pe stradă în scopul obţinerii de bani pentru consumul de droguri, au devenit, de asemenea, o parte din peisajul urban.

Problemele fiscale

Cînd Statele Unite suferă un declin economic general, oraşele sînt, deseori, afectate mai mult decît alte unităţi politice. Pe lîngă pierderea fondurilor federale, alţi trei factori joacă un rol important în problemele financiare cu care sînt confruntate cele mai multe oraşe.

Fuga în suburbii a clasei de mijloc, care a început în anii '50, reduce atît baza impozitelor în oraşele care au un impozit pe venit, cît şi nivelul cheltuielilor zilnice, de care oraşele au ajuns să depindă.

Marile concentrări de oameni săraci rămîn în oraşe. Deşi aceştia contribuie mai puţin la economia oraşului, ei pretind servicii considerabile care reduc resursele municipale. Din cauza problemelor economice naţionale, costul asigurării asistenţei sociale, precum şi al ajutorului de sănătate, şi al celui de şomaj pentru categoriile dezavantajate cade în mod disproporţionat asupra celor mai mari oraşe. Drept urmare, multe oraşe au trebuit să reducă numărul poliţiştilor, al pompierilor, al cadrelor sanitare şi să limiteze repararea sau reconstruirea infrastructurilor îmbătrînite (poduri, drumuri şi mijloace utilitare).

Firmele au început să se stabilească departe de oraşe din cauza declinului din serviciile municipale şi a îmbunătăţirilor tehnologice în transport şi comunicaţii. Această schimbare a sediilor a dus la o reducere substanţială a bazei impozitelor oraşelor, reducînd, în acelaşi timp, atracţia pentru alte firme care, astfel, s-ar fi putut stabili ele însele acolo.

Transportul

Oraşul este văzut ca o reţea de trafic încîlcită. Intrarea cu maşina în centrul unui oraş este o experienţă frustrantă pentru mulţi navetişti şi o sursă frecventă de nemulţumire pentru vizitatorul ocazional. Parcarea fie nu există, fie este scumpă. Transportul public este inadecvat, murdar, nesigur şi periculos. Multe drumuri urbane şi poduri sînt într-o stare de decădere groaznică, şi nu sînt bani suficienţi pentru a se face reparaţiile necesare după un program raţional.

Afluxul excesiv al circulaţiei este considerat un factor ce subminează, serios, viabilitatea economică a zonelor urbane. Alerte despre blocări ale circulaţiei, care îi avertizează pe automobilişti despre paralizarea traficului, devin un lucru obişnuit în centrul oraşelor. Problemele de trafic care îngreuiază accesul la zonele recreative de asemenea fac viaţa urbană mai puţin atrăgătoare. Totalitatea problemelor, dintre care afluxul excesiv al circulaţiei nu este cea mai mică, a influenţat corporaţiile să se mute din marile oraşe în suburbii sau în oraşe mai mici.

Alte probleme

Poluarea mediului este o problemă urbană din ce în ce mai mare. La fel este şi pierderea populaţiei, care duce la o reducere a fondurilor federale şi a locurilor în Congres. Deteriorarea conductelor de apă, a reţelelor de gaz şi electricitate şi a echipamentului de transport agravează problemele vieţii urbane. Capacitatea oraşelor de a rezolva aceste probleme este limitată prin subordonarea lor politică şi economică faţă de state şi guvernul federal.

Planificarea urbană

Deşi planificarea urbană a început o dată cu grecii antici, în general ea a fost fragmentată şi inconstantă şi, de obicei, limitată la zonele oraşului care crau considerate reprezentative, simbolice. Clădirile publice din centrul oraşului Washington, D.C. au fost gîndite atît ca funcţionalitate, cît şi ca estetică, dar planul pentru restul oraşului nu s-a bucurat de acelaşi fel de efort şi atenţie.

Renaşterea urbană

O considerabilă „renaştere urbană" a avut loc în anii '50 şi '60. Marile ansambluri de locuinţe publice construite în multe oraşe au avut ca scop asigurarea unei cazări adecvate şi îmbunătăţirea vieţii săracilor. Multe dintre aceste proiecte s-au dovedit a fi dezastre sociale. Proiectul Pruitt-Igoe din St. Louis este un exemplu important. Clădirile şi apartamentele au fost neatrăgătoare. Deciziile cu privire la problemele importante, cum au fost tipul de vopsea ce putea fi folosit, orarul pentru folosirea spălătoriilor şi timpul cît un oaspete putea să stea într-un apartament au fost toate luate de o autoritate străină de zonă. Drept rezultat, proiectul a avut partea sa de vină în privinţa cazurilor de furturi din locuinţe, crime, violuri şi jafuri.

În unele cazuri, renaşterea urbană a dus la strămutarea săracilor, pentru a se face loc locuinţelor clasei de mijloc. Unii au numit această formă de renaştere urbană „mutarea în famă". Cartiere bine organizate au fost distruse şi oamenii împrăştiaţi, deşi mulţi au preferat să nu se mute, în ciuda promisiunii unei cazări mai bune.

Gulerele albe şi renovarea urbană

O formă modernă de renaştere urbană care este mai puţin o consecinţă a unei planificări guvernamentale deliberate, cît rezultatul schimbării condiţiilor economice şi sociale.

Un aspect al renovării urbane este preluarea fostelor cartiere ale clasei muncitoare de către profesionişti cu gulere albe, care cumpără clădiri mai vechi, mansarde şi foste depozite pe care le renovează. Există tendinţa ca aceşti indivizi să fie albi şi tineri (de obicei, între vîrsta de 25 şi 45 de ani); cel mai adesea, ei sînt singuri, trăiesc în concubinaj sau sînt căsătoriţi, fără copii.

Clădirile cumpărate de aceşti tineri din clasa mijlocie de sus sau din cea superioară sînt restaurate în interior şi pe dinafară. Magazinele vechi din cartier, de obicei cele mici, sînt înlocuite cu firme cu statut superior: buticuri, magazine alimentare şi reţea de magazine. Costul vieţii în aceste zone creşte considerabil, uneori forţîndu-i pe rezidenţii din clasa muncitoare, care au rămas, să se mute.

În general, renovarea urbană prin schimbarea proprietarului cu categorii sociale superioare se produce în nucleele importante ale oraşelor şi în jurul acestor nuclee: Soho şi Cartierul de Est aristocrat din Manhattan, districtul Misiunii din San Francisco şi parcul Inmar din Atlanta sînt cîteva exemple. Cei care se mută în aceste zone seamănă în multe privinţe cu cei care s-au mutat iniţial în suburbii. Noii rezidenţi în aceste zone încearcă să refacă oraşul – cel puţin partea ce le aparţine – să fugă de el. Totuşi, această renaştere nu face nimic pentru a rezolva marile probleme ale săracilor în oraş.

Urbanizarea, sau concentrarea populaţiilor în oraşe, a început cam acum 6 000 de ani. Oraşele preindustriale erau relativ mici; Roma, de pildă, a crescut de la mai puţin de 10 000 de oameni pînă sub un milion. Revoluţia industrială din Europa a dus la îmbunătăţirea transportului, permiţînd unui mare număr de oameni să se mute în oraşe ca să lucreze în fabrici. Viaţa la oraş a devenit mai agitată şi impersonală; au crescut crima şi poluarea.

Prima aşezare urbană din Statele Unite a fost înfiinţată în New Amsterdam (New York). În general, dezvoltarea urbană a urmat modelul european. Prin anii cincizeci ai secolului trecut cam o treime din americani locuiau în zone urbane. Oraşele mici au devenit oraşe mari, iar acestea au crescut şi mai mari, ajungînd metropole.

Dezvoltarea suburbiilor a fost unul dintre evenimentele majore ale anilor '50; ea a fost posibilă datorită dezvoltării căilor ferate pentru navetişti, creşterii numărului de automobile şi progresului în construirea marilor autostrăzi. Dezvoltarea suburbană a dus la descentralizare, oamenii şi firmele au început să se mute din centrele oraşelor.

Există trei teorii majore despre dezvoltarea urbană. Potrivit modelului zonelor concentrice, oraşele s-au dezvoltat în cercuri concentrice în jurul unei zone comerciale centrale. Modelul sectoarelor sugerează că oraşele cu crescut prin dezvoltarea sectoarelor de forma penelor sau a feliilor de tort, cu diferite modele de folosire a pămîntului, care radiau de la centrul oraşului. Modelul cu mai multe nuclee teoretizează că, în loc de un singur sector central, un oraş are multe sectoare (nuclee) comerciale „centrale", ci sectoare învecinate care vădesc alte modele de folosire a pămîntului. Analiza zonei sociale explică modelul de reşedinţă urbană în raport cu statutul familiei, cu poziţia socială, cu rasa şi etnicitatea rezidenţilor. Ca şi celelalte teorii despre dezvoltarea urbană, aceasta sugerează că statutul familiei duce la dezvoltarea în inele concentrice. Caracteristicile statutului social, pe de altă parte, încurajează dezvoltarea sectoarelor; segregaţia rasială şi etnică promovează nuclee multiple.

Gemeinschaft *(„comunitatea")* şi Gesellschaft *(„asociaţia")* *descriu viaţa rurală şi respectiv, urbană. Viaţa rurală se bazează pe relaţii personale şi pe identificare colectivă, în timp ce urbanismul accentuează reversul. Simmel susţine că impersonalitatea, accentul pe raţiune şi presupusa lipsă de prietenie a oraşelor constituie o reacţie defensivă la confuzia şi dezorientarea vieţii urbane. Totuşi, el mai arată că oraşul asigură un grad de libertate şi diversitate socială inexistentă în mediul rural. După părerea lui Wirth, interacţiunea urbană este*

afectată de mărimea, densitatea şi diversitatea socială a populaţiei.

Gans, un cercetător contemporan al oraşului are o părere pozitivă. El vede oraşul ca fiind compus din multe „sate urbane" în care oamenii sînt legaţi prin subculturi relativ omogene, cu legături personale puternice şi solidari faţă de interesele colective. De asemenea, el consideră că oraşul încurajează densitatea şi creativitatea.

Oraşele au multe probleme. Crima şi consumul de droguri sînt excesive în multe oraşe; problemele lor financiare s-au agravat; iar circulaţia în oraşe a devenit din ce în ce mai congestionată.

Proiectele ambiţioase de renaştere urbană din anii '50 şi '60 nu au fost atît de eficiente în „renaşterea" oraşelor, cum fusese anticipat. Deseori, ele, pur şi simplu, au spart comunităţile şi i-au strămutat pe săraci. Recent, gulerele albe, noii proprietari ai unor cartiere rezidenţiale cu grad sporit de uzură au încercat să amelioreze zonele oraşului, renovînd clădirile mai vechi şi îmbunătăţind facilităţile cartierelor. Acest tip de renovare a fost realizat în principal de orăşeni profesionişti, tineri şi albi, şi nu s-a ocupat direct de marile probleme ale orăşenilor săraci.

22

COMPORTAMENTUL COLECTIV ŞI MIŞCĂRILE SOCIALE

Comportamentul colectiv este un subdomeniu important al analizei sociologice. În acest capitol vom examina cîteva dintre formele tipice ale comportamentului colectiv. Acestea vor include mulţimile, zvonul, opinia publică, teribilismele şi moda, panica şi isteria colectivă. Va fi acordată o atenţie specială diverselor tipuri, caracteristici şi explicaţii ale mişcărilor sociale – o formă mai organizată şi mai durabilă a comportamentului colectiv.

DOMENIUL COMPORTAMENTULUI COLECTIV

Într-un sens, orice formă de comportament „colectiv" este subiectul analizei sociologice. Totuşi, există o deosebire între acţiunile care definesc subdomeniul special al „comportamentului colectiv" şi formele de acţiune colectivă care, pînă acum, au constituit miezul acestei cărţi. Comportamentul colectiv se referă la acţiunile sociale oarecum spontane şi de scurtă durată ale unui număr relativ mare de oameni, în situaţii ambigue. O mare demonstraţie împotriva războiului şi activităţile publicului la un concert rock sînt exemple de tipuri de „mulţimi" care sînt analizate de cei care studiază comportamentul colectiv. La fel sînt cele mai recente excentricităţi în materie de nonconformism şi modă, schimbările în „opinia publică",

panica şi isteria care pot rezulta dintr-un oarecare dezastru (cum este un incendiu sau un uragan care distruge o comunitate). În final, crearea şi menţinerea mişcărilor sociale (e.g., mişcarea pentru drepturile civile) sînt, de asemenea, subiecte potrivite pentru analiza comportamentului colectiv.

Elementele comportamentului colectiv

Acţiunea socială limitată de scurtă durată

În comportamentul colectiv participanţii se angajează unul pe altul doar temporar. Interacţiunea lor este relativ limitată la o anumită situaţie iminentă – un concert, o manifestaţie, scăparea dintr-un incendiu – şi tinde să dureze doar atît cît durează situaţia. Astfel, interacţiunea lor este mai limitată ca amploare decît cea a grupurilor şi a organizaţiilor sociale şi este, probabil, la fel de limitată ca scop şi timp.

Identificarea ambiguă şi limitele sociale

Limitele exacte ale participanţilor în orice formă de comportament colectiv nu sînt totdeauna clare. De pildă, deşi, de obicei, sînt mulţi oameni care se strîng la locul unei demonstraţii, unii nu sînt participanţi, doar spectatori care vor să afle ce se întîmplă.

Nici participanţii la un comportament colectiv (cum este o mulţime la un concert rock) nu se cunosc în mod necesar şi nu se identifică unul cu altul.

Normele sociale slabe sau recent dezvoltate

În comportamentul colectiv, normele standard nu sînt călăuze suficiente pentru acţiuni adecvate. Drept consecinţă, este mai probabil ca un comportament colectiv să fie relativ mai spontan şi mai imprevizibil decît comportamentul în contexte mai clare şi mai social reglementate.

MULȚIMILE

Tipurile de mulțimi

Cea mai importantă și mai dramatică formă de comportament colectiv este mulțimea, o adunare temporară și neorganizată de indivizi foarte aproape unul de altul care au un centru comun. Bhumer (1969) a identificat patru tipuri diferite de mulțime.

Mulțimile întîmplătoare

O *mulțime întîmplătoare* este o adunare de indivizi care se formează în mod spontan, deoarece un oarecare eveniment obișnuit le atrage atenția, dar care se angajează puțin, dacă se angajează, în interacțiune unul cu altul. Mulțimea întîmplătoare este exemplificată de trecătorii care se opresc să privească la un accident de mașină. Devălmășia lor este neplanificată și nu-i duce la acțiune colectivă.

Mulțimile convenționale

Participanții la o *mulțime convențională* s-au adunat pentru un scop precis. Acțiunile lor sînt călăuzite într-o anumită măsură de norme sociale existente. În general, între participanți există o interacțiune slabă. Indivizii care asistă la o prelegere sau văd un film sînt exemple de mulțime convențională. Ei au un scop comun, dar îl urmăresc ca indivizi.

Mulțimile expresive

Mulțimile expresive se dezvoltă în jurul unor evenimente cu încărcătură emoțională. Participanții la anualul Mardi Gras[1] din New Orleans, Festivalul Woodstock de la New York în 1969 și sărbătorirea anuală a Revelionului în Times Square sînt exemple de mulțimi expresive. Această formă este mai puțin organizată decît mulțimea convențională. Nivelul emoțiilor exprimate de acest tip de mulțime este, deseori, inacceptabil în condiții obișnuite.

[1]Ultima zi înainte de postul Paștelui (n. tr.).

Mulţimile active

Poate forma care s-a bucurat de cea mai mare atenţie din partea sociologilor şi a publicului obişnuit este *mulţimea activă* (gloata), o adunare agitată şi emoţională de indivizi care, deseori, îşi revarsă emoţia prin acţiune violentă şi distructivă. Mulţimea activă caută nu numai să-şi descarce emoţiile puternice care s-au acumulat, ci, de asemenea, să acţioneze împotriva a ceva considerat rău. Violenţa suporterilor unei echipe care pierde la un meci de fotbal european şi acţiunile unei gloate care linşează sînt exemple de comportament al unei mulţimi active.

Mulţimile protestatare

Recent, McPhail şi Wohlstein (1983) au sugerat un al cincilea tip de mulţime, *mulţimea protestatară*, care are elemente atît ale mulţimii convenţionale, cît şi ale mulţimii active. Această formă este organizată moderat, ca mulţimea convenţională, dar distructivă, ca mulţimea activă. McPhail şi Wohlstein arată că violenţa care intervine în timpul disputelor de muncă este un exemplu de comportament al mulţimii protestatare.

Teoriile despre dinamica mulţimii

Teoriile contagiunii

Iniţial avansate de Le Bon (1960; original, 1895), *teoriile contagiunii* explică comportamentul mulţimii ca un rezultat al unui „suflet colectiv", pierderea identităţii individuale din cauza răspîndirii „contagioase" a emoţiilor stîrnite de situaţie. În anonimatul şi emotivitatea momentului, indivizii îşi transferă părerile şi responsabilitatea colectivului. Mulţimea are propria sa viaţă, independentă de personalităţile participanţilor sau de normele sociale existente.

Această perspectivă social-psihologică a fost amplificată de Bhemer (1951), care susţine că stările emoţionale create într-o mulţime rezultă de la oamenii care „umblă" în jur. Aceste emoţii sînt acceptate fără o reflecţie serioasă şi răspîndite printr-o „reacţie

circulară" care ridică nivelul emoțional și își concentrează atenția spre un țel comun.

Acest punct de vedere a fost criticat pentru că presupune că emoțiile sînt acceptate fără nici o critică și, în mod automat, ca fiind molipsitoare. Criticii susțin despre comportamentul mulțimii că nu este unic; el diferă puțin de efectele, atît de bine studiate, ale prezenței altora asupra comportamentului (vezi Cap. 5). Mai mult, procesele explicative dinamice par incapabile să lămurească sfîrșitul comportamentului mulțimii. Aceste critici sînt, în parte, răspunzătoare de dezvoltarea teoriei normei emergente, discutate mai jos.

Teoriile convergenței

Într-o abordare psihologică, *teoriile convergente* explică comportamentul mulțimii ca fiind acțiunile unor indivizi cu aceeași stare de spirit care sînt atrași într-o situație și apoi acționează în comun datorită asemănărilor existente ale personalității. Primii teoreticieni ai convergenței (e.g., Martin, 1920) susțin că mulțimea eliberează impulsurile emoționale primitive, cum este ura, de constrîngerile sociale care le-a ținut sub control. Alții (e.g., Allport, 1924) insistă că „ușurința socială" mai degrabă decît contagiunea este mecanismul major care duce la comportamentul mulțimii.

Teoriile convergentei au dificultăți în explicarea comportamentului mulțimii, deoarece ele se bazează foarte mult pe factori (cum sînt caracteristicile preexistente ale personalității) independenți de situație. De asemenea, această teorie nu poate explica de ce anumite impulsuri (teama și ura) sînt eliberate în situații de mulțime mai degrabă decît altele (dragostea și afecțiunea). În final, deși teoriile convergenței presupun că situațiile specifice determină care predispoziții ale personalității vor fi eliberate, și în ciuda faptului că modul în care situația este considerată depinde de definiția sa colectivă, ele nu rezolvă problema.

Teoria normei emergente

Turner și Killian (1957; Turner, 1964) nu cred că mulțimile sînt adunări iraționale de indivizi, îmboldiți de emoțiile momentului sau de predispozițiile lor. Punctul lor de vedere este că comportamentul mulțimii poate fi explicat prin norme sociale care apar din

interacțiunea participanților într-un eveniment colectiv. Această explicație este numită teoria *normei emergente*.

Turner arată cum studiile atente ale diverselor tipuri de mulțime dezvăluie că participanții nu sînt sinceri; ei diferă considerabil în privința motivelor lor, a atitudinilor și a comportamentului, precum și în privința angajamentului față de ceea ce se întîmplă. De asemenea, întrucît conformismul comportamental în prezența altora este un fapt bine stabilit (vezi Cap. 5 și 7), nu trebuie invocat nici un mecanism special, cum este contagiunea. Singura deosebire între comportamentul în mulțimi și în alte situații sociale, susțin Turner și Killian, este că în mulțimi normele adecvate apar din situație mai degrabă decît îi sînt impuse. Aceste norme emergente ghidează, după aceea, comportamentul participanților.

Zvonul

Normele sînt comunicate prin interacțiunea participanților. Ocazional, comunicarea ia forma *zvonului*, o informație ireală din surse anonime, care este răspîndită informal. Zvonurile pot fi adevărate sau false, dar originea și validitatea lor sînt greu de stabilit. Ele înfloresc în situații de ambiguitate și în absența unor canale oficiale și de încredere pentru răspîndirea informațiilor.

Zvonurile sînt încercări de a înțelege o situație neclară. Deseori, zvonurile se schimbă pe măsură ce se răspîndesc, așa cum se întîmplă cu o informație în jocul de-a „telefonul fără fir". Povestea finală transmisă prin zvon deseori este cu totul deosebită de cea originală. O dată începute, zvonurile sînt greu de oprit.

Zvonurile pot iniția comportamentul mulțimii sau îi pot dirija acțiunea o dată formată. Comportamentul unei gloate care linșează este un exemplu de comportament de mulțime în care zvonul poate juca ambele roluri.

Zvonurile sînt, uneori, mijloacele de informare principale sau chiar singurele în situații ambigue; ele rezultă dintr-un efort colectiv de a lămuri ce se întîmplă. Shibutani (1966) arată că acest proces colectiv include diverse contribuții. Unii participanți sînt „mesageri" care transmit zvonurile. Alții servesc ca „interpreți", încercînd să asigure un context adecvat pentru informație și pentru examinarea

implicațiilor ei. Unii sînt „protagoniști", care susțin o anumită interpretare și mai sînt alții, „cei care iau decizii", care încearcă să inițieze o oarecare formă de acțiune pe baza zvonurilor. Totuși, majoritatea participanților constituie o parte a „publicului" pentru zvonuri. Acest efort colectiv poate, uneori, clarifica situația stabilind validitatea informației transmise ca zvon.

ALTE FORME DE COMPORTAMENT COLECTIV

Comportamentul colectiv nu este necesar să se manifeste într-un spațiu limitat, cum este situația cu mulțimile. *Comportamentul de masă* se manifestă atunci cînd oamenii reacționează într-un mod asemănător la un eveniment, deși fizic ei pot fi răspîndiți. „Opinia publică" și „excentricitățile" sînt două forme speciale de comportament de masă. A treia „panica și isteria de masă", poate apărea printre oamenii care sînt separați sau foarte apropiați.

Opinia publică

În domeniul comportamentului colectiv, un *public* se referă la un număr substanțial de indivizi care au un interes comun într-o problemă asupra căreia opinia este împărțită. Cei mai mulți oameni sînt membri ai mai multor tipuri de public: o persoană poate face parte din publicul „pro-choice", din publicul „mișcarea pentru pace", „salvați mediul" și din publicul „împotriva armelor individuale".

Opinia publică este formată din ideile colective ale unui public asupra unei probleme precise. Întrucît ideile nu numai variază, ci se și schimbă după noi împrejurări, opinia publică se referă la un anumit moment în timp. Sondajele de opinie urmăresc determinarea și măsurarea opiniei publice, confirmarea schimbării ideilor publicului. În democrații, unde este cerut sprijinul oamenilor pentru politica publică, politicienii folosesc astfel de sondaje în mod frecvent, pentru estimarea ideilor publicului relevant.

Liderii de opinie

Ideile unui public sînt, deseori, influențate de *liderii de opinie,* indivizi cu statut superior care joacă un rol important în formarea ideilor unui public. Uneori, acest rol se bazează pe o cunoaștere prezumată: oamenii de știință, de exemplu, influențează formarea opiniei publice asupra dezarmării și a preocupărilor referitoare la mediul ambiant. În alte situații, influența se bazează în principal pe statutul social; nenumărate cercetări au demonstrat influența soților-taților asupra ideilor politice ale soțiilor și copiilor. În final, persoanele în pozițiile cheie din mass-media de asemenea servesc ca lideri de opinie. Comentatorii de televiziune, ca David Brinkley, Walter Cronkite și John Chancellor – precum și autorii proeminenți de editoriale, ca William Safire, Evans și Novak, George Will și Tom Wicker – influențează opinia publică în mod semnificativ.

Propaganda

Mulți oameni încearcă să influențeze opinia politică, inclusiv pe politicieni, pe lobbyști și organizațiile de interes special. În timp ce fac aceasta, ei pot folosi *propaganda,* informații sau puncte de vedere care încearcă, în mod deliberat, să influențeze și să modeleze opinia publică. Reclamele comerciale, discursurile politice și publicitatea făcută de unele organizații sînt, într-o oarecare măsură, forme de propagandă.

Propaganda nu este necesarmente falsă; totuși, ea nu este informație neutră. Scopul ei este să susțină un anumit punct de vedere și astfel să convingă oamenii de corectitudinea opiniei dorite. Propaganda devine o problemă cînd este definită ca fiind informațională sau educațională; cînd agenda sa clară de a convinge mai degrabă decît de a lămuri nu este recunoscută.

Excentritățile

Excentritățile sînt forme temporare de comportament de masă expresiv. Demne de atenție sînt două forme speciale: teribilismele (fads) și moda (fashion).

Teribilismele

Teribilismele sînt forme de comportament urmate cu entuziasm de mulţi oameni o perioadă de timp relativ scurtă. În mod obişnuit, oamenii se angajează în teribilisme pentru că ele au devenit „lucrul de făcut". În ultimii ani au apărut şi au trecut multe teribilisme: „streaking" (alergarea în pielea goală în public), hula-hoop (cerc mare pentru dansul hawaian hula), cuburile lui Ruhik, dansul la discotecă şi păpuşile Cabbage Patch. Klap (1969) crede că teribilismele oferă modalităţi de accentuare a identităţii personale şi de evidenţiere a individualităţii. Astfel, nu este surprinzător că teribilismele sînt obişnuite printre tineri care încă îşi consolidează identitatea. Totuşi, această perspectivă ignoră lipsa individualităţii care rezultă din angajarea în teribilisme, din a face ceea ce mulţi alţi oameni fac.

După o anumită perioadă de timp, cei mai mulţi oameni se plictisesc de teribilisme şi le abandonează. De pildă, deşi încă mai există unii copii care cer păpuşi Cabbage Patch şi se joacă hula-hoop, aceste obiecte nu mai prezintă acelaşi nivel de interes sau atenţie pe care îl prezentau mai înainte.

Moda

Moda este un stil special de comportament sau înfăţişare, în vogă într-o anumită perioadă. Însuşi cuvîntul *modă* implică ceva temporar, deşi, de obicei, moda durează mai mult decît teribilismele. Modele sînt un produs al accentului pe schimbare al societăţii moderne. Stabilitatea societăţilor tradiţionale a făcut moda inutilă şi chiar de nedorit.

Deseori, modele sînt create din raţiuni comerciale: ele vînd produsele. Noile stiluri de îmbrăcăminte cer ca oamenii să se debaraseze de hainele prezente şi să cumpere ultimele mode. Noile stiluri de îngrijire personală de asemenea necesită folosirea produselor sau a serviciilor (cum sînt coaforii şi frizerii) pentru realizarea „noii înfăţişări".

Nu toate modele au un scop sau efect economic. Unele derivă din preocupările statutului. Angajarea în cea mai recentă formă de comportament (de pildă, adoptarea stilului special de vorbire a

„fetelor din vale", din (California) categoriseşte persoana ca fiind membră a „grupului intern" (vezi Cap. 5) şi asigură stabilitate statutului. Modele sînt mai importante pentru viaţa socială decît teribilismele. Deseori, ele reflectă preocupări sociale importante mai degrabă decît „capricii trecătoare". S-a susţinut că limba adoptată de tinerii albi din cultura americană africană, în timpul anilor '60 şi '70, a fost o încercare deliberată de a intra în legătură cu un grup oprimat.

Panica şi isteria în masă

Aceste forme înrudite de comportament de masă implică teamă. Reacţia la acea teamă este, deseori, individuală şi necălăuzită de norme sociale.

Panica

Panica este fuga dezorganizată de un pericol real sau perceput. Ea se produce cînd oamenii încearcă un sentiment de teamă copleşitoare care le reduce capacitatea de a căuta soluţii rezonabile. Perspicacitatea lor se îngustează, iar căile alternative de acţiune trec nerecunoscute. Comportamentul în astfel de situaţii tinde să fie iraţional, egocentric şi, deseori, contraproductiv. Strigătele, ţipetele şi confuzia generală sînt obişnuite în situaţii de panică. Există puţine linii clare de comunicare prin care pot fi asigurate informaţii adecvate despre cursuri de acţiune posibile. În nenumărate cazuri de panică, provocate de incendii în locuri aglomerate, cele mai multe decese au rezultat din îngrămădirea oamenilor la o singură ieşire sau din săritul prematur pe ferestre.

Isteria în masă

Isteria în masă implică răspîndirea rapidă a fricii şi a activităţii violente, ca reacţie la perceperea ameninţării unei forţe puternice. Aceste pericole percepute sînt comunicate altora, care, în mod similar, reacţionează cu aceeaşi fervoare. Spaima în legătură cu vrăjitoarele din Salem, Massachusetts, în 1692 oferă un exemplu elocvent de isterie în masă (Erikson, 1966). „Spaima roşie", care a implicat

presupusa activitate comunistă în cadrul guvernului şi în industria spectacolelor de amuzament în timpul epocii McCarthy din anii '50, este un alt exemplu de isterie în masă. În ambele cazuri, mulţi oameni nevinovaţi au fost hăituiţi şi persecutaţi din cauza credinţei că erau în serviciul unei puteri „străine" (Satana în cazul „vrăjitoarelor", şi „conspiraţia comunistă internaţională" în episodul McCarthy). Chiar mai recent, isteria în masă, produsă de teama maladiei SIDA, a dus la o persecuţie similară a homosexualilor în unele comunităţi.

Poate cel mai dramatic exemplu de isterie în masă îl implică faimoasa emisiune radiofonică în care a fost descrisă pretinsa invazie de pe planeta Marte. În noaptea dinaintea Halloween-ului din 1938, Orson Welles a prezentat o dramatizare a romanului *Războiul lumilor* al lui H.G. Wells. Deşi a declarat de mai multe ori în timpul emisiunii că era o dramatizare, mii de americani au crezut că ceea ce auzeau era o relatare în direct a invaziei marţienilor. Isteria în masă şi panica i-au făcut pe mulţi oameni să-şi avertizeze rudele şi prietenii prin telefon; unii oameni din New Jersey, unde se presupunea că va avea loc aterizarea, pur şi simplu, au luat-o la fugă. A fost greu să fie liniştiţi mulţi dintre cei cuprinşi de panică, să fie convinşi că nu avea loc nici o invazie.

Isteria în masă se hrăneşte prin ea însăşi. O dată începută, ea se răspîndeşte ca focul grecesc şi este greu de stins. În Salem, isteria în masă se stinge treptat întrucît apar îndoieli din ce în ce mai mari cu privire la validitatea declaraţiilor unora dintre tinerele implicate. În cazul Spaimei roşii, programul de televiziune prin care a fost denunţat „McCarthismul" de către un respectat ziarist (Edward R. Murrow) şi o apărare profund emoţională, televizată, într-un proces relevant (apărare susţinută de avocatul Joseph Welch) au fost faetori majori în schimbarea opiniei publice şi în reducerea isteriei.

MIŞCĂRILE SOCIALE

O formă a comportamentului colectiv care este oarecum mai lungă în timp, mai organizată şi mai mare ca întindere decît cele discutate mai sus. Această formă este numită *mişcare socială*. În

este o adunare de indivizi care s-au organizat ca să promoveze o schimbare culturală ori socială sau să reziste unei astfel de schimbări.

Tipurile de mişcări sociale

Concentrarea asupra indivizilor

Unele mişcări sociale se concentrează asupra indivizilor fie în încercarea de a le încuraja schimbarea comportamentului, fie de a-i face să reziste la schimbarea lui. Există două feluri de mişcări care se concentrează asupra schimbării individuale: alternative şi salvatoare.

Mişcările alternative încurajează indivizii să-şi schimbe propriul comportament. Tipic, ele încearcă să convingă indivizii să renunţe la anumite atitudini sau forme de comportament şi să le înlocuiască cu alte comportamente pe care ele le consideră mai de dorit. Uniunea Femeilor pentru Temperanţă Creştină, de pildă, a căutat să convingă oamenii că băutul alcoolului în orice formă este greşit şi că ar trebui să se abţină.

Mişcările salvatoare încearcă să determine schimbări masive şi rapide în indivizi. De pildă, Mişcarea Hare Krishana este, eminamente, o mişcare salvatoare. Mişcările ca aceasta caută să refacă individul pe deplin; unele mişcări se referă la acest proces ca fiind „născut din nou".

Concentrarea asupra societăţii

Alte mişcări sociale încearcă să facă schimbări în întreaga societate, nu în indivizi. Patru tipuri de mişcări se concentrează asupra societăţii: regresive, reformiste, revoluţionare şi utopice.

Mişcările regresive au ca scop rezistenţa la schimbarea socială şi revenirea societăţii la o stare anterioară. Ele vor să întoarcă înapoi ceasul progresului. Mişcările religioase fundamentaliste, al căror scop este schimbarea societăţii şi nu doar a individului sînt, deseori, regresive. Fundamentalismul islamic şi „majoritatea Morală" din Statele Unite (vezi Cap. 15) sînt exemple de mişcări sociale regresive.

Mişcările reformiste, deşi fundamental mulţumite de societatea existentă, caută schimbări limitate în anumite domenii. Mişcările reformiste în general acţionează în cadrul sistemului politic existent, ca să promoveze schimbări moderate. Mişcarea pentru mediul înconjurător, mişcarea feministă şi mişcarea consumatorilor prezentate în lucrarea lui Ralph Nader sînt exemple de mişcări reformiste.

Mişcările revoluţionare se nasc din nemulţumiri mari faţă de societatea existentă. Ele caută să aplice un program ideologic precis, cu scopul de a modifica radical structura fundamentală a societăţii sau practicile acesteia. Revoluţia care a dus la crearea Chinei, a Cubei, Franţei, Filipinelor, Uniunii Sovietice şi a Statelor Unite sînt exemple ale acestei forme de mişcare. Mişcările revoluţionare se situează în stînga politică (e.g., SDS şi Weatherman în anii '60 şi '70) şi în dreapta politică (e.g., Societatea John Birch).

Mişcările utopice de asemenea caută o restructurare radicală a societăţii, dar lor le lipseşte un plan precis ca să facă aceasta. Mişcările utopice se deosebesc de mişcările revoluţionare prin faptul că nu vor să recurgă la violenţă pentru a-şi atinge scopurile. Cuvîntul *utopie* a ajuns să exprime o imagine plăcută, dar vagă, a unei societăţi imposibil de perfecte. Într-o anumită măsură, mişcarea „contra culturii" din anii '60 şi '70 a fost o mişcare utopică. Ea s-a dedicat scopului de a face această societate mai umană şi mai bună, legată de mediul său natural, dar nu a oferit nici un program precis pentru realizarea acestui scop.

Caracteristicile mişcărilor soociale

Ideologia

Toate mişcările sociale au o *ideologie*, un ansamblu de idei care justifică o anumită organizare socială sau acţiune. Aceste idei definesc, tipic, situaţia pe care mişcarea doreşte să o influenţeze şi consecinţele are, probabil, vor apărea dacă mişcarea nu va avea succes. Deşi ideologia deseori este vagă, ea serveşte ca o modalitate de a recruta membri pentru mişcare. *Manifestul Comunist* (Marx şi Engels, 1955; original, 1848) a schiţat ideologia comunismului ca o mişcare socială revoluţionară.

Organizarea

Mişcările sociale sînt mai organizate decît alte forme de comportament colectiv. Deseori, ele au un mic grup de conducători şi un grup mai mare de membri devotaţi. În afară de aceştia, în mod frecvent există un grup mai mare de susţinători care sînt plini de simpatie faţă de scopurile mişcării şi pe care deseori se poate conta pentru sprijin financiar şi moral. Mişcările care au succes pot ajunge atît de bine organizate, încît se transformă în organizaţii formale (vezi Cap. 5). Partidul Comunist din Uniunea Sovietică a început ca o mişcare socială revoluţionară; după răsturnarea ţarului ea a devenit o structură guvernamentală formală.

Marile mişcări sociale deseori implică un număr de organizaţii. Mişcarea pentru mediul înconjurător, de pildă, include organizaţii cum sînt Clubul Sierra, Prietenii Pămîntului şi Societatea Deşertului. Astfel, problema organizării devine mai complicată, deoarece trebuie coordonate nu numai activităţile membrilor unei anumite organizaţii din mişcare, ci, de asemenea, trebuie combinate, în mod util, activitatea fiecăreia dintre diversele organizaţii formale relevante dacă ele vor să-şi atingă scopul comun.

Tactica

Toate mişcările sociale se angajează într-o *tactică*, activităţi precise prin care se urmăreşte atingerea unui anumit scop. Deseori, tactica are mai multe scopuri precise şi deosebite. Ca scopurile mişcării să fie îndeplinite, este folosită tactica pentru mobilizarea sprijinului simpatizanţilor, nu a celor direct implicaţi în mişcare. Tactica este, de asemenea, importantă pentru încercarea de a schimba atitudinile celor care nu sprijină eforturile mişcării. De pildă, tactica mişcării pentru mediul înconjurător este de a convinge mai mulţi oameni să separe diferite forme de deşeuri; să încurajeze reciclarea hîrtiilor, a sticlelor şi a cutiilor de conserve; să promoveze o legislaţie adecvată la nivelurile local, statal şi federal.

Tactica variază după tipul de mişcare. Este improbabil ca mişcările utopice să folosească violenţa ca tactică, pe cînd mişcările revoluţionare ar putea şi, deseori, o folosesc. Mişcările care sînt bine organizate şi au acces relativ uşor la procesul politic (mişcarea consumatorilor, de pildă), vor folosi, probabil, mai puţin demonstra-

ţiile publice de masă şi mai mult traficul de influenţă în structura politică, pentru a-şi atinge scopurile. Pe de altă parte, cei cu acces politic redus, cum a fost mişcarea împotriva războiului din Vietnam în anii '60, deseori au nevoie de publicitatea pe care demonstraţiile de masă şi activităţile controversate (cum este arderea ordinelor de recrutare) o generează. E mai posibil ca violenţa să fie folosită ca tactică atunci cînd toate celelalte căi de a schimba societatea sînt blocate.

„Istoria naturală" a mişcărilor sociale

Fiecare mişcare socială este diferită. Totuşi, sociologii (Blumer, 1969; Tilly, 1978) au remarcat patru etape comune în ciclurile de viaţă ale multor mişcări sociale.

Prima etapă: apariţia

Mişcările sociale apar ca reacţie la o nevoie neîmplinită. Un număr de oameni devin din ce în ce mai nemulţumiţi de un anumit element din societate sau de o schimbare recentă. Mişcarea femeilor a început ca o nemulţumire crescîndă referitoare la rolul subordonat al femeilor în societate. Majoritatea Morală a reacţionat la toleranţa sexuală crescîndă şi le ceea ce aceasta a perceput ca o decădere morală în societatea americană. În etapa apariţiei, aşadar, un mic grup de activişti identifică problema şi se mobilizează pentru schimbare.

A doua etapă: asocierea

Ca rezultat al propagandei, mai mulţi indivizi devin interesaţi în activităţile micului grup iniţial. Ei se asociază, sau se unesc, ca să organizeze activităţile necesare pentru a-şi atinge scopul. În mod obişnuit, se dezvoltă un mic grup conducător. Sînt adoptate metodele şi tacticile şi sînt puse în mişcare planurile de încurajare a participării la mişcare. Deseori, este folosită o oarecare formă de acţiune colectivă, cum sînt demonstraţiile, ca publicul să devină cît mai conştient de mişcare şi de scopurile ei. Organizaţiile care împărtăşesc idei similare se pot uni, ca să întărească mişcarea generală.

A treia etapă: birocratizarea

Cînd o mişcare ajunge bine organizată, ea dobîndeşte, deseori, multe dintre caracteristicile unei organizaţii birocratice (vezi Cap. 5). Ea dezvoltă un ansamblu de reguli şi proceduri, ţine dosare, are roluri specializate şi, deseori, o structură ierarhică de conducere. Uneori, nevoile birocratice consumă energie care, altfel, ar fi dirijată spre realizarea scopurilor mişcării (Piven şi Cloward, 1977).

A patra etapă: declinul

Cele mai multe mişcări sociale sfîrşesc la un anumit moment. Există mai multe cauze care determină acest lucru (Miller, 1983). În unele cazuri, relativ rare, mişcarea îşi realizează scopurile şi nu mai are motive să continue. Acesta a fost cazul cu mişcarea sufragetelor care în 1920 a cîştigat dreptul de vot pentru femei. O mişcare poate decădea, deoarece conducerea sa este cooptată de cei de la putere sau fiindcă nu mobilizează, în mod eficient, resursele şi sprijinul necesar pentru realizarea scopurilor mişcării. Nu sînt neobişnuite sciziunile în cadrul unei mişcări, îndeosebi în cadrul grupului conducător, cauzate de puncte de vedere deosebite în privinţa tacticilor şi a strategiilor, ceea ce poate duce la declinul mişcării. Alte cauze sînt pierderea interesului societăţii pentru scopurile unei mişcări sau suprimarea ei de către cei la putere. În final, birocratizarea exagerată poate face o mişcare socială să-şi piardă energia şi unitatea.

Explicaţiile mişcărilor sociale

Teoria privaţiunii

Teoria privaţiunii susţine că mişcările sociale se produc cînd un număr relativ mare de indivizi se simt privaţi de ceea ce ei cred că este necesar pentru bunăstarea şi fericirea lor (Morrison, 1978). Teoriile lui Marx prezentau interes pentru muncitorii săraci care se simţeau privaţi din punct de vedere economic de către sistemul capitalist. Analiza lui Marx demonstrează importanţa *privaţiunii*

relative, sentimentelor de dezavantaj bazate pe o comparație cu alt standard. Muncitorii, susținea Marx, vor fi, totdeauna, în situația unor privațiuni relative față de capitaliști, care folosesc forța de muncă a muncitorilor pentru a acumula profituri mai mari decît salariile pe care le plătesc.

Brinton (1965) arată că revoluțiile sînt mai probabile în condiții de „speranțe crescînde" (vezi Cap. 16). Sentimentele de privațiune, combinate cu speranțele crescînde că situația se va îmbunătăți, duc la formarea de mișcări sociale care să grăbească schimbarea.

Deși sociologii în general acceptă teoria privațiunii ca o explicație logică a mișcărilor sociale, ea a atras și critici. Totdeauna există segmente ale populației care se simt private de ceva, iar această teorie nu poate explica de ce mișcările sociale apar mai degrabă într-o situație decît în alta.

Teoria societății moderne urbanizate și industrializate

Potrivit acestei teorii, mișcările sociale apar din cauza izolării sociale și a sentimentelor de alienare trăite de mulți oameni în societatea modernă urbanizată și industrializată (Kornhauser, 1959). Aceste sentimente de neputință sînt învinse cînd oamenii se unesc într-o mișcare socială. Sentimentul că fac parte dintr-un grup, pe care oamenii îl capătă prin participarea la o mișcare socială, deseori este la fel de important ca și scopul special al mișcării. Probabilitatea ca mișcările sociale să apară printre indivizii din comunitățile slab integrate este mult mai mare, unii dintre aceștia putînd fi manipulați de liderii mișcărilor.

Această teorie este valoroasă pentru că evidențiază caracteristicile oamenilor care, probabil, pot intra într-o mișcare socială. Totuși, ea este subminată oarecum de cercetarea empirică, cercetare care arată că multe mișcări sociale au atras oameni avînd legături puternice cu comunitatea (e.g., Tilly, Tilly și Tilly, 1975).

Teoria tensiunii structurale

Teoria tensiunii structurale a lui Smelser (1962) susține că există șase factori care contribuie la nașterea unei mișcări sociale. Cu cît

mai mulți dintre acești factori sînt prezenți, cu atît mai mare este probabilitatea ca o mișcare socială să se dezvolte.

Utilitatea structurală se referă la anumite modele sociale care, probabil, duc la probleme sociale semnificative. Mișcarea ecologică s-a dezvoltat din cauza amenințării percepute la adresa mediului și a efectului rezultat asupra calității vieții umane.

Tensiunea structurală este o condiție socială pricinuită de tensiuni în cadrul societății. Acestea pot fi cauzate de modele de conflict din cadrul societății. De pildă, mișcarea pentru drepturi civile s-a dezvoltat din tensiunea crescîndă a conflictului rasial din Sud.

Dezvoltarea și răspîndirea unei explicații a sursei unei probleme sociale și a unui program special pentru remedierea ei poate transforma un tumult de nemulțumire dezorganizat într-o mișcare socială organizată. Mișcarea din anii '60 împotriva războiului a oferit analize politice ale implicațiilor concentrării militare masive și a escaladării războiului din Vietnam; de asemenea, ea a dezvoltat o strategie a protestului masiv pe care a comunicat-o multor tineri din universități.

Factorii precipitanți, sau scînteile speciale, deseori servesc ca să-i convingă pe indivizi să se angajeze într-o acțiune colectivă. Deși este posibil ca oamenii să fi sesizat o problemă și să fi început să se gîndească la o acțiune pentru a o rezolva, deseori este nevoie de un eveniment dramatic care să cristalizeze lucrurile. Refuzul Rosei Parks de a sta pe un loc în spatele autobuzului din Montgomery, Alabama, a fost evenimentul dramatic necesar care a declanșat mișcarea pentru drepturile civile.

Mobilizarea pentru acțiune este necesară ca o mișcare socială să ia avînt. Această activitate grea și, deseori, neatrăgătoare include strîngerea de fonduri, întocmirea scrisorilor, mobilizarea oamenilor și organizarea mitingurilor sau a demonstrațiilor.

Lipsa controlului social asupra unei mișcări sociale care se dezvoltă, din partea autorităților responsabile, îi poate permite acesteia să crească impetuos. Pe de altă parte, reprimarea severă poate să-i submineze existența sau, cel puțin, să-i slăbească efectul pentru o vreme. Acesta a fost cazul cînd guvernul sud-african i-a băgat în închisoare pe conducătorii principali ai Congresului Național African, cum a fost Nelson Mandela.

Teoria tensiunii structurale a lui Smelser a fost folosită pentru explicarea altor forme de comportament colectiv, cum este formarea mulțimii. Totuși, ea a fost criticată pentru că omite orice analiză sesizeasă a rolului resurselor necesare (vezi mai jos).

Teoria mobilizării resurselor

Această teorie, dezvoltată de McCarthy și Zald (1977), umple golul remarcat în cîteva dintre celelalte teorii. Ea afirmă că mișcările sociale apar ca reacție la privațiune și la tensiunile structurale doar atunci cînd resursele necesare pentru a le susține există, sînt organizate și sînt folosite în mod eficient. Resursele la care McCarthy și Zald se referă includ bani, spațiu pentru birouri, mijloace de comunicație, relații și oameni dispuși să facă munca necesară. În general, majoritatea acestor resurse este obținută de la cei care nu participă direct la mișcarea socială.

Această teorie este acceptată ca o explicație utilă a apariției și a succesului probabil al mișcărilor sociale. Totuși, ea a fost criticată pentru accentul pe care îl pune pe ajutorul „din afară". Morris (1981), de pildă, a arătat că mișcarea pentru drepturile civile printre americanii africani, în anii '60 și '70, a fost, în mare măsură, susținută de însăși comunitatea americană africană, îndeosebi prin bisericile sale.

MIȘCĂRILE SOCIALE ȘI SCHIMBAREA SOCIALĂ

Mișcările sociale sînt dirijate spre schimbarea socială. Succesul sau eșecul unei mișcări sociale afectează natura și amploarea schimbării sociale în cadrul societății. Drepturile grupurilor minoritare și ale altora cu putere socială mică sînt, deseori, promovate doar prin intermediul mișcărilor sociale. Dreptul de vot al femeilor și legislația pentru îmbunătățirea condițiilor muncitorilor, pentru protecția mediului înconjurător și pentru acordarea și punerea în aplicare a drepturilor civile ale minorităților sînt toate exemple ale

consecințelor mișcărilor sociale. Mișcările sociale și schimbarea socială, așadar, sînt legate temeinic între ele.

Comportamentul colectiv este acțiunea oarecum spontană și de scurtă durată a unui număr relativ mare de oameni, care apare în situații ambigue și contrastează cu comportamentul grupurilor și organizațiilor. Limitele sociale ale comportamentului colectiv sînt neclare, iar acțiunile participanților sînt reglementate de norme sociale relativ slabe sau de curînd dezvoltate.

Mulțimile constituie un tip de comportament colectiv și iau diverse forme. Mulțimea întîmplătoare este formată din oameni care, ocazional, reacționează la un eveniment, dar se angajează într-o slabă interacțiune socială. Mulțimea convențională se formează cînd oamenii se strîng pentru un anumit scop. Membrii săi de asemenea se angajează într-o slabă interacțiune. Mulțimea expresivă prezintă un nivel emoțional care, de obicei, nu este acceptabil în alte împrejurări. Mulțimile active prezintă un comportament agitat și emoțional care, deseori, este violent și distructiv. O mulțime protestatară combină elemente ale mulțimii convenționale și ale celei active; ele sînt moderat organizate și există probabilitatea să fie distructive sau violente.

Trei teorii majore explică comportamentul mulțimii. Teoriile contagiunii susțin că, într-o mulțime, oamenii își pierd identitatea și cedează „minții colective".

„Măcinarea" oamenilor, acceptarea și transmiterea, cu ușurință și fără spirit critic, a emoțiilor care se dezvoltă în anonimatul situației contribuie la mentalitatea de „turmă". Teoriile convergenței susțin că comportomentul mulțimii poate fi explicat prin prezența simultană a numeroși indivizi care gîndesc la fel și acționează în comun datorită acestor asemănări. Teoria normei emergente sugerează că mulțimile sînt reglementate de normele sociale care ordonează și alte forme de comportament social, deși în cadrul mulțimii normele se nasc o dată cu situația care a produs-o. Această teorie găsește o mai mare

diversitate a acțiunilor, motivațiilor și angajamentelor participanților la mulțimi decît celelalte două teorii.

Zvonurile sînt formate din informații neîntemeiate de la surse anonime, care se răspîndesc pe căi informale. Ele sînt încercări de a clarifica situații ambigue și pot duce la formarea mulțimilor. În fabrica de zvonuri, oamenii participă ca mesageri, interpreți, protagoniști, ca factori de decizie sau ca public.

Opinia publică este părerea colectivă a unui public, un număr de indivizi care au un interes comun într-o problemă în care opinia este împărțită. Liderii de opinie, oameni cu statut superior, joacă un rol important în formarea opiniei publice. Propaganda este informația care este folosită în mod deliberat pentru influențarea opiniei publice.

Teribilismele și moda se referă la forme de comportament de scurtă durată. Teribilismele sînt, deseori, urmate cu entuziasm o perioadă scurtă de timp, apoi dispar. Moda este un stil special de haine, de comportament care, deși durează mai mult decît teribilismele, este în vogă o anumită perioadă de timp. Ea rezultă din accentul pus de societate pe schimbare.

Panica și isteria în masă apar cînd oamenii sînt copleșiți de teama amenințării și există puține canale de comunicație pentru o stabili gradul de pericol sau a sugera cursuri de acțiune alternative. În astfel de împrejurări, oamenii tind să se comporte în moduri iraționale și contraproductive.

Mișcările sociale constituie o formă mai organizată și mai stabilă de comportament colectiv. Unele mișcări sociale încearcă să schimbe comportamentul indivizilor. Două tipuri de mișcări sociale sînt mișcări olternative, cele care urmăresc o schimbare limitată a comportamentului; și mișcările salvatoare, care urmăresc o schimbare cuprinzătoare și radicală. Alte mișcări sociale se concentrează asupra schimbării societății. Mișcările regresive vor să întoarcă ceasul progresului. Mișcările reformiste urmăresc o schimbare limitată din interiorul unui sistem care în alte privințe este fundamental satisfăcător. Mișcările revoluționare, pe de olită parte, încearcă o restructurare radicală a ceea ce este perceput a fi o societate nesatisfăcătoare. Mișcările utopice sînt călăuzite de un ideal

al viitorului, dar le lipseşte un program clar pentru a-şi atinge scopurile.

Toate mişcările sociale sînt organizate într-o oarecare măsură şi sînt călăuzite de o ideologie. Ele dezvoltă tactici pentru a-şi realiza scopurile. Tipul de tactică variază în funcţie de forma specială a mişcării sociale. În general, mişcările sociale apar ca reacţie la vreo nevoie neîmplinită şi apoi se cimentează prin strîngerea laolaltă a indivizilor cu aceleaşi idei. Apare un grup conducător care dirijează activităţile; multe mişcări sociale se birocratizează. Majoritatea mişcărilor sociale îşi încetează existenţa la un moment dat – unele, datorită faptului că şi-au îndeplinit scopurile; altele, din cauza conducerii slabe, a interzicerii de către cei aflaţi la putere, a pierderii interesului din partea societăţii pentru problema relevantă sau din cauza birocratizării excesive.

Patru teorii majore încearcă să explice naşterea mişcărilor sociale. Teoria privaţiunii susţine că mişcările apar atunci cînd un mare număr de oameni se simt relativ privaţi de ceea ce este important pentru bunăstarea lor. Privaţiunea şi speranţele de schimbare crescînde deseori se combină, ca să creeze mişcări sociale. Teoria privaţiunii, oricum, nu reuşeşte să explice de ce unele segmente lipsite ale populaţiei care trăiesc o lume de privaţiuni formează mişcări sociale, în timp ce altele nu formează.

Teoria societăţii ca un tot se bazează pe ideea că societatea modernă creează condiţii de izolare socială şi sentimente de insignifianţă. Unirea cu alţii într-o mişcare socială uşurează aceste sentimente. Totuşi, această teorie nu este adecvată ca o explicaţie generală, deoarece cercetările au arătat că multe mişcări sociale antrenează oameni avînd legături vaste cu comunitatea.

Teoria tensiunii structurale citează şase factori care duc la apariţia unei mişcări sociale. Un factor este utilitatea structurală, existenţa unor modele sociale care duce la probleme sociale semnificative pe care o mişcare vrea să le rezolve. Tensiunea structurală implică stres şi modele de conflict în cadrul societăţii, care dau naştere unei mişcări. Dezvoltarea şi răspîndirea unei explicaţii pentru o anumită problemă socială a unui

program pentru a o remedia este un alt element important în această teorie, așa cum energiile individuale sînt factori care accelerează acțiunea colectivă. În final, mișcarea trebuie să-și mobilizeze membrii pentru acțiunea necesară și să scape de controlul social din partea celor la putere. Unii sociologi simt că această teorie nu rezolvă, în mod adecvat, problema resurselor necesare.

Explicația finală, teoria mobilizării resurselor, susține că privațiunea și tensiunea duc la mișcări sociale numai dacă există resurse adecvate care să le susțină. Această teorie presupune că multe dintre oceste resurse vin din afara mișcării. Totuși, cercetările asupra mișcării pentru drepturi civile arotă că acesta nu este totdeauna cazul.

În final, este clar că mișcările sociale și schimbarea socială sînt strîns legate. Succesul sau eșecul mișcărilor sociale afectează natura și gradul schimbării sociale în societate.

23

SCHIMBAREA SOCIALĂ ŞI MODERNIZAREA

Schimbarea este o parte a vieţii sociale. În acest capitol vom examina sursele schimbării sociale, procesele prin care aceasta se produce şi teoriile care au fost dezvoltate pentru a o explica. În special, vom explora natura contemporaneităţii. În final, vom descrie tendinţele de dezvoltare în Lumea a Treia şi câteva teorii care le explică.

SURSELE SCHIMBĂRII SOCIALE

Schimbarea este un element constant în viaţa socială. Toate societăţile cunosc *schimbarea socială* – o modificare semnificativă în modelele culturii şi în structura socială, care se reflectă în comportamentul social. Unele societăţi, cum sînt triburile mici din părţile îndepărtate ale Americii de Sud, se schimbă încet; altele, cum sînt Statele Unite, se schimbă mai rapid. Societăţile se schimbă în direcţii diferite, aşa că în timp ce într-o ţară (cum este Polonia), de exemplu, poate avea loc o liberalizare politică, în alta (cum este China) poate avea loc o represiune politică. Unele schimbări sociale sînt planificate, cum sînt [illegible] altele nu sînt planificate, cum sînt [illegible] pierderea războiului de către [illegible] Deşi [illegible] fără [illegible] conducerii sale [illegible] [illegible] [illegible] şi modelul [illegible] [illegible] [illegible] cum sînt [illegible] [illegible] [illegible] acceptate

imediat de societate, cum sînt programele de îmbunătățire a asistenței medicale. Totuși, cele mai multe sînt cel puțin ușor controversate (cum este cazul încercărilor feministe de a aduce la același nivel puterea între bărbați și femei), fiindcă schimbarea răstoarnă modele confortabile și familiare.

Schimbarea nu se întîmplă, pur și simplu. La schimbarea socială contribuie mai mulți factori. Cîteva dintre cele mai importante cauze ale schimbării sociale sînt discutate mai jos.

Mediul fizic

Societățile și mediul lor fizic sînt strîns legate. De pildă, societățile situate lîngă mari întinderi de apă (de exemplu, Marea Britanie) devin națiuni navigatoare, pe cînd cele înconjurate de pămînt, nu. Așezările urbane au apărut inițial la răscruci geografice: rîuri, trecători montane, oceane și mări.

În mod asemănător, mediul înconjurător este o sursă importantă a schimbării sociale. Epoca retragerii gheții, acum 13 000 de ani, a dus la creșterea pădurilor și la dezvoltarea diverselor forme de animale care au influențat evoluția diferitelor tipuri de societăți. În prezent, există o dezbatere importantă despre efectul de seră – o creștere a temperaturii medii în lume, creștere ce rezultă din emisiunile de bioxid de carbon ale mașinilor, de la multele fabrici și de la freonul din refrigeratoare. Există deosebiri de păreri în legătură cu gradul și costul schimbării sociale necesare pentru reducerea amenințării pe care acest efect o prezintă pentru existența umană. Încălzirea globului poate topi calotele de gheață polară în oarecare măsură, provocînd o ridicare a nivelului mării. Această schimbare, împreună cu schimbările de temperatură, poate forța unele comunități să se mute (departe de marcele înalte care se vor produce de-a lungul unor coaste), iar pe altele le poate forța să-și schimbe modelele de agricultură.

Procesele culturale

Cultura rareori este statică; atît aspectele sale materiale, cît și cele nemateriale (vezi Cap. 3) se schimbă. Automobilul și avionul,

ca să nu pomenim de instalațiile sanitare, moderne au schimbat natura vieții sociale. În mod similar, normele de „politețe" (curtoazia și manierele) sînt cu totul diferite față de cum erau în evul mediu (Elias, 1978). Există mai multe procese culturale prin care aceste schimbări se produc: descoperirea, invenția și difuziunea.

Descoperirea

Aducerea la lumină a unei idei sau a unui principiu existent este numit *descoperire*. În acest proces de inovație culturală, este găsit ceva nou. Principiul gravității este o descoperire; el a existat tot timpul, dar la un anumit moment în decursul timpului oamenii de știință au reușit să înțeleagă ce este și cum acționează. În mod similar, înțelegerea că unele elemente chimice sînt supuse dezintegrării radioactive a fost o descoperire.

Invenția

Noua folosire sau noua combinație a cunoștințelor existente este numită *invenție*. Automobilul a fost o invenție; el a folosit cunoștințele existente despre combustia controlată și despre angrenaj, printre alte lucruri, ca să producă ceva nou. Aeroplanele, calculatoarele și zgîrîie-norii sînt exemple de invenții materiale. Totuși, aspectele nemateriale ale unei culturi pot fi, de asemenea, „inventate". Alfabetul, de pildă, este o astfel de invenție culturală; la fel sînt birocrația, normele sociale și toate instituțiile sociale.

Invenția este, rareori, rezultatul unui singur act creator. Tipic, invențiile apar după o perioadă de timp, ca urmare a acumulării de cunoștințe. De asemenea, invențiile duc la alte invenții.

Cu cît numărul invențiilor existente este mai mare, cu atît este mai rapidă dezvoltarea unor noi invenții.

Difuziunea

Pe lîngă descoperiri și invenții, societățile se schimbă prin *difuziunea* culturală – răspîndirea însușirilor culturale de la o societate la alta. Difuziunea se produce datorită migrației, comerțului și călătoriilor între societăți. De asemenea, ea mai apare cînd o societate cucerește alta. În lumea modernă, difuziunea poate rezulta din

abundența mijloacelor de comunicație (telefon, poștă, cablu, sateliți, faxuri, teleimprimatoare și calculatoare).

Atît aspectele materiale, cît și cele nemateriale ale unei culturi se pot propaga de la o societate la alta. Valorile cum sînt libertatea și democrația s-au răspîndit în acest fel, cum s-au răspîndit și uneltele, și armele. În general, răspîndirea produselor materiale se produce mai rapid; normele, valorile și ideile cognitive se află într-un cadru cultural și se răspîndesc mai încet la alte societăți.

Structura socială

Uneori sursa schimbării se află în structura socială. Marx a insistat că relațiile structurale între clasele sociale vor duce inevitabil la schimbare socială. Această sursă de schimbare de asemenea provine din alte feluri de inegalități. Deosebirile între grupurile rasiale, etnice și religioase sînt, de asemenea, agenți potențiali ai schimbării sociale, așa cum sînt deosebirile între genuri. Uneori, concurența între segmente ale economiei, precum și în cadrul segmentelor, promovează schimbarea socială, cum se întîmplă cînd politica comercială a unei țări este formulată ca să ajute o industrie (textilă) pe seama alteia (a zahărului).

Populația

Există probabilitatea ca schimbările în cadrul populației să producă schimbare socială. Populațiile care cresc rapid solicită resursele societății și necesită unele adoptări la practicile existente. Ele de asemenea impun schimbări în modelele vieții sociale. Creșterea populației urbane a schimbat ritmul lent al interacțiunii sociale din orașele mici în ritmul palpitant al vieții urbane moderne (vezi Cap. 21).

Explozia demografică ce a început în anii patruzeci a dus la extinderea facilităților educaționale. Creșterea prea lentă a populației, pe de altă parte, poate amenința viabilitatea pe termen lung a unei societăți; pot fi prea puțini muncitori care să producă resursele necesare.

Schimbările dramatice în cadrul populației de asemenea duc la schimbare socială. Migrația din nordul friguros în sudul cu soare a

dus la schimbări în reprezentarea în Congres (şi, prin urmare, în puterea politică) şi în repartizarea fondurilor federale (şi, prin urmare, în puterea economică). În mod similar, migraţia americanilor africani din Sudul rural în centrele urbane din Nord, la începutul acestui secol (vezi Cap. 11) a avut o influenţă semnificativă asupra relaţiilor rasiale şi economice din Statele Unite.

Schimbarea compoziţiei de vîrstă a Statelor Unite, îndeosebi încărunţirea populaţiei (vezi Cap. 22 şi 20), are un efect semnificativ. S-a schimbat economia asistenţei sociale, aşa cum s-a schimbat impactul politic al unei populaţii care îmbătrîneşte, cu o mai mare putere de vot decît înainte.

Ştiinţa şi tehnologia

Cunoştinţele ştiinţifice duc la progrese tehnologice care au ca rezultat schimbarea socială. Dezvoltarea automobilului a revoluţionat relaţiile sociale. Oamenii au devenit mai mobili; erau mai puţin legaţi de cartierele imediate şi de comunitate. Acum puteau locui şi munci în zone diferite. Automobilul a transformat relaţiile dintre bărbaţi şi femei şi a influenţat practicile întîlnirilor.

Tehnologia medicală şi progresele din sănătatea publică au schimbat, semnificativ, speranţa de viaţă a oamenilor în majoritatea societăţilor. Maşinile şi schimbarea surselor de energie au transformat societăţile preindustriale. Tehnologia comunicaţiilor moderne (sateliţii) trimite, instantaneu, informaţii în toată lumea.

Ogburn (1922) susţine că tehnologia este o forţă motrice principală în schimbarea socială şi culturală. El afirmă, de pildă, că inventarea maşinii de egrenat bumbacul a fost esenţială pentru transformarea sclaviei din Sud într-o afacere avantajoasă. El de asemenea notează că schimbarea nu este egală în toate segmentele culturii. Ogburn a inventat termenul întîrziere culturală ca să se refere la tendinţa culturii materiale de a se schimba mai rapid decît cultura nematerială. De pildă, cei mai mulţi dintre noi folosesc, rar, calculatoarele la întregul potenţial, poate din cauza unei anumite „temeri de tehnologie", cauzată de o pregătire necorespunzătoare.

Acțiunea umană

Activitățile individuale și colective ale multor indivizi de asemenea produc schimbări sociale.

Acțiunea individuală

Mulți istorici subscriu la ceea ce a fost numită „teoria marilor oameni [sic] ai istoriei", care susține că acțiunile indivizilor importanți creează istoric. Ei prezintă oameni ca Iisus Christos, Iulius Caesar, Karl Marx, Adolf Hitler, Albert Einstein, printre alții, ca indivizi unici ale căror acțiuni au schimbat istoria. Dacă acești bărbați nu s-ar fi născut, afirmă această teorie, lumea ar fi cu totul alta.

Sociologii, pe de altă parte, adoptă, în general, o poziție diferită. Deși recunosc contribuția clară adusă istorici de indivizii importanți, sociologii arată că fiecare dintre acești indivizi remarcabili este un produs al unui mediu social și cultural distinct. Fiecare este, de fapt, un produs al epocii sale. Mai mult, schimbările provocate de acești indivizi importanți deseori ating procese sociale mai profunde care erau deja în curs de desfășurare. Poverile economice și sociale ale Germaniei, rezultate din primul război mondial, și pretențiile pentru reparații ale Aliaților au asigurat contextul pentru accesul la putere al lui Hitler și pentru schimbările pe care le-a efectuat.

De asemenea, uneori, din acțiunile unor indivizi relativ obscuri rezultă schimbări sociale semnificative. Gândiți-vă că istoria recentă a Statelor Unite ar fi fost alta dacă un membru al corpului de pază nu ar fi observat că pe broasca uneia uși de la birourile Partidului Democrat, din Complexul Watergate, Washington D.C., fusese pusă o bară ca să nu poată fi închisă. Probabil nu ar fi existat un scandal „Watergate", iar fostul președinte Richard Nixon nu ar fi fost forțat să demisioneze de la președinție în favoarea lui Gerald Ford. Este foarte probabil ca aceste evenimente să fi dus la un ansamblu de acțiuni politice interne și externe cu totul diferite și la un context politic diferit pentru următoarele alegeri prezidențiale.

Acțiunea colectivă

Schimbarea socială este deseori rezultatul acțiunilor multor oameni. Mișcărilor sociale pentru provocarea schimbării sociale au fost discutate în Cap. 22. Revoluțiile sociale, s-a subliniat, au dus la formele prezente ale multor societăți. Nașterea multora dintre religiile lumii a fost determinată de diverse forme ale mișcărilor sociale; aceste religii, la rîndul lor, au transformat istoria umană (vezi Cap. 15). Acțiunea colectivă, precum și cea individuală, așadar, este o sursă importantă a schimbării sociale.

TEORIILE SCHIMBĂRII SOCIALE

Teoriile evoluționiste

Gîndirea sociologică de început s-a concentrat asupra progresului social și asupra problemei existenței unor legi fundamentale ale schimbării sociale (vezi Cap. 1 și 4). Spencer, de pildă, considera că schimbarea progresează totdeauna de la forme mai simple la unele mai complexe. Adoptînd teoriile evoluționiste ale lui Charles Darwin ca model, Spencer a susținut intervenția guvernamentală limitată în funcționarea societății, așa încît să permită acestor legi evoluționiste, naturale ale progresului social să se desfășoare. În concordanță cu conceptul lui Darwin despre „supraviețuirea celui mai bun", activitățile și instituțiile care pot rezista în acest tip de mediu concurențial vor continua și chiar vor prospera; altele vor dispărea, pur și simplu. Legile naturale, nu intervenția umană, vor fi factorul determinant.

Această teorie evoluționistă, oarecum simplistă, despre progresul social și-a pierdut bunul renume. Gerhard și Jean Lenski au dezvoltat o versiune mai sofisticată a teoriei evoluționiste socioculturale, care nu presupune inevitabilitatea „progresului" (vezi Cap. 4). Ei cred că forța motrice în schimbarea socială este schimbarea tehnologiei, care duce la schimbări în producția economică, în organizarea socială și în comportamentul social. Aceste schimbări nu sînt rezultatul

unor legi fundamentale ale schimbării sociale, dar ele pot fi găsite în acțiunile concrete din contextul sociocultural al societăților. De asemenea, acești sociologi au considerat schimbarea „multiliniară", producîndu-se în sfere sociale diferite, în ritmuri și în direcții diferite.

Teoriile ciclice

Unii teoreticieni ai schimbării sociale pe scară largă au considerat-o ciclică. Spengler (1926), de pildă, susținea că, asemenea organismului uman, societățile se nasc, se dezvoltă și apoi decad. Ciclul este inevitabil. Vigoarea dezvoltării inițiale scade în perioada de mijloc. Atunci, societatea devine mai materialistă și, în cele din urmă, începe să decadă. Toynbee (1946), pe de altă parte, afirmă că societățile pot învăța din experiența istoriei. Decăderea nu este inevitabilă, dar societățile trebuie să ia măsuri concrete ca să o oprească. Civilizațiile se dezvoltă ca reacție la provocările care apar din mediul ambiant (condițiile geografice și climatice) sau din acțiunea umană (amenințarea cu războiul de către o societate vecină). Societățile prosperă dacă provocările sînt relativ blînde sau dacă societățile iau măsuri adecvate și înființează instituții eficiente pentru a le face față.

Recent, acest punct de vedere a fost susținut în mod viguros de Kennedy (1987). El observase că marile puteri tind să se extindă cît mai mult în scopuri militare și, astfel, își slăbesc baza economică. Structura lor economică sărăcită duce la un declin general al societății. Kennedy consideră că Statele Unite contemporane se găsesc tocmai într-o astfel de situație.

Teoria funcționalistă

Parsons (1937) consideră societatea un sistem social de părți unite una de alta și interdepeodente. Acest sistem caută echilibrul. Schimbarea se produce cînd această stabilitate esențială este tulburată; atunci, sistemul este forțat să reacționeze pentru a-și restabili echilibrul. Societățile sînt conservatoare, rezistînd schimbării sociale. Transformarea este un iritant, ceva care răstoarnă funcționarea relativ liniștită a societății.

Schimbarea socială este introdusă prin forțe externe (cum este războiul) sau apare din tensiuni interne (cum este o recesiune). Societatea se acomodează la schimbări și stabilește un nou echilibru. În această concepție, schimbarea duce totuși la stabilitate, deoarece apare un nou echilibru din ajustările făcute.

Diferențierea și integrarea

Cînd schimbarea este recunoscută, aceasta este dintr-o perspectivă evoluționistă. Societățile se dezvoltă printr-un proces de *diferențiere*, creator de diferite instituții sociale care să se ocupe de problemele frecvente ale societății, și printr-un proces de *integrare* sau de relativă coordonare a activităților acestor instituții. Stabilitatea și schimbarea se produc împreună, dar tradiționaliștii tind să pună accentul pe prima. Totuși, unii funcționaliști își dirijează atenția spre problema schimbării sociale (Cancian, 1960) și spre modul în care aceasta este stimulată de tensiunile interne ale societății (Merton, 1968).

Teoria conflictului

În teoria clasică, schimbarea socială apare din lupta de clasă dintre exploatatorii și cei exploatați economic. Tensiunile între grupurile inegale din societate forțează schimbări în structura societății. Schimbarea este o consecință a nevoii de reconciliere a contradicțiilor în structură și acțiuni. Rezultatul rezolvării acestor contradicții nu este un compromis, ci crearea a ceva cu totul nou – transformarea socială.

Marx s-a concentrat în principal asupra contradicțiilor economice ca fiind forța motrice a schimbării sociale. Alți teoreticieni ai conflictului au încercat să lărgească această perspectivă. Dahrendorf (1958), de pildă, consideră drept cauze ale schimbării sociale diverse tipuri de conflict social. Conflictul între grupurile etnice, rasiale și religioase poate constitui baza unor schimbări importante în societate (legile și practicile referitoare la acțiunea afirmativă; vezi Cap. 11). Bătălia între activiștii „pro-choice" și cei „pro-life" are efecte dramatice asupra politicii sociale din Statele Unite și din alte părți (vezi Cap. 13).

O sinteză propusă

Nici una dintre teorii nu explică, pe deplin, schimbarea socială. Teoria evoluționistă oferă o explicație insuficientă pentru multe schimbări sociale interne, cum sînt modelele de migrație și realinierile politice.

Teoriile ciclice par înrădăcinate în explicații potrivite pentru schimbarea din societățile occidentale, dar mai puțin relevante pentru societăți din alte părți ale lumii. Teoreticienii funcționaliști pun un prea mare accent pe stabilitate și echilibru; deseori, schimbarea este studiată ca un proces provocat artificial. Teoreticienii conflictului se concentrează aproape exclusiv pe tensiunea socială, mai ales pe cea economică și, în general, ignoră alte surse ale schimbării sociale, cum sînt progresul tehnologiei și presiunile externe.

Oricare ar fi limitările lor ca explicații *comprehensive* ale schimbării sociale, diferitele teorii discutate mai sus oferă analize utile ale tipurilor concrete și ale circumstanțelor producerii schimbării. Cele mai multe teorii folosesc o anumită formă de evoluție socioculturală ca punct de plecare, fie explicit, fie implicit. De asemenea, modelul de schimbare socială al lui Merton combină elemente ale teoriei funcționale și ale teoriei conflictului. Introducerea de către el a elementelor de tensiune în sistemul social și examinarea de către Coser1 (1956) a „funcțiilor conflictului social" demonstrează că teoriile funcționalistă și cea a conflictului, referitoare la schimbarea socială, pot fi unite într-o anumită măsură.

Pe scurt, teoriile evoluționiste și ciclice oferă cadrul general pentru înțelegerea dinamicii de bază a schimbării sociale. Ele îl avertizează pe analist de importanța atît a presiunilor externe, cît și a tensiunilor interne în producerea schimbării sociale. Teoreticienii conflictului scot în evidență formele concrete ale stresului intern care sînt, deseori, implicate. Teoriile funcționaliste subliniază ideea că, drept reacție la schimbare societățile se acomodează la modalități care încearcă să le păstreze echilibrul, așa că, în mod paradoxal, schimbarea și stabilitatea nu sînt, totdeauna, reciproc exclusive. Aceste teorii despre schimbarea socială sînt complementare, deși o teorie cu desăvîrșire comprehensivă despre schimbarea socială încă nu există.

MODERNIZAREA ŞI DEZVOLTAREA

Modernitatea

Ca o consecinţă a schimbării sociale, multe societăţi din lume au fost caracterizate ca fiind „moderne". *Modernitatea,* în termeni sociologici, se referă la un model de organizare socială şi viaţă socială care este legat de industrializare. Ea implică înlocuirea tradiţiei prin raţiune, ca o modalitate de a privi lumea, şi accentuarea eficienţei, ca un principiu călăuzitor al acţiunii sociale (Weber, 1978; original, 1921).

Primii teoreticieni ai modernităţii (Toennies, Durkheim, Weber şi Marx) au avut o concepţie complexă despre modernitate. Ei şi-au dat seama că modernitatea a adus anumite beneficii societăţii: ca a dus la îmbunătăţirea sănătăţii şi a longevităţii şi la o mai bună calitate a vieţii pentru majoritatea oamenilor. Dar ei şi-au dat seama şi de consecinţele sale negative posibile. Ei au înţeles problemele pe care modernitatea le pune pentru identitatea personală, îndeosebi potenţialul său pentru creşterea alienării şi pentru dezumanizarea relaţiilor sociale.

Dezvoltarea Lumii a Treia

Modernitatea nu a ajuns în mod egal în toate colţurile lumii. Ţările dezvoltate au un nivel de viaţă mai ridicat, o speranţă de viaţă mai mare decît ţările din Lumea a Treia şi un model rezidenţial deosebit de al acestora. Produsul naţional brut mediu per capita în ţările dezvoltate este aproximativ 9 500 de dolari, dar numai 700 de dolari în Lumea a Treia. În timp ce oamenii din ţările dezvoltate se pot aştepta, în medie, să trăiască pînă la aproximativ şaptezeci şi trei de ani, cei din Lumea a Treia au o speranţă de viaţă de aproximativ cincizeci şi opt de ani. Deşi aproape trei sferturi dintre oamenii din ţările dezvoltate locuiesc în oraşe, mai mult de două treimi dintre cetăţenii Lumii a Treia trăiesc în zone rurale. De asemenea, există o diferenţă considerabilă între rata gradului de instrucţie din ţările dezvoltate şi cea din Lumea a Treia.

Aceste deosebiri sînt, în mare măsură, un rezultat al gradelor diferite de schimbare care a avut loc în aceste societăți. În mare parte, schimbarea a fost o consecință a progreselor tehnologice care au dus la industrializare. Problema de ce aceste schimbări s-au produs în unele societăți, dar nu în altele, a dus la mai multe teorii explicative. Cele patru mai obișnuite sînt discutate aici.

Teoria modernizării

Acest model își concentrează atenția asupra *modernizării*, un proces cultural, economic și social care transformă o societate preindustrială într-una industrială. Aceste schimbări au fost cauzate în mare măsură de progresele tehnologice care au sporit productivitatea economică și au modificat, foarte mult, stilul de viață socială. Împreună, acești factori sînt răspunzători pentru societățile industriale moderne ale Statelor Unite, ale Europei Occidentale și Japoniei și, într-o mai mică măsură, a Uniunii Sovietice.

În această teorie, societățile moderne au dezvoltat structuri economice care promovează dezvoltarea, încurajează inovația și folosesc tehnologia, ca să îmbunătățească eficiența și productivitatea. Sînt create operații bancare vaste, facilități de transport și comunicații. Instituțiile religioase și legăturile de rudenie devin mai puțin puternice, iar guvernul joacă un rol din ce în ce mai mare în viața socială. Sistemul familiei nucleare al societății moderne permite o mai mare mobilitate socială și geografică decît structura familiei extinse (vezi Cap. 13) din multe țări ale Lumii a Treia. Tradiția este înlocuită de rațiune, ca un principiu social călăuzitor (Weber, 1978; original, 1921), și se pune mare accent pe învățămîntul formal pentru a dobîndi deprinderi tehnice necesare în societatea modernă.

Psihologia comportamentului individual este considerată ca fiind transformată de modernizare (Inkeles și Smith, 1974). Indivizii din țările dezvoltate au un mai mare entuziasm pentru realizarea individuală și sînt pregătiți să amîne plăcerea imediată, pentru atingerea unor obiective personale pe termen mai lung. Ei au un mai mare sentiment al controlului asupra propriei vieți și o extremă dezvoltată etică a muncii. În contrast, cei din țările Lumii a Treia sînt considerați fataliști, crezînd că nu își controlează propria soartă. Ei sînt orientați spre prezent și le lipsește ambiția mobilizatoare care caracterizează modernitatea.

Teoria modernizării implică ideea că țările din Lumea a Treia trebuie doar să urmeze modelul societăților occidentale ca să realizeze același scop. Se spune că forțele motrice sînt interne, iar țările din Lumea a Treia sînt îndemnate să stabilească politici adecvate. În special, ele sînt susținute să promoveze niveluri superioare de educație, pentru a reduce analfabetismul. Mai mult, ele sînt încurajate să-și revizuiască instituțiile economice și politice, ca să asigure stimulenți și încurajare pentru individualism, în timp ce reduc inegalitățile sociale.

Acest model prezintă o imagine relativ optimistă a capacității societăților din Lumea a Treia de a se moderniza. Totuși, aceste țări sînt confruntate cu condiții considerabil deosebite față de cele care au fost în societățile contemporane dezvoltate într-o etapă similară de dezvoltare. Presiunea populației este mai mare, iar lumea a ajuns atît de legată laolaltă, încît societățile sînt mai puțin capabile să realizeze o schimbare izolată, independentă. De asemenea, simpla răspîndire a tehnologiei nu garantează, în mod automat, progresul, fără schimbările sociale și culturale considerabile care deseori îl însoțesc, și care presupun timp și efort (Ogburn, 1922).

Teoria convergenței

Într-o variantă a teoriei modernizării, *teoria convergenței* sugerează că societățile care se modernizează devin din ce în ce mai asemănătoare ca urmare a acestui proces (Rostow, 1960; 1962). Ele au un nivel asemănător de dezvoltare tehnologică și o structură similară a forței de muncă și a instituțiilor politice. Aceste societăți „converg" treptat în jurul unui model general de societate modernă.

Țările din Lumea a Treia se străduiesc să imite societățile mai dezvoltate, fie că acest lucru este oportun sau nu. Această teorie subapreciază măsura în care legăturile reciproce ale lumii moderne împing societățile din Lumea a Treia în această direcție. Țările dezvoltate au fondurile de capital și cunoștințele tehnologice de care țările mai puțin dezvoltate au nevoie, iar transferul ambelor implică acceptarea, din partea celor din urmă, a schimbărilor economice și politice fixate de țările dezvoltate, chiar dacă acestea ar putea să nu fie potrivite pentru cultura lor sau pentru condițiile sociale.

Teoria dependenței

Mulți savanți, nemulțumiți de supozițiile modernizării și de teoriile convergenței, susțin că țările mai puțin dezvoltate se află într-o lume dominată de țările dezvoltate (Frank, 1969). Ei au formulat o explicație diferită, *teoria dependenței,* care arată că motivul pentru care țările Lumii a Treia nu s-au modernizat a fost că ele au fost dependente de țările mai dezvoltate, pentru care au fost utile din punct de vedere economic și politic. Națiunile industrializate au considerat util să mențină țările din Lumea a Treia ca furnizoare de materii prime de care aveau nevoie și piețe de desfacere unde să-și vândă produsele finite. Ele nu mai aveau nevoie de concurenți industriali într-o lume deja extrem de competitivă.

De obicei, țările mai puțin dezvoltate au o recoltă majoră (zahăr sau cafea) sau o materie primă (cositor sau cauciuc) care este centrul economiei lor. Aceste țări descoperă nu au resurse economice sau tehnologice necesare pentru îmbunătățirea acestei situații. Prin urmare, aceste resurse trebuie să vină din exterior – de la societățile mai moderne sau de la agenții internaționale dominate de națiunile occidentale (e.g., Fondul Monetar Internațional sau Banca Mondială) de care devin după aceea dependente.

Teoria dependenței susține că țările din Lumea a Treia nu pot, pur și simplu, să urmeze procesul de modernizare al țărilor dezvoltate, deoarece nevoile lor economice și tehnologice sînt legate de statutul dependent într-o economie mondială. Totuși, teoria dependenței nu a definit, în mod adecvat, un model mai potrivit care să îmbunătățească situația țărilor din Lumea a Treia. Inițial, această teorie a sugerat metode socialiste ca mecanism adecvat pentru îmbunătățirea calității educației și a asistenței medicale în țările din Lumea a Treia. Totuși, a devenit evident că, deși economiile socialiste pot asigura o mai bună educație și o mai bună asistență medicală, ele sînt mai puțin productive decît economiile capitaliste (vezi Cap. 17). Dificultățile economice și politice din Uniunea Sovietică și țările socialiste din Europa Răsăriteană au pus sub semnul îndoielii prescripția pentru schimbare oferită de teoria dependenței.

Teoria sistemelor mondiale

Într-o elaborare ulterioară a teoriei dependenței, Wallerstein (1974; 1979; 1980) a dezvoltat *teoria sistemelor mondiale*, care explorează relația între țările dezvoltate și cele mai puțin dezvoltate, în contextul factorilor economici, geografici, istorici și politici. Pe scurt, această teorie sugerează că țările mai puțin dezvoltate au slabe șanse ca vreodată să ajungă țările dezvoltate, deoarece sînt mult în urmă și structura lor economică este folositoare societăților dominante.

Economia mondială, susține Wallerstein, este în esență condusă pe principii capitaliste (vezi Cap. 17). Națiunile lumii fac parte din una dintre cele trei categorii.

Statele centrale, societățile industriale și militare puternice, cum sînt Statele Unite, cea mai mare parte din Europa Occidentală și Japonia, domină economia mondială, controlînd cea mai mare parte a tehnologiei și capitalului. Ele servesc ca sursă de energie industrială a lumii.

Statele periferice furnizează materiile prime necesare centrului industrializat și sînt folositoare acestuia. Economiile acestor țări sînt, în general, organizate în jurul agriculturii sau al unei dezvoltări minerale limitate. Multe sînt în Africa și America Latină. În trecut, relațiile între acestea și statele din centru erau caracterizate ca fiind coloniale. Wallerstein crede că încă există o relație similară în formă „neocolonială", o versiune nouă și modernă a vechiului colonialism.

Statele semiperiferice se află undeva între centru și periferie și se mișcă în sus și în jos între acestea. Aceste societăți sînt, parțial, stăpîne pe destinul lor economic și politic, dar sînt încă masiv influențate de statele centrale. Din această categorie fac parte Coreea de Sud, Spania și Iranul.

Trei motive pentru dependența țărilor din Lumea a Treia Primul, economia mondială a făcut aceste țări să-și restrîngă economia inițială, mai diversificată și asigurătoare a existenței, la una *dependentă de export*. Ele nu mai reușesc să controleze prețurile bunurilor lor, care sînt stabilite de țările industrializate ale centrului. Al doilea, cele mai multe țări din Lumea a Treia se găsesc într-o *capcană a datoriilor;* ele datorează sume de bani uriașe țărilor

centrale, ca urmare a împrumuturilor contractate pentru dezvoltarea propriilor economii. Aceste datorii le fac din ce în ce mai dependente de statele centrale şi mai puţin capabile să-şi controleze propriile economii (Dalmaide, 1984).

Al treilea, a existat o creştere exterioară a *corporaţiilor multinaţionale* (vezi Cap. 17), care îşi au baza în ţările centrale şi operează în ţările din Lumea a Treia. Deşi aceste corporaţii au asigurat, deseori, capitalul şi tehnologia de care ţările de la periferie au nevoie pentru dezvoltare, ele de asemenea acumulează putere economică şi politică considerabilă în aceste ţări şi exercită o influenţă extraordinară (Kumar, 1980).

Teoria sistemelor mondiale susţine că dezvoltarea unei ţări nu poate fi luată în considerare izolată de relaţia sa cu alte societăţi. Dezvoltarea este internaţională, nu intranaţională cum a subliniat teoria modernizării. Societăţile industriale centrale vor continua să domine un sistem economic mondial. Totuşi, capacitatea OPEC (Organizaţia Naţiunilor Producătoare de Petrol, dintre care unele fac parte din periferie) de a influenţa economia mondială, prin modificarea ritmurilor de producţie şi a preţului petrolului demonstrează că periferia nu este, totdeauna, complet lipsită de putere. De asemenea, teoria sistemelor mondiale nu a reuşit să încadreze Uniunea Sovietică şi ţările socialiste din Europa Răsăriteană, cu uşurinţă, în nici una din cele trei categorii, nici nu poate să explice modernizarea rapidă şi plină de succes a unor ţări din Lumea a Treia, cum sînt Taiwanul, Coreea de Sud şi Venezuela.

MODERNITATEA ŞI PROGRESUL

În general, americanii pun semnul egalităţii între modernitate şi progresul social. Deşi este clar că modernizarea a adus beneficii enorme multor oameni, ea a avut partea sa negativă. O mai bună sănătate, o mai bună nutriţie şi drepturile omului sînt printre multele progrese făcute posibile de modernizare. Dar de ele nu beneficiază toţi oamenii, chiar în cele mai moderne societăţi. Sărăcia, sănătatea precară şi mortalitatea infantilă încă există în Statele Unite – probabil cea mai bogată, cea mai puternică şi cea mai modernă societate de pe pămînt.

Mai mult, progresele tehnologice care au dus la societatea modernă nu sînt, totdeauna, avantajoase. De pildă, puterea nucleară şi armele moderne au făcut războiul distructiv. Tehnologia comunicaţiilor moderne are puterea de a reduce libertatea personală şi de a invada intimitatea. De asemenea, asocierea modernităţii cu progresul presupune că schimbarea socială se mişcă totdeauna într-o linie dreaptă spre îmbunătăţire; ceea ce nu este totdeauna cazul (Toffler, 1981). Una peste alta, cei mai mulţi sociologi cred că modernizarea a adus suficient progres şi beneficii pentru a justifica părerea pozitivă pe care cei mai mulţi oameni o au despre ea.

Societăţile nu sînt statice; ele se schimbă în mod constant, deşi nu uniform sau în acelaşi ritm ori în aceeaşi direcţie. Mediul fizic este un factor care afectează schimbarea socială. De pildă, societăţile vecine cu mari întinderi de apă îşi dezvoltă, probabil, o cultură maritimă, în timp ce ţările înconjurate de pămînt se vor schimba, probabil, încet din cauza lipsei de contact frecvent cu exteriorul.

Anumite procese culturale de asemenea produc schimbare. Inovaţia, fie prin descoperiri, fie prin invenţii stimulează schimbarea. De asemenea, schimbarea se produce printr-un proces de difuziune. Migraţia, comerţul, călătoriile şi cuceririle au ca rezultat răspîndirea ideilor şi a tehnologiei. Tensiunile din cadrul structurii sociale, cum sînt inegalităţile sociale izbitoare, de asemenea forţează schimbarea. Unul dintre cei mai puternici factori ai schimbării este schimbarea populaţiilor. Schimbările mari şi rapide ale ratei natalităţii, ale ratei mortalităţii sau ale migraţiei forţează societăţile să se adapteze.

Acţiunea umană, atît individuală, cît şi colectivă, promovează schimbarea socială. Indivizii deosebiţi pot juca un rol important în iniţierea schimbării sociale, datorită contextului în care trăiesc şi a muncii pregătitoare care a fost deja depusă. Acţiunea umană colectivă, prin mişcările sociale, este o altă forţă motrice a schimbării sociale.

Au fost dezvoltate cîteva teorii pentru explicarea schimbării sociale. Teoriile evoluţioniste se sprijină pe ideea că societăţile se schimbă „în mod natural" de la simplu la complex. Guver-

nele nu ar trebui să intervină în acest proces natural de schimbare şi progres. Teoriile critice explică schimbarea socială prin analogie cu ciclul de viaţă umană de naştere, maturitate şi moarte. Unii teoreticieni ai ciclului susţin că declinul nu este inevitabil dacă societatea învaţă din istorie şi ia măsuri concrete şi eficiente pentru a face faţă provocărilor cu care se confruntă. Teorlile funcţionaliste văd societăţile ca fiind sisteme sociale stabile care sînt răsturnate prin schimbarea socială. Schimbarea este un factor de instabilitate, iar adaptările la ea permit societăţii să revină la o stare de echilibru. Cînd societăţile se schimbă, instituţiile lor devin mai diferenţiate (distincte şi separate) şi necesită o mai strînsă integrare şi coordonare. Teoriile conflictului consideră că schimbarea apare din tensiunile interne ale societăţii.

Teoriile evoluţioniste şi ciclice oferă un cadru util şi un punct de plecare pentru înţelegerea schimbării sociale. Teoriile conflictului evidenţiază tensiunile interne care pot cauza schimbarea socială; teoria funcţionalistă arată căile prin care societăţile reacţionează la schimbare, ca să-şi păstreze echilibrul.

Modernitatea nu s-a produs în mod uniform pe tot globul. Societăţile din Lumea a Treia au un nivel de trai mai scăzut, condiţii de sănătate mai proaste, o speranţă de viaţă mai mică şi o rată a instrucţiei mai scăzută decît ţările dezvoltate. Patru teorii încearcă să explice această variaţie a modernităţii în lume. Teoria modernizării pune accentul pe dezvoltarea tehnologică ce a dus la un progres economic extraordinar. Această teorie sugerează că ţările din Lumea a Treia trebuie doar să urmeze modelul Statelor Unite, al majorităţii Europei Occidentale şi al Japoniei, pentru a ajunge la acelaşi nivel de modernizare. Teoria convergenţei, o variantă a teoriei modernizării, pune accentul pe convergenţă sau pe similitudinea crescîndă a tuturor statelor industriale.

Teoria dependenţei, pe de altă parte, susţine că teoria modernizării şi cea a convergenţei subestimează natura schimbată a lumii; ele insistă, în special, pe dominarea economiei mondiale de către societăţile industriale dezvoltate. Modelul de schimbare al societăţilor dezvoltate este considerat nepotrivit pentru ţările din Lumea a Treia, din cauza circumstanţelor

economice diferite. Teoria sistemului mondial dezvoltă această noțiune, susținînd că actuala economie mondială, cu orientare capitalistă, este compusă dintr-un sistem cu trei categorii. Un grup central de societăți industriale domină o periferie de societăți mai sărace. Legătura centru-periferie este, în esență, o relație neocolonială. Categoria a treia este formată din semiperiferia acelor state care se mișcă între centru și periferie; ele au un oarecare control asupra propriilor economii, dar încă sînt supuse influenței substanțiale a centrului. Problemele statelor periferice își au originea în dependența lor de exporturi și de prețurile controlate de centru, de uluitoarele datorii pe care le-au acumulat și de influența crescîndă a corporațiilor multinaționale asupra structurilor lor politice și economice. Incapacitatea acestui model de a încadra țările socialiste din Europa Răsăriteană într-o categorie convenabilă din cele trei și modernizarea rapidă a unor țări din Lumea a Treia au ridicat probleme referitoare la gradul ei de adecvare.

În final, modernizarea nu înseamnă totdeauna progres. Deși aduce beneficii incontestabile, modernizarea nu a adus beneficii în mod uniform tuturor societăților. Unele progrese tehnologice care au dus la modernizare au sporit puterea distructivă a națiunilor și au avut ca rezultat posibile limitări ale libertății și ale intimității personale. De asemenea, schimbarea socială – și progresul – nu se mișcă totdeauna în linie dreaptă. Totuși una peste alta, cei mai mulți sociologi cred că lumea a profitat după modernizare.

Glosar

abordare dramaturgică Folosirea limbajului şi a cadrului conceptual al teatrului pentru examinarea interacţiunii sociale.

abordare ecologică O perspectivă care se concentrează asupra interdependenţei între oameni şi mediul fizic.

acţiune afirmativă Stabilirea unor obiective şi orare pentru sporirea numărului membrilor grupurilor minoritare în organizaţii, ca întreprinderile comerciale, birourile guvernamentale şi instituţiile educaţionale.

amânarea plăcerii A amâna nevoia plăcerii imediate pentru beneficii pe termen lung.

analfabetism funcţional Lipsa deprinderilor fundamentale de a citi şi a scrie, pentru a rezolva necesităţile din viaţa de fiecare zi.

analiza zonei sociale O abordare a analizei sociale care urmăreşte să găsească trăsăturile comune ale oamenilor care locuiesc în aceeaşi zonă rezidenţială.

analiză secundară Analiza datelor adunate anterior.

anchetă O adunare de date în care oamenilor li se cere să răspundă la o serie de întrebări despre caracteristicile, atitudinile, valorile, percepţiile unei situaţii sau ale unor evenimente sau despre comportament.

animism O credinţă în activitatea „spiritelor" în lume.

anomie O situaţie în care normele tipice care călăuzesc comportamentul nu mai sînt adecvate sau eficiente.

ascetic Care se abţine de la plăcerile lumeşti.

asimilare Cînd un grup minoritar îşi schimbă caracteristicile distinctive şi modurile de viaţă, ca să se conformeze modelului grupului dominant.

asociere diferenţială Teoria că criminalitatea se învaţă în cursul socializării. Prin interacţiune cu „alţi importanţi", individii îşi dezvoltă tipuri de idei, atitudini şi valori care îi fac mai mult sau mai puţin dispuşi să se conformeze normelor sociale, inclusiv deviaţiei.

automatizare Înlocuirea muncitorilor cu maşini.

autoritarism Un sistem politic în care oamenii sînt excluşi de la participarea în viaţa politică, iar conducătorul nu poate, în general, fi îndepărtat de la putere prin mijloace legale.

autoritate raţional-legală Puterea este justificată printr-un sistem de reguli sau regulamente social acceptate.

autoritate tradiţională Autoritatea bazată pe obicei sau pe tradiţii culturale.

autoritatea birocratică Autoritatea care este legată de o anumită poziţie mai degrabă decît de o persoană.

autoritatea charismatică Autoritatea ce derivă din calităţile personale extraordinare ale conducătorului care inspiră angajament şi pretinde supunere.

birocraţie Structura administrativă formală care răspunde de planificarea, supervizarea şi coordonarea activităţii diverselor segmente ale unei organizaţii.

biserică O organizaţie religioasă care este integrată în societatea înconjurătoare şi care pretinde că este singura cale legitimă spre adevărul religios.

boală O situaţie care apare cînd o stare patologică diagnosticată medical este considerată cauza bolii.

bogăţie Valoarea totală a banilor şi a bunurilor valoroase pe care o persoană sau o familie o controlează.

calea de opt ori nobilă În budism, un mod de a controla dorinţele pentru plăceri pămînteşti, punînd accentul pe vederea, gîndirea, vorbirea, acţiunea, existenţa, efortul, atenţia şi meditaţia.

capcana datorilor Ţări care datorează sume enorme de bani ţărilor centrale, ca rezultat al împrumuturilor necesare ca să-şi dezvolte economia.

capitalism Un sistem economic în care resursele naturale, mijloacele de producţie şi repartiţia sînt deţinute în mod privat.

capitalismul corporatist Un sistem economic în care cîteva zeci de corporaţii foarte mari domină economia.

capitalişti Cei care deţin mijloacele de producţie.

caracteristici sexuale primare Organele genitale necesare pentru reproducerea umană.

caracteristici sexuale secundare Atributele fizice deosebite ale masculilor şi femelelor, care nu sînt legate direct de reproducere.

caracterul instabil al statului O situaţie în care se găsesc indivizii care cunosc deosebirile diverselor criterii de clasă.

categorii sociale Oamenii care împărtăşesc o caracteristică comună, un statut similar sau aceeaşi situaţie (vezi şi colective sociale).

căsătorie Aranjamentul, aprobat social, prin care se creează o familie.

căsătorie în grup Doi sau mai mulţi bărbaţi sînt căsătoriţi colectiv cu două sau mai multe femei.

cercetare ştiinţifică aplicată Se concentrează asupra dezvoltării de noi cunoştinţe sau a modului în care să fie folosite cunoştinţele existente, pentru un scop identificabil.

cercetare ştiinţifică fundamentală Urmăreşte să producă noi cunoştinţe fără să ţină seamă de folosul practic imediat recognoscibil.

charisma Calităţile personale extraordinare ale unei anumite persoane care atrage adepţi.

chestionar O tehnică de strângere a datelor care foloseşte o serie de întrebări precise sau probleme la care o persoană este rugată să răspundă.

chestionar cu întrebări deschise Un chestionar care nu are un ansamblu predeterminat de răspunsuri posibile.

chestionar cu întrebări închise Un chestionar care conţine un set de răspunsuri posibile, din care persoana chestionată trebuie să aleagă un răspuns.

clasă de jos Indivizii care fie nu lucrează deloc, fie al căror venit este atât de mic, încât trebuie suplimentat de guvern.

clasă mijlocie Indivizii cu o avere modestă, din afaceri şi profesiuni, şi chiar funcţionari cu gulere albe sau din domeniul serviciilor.

clasă muncitoare Cei care îşi câştigă existenţa prin muncă manuală.

clasă superioară Indivizi ale căror familii au avut bogăţie şi prestigiu, şi câteodată putere, de-a lungul mai multor generaţii.

coeziune Gradul în care membrii unui grup se simt legaţi unul de altul.

colective sociale Oameni care împărtăşesc o caracteristică comună, un statut similar sau aceeaşi situaţie (vezi şi categoriile sociale).

comitet de acţiune politică (CAP) O organizaţie care strânge şi distribuie fonduri, în procesul politic de promovare a obiectivelor sale.

complex militar-industrial Legătura între companiile producătoare de arme şi armată, şi influenţa acestora asupra deciziilor de politică naţională.

comportament colectiv Acţiunile sociale oarecum spontane şi de scurtă durată ale unui grup relativ mare de oameni în situaţii ambigue.

comportament de masă Situaţii în care oamenii reacţionează în mod similar la un eveniment, deşi pot fi risipiţi fizic.

comunism Evoluţia socialismului – cu orientare şi structură colectiviste – într-o societate a egalităţii economice, politice şi sociale.

comunitate Un grup social care, pe lângă faptul că are o identitate comună şi un model organizat de interacţiune, are şi un teritoriu geografic comun.

concubinaj O relaţie intimă în care un cuplu necăsătorit împarte o locuinţă.

conducere expresivă Conducătorul care creează armonie şi solidaritate în grup.

conducere instrumentală Conducător care conduce grupul spre realizarea obiectivelor grupului.

confesiune O organizație asemănătoare bisericii care, în general, este integrată în societate, dar nu pretinde legitimitate exclusivă pentru sistemul său de credințe.

conflict bazat pe personalitate Conflict datorat deosebirilor personale între indivizii implicați.

conflict cu motiv mixt Conflict în care nici o persoană nu vrea să câștige tot sau să piardă tot.

conflict cu rezultat zero Conflict în care o persoană fie câștigă totul, fie pierde totul.

conflict fundamental Conflict asupra normelor fundamentale ale situației.

conflict nefundamental Conflict care implică aplicarea normelor la o situație concretă.

conflict situațional Conflictul datorat contextului social în care doi oameni se află.

conflictul rolului O situație în care prescripțiile rolului pentru performanța unei persoane au conținuturi contradictorii.

conglomerate Corporații mamut care constau dintr-un număr de corporații mari și mijlocii.

consilii de administrație Rețele sociale de indivizi care fac parte din consiliile de administrație a mai multor corporații.

construcția socială a realității Ideea că oamenii creează și modelează natura lumii sociale în care se găsesc.

contracultură Un model de credințe, valori, norme și stiluri de viață în opoziție directă cu modelele culturale dominante ale societății.

controale Diverse tehnici de eliminare a altor factori care pot tulbura relația între variabilele ce sînt studiate.

cooptare Aducerea, într-un sistem, a unor oameni care i-ar putea amenința continuitatea sau chiar existența.

corelație O legătură între variabile

corelația neautentică O corelație cu totul întîmplătoare.

corelație negativă Cînd valoarea unei variabile crește (sau descrește), iar valoarea celeilalte descrește (sau crește).

corelație pozitivă Cînd valoarea unei variabile crește (sau descrește), dacă crește (sau descrește) cealaltă variabilă.

corporații Organizații formale care au o existență legală, putere și obligații separate de proprietarii și managerii lor și dețin putere considerabilă în societate.

corporații multinaționale Corporații care își au sediul într-o țară, dar operează în alte țări, direct prin firmele proprii sau prin control.

credințe Idei care încă nu au câștigat suficient sprijin empiric ca să fie, fără echivoc, adevărate.

creșterea zero a populației O rată medie a fertilității de 2,1 copii per femeie.

crimă Violările acelor norme culturale care au fost adoptate prin lege.

crime ale gulerelor albe Activități criminale comise de oameni aparent respectabili, cu statut superior, bine integrați în comunitățile lor.

cult O formă de organizare religioasă care are o relație antagonică cu societatea înconjurătoare, deși acceptă legitimitatea altor forme religioase.

cultură Moștenirea, transmisă social și învățată, a obiectelor, cunoștințelor, credințelor, valorilor și speranțelor normative care oferă membrilor unei anumite societăți instrumentele pentru rezolvarea problemelor frecvente.

cultură materială Toate creațiile tangibile ale societății, cele care au o existență concretă.

cultură nematerială Creațiile abstracte ale societății transmise din generație în generație.

cunoștințe Idei pentru care există o oarecare măsură de dovadă empirică.

date Informații observabile, cum sînt faptele și statisticile.

definirea situației Înțeles atribuit într-un context social.

delincvență juvenilă Violarea normelor legale de cei care sînt sub vîrsta la care legea îi tratează ca adulți.

democrație Un sistem politic în care autoritatea statului se bazează esențialmente pe popor.

democrație participativă Toți membrii populației sînt direct implicați în luarea deciziilor politice.

democrație reprezentativă Un sistem politic în care oamenii aleg, periodic, pe alții ca să-i reprezinte în procesul luării deciziilor politice.

demografie Studiul tendințelor populației.

dependente de export Țări care nu mai pot să controleze prețurile pentru bunurile lor, care sînt stabilite de țările industrializate centrale.

descendență bilaterală Urmărește descendența în mod egal atît prin bărbații, cît și prin femeile din partea tatălui și atît bărbații, cît și femeile din partea mamei.

descendență dublă O combinație liniară dreaptă a sistemelor de descendență matriliniară și patriliniară. Succesiunea este urmărită prin bărbați (nu prin femei) din partea tatălui și prin femei (nu prin bărbați) din partea mamei.

descendență matriliniară Regula care stabilește succesiunea doar pe linie feminină.

descendență neunilineară Regulă de a stabili succesiunea atît prin partea masculină, cît și prin cea feminină.

descendență patrilineară Stabilirea descendenței doar prin linia masculină.

descendență unilineară Regula stabilirii descendenței doar pe o linie părintească.

descoperire Scoaterea la lumină a unor idei sau principii existente.

descurajare Ideea că pedepsa va preveni viitoare crime fie comise de criminalul respectiv, fie de alții, pentru care aceasta va servi drept avertisment.

deviață primară Acte care sînt definite de societate (sau de un grup social) ca deviante, dar care nu sînt respectate sau sînt considerate temporare.

deviață secundară Etichetarea publică de deviață și acceptarea de către persoană a identității deviante corespunzătoare.

deviață socială Acțiuni care violează normele sociale, dar nu fac parte din codul legal.

dharma În societatea hindusă, credința că în societate există o forță morală care reclamă acceptarea anumitor responsabilități.

dictatură Un sistem politic în care puterea este deținută și exercitată de un singur individ.

diferențiere Crearea unor instituții sociale specializate care să se ocupe de problemele frecvente ale societății.

diferențiere socială Deosebiri făcute nu între indivizi, ci între întregi categorii sociale de indivizi.

difuziune Răspîndirea trăsăturilor culturale de la o societate la alta.

difuziune culturală Răspîndirea invențiilor, a tehnologiei sau a aspectelor culturii nemateriale de la un grup social la altul.

difuziunea responsabilității Prezența co-actorilor duce la o obligație comună pentru orice acțiune și la o diminuare a responsabilității individuale.

dinamică socială Examinarea schimbărilor sociale în societate.

discriminare instituțională Acțiuni care, poate, nu au fost, intenționat, discriminatorii, dar au, cu toate acestea, acest efect.

discriminare Tratament inegal al oamenilor datorită apartenenței lor la un grup sau categorie socială.

discriminare inversă Asigurarea unor avantaje membrilor grupurilor minoritare.

discriminarea vîrstei Credința că o categorie de vîrstă este inerent inferioară altor categorii de vîrstă și, astfel tratamentul ilegal este justificat.

disfuncţii Consecinţe negative.

distribuţie alter Celălalt (alter) este prezentat (distribuit în) cu o anumită identitate care îi va limita comportamentul.

dominaţie Grupul dominant îşi foloseşte puterea pentru a menţine controlul asupra grupurilor minoritare, acordîndu-le puţină putere sau libertate.

dublarea timpului Numărul de ani necesari ca o populaţie să se dubleze.

durata vieţii Lungimea maximă posibilă a vieţii.

echivalente funcţionale Trăsături sociale sau culturale care au acelaşi efect şi pot fi înlocuite cu alte trăsături sociale sau culturale.

economie Instituţia socială răspunzătoare cu repartizarea bunurilor necesare şi a serviciilor cerute de viaţa colectivă.

economie de piaţă Sisteme economice în care statele nu intervin în activităţile economice ale societăţii.

economii centralizate Statul joacă rolul major în activităţile economice ale societăţii.

ecosistem Un sistem creat prin interacţiunea unei comunităţi de organisme cu mediul său înconjurător.

efectele auditoriului Indivizii care acţionează singuri, dar îşi dau seama că sînt văzuţi de alţii.

efectele coacţiunii Influenţa asupra comportamentului oamenilor a faptului că alţii sînt implicaţi cu ei într-o activitate similară.

efectul Matei Tendinţa celor cu reputaţia deja stabilă de a culege recompense în ştiinţă mai uşor decît cei mai puţin cunoscuţi.

egalitar Autoritatea în familie aparţine atît bărbatului, cît şi femeii.

ego În teoria psihanalitică, acea parte a personalităţii care este în contact cu realitatea.

eliberare pe cuvînt de onoare Eliberarea deţinuţilor din închisoare înainte de expirarea sentinţei maxime cu condiţia că se poartă bine şi rămîn sub îndrumarea şi grija unui supraveghetor.

elita puterii Grup mic de oameni influenţi care deţin poziţii importante în guvern, în afaceri şi armată.

emigranţi Oameni care părăsesc o societate.

endogamie Regulile care precizează clasa persoanelor cu care căsătoria este permisă sau încurajată.

epidemiologie Studiul originii, a distribuţiei şi a transmiterii bolii în cadrul populaţiei.

eros În teoria psihanalitică, „instinctul vieţii".

eșantion Un grup mai mic de indivizi care sînt selectați pentru a reprezenta populația.

eșantionare întîmplătoare O metodă de eșantionare care pretinde că fiecare membru al populației are șanse egale de a fi selectat pentru eșantion.

etichetare retrospectivă Etichetarea identității trecute a unui individ pentru a-l face să se conformeze la identitatea prezentă.

etnocentrism Tendința de a considera cultura proprie superioară din punct de vedere moral altora și de a-i judeca pe ceilalți după standardele propriei culturi.

etnometodologie O perspectivă de psihologie socială care are ca obiect regulile descoperi neanalizate ce ne ghidează și organizează interacțiunile cu alții.

eu În teoria interacțiunii simbolice, fața nouă, creatoare, imprevizibilă a sinelui.

eufuncții Consecințe pozitive

excentricități Forme temporare de comportament expresiv al maselor.

exogamie Regula ce definește o clasă de indivizi care nu sînt acceptabili ca parteneri de căsătorie (sau sexuali).

experimente Adunarea de date în condiții controlate cu scopul de a stabili dacă există o relație de cauză și efect între variabilele relevante.

familie Un grup social relativ permanent de indivizi legați prin obîrșie, căsătorie sau adopțiune.

familie combinată Doi părinți, din care cel puțin unul aduce, în această nouă familie, unul sau mai mulți copii dintr-o căsătorie anterioară (vezi familia reconstituită).

familie cu două venituri O familie în care ambii părinți lucrează în afara căminului.

familie extinsă Constă din două sau mai multe familii nucleare unite prin legături părinți-copii, care include relații între frați și surori de mamă sau tată.

familie nucleară Un grup social compus din doi adulți de sex opus care întrețin relații sexuale sancționate social, împreună cu copiii proprii sau cu cei adoptați.

familie nucleară de orientare Familia în care ne naștem și în care ocupăm statutul de copil.

familie nucleară de procreație Familia pe care o creăm prin căsătorie și în care deținem statutul de adult.

familie poligamă Familie formată din două sau mai multe familii nucleare unite prin legături maritale.

familie reconstituită Doi părinți, din care cel puțin unul aduce, în noua sa familie, unul sau mai mulți copii dintr-o căsătorie anterioară (vezi familia combinată).

fecunditate Numărul potențial de copii care ar putea fi născuți de o femeie obișnuită în decursul perioadei în care poate avea copii.

feminism O mișcare socială organizată pentru eliminarea sexismului împotriva femeilor.

funcții evidente Consecințe care sînt cunoscute sau sperate.

funcții latente Consecințe neintenționate și neașteptate.

fundamentalism Un atașament rigid față de practicile și credințele religioase fundamentale, tradiționale.

Gemeinschaft O „comunitate" bazată pe legături sociale puternice, pe tradiție și pe relații personale.

gen Trăsăturile culturale și sociale pe care diverse societăți le atribuie masculilor și femeilor.

genocid Exterminarea unei clase de oameni de către alta.

Gesellschaft O „asociație" de oameni cu legături sociale slabe, care rezultă dintr-o diversitate socială considerabilă și care este caracterizată prin relații impersonale.

gesturi Mișcări ale trupului (sau ale părților trupului, cum sînt expresiile faciale) care au semnificații acceptate social.

grup Doi sau mai mulți indivizi care au un sentiment comun de identitate și care se influențează reciproc în moduri organizate, pe baza unui ansamblu de speranțe comun pentru comportamentul fiecăruia.

grup de control Un grup care este identic cu un „grup experimental", doar că nu este supus variabilei experimentale.

grup de referință Indivizi, grupuri, idei folosite de oameni ca să-și formuleze, să-și compare și evalueze comportamentul.

grup etnic Cei care împărtășesc o moștenire culturală comună ce îi deosebește de alții.

grup experimental Un grup de subiecți care este expus unei variabile experimentale.

grup intern Grupuri în care membrii au un sentiment de identitate și loialitate.

grup minoritar Oameni care împărtășesc un ansamblu comun de caracteristici fizice și culturale ce îi marchează ca fiind deosebiți de grupul dominant, ceea ce, deseori, îi face să suporte dezavantaje sociale.

grup primar Grupuri mici în care membrii au relații apropiate, personale și durabile.

grup secundar Un grup temporar, format pentru un scop sau sarcină precisă, în care relațiile sînt, relativ, impersonale.

eşantion Un grup mai mic de indivizi care sînt selectaţi pentru a reprezenta populaţia.

eşantionare întîmplătoare O metodă de eşantionare care pretinde că fiecare membru al populaţiei are şanse egale de a fi selectat pentru eşantion.

etichetare retrospectivă Etichetarea identităţii trecute a unui individ pentru a-l face să se conformeze la identitatea prezentă.

etnocentrism Tendinţa de a considera cultura proprie superioară din punct de vedere moral altora şi de a-i judeca pe ceilalţi după standardele propriei culturi.

etnometodologie O perspectivă de psihologie socială care are ca obiect regulile descoperite ce ne ghidează şi organizează interacţiunile cu alţii.

eu În teoria interacţiunii simbolice, faza nouă, creatoare, imprevizibilă a sinelui.

eufuncţii Consecinţe pozitive

excentricităţi Forme temporare de comportament expresiv al maselor.

exogamie Regula ce defineşte o clasă de indivizi care nu sînt acceptabili ca parteneri de căsătorie (sau sexuali).

experimente Adunarea de date în condiţii controlate cu scopul de a stabili dacă există o relaţie de cauză şi efect între variabilele relevante.

familie Un grup social relativ permanent de indivizi legaţi prin obîrşie, căsătorie sau adopţiune.

familie combinată Doi părinţi, din care cel puţin unul aduce, în această nouă familie, unul sau mai mulţi copii dintr-o căsătorie anterioară (vezi familia reconstituită).

familie cu două venituri O familie în care ambii părinţi lucrează în afara căminului.

familie extinsă Constă din două sau mai multe familii nucleare unite prin legături părinţi-copii, care include relaţii între fraţi şi surori de mamă sau tată.

familie nucleară Un grup social compus din doi adulţi de sex opus care întreţin relaţii sexuale sancţionate social, împreună cu copiii proprii sau cu cei adoptaţi.

familie nucleară de orientare Familia în care ne naştem şi în care ocupăm statutul de copil.

familie nucleară de procreaţie Familia pe care o creăm prin căsătorie şi în care deţinem statutul de adult.

familie poligamă Familie formată din două sau mai multe familii nucleare unite prin legături maritale.

familie reconstituită Doi părinţi, din care cel puţin unul aduce, în noua sa familie, unul sau mai mulţi copii dintr-o căsătorie anterioară (vezi familia combinată).

fecunditate Numărul potențial de copii care ar putea fi născuți de o femeie obișnuită în decursul perioadei în care poate avea copii.

feminism O mișcare socială organizată pentru eliminarea sexismului împotriva femeilor.

funcții evidente Consecințe care sînt cunoscute sau sperate.

funcții latente Consecințe neintenționate și neașteptate.

fundamentalism Un atașament rigid față de practicile și credințele religioase fundamentale, tradiționale.

Gemeinschaft O „comunitate" bazată pe legături sociale puternice, pe tradiție și pe relații personale.

gen Trăsăturile culturale și sociale pe care diverse societăți le atribuie masculilor și femelelor.

genocid Exterminarea unei clase de oameni de către alta.

Gesellschaft O „asociație" de oameni cu legături sociale slabe, care rezultă dintr-o diversitate socială considerabilă și care este caracterizată prin relații impersonale.

gesturi Mișcări ale trupului (sau ale părților trupului, cum sînt expresiile faciale) care au semnificații acceptate social.

grup Doi sau mai mulți indivizi care au un sentiment comun de identitate și care se influențează reciproc în moduri organizate, pe baza unui ansamblu de speranțe comun pentru comportamentul fiecăruia.

grup de control Un grup care este identic cu un „grup experimental", doar că nu este supus variabilei experimentale.

grup de referință Indivizi, grupuri, idei folosite de oameni ca să-și formuleze, să-și compare și evalueze comportamentul.

grup etnic Cei care împărtășesc o moștenire culturală comună ce îi deosebește de alții.

grup experimental Un grup de subiecți care este expus unei variabile experimentale.

grup intern Grupuri în care membrii au un sentiment de identitate și loialitate.

grup minoritar Oameni care împărtășesc un ansamblu comun de caracteristici fizice și culturale ce îi marchează ca fiind deosebiți de grupul dominant, ceea ce, deseori, îi face să suporte dezavantaje sociale.

grup primar Grupuri mici în care membrii au relații apropiate, personale și durabile.

grup secundar Un grup temporar, format pentru un scop sau sarcină precisă, în care relațiile sînt, relativ, impersonale.

grupuri de interes special Alianțe și organizații de oameni cu un interes similar care încearcă să influențeze procesul politic în numele acelui interes.

grupuri externe Grupuri din care persoanele nu fac parte și cu care nu au nici un sentiment de identitate sau loialitate.

id În teoria psihoanalitică, depozitul impulsurilor biologice universale, care, descori, cer satisfacere imediată.

idealism transcendent O formă de religie care se concentrează asupra principiilor sacre de credințe și acțiuni mai degrabă decît asupra venerării unor forțe sau ființe supranaturale.

ideologie Un ansamblu de idei pentru justificarea unui anumit aranjament social sau a unei acțiuni.

imigranți Oameni care intră într-o societate.

indispoziție O interpretare personală, sentimentul că nu te simți bine.

industrie manufacturieră Un sistem economic în care bunurile sînt produse în fabrici și apoi sînt vîndute în piețe mari.

inovație O formă de adaptare în care o persoană acceptă obiectivele culturale standard, dar nu acceptă mijloacele sancționate social pentru realizarea acelor obiective.

instituții sociale Configurații culturale și structurale relativ stabile care se dezvoltă și sînt concepute în mod clar ca să rezolve problemele frecvente cu care se confruntă societatea.

integrare Relativa coordonare a activităților instituțiilor sociale.

interacțiune simbolică O teorie bazată pe premisa că interacțiunea este procesul social principal și că se produce prin simboluri.

interacțiune socială Influența reciprocă pe care persoanele o exercită una asupra alteia.

interviu O tehnică de strîngere a datelor ce constă într-un set de întrebări generale la care subiecții pot răspunde liber cu propriile lor cuvinte.

invenție Noua folosire sau noua combinație a cunoștințelor existente.

ipoteze Afirmații despre cum două sau mai multe variabile sînt legate sau despre cum una sau mai multe variabile se schimbă sau nu cînd sînt modificate anumite condiții prevăzute.

isterie de masă Răspîndirea rapidă a temerii și acțiunii violente, ca reacție la amenințarea percepută a unei forțe puternice.

încarcerare O metodă folosită pentru a izola infractorii de activităţile normale ale cetăţenilor obişnuiţi.

întârziere culturală Tendinţa culturii materiale de a se schimba mai rapid decît adaptările necesare în cultura nematerială relevantă.

jen Conceptul central al confucianismului despre a fi omenos.

junte Dictaturi militare rezultate din răsturnarea unui regim prin forţe militare, care apoi îşi instalează proprii conducători la putere.

justiţie distributivă Ideea că oamenii aşteaptă să primească beneficii în interacţiunea socială, beneficii care sînt aproximativ proporţionale cu costurile suportate.

karma Credinţa hindusă în progresul spiritual al sufletului fiecărei persoane.

Kumbh Mela Obligaţia hinduşilor de a face un pelerinaj care să se scalde în apele ritual purificatoare ale fluviului sacru Gange.

legi Norme stabilite de autoritatea politică a societăţii, puse în aplicare tot de ea.

legislatură bicamerală Două corpuri legislative.

lideri de opinie Indivizi cu statut superior care joacă un rol important în formarea opiniilor publicului.

limbă Un ansamblu de simboluri semnificative create social.

lobbysm Activităţi întreprinse pentru influenţarea procesului legislativ şi a deciziilor executivului, prin convingerea autorităţilor să promoveze interesele grupurilor.

lovitură de stat Înlocuirea unui conducător, deşi continuă acelaşi sistem politic.

management bazat pe şcoală O practică administrativă în care personalul din fiecare şcoală cooperează cu administraţia în luarea deciziilor educaţionale.

marginalizare Mod de adaptare prin abandonarea atît a scopurilor, cît şi a mijloacelor culturai aprobate.

matriarhat Autoritatea în familie revine femeii.

medicalizarea societăţii Extinderea medicinei şi a modelului medical în zonele nemedicale ale vieţii sociale.

megalopolis Metropole care s-au întins într-o aşa măsură că intră direct în alte metropole.

meritocraţie O societate bazată pe relaţia între calităţile indivizilor şi recompensele pe care aceştia le primesc.

metoda autoplasării O tehnică de apreciere a clasei sociale ce implică judecata subiectivă, prin care li se cere indivizilor să identifice clasa din care ei cred că fac parte.

metoda obiectivă O tehnică de măsurare a clasei sociale ca o categorie statistică, în care oamenii sînt plasaţi de către cercetătorul bazat pe anumiţi indicatori obiectivi, propuşi a reflecta poziţia clasei.

metoda reputaţiei O tehnică de apreciere a clasei sociale prin care se cere indivizilor dintr-o comunitate să-i identifice structura socială.

metodologie Un ansamblu de procedee general acceptat care dirijează cercetările empirice şi oferă altora o modalitate de a verifica rezultatele.

metropole Zone urbane care conţin un mare oraş central, cu suburbiile înconjurătoare şi cu oraşele satelite asociate.

migraţie Mişcarea oamenilor dintr-un loc geografic în altul, cu scopul de a se stabili acolo.

mine În teoria interacţiunii simbolice, faza socială a sinelui care este ordinea socială inclusă care promovează stabilitatea.

mişcare socială Adunare de indivizi care s-au organizat ca să promoveze o schimbare culturală sau socială sau să reziste acestei schimbări.

mişcări alternative O formă de mişcare socială care urmăreşte o schimbare limitată de către indivizi în propriul lor comportament.

mişcări reformiste O formă a mişcării sociale care, deşi fundamental mulţumită de societatea existentă, urmăreşte schimbări limitate în anumite zone.

mişcări regresive O formă a mişcării sociale care urmăreşte să reziste schimbării sociale şi să întoarcă societatea la starea anterioară.

mişcări revoluţionare O formă a mişcării sociale care se naşte din nemulţumirea puternică faţă de societatea existentă şi urmăreşte o schimbare radicală în conformitate cu programul ideologic concret de a modifica practicile sau structura fundamentală a societăţii.

mişcări salvatoare O formă a mişcării sociale care încearcă să determine schimbări cuprinzătoare şi radicale în indivizi.

mişcări utopice O formă a mişcării sociale care urmăreşte restructurarea radicală a societăţii, dar îi lipseşte un plan concret ca să o realizeze.

mobilitate socială Mişcarea indivizilor în sus şi în jos în structura de clasă.

mobilitate socială intergenerațională Schimbare în poziţia socială a copiilor faţă de cea a părinţilor.

mobilitate socială intragenerațională Schimbare în poziţia socială a indivizilor în timpul vieţii.

mobilitate socială orizontală Schimbare dintr-o poziție socială în alta cu statut aproape egal.

mobilitate socială verticală Schimbare dintr-o poziție socială în alta fie de grad superior, fie de grad inferior.

modă Stil special de comportament și înfățișare care este în vogă la un moment dat.

model cu nuclee multiple O teorie despre dezvoltarea orașelor bazată pe ideea că orașele aveau mai multe „nuclee", centre separate consacrate unor activități specifice.

model de dobîndire a statutului O explicație care evidențiază factorii individuali ce contribuie la mobilitatea socială a unei persoane.

model de sector O teorie despre dezvoltarea urbană care susține că orașele se dezvoltă în sectoare în formă de pană, de la centru spre exterior, descrii de-a lungul unei căi de transport.

model de zone concentrice Teoria dezvoltării orașelor printr-o serie de cercuri concentrice, cu un model diferit de folosire a pămîntului pentru fiecare inel.

modele tradiționale de viață comune unui popor Obiceiuri de fiecare zi.

modernitate Un model de organizare socială și de viață socială care este legat de industrializare.

modernizare Un proces cultural, economic și social care transformă o societate preindustrială într-o societate industrială.

monarhie Un sistem politic în care puterea este trecută de la o generație la alta în cadrul unei singure familii cu participarea redusă sau fără participarea poporului.

monarhii absolute Regii și, mai puțin frecvent, reginele domnesc virtual fără nici o limitare a puterii.

monarhii constituționale Monarhul este căpetenia simbolică a statului, dar adevărata putere politică revine unui guvern care își derivă puterea dintr-o formă a constituției.

monogamie Căsătorie între un bărbat și o femeie.

monoteism Credința într-un zeu.

moravuri Norme considerate importante și semnificative pentru funcționarea societății și pentru viața socială.

mulțime O adunătură de indivizi, temporară și neorganizată, foarte aproape unul de altul, care au un obiectiv comun.

mulțime convențională Oameni care s-au adunat pentru un scop precis și ale căror acțiuni sînt ghidate, într-o anumită măsură, de norme sociale existente.

mulțime întîmplătoare O adunare de indivizi care se formează spontan, deoarece un eveniment comun le captează atenția, dar care se angajează într-o interacțiune redusă, dacă cumva se angajează, unul cu altul.

mulțime protestatară O formă a mulțimii care are atît elemente ale mulțimii convenționale, cît și ale mulțimii active.

mulțimi active O adunare emoțională și agitată de indivizi care, deseori, își revarsă emoțiile prin acțiuni violente și distructive.

mulțimi expresive Un tip de mulțime care se dezvoltă în jurul unor evenimente cu încărcătură emoțională.

negocierea pedepsei O negociere anterioară procesului pentru a reduce nivelul acuzației infracționale, în schimbul unei recunoașteri a vinovăției pentru o acuzație mai ușoară.

nirvana În budism, o stare de perfecțiune spirituală totală a sufletului, așa încît o altă reîncarnare nu mai este necesară.

norme Reguli sociale și de conduită care prescriu comportamentul potrivit în anumite situații.

observație indirectă O observație în care cercetătorul rămîne în afara a ceea ce este observat.

observație participativă O metodă în care un cercetător este un participant activ în grupurile sau situațiile studiate.

ocupații cu guler albastru Acele ocupații care implică muncă manuală considerabilă și, deseori, sînt supravegheate cu atenție.

ocupații cu gulere albe Acele ocupații care implică mai multă activitate mentală decît muncă manuală și sînt, relativ, scutite de o supraveghere serioasă.

oligarhie Un sistem politic de conducere a celor mulți de către cei puțini.

opinie publică Părerile colective ale unui public asupra unei probleme precise.

orașe Concentrări permanente de un număr relativ mare de oameni care nu își produc propria hrană.

organizație Un tip de grup care este creat anume pentru a duce la îndeplinire o anumită sarcină și are o structură formală prin care încearcă să îndeplinească acea sarcină.

organizații formale Grupuri secundare mari, create în mod deliberat pentru realizarea unui scop sau a unui ansamblu de obiective.

orientare profesională Repartizarea elevilor la programe educaționale speciale pe baza nivelurilor capacității.

panică Fuga dezorganizată de un pericol real sau perceput.

paradigmă Un ansamblu general, împărtășit, de păreri, concepte și metode referitoare la o anumită zonă de experiență umană.

parașuta de aur Un acord cu directorii mai vechi pentru o plată substanțială, în caz de concediere în eventualitatea unei preluări.

partide politice Organizații ale celor cu atitudini și interese similare, care încearcă să câștige controlul autorității politice.

patriarhat Autoritatea în familie revine bărbatului.

pedeapsă O opinie despre încercarea ca act punitiv pentru a-i face pe infractori să sufere pentru comportamentul lor ilegal.

performanța rolului Comportamentul efectiv al deținătorului unui anumit rol.

personalitățile autoritare Au un ansamblu de trăsături distinctive – conformism, intoleranță și instabilitate – care îi face să aibă prejudecăți.

perspectiva structural-funcțională O teorie a macronivelurilor care se concentrează asupra aspectelor structurale ale organismelor, ale interdependențelor și ale funcțiilor pe care acestea le îndeplinesc pentru organism ca un întreg.

piață Forțe economice fundamentale.

piață primară a forței de muncă Ocupații care asigură beneficii considerabile celor care le practică.

piață secundară a forței de muncă Ocupații care asigură salariaților beneficii minime.

pilulă cu otravă O situație defensivă (cum ar fi existența unor datorii împovărătoare) care face dintr-o corporație o țintă neatrăgătoare pentru preluare.

pluralism Model în care toate grupurile rasiale și etnice își păstrează identitatea distinctivă și se bucură de o poziție socială relativ egală.

poliandrie Căsătoria unui bărbat cu două sau mai multe femei.

politeism Credința în existența mai multor zei.

politică de încurajare a natalității O politică în care guvernul încearcă să încurajeze natalitatea.

poluare rituală „Prihănirea" membrilor castei superioare din cauza contactului cu cei dintr-o castă inferioară.

populație Grupul total de oameni de care este interesat cercetătorul.

poștă verde Amenințarea unui investitor ostil (individ sau corporație) că va achiziționa o mare parte din acțiunile corporației și va prelua controlul, dacă nu vor fi răscumpărate acțiunile la un nivel mai ridicat decât prețul lor inițial de cumpărare.

poziția rolului Ansamblul de relații pe care o persoană le are ca urmare a faptului că ocupă un anumit statut social.

predestinare Ideea că Dumnezeu a selectat deja oamenii pentru mîntuire sau osîndă veșnică și nimic din ceea ce face o persoană în această viață nu îi poate schimba destinul.

prejudecată O generalizare nesustinută, o idee preconcepută, despre un grup sau categorie de oameni.

prescripțiile rolului Normele sociale potrivite unui anumit statut.

prestigiu Poziția socială a oamenilor sau gradul de „onoare socială", „stimă" sau respectul care li se acordă.

prezentarea sinelui Identitatea pe care persoanele o proiectează și pentru care încearcă să obțină acordul de la ceilalți într-o situație.

principiul avantajului cumulativ Menținerea sau chiar consolidarea diferențelor existente în repartizarea resurselor societății – atîtpîi cantitativ cît și unul sistem bazat pe stratificare.

privațiune relativă Sentimente de dezavantaj bazate pe o comparație cu un anumit standard.

produsul Național Brut per capita (PNB) Valoarea totală a tuturor bunurilor produse și a serviciilor oferite în societate împărțită la numărul de oameni din societate.

profan Tot ceea ce este considerat comun și obișnuit.

profesiune O ocupație cu mare prestigiu social care reclamă educație formală și cunoștințe vaste.

proletariat Cei care asigură forța de muncă necesară pentru funcționarea fabricilor și a altor forme de întreprindere economică.

propagandă Informații sau puncte de vedere care încearcă, în mod deliberat, să influențeze și să modeleze opinia publică.

public Un mare număr de indivizi care au interes comun într-o problemă asupra căreia opinia este împărțită.

punere în libertate sub supraveghere A permite infractorilor condamnați să rămînă în libertate, dar supuși unor restricții, o perioadă de timp, în activitățile lor.

putere legitimă Folosirea puterii de cei considerați că au dreptul să o folosească.

putere nelegitimă Putere care se bazează pe coerciție, pe folosirea forței sau amenințarea cu forța, pentru a obliga la supunere.

putere Capacitatea de a influența acțiunile altora.

raport între sexe Numărul de bărbați la 1 000 de femei.

rasă Categorie de oameni care consideră că se asamănă, deoarece împărtășesc unele atribute fizice comune.

rasism instituțional Practici care au efectul de a considera un grup rasial mai puțin demn decît altul, meritînd un tratament mai puțin egal.

rata creșterii naturale Rata globală a mortalității într-un anumit an scăzută din rata globală a natalității din același an.

rata globală a mortalității Numărul de decese într-un anumit an pentru fiecare 1 000 de oameni din populație.

rata globală a natalității Numărul de copii născuți vii într-un anumit an pentru fiecare 1 000 de oameni din populație.

rata migrației Diferența anuală între numărul de oameni care intră în societate (imigranții) și numărul de oameni care pleacă (emigranții).

rata mortalității infantile Numărul de decese în primul an de viață pentru fiecare 1 000 de copii născuți vii într-un an dat.

raționalitate Punerea accentului pe relația între mijloace și scopuri.

reabilitare O încercare de a îndrepta infractorii și de a-i face să se comporte în conformitate cu normele sociale generale.

rebeliune Mod de adaptare care nu numai că nu reușește să accepte scopurile și mijloacele cultural aprobate, ci, de fapt, folosește alte scopuri și mijloace.

reformă politică Un mod de a încerca schimbarea sistemului din interior.

regim politic Instituția politică a unei societăți.

reîncarnare În budism, credința că după moarte persoanele renasc într-un alt trup, în aceeași stare spirituală pe care au dobîndit-o în ultima viață.

relativism cultural Ideea că nici o practică culturală nu este inerent bună sau rea; fiecare trebuie să fie judecată în contextul configurației sale generale.

religie Un sistem de credințe și ritualuri împărtășite, preocupate de tărîmul sacrului.

religiozitate intelectuală Amploarea și profunzimea cunoștințelor despre tradițiile, credințele și practicile unei religii.

religiozitate rituală Măsura în care oamenii se angajează în rugăciune și participă la servicii religioase.

religiozitatea ideologică Teoria angajamentului față de un sistem de credințe religioase.

religiozitatea pragmatică Gradul legăturii emoționale pe care oamenii îl simt față de religia lor.

religiozitatea subsidiară Gradul de integrare a religiei în activitățile de fiecare zi.

resocializare Desființarea și restructurarea atitudinilor, valorilor sau identităților fundamentale.

reședință bilocală Regulă rezidențială care permite noului cuplu să decidă între a locui cu familia miresei sau cu cea a mirelui, sau aproape de una din ele.

reședință matrilocală Regulă care cere ca noul cuplu să se stabilească lîngă familia soției sau împreună cu ea.

reședință patrilocală O regulă care cere ca un cuplu nou să-și stabilească reședința aproape de reședința bărbatului sau în reședința acestuia.

rețea socială Relații sociale legate între ele și având grade diferite de intimitate.

revoluție politică Încercarea de răsturnare a sistemului politic existent, în speranța instituirii unuia nou.

revoluție științifică Înlocuirea unei paradigme științifice cu alta sau schimbarea paradigmei.

revoluție verde Dezvoltarea și folosirea unor practici agricole noi, pentru îmbunătățirea producției de hrană.

ritual Un ansamblu, formal și stilizat, de practici legate de domeniul sacrului.

ritualism O formă de adaptare în care persoanele care nu acceptă sau par să înțeleagă obiectivele culturale adecvate au un comportament social aprobat.

rolurile genului Modelele de comportament, drepturile și obligațiile definite ca fiind potrivite pentru fiecare sex.

rutina autorității Transformarea autorității charismatice fie într-o formă tradițională, fie într-o formă birocratică sau într-o combinație a celor două.

sacru Care este considerat supranatural, dincolo de obișnuit.

sănătate O situație de bunăstare fizică, mentală și socială, sau pur și simplu absența bolii sau a infirmității.

schimbare socială O modificare semnificativă în modelele de cultură și în structura socială a unei societăți, modificare reflectată în comportamentul social.

sectă O formă organizată de religie care pretinde legitimitate unică pentru adevărul religios, dar nu se potrivește confortabil cu cultura majorității.

sector central Sectorul economiei format din organizații foarte mari.

sector de stat Partea economiei în care bunurile și serviciile sînt produse de agenții guvernamentale sau prin contracte cu guvernul.

sector periferic Sectorul economiei care include firme relativ mici ce, de obicei, sînt amplasate într-o regiune geografică.

sector primar Partea economiei care este implicată în luarea sau producerea resurselor din mediul natural.

sector secundar Partea economiei implicată în producerea bunurilor din materiile prime generate de sectorul primar.

sector terțiar Partea economiei care asigură servicii mai degrabă decît bunuri.

segregație Separarea fizică și socială a diverselor grupuri etnice și sociale.

semne naturale Reprezentări în care există o relație inerentă între semn și ceea ce reprezintă.

sex Un concept biologic folosit pentru împărțirea speciei umane în femele și masculi.

sexism instituțional Credința în superioritatea inerentă a bărbaților, care este întrețesută cu structura socială și afectează oportunitățile sociale și economice ale femeilor, fie că este intenționată personal, fie că nu.

sexism Ideea că un sex (de obicei, femelele) este, inerent, inferior celuilalt (de obicei, masculii).

stilă Un statut social care afectează modul în care alții tratează oamenii datorită părerii lor că aceștia au o anumită boală.

simboluri Reprezentări create în mod arbitrar, cum sînt cuvinte, gesturi, obiecte, imagini vizuale, ce dobîndesc înțeles prin convenție socială.

sinele oglindă O concepție pe care o avem despre noi înșine, care este derivată din reacția noastră față de percepțiile imaginației pe care alții le au despre noi.

sistem Ideea că diverse elemente ale societății sînt legate unul de altul, așa încît o schimbare în unul duce la schimbări în celelalte.

sistem de caste Un sistem „închis", bazat pe stratificare, în care poziția este determinată de familia în care o persoană se naște. De obicei, schimbarea acelei poziții nu este posibilă.

sistem de clase Formează o stratificare „deschisă" în care poziția pe care o persoană o are la naștere poate fi schimbată.

sistemul diplomelor Se referă la faptul că, deseori, dovada unui anumit nivel de educație este o necesitate pentru o ocupație, fie că deprinderile educaționale sînt sau nu necesare pentru îndeplinirea corectă a datoriei în acea poziție.

sistemul legal adversarial Avocații apărării și cei ai guvernului (acuzarea) se luptă ca să stabilească legitimitatea poziției lor referitoare la vina sau inocența acuzatului.

socialism democratic Sînt folosite atît elemente ale pieței, cît și ale economiei centralizate, pentru a reduce inegalități sociale. (Vezi și statul cu sistem de ajutor social.)

socialism Un sistem economic în care resursele naturale, mijloacele de producție și mijloacele de repartiție sînt deținute colectiv, iar economia este reglementată centralizat de stat.

socializare continuă Socializarea după copilărie care este o continuare a ceea ce a fost înainte.

societate postindustrială Tip de societate în care sursa principală de subzistență constă în producția de informații și servicii mai degrabă decît în bunuri materiale.

societăți agrare Societăți bazate pe agricultură pe scară largă, folosind tehnologia plugului tras de diferite animale de tracțiune.

societăți de vînători și culegători Tip de societate bazat pe căutarea și culegerea hranei, pe vînarea animalelor și pe pescuitul cu tehnologii simple din lemn și piatră.

societăți horticole Tip de societate bazată pe cultivarea plantelor.

societăți industriale Tip de societate bazat pe folosirea unor mașini complexe, acționate uman, ca să producă bunuri materiale.

societăți pastorale Tip de societate bazat pe domesticirea animalelor

sociobiologie Studiul sistematic al bazei biologice a comportamentului uman.

sociologie Studiul științific al comportamentului social, al asocierii umane și al rezultatelor acestor acțiuni.

solidaritate mecanică O formă de coeziune a societății bazată pe asemănarea calităților și activităților indivizilor.

solidaritate organică O formă de coeziune socială în care societatea este legată prin sprijinul reciproc și interdependența membrilor săi.

sondaje de opinie Cercetări pentru evaluarea opiniei publice.

speranța de viață Timpul (mediu) probabil pe care o persoană, născută la un anumit moment, îl trăiește.

stat Autoritatea politică principală, organizată într-o societate.

stat al bunăstării sociale Pentru a reduce inegalitățile sociale sînt folosite atît elemente ale economiei de piață, cît și elemente ale economiei centralizate. (Vezi și socialismul democratic.)

state centrale În teoria sistemelor mondiale, acestea sînt societățile industriale și militare puternice.

state periferice În teoria sistemelor mondiale, societățile care furnizează materiile prime necesare centrului industrializat și sînt subordonate acestuia.

state semiperiferice În teoria sistemelor mondiale, statele care se află între centru și periferie și se mișcă în sus și în jos între acestea.

statică socială Examinarea problemelor de ordine și stabilitate în societate.

statut Poziția unei persoane într-o rețea de relații sociale.

statut atribuit Poziție conferită unei persoane de societate sau de un grup fără contribuția concretă a individului și pentru calități asupra cărora individul are puțin control.

statut dobândit Statut care depinde de calitățile asupra cărora individul are un oarecare control.

statut principal Un statut cheie care are mare greutate în interacțiunile sociale și în identitatea socială.

statut socioeconomic Poziția unei persoane în sistemul de clasă bazată pe o combinație a factorilor, inclusiv bogăție, putere și prestigiu.

stereotip O atitudine inflexibilă a unei clase de oameni care rezistă schimbării chiar în fața evidenței care îi sugerează falsitatea.

stigmat O părere negativă puternică ce schimbă, substanțial, sentimentul de sine al unei persoane.

stratificare socială Eșalonarea diverselor categorii sociale într-o ordine ierarhică ce duce la accesul diferit la resursele sociale.

structură socială Modelul frecvent de relații între elementele societății.

studiu bazat pe observație O modalitate de examinare a acțiunilor sau grupurilor prin cercetarea lor atentă, deseori în mod intensiv.

subcultură Modele culturale care diferă de cele ale societății în general, din care acestea fac parte și care au o savoare și o identitate distinctive.

suburbii Zone urbane relativ mici care înconjoară un oraș.

supraeu În teoria psihanalitică, o parte a personalității asemănătoare cu ceea ce numim conștiință.

supranaturalismul Presupune existența unor forțe în afara domeniului obișnuit, în supranatural, care influențează evenimentele umane atît în bine, cît și în rău.

știință Urmărirea sistematică a cunoștințelor teoretice despre lumea fizică și socială prin observație (folosirea simțurilor umane) empirică.

știință normală Strîngerea de date pentru examinarea teoriilor curente despre lume.

tabuul incestului O regulă care împiedică rudele apropiate să se căsătorească

tabuuri Moravuri proscriptive ce definesc ce nu ar trebui făcut.

tactici Activităţi concrete concepute pentru realizarea unui anumit obiectiv.

tehnologie Aplicarea cunoştinţelor ştiinţifice sau a altor forme de cunoştinţe pentru soluţionarea problemelor practice.

teism O credinţă în existenţa zeilor care, se presupune, sînt puternici şi interesaţi de activităţile fiinţelor umane.

temeinicie Credinţa că, dacă acelaşi studiu ar fi repetat, el ar da rezultate similare.

tensiune structurală Rezultă din lipsa unei relaţii clare între scopurile cultural susţinute şi mijloacele prevăzute de societate pentru atingerea acelor scopuri.

tensiunea rolului Rezultatul încercărilor de a îndeplini una sau mai multe dintre prescripţiile rolului, ceea ce provoacă stres în eforturile de a îndeplini alte prescripţii întruchipate în acelaşi statut social.

teologia eliberării Credinţa unor preoţi că rolul lor nu este doar să munceasca pentru salvarea spirituală, ci, de asemenea, să promoveze schimbarea economică şi socială care va îmbunătăţi condiţiile materiale ale săracilor. Ea îşi are rădăcinile în ideologia marxistă.

teoria (substituţiei) activităţii Subliniază importanţa unui nivel ridicat de activitate socială pentru satisfacţia personală şi pentru sentimentul de sine printre vîrstnici.

teoria conflictului Teorie care se concentrează asupra conflictului şi a concurenţei între diverse elemente din societate (emană din opera lui Karl Marx).

teoria contagiunii O explicaţie a comportamentului mulţimii ca rezultat al unei „minţi colective", pierderea identităţii individuale ca rezultat al răspîndirii „contagioase" a emoţiilor stîrnite de situaţie.

teoria controlului O teorie care susţine că comportamentul criminal rezultă din lipsa controlului intern al individului sau din lipsa mecanismelor adecvate şi eficiente de control social extern.

teoria dependenţei O teorie care subliniază că ţările din Lumea a Treia nu s-au modernizat fiindcă au fost dependente de ţările mai dezvoltate, cărora starea lor actuală le este mai utilă din punct de vedere economic şi politic.

teoria normelor emergente O teorie care explică comportamentul mulţimii în raport cu normele sociale care apar din interacţiunea între participanţii la un eveniment colectiv.

teoria privațiunii O explicație a inițierii mișcărilor sociale datorate unui număr relativ mare de indivizi care se simt privați de ceea ce ei cred că este necesar pentru bunăstarea și fericirea lor.

teoria reacției sociale O teorie a devianței care susține că unii oameni au puterea de a califica anumite acțiuni ca potrivite sau nu, prin aceasta creînd devianță.

teoria retragerii O teorie care susține necesitatea ca bătrînii să se retragă treptat din pozițiile de responsabilitate socială, pentru tranziția ordonată necesară în societate.

teoria schimbului social O teorie despre interacțiunea socială ca o serie de schimburi care au anumite costuri atașate și pot aduce unele beneficii.

teoria sistemelor mondiale O teorie a macronivelurilor care explorează relația între țările dezvoltate și cele mai puțin dezvoltate în contextul factorilor economici, geografici, istorici și politici.

teoria societății globale O explicație a mișcărilor sociale ca o conștiință a izolării sociale și a sentimentelor de insignifianță trăite de mulți oameni în societatea modernă globală.

teoria tensiunii structurale O teorie care susține existența a șase factori care contribuie la nașterea unei mișcări sociale.

teorii Modalități sistematice de explicare a modului în care două sau mai multe fenomene sînt legate unul de altul.

teorii de rang mediu Teorii speciale aplicabile categoriilor limitate de date.

teorii generale Forme de comportament care sînt urmate cu entuziasm de mulți oameni o perioadă de timp relativ scurtă.

teoriile convergenței O explicație a comportamentului mulțimii în raport cu indivizi cu aceleași idei, care sînt atrași într-o situație și apoi acționează în comun datorită asemănărilor existente ale personalității. Explicație de asemenea folosită ca să sugereze că societățile în curs de modernizare devin din ce în ce mai asemănătoare, ca rezultat al procesului de modernizare.

teoriile macronivelurilor Teorii care se concentrează în principal asupra unităților sociale la scară mare.

teoriile micronivelurilor Teorii care se concentrează asupra unităților la scară mică.

terorism Folosirea amenințării cu violența pentru realizarea scopurilor politice.

thanatos În teoria psihanalitică, „instinctul morții".

tip ideal Modelul purificat al unui concept cu care poate fi comparat un exemplu real din lume.

tora În iudaism, primele cinci cărți ale Bibliei.

totalitarism O conducere autoritară care nu recunoaște limite autorității sale și încearcă să se amestece, practic, în fiecare aspect al vieții sociale și să-l reglementeze.

transferul populației Strămutarea forțată a uneia dintre părțile rivale, ca o soluție la neînțelegerile dintre grupuri.

tranziție demografică O schimbare a ratei natalității și a ratei mortalității, care afectează creșterea populației.

tulburări psihosomatice Indispoziții fizice cauzate sau înrăutățite de starea psihică a unei persoane.

țap ispășitor Aruncarea vinii asupra altora mai slabi pentru propriile eșecuri și limite.

urbanizare Procesul de concentrare a populațiilor într-o zonă limitată numită oraș.

validitate Măsurători care reprezintă o portretizare precisă a realității.

valori Idei abstracte despre ceea ce societatea crede că este bun, drept și dezirabil.

variabilă O trăsătură sau caracteristică ce se schimbă sau are valori diferite în condiții diferite.

variabilă dependentă O variabilă care este influențată de o altă variabilă.

variabilă independentă O variabilă care influențează alte variabile.

venit Salarii și investiții.

violarea unei cunoștințe Relații sexuale forțate de cineva care este cunoscut sau angajat într-o activitate socială, cum ar fi o întâlnire cu victima.

zona statistică metropolitană (ZSM) O zonă urbană care conține un oraș cu cel puțin 50 000 de rezidenți și o populație totală de 100 000.

zona statistică metropolitană consolidată (ZSMC) O zonă urbană cu o populație de cel puțin un milion, care corespunde altor cîtorva criterii.

zvon Informație neinterneiată, din surse anonime, care este răspîndită informal.